memorii | jurnale

JURNALUL INEDIT
AL SECRETARULUI REGILOR
CAROL I ŞI FERDINAND
1916–1921

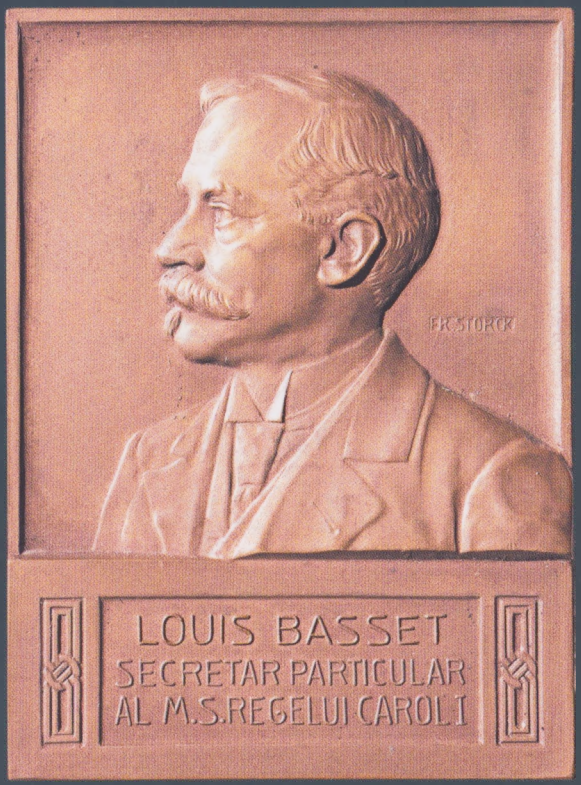

LOUIS BASSET

RĂZBOIUL UNUI SLUJITOR DEVOTAT

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE ALINA PAVELESCU

HUMANITAS

Louis Basset (1846–1931), absolvent al Facultății de Litere din cadrul Universității din Neuchâtel, a intrat în slujba domnitorului Carol I în anul 1869. A fost secretarul particular al regilor Carol I și Ferdinand, precum și administrator al Casei Regale vreme de mai bine de 60 de ani. Carol II, reîntors din exil la 6 iunie 1930, l-a păstrat pe Basset în funcția sa administrativă.

Cu câteva zile înainte de intrarea României în război, Basset, germanofil convins, este trimis în misiune în străinătate de regele Ferdinand, care voia să-l îndepărteze astfel de o posibilă primejdie în țară. Până spre finalul anului 1919, Louis Basset locuiește în Elveția și înregistrează în jurnal evoluția conflagrației, cu numeroase detalii din presa vremii, fie ea neutră, antantistă sau susținătoare a Puterilor Centrale, precum și mărturii sau portrete ale celor cu care s-a intersectat, oameni politici, diplomați sau personalități din România.

La întoarcerea în țară, după mai bine de trei ani, Basset își reia sarcinile pe lângă Casa Regală; în paginile de jurnal din acea perioadă transpar eforturile intense, politice, juridice, administrative, de refacere a țării după război. Jurnalul se încheie brusc, în toiul dezbaterilor legate de reforma administrativă din primăvara anului 1921.

Alina Pavelescu, istoric și arhivist, este în prezent director adjunct al Arhivelor Naționale. A absolvit Facultatea de Istorie din București. În 2009, și-a susținut doctoratul la Institut d'Etudes Politiques din Paris, în coordonarea prof. Dominique Colas. A îngrijit și editat volume de documente, printre care *Martha Bibescu și vocile Europei: Corespondență și dosar CNSAS, 1941–1945* (Corint, 2017) și Anna Kretzulescu-Lahovary, *Nebiruita flacără a vieții: Amintiri, 1867–1952* (Humanitas, 2018). A publicat proză scurtă în diferite reviste literare, precum și două romane: *Moștenirea babei Stoltz* (Herg Benet, 2016) și *Sindromul Stavroghin* (Humanitas, 2019).

LOUIS BASSET

RĂZBOIUL UNUI SLUJITOR DEVOTAT

JURNALUL INEDIT AL SECRETARULUI PARTICULAR AL REGELUI FERDINAND I 23 AUGUST 1916 – 3 MAI 1921

Traducere din franceză,
studiu introductiv și note
de Alina Pavelescu

HUMANITAS
BUCUREȘTI

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Lucrare executată la Tipografia Real

© HUMANITAS, 2019, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Basset, Louis
Războiul unui slujitor devotat: jurnalul inedit
al secretarului particular al regelui Ferdinand I:
23 august 1916–3 mai 1921 / Louis Basset; trad.
din franceză, stud. introd. și note de Alina Pavelescu. –
București: Humanitas, 2019
Index
ISBN 978-973-50-6416-7
I. Pavelescu, Alina (trad.)
821.133.1
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

CUPRINS

Un cronicar al Marelui Război. Studiu introductiv 7
Mulțumiri 21
Notă asupra ediției 23

RĂZBOIUL UNUI SLUJITOR DEVOTAT

1916 27
1917 79
1918 183
1919 294
1920 364
1921 385

Anexă: Discursul Mareșalului Curții Regale,
Ioan Mocsoni-Stircea, la funeraliile lui Louis Basset 395
Indice selectiv de nume 397

UN CRONICAR AL MARELUI RĂZBOI

Studiu introductiv
de Alina Pavelescu

Era greu de crezut că, la o sută de ani după încheierea conflagrației care a reconfigurat întreaga Europă, încă mai există surse memorialistice inedite, care ne furnizează o nouă perspectivă asupra Marelui Război. Și totuși, aceasta este situația volumului de față, în care am reunit caietele manuscrise ale elvețianului Louis Basset, secretar particular al regelui Carol I, administrator al Casei Regale în timpul domniei acestuia și, ulterior, a nepotului său, regele Ferdinand. Începute la Geneva, apoi continuate la București, cele șase caiete de jurnal cuprind perioada 23 august 1916 – 3 mai 1921. Sunt ani dramatici, deopotrivă în istoria europeană, în cea românească și în istoria personală a autorului jurnalului, ani ale căror evenimente le consemnează cu acribia și conștiinciozitatea unui funcționar obișnuit cu rigoarea slujbei sale. Analizele sale sunt pătrunzătoare, câteodată surprinzător de naive, dar invariabil oneste și împănate de referințe culturale ce trădează, în persoana umilului secretar, pe intelectualul cu o solidă educație umanistă.

E jurnalul unui germanofil prin educație, dar mai ales din fidelitate față de cel pe care îl considera „stăpânul" său, regele Carol I. Un germanofil exilat temporar de la Curtea Regală a României, printr-un gest de delicatețe specific monarhului demn și discret care a fost regele Ferdinand, tocmai pentru a fi pus la adăpost de consecințele propriilor convingeri, în răspăr cu simpatiile românești ale momentului. Dar un germanofil profund devotat Coroanei României, care își iubește sincer țara de adopție, suferă de la distanță odată cu ea, se roagă pentru binele ei, îi visează gloria și crede în viitorul poporului român. Se amestecă, în paginile sale de consemnări „la cald", speranța

cu furia neputincioasă, disperarea în fața carnagiului și a mizeriei cu planurile febrile pentru o lume mai bună, naivitatea burghezului cuminte cu luciditatea analistului politic experimentat. Rezultă astfel un tablou aproape complet al Europei în război, dar și, în egală măsură, un portret pe cât de complex, pe atât de viu al lui Basset însuși – un personaj aproape necunoscut azi românilor, deși, înainte de izbucnirea războiului, deținuse un rol de prim rang în proximitatea regilor țării.

Cine a fost, de fapt, Louis Basset? A fost, vreme îndelungată, din 1869 până la moartea sa, în 1931, administrator al bunurilor regale și executor testamentar al cuplului regal Carol I și Elisabeta, dar și al succesorului la tron, regele Ferdinand. Din această postură, a fost deopotrivă confidentul lui Carol I și sfătuitor discret al lui Ferdinand, secretarul care le redacta regilor României misivele confidențiale, căruia reginele îi încredințau corespondența lor personală cu soții și părinții, care ținea lista de cheltuieli a membrilor familiei regale și nu se ferea să le atragă atenția atunci când exagerau, dar și administratorul care cunoștea ca-n palmă toate domeniile regale. Nici măcar răzbunătorul Carol II, reîntors din exil la 6 iunie 1930, pentru a-și ocupa locul de moștenitor al defunctului rege Ferdinand, nu l-a îndepărtat pe Basset din funcția sa administrativă, ci a continuat să-l trateze cu cel mai mare respect, probabil în amintirea tatălui și a unchiului său, pe care acesta îi slujise cu credință. La sfârșitul anului 1930 îl regăsim în postul de prim administrator al Casei Regale, cu un salariu de 50.000 lei, mult superior tuturor celorlalte retribuții din listă.[1] Iar în martie 1931, când

[1]) V. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală – Oficiale, dosar 201/1930. Din același document, reținem că salariul omului de încredere al lui Carol II, secretarul său particular, Constantin (Puiu) Dumitrescu, era la acea dată de doar 20.000 lei. Pentru aceste detalii și pentru cele ce urmează, referitoare la administrația Casei Regale a României, îi mulțumesc istoricului Tudor Vișan-Miu, care m-a ajutat să găsesc informațiile relevante.

fostul secretar particular al regelui Carol I se stinge din viață la venerabila vârstă de 85 de ani, familia regală este reprezentată la funeralii de marele maestru de ceremonii al Curții, Ioan Mocsoni-Stircea, care îi dedică un discurs emoționant.[1] Elvețianul Louis Basset petrecuse în serviciul dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen și al României nu mai puțin de 62 de ani.

Exceptând momentele când destinul său personal se încrucișează cu acelea ale iluștrilor lui stăpâni, despre viața personală a lui Basset cunoaștem azi foarte puține detalii. Știm că era născut în 1846, că studiase Literele la Universitatea din Neuchâtel și că, în 1869, îi fusese recomandat domnitorului Carol I de către directorul Serviciului Poștelor din Neuchâtel, Paul Jeanrenaud, aflat în vizită la București pentru a sprijini organizarea serviciilor poștale românești.[2] Din jurnalul lui mai aflăm că era căsătorit, că avea o fiică pe nume Olga, căsătorită la rândul ei și stabilită cu familia la Brașov, că avea o soră, două nepoate și un nepot pe care îi întreținea și ale căror economii erau investite în România. Amintirile Zoei Cămărășescu, fiica uneia dintre doamnele de onoare ale reginei Elisabeta, Zoe Bengescu, născută Rosetti, aduc câteva precizări suplimentare despre familia din România a lui Louis Basset: doamna Basset, fostă Krauss, fusese, împreună cu primul său soț, proprietara magazinului Le Petit Parisien, situat pe Calea Victoriei vizavi de Palatul Regal, locul de unde, prin intermediul lui Basset, regina și întreaga suită regală își comandau toaletele. Iar Olga, fiica despre care Basset amintește în jurnalul său, era fiica cea mare a soției lui, din prima căsătorie. Aceeași Zoe Cămărășescu își amintește de locuința bucureșteană a lui Louis Basset, situată pe strada Boteanu.[3]

[1]) V. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond familial Stârcea, dosar 18/1931–1938, ff. 6–8. [2]) Sandra Gătejeanu-Gheorghe, „Români care s-au dedicat modernizării României – Specialiștii europeni ai regelui Carol I", în Sandra Pralong (coord.), *Mai români decât românii: De ce se îndrăgostesc străinii de România*, Polirom, Iași, 2013, p. 12. [3]) Zoe Cămărășescu, *Amintiri. Frumusețe, grație, armonie. Adică tot ce am pierdut!*, Editura Ponte, f.l., 2012, pp. 96–97.

Cu siguranță, ceea ce l-a convins pe Carol I să-l angajeze ca secretar particular a fost faptul că stăpânea limbile germană și franceză, dar și naționalitatea sa elvețiană – faptul că era cetățean al unei țări neutre se poate să fi jucat un rol în această alegere. Din motive similare, și alți cetățeni elvețieni au fost angajați, mai ales în timpul domniei lui Carol I, de Casa Regală a României. Dintre ei, contemporan cu Louis Basset, merită amintit Léopold Bachelin, bibliotecar al Casei Regale și profesor al Școlii Comerciale din București, autor al unor studii despre folclorul românesc, dar și al unui catalog amănunțit al pinacotecii regale.[1]

Explicația pentru această preferință față de cetățenii elvețieni era în primul rând de ordin politic. La începuturile domniei sale românești, principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen s-a preocupat să mențină un echilibru între presiunile politice franceze, exercitate de împăratul Napoleon III, unul dintre susținătorii aducerii lui pe tronul Principatelor, și cele germane, exercitate prin intermediul propriei familii. Din 1866 și până la sfârșitul anului 1867, delicata problemă a influențelor politice s-a concretizat, printre altele, și într-un insolită rivalitate a secretarilor particulari.[2] Principele avea un secretar german, un anume Friedländer, care acționa în același timp ca spion și promotor al intereselor familiei de Hohenzollern, și un secretar francez, Émile Picot – care ulterior va deveni cunoscut mai ales ca filolog, membru al Academiei Franceze și primul profesor de limba română din Franța, fondatorul studiilor ro-

[1]) Pentru biografia lui Léopold Bachelin, v. Dragoș Lucian Țigău, *Léopold Bachelin – Un elvețian în serviciul României*, în „Viața școlii în vreme de război și lupta pentru unitate națională.Istorie, memorie, renaștere", f.e., Iași, 1918, pp. 11-16. [2]) Aceste episoade de la începutul domniei lui Carol I, legate de activitatea lui Émile Picot, primul său secretar particular de limbă franceză, sunt documentate de doamna Cécile Folschweiller, cercetătoare la INALCO-Paris, în manuscrisul lucrării *Émile Picot: Correspondance de Roumanie (1866–1867)*, ediție critică și studiu introductiv de Cécile Folschweiller, în curs de apariție la editura INALCO. Îi mulțumesc editoarei pentru amabilitatea de a-mi fi permis accesul la informațiile din manuscris.

mânești în spațiul universitar francez –, recomandat de Hortense Cornu, sora de lapte a împăratului Napoleon III și confidenta acestuia. Rolul politic pe care Picot fusese trimis să-l joace la curtea României rezultă destul de limpede din corespondența lui cu *Madame* Cornu și din instrucțiunile primite de la Paris despre felul în care trebuia să-l influențeze pe principele Carol în direcția intereselor franceze. În urma intervențiilor sale prea manifeste în chestiunile politice românești și a unui conflict cu Ion C. Brătianu, datorat amestecului lui Picot în problema acordării drepturilor politice pentru evreii pământeni, francezul este obligat să demisioneze din funcția de secretar particular al principelui Carol, în noiembrie 1867. Nici despre Friedländer, rămas aparent victorios în rolul de sfătuitor intim al principelui, nu mai aflăm detalii ulterioare acestei date, dar ca secretar de limbă franceză al lui Carol I este menținut, până în 1879, belgianul Georges Coulin[1], recomandat în serviciu de însuși Picot, în ultimele luni ale ședерii sale în România. Pe lângă acesta își începe Basset, în 1869, ucenicia de secretar regal.

În anii premergători Războiului de Independență al României, îl regăsim pe tânărul secretar particular în proximitatea principelui Carol și a principesei Elisabeta, ocupându-se de cheltuielile familiei regale și de proprietățile acesteia. În 1877, într-o scrisoare trimisă de pe front soției lui, principele îi laudă un raport al lui Basset asupra situației moșiei regale de la Broșteni și o roagă să-i transmită secretarului cuvintele de apreciere.[2] Din aceeași sursă aflăm că acesta era însărcinat cu transmiterea corespondenței confidențiale dintre principele Carol și tatăl său, prințul Karl-Anton de Hohenzollern-Sigmaringen.[3]

Din 1879, după decesul lui Georges Coulin, Louis Basset pare să se fi instalat definitiv în rolul de confident și „eminență cenușie" a principelui – devenit, din 1881, rege al României –

[1]) Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală – Oficiale, dosar 52/1879. [2]) Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală Personale – Elisabeta, dosar V 15, f. 28. [3]) *Ibidem*, f. 29.

Carol I, ceea ce, date fiind temperamentul riguros și purtarea mai degrabă rezervată a acestuia din urmă, trebuie să fi fost o poziție destul de greu câștigată. Din amintirile secretarului particular al reginei Elisabeta, Robert Scheffer, aflăm că această poziție nu i-a adus lui Basset doar prieteni, ci și destui inamici.[1] În anturajul mult mai vesel și mai puțin grijuliu cu eticheta al reginei Elisabeta, chiar și tânărul principe moștenitor Ferdinand își amuza uneori mătușa „imitând ploconirea domnului Basset când acesta executa salutul de ceremonie".[2] Desigur, faptul că sfaturile lui erau în general ascultate de rege, dar mai ales neplăcutul rol de cenzor al cheltuielilor reginei, ale prietenilor ei și ale principelui moștenitor nu erau de natură să-l recomande ca pe un personaj deosebit de simpatic. Scheffer îl considera doar un funcționar mărginit și slugarnic, a cărui fidelitate era îndreptată exclusiv către suveran și care nu șovăia să contribuie la îndepărtarea de la Curte a tuturor celor ale căror purtări i-ar fi putut dăuna acestuia. Unul dintre ei avea să fie Scheffer însuși, direct implicat în afacerea logodnei secrete dintre principele Ferdinand și Elena Văcărescu, domnișoara de onoare a reginei.[3] Povestea acestui faimos episod, care a dus la exilarea definitivă din România a Elenei Văcărescu și la îndepărtarea, vreme de câțiva ani, a reginei Elisabeta de la Curtea României, este completată de informațiile din corespondența lui Basset cu regele Carol I, căruia i-a slujit, și în respectiva împrejurare, de reprezentant și confident.[4]

O altă întâmplare nu tocmai plăcută din istoria Casei Regale, în care Basset i-a stat de asemenea alături regelui Carol I, a fost scandalul provocat de preceptorul tânărului prinț Carol,

[1]) Robert Scheffer, *Orient regal: Cinci ani la Curtea României*, Editura Saeculum I.O., București, 2016. [2]) *Ibidem*, p. 87. [3]) *Ibidem*, pp. 200–203. [4]) V. în acest sens scrisoarea adresată de Basset regelui Carol I, în Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală Personale – Carol I, dosar V N–75, ff. 1–3. În același fond, dosar V N–74, ff. 1–2, Basset îi relatează regelui Carol I episodul arderii jurnalului secret al reginei de către doctorul personal al acesteia, John Benjamin Young, în prezența sa și a lui Robert Scheffer (facsimile reproduse în această carte).

întâiul născut al principelui moștenitor Ferdinand și al principesei Maria. Pedagogul, tot un elvețian, pe nume Arnold Mohrlen, fusese ales ca preceptor al prințului de însuși regele Carol I, în pofida antipatiei profunde pe care i-o inspira principesei moștenitoare Maria. A rămas în această poziție vreme de șapte ani, între 1904 și 1911, având propria cameră la castelul Peleș, iar Basset, așa cum rezultă din corespondența sa către rege, s-a numărat printre cei care l-au recomandat la Curtea Regală pe acest personaj cu temperament dificil, pasionat deopotrivă de botanică, de studiul Bibliei și de ideile anarhist-republicane. Principesa Maria îl acuza pe Mohrlen că îi insuflă tânărului prinț idei politice nesănătoase și îl bănuia chiar de homosexualitate, temându-se pentru sănătatea fizică și psihică a fiului ei. După ce conflictul dintre el și principesă devine deschis, pedagogul e obligat să părăsească România și, din Elveția, acolo unde se retrăsese în speranța de a fi reprimit la Curtea Regală de la Peleș, amenință cu un scandal internațional. Acesta este momentul în care regele Carol I recurge la serviciile lui Basset pentru a disuada amenințările fostului preceptor și, mai ales, pentru a încerca să afle de la acesta ce anume se petrecuse cu adevărat între el și prințul adolescent.[1]

Implicarea directă a lui Basset în episoadele delicate din viața familiei regale și misiunile de maximă importanță ce-i sunt atribuite de rege ne lasă să presupunem nu doar că „fidelul slujitor" elvețian era înzestrat cu tact și discreție, dar mai ales că se bucura de deplina încredere a lui Carol I și că, dincolo de diferențele de rang sau de relația lor oficială, între cei doi exista o reală afinitate umană. Nu este de mirare, în aceste condiții, că, în testamentul lui Carol I, Basset este desemnat ca administrator al bunurilor succesorale și că bătrânul rege, care avusese grijă să lase fiecăruia dintre slujitorii săi un mic

[1]) Întreaga poveste a demersurilor întreprinse în Elveția, pe lângă Mohrlen și familia acestuia, este relatată de însuși Basset în scrisorile pe care i le trimite regelui în aug. 1911, de la Bad Manheim și Geneva. V. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală Personale – Carol I, dosar V N 76 și dosar V N 77.

dar de adio, îl menționează în mod expres în codicilul testamentului regal, alături de membrii propriei familii.[1] Așa cum nu este de mirare, în condițiile descrise mai sus, că Louis Basset îi rămâne fidel și după moarte celui pe care îl numea „stăpânul" său, ținând să-i ocrotească nu doar bunurile materiale, ci și, mai ales, moștenirea politică.[2]

[1]) V. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală – Carol I, dosar I/60, f. 15: „Domnul Basset, secretarul meu, va primi o pensiune de o mie de lei pe lună, care va fi plătită chiar dacă el va urma serviciul său pe lângă moștenitorul meu. Ca un semn al mulțumirii mele pentru serviciile sale, el va primi un legat de o sută mii lei, dacă el va fi încă în viață. Văduva lui va primi o pensie de șase mii lei pe an." [2]) Referitor la intenția regelui Carol I de a respecta până la capăt tratatul de alianță al României cu Puterile Centrale, manifestată chiar la începutul Primului Război Mondial, v. articolul lui George Trohani, „Restitutio: Un article publié par Alexandre A. Beldiman concernant sa dernière rencontre avec le Roi Charles Ier", în *Muzeul Național*, vol. XVIII, 2006, pp. 133–153. În articol este reluată o relatare din 1924 a lui Alexandru A. Beldiman, reprezentantul României la Berlin între 1896 și 1916, cu privire la ultimele instrucțiuni primite de la Carol I la 21 iul. 1914, cu puțin înainte de izbucnirea războiului: „Regele își dădea bine sama, și o spunea, că opinia noastră publică nu era deloc pregătită pentru o acțiune națională în contra Rusiei, care, departe de a ne amenința, căuta din contra să strângă relațiile de prietenie cu România, precum o dovedise recenta vizită a Țarului. Iar încât privește Monarhia dualistă aliată, Suveranul nu-și ascundea curentul potrivnic îndeosebi Maghiarismului, ce se manifesta în opinia noastră publică. În asemenea condițiuni cine ar putea să împingă țara într-un război contrar simțământului ei? [...] «Spune, te rog, la Berlin că, dacă politica germană prevede războiul cu Rusia într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, îmi trebuie mie neapărat cel puțin câteva luni pentru ca să pot lua la timp, atât în privința situațiunii interne, cât și a celei externe, dispozițiunile politice și militare necesare, pregătind totodată și opinia noastră publică în vederea hotărârilor eventuale de extremă gravitate pentru soarta țării. Trebuie negreșit să fiu prevenit la timp, ca să nu fim surprinși de niște evenimente, în care am putea fi chemați să intervenim prin alianța noastră». [...] Apoi se scoborî încet spre casă, zicându-mi că ar trebui să mă întorc de la Berlin, pentru câteva zile, îndată ce prezența mea la post nu va mai fi neapărat trebuincioasă, pentru ca să-i aduc și verbal și cu de-amănuntul răspunsul ce-l aștepta de la guvernul german. Așa de puțin credea că ne aflam chiar în ajunul celor mai cumplite evenimente!"

Acesta este contextul în care începe relatarea evenimentelor din perioada 1916–1921, cu scena dramatică în care slujitorul defunctului Carol I face o ultimă încercare – dinainte sortită eșecului – de a-l convinge pe moștenitorul tronului, regele Ferdinand, să nu trădeze ceea ce Basset considera a fi fost testamentul politic al unchiului său, anume alianța României cu Puterile Centrale. De la noul rege primește misiunea de a-i duce fratelui lui, Wilhelm de Hohenzollern, la Sigmaringen, vestea neplăcută că România va intra în război de partea Antantei. Misiunea se dovedește, în cele din urmă, o modalitate elegantă de a-l îndepărta de un mediu politic în care opiniile pro-antantiste prevalau și în care fidelitatea bătrânului secretar față de moștenirea politică a lui Carol I nu ar fi fost privită cu ochi buni. Ajuns, după o călătorie cu peripeții, la Geneva, lipsit de resurse materiale, nesigur de poziția sa viitoare pe lângă Curtea Regală de la București, Basset traversa probabil cea mai dificilă perioadă din viață. Din tonul pasionat al unor relatări, putem presupune că jurnalul a reprezentat pentru el, mai puțin un instrument de rece consemnare istorică, cât un spațiu sigur în care își putea exprima temerile, nesiguranța, indignarea împotriva conducătorilor politici ai Europei, responsabili cu toții, în viziunea lui, de a fi aruncat o întreagă civilizație într-o aventură nimicitoare.

Din cuprinsul jurnalului nu reiese clar dacă Basset l-a redactat cu intenția de a-l publica la un moment dat, dar, în chip evident, tributar formației sale de secretar regal și funcționar de aparat, ajunge să-l scrie ca pe o cronică bine documentată, un instrument de lucru cu ajutorul căruia încearcă să-și formeze propria înțelegere asupra evenimentelor. Ca atare, în însemnările sale, își permite doar arareori – cu sentimente de vinovăție ce îl fac să înnegrească pe alocuri rândurile – libertăți de limbaj sau de judecată personală, așa cum se întâmplă, de pildă, în portretul necruțător și parțial nedrept al lui Take Ionescu sau în vehemența cu care vestejește discursul războinic al lui Georges Clemenceau. În linii generale însă, sentimentele nu-i bruiază luciditatea, iar nuanțele adăugate, rând cu

rând, unui tablou surprins în mișcare au deopotrivă forță și autenticitate.

Asistând, cu neputincioasă amărăciune, la înfrângerea rapidă a României și la abandonarea ei de către aliații din Antantă, Basset nu ezită să facă o caracterizare acidă a clasei politice românești, a cărei gregaritate morală, ca și refuzul de a realiza la timp o radicală reformă a proprietății rurale au reprezentat, potrivit lui, tot atâtea obstacole în calea proiectului de stat modern inițiat de Carol I. Chestiunea responsabilității oamenilor politici care hotărâseră intrarea României în război în condițiile în care armata română s-a dovedit, încă de la primele bătălii purtate, prost organizată și foarte prost echipată, reluată aproape obsesiv în jurnal, era de altfel dezbătută de mai toate ziarele din epocă și de întreaga opinie românească, nu doar în cercurile germanofile.[1] Privirea critică a lui Louis Basset nu rămâne ațintită doar asupra liberalilor și a guvernului Ion I.C. Brătianu, ci îi trece prin același filtru al judecății și pe fruntașii Partidului Conservator, germanofili, dar și susținători ai intereselor marilor proprietari de pământuri. Loialitatea sa necondiționată față de dinastia de Hohenzollern și empatia față de oamenii simpli, care îndurau de fapt greul războiului, îi determină sentimentele de respingere atât a opiniilor conservatorilor radicali, dornici să-l înlăture, la cererea germanilor, pe regele Ferdinand de pe tronul României, cât și a exploatării economice excesive la care recurge armata germană în teritoriul românesc ocupat. Dar natura sa pragmatică se regăsește o dată în plus în răspăr cu opinia majoritară din țară, atunci când apreciază, cu argumente, că exploatarea resurselor românești și în special a petrolului de către firme cu capital autohton a avut ca rezultate, pe parcursul secolului al XIX-lea, mai multe falimente decât beneficii reale și că jocul obișnuit al coteriilor politice nu a făcut decât să lipsească sta-

[1]) V., spre exemplu, scrisorile trimise de pe frontul din Moldova de prințul aviator George Valentin Bibescu (1880–1941) soției sale, Martha (1902–1941), în nov. 1917. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond familial Bibescu, dosar 19, ff. 1–14.

tul român de veniturile fiscale pe care le-ar fi putut colecta din aceste activități economice. Spuse în public, iar nu în intimitatea sigură a jurnalului personal, astfel de opinii i-ar fi adus serioase neplăceri și poate chiar dizgrația la Curte, dar faptele pe care le înregistrează, cu ochiul rece al privitorului din afară, nu erau mai puțin adevărate.

În jurnal, Louis Basset reușește să redea multiplele fațete ale Marelui Război european, dar mai ales să deducă acele laturi ale războiului care se vor dovedi de cel mai mare impact în evoluțiile de după 1919. Astfel, el înțelege că sfâșierea la care se supun, prin generalizarea stării de război, toate țările Europei va conduce la schimbări radicale și ireversibile pentru întreaga civilizație continentală, că nici una dintre rațiunile politice și economice care determinaseră declanșarea acestuia nu va putea avea un deplin câștig de cauză, că principala prefacere a lumii de după război va fi în primul rând de ordin social, greu de ținut sub control de către actorii politici tradiționali, și că, după ce au fost obligați să înfrunte ororile unei hecatombe de proporții uriașe, indivizii supraviețuitori nu se vor mai putea întoarce pur și simplu la viața lor de dinainte de catastrofă.

Mai presus de orice partizanat sau interes politic, ceea ce contează în primul rând pentru Basset sunt valorile umanismului. Constatarea amară că războiul le evacuase de facto din Europa revine ca un leitmotiv pe parcursul jurnalului, împreună cu dorința civilului de rând ca pacea să fie restabilită cât mai repede, indiferent de costurile politice pe care ar fi trebuit să le plătească beligeranții. Notațiile cotidiene, urmărind îndeaproape știrile din jurnale, redau cu fidelitate mecanismul speranțelor, al iluziilor și al disperării legate de mersul politicii și al operațiunilor militare în fiecare colț al lumii. Reinfuzia de umanism pe care discursurile lui Woodrow Wilson îl lasă s-o întrevadă e transformată treptat în dezamăgire față de triumful politicianismului și al cinicelor calcule de putere; încrederea în rațiunea pozitivă de a fi a Societății Națiunilor se transformă în constatarea amară că o astfel de structură, generoasă ca intenție, e pur și simplu lipsită de eficiență în absența unei

reale mutații a mentalităților politice; speranța în înțelepciunea învingătorilor, oricare ar fi fost aceia, se dovedește treptat, pe măsură ce ostilitățile militare evoluează tot mai necruțător, doar o iluzie naivă; chiar și încrederea lui Basset în forța vitală a popoarelor care, confruntate cu pericolul propriei distrugeri fizice, vor ști să „își ia soarta în mâini" și să își determine conducătorii să decidă ceea ce e mai bine pentru ele se dovedește o pioasă naivitate, mai ales după izbucnirea în Rusia a anarhiei, a revoluției bolșevice și a războiului civil, purtat de toate taberele implicate în numele poporului.

Bazate pe informațiile fragmentare și uneori contradictorii ce puteau fi găsite în publicațiile occidentale, observațiile critice ale lui Basset referitoare la evenimentele din Rusia se dovedesc totuși de o remarcabilă acuitate. Încă de la primul episod al acesteia, abdicarea țarului Nicolae II, el se numără printre foarte puținii observatori occidentali care înțeleg că se află la începutul unei serii de evenimente cu potențial exploziv, cu final greu de anticipat, dar care aveau să afecteze ireversibil istoria întregii Europe. Poate și ca urmare a experienței sale la Curtea Regală a României și a cunoașterii directe dobândite astfel asupra mediului politic din Răsăritul european, Basset își dă seama, mai repede decât majoritatea celorlalți martori ai evenimentelor din Rusia, care era adevărata miză a bolșevismului și cât de mare era capacitatea acestuia de a-și exporta propriul model de anarhie socială, așa cum reușește să discearnă și complicatele calcule politice, atât ale Puterilor Centrale, cât și ale reprezentaților Antantei, ce favorizaseră extinderea anarhiei și izbucnirea războiului civil din Rusia. Pe acest nou și neașteptat front, ale cărui mize erau prea puțin onorabile și ale cărui efecte se dovedeau greu de estimat, România se găsea din nou în prima linie, iar Basset e printre cei câțiva observatori care își dau seama că sfârșitul războiului mondial urma să coincidă cu începuturile unui alt tip de amenințare pentru pacea lumii: așa-numita revoluție mondială, preconizată și urmărită de bolșevici.

O perspectivă interesantă asupra negocierilor purtate în cadrul Conferinței de Pace de la Paris aduce ultimul dintre cele

șase caiete ale jurnalului. Adept convins al ideii că pacea durabilă trebuie să fie o pace fără învingători și învinși, Louis Basset urmărește cu dezamăgire discuțiile aprinse de la masa negocierilor, conflictele deschise dintre foștii aliați, abandonarea de facto a principiilor enunțate în discursurile politice din timpul războiului, împovărarea excesivă a învinșilor cu datorii de război aproape imposibil de achitat, golirea de conținut a Pactului Ligii Națiunilor, trădarea intereselor micilor popoare – printre care se numărau și românii – de către marii decidenți în favoarea propriilor interese economice și geopolitice, dar și explozia naționalismelor în noile state apărute după destrămarea Imperiului Austro-Ungar, incapacitatea Marilor Puteri occidentale de a-și stabili o linie de acțiune coerentă în relațiile cu Rusia bolșevică, anarhia și degringolada economică din statele învinse, care nu puteau duce decât la o proastă așezare a noii lor vieți politice. Întregul tablou îl face să presimtă – din nou, probabil, printre primii europeni – că pacea tranșată prin sistemul tratatelor de la Paris nu era, de fapt, decât preludiul unui nou război și că ordinea mondială astfel stabilită nu avea cum să dureze.

Nici România Mare, în care se întoarce în noiembrie 1919 pentru a-și relua slujba de secretar al Casei Regale, nu-i oferă un spectacol mai îmbucurător. Bătrânul secretar înregistrează cu amărăciune că mizeria și recesiunea economică – a căror principală cauză era însuși războiul – erau agravate de perpetuarea acelorași vechi mentalități politicianiste. Cu aceeași amărăciune, notează în jurnal observații acide cu privire la incapacitatea clasei conducătoare românești de a-și adapta mijloacele și strategiile de acțiune la noua situație a țării și la contextul diferit în care aceasta trebuia să evolueze. Cu aceeași luciditate necruțătoare, Basset înregistrează, de pildă, ineficiența practică a unei măsuri democratice cum era introducerea votului universal, în condițiile în care corpul cetățenesc era format în majoritate din indivizi lipsiți de educație politică, aflați la discreția manipulărilor de partid; subliniază deopotrivă lipsa de înțelegere a autorităților Vechiului Regat față de

inegalitățile de dezvoltare dintre provinciile alipite României Mari, lipsa unor măsuri de remediere a efectelor acestei inegalități și, implicit, a capacității de a-i cointeresa pe noii lor cetățeni prin indispensabilul sentiment de loialitate ce ar fi trebuit să cimenteze alcătuirea politică a statului.

Ultima însemnare din jurnal este datată 3 mai 1921 și vorbește despre naivitatea reformei fiscale pe care Nicolae Titulescu, la acea dată ministru de finanțe, încerca să o treacă prin parlament și care, la o privire analitică, era mult prea ambițioasă (cu cuvintele lui Basset: „un salt mult prea brusc în necunoscut") pentru ca aplicarea ei să poată fi susținută de statul român.

Jurnalul se oprește la această dată, fără ca autorul lui să ofere vreo explicație despre motivele care l-au determinat să-și încheie consemnările. Nu am mai reușit să identific în arhive alte însemnări manuscrise ale lui Louis Basset, anterioare sau ulterioare acestei date, și, de altfel, așa cum precizam la începutul acestui studiu, prea puține documente păstrate în arhivele românești ne permit să reconstituim cu mai multe detalii biografia sa. Putem spune deci că jurnalul inedit pe care îl prezentăm acum cititorilor este un document istoric revelator dintr-o dublă abordare: ca privire originală – lucidă, critică și, în multe privințe, lipsită de prejudecăți – asupra evenimentelor petrecute în România și Europa în timpul Primului Război Mondial și, totodată, ca introducere inedită în intimitatea unui personaj care, deși a însoțit istoria regalității românești pe parcursul a mai bine de o jumătate de secol, a rămas până azi mai degrabă un necunoscut.

Publicarea jurnalului lui Louis Basset restituie istoriei României o voce și o perspectivă care merită, cu siguranță, să fie cunoscute. Iar dacă unele dintre judecățile critice pe care le veți citi în paginile lui, scrise acum o sută de ani, vă vor părea încă de cea mai strictă actualitate înseamnă că acest jurnal și-a îndeplinit întru totul misiunea de document istoric: aceea de a le oferi oamenilor de azi, prin dezvăluirea trecutului, prilejuri de reflecție asupra propriului lor prezent.

MULȚUMIRI

În absența unor studii dedicate biografiei lui Louis Basset sau chiar istoriei aparatului administrativ al Casei Regale, documentația pentru realizarea studiului introductiv s-a dovedit, pe alocuri, o misiune deosebit de anevoioasă. Nu aș fi reușit s-o duc la bun sfârșit fără ajutorul decisiv al doamnelor Silvia-Irina Zimmermann, istoric, coordonatoare a Forschungsstelle Carmen Sylva Fürstlich Wiedesches Archiv din Neuwied, și Cécile Folschweiller, cercetătoare la INALCO-Paris. Cele două doamne mi-au pus cu generozitate la dispoziție rezultatele propriilor cercetări cu privire la corespondența privată dintre regii Carol I și Elisabeta, respectiv la biografia primului secretar particular de limbă franceză al regelui Carol I, Émile Picot, permițându-mi astfel să obțin necesarele clarificări ale poziției deținute de Basset însuși în cadrul aparatului administrativ al Casei Regale. Le mulțumesc călduros amândurora!

Recunoștința mea și cele mai speciale mulțumiri îi sunt adresate tânărului istoric Tudor Vișan-Miu, care mi-a facilitat în mod decisiv, prin accesul la studiul său, aflat încă în șantier, asupra Mareșalatului Curții Regale, identificarea unor documente istorice relevante pentru biografia lui Louis Basset. Printre altele, clarificarea documentară asupra decesului acestuia i se datorează exclusiv.

Doamna Cristina Păiușan-Nuică, cercetătoare la Muzeul Național de Istorie a României, mi-a semnalat și mi-a pus la dispoziție fotografia plachetei aniversare dedicate lui Basset, care este reprodusă pe coperta acestei cărți. Îi mulțumesc, de asemenea, cu căldură!

În fine, dar deloc în ultimul rând, le mulțumesc colegelor mele de la Biroul Arhive Tehnice și de Înregistrare al Arhivelor Naționale Istorice Centrale pentru ajutorul prețios dat la identificarea ilustrațiilor din fototeca instituției. Colegei Nicoleta Bolintiș, cea mai entuziastă promotoare a tezaurului fotografic al Arhivelor Naționale, nu-i voi putea mulțumi niciodată îndeajuns.

A.P.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum reprezintă traducerea în limba română a textului inedit al jurnalului ținut de Louis Basset între 23 august 1916 și 3 mai 1921. Jurnalul, păstrat în original la Arhivele Naționale Istorice Centrale, în fondul Casa Regală – Personale Ferdinand, dosar 128, vol. I–VI, a fost redactat în limba franceză și cuprinde șase caiete, numerotate ca atare de autorul lor, însumând aproximativ 400 de file scrise față-verso. Titlul și subtitlul volumului ne aparțin. Toate însemnările sunt făcute după calendarul gregorian, aflat atunci în vigoare în majoritatea țărilor occidentale, deși, ca funcționar al Casei Regale, e de presupus că elvețianul Louis Basset asimilase și calendarul „pe stil vechi", iulian (calendarul gregorian a fost adoptat oficial în România abia la 1 aprilie 1919, dată care a devenit astfel 14 aprilie).

Având o caligrafie îngrijită, manuscrisul este relativ ușor de descifrat, astfel încât cea mai mare parte a personajelor și a toponimelor menționate în cuprinsul lui au putut fi identificate fără dificultăți. Numele proprii au fost redate în formele consacrate în prezent. Anumite pasaje au fost tăiate de autor în manuscris și nu pot fi descifrate; există însă și câteva pasaje tăiate al căror text este încă vizibil: pe acestea le-am tradus, iar pentru ușurința lecturii le-am semnalat ca atare în pagină, fiind încadrate de semnele < și >. Tot între aceste semne grafice sunt adăugate cuvintele sau structurile semnificative tăiate sau ajustate de autor.

Pe lângă sumarele biografii ale personalităților, în notele de subsol am menționat și anumite evenimente conexe celor relatate în jurnal. Acolo unde, captiv în contextul epocii, autorul

preia știri false din ziare sau prezintă informații inexacte despre evenimentele istorice pe care le relatează, am făcut în notă, pe cât posibil, corecturile ce se impuneau.

În absența unui epilog al jurnalului, am ales să reproducem în anexă elogiul funerar ținut de Marele Maestru de Ceremonii al Casei Regale, Ioan Mocsoni-Stircea, la funeraliile lui Louis Basset, în martie 1931. Documentul se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond familial Stîrcea, dosar 18/1931–1938, ff. 6–8.

La sfârșitul volumului a fost adăugat un indice selectiv de nume proprii.

Pentru ilustrarea volumului am ales scene, tipărituri și imagini pe care diaristul le va fi avut sub ochi pe măsură ce-și redacta jurnalul. Fotografiile reprezentând personalități europene și americane, precum și evenimente internaționale sunt reproduse din colecția revistei *L'Illustration* pe anii 1918–1919, colecție aflată în biblioteca documentară a Arhivelor Naționale. Fotografiile care redau viața cotidiană a elvețienilor din anii 1916–1919, precum și eforturile Elveției de a-și apăra neutralitatea și totodată de a susține acțiunile umanitare ale Crucii Roșii se află în domeniul public și au fost preluate din arhivele cantoanelor Berna, Geneva și Vaud. Placheta aniversară dăruită lui Louis Basset de subordonații săi, angajații administrației Casei Regale, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de activitate în serviciu, face parte din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României.

JURNAL

23 august 1916 – 3 mai 1921

1916

23 AUGUST Pe la prânz, regele[1] mă cheamă în cabinetul său, îmi cere să iau loc și, după ce mă privește fix preț de câteva secunde, îmi spune că situația sa e critică, dureroasă, dar că încă speră că acest Consiliu de Coroană care va avea loc în curând îl va scăpa de cumplita alegere care îl așteaptă, între îndatoririle sale de suveran și protestul conștiinței sale <cele de principe german>. Cu toată rezerva din vorbele lui, îmi dau seama că s-ar înclina în fața deciziilor Consiliului de Coroană, oricare ar fi acelea.

Datoria mea de slujitor devotat al casei și convingerile profunde pe care le-am căpătat în urma ultimelor întrevederi cu regele Carol îmi dau curajul să-i spun nepotului său tot ce gândesc. I-am amintit mai întâi că regele îmi spusese, cu puțin înainte să moară, că se considera legat personal de tratatul de alianță cu Germania și nu mă îndoiam că și-ar fi menținut această orientare politică, rezultat al experienței sale și al singurei linii de conduită ce corespundea intereselor vitale ale țării. Am adăugat că larga majoritate a populației dorește neutralitatea, că un război, chiar încununat de succes, contra Austro-Ungariei n-ar duce decât la aservirea economică și politică a României față de Rusia și că, în caz de înfrângere, el ar fi singurul responsabil în fața țării. Dimpotrivă, refuzul său de

[1]) Ferdinand (1865–1927), principe de Hohenzollern-Sigmaringen, rege al României (1914–1927), căsătorit cu Maria (1875–1938), nepoată (pe linie paternă) a reginei Victoria a Marii Britanii și (pe linie maternă) a țarului Alexandru II. Au avut șase copii: Carol, viitorul rege Carol II (1893–1953); Elisabeta (1894–1954); Maria (1900–1961); Nicolae (1903–1978); Ileana (1909–1991) și Mircea (1913–1916).

a declara războiul ar provoca în România un ecou de aprobare, mult mai serios și mai profund decât agitația de suprafață creată de Antantă și de agenții ei.

Văzând că regele nu are nici o reacție și că nu dădea nici un răspuns la argumentele mele, am mai încercat un ultim apel: „O rog pe Majestatea Voastră ca, înainte de a se lăsa atrasă pe acest drum plin, fără doar și poate, de primejdii pentru țară și dinastie, să recitească memoriul pe care mi l-a dictat regele Carol cu câteva zile înainte să moară, în care demonstra că un război de partea rușilor, departe de a sluji idealului național, ar fi mormântul acestuia, iar dacă citirea testamentului politic al unchiului său nu-l va convinge, să meargă la Curtea de Argeș și să îngenuncheze în fața mormântului său rugându-l pe Dumnezeu să-l îndrume."

Acest ultim apel a rămas fără alt răspuns decât lacrimile mari care îi trădau teribila tulburare sufletească și șovăiala.

Întrevederea a durat mai mult de o oră. Mă lăsase să plec, dar a venit după mine în anticameră pentru a-mi spune că mai avea să-mi facă o mare rugăminte și că spera să-i dau și această dovadă de devotament. „Plecați fără întârziere la Sigmaringen, mi-a spus, cu o scrisoare pentru fratele meu căruia îi veți explica situația în care mă găsesc, căci o știți mai bine decât oricine. În după-amiaza asta îl voi vedea pe von dem Bussche[1] și îi voi cere să vă facă înlesnirile necesare." M-am înclinat și mi-am exprimat speranța că această călătorie va fi utilă pentru a împiedica o nenorocire.

24 AUGUST Am participat la un dineu dat la Cotroceni cu ocazia aniversării zilei de naștere a regelui. Majestatea Sa a fost vesel pe tot parcursul evenimentului, dar oarecum de o veselie forțată. După masă, mă ia deoparte și insistă asupra mesajului pe care trebuie să i-l transmit fratelui său, Wilhelm[2].

[1]) Hilmar Freiherr von dem Bussche (1867–1939), diplomat german, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Imperiului German în România între 1914 și 1916. [2]) Wilhelm, principe de Hohenzollern (1864–1927), fratele mai mare al regelui Ferdinand (tatăl lor, Leopold, a fost fratele regelui Carol I).

Când îmi exprim dorința de a o lua pe soția mea cu mine în această călătorie, regele se grăbește să aprobe și, când îl întreb dacă voi avea timp să mă întorc înainte de izbucnirea războiului, îmi răspunde afirmativ. La despărțire mi-a strâns mâna, puternic și cu afecțiune, având lacrimi în ochi.

Regina, la fel de neliniștită, mi-a spus că îmi va da și ea o scrisoare către mama[1] ei, care se găsește la Dolder, în Zürich.

De la Cotroceni am plecat la ministrul Germaniei ca să-mi ridic pașaportul. Foarte amabil, mi l-a pus la dispoziție pe curierul său, von Rosenberg, pentru a mă însoți până la München. Era calm și părea încrezător, în ciuda mobilizării care are loc în văzul tuturor, chiar și pentru cai. Am plecat din România însoțit de această impresie de optimism, pe care totuși mi-e greu s-o împărtășesc.

25 AUGUST Plecarea din București la ora 8 dimineața, cu strictul necesar de bagaje și bani pentru o călătorie de vreo zece zile. Ca motiv pentru plecarea mea precipitată am invocat o presupusă scarlatină a unuia dintre copiii fiicei noastre, Olga, care se află la Brașov.

În tren, am dat scrisorile regelui și reginei – aduse aseară de Știrbei[2], nu fără emoții – curierului von Rosenberg, ca să le pună în valiza diplomatică, urmând să mi le restituie la München.

La Budapesta mi-a fost vizat pașaportul de către Consulatul General al Germaniei, formalitate pe care o omisesem la București.

[1]) Marea ducesă Maria Alexandrovna (1853–1920), devenită prin căsătorie ducesă de Edinburgh și ducesă de Saxa-Coburg și Gotha, era fiica țarului Alexandru II și soția prințului Albert, duce de Edinburgh, al doilea fiu al reginei Victoria. Au avut împreună cinci copii: Alfred, prinț de Saxa-Coburg și Gotha; Maria, regină a României; Victoria, mare ducesă a Rusiei; Alexandra, prințesă de Hohenlohe-Langenburg; prințesa Beatrice, ducesă de Galliera. [2]) Barbu Știrbei/Știrbey (1872–1946), om politic, administrator al Domeniilor Coroanei (din 1913), nepotul domnitorului Barbu Știrbei; căsătorit cu Nadeja (Nadèje) (1876–1955), născută Bibescu (sora lui George Valentin Bibescu); om de încredere și confident al regelui Ferdinand și al reginei Maria.

26 AUGUST Sosire la Budapesta, la ora 7 seara. Am plecat în aceeași seară, cu trenul de ora 9.

27 AUGUST Sosire la Sigmaringen, la 7 seara.

Pe terasa castelului, i-am întâlnit pe prințul și prințesa Wilhelm de Hohenzollern și pe ministrul României la Berlin, domnul Al. Beldiman[1], care fusese informat de domnul von dem Bussche despre venirea mea de la București. Mai erau prezenți și mareșalul Wangenheim, contele Spee, căpitanul von Detten, domnișoara de Werner și contesa Matushka. Toată lumea mă sorbea din priviri, sperând că le voi da vestea care să-i elibereze de temerile lor. În special domnul Beldiman era nervos și neliniștit.

După cină, care a fost sumbră, prințul Wilhelm m-a luat deoparte și mi-a pus o mulțime de întrebări despre situația din România, descrisă doar foarte sumar și incomplet în scrisoarea fratelui său. I-am povestit despre dilemele regelui, despre cruda alegere pe care trebuia s-o facă între curentul popular favorabil Antantei și moștenirea pe care i-o lăsase unchiul său, la care nu putea renunța fără mustrări de conștiință, despre influența tot mai mare a anturajului asupra voinței sale ezitante și despre teama mea că, în momentul decisiv, nu va găsi în sine însuși forța de a reacționa. I-am mai vorbit și despre temerile prințului Știrbei din momentul plecării mele, referitoare la o eventuală somație a Germaniei, justificată de atitudinea ezitantă a României, și despre necesitatea ca o atare somație să fie împiedicată cu orice preț, utilizând intervenția Sigmaringenului pe lângă împărat.

Prințul m-a ascultat cu mult calm, mi-a confirmat temerile despre firea șovăielnică a fratelui său și a adăugat că adeseori e mai greu să-ți cunoști datoria decât s-o îndeplinești.

Intervenind și domnul Beldiman, conversația a luat o turnură mai puțin rezervată, iar atitudinea domnului Brătianu[2],

[1]) Alexandru A. Beldiman (1855–1924), jurnalist și om politic, ultimul ministru plenipotențiar al României în Imperiul German, numit de Carol I în 1914. [2]) Ion I.C. (Ionel) Brătianu (1864–1927), șeful Partidului Național Liberal, prim-ministru în mai multe rânduri, începând din

singurul responsabil de această situație, a făcut obiectul unei critici severe. Domnul Beldiman, care nu vede salvarea României decât într-o uniune strânsă cu Puterile Centrale, singurele care-i pot garanta independența în fața manevrelor Rusiei, califică o înțelegere cu aceasta din urmă drept un act nebunesc și sinucigaș. Cât despre misiunea mea la Sigmaringen, nu ezită să vadă în aceasta un simplu pretext pentru îndepărtarea mea de la București, unde probabil se tem de influența mea asupra regelui. A trebuit să recunosc că și eu m-am gândit la asta.

Ne-am despărțit târziu, într-o stare de incertitudine și neliniște, presimțind ce noutăți teribile avea să ne aducă ziua următoare.

28 AUGUST Dis-de-dimineață, un lacheu intră în camera mea și îmi înmânează următorul buletin telegrafic: „România a declarat război Austro-Ungariei."

Chiar dacă, de trei săptămâni, măsurile militare ce se luaseră la noi nu lăsau dubii asupra intențiilor războinice ale guvernului, tot nu reușeam să cred că se vor lăsa antrenați într-o aventură atât de periculoasă. Și am sperat mereu că, în momentul decisiv, își vor lua seama sau că regele se va opune. Dar așa a fost scris, ca buna judecată să nu apară de nicăieri, iar sărmana Românie nu va fi excepția care să fi rezistat seducției și presiunilor Antantei.

Mai târziu, am fost vizitat de membrii Casei Princiare. Consternarea lor era profundă și le era peste putință să înțeleagă cum un prinț al Casei de Hohenzollern putea să ridice armele împotriva Germaniei.

În aceeași dimineață l-am văzut și pe domnul Beldiman: își ieșise din minți, se simțea profund umilit de rolul nedemn pe care țara sa era obligată să-l joace și a calificat declarația de război drept o sinucidere. Componența Consiliului de Coroană dădea deja naștere la suspiciuni[1]: era limpede că nu putea fi

1908 și până la moartea sa; căsătorit cu Eliza Brătianu, una dintre surorile lui Barbu Știrbei. [1]) La Consiliul de Coroană din 27 aug. 1916, care a hotărât intrarea României în război de partea Antantei, au participat

considerată drept o consultare legală a opiniei publice, ci o simplă lovitură de teatru, abil instrumentată dinainte, fie pentru a îndepărta și ultimele ezitări ale regelui, fie pentru a da declarației de război aparența unui act de voință națională, deși, în realitate, aceasta nu era decât complotul unui număr infim de politicieni.

La dejun, conversația a fost chinuită, căci fiecare dintre noi înțelegea că orice cuvânt acuzator la adresa regelui Ferdinand era o lovitură în plus pentru inima îndurerată a fratelui său.

După masă, în Galeria Strămoșilor, unde ne-am adunat cu toții, prințul Wilhelm mi-a citit cu voce tare, astfel încât să fie auzit de toți, scrisoarea fratelui său. Regele Ferdinand îi expunea latura tragică a situației sale personale și obligația morală pe care o avea de a fi, înainte de toate, numai și numai român; era cumva o justificare anticipată a atitudinii pe care avea s-o adopte în Consiliul de Coroană. Cât despre speranța pe care și-o exprima în această scrisoare că voi putea, mai bine ca oricine, să-l informez pe fratele său de cruda situație în care se găsea, pot spune cu convingere că nu l-am dezamăgit, căci am pledat pentru bunele lui intenții, pe care slăbiciunea de caracter nu trebuia să le pună la îndoială.

După-amiază, domnul Beldiman a plecat la Berlin și i-am dat o scrisoare către domnul von Strauss, de la Deutsche Bank, prin care rugam să mi se deschidă un credit pentru nevoile mele viitoare.

Seara, după cină, prințul Wilhelm ne-a arătat o frumoasă colecție de acuarele, de care e foarte mândru. Era cea mai bună modalitate de a evita conversațiile și reflecțiile ce ar fi fost

liderii principalelor partide politice de la acea vreme: Partidul Național-Liberal, Partidul Conservator și Partidul Conservator-Democrat, precum și miniștrii în funcție. Dintre cei prezenți, doar Petre P. Carp a susținut intrarea României în război alături de Puterile Centrale, în vreme ce ceilalți fruntași ai Partidului Conservator, Alexandru Marghiloman și Titu Maiorescu, au pledat pentru menținerea neutralității. Majoritatea formată din liberali și conservatorii democrați ai lui Take Ionescu a votat în favoarea intrării în război alături de Antantă.

dureroase pentru toată lumea. Cum i-am împărtășit intenția mea de a pleca în Elveția a doua zi de dimineață, și-a luat la revedere de la mine în chipul cel mai afectuos. Prințesa de Hohenzollern, căreia avuseserăm ocazia să-i apreciem sentimentele nobile și simplitatea admirabilă, și-a luat și ea rămas-bun în termenii cei mai emoționanți.

29–30 AUGUST Pe 29, când am plecat, în ciuda orei matinale, am fost salutați de doamnele de la castel, de contele Spee și căpitanul von Detter, aghiotantul prințului. Toată lumea ne-a arătat multă simpatie.

La Gottmadingen, frontiera germană, autoritățile militare ne-au verificat pașapoartele. Mențiunea „Secretar particular al Majestății Sale Regele Ferdinand", înscrisă în pașaportul meu, a atras atenția. Am fost interogat amănunțit. Am scos atunci scrisorile de recomandare ale ministrului german von dem Bussche și ale atașatului militar, Von Hammerstein, care arătau limpede scopul călătoriei mele. Mi s-a replicat că aceste acte, din pricina declarației de război, își pierduseră valabilitatea. În cele din urmă, mi s-a spus că trebuia să rămân la Gottmadigen până ce se vor aduna informații mai ample și mi s-a indicat un han unde voi găsi adăpost și hrană. Toate protestele mele au fost în zadar, a trebuit să mă supun.

Am telegrafiat imediat contelui Spee la Sigmaringen, rugându-l să intervină pe lângă prințul de Hohenzollern ca să facă ce trebuia să-mi scurteze detenția.

Am așteptat două zile, timp în care am făcut cunoștință cu ofițerii din post, foarte amabili și înțelegători față de noi.

În sfârșit, când începusem să disper că nu voi mai fi eliberat, m-au anunțat că un ofițer delegat de la comandamentul militar din Lörrach venise să-mi ancheteze cazul și dorea să-mi vorbească în particular. Ne-am instalat într-una dintre cămărușele din han și, foarte politicos, ofițerul delegat m-a supus unui interogatoriu minuțios. Din întrebările care mi s-au pus, mi-am dat seama că voiau mai ales să se informeze asupra caracterului misiunii pe care o îndeplinisem la Sigmaringen, căci, imediat ce

anchetatorul meu și-a dat seama că fusese o misiune pacifistă, a început să-și ceară scuze pentru neajunsurile ce-mi fuseseră pricinuite. M-a întrebat între altele dacă regele Carol murise de moarte naturală și dacă zvonurile care circulau despre otrăvirea lui aveau vreun fundament. I-am povestit circumstanțele și cauzele morții regelui, care excludeau orice bănuială de acest fel.

Am mai conversat o vreme pe subiectul războiului, apoi, după ce a făcut o pauză, ofițerul mi-a spus: „Fac parte din Regimentul 68, *König Karl von Rumänien*. Cred că înțelegeți cu câtă amărăciune îl privesc pe nepotul lui, regele dumneavoastră, un Hohenzollern, cum ridică armele împotriva Germaniei. În arhivele și în cazinoul regimentului nostru, avem dovezi prețioase ale sentimentelor regelui Carol pentru armata germană și pentru regimentul al cărui comandant a fost. Vom continua să le prețuim, totuși."

Din momentul acela am fost liber. Ofițerul delegat a făcut tot posibilul pentru a ne elibera și bagajele și ne-a condus până la tren, unde mi-a înmânat, nedeschisă, scrisoarea reginei Maria pentru mama ei, căci fusese reținută la postul militar în timpul percheziției hârtiilor mele.

În seara de 30 august, la ora 10, am ajuns la Zürich.

31 AUGUST După-amiază am fost la Dolder, unde m-a primit marea ducesă Maria. I-am înmânat scrisoarea pe care regina noastră, fiica ei, mă însărcinase să i-o dau. Prințesa Beatrice de Bourbon[1] și soțul ei erau prezenți la această întâlnire. Chit că eram prevenit de sentimentele germanofile ale marii ducese, tot nu eram pregătit să constat că fiica împăratului Alexandru II și văduva ducelui de Edinburgh are o simpatie atât de pronunțată pentru Germania. S-a arătat foarte preocupată de participarea României la război și foarte neliniștită de consecințele

[1]) Beatrice de Saxa-Coburg și Gotha (1814–1966), căsătorită cu Alfonso de Orleans y Bourbon, infante al Spaniei și duce de Galliera. Fusese silită să părăsească Spania în urma unui scandal la Curtea Regală, fiind bănuită de regina-mamă că ar fi avut o aventură amoroasă cu regele Alfonso XIII, vărul soțului său.

pe care aceasta le-ar fi putut avea pentru dinastie. A repetat de mai multe ori că regele Carol n-ar fi consimțit niciodată la o asemenea aventură și că ar fi fost mai bine să i se urmeze moștenirea, căci era un bun cunoscător al treburilor românești și al adevăratelor nevoi ale țării. Această evocare a amintirii suveranului meu m-a surprins cu atât mai agreabil cu cât nu mă așteptam s-o aud de la marea ducesă; la drept vorbind, n-a existat niciodată, mai ales în ultimii ani, o înțelegere deplină, nici o simpatie prea mare între ei.

După o conversație de aproximativ o oră, pe parcursul căreia i-am dat marii ducese toate informațiile pe care le dorea despre situația din România, despre fiica ei și despre cei șase nepoți, de care s-a interesat cel mai mult, m-am ridicat să-mi iau rămas-bun. Mi-a mulțumit amabil pentru vizită, m-a rugat să-i mai dau vești de la București imediat ce le primeam și mi-a promis că va face același lucru la rându-i. Crede că mai rămâne încă o lună în Elveția, apoi se întoarce la Coburg.

În timpul vizitei pe care i-am făcut-o consulului român la Zürich[1] m-am întâlnit în anticameră cu numeroși studenți români care veniseră să-și vizeze pașapoartele, fiindcă trebuiau să se întoarcă în țară, convocați în serviciul militar. Erau animați cu toții de veselia tinereții entuziaste, dar prea puțini posedau banii necesari pentru lungul voiaj, iar Legația României la Berna nu dispune nici ea de fonduri.

Foarte strâns cu banii eu însumi, m-am preocupat să deschid un credit la o bancă elvețiană, în perspectiva șederii care s-ar putea prelungi multă vreme. Banca Winterthur, cu care aveam deja relații, a binevoit să mi-l acorde. Între timp, pentru a face față nevoilor imediate, am schimbat valuta: mărcile, la 92 de franci elvețieni pentru o sută de mărci; coroanele austriece, la 62, dar leii românești mi s-a spus că nu se negociază pentru moment.

[1]) România își deschisese prima misiune diplomatică în Elveția în anul 1911, dar consulate românești funcționau încă din 1891 la Berna, Geneva și Zürich. Prima misiune diplomatică a Elveției în România a fost deschisă la 12 sept. 1916.

2 SEPTEMBRIE În trecere prin Berna, l-am întâlnit pe domnul François Gilly, pe care îl cunoscusem la București, unde fusese însărcinat de guvernul elvețian cu cumpărarea de cereale și alte produse alimentare.

În tren, mi s-a înmânat o depeșă de la șeful departamentului politic elvețian, care mă invita să-l văd la Berna în cel mai scurt timp.

La 7 seara am ajuns la Geneva, capătul călătoriei noastre, și am tras la Hôtel de l'Écu.

3 SEPTEMBRIE Domnul Pâcleanu, ministrul României la Berna, mă informează că un curier va pleca în curând la București. Îi răspund că-i voi da o scrisoare pentru prințul Barbu Știrbei și că-l voi vizita la Berna pe 6 septembrie. I-l recomand pe Hans Klacsi, care pleacă în România prin Rusia.

Scrisoarea către prințul Barbu Știrbei:

Plecat din București joi, 25 august, am ajuns duminică seara, pe 27, la Sigmaringen, unde l-am întâlnit pe vărul dumneavoastră, Alexandru Beldiman. I-am înmânat prințului Wilhelm de Hohenzollern scrisoarea pe care o adusesem și m-am achitat, pe cât am putut mai bine, de modesta misiune încredințată mie de rege. A doua zi, luni dimineață, am aflat vestea declarației de război, care m-a făcut să înțeleg emoția dumneavoastră la momentul când ne luaserăm rămas-bun. În aceeași seară, vărul dumneavoastră s-a întors la Berlin. Deoarece șederea mea la Sigmaringen nu mai avea obiect, am plecat și eu a doua zi către Elveția.

La frontiera germană, calitatea mea de secretar al regelui României, trecută în pașaport, a făcut să fiu reținut două zile, până la sosirea unui ofițer de la comandamentul general din Lörrach, care m-a supus unui interogatoriu minuțios despre scopurile călătoriei mele. Doar grație intervenției fratelui regelui am primit în cele din urmă permisiunea de a-mi continua voiajul către Zürich, unde m-am prezentat la mama reginei spre a-i înmâna scrisoarea ce-mi fusese încredințată. Am găsit-o pe Alteța Sa Imperială în cea mai bună stare de sănătate; m-a chestionat îndelung despre situația din România și despre fa-

milia regală. Intenționează să mai rămână o lună în Elveția, apoi să se întoarcă la Coburg.

Terminându-mi astfel misiunea, am plecat la Geneva, unde nu-mi rămâne decât să urmăresc evenimentele și să aștept ordinele pe care Majestatea Sa va fi eventual în măsură să mi le dea.

Descumpănirii morale în care mă găsesc se adaugă lipsa de mijloace pentru a-mi întreține familia până la sfârșitul războiului. N-am luat cu mine decât o mie de mărci, 3.000 de coroane și 3.000 de lei. Leii neputând fi schimbați, mai am în acest moment doar 1.500 de franci elvețieni ca unică resursă, o am în întreținere și pe sora mea, două nepoate și un nepot, care își au averea investită la București, în monedă românească.

Deutsche Bank, căreia m-am adresat pentru a-mi deschide credit, mă informează că întreaga avere a regelui se află sub sechestru și ca atare nu poate să-mi verse nici un ban. Nu-mi rămâne așadar altă speranță decât ca dumneavoastră să interveniți pentru a mi se trimite de la București, prin mandat telegrafic, o sumă suficientă pentru ca, măcar sub aspect material, să pot fi la adăpost de griji.

Între altele v-aș fi foarte recunoscător dacă ați dispune concedierea bucătarului și a bonei noastre și dacă ați încredința paza casei servitorului nostru, Ion Găman, ajutat pe timpul nopții de un sergent.

Promisiunea pe care mi-ați făcut-o de a o lua sub protecția dumneavoastră pe bucătăreasa Lange i-am comunicat-o femeii, care avea mare nevoie de asta pentru a se liniști.

<Gândurile mele sunt tot timpul alături de familia noastră regală și de dumneavoastră. Urmăresc cu cel mai viu interes evenimentele și ridic cele mai fierbinți rugăciuni pentru ca țara și dinastia să iasă cu bine din marea luptă care se desfășoară și ca să-mi pot încheia cu succes misiunea față de familia regală.>

În cazul în care absența mea va fi de lungă durată, cred că ar fi indicat să i se încredințeze sarcina de a mă înlocui domnului H. Catargi.[1]

[1]) Henri Catargi (1860–1944), jurist, președinte al Tribunalului București și director al Băncii Naționale. Între 1916 și 1919 a fost mareșal al Palatului.

În ceea ce privește moștenirea de la Neuwied, care nu este încă rezolvată, voi lua legătura cu generalul von Hepke pentru a face să fie acceptată de către Krankenfrauenverein[1] *soluția menționată în procesul-verbal.*

În aceste momente de mare gravitate, gândurile mele sunt nedezlipite de familia regală și de țara care ocupă în inima mea un loc la fel de important ca draga Elveție. Rugăciunile mele fierbinți sunt pentru ca țara și dinastia să iasă întărite din lupta supremă ce are loc în aceste momente, a cărei desfășurare o urmăresc cu cel mai viu interes. Mă gândesc și la dumneavoastră, dragă prințe, și la doamna prințesă, care ne-ați arătat, mie și soției mele, atâta bunăvoință și atâta prietenie. Îmi doresc să vă regăsesc sănătoși.

6 SEPTEMBRIE Plecarea către Berna. La ora 2 după-amiază m-am dus la Palatul Federal. Domnul Dunant fiind bolnav, am fost primit de consilierul federal Hoffmann[2]. Mi-a făcut o primire simplă și cordială, vorbește ca un om înțelept și reținut. Mi-a cerut părerea despre utilitatea trimiterii unui însărcinat cu afaceri în România, pentru a asigura o protecție eficientă a concetățenilor noștri de acolo. Nu pot decât să-l încurajez în acest proiect, pe care de altfel colonia[3] și-l dorește cu ardoare. Domnul Hoffmann cunoaște bine raporturile tensionate dintre colonie și consulul general; știe motivele și își dă seama că, în actualele condiții, e necesar să se intervină cât mai curând. Se gândește la domnul Gust. De Boissier[4], din Geneva, ca însărcinat cu afaceri. Conversația a alunecat apoi către situația din România, și am vorbit despre starea de spirit a populației la

[1]) „Asociația infirmierelor" (germ.). [2]) Arthur Hoffman (1857–1927), om politic elvețian, membru al Consiliului Federal din 1911 până în 1917, când a fost obligat să-și dea demisia în urma afacerii Grimm–Hoffmann (v. *infra*, p. 125, nota 1). [3]) De la mijlocul sec. al XIX-lea și până spre mijlocul sec. XX, în România a existat o comunitate de cca 1.500 de elvețieni, constituită în general din familiile specialiștilor și tehnicienilor sosiți pentru construirea de căi ferate, lucrări de telegrafie, rețeaua poștală etc. [4]) Gustave Boissier (1867–1924), jurist și diplomat elvețian, fost primar al localității Cologny, fost consilier al Legației din Paris; (din sept. 1916) șef al misiunii diplomatice elvețiene în România, mai întâi ca însărcinat cu afaceri, apoi ca ministru plenipotențiar.

momentul plecării mele, despre armată și despre regele Carol, a cărui înaltă pricepere politică ar fi fost atât de necesară țării în mijlocul grelei încercări prin care trece.

La Palatul Federal l-am mai cunoscut pe domnul Schmidheiny[1], care are dificila misiune de a asigura aprovizionarea Elveției și de a negocia cu Antanta și Puterile Centrale problema compensațiilor. Lasă impresia unei persoane foarte capabile, bine informate, la înălțimea misiunii sale.

La ora 4 îi fac o vizită domnului Pâcleanu, ministrul României, care locuiește în afara orașului, într-o vilă luxos mobilată. Mă primește după moda românească, cu cafea turcească servită de un arab pe care l-a adus de la Cairo. Îmi pune cu amabilitate la dispoziție valiza sa pentru scrisoarea pe care trebuie să i-o trimit prințului Știrbei și promite că va facilita călătoria de întoarcere la București a tânărului H. Klacsi, pe care i-l recomandasem. Nici el nu avea știri precise din țară, părea satisfăcut de declarația de război și încrezător în viitor.

La 7 seara am revenit la Geneva.

8 SEPTEMBRIE Vizită la domnul Gust. Boissier. Îmi dă vestea numirii sale la București, pentru care nu mai lipsește decât acordul guvernului român. La cererea sa, îl pun la curent cu toate informațiile despre colonia elvețiană și îi recomand să ia legătura cu președintele acesteia, domnul C. Weber, aflat în prezent la Zürich, care îl va putea informa mai bine ca mine. Domnul Boissier se oferă cu amabilitate să mă ajute cu scrisorile pe care aș dori să le trimit la București. Cum nu-și ascunde simpatiile antantiste, îi prezic o bună primire în România, unde aceasta îi va facilita misiunea. Va primi recomandări bune către domnul Nicolae Filipescu[2], prinții Brâncoveanu[3] și G. Bibescu de la prietenii acestora din Geneva.

[1]) Ernst Schmidheiny-Kuster (1871–1935), industriaș și om politic elvețian, membru al Consiliului Federal, fondatorul companiei Holderbank (actuala Holcim). În perioada 1914–1917 a fost șeful Biroului Elvețian pentru Compensații, organism care regla printre altele relațiile comerciale cu ambele tabere beligerante. [2]) Nicolae Filipescu (1862–1916), om politic conservator, ministru în câteva rânduri, susținător al intrării României în război de partea Antantei. [3]) Constantin Basarab-Brâncoveanu

10–15 SEPTEMBRIE Sejur la Glion.[1] Pentru prima dată de când am plecat din București, îmi regăsesc calmul și tihna, în mijlocul unei naturi splendide, înfrumusețată încă și mai mult de soarele toamnei. Am ocazia să constat cât de mult se bucură internații francezi și belgieni aflați aici de ospitalitatea cordială ce li se acordă.

18 SEPTEMBRIE Domnul C. Weber m-a informat că elvețienii din colonia de la București au deschis o subscripție în favoarea Crucii Roșii Române, așa că am telegrafiat la Cancelaria regală să verse în numele meu 2.000 de franci.

26 SEPTEMBRIE Ca răspuns la depeșa mea telegrafică, mi s-a telegrafiat de la Cancelaria regală: „S-a plătit. Salutări cordiale."

5 OCTOMBRIE O depeșă de la București mă înștiințează că Lobard, Odier & Co. au fost însărcinați să-mi plătească 10.000 de franci.

Văd în asta dovada că scrisoarea mea către prințul Știrbei i-a parvenit cu bine și că sentimentele sale față de mine nu s-au schimbat.

6 OCTOMBRIE M-au vizitat domnii Bourqui și Boissier. Am discutat despre situația coloniei elvețiene de la București, care este critică. Cel puțin zece concetățeni de-ai noștri sunt concentrați sau arestați, toți elvețieni de limbă germană. Domnul Boissier va pleca pe 11, în această lună.

7 OCTOMBRIE Împreună cu soția mea, am fost invitați la dejun la domnul și doamna Boissier, la frumoasa lor reședință de țară din Ruth, la Cologny. Domnul Roger Marcuard, fratele doamnei Boissier, a venit să ne ia cu automobilul. Doamna Boissier ne-a făcut cea mai cordială primire: plecarea soțului ei e fixată pe 11 octombrie.

(1875–1967), om politic conservator (frate al contesei Anna de Noailles, scriitoare franceză de origine română), căsătorit cu Eugénie Antoniadis (1874–1917), apoi, din 1919, cu Nicolette Cesianu (1891–1968). [1]) Sat din comuna Montreux, cantonul Vaud, în apropierea lacului Geneva. Încă din sec. al XIX-lea, Glion era un important centru turistic al Elveției.

I-am dat domnului Boissier scrisori pentru mareșalul Curții, H. Catargi, pentru prințul B. Știrbei, pentru Butculescu[1] și Lange.

După masă, am vorbit despre domnul de Coulon, care este vărul primar al domnului Boissier, despre contesa de Pourtalès, sora domnului Boissier, despre ministrul Carl Lardy, al cărui fiu va fi atașatul domnului Boissier, și despre alte cunoștințe comune. A venit vorba și despre situația din România, despre care ultimele știri nu sunt deloc încurajatoare, și despre dificila sarcină a domnului Boissier de a-i proteja pe compatrioții noștri, dintre care vreo zece sunt deja concentrați sau arestați. I-am dat câteva sugestii despre maniera în care ar trebui să procedeze pentru a-și atinge scopurile.

Doamna Boissier ne-a condus înapoi, la Hôtel de l'Écu și ne-a cerut să-i promitem că o vom vizita.

10 OCTOMBRIE Excursie la Lausanne, în vizită la prietenii noștri Staehli. L-am întâlnit pe Günther, cu familia. Aflu că H. Klacs a ajuns la Iași și că rata de schimb la francul elvețian, care era de 127, a scăzut la 119,70.

(Am schimbat la domnul Boissier 2.000 lei pentru 1.500 de franci elvețieni.)

Domnul Staehli mi-a dat un număr dintr-un ziar românesc, *Argus*, din 5/18 septembrie. E primul pe care îl primește după declararea războiului. L-am citit cu nerăbdare, dar n-am găsit în el ceea ce-mi doream, despre starea de spirit a populației din Capitală. Dă o listă de 3-4 nume de ofițeri răniți și un rezumat al unei ședințe a Comisiei de exporturi, care continuă să existe, deși rolul ei a luat sfârșit. Îi invită pe proprietarii de grâu să-și trimită ofertele la Comitetul britanic, pentru cazul în care *acesta ar fi dispus să le accepte*!

11 OCTOMBRIE *Cartea roșie austriacă*[2], recent apărută, arată clar că domnul Brătianu își luase angajamente formale față de

[1]) Nicolae N. Butculescu (1867–1929), economist și om politic; căsătorit cu Irina Butculescu (1871–1949), născută Pherekyde, doamnă de onoare a reginei Maria. [2]) *Cartea roșie austro-ungară: Documentele*

Antantă cu mult înaintea declarației de război și că nu mai dispunea de libertate de acțiune atunci când îi tot spunea contelui Czernin[1] că dorește să păstreze neutralitatea.

Până la ce punct îl ținea pe rege la curent cu aceste angajamente e dificil de stabilit azi, dar îmi pare cert că Majestatea Sa își rezervase dreptul – cel puțin psihologic – de a-l dezavua la nevoie. Aceasta rezultă din întrevederea pe care a avut-o, pe 14 sau 15 august, cu contele Czernin și din ceea ce îmi spunea, și la acea vreme, și mai târziu.

Rămân convins că regele își pusese toată speranța în Consiliul de Coroană, ale cărui hotărâri nu puteau fi decât pentru menținerea păcii, și nu credea că Brătianu se va opune convocării acestuia, căci răspundea prea bine scopului său, anume de a trece pe alți umeri greutatea răspunderii. Potrivit unui rezumat al acestui Consiliu, pe care l-am citit în *Le Figaro*, regele ar fi fost primul care s-a pronunțat asupra necesității de a declara război. Aceasta n-ar fi explicabil decât în eventualitatea, de care eu încă mă îndoiesc, că Brătianu a reușit, în ultimul moment, să-l câștige cu totul pe rege pentru politica sa antantistă și să-l facă promotorul rupturii de Puterile Centrale. Continui să cred că, prin convocarea Consiliului de Coroană, compus în majoritate din adepți ai politicii brătieniste, s-a dorit pur și simplu să se înlăture ultimele ezitări ale regelui și să se dea un caracter și o autoritate așa-zis constituționale unui act care nu era expresia nici a voinței țării, nici a voinței regelui, ci doar a unui acord secret între Brătianu, Filipescu, Take Ionescu[2] și câțiva, puțini, inițiați, toți hipnotizați, seduși și câș-

diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada dela 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916 a fost tradusă și în România, în 1917, sub ocupația Puterilor Centrale. [1]) Ottokar Czernin (1872–1932), diplomat și om politic austriac, ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei la București (1913–1916), apoi ministrul de externe al Austro-Ungariei (dec. 1916 – apr. 1918). [2]) Take Ionescu (1858–1922), șeful Partidului Conservator-Democrat. Ministru în mai multe rânduri. Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în „guvernul de uniune națională" din 1917–1918. Prim-ministru în 1921–1922.

tigați, prin diferite mijloace, la cauza Antantei. Faptul că problema nu a fost adusă în fața Camerelor, unde opoziția ar fi formulat proteste cu larg ecou în țară, e foarte semnificativ.

Pentru oricare judecător imparțial, rămâne în afara oricărui dubiu că acest război e opera exclusivă a președintelui Consiliului, care l-a pregătit imediat ce s-a declarat decesul regelui Carol și care l-ar fi putut evita, dacă ar fi dorit cu adevărat. Nici măcar domnul Iorga[1] n-ar putea pronunța o altă judecată.

12 OCTOMBRIE Publicațiile englezești și italiene de azi insistă să fie împiedicată zdrobirea României. Ce critică amară a ferocelui egoism al Antantei și a indiferenței sale pentru soarta țărilor mici pe care le-a antrenat în această aventură!

14 OCTOMBRIE *Times* publică un interviu cu regele Ferdinand, în care îi roagă pe Aliați să nu lase România în planul secund al preocupărilor lor.

În Camera Comunelor, Dillon[2] cere să se facă totul pentru ca România să fie ajutată. Lloyd George[3] răspunde că Antanta e de acord să facă toate eforturile pentru a o proteja.

La invadarea Serbiei[4], Aliații au făcut exact aceleași declarații. Știm cum au fost ținute aceste promisiuni.

Apelul regelui Ferdinand e semn de mare îngrijorare și reflectă neliniștea care trebuie că domnește în țară.

Românii nu au credința oarbă a sârbilor, vor trece repede de la entuziasm la descurajare. În aceste condiții, ar putea

[1]) Nicolae Iorga (1871–1940), istoric, om politic, fondator al Partidului Național-Democrat (1910); susținător fervent al cauzei naționale în Primul Război Mondial. [2]) John Dillon (1851–1927), om politic britanic de origine irlandeză, liderul Partidului Parlamentar Irlandez. [3]) David Lloyd George (1863–1945), om politic englez, membru al Partidului Liberal; prim-ministrul Marii Britanii între 1916 și 1922. [4]) Pe 28 iul. 1914, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, declanșând astfel Primul Război Mondial. Înaintea atacului, Rusia promisese Serbiei doar susținerea sa morală, Anglia, prin glasul lui Winston Churchill, își exprimase intenția de a rămâne neutră, iar Franța nu dorea nici ea să intre în război. Totuși, la 30 iul. 1914, Rusia a declarat război Austro-Ungariei, obligând-o să-și concentreze forțele pe acest al doilea front și să considere frontul din Serbia ca fiind unul secundar.

exista complicații interne care să paralizeze acțiunea militară. Aceasta se arată deja de o incoerență care nu anunță nimic bun. Antanta cere, cu siguranță, ca acțiunea să fie îndreptată în primul rând împotriva Bulgariei, ceea ce contravine intereselor românești, care fac necesară concentrarea la nord, spre a evita o invazie. De aici rezultă o divergență de interese ce ar putea conduce la un conflict.

16 OCTOMBRIE Vizita domnului Ruffet. În ciuda celor 80 de ani ai săi, se ține bine, iar conversația lui are o vivacitate tinerească. Precum toți elvețienii francofoni[1] și dincolo de atașamentele sale față de Germania, e foarte favorabil francezilor și crede cu tărie că împăratul Wilhelm a provocat războiul. În sprijinul convingerii sale, îmi citează vorbele amiralului Tirpitz[2], pe care l-a întâlnit la Mainau, și o conversație a împăratului cu mătușa lui, marea ducesă Louise de Baden[3], pe care aceasta i-a relatat-o domnului Ruffet. Fiindcă nu exista posibilitatea unei discuții obiective și s-ar fi putut întâmpla să-mi pierd calmul, am rămas într-o atitudine rezervată.

Domnul Ruffet mi-a spus că a aflat de sosirea mea în Elveția dintr-o scrisoare a marii ducese Louise, care a fost recent la Sigmaringen, cu ocazia radierii sau excluderii regelui Ferdinand al României dintre membrii familiei de Hohenzollern. Despre această radiere, pomenită în ziare, am cerut precizări la Sigmaringen; nu mi-au fost date până în prezent, ceea ce pare să echivaleze cu o confirmare. Aceasta ar fi deci sancțiunea, foarte aspră, pentru consimțământul regelui Ferdinand la declarația de război a României. Fără influențele fatale la care a fost supus după moartea regelui Carol, care l-au condus la acest act atât de deplorabil pentru țara lui și pentru el însuși, nu cred că regele Ferdinand ar fi consimțit să abandoneze moștenirea politică a unchiului său. A ezitat multă vreme între scrupulele

[1]) *Suisses romands*, în manuscris. [2]) Alfred von Tirpitz (1849–1930), amiral german. Între 1914 și 1916 a fost comandant al Marinei Imperiale germane. [3]) Elisabeth Marie Luise de Prusia (1838–1923), fiica împăratului Wilhelm I, căsătorită cu marele duce Frederic I de Baden.

de conștiință și această politică a aventurii care i-a fost prezentată ca voință a poporului și împlinire a marelui ideal național. Treptat, voința sa a fost înfrântă, buna sa credință întoarsă din cale și, în momentul suprem al deciziei, n-a mai găsit în el curajul necesar ca să se opună curentului. *Cartea roșie* arată clar diferitele faze ale acestei renunțări, contra căreia am încercat în zadar să acționez, chiar evocând amintirea regelui Carol și paginile profetice pe care mi le dictase cu câteva zile înainte să moară. Domnul Brătianu a câștigat, dar într-o zi va regreta. Poate că deja regretă, dimpreună cu întreaga țară.

17 OCTOMBRIE Mi-am petrecut ziua la Territet, cu prieteni. O vreme minunată și o natură splendidă, ce formau un contrast izbitor cu tristețea din gândurile și din inima mea.

Am aflat despre moartea lui Nicu Filipescu, răpus de nenorocirile țării sale. Patriot înflăcărat și sincer, a văzut grandoarea României în actul pe care regele Carol l-a considerat doar mormântul acesteia. Amândoi au căzut victime a ceea ce credeau a fi datoria lor, amândoi merită respect, cu diferența totuși că regele Carol își ghida conștiința nu prin pasiune, ci prin clarviziunea unui om de stat de prim rang. Evenimentele prezente o dovedesc, iar ceea ce ne rezervă viitorul nu va schimba nimic.

19 OCTOMBRIE Ziarele vorbesc de înființarea unei noi medalii românești pentru bravură militară, care se va numi „Mihai Viteazul". Mă tem că aceasta pare prea puțin oportună după înfrângerile armatei în Transilvania. Va fi, cu siguranță, criticată, chiar și în mediile românești, care deja găsesc excesiv numărul decorațiilor noastre.

Citesc că regele Ferdinand a preluat comanda operațiunilor militare la frontiera transilvană. E o mare responsabilitate pe care și-o asumă, în cazul în care inamicul pătrunde în țară se vor lega numai de el, iar nu și de cei care l-au băgat la înaintare. E de dorit ca generalul Berthelot[1], a cărui sosire la București

[1]) Henri Mathias Berthelot (1861–1931), general francez, șef (din oct. 1916) al Misiunii Militare Franceze în România. Aceasta a avut un rol decisiv în refacerea și reorganizarea armatei române în cursul anului

e anunțată și care îi va servi drept consilier, să se arate un militar serios și capabil.

De câteva zile, depeșele semnalează numai ciocniri pe toată lungimea frontierei, de la Vatra Dornei până la Orșova, și încă nu se pot estima intențiile armatei germano-austriece, care probabil caută punctul cel mai favorabil de a atinge un scop strategic, fie linia Siretului, fie Bucureștiul, prin Valea Prahovei sau a Dâmboviței. Această ultimă ipoteză îmi pare mai plauzibilă. În acest caz, românii ar putea fi constrânși să-și retragă trupele din Dobrogea pentru a-și apăra Capitala amenințată.

Două articole din *Epoca* și din *Adevărul*, reluate în presa suedeză, ce conțin atacuri violente împotriva guvernului, căruia publicațiile îi reproșează lipsa de prevedere în pregătirea războiului, mă fac să mă tem că autoritatea acestuia e deja foarte slăbită. A întârziat prea mult să facă apel la opoziție pentru a constitui un cabinet de coaliție și probabil că până și Take Ionescu ar refuza azi să coopereze.

În împrejurările actuale, o criză de guvern ar putea provoca prăbușirea.

21 OCTOMBRIE Am primit azi o scrisoare de la Lange, casierul Curții României, datată la Sigmaringen, prin care mă anunță că, a doua zi după declararea războiului, a fost îndepărtat din post din ordinul regelui și că, după o zi de internare, a fost scos din țară prin Rusia, împreună cu personalul Legației germane la București. La plecare, în locul oricărei manifestări de simpatie, a avut parte de sarcasmele colegului lui, Butculescu.

Lange mă informează despre plecarea sa pe front și îmi cere ajutorul pentru a-i face rost de o nouă slujbă după război, ceea ce voi face din toată inima pentru acest brav și credincios servitor al Casei Regale. I-am scris în acest sens și încerc să-i ridic moralul, să-i dau încredere în viitor.

The Times reproduce următoarea declarație a generalului Georgescu[1], făcută reprezentantului Agenției Reuters: „E în

1917, pe teritoriul Moldovei, rămasă neocupată de forțele Puterilor Centrale. [1]) Gheorghe Georgescu (1857–1944), general, comandant al Cor-

afara oricărei îndoieli că ofensiva germană i-a forțat pe români să-și schimbe planurile de bătaie, dar germanii mint când pretind că au avut victorii. Planurile germane împotriva României au eșuat. Defileurile din Carpați nu vor fi niciodată forțate."

Nici nu ne-am fi putut aștepta la un alt limbaj din partea acestui general care a avut onoarea să fie aghiotantul regelui Carol. E demn de capacitățile sale militare: fanfaronadă și nulitate.

26 OCTOMBRIE Evenimente importante au avut loc în aceste zile pe frontul românesc: luarea Constanței și a Predealului mă fac să mă tem de apropierea unei catastrofe pentru sărmana mea Românie. Convocarea unui nou Consiliu de Coroană exprimă, fără umbră de îndoială, existența unei angoase și trădează preocuparea guvernului de a-și diminua responsabilitatea prin împingerea în prim-plan a generalului Averescu[1], ca să recomande continuarea războiului. Propunerea domnului P.P. Carp[2] de a încheia pacea exprimă în mod cert voința țării, deci trebuia să i se opună un simulacru de consultare națională. Ziarele antantiste și proguvernamentale fac acum mare caz de insuficiența ajutorului aliat pentru a explica înfrângerile militare. Ele uită că Aliații nu au târât România în războiul lor pentru ca aceasta să-și realizeze idealul național, ci doar pentru a ușura situația rușilor și a-i zdrobi pe bulgari. E punctul asupra căruia domnul Brătianu ar fi trebuit să se lămurească bine înainte să-și ia angajamente și să intre în luptă. Dar domnul Brătianu se temea să nu ajungă prea târziu ca să-și mai

pului V Armată (aug.–sept. 1916). Fost ofițer adjutant al regelui Carol I. [1]) Alexandru Averescu (1859–1938), general, apoi mareșal al României, comandant al armatei române în Primul Război Mondial. A fost de două ori prim-ministrul României: în febr.–mart. 1918 și în mart. 1920 – dec. 1921. [2]) Petre P. Carp (1837–1919), diplomat și om politic, membru marcant al Partidului Conservator, unul dintre fondatorii Societății „Junimea" din Iași (1864). A fost de două ori prim-ministrul României, în 1901 și 1912. Împotriva curentului dominant, la Consiliul de Coroană din 1916 a susținut că România trebuie să rămână în alianța cu Puterile Centrale.

poată lua partea din cadavrul Austro-Ungariei; azi se poate convinge că a ajuns prea devreme, insuficient pregătit și fără garanții serioase. Toate părțile s-au înșelat una pe alta, iar în acest concert de viclenii, sărmanii români sunt cei care au suferit cea mai cruntă deziluzie. Experiența din 1877 nu le-a fost de folos, iar vocea profetică a domnului Carp a strigat în deșert.

Lectura ziarelor din cele două tabere devine cu fiecare zi tot mai instructivă pentru cel care caută argumente în favoarea unei păci apropiate. Iată ce reține în primul rând atenția:

Problema alimentelor, ca urmare a recoltei slabe de grâu, e deja presantă pentru Antantă, aproape la fel de mult ca pentru Puterile Centrale. În Statele Unite, morarii se agită și cer interzicerea exporturilor. Pe de altă parte, submarinele germane sunt tot mai active, iar la calitatea proastă a pâinii se poate adăuga acum și raritatea ei. Eventualitatea unei crize a pâinii va afecta în primul rând Elveția, căci e puțin probabil ca Franța să permită trecerea convoaielor noastre peste teritoriul ei, atunci când lipsa se va face simțită.

Socialiștii din țările Antantei anunță un congres pentru luna decembrie. Se discută, inevitabil, despre șansele unei victorii decisive și despre posibilitățile de a o obține. Concluziile la care vor ajunge s-ar putea să nu coincidă cu discursul intransigent al guvernelor aliate și să țină mai mult seama de nevoia de pace a popoarelor. Spiritul cuceritor și de distrugere a inamicului va fi cu siguranță combătut în aceste medii, așa cum fac și socialiștii germani. Va fi un pas de facto, făcut în direcția concilierii, dat fiind că opinia publică s-a manifestat deja în acest sens.

Din punctul de vedere al capacității de rezistență financiară, prelungirea pe termen nedefinit a războiului de către Antantă pare încă și mai puțin probabilă decât s-a spus până acum. Anglia are o datorie flotantă de 37 de miliarde și nu îndrăznește să o consolideze prin împrumuturi externe de teama unei înfrângeri care ar afecta grav situația creditelor sale; are de plată 50 de milioane pe zi Statelor Unite, le achită prin împrumuturi oneroase în aceeași țară (6%), de la care nu are cum să se sus-

tragă. În Franța, cifrele împrumuturilor în curs de executare nu sunt cunoscute încă, dar, judecând după formidabila propagandă care se face, inclusiv în biserici, e de presupus că nu corespund așteptărilor domnului Ribot[1] și încă mai puțin nevoilor mereu crescânde ale războiului. În Rusia, insuficiența resurselor e cunoscută și se traduce în apeluri insistente, chiar imperative, la buzunarul sărăcăcios al Aliaților. Oricât de mari ar fi mijloacele financiare ale acestora din urmă, nu sunt totuși inepuizabile și nu e departe clipa când își vor da seama că se îndreaptă către completa prăbușire. Într-o măsură ceva mai mică, același lucru se poate spune și despre Germania, în ciuda avantajului incontestabil pe care îl are aceasta de a nu depinde de străini.

În aceste condiții, ne putem întreba dacă nu cumva un război, fie el și victorios, n-ar fi o iluzie pentru toți beligeranții și o ruină economică sigură, în prezent și în viitor, de care vor beneficia doar Statele Unite și Japonia, care vor profita de acest război pentru a-și stabili supremația asupra unei Europe epuizate. Sunt în Franța și în Anglia destule spirite calme și clarvăzătoare, care pot să întrevadă aceste posibilități și consecințele lor redutabile; nu poate fi prea departe ziua în care vocea lor va fi ascultată, a lor și a popoarelor a căror suferință nu se mai poate prelungi prea mult.

În sfârșit, în ceea ce privește chestiunea militară propriu-zisă, devine tot mai evident că o victorie totală, cu distrugerea adversarului, este irealizabilă: ar fi nevoie de un miracol pentru ca germanii să intre în Paris sau pentru ca Aliații să treacă Rinul. În orice caz, pentru a se întâmpla asta ar fi nevoie de mai mult timp și de mai mult efort decât permit resursa umană, banii și capacitatea de a rezista.

Din toate aceste considerații rezultă în mod obligatoriu că posibilitățile de a prelungi războiul sunt limitate și că, atunci când lordul Grey[2] vorbește de distrugerea Germaniei ca scop

[1]) Alexandre Ribot (1842–1923), magistrat și om politic francez, prim-ministru în mai multe rânduri. În oct. 1916 era ministrul finanțelor. [2]) Sir Edward Grey, viconte de Fallodon (1862–1933), om politic

final al acestui război, se îndepărtează serios de limbajul convenabil pentru un om de stat, conștient de responsabilitățile și de posibilitățile sale. Această provocare intransigentă nu e doar o grozăvie, nedemnă de un ministru englez, ci un mijloc încă și mai bun pentru a întări rezistența Germaniei, care devine acum conștientă de miza luptelor.

Lordul Grey, care a lucrat șapte ani la încercuirea Germaniei, nu are căderea de a-i atribui acesteia responsabilitatea războiului. *His fecit cui prodest.*[1]

30 OCTOMBRIE Depeșele de azi anunță lupte crâncene în jurul Azugăi. Bietele mele fabrici, de care eram atât de mândru, care sunt rodul a treizeci de ani de muncă și în care mi-am plasat aproape întreaga avere, sunt probabil distruse la ora asta. După atâtea decepții și suferințe morale, trebuie să mă aștept acum și la pierderi materiale; dar mă consolez mai ușor de acestea din urmă, oricât de dure ar fi. Ce se va întâmpla cu miile de muncitori sărmani care nu vor mai primi salariu și care nu au adăpost la începutul iernii? Sper că directorii, ale căror sentimente de compasiune le știu, vor reuși să-i ajute cât de cât, căci sărăcia lor e, cu siguranță, cumplită. Cei mai de plâns sunt, fără îndoială, contramaiștrii străini, care voiau să plece deja din primăvară, la cererea insistentă a soțiilor lor, dar pe care i-am convins să rămână la post, din convingerea mea că bunul-simț românesc va ieși victorios în fața operațiunii de seducție a Antantei, ce voia să ne atragă în acest război blestemat. Vai, greșeala mea îi costă scump și nu pot să fac nimic ca s-o repar! Suferă acum din vina mea, iar eu sunt departe de ei, incapabil să le ușurez suferințele. Ce-ar fi zis bunul și înțeleptul meu stăpân, regele Carol, cel ce m-a încurajat atât de mult în aceste inițiative industriale, pe care le considera drept cea mai frumoasă podoabă a domeniului său de la Sinaia, dacă

britanic, membru al Partidului Liberal. Între 10 dec. 1905 și 10 dec. 1916 a fost ministrul de externe al Marii Britanii, cel mai lung mandat de ministru de externe deținut fără întrerupere de un om politic britanic. [1]) Corect: *is fecit (scellus) cui prodest* (lat.), „făptuitorul e cel care trage foloase (de pe urma fărădelegii)".

ar fi văzut acum ruina tuturor fabricilor cărora regiunea le datorează prosperitatea sa? Mereu mă gândesc la El și numai la El în aceste vitrege împrejurări. Când îi evoc amintirea nepieritoare simt cum se mai îndulcesc suferințele acestea, pe care el a dorit să le împiedice. A plătit cu viața înstrăinarea consilierilor săi; a fost tot ce a putut să facă pentru salvarea iubitei sale Românii, dar acest sacrificiu suprem n-a fost de ajuns.[1]

Loew îmi scrie că prințul Carol de Hohenzollern a acceptat propunerile mele referitoare la moștenirea pe care i-a lăsat-o unchiul său, regele Carol. Astfel se termină lichidarea acestei succesiuni la care am muncit aproape doi ani. E o mare satisfacție pentru mine că mi-am îndeplinit o datorie pioasă. Mai am de lichidat unul sau două legate din testamentul reginei Elisabeta. Oare când voi putea să-mi îndeplinesc datoria față de dragii mei stăpâni dispăruți? Doar Dumnezeu știe, căci absența oricărei știri de la București mă face să mă tem că poziția mea pacifistă ar fi putut fi considerată ca fiind un act de ostilitate față de țară și că s-ar putea să mi se închidă porțile. Învinșii nu-i iartă pe cei ce au văzut limpede și au încercat să-i tragă de pe marginea prăpastiei.

31 OCTOMBRIE Azi, pentru prima dată de la plecarea mea, după nouă săptămâni de așteptare și nesiguranță, am primit în sfârșit o scrisoare din România, de la servitorul meu, Ion Găman, singurul care s-a gândit la mine. Aflu că i s-a dat o slujbă la Palat, dar că soția lui are grijă de casa în care și el se întoarce pentru a dormi peste noapte. Pentru moment, casa e intactă. A luat toate măsurile de precauție și ne felicită că am plecat. Aceste din urmă cuvinte îmi spun multe despre ce se întâmplă pe-acolo.

[1]) Așa cum este consemnat în actul de constatare a decesului său, regele Carol I a decedat în urma agravării miocarditei de care suferea. Basset reia aici comentariile subiective din anturajul regelui, care considerau că supărarea pricinuită de refuzul guvernului liberal de a se alătura în război Puterilor Centrale i-ar fi agravat boala de inimă.

Mai primesc și o depeșă de la Butculescu, datată 25 octombrie, prin care mă anunță că toate fabricile noastre și-au încetat lucrul și că îmi va scrie în scurt timp.

Aceste știri ne aduc o mare ușurare, mai ales soției mele. Din nefericire, telegramele din această dimineață anunță lupte la Bușteni, deci putem crede că fabricile noastre nu vor scăpa de la distrugere, nu mai mult decât vilele de la Predeal, căci rezistența românească va fi îndârjită în această regiune, care e favorabilă rezistenței.

Mi-e teamă și pentru castelul Peleș; numai gândul că ar putea fi distrus îmi dă fiori de spaimă.

2 NOIEMBRIE Tocmai am citit o culegere de articole de Romain Rolland, intitulată *Deasupra vâltorii*[1]. Deși rămâne bun francez, autorul face apologia fraternității în opoziție cu aceea a urii: el ia apărarea marilor interese permanente ale gândirii, ale rațiunii, ale adevărului, a tot ceea ce constituie concepția înaltă a unei culturi universale și perene, împotriva halucinațiilor unei patimi purtătoare de ură, pe care războiul a dezlănțuit-o în cele două tabere inamice.

Aceste articole publicate la Geneva, unde Romain Rolland își face apostolatul cu ajutorul condeiului și al exemplului personal (lucrează la Agenția pentru Prizonierii de Război), n-au fost prea bine primite de compatrioții săi; abia vreo câteva fragmente au putut ajunge cu greu în Franța, unde au făcut obiectul unor critici violente, în ciuda patriotismului autorului. Astfel și-a sporit cu mult numărul dușmanilor.

„Pot să mă urască, spune el, dar nu vor reuși să mă învețe să urăsc; datoria mea este să spun ceea ce cred că e drept și uman.

[1]) Romain Rolland, *Au dessus de la mêlée*, un volum de eseuri despre Primul Război Mondial, apărut în Elveția, în 1915. Scriitorul francez Romain Rolland (1866–1944) a fost unul dintre intelectualii care au pledat constant în favoarea păcii și a nonviolenței, spre indignarea opiniei majoritare franceze, care dorea războiul și îi considera pe pacifiști ca fiind defetiști. În 1915, lui Romain Rolland i s-a decernat Premiul Nobel pentru literatură, eveniment receptat de presa franceză și de autoritățile statului francez ca un veritabil „afront național".

Știu că vorbele rostite își croiesc singure un drum. Le sădesc în pământul însângerat și am încredere: va veni și recolta."

Cuvinte nobile, aproape supraomenești în zilele noastre, dar pe care ai nevoie să le crezi, căci altfel civilizația, religia și umanitatea n-ar mai fi decât vorbe goale, lipsite de sens.

Da, ca pe vremea afacerii Dreyfus[1], ura se va sfârși undeva, ochii se vor limpezi puțin câte puțin, iar atunci adevărul își va relua marșul triumfător, în pofida zbaterilor celor care au motive să se teamă de lumina lui răzbunătoare.

4 NOIEMBRIE Aflu o veste foarte tristă: moartea micului nostru prinț Mircea.[2] Ce dezolare pentru părinții deja atât de crud loviți de război și cât de aproape mă simt de durerea lor! A murit în momentul în care Dobrogea lui Mircea[3] era pierdută. Coincidență fatală.

Ziarul *Germania* anunță că s-au făcut percheziții la P.P. Carp[4], că a fost arestat și transportat într-un loc necunoscut. Probabil și-a manifestat prea evident convingerile, iar guvernul s-a văzut constrâns la această măsură extremă față de un adversar patriot, dar periculos. E și un indiciu că opiniile lui

[1]) În 1894, căpitanul Alfred Dreyfus, evreu născut în Alsacia, a fost arestat și condamnat la muncă silnică pe viață sub acuzația de spionaj în favoarea Germaniei. În cele din urmă, după un proces răsunător, Dreyfus a fost exonerat de vină și reabilitat în 1906, dar clivajul politic și social care a început odată cu polemica din jurul cazului său, pe fondul naționalismului și al antisemitismului, a continuat să scindeze societatea franceză multă vreme după această dată. [2]) Principele Mircea (1913–1916), ultimul născut dintre cei șase copii ai regelui Ferdinand și ai reginei Maria, a murit de febră tifoidă la vârsta de trei ani. A fost îngropat la Cotroceni, înainte ca familia regală să plece în exil la Iași. După ce cutremurul din 1940 a afectat capela palatului Cotroceni, mormântul lui a fost mutat de principesa Ileana la castelul Bran, unde se găsește și azi. [3]) Aluzie la Mircea cel Bătrân, care a alipit Dobrogea la Țara Românească pentru mai bine de trei decenii. [4]) Știre falsă. Petre P. Carp era considerat patronul politic al germanofililor intransigenți, dar nu a fost arestat sau pus sub acuzare nici în timpul și nici după încheierea războiului (deși, rămas în teritoriul ocupat după invadarea de către trupele Puterilor Centrale, ceruse chiar înlăturarea dinastiei și aducerea unui nou suveran).

Carp, care a pledat în favoarea păcii în ultimul Consiliu de Coroană, găsesc un ecou semnificativ în rândul populației. Cred că Bucureștiul e azi cenușiu și aproape gol. Acest oraș al plăcerilor și al lipsei de griji nu era pregătit să suporte încercările unui război care îi depășește forța de rezistență fizică și morală. Ce diferență față de bravul țăran român, care suferă, se bate și moare fără să se plângă!

N. Fr. Presse[1] anunță că fabrica de postav din Azuga se află sub control austro-ungar, ceea ce pare să indice că a fost cruțată de la distrugere, chiar dacă în zonă au avut loc lupte grele.

7 NOIEMBRIE Azi am primit următoarea depeșă de la prințul B. Știrbei, datată la București, pe 1 noiembrie:

„V-am scris pe 1 oct. crt. Trecem prin încercări grele, dar suntem plini de speranță. Cu prietenie..."

Acest semn de interes mi-a produs o mare bucurie și sper că scrisoarea pe care o anunță, dar pe care încă nu am primit-o, îmi va confirma dorința fierbinte ca acolo, în locurile înalte, să nu se îndoiască de sinceritatea sentimentelor și a afecțiunii mele pentru România, deși am afișat o atitudine antirăzboi.

Staehli mă informează că amicul nostru, Chr. Dimopol, a căzut la Câineni.[2] Sunt foarte îndurerat. Câți alții dintre prietenii noștri nu vor fi deja morți, asemenea lui?

Cuvintele pe care ziarul *Germania* i le pune în gură lui P. Carp cu ocazia arestării sale sunt explozive la adresa regelui: „Că regele și-a încălcat cuvântul dat unchiului său și aliaților săi e problema lui, singur va trebui să răspundă pentru asta. Eu nu voi face acest legământ (de loialitate față de rege, care i se cerea), căci am un nume cinstit și nu vreau să-l pierd în fața lumii."[3]

[1]) *Neue Freie Presse* (*Noua presă liberă*), ziar vienez apărut între anii 1864 și 1938. [2]) Imediat după intrarea în război, armata română a suferit mai multe înfrângeri dezastruoase, la Turtucaia, în Dobrogea, precum și pe linia Carpaților, soldate cu zeci de mii de morți și răniți (bătălia de la Sibiu–Câineni s-a desfășurat între 26 și 29 sept.). [3]) Citat în germană în manuscris.

11 NOIEMBRIE Reconstituirea regatului Poloniei[1] ține pagina întâi în toată presa, cu toate că există evenimente militare mai importante. E interpretată și comentată în diverse feluri. Publicațiile Antantei nu vor să vadă în aceasta decât o lovitură de teatru lipsită de sinceritate și un mijloc de a face rost de 7-800.000 de soldați în plus pentru a întări armata germană epuizată. Violența lor de limbaj trădează o certă debusolare. Hervé[2] dă o interpretare mai justă când spune că acest act ar fi trebuit să fie realizat de Rusia, atunci când aceasta avea puterea s-o facă, dar s-a mulțumit doar cu o promisiune fără urmări.

Presa Puterilor Centrale e foarte împărțită: entuziasmul nu e excesiv, iar conservatorii germani subliniază, nu fără dreptate, pericolul atracției pe care noul regat nu va întârzia să o exercite asupra elementelor poloneze din Prusia și din Austria. Cât despre neutri, ei recunosc în general abilitatea acestei lovituri date Antantei, printr-o primă aplicare a principiului naționalităților care le este atât de drag, venită din partea adversarilor lor.

Ce se va întâmpla cu Polonia depinde în mod obligatoriu de sorții războiului; să sperăm că va rezulta ceva profit pentru cauza poloneză, care nu mai poate fi ocultată. S-a spus că această creare a unui regat al Poloniei ar face imposibilă încheierea unei păci separate cu Rusia. Pare îndoielnic, căci și o parte, și cealaltă sunt legate față de polonezi prin angajamente formale care, pe această bază, fac și mai ușoară o înțelegere și le lasă ambelor părți mână liberă, prin apariția unuia dintre

[1]) Prin Actul de la 5 nov. 1916, Wilhelm II al Germaniei și Franz Joseph al Austriei promiteau reconstituirea vechiului regat polonez, care încetase să mai existe din 1795 și al cărui teritoriu era împărțit, la începutul războiului, între imperiul țarist, Imperiul German și Austro-Ungaria. Prin această proclamație se urmărea de fapt găsirea de noi recruți, dar și punerea în practică a unui plan mai amplu, de epurare etnică și de colonizare germană. Abia la încheierea războiului, în 1918, a luat ființă A Doua Republică Poloneză, recunoscută internațional în 1919, prin Tratatul de la Versailles. [2]) Gustave Hervé (1871–1944), jurnalist și om politic francez.

acele state-tampon[1] a căror utilitate e de necontestat. O pace separată se va încheia în ziua când va exista un interes real pentru aceasta.

La Gazette de Lausanne anunță primirea la Consiliul Federal a unei note din partea Antantei prin care i se cere Elveției să aplice pentru produsele acesteia aceleași principii acceptate în cazul Germaniei în ultima convenție germano-elvețiană. Această cerere ar fi echitabilă dacă s-ar aplica într-o manieră generală și flexibilă. Din nefericire, Antanta intră în precizări de detaliu care au aerul că vor să impună Elveției o abdicare de la libertatea sa economică, deja mult restrânsă prin dependența de marii ei vecini în chestiunea alimentelor, cărbunelui și fierului. Astfel, produsele unei mașini elvețiene unse cu ulei provenit din țările Antantei nu vor putea fi exportate în Germania.

Acest sistem de intimidare, care a reușit la Atena, va eșua la Berna; ba chiar riscă să înstrăineze simpatiile elvețienilor francofoni pentru Franța și Anglia. Bine că ai noștri consilieri federali sunt oameni calmi, înțelepți și ponderați, care, la întâlnirea cu dl Denys Cochin[2], însărcinat cu negocierile din partea Antantei, vor ști să impună o soluție în favoarea independenței noastre amenințate.

Elveția, care practică atât de loial neutralitatea și își îndeplinește cu scrupulozitate datoriile umanitare față de toate victimele acestui război, ar fi avut dreptul să se aștepte la mai multe menajamente din partea unor țări care își proclamă la tot pasul protecția acordată micilor state.

Premiul Nobel pe 1915 i-a fost acordat lui Romain Rolland. Niciodată o distincție nu a fost mai meritată și n-a venit mai la țanc. Ce lecție pentru aceia care vor ca lumea să creadă că ei se luptă pentru principiile eterne ale dreptății, libertății și umanității!

[1]) În engleză, în manuscris: *buffer-states*. [2]) Denys Cochin (1851–1922), scriitor și om politic francez, ministru de stat (oct. 1915 – dec. 1916), apoi subsecretar în cadrul Ministerului de Externe, însărcinat cu problema blocadei Germaniei (mart.–aug. 1917)

12 NOIEMBRIE Regina Maria mi-a transmis telegrafic mulțumiri pentru depeșa de condoleanțe cu ocazia morții micului prinț Mircea, adăugând: „Sperăm că sunteți bine." Acest semn de interes din partea reginei m-a bucurat mult și m-a întărit în credința că îndepărtarea mea de București, cu două zile înainte de declararea războiului, s-a făcut ca un act de bunăvoință, iar nu de ostilitate la adresa mea.

Lange îmi scrie că e chemat în serviciul militar, în calitate de interpret, pe frontul românesc. Fiindcă are vii resentimente față de procedeele prea puțin amicale ale colegilor săi la momentul când a fost expulzat și le extinde asupra întregii țări, i-am răspuns să dea dovadă pe cât posibil de imparțialitate și indulgență, exprimându-i speranța mea că, după încheierea păcii, vom putea să ne întoarcem la București spre a ne relua funcțiunile.

13 NOIEMBRIE Tocmai am primit două numere din *L'Indépendance Roumaine*, cele din 9 și 10 octombrie, care mi-au fost trimise de la București. Le citesc cu nesaț, fără să sar vreun rând. Mă frapează tonul impasibil, aproape indiferent al tuturor articolelor, deși buletinul militar pe care îl publică anunță că armata română a trebuit să abandoneze Brașovul.

Din mai multe surse aflu că fabrica de postav de la Azuga a fost distrusă. Era inevitabil, căci de 15 zile se duc lupte crâncene în acea regiune, românii apărându-și cu curaj teritoriul.

22 NOIEMBRIE Situația devine tot mai critică, cu fiecare zi, pentru sărmanii români, în pofida admirabilei lor rezistențe. Depeșele ne informează că austro-germanii au ajuns în câmpie prin Valea Jiului și a Motrului și că au ajuns la Craiova, amenințând cu o catastrofă armata română întârziată la Orșova.

Devin tot mai evidente insuficiența pregătirii noastre militare, lipsa de șefi capabili și ușurința cu care guvernul s-a angajat în acest război. Toată lumea își spunea că, dacă domnul Brătianu întârzia să-și manifeste intențiile, o făcea fiindcă aștepta un moment în care să aibă toate atuurile. Acum, când cărțile sale sunt pe masă, se vede că-i lipseau atuurile principale.

Ce mă neliniștește cel mai mult pentru viitor e mentalitatea oamenilor noștri politici, care, cu doar câteva excepții, sunt toți mânați de interesul de partid, fără a se sinchisi cu adevărat de interesul țării. Carp e prea bătrân, iar cei care gândesc ca el sunt prea puțin influenți ca să formeze un mare partid național, inspirat exclusiv de binele public și preocupat serios de ameliorarea sorții țăranilor, acesta fiind singurul fundament pe care se poate clădi o realitate sănătoasă și prosperă.

Acesta a fost țelul spre care au tins toate acțiunile regelui Carol. Egoismul partidelor și lipsa adevăratului patriotism la clasele conducătoare au împiedicat realizarea acestei gândiri juste și fecunde, care ar fi condus România la împlinirea idealului său național pe căi mai sigure decât combinațiile complicate, lipsite de loialitate ale politicienilor cu vederi limitate.

Prietenul fidel al regelui Carol, împăratul Franz Joseph[1], a murit aseară. Cei doi suverani aveau mai multe lucruri în comun: conștiincioși, cavaleri, robii datoriei și ai cuvântului dat, devotați cu totul fericirii popoarelor lor, au dispărut în plină furtună, pe care nu au putut-o împiedica și nici nu i-au putut întrezări sfârșitul, fericit, ori fatal.

Pe una dintre stâncile care domină castelul Peleș și Valea Prahovei e o placă comemorativă care amintește întâlnirea dintre Franz Joseph și Carol, prieteni și aliați, chiar în acel loc unde armatele lor se bat azi una împotriva alteia.

Cu ocazia acelei vizite, regele Carol m-a prezentat împăratului, precizându-i numărul de ani pe care îi petrecusem deja în preajma lui. Împăratul m-a felicitat și mi-a spus: „Stăpânului bun, servicii bune."[2]

24 NOIEMBRIE Cu excepția luării Monastirului de către Aliați, care e mai degrabă un succes moral decât strategic, și a pătrunderii austro-germanilor în câmpia Olteniei, care întrunește

[1]) Franz Joseph (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916). În sept. 1896, inaugurase, alături de regii Carol I al României și Alexandru I al Serbiei, canalul navigabil de la Porțile de Fier (aflat pe atunci în imperiul austro-ungar), după care a făcut o vizită de trei zile în România, ajungând și la palatul Peleș. [2]) În franceză în manuscris: „*A bon maître, bon service.*"

cele două avantaje, lupta pe celelalte fronturi a pierdut din intensitate în săptămânile din urmă și pare mai degrabă că se pregătesc mari acțiuni în primăvara viitoare. Aliații s-ar putea să-și dea seama că terenul câștigat în ultimele luni pe Somme reprezintă un succes mai curând negativ, căci, chiar admițând că va continua în același fel, până la împingerea germanilor în afara Franței și a Belgiei, aceste regiuni bogate nu vor mai fi decât deșert. Nu cred că ăsta e scopul lor, cel puțin nu al francezilor și al belgienilor. Așadar, acest avans poate fi considerat ca neavând un rezultat practic atâta vreme cât liniile germane nu au fost sparte. E un război de uzură, se zice, care ar trebui să ducă la epuizarea Germaniei, mai săracă în oameni, în resurse financiare și în materii prime.

S-a spus și s-a crezut că intrarea României în război va înclina balanța în favoarea Aliaților, în mod decisiv, și că va reprezenta o lovitură fatală, ce va duce la prăbușirea întregului eșafodaj austro-ungar. Iată că acest eveniment s-a produs deja de trei luni, iar rezultatul e departe de a răspunde așteptărilor: situația generală e chiar mai bună pentru Puterile Centrale, care și-au consolidat pozițiile în Balcani și care vor găsi în România cereale și petrol, adică ceea ce le lipsea mai mult.

Aliații se vor chinui în zadar să imite Germania în admirabilul ei spirit organizatoric: nu vor obține niciodată de la popoarele lor acel spirit de supunere în fața privațiunilor, nici de la funcționarii lor executarea conștiincioasă a măsurilor dispuse. Germanii au un cuvânt foarte sugestiv pentru a-și caracteriza aptitudinea de adaptare la împrejurări: *umlernen*.[1] Adversarilor lor le lipsesc și cuvântul, și fapta, în egală măsură.

Între timp, Germania își mobilizează întregul serviciu civil pentru a acționa ca auxiliar al celui militar, dând astfel măsura concretă a voinței sale de a rezista până la capăt.

28 NOIEMBRIE În dimineața asta i-am făcut o vizită domnului Fazy[2], consulul României la Geneva. Am vorbit despre

[1]) „Reînvățare", „readaptare", „recalificare". [2]) Georges Fazy (1846–1924), avocat, profesor universitar și om politic elvețian. Consul general al României la Geneva.

nenorocirile acestei sărmane țări; ca mulți alții, nici el nu-și explică cum a putut guvernul să hotărască intrarea în război cu niște preparative militare atât de incomplete pe cât le-au arătat evenimentele.

Domnul Brătianu a apreciat situația politică și militară a Austro-Ungariei numai după informațiile părtinitoare ale miniștrilor Antantei la București – care de altfel corespundeau dorințelor sale secrete – deși ar fi avut, cu siguranță, mijloacele să se informeze despre starea reală a lucrurilor. Vrerea sa, stabilită de mult, de a participa la război i-a încețoșat vederea și l-a împiedicat să ia în calcul toate consecințele. S-a produs la el un fel de autosugestie că Ardealul era un fruct copt care nu aștepta decât mâna sa ca să fie cules. Cred că a reușit să-l facă și pe regele Ferdinand să-i împărtășească convingerea, căci și el mi-a vorbit de mai multe ori despre slăbiciunea Austriei și despre slabul comandament militar al acesteia.

E adevărat că unii dintre arhiducii cărora li s-a încredințat conducerea armatei chiar meritau această apreciere negativă, dar trebuie să admitem că, din această perspectivă, nici noi nu ne-am arătat mult superiori. Arhiducii noștri au fost favoriții Partidului Liberal. Cu excepția unui general sau doi care își știu meseria și luptă onorabil împotriva unor comandanți ca Mackensen[1] sau Falkenhayn[2], ceilalți sunt absolut ineficienți. Cât despre serviciile de intendență, muniții, transport, întotdeauna mi-au dat impresia că vor produce crunte dezamăgiri și chiar i-am atras atenția regelui asupra acestui punct, cu puțin înainte de plecarea mea din București.

[1]) Anton Ludwig August von Mackensen (1849–1945), feldmareșal german. După ce condusese armatele germane pe frontul din Bulgaria și Serbia, în 1916 a preluat comanda armatelor Puterilor Centrale de pe frontul românesc. După căderea Bucureștiului, la 6 dec. 1916, a devenit guvernatorul militar al României ocupate. [2]) Erich von Falkenhayn (1861–1922), general, șef al Statului-Major german între 14 sept. 1914 și 19 aug. 1916, când a fost înlocuit de generalul Paul von Hindenburg. Falkenhayn a comandat Armata a 9-a germană în bătăliile de la Sibiu și București și s-a aflat printre ocupanții care au intrat victorioși în capitala României.

Încrezător în capacitățile sale, românul nu dă întreaga importanță necesară pregătirilor minuțioase, făcute conștiincios dinainte, cu prevederea tuturor riscurilor și surprizelor care pot să apară; se încrede mai ales în steaua lui bună, în ușurința sa de a se descurca în momentele critice, uitând că există situații în care aceste frumoase calități nu sunt suficiente.

Cu un front așa de larg ca al nostru, o artilerie atât de puțin numeroasă, săracă mai ales în tunuri de munte pe care nu se credea că vom ajunge să le folosim vreodată, dotată insuficient cu puști Mänlicher, folosite de toată lumea, și cu muniție, a fost mai mult decât un act de temeritate să declari război. Azi ne dăm seama de asta.

Presupun că aprovizionarea noastră cu materiale de război nu a început decât din momentul în care domnul Brătianu a luat un angajament formal față de Antantă, adică cu puțin înainte de intrarea în acțiune: a fost deci foarte limitată, cu dificultăți și întârzieri de transport.

Care dintre cele două părți, domnul Brătianu sau Antanta, a accelerat și precipitat acest moment? N-am nici o informație în această privință, dar cred că Antanta era cea mai grăbită și probabil a făcut uz de mari presiuni pentru ca ofensiva română să fie declarată, așteptând de la aceasta o schimbare radicală a situației militare din Balcani.

La capătul a numai trei luni de la acest moment fatal, armata română nu mai deține Sibiul, Făgărașul, Brașovul și își apără cu greu drumurile care, de la Râmnicu-Vâlcea și Alexandria, duc la București, fără a avea mari speranțe că va putea opri inamicul din înaintarea lui rapidă. Cât de iute s-a produs răsturnare de situație pentru această sărmană țară a cărei existență a fost jucată atât de ușor! Și ce situație tragică pentru regele ei, care, cu bună-credință, și-a îndeplinit datoria de bun român cedând insistențelor miniștrilor săi și sacrificând pe altarul patriei sacra moștenire a unchiului său, legăturile de familie, numele de Hohenzollern, ba chiar și scrupulele conștiinței sale.

2 DECEMBRIE Ieri m-a vizitat domnul Deutsch, directorul general al AEG.[1] A venit la Berna cu afaceri și mâine se întoarce la Berlin. Am vorbit toată seara despre război, despre situația financiară și economică a beligeranților, despre perspectiva unei păci apropiate și mai ales despre România.

Domnul Deutsch e un spirit deschis, bine informat și fără rețineri. Regele Carol îl aprecia și îl asculta cu interes. A avut întâlniri cu Hindenburg[2], Ludendorff[3], Bissing[4], Zimmermann[5] și, ca atare, a avut ocazia să culeagă informații despre toate aspectele. Dintre aceste personaje, cel care i-a lăsat cea mai profundă impresie e Ludendorff, îl consideră un om cu totul superior, care domină situația prin soliditatea și amploarea vederilor sale.

Succesele Aliaților pe Somme și la Verdun sunt, zice el, consecința încetinirii producției de tunuri în Germania, ordonată în noiembrie 1915 de Falkenhayn, care estima căderea apropi-

[1]) Felix Deutsch (1858–1928), directorul general (1915–1928) al producătorului de echipamente electrice Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft (AEG). În Primul Război Mondial, compania a fabricat mai multe modele de avioane de luptă, dintre care cel mai spectaculos a fost AEG R.1, un avion cu patru motoare, fabricat în 1916. [2]) Paul von Hindenburg (1847–1934), mareșal, șeful Statului-Major al armatei germane între 1916 și 1918. Președinte al Germaniei între 1925 și 1934. [3]) Erich Ludendorff (1865–1937), general german, învingător în bătălia de la Tannenberg împotriva armatei ruse (26–30 aug. 1914). A avut un rol important în deciziile strategice ale armatei germane, fiind, printre altele, unul dintre promotorii războiului submarin total, în 1917. În mart. 1918 a condus ultima ofensivă germană pe frontul de est. După război a devenit una dintre figurile cele mai proeminente ale naționalismului german. [4]) Moritz von Bissing (1844–1917), general german, a condus trupele care au invadat Belgia, al cărei guvernator a și devenit, între 1914 și 1917. [5]) Arthur Zimmermann (1864–1940), ministru de externe al Imperiului German (22 nov. 1916 – 6 aug. 1917). În ian. 1917 a trimis o telegramă guvernului mexican, cunoscută ca „telegrama Zimmermann", prin care propunea o alianță între Germania și Mexic în cazul intrării în război a SUA de partea Antantei. Telegrama a fost interceptată și descifrată de serviciul secret britanic, care le-a remis-o autorităților americane. Publicată în presa americană în febr. 1917, Zimmermann a admis veridicitatea ei, ceea ce a contribuit la intrarea în război a Statelor Unite împotriva Germaniei, în apr. 1917.

ată a Verdunului și o victorie definitivă, considerând astfel inutilă o creștere a artileriei. Primul act al lui Ludendorff, după plecarea lui Falkenhayn, a fost să grăbească producția ca să restabilească avantajul germanilor în marea ofensivă ce se pregătește pentru primăvara viitoare.

Domnul Deutsch îmi spune că Statul-Major german consideră că străpungerea frontului său va fi de acum foarte puțin probabilă, aproape imposibilă. Totuși, abia după ce Aliații se vor fi convins și ei de asta vom putea spera la o deschidere a negocierilor de pace. Aceste negocieri vor fi lungi și foarte încurcate, date fiind toate problemele pe care trebuie să le rezolve. Boicotul economic asupra Germaniei după război e o idee aproape infantilă, ieșită din minți englezești obsedate de teama produselor „made in Germany".

Forța financiară a Marii Britanii e supusă la încercări teribile, atât de mari, încât nu va putea face față solicitărilor crescânde ale aliaților ei, cărora nu le poate refuza ceva fără să riște prăbușirea întregului eșafodaj.

În prezent, Franța este cea care își asumă rolul conducător, atât în chestiunile politice, cât și în cele militare; ea își impune vederile în fața Angliei și o obligă să contribuie la sarcinile de război într-o proporție la care aceasta din urmă nu se aștepta, dar pe care o acceptă, de teamă că Franța ar putea abandona partida.

Domnul Deutsch nu crede într-o apropiere franco-germană la sfârșitul războiului, în ciuda beneficiilor reciproce care ar rezulta de aici; dimpotrivă, prevede o ură feroce a francezilor și a rușilor împotriva englezilor. Pentru viitor, crede într-o apropiere între Germania, Rusia și Japonia. Aceasta din urmă va profita cel mai mult de pe urma războiului actual; visurile ei ambițioase nu se limitează la cucerirea economică a Chinei; urmărește și Filipinele, și Indochina, chiar și Indiile. Nu va trimite armate în Europa ca să facă jocul Antantei, căci nu e și jocul ei, și își va păstra toate forțele pentru confruntarea cu Statele Unite, de care se va ciocni inevitabil la un moment dat. Cât despre materialul de război vândut rușilor, sunt acolo

multe tunuri și puști capturate în Indochina și muniție de calitate inferioară, pentru care pretinde mulți bani și avantaje economice în Extremul Orient.

Președintele Wilson[1] este, în ochii domnului Deutsch, un doctrinar stăpânit de o vie simpatie pentru Anglia; Germania nu poate conta pe imparțialitatea lui, care nu va fi niciodată altfel decât de fațadă, ca să-și mascheze jocul. Dacă ajutorul economic al Statelor Unite în favoarea Antantei va fi oprit (ceea ce pare probabil), explicația trebuie căutată în interesele americanilor de a-și păstra resursele pentru nevoile proprii (căi ferate etc.).

Domnul Deutsch recunoaște că problema poloneză e dificil de rezolvat și că greutățile pe care le întâmpină formarea unui regat polonez, doar împreună cu Polonia rusească, ar putea duce la un eșec; în acest caz, Germania ar trebui să ia în calcul restituirea Poloniei către Rusia.

Cu privire la România, pe care domnul Deutsch o cunoaște fiindcă a fost de mai multe ori acolo, are cele mai sumbre presentimente. Această țară avea un singur punct de sprijin serios, o singură garanție solidă a existenței și dezvoltării sale: Germania. Azi a pierdut-o definitiv. Cel mai mic pericol care o paște, în caz de înfrângere, e pierderea Dobrogei, pe care bulgarii o vor lua înapoi cu orice preț. O împărțire a țării între Rusia și Austro-Ungaria ar putea foarte bine să rezulte în urma deliberărilor unui congres la care nici o mare putere nu va opune vreun veto formal, căci trădarea nu este niciodată apărată, nici măcar de către cei care trag foloase de pe urma ei. Din contră, Serbia și Belgia, datorită susținătorilor lor ruși și englezi, sunt sigure că vor rămâne pe harta Europei ca state independente.

La întrebarea mea despre posibilitatea unei împăcări între împăratul Wilhelm și regele Ferdinand al României, domnul Deutsch răspunde cu un nu categoric. Opinia publică germană, spune el, este atât de indignată de trădarea acestui principe

[1]) Theodore Woodrow Wilson (1856–1924), om politic american, democrat, președintele Statelor Unite (1913–1921).

de Hohenzollern, încât nici o legătură cu el nu mai e posibilă. Regina Maria e judecată încă și mai sever, dacă așa ceva e cu putință. „Am ajutat în mod loial la dezvoltarea României, i-am acordat credite generoase și sprijin pentru a rămâne ceea ce interesul său îi cerea să fie, anume o stavilă în calea invaziei moscovite. Ne-a trădat încrederea și și-a trădat angajamentele prin cea mai perfidă răsturnare politică, nu ne rămâne decât să o abandonăm sorții pe care singură și-a croit-o. Ieri, a adăugat, împăratul[1] nostru a depus o coroană la mormântul regelui Carol de la Curtea de Argeș: îi datora acest omagiu din partea noastră, căci și el a vrut, ca și noi, o Românie mare și puternică, dar prin mijloace loiale. Cât despre nepotul lui și cei care l-au atras pe calea trădării, nu au dreptul decât la disprețul nostru."

I-am replicat că, în mijlocul crudei alternative în care se găsea regele Ferdinand, între opinia populară, adevărată sau falsă, și scrupulele sale de conștiință, e nedrept să-l tratezi ca pe un criminal fiindcă a ales să-și urmeze datoria de rege constituțional; dar toate eforturile mele de a-l face să-și atenueze severitatea judecății au fost zadarnice.

Azi, ziarele conțin, pe de-o parte, buletinele românești care spun că situația rămâne neschimbată, pe de altă parte, știrea că trupele lui Mackensen sunt la 30 de km de București.[2]

Dintr-o ordonanță a generalului Berthelot, care invită cetățenii inactivi[3] să părăsească Bucureștiul, pare să rezulte că s-a hotărât apărarea orașului. Mi se pare o eroare; armata care va rămâne blocată acolo ar putea fi folosită mai eficient la apărarea liniei Galați–Focșani.

[1]) Împăratul Wilhelm II a vizitat Curtea de Argeș la 18 sept. 1917, o dată ulterioară celei la care Basset consemnează această discuție. Cel mai probabil, autorul jurnalului a făcut o adăugire ulterioară la nota inițială, rezumând mai multe convorbiri avute cu același personaj la date diferite. [2]) Trupele Puterilor Centrale au intrat în București la 6 dec. 1916. Armata, Casa Regală și parlamentul, mare parte din administrație, precum și numeroși civili se refugiaseră cu puțin înainte în Moldova neocupată, în principal la Iași. [3]) *Les bouches inutiles*, literal „gurile inutile".

5 DECEMBRIE Evenimentele se precipită: armata română e învinsă pe Argeș, iar Mackensen este la porțile Bucureștiului, după trei luni de campanie.

În aceste momente atât de solemne, gândurile mele se îndreaptă către cele două victime inocente ale nefastului complot ce a atras România în război, adică țăranul român și regele Ferdinand, care plătesc, unul cu sânge, celălalt cu coroana.

În luna mai a acestui an m-am dus în inspecție pe domeniul de la Mănăstirea[1], pe malul Dunării. În timpul unei excursii cu barca, am vorbit despre război cu unul dintre pescarii care ne conduceau și l-am întrebat ce crede el despre asta. „Pământ ne trebuie, nu resboiu."[2] Cu mult mai corect era acest răspuns al unui om simplu decât socotelile himerice ale politicienilor care și-au luat visurile drept realitate.

Dacă domnul Brătianu ar fi fost un veritabil om de stat și dacă ușurarea situației țăranilor i-ar fi stat la inimă, ar fi convocat Constituanta și ar fi cerut să se voteze o largă reformă agrară în favoarea micilor cultivatori. Primul pas către realizarea idealului național s-ar fi realizat astfel fără vărsare de sânge și victoria ar fi fost mai bună și mai puțin efemeră decât pătrunderea armatei române în Transilvania. Consecințele reformei n-ar fi întârziat să se facă simțite: fundamentul social se lărgea, prăpastia crescândă între marea și mica proprietate ar fi fost acoperită și o eră nouă, de încredere reciprocă și de prosperitate generală, s-ar fi putut vedea, în sfârșit, la orizont. În loc de asta, ce vedem azi și mai ales ce vom vedea mâine, când războiul își va fi desăvârșit opera distructivă: un țăran ruinat, acrit, ușor de cucerit de toate propagandele revoluționare, mai temător și mai ostil ca oricând față de proprietarul și de guvernul care au abuzat de el. Iată care va fi pentru el bilanțul acestui război.

Nici marele proprietar nu va ieși mai bine cu socotelile, căci, dacă nu acceptă de bunăvoie o cesiune a pământului, aceasta

[1]) Domeniul regal de la Mănăstirea, în actualul județ Călărași. [2]) În română, în manuscris.

se va face împotriva voinței sale, cu violență. Lecția lui 1907, a cărei semnificație nu a știut s-o înțeleagă, se va relua pe o scară mai mare și cu alte mijloace de acțiune.

Cât despre frumoasa Românie, atât de dăruită de natură, dacă va trebui să recadă în trecutul ei de politicianism primitiv, fără alt ideal decât meschinele interese ale partidelor și preocupările egoiste ale coteriilor, atunci nu vom mai avea speranțe pentru ridicarea sa până în ziua în care o mână forte va mătura toate elementele parazite pentru a ajuta la ridicarea singurului element sănătos și viabil: țăranul.

7 DECEMBRIE Vestea fatală a luării Bucureștiului a ajuns la noi în această dimineață. De la bătălia pierdută pe Argeș nu mai rămăsese nici o speranță pentru o ieșire favorabilă, și totuși consternarea mea e la fel de puternică. După toate probabilitățile, armata română ar trebui să se replieze în zona fortificată Galați–Nămoloasa–Focșani și să abandoneze restul Munteniei în mâinile inamicului. Ce rămâne din această armată va fi oare în măsură să-și păstreze individualitatea, sau se va lăsa înghițită de armata rusă? Această ultimă ipoteză e de temut, iar consecințele sale vor fi profund umilitoare. Ar fi soarta armatei sârbe, carne de tun pentru Antantă. Și ce va mai rămâne din autoritatea guvernului și a regelui?

Depeșa spune că Mackensen s-a dus la Palatul Regal din București, unde a fost primit cu flori. Această informație mi se pare exagerată, deși mereu se găsesc inconștienți sau fricoși pe care nenorocirile patriei nu-i împiedică să comită infamii.

Se pare că Puterile Centrale își concentrează forțele asupra micilor state care s-au raliat Antantei, pentru a le pedepsi și pentru a-i descuraja pe cei ce ar fi în continuare tentați să le urmeze exemplul. În privința României, putem crede că nevoia de aprovizionare cu cereale și petrol a avut o influență asupra deciziei Germaniei de a duce această campanie cu toată rigoarea posibilă. E, pentru ea, un important punct de sprijin care-i permite să abordeze cu mai multă încredere problema aprovizionării sale.

9 DECEMBRIE Toate părțile anunță sporirea eforturilor pentru ca războiul să continue: după ce Germania a înființat al său Zivildienst[1], iată că și Trepov[2], noul prim-ministru rus, vorbește din nou, într-o manieră nefericită, despre distrugerea Germaniei și a Dardanelelor; apoi Marea Britanie îi dă mână liberă lui Lloyd George, ca unui dictator, iar Franța vine din urmă cu reorganizarea Înaltului său Comandament și simplificarea birocrației. De o parte și de alta se fac preparative pentru o luptă până la capăt, care va pune la încercare maximum de efort pe care beligeranții l-ar putea face. Dacă rezultatul acestei tensiuni supraomenești, al mobilizării tuturor resurselor și al tuturor energiilor va fi, așa cum pare, un rezultat similar celui al luptelor de pe Somme, adică imposibilitatea unei străpungeri victorioase a frontului, putem spera că ideea încheierii păcii se va impune și că, în toamna lui 1917, vom asista la preliminariile ei, în pofida pronosticurilor lordului Northcliff[3] și ale presei sale, care vorbesc de încă cinci ani de război. Sfârșitul nu e aproape, asta e cert, dar încrederea popoarelor tinde să se epuizeze.

Lipsurile amenință peste tot: acționează asupra nervilor, ca și asupra stomacului, iar războiul, cum zice Hindenburg, e o chestiune de nervi. Astăzi, să vorbești despre pace la Londra e tabu, dar în 9-10 luni, când deruta financiară se va manifesta mai limpede, cred că se va lua în calcul necesitatea unui compromis.

10 DECEMBRIE Azi am primit, prin intermediul Legației Italiei la Berna, scrisoarea anunțată a prințului Barbu Știrbei, despre cum merg treburile în administrația Curții Regale. Au avut nevoie de două luni ca să ajungă la mine. Bunăvoința regelui Ferdinand la adresa mea, despre care prințul Știrbei îmi dă semne emoționante, mă face foarte fericit și îmi dovedește că nu-mi poartă pică fiindcă i-am vorbit franc și fără menajamente

[1]) În germană, în manuscris: „serviciul civil". [2]) Aleksandr Fiodorovici Trepov (1862–1928), om politic rus, prim-ministru de la 23 nov. 1916 până la 9 ian. 1917. [3]) Alfred Harmsworth, viconte de Northcliff (1865–1922), proprietarul publicațiilor *Daily Mail* și *Daily Mirror*.

cu ocazia ultimelor noastre întrevederi. Atunci a vorbit prin gura mea inima regelui Carol, astfel că și eu mă mir astăzi de curajul pe care l-am avut în acele momente.

Scrisoarea prințului Știrbei, în pofida tonului rezervat impus de cenzură, îmi dă măsura spaimelor sale patriotice și a prieteniei sale, pentru care mă simt recunoscător.

Cât despre rapoartele lui Butculescu, din care transpare cam mult preocuparea pentru interesul personal, cursul pe care evenimentele l-au luat de atunci le face, ca să spunem așa, lipsite de obiect.

12 DECEMBRIE Ziarele Antantei încearcă să acrediteze legenda că participarea României la război nu a fost cerută și că ea a forțat mai degrabă mâna Antantei, mai ales în privința datei grăbite a intrării sale în acțiune. Această legendă și-a croit drum până și în *Journal de Genève*, care nu mai e decât un ziar franțuzesc publicat în Elveția. E cea mai lașă dintre infamii. Don Juan, după ce a sedus-o pe tânără, insinuează că aceasta era perversă și vicioasă.

Hervé, în al său *Victoire* din 9 decembrie, scrie după cum urmează: „Degeaba încercăm să ne consolăm de căderea Bucureștiului spunându-ne că era previzibilă. Această nenorocire rămâne o lovitură teribilă pentru toată lumea. Umilința e încă și mai mare decât durerea. Ar fi fost mai bine dacă România era cruțată, decât să fie antrenată în război pentru a se ajunge aici. Marile puteri nu au dreptul să atragă un popor mic într-o asemenea aventură dacă nu sunt sigure că pot împiedica strivirea lui."

Iată adevărul întreg și cinstit, judecata sinceră și dreaptă care ar fi trebuit să primeze în cadrul Antantei, dacă considerațiile de umanitate și de dreptate ar fi putut influența deciziile sale, prevalând asupra egoismului nemilos.

13 DECEMBRIE O știre capitală azi: Puterile Centrale propun oficial pacea, în condiții pe care le consideră acceptabile. Știrea e primită în Elveția cu o bucurie manifestă; totuși, nu îndrăznim să sperăm prea mult la un rezultat pozitiv; suntem însă convinși că acest gest uman și abil va avea un ecou în țările

Antantei, ale căror guverne se vor găsi într-o mare încurcătură, căci vor fi nevoite să răspundă cu argumente valabile, iar nu cu fraze sonore de care lumea s-a cam săturat.

Nu se cunosc condițiile care ar trebui să servească drept bază pentru negocieri și nu vor fi, foarte probabil, făcute cunoscute decât dacă Antanta se va arăta dispusă să le discute, ceea ce e îndoielnic. Putem spera că Belgia și Serbia vor fi repuse în vechile lor frontiere; aceasta pare mai puțin sigur pentru România, de care, în ultimă instanță, nimeni nu se mai interesează. Îmi închipui că vor fi condiții foarte dure pentru Franța, foarte acceptabile pentru Rusia și foarte dure pentru Anglia, pe care Germania va voi s-o lezeze în a sa *sea power*[1], luându-i Ciprul, Malta, Adenul, Gibraltarul și Egiptul. Va fi o bună ocazie ca să se aducă la suprafață divergențele de vederi din interiorul Antantei. Cât despre Italia, nu se poate aștepta la menajamente după răsturnarea de alianțe, nu mai mult decât România, căreia ar trebui să se mulțumească a-i impune o lege agrară liberală, în favoarea țăranilor săi. Din nefericire, tare mă tem că Dobrogea va fi pierdută, ceea ce va fi o lovitură mortală pentru dezvoltarea sa viitoare.

15 DECEMBRIE Ziarele vorbesc de o proclamație a prințului Wilhelm de Hohenzollern adresată locuitorilor Craiovei, care anunță că armata germană n-a venit în România pentru a pedepsi populația, ci numai pe aceia care au încălcat tratatele și au rupt legăturile de familie.

E o pedeapsă crudă pentru regele Ferdinand să-și vadă propriul frate proclamând solemn condamnarea și pierzania sa. Probabil că împăratul Wilhelm a cerut această execuție. O găsesc excesivă. Împărțit între moștenirea unchiului său Carol, pe care doar eu singur i-am reamintit-o, și angajamentul pe care și-l luase în fața parlamentului în ziua urcării sale pe tron, acela de a fi un bun român, a făcut ceea ce-i cerea datoria, dând dovadă de bună-credință în îndeplinirea acestui angajament, după exemplul vărului său, regele Albert al Belgiei, a cărui mamă

[1]) În engleză, în manuscris: „putere maritimă".

ora și ea o Hohenzollern. Vinovații trebuie căutați în coteriile Brătianu și Ionescu, care, orbiți de visurile lor prezumțioase și de promisiunile false ale Antantei, au creat în opinia publică și mai ales în armată curentul ce a dus țara la ruină.

Înțeleg că a fost dureros pentru împăratul Wilhelm să vadă un Hohenzollern ridicând armele împotriva sa, într-un moment atât de critic, și că datorează numelui său și Germaniei o satisfacție răsunătoare, dar asprimea pedepsei depășește amploarea greșelii. Situația umilitoare și lipsită de speranță în care se găsește azi nefericitul rege Ferdinand ar fi trebuit să fie suficientă, fără a mai adăuga perversitatea de a-l lovi cu mâna propriului frate.

Ziarele rusești anunță că regele are convorbiri dese cu membrii parlamentului, împărțiți în două tabere: unii dispuși să meargă alături de Rusia până la capăt, alții care doresc pacea, și că e indecis asupra atitudinii pe care ar trebui s-o adopte.

Aceleași ziare spun că e foarte deprimat, că i se pregătește o reședință la Kiev și că, până atunci, locuiește într-un sătuc din apropierea frontierei. Dimpotrivă, regina Maria și-ar fi păstrat sângele rece, încurajând rezistența și făcând jocul rușilor care au decorat-o cu Crucea Sfântul Gheorghe.

Mi-e tare milă de nefericitul rege Ferdinand, care îmi pare deja a fi pe drumul exilului, împovărat de remușcări și umilință, fără nici un sprijin moral, al patrulea rege fără regat.

Problema care agită spiritele din lumea întreagă e legată de primirea ce se va face propunerilor de pace în rândul presei, al popoarelor și guvernelor Antantei. Presa nu poate spune decât ceea ce o autorizează cenzura, aceasta diminuând valoarea manifestărilor sale. Popoarele tac, deși nimeni nu se poate îndoi de dorința lor arzătoare de a se pune capăt acestui război atât de costisitor. Cât despre guverne, atitudinea lor va depinde de consultarea prealabilă dintre ele. Fiindcă nu a fost nici o ședință în parlament, nu există încă nici o declarație a guvernului englez; în Italia, domnul Sonnino[1] a rugat parlamentul,

[1]) Sidney Costantino, baron Sonnino (1847–1922), om politic italian, ministrul de externe al Italiei între 5 nov. 1914 și 23 iun. 1919.

în mod înțelept și corect, să nu-i pună nici o întrebare și să aștepte rezultatul deliberărilor din guvernele aliate; dimpotrivă, domnul Briand[1] nici măcar nu a așteptat remiterea notei germane ca să ia poziție, denunțând-o ca pe o tentativă de otrăvire a opiniei publice. Ai zice că-i e teamă să lase timp de reflecții.

Această ieșire violentă exprimă teama de a-și vedea majoritatea [parlamentară] încă și mai mult redusă și dificultatea de a găsi motive serioase pentru refuzul de a examina și de a discuta nota cu propuneri de pace. Acest refuz precipitat nu cred însă că va fi ultimul cuvânt al Antantei. Ca să fie justificat ar trebui să existe o certitudine a victoriei și, chiar și într-un astfel de caz, au datoria să ia cunoștință de condițiile păcii și să le opună propriile condiții, astfel încât, dacă orice acord se dovedește imposibil, populația să știe de ce i se impune să continue să se bată. Să tranșezi această chestiune vitală fără a da oamenilor posibilitatea de a-și exprima liber voința e o acțiune incompatibilă cu respectul față de suveranitatea națională, mai ales într-o democrație.

19 DECEMBRIE *Lokal Anzeiger*[2] din Berlin transmite via Stockholm că Ministerul român al Afacerilor Externe va fi transferat la Petrograd și că domnul Brătianu s-ar afla deja acolo. Celelalte ministere se vor instala la Kiev și ar fi vorba să fie convocată Camera la Petrograd. Regele și-ar fi exprimat dorința de a nu rămâne în Rusia decât o săptămână, iar apoi să plece în Anglia[3].

[1]) Aristide Briand (1862–1932), om politic francez, prim-ministrul Franței în mai multe rânduri, inclusiv în timpul Primului Război Mondial, între 29 oct. 1915 și 17 mart. 1917. [2]) *Berliner Lokal-Anzeiger*, ziar cu largă circulație în Germania, apărut între 1883 și 1945. [3]) În contextul stabilizării frontului peste iarnă, la Iași și Petrograd se purtau discuții pentru eventuala retragere peste Prut a demnitarilor (o parte, inclusiv parlamentari, chiar au ajuns la Odessa și Herson), a arhivelor și a populației civile, precum și a zeci de mii de răniți. Până la sfârșitul lunii ianuarie 1917 au fost trimise în Rusia Tezaurul României, bijuteriile reginei, numeroase opere de artă și alte valori, mare parte dintre acestea nemaifiind niciodată recuperate. V. Grigore Procopiu, *Parlamentul în pribegie: 1916–1918: Amintiri, note și impresie*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Da-

Firește că nu sunt în măsură să controlez exactitatea acestor informații, care îmi par de altfel exagerate, dar simplul fapt că se poate pune problema luării unor astfel de măsuri arată cât de gravă și de disperată este situația. Se pare că ne-a fost rezervată soarta Serbiei. Depășește cele mai pesimiste temeri ale mele.

Responsabilitățile care apasă asupra guvernului nostru sunt cu adevărat strivitoare. Cât despre rege, spectacolul dezastrului pe care nu l-a putut împiedica îl va urmări mereu în gândurile sale, iar remușcările îl vor tortura până la sfârșitul vieții. Dacă recitește paginile pe care mi le-a dictat regele Carol în ultima lui săptămână de viață și în care arată cu o mare clarviziune pericolele unei alianțe cu Rusia, își va spune fără îndoială că aceea era datoria sa, în respectul acestei moșteniri politice și morale pe care o avea de păstrat.

23 DECEMBRIE O notă a președintelui Wilson, adresată tuturor beligeranților și prin care îi roagă să-și facă public scopul pe care îl urmăresc, a fost publicată în ziarele de aseară. E un eveniment important, cu totul neașteptat și care nu va întârzia să aibă urmări considerabile. Tonul acestei note, care seamănă derută în rândul aliaților Antantei, e foarte categoric; e însoțită de o declarație a lui Lansing[1], care o accentuează arătând prejudiciile ce le sunt aduse Statelor Unite de către cele două tabere beligerante, ele punând țara în pericolul de a se trezi implicată în conflict și obligând-o să-și stabilească atitudinea pentru viitor.

Wilson, despre care se știa că e foarte favorabil Angliei, îi produce astfel acesteia o surpriză dezagreabilă și o crudă decepție, vizibile în protestele vehemente ale presei englezești și în atitudinea înțepătoare din *Times*. Nota sa se mărginește totuși la o simplă invitație de a fi precizate motivele fiecăruia

niel Cain, Humanitas, București, 2018, și Marian Voicu, *Tezaurul României de la Moscova: Inventarul unei istorii de o sută de ani*, Humanitas, București, 2016. [1]) Robert Lansing (1864–1928), om politic american, membru al Partidului Conservator, secretar de stat al SUA între 1915 și 1920.

pentru a continua războiul, presupunând că acestea nu sunt absolut ireconciliabile. Îi invită pe beligeranți să stea de vorbă înainte de a relua niște masacre probabil inutile. Or este exact lucrul de care Antanta se teme cel mai tare și pe care nu și-l dorește cu nici un preț. E deci de înțeles că primirea pe care o face acestei invitații e defavorabilă, căci ea deja încerca să se sustragă de la oferta de pace a Puterilor Centrale, iar acum se găsește în situația de a se justifica în fața puterilor neutre, pe a căror bunăvoință conta. Nu poate să reproșeze Statelor Unite că vor să otrăvească opinia publică.

America are pacea în mâinile sale; e în puterea ei s-o impună Antantei, prin refuzul de a-i da concursul industrial și financiar. Wilson nu va face cu siguranță așa ceva, dar această putere virtuală dă notei sale o importanță de care Antanta va trebui să țină cont, fie că vrea, fie că nu vrea. Se poate prevedea deci că răspunsul pe care îl va da Puterilor Centrale, despre care se spune că va veni foarte curând, va suferi o întârziere, folosită mai ales pentru a afla ce gândește cu adevărat Wilson și care îi sunt intențiile.

O fi înțeles președintele Wilson rolul mare și nobil pe care înalta sa poziție îi permite să-l aibă, iar apropierea Crăciunului i-o fi reamintit spiritul acestei sărbători: pacea pe pământ și buna înțelegere între oameni? E tot ceea ce-și poate dori mai fierbinte sufletul omenesc. Autoritatea morală a Statelor Unite ar domina în lume, chiar mai mult decât forța sa economică.

Dar poate că nu trebuie să căutăm motivele demersului lui Wilson în considerații atât de înalte. Rațiuni politice și economice, care privesc și Statele Unite, ar putea la fel de bine să-l inspire și să-i determine comportamentul. Această notă, aparent foarte defavorabilă Antantei, ar putea să nu fie în fond altceva decât un mod de a prezerva interesele americane, cu o intenție încă ascunsă de a favoriza Antanta, pe care SUA nu au nici un interes să o aducă în stare de insolvabilitate.

În orice caz, nu se va putea face abstracție de inițiativa lui Wilson; putem să nu vedem în ea o garanție certă a unei păci apropiate, dar putem spera că îi va pregăti realizarea.

24 DECEMBRIE Consiliul nostru Federal a aderat la nota lui Wilson. Acest gest de împăciuire, care corespunde pe deplin voinței și concepțiilor morale ale poporului elvețian, e aprobat de întreaga presă, chiar și de *Journal de Genève*, care și-a reamintit că nu e un organ al Antantei. Fie ca apelul celor două republici să găsească ecou, dacă nu în guvernele Antantei, cel puțin la popoarele care suferă atât de crâncen. Aceste popoare au dat destule dovezi ale virtuților lor morale ca să li se recunoască dreptul de a-și decide în mod suveran soarta. Politicienii care își atribuie titlul de clase conducătoare nu și-au îndeplinit datoria; pentru a-și acoperi greșelile au înțepoșat spiritul maselor, în loc să-l lumineze, iar acum opera lor e aproape de faliment cam peste tot. Au guvernat cu vorbe goale; democrația nu e decât un paravan; idealul pe care l-au urmărit, fără a-l declara dinainte, a fost, pentru Franța, revanșa, pentru Rusia, Constantinopolul, pentru Anglia, strivirea unui concurent care devenea tot mai periculos. În idealul acesta nu văd nici justiție, nici drept, nici civilizația de care se face mare caz astăzi. Aceste scopuri ce stau la baza conjurației Antantei sunt mult prea evidente pentru a li se putea substitui altele, la care nimeni nu se gândise înainte de război.

Evenimente teribile, ruine de necuprins au căzut peste acest eșafodaj de vorbe, care nu mai e suficient și care deja le provoacă greață popoarelor. Se întrevede un orizont nou, o lume nouă se pregătește, nu doar în Franța, ci și în Anglia și Germania, unde conștiința populară se trezește și dorește să-și ia soarta în propriile mâini.

Dacă așa ar trebui să arate rezultatul final al acestui oribil masacru, atunci s-ar atinge o țintă de război cu mult mai serioasă decât simpla modificare a frontierelor. <Draga mea Elveție nu putea să nu susțină realizarea acestei concepții democratice, care e fundamentul instituțiilor sale.>

29 DECEMBRIE Remanierea guvernului în România[1]: au intrat domnii Take Ionescu, Mihai Cantacuzino[2] și Istrati[3], partizani înfocați ai războiului. Aceste întăriri nu-i vor reda din autoritatea pierdută. Take Ionescu, care a fost geniul rău al țării, n-ar trebui să inspire nimănui încredere.

În interviul dat de rege corespondentului *Times*, ca și în articolele din *L'Indépendance Roumaine*, se ghicește neliniștea că România ar putea împărtăși soarta Serbiei, dacă nu este ajutată într-un mod mai eficient. O astfel de neliniște e cu fiecare zi tot mai justificată.

Într-o corespondență a doctorului Osborn, adresată către *Kölnische Zeitung*, citesc această anecdotă simptomatică: un român se întâlnește cu un partizan al lui Take Ionescu care îi vorbește de idealul național. „Da, răspunde el, nemții sunt în Muntenia, bulgarii în Dobrogea și rușii în Moldova, iată că s-a realizat idealul dumitale național." Pesemne că așa se exprimă în România toți cei care n-au fost orbiți de nebunia generală.

Răspunsul Puterilor Centrale la nota lui Wilson, care se mulțumește să propună negocieri directe între beligeranți fără a fixa condițiile păcii, produce o oarecare decepție. Această rezervă îi va permite Antantei să se derobeze după cum își dorește. Germania se teme probabil de „bunele servicii" ale domnului Wilson.

Întârzierea Antantei de a face public răspunsul său la propunerile de pace e explicabilă. Distrugerea militarismului prusac, principalul său cal de bătaie, nu e așa ușor de formulat, nici așa de convingătoare, căci toate argumentele pe care le-ar putea aduce s-ar putea aplica la fel de bine și „marinărismului"[4]

[1]) La 11 dec. 1916 s-a format la Iași un așa-numit „guvern de uniune națională", condus de Ion I.C. Brătianu, al cărui vicepreședinte era Take Ionescu. [2]) Mihail (Mișu) G. Cantacuzino (1867–1928), om politic conservator, fost primar al Capitalei; ministru al justiției (1910–1913, dec. 1916 – febr. 1918). [3]) Constantin I. Istrati (1850–1918), medic, chimist, președinte al Academiei Române (1913–1916); ministru în mai multe rânduri; din dec. 1916 până în iul. 1917, ministrul industriei și comerțului. [4]) *Marinisme*, în manuscris: aluzie la politica de supremație maritimă a Marii Britanii.

englezesc, la fel de periculos și de condamnabil. Ceea ce îmi pare că domină întreaga dezbatere e mai degrabă chestiunea prestigiului și a amorului propriu național; aceste sentimente sunt neînduplecate la conducătorii Antantei. Ei știu, în fond, că șansele unei victorii complete sunt infime și în orice caz îndepărtate, dar sunt prea angajați de declarațiile lor anterioare, pe care nu le pot contrazice fără a da impresia unei capitulări. Acest cuvânt le provoacă teama și preferă să joace la cacealma. Dinspre partea lor, Puterile Centrale par neliniștite pe tema aprovizionării lor cu alimente, care s-ar putea să nu fie așa de bine asigurată pe cât o afirmă și se tem că vor fi obligate să le impună popoarelor lor privațiuni și mai mari decât cele de până acum. Înțeleg că procedeele lor violente le-au înstrăinat o bună parte a opiniei publice din tabăra neutrilor, care trebuie menajată, mai ales Statele Unite, și că o prelungire a războiului pe termen nedefinit ar putea întâmpina, din partea propriilor popoare, serioase dificultăți.

Pe bună dreptate se protestează vehement împotriva deportării muncitorilor belgieni[1]; dar de ce se consideră absolut normal acest război al foamei pe care Anglia îl practică de doi ani și jumătate împotriva femeilor și copiilor din Imperiile Centrale?[2] Nu mă pot împiedica să nu văd în asta o totală aberație a justiției și a simțului moral.

31 DECEMBRIE Am petrecut această seară de Sfântul Silvestru singur cu soția mea, în camera de hotel în care locuim de patru luni lungi. Gândurile noastre, umbrite de suferințele morale prin care am trecut în anul ce se încheie, s-au îndreptat cu

[1]) După invadarea Belgiei, în aug. 1914, administrația de ocupație germană, condusă de Moritz von Bissing, a dispus deportarea muncitorilor belgieni în Germania pentru a lucra, în regim de muncă forțată, în locul muncitorilor germani mobilizați pe front. Episodul este evocat și într-o telegramă trimisă Ministerului de Externe român de Trandafir G. Djuvara, reprezentantul său pe lângă guvernul belgian refugiat la Le Havre. V. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Bruxelles, vol. 59, telegrama nr. 428, din 28 iun./ 11 iul. 1916. [2]) Referire la blocada economică împotriva Germaniei.

tandrețe către sărmana noastră Românie, strivită, ruinată și umilită, care plătește atât de crud greșeala câtorva oameni. Soarta noastră e legată indisolubil de a ei, ruina și durerile ei sunt și ale noastre, singura noastră speranță e îndurarea lui Dumnezeu.

La miezul nopții, când clopotele Genevei anunțau sfârșitul unui an și începutul altuia nou, soția mea mi-a oferit, după obiceiul românesc, un mic „purcel" de zahăr, înconjurat de ramuri de vâsc, simbol al prosperității și fericirii. Avea lacrimi în glas, dar curajul i-a rămas intact. Ne-am spus, ca în timpurile fericite, „La mulți ani![1] și ne-am petrecut restul serii la fereastră, privind la mulțimea bucuroasă care ieșise pe străzi.

[1]) Termenii între ghilimele sunt în românește în manuscris.

1917

1 IANUARIE Anul care tocmai s-a sfârșit a văzut pierind mii de oameni, fără vreun avantaj evident pentru vreunul dintre beligeranți. E oare posibil ca în anul 1917 să continue această hecatombă monstruoasă, în pofida oricărui sentiment de milă față de victime și a bunului-simț? Așa ești tentat să crezi după cum sună răspunsul Antantei la oferta de pace a Puterilor Centrale. Această notă nu aduce nici un nou element de disensiune, nici o perspectivă de reconciliere, nimic, doar reiterarea acelorași fraze pompoase și găunoase în spatele cărora se baricadează orgoliul și încăpățânarea Aliaților.

O notă spaniolă vorbește de o „pax europea". E singura dezirabilă, e ceea ce ar trebui să li se impună beligeranților pentru a elimina orice supremație pe pământ sau pe mare și pentru a se realiza pe termen lung un înțelept echilibru de forțe. Un articol al contelui J. Andrássy[1], apărut în *Revue politique internationale*, arată limpede pericolul unei păci antantiste, care ar consolida puterea maritimă a Marii Britanii și ar impune Europei o supremație englezească fără contrapondere.

Discursurile pronunțate în ultimele zile în Camera românească, reunită la Iași, de către domnii Iorga și Brătianu, calchiate după cele ale lui Briand și Lloyd George, sunt doar o slabă justificare a intrării în război, cu care poporul român nu se va putea mulțumi.

[1]) Gyula (Julius) Gabor Andrássy (1860–1929), supranumit „cel Tânăr", fiul fostului prim-ministru al Ungariei, Gyula Andrássy; om politic și diplomat maghiar, ministru în mai multe rânduri.

Cât despre interviul lui Take Ionescu, acordat corespondentului de la *Journal*, e cea mai săracă pledoarie a unui avocat aflat la capătul argumentelor, care pledează pentru circumstanțe atenuante. Dacă România nu avea tunuri, așa cum zice, de ce n-a strigat asta în gura mare în loc s-o atragă într-o catastrofă al cărei autor principal este? George Panu[1], în *Săptămâna*, a judecat bine influența nefastă a acestui personaj fără idealuri și fără rușine.

3 IANUARIE Nota puterilor Antantei proclamă solemn că pacea nu va fi posibilă atâta vreme cât nu vor fi restaurate drepturile și libertățile, nu se va recunoaște dreptul naționalităților și dreptul micilor state la libera existență.

Toate astea sunt foarte frumoase, foarte generoase și magnanime, dar nu reprezintă decât un paravan în spatele căruia se ascund aspirații mai puțin idealiste, cum ar fi dominația maritimă și economică a englezilor, revanșa francezilor, cucerirea Constantinopolului de către ruși, a Epirului și Albaniei de către italieni. De ce oare nota nu face nici măcar o aluzie vagă la acestea? Se tem că ar fi în contradicție cu frumoasele principii pe care le afișează? Irlandezii nu au și ei un oarecare drept la aplicarea principiului naționalităților? Grecia nu se numără și ea printre statele mici a căror existență trebuie respectată? Restabilirea regatului Poloniei ar putea fi serios concepută sub forma unui stat care să facă parte integrantă din Rusia? Iar Basarabia, de ce nu o redau României?

Antanta vorbește în van; intențiile sale sunt contrare principiilor pe care le afișează; când și le va vădi, vom vedea că totul e duplicitate, ipocrizie și minciună în acea notă pe care au dat-o publicității.

Puterile Centrale au greșeli grave pe conștiință – constrângerea exagerată a Serbiei, violarea neutralității Belgiei –, dar acestea nu au fost decât acte de apărare împotriva politicii de

[1]) George Panu (1848–1910), avocat, jurnalist și scriitor, unul dintre fondatorii Societății „Junimea".

încercuire și de aneantizare practicate de Antantă. Germania nu avea nimic de câștigat din război, dezvoltarea ei economică îi asigura în mod pașnic locul sub soare; Anglia a dorit să i-l ia. *His fecit cui prodest*. Pentru orice om de bună-credință nu există altă cauză a acestui război blestemat.

9 IANUARIE Nota Antantei, ca răspuns la propunerile de pace ale Puterilor Centrale, face mare caz de principiul naționalităților; cere aplicarea lui de către adversari fără să țină seama că ar putea fi invocat și împotriva ei înșeși, cu infinit mai mult efect. Rusia, în ce o privește, ar trebui să recunoască independența a nouă națiuni pe care le ține sub cnut; cât despre Anglia, lista popoarelor pe care le subjugă prin violență e prea lungă ca să fie enumerată: începe cu irlandezii și sfârșește cu burii[1], ultimele ei victime.

N-ar fi nimic mai drept decât ca fiecare popor să fie lăsat să dispună de el însuși, potrivit cu instinctele lui de rasă sau cu afinitățile sale elective, atâta vreme cât posedă aptitudinile necesare pentru a-și forma un organism guvernamental permanent și pașnic. Dar asta presupune un simț al justiției sociale pe care marile state nu-l vor avea niciodată, căci acela care deține forța nu e în stare să reziste tentației de a și-o impune. Întreaga istorie a omenirii ne-o dovedește.

Așadar, ce nevoie avea Antanta să-și înscrie principiul naționalităților pe drapel, dacă ea va fi prima care îl va dezavua atunci când va ieși învingătoare? Simplă retorică menită să atragă, dacă nu chiar să înșele opinia publică de acasă și din statele neutre.

Un ordin de zi al generalului Mackensen, aprobat de Brusilov[2], le spune trupelor sale: „Germanii imploră pacea, sunt la capătul puterilor. Voi le răspundeți cu gloanțe în piepturile lase și

[1]) Aluzie la evenimentele legate de reprimarea răscoalei burilor din 1914. [2]) Aleksei Alekseevici Brusilov (1853–1926), general rus, a condus în 1916 marea ofensivă care-i poartă numele; în febr. 1917, după abdicarea țarului Nicolae II, Guvernul Provizoriu l-a numit comandant suprem al trupelor ruse; după război, a făcut parte din Armata Roșie.

cu baionete în pântecele goale."[1] Ca limbaj, nu e câtuși de puțin elegant; ca moralitate, e abject. Plăcerea pe care o încearcă întreaga presă antantistă când vorbește despre privațiunile alimentare îndurate de Germania și despre cele care o așteaptă pe mica Grecie, dacă nu se va lăsa sufocată, e un fenomen simptomatic pentru nivelul de cultură al acestei prese și al celor care o inspiră. În timpul asediului Parisului, Henric IV aproviziona cu hrană populația asediată. Trei secole de cultură au răsturnat această situație.

14 IANUARIE Azi începe noul an românesc[2]. Bucuria obișnuită e probabil înecată acum în lacrimi și doliu. Dea Domnul ca anul să ne aducă ușurarea suferințelor și nenorocirilor pe care ni le-a adus anul trecut. Armata noastră încă luptă cu curaj în munții Vrancei, dar pierde teren în fiecare zi și nu mai publică buletine separate, semn că se află acum sub ordinele Marelui Stat-Major rus. Probabil că și în domeniul politic e la fel. Sărmana țară!

Regele Ferdinand și Brătianu au fost, în aceste zile, oaspeții țarului Nicolae[3], la cartierul său general, dar nu se spune nimic despre întrevederea care a avut loc, nici despre deciziile luate. Însă la ce ne-am putea aștepta bun într-o asemenea situație, când rușii se gândesc în primul rând la interesul lor și la siguranța proprie?

La București e liniște. Au loc conferințe în casa lui Carp, în care regele, regina, Brătianu și Take Ionescu sunt condamnați pentru politica lor fatală. Asta nu face lucrurile să fie mai bune

[1]) Basset pare să facă referire la un fals ordin de zi atribuit lui Mackensen, distribuit ca material de propagandă în rândurile soldaților ruși. [2]) Între calendarul iulian, aflat atunci în vigoare în România, și cel gregorian, folosit în Europa Occidentală, exista o diferență de 13 zile. [3]) Nicolae II (1868–1918), țar al Rusiei (1894 – 15 mart. 1918), căsătorit cu Alix de Hesse-Darmstadt (verișoară a reginei Maria a României), cu care a avut cinci copii: marile ducese Olga, Tatiana, Maria și Anastasia și țareviciul Alexei. După abdicare, țarul și întreaga sa familie au fost ținuți captivi de guvernul Kerenski. Au fost asasinați de bolșevici în noaptea de 16 spre 17 iul. 1918, la Ekaterinburg, oraș controlat de Armata Roșie.

și nu dă prea multe speranțe pentru viitorul care rămâne tulbure și neliniștitor. Și la Iași se țin discursuri, cu un entuziasm forțat, ce contrastează violent cu realitatea nenorocirii. Elocvența nu e ca lancea lui Ahile, nu vindecă rănile pe care le-a provocat.

Take Ionescu e probabil mândru că a fost mai abil decât amicul lui, Venizelos[1], fiindcă a reușit să-și atragă regele în război, dar cei doi ambițioși își pot da mâna ca să consacre victoria peste ruinele patriilor lor.

Antanta a vorbit în sfârșit și a publicat răspunsul la nota lui Wilson, dar acesta nu face lucrurile să avanseze nici măcar cu un pas, în ciuda celor câteva precizări ce se aduc cu privire la scopurile urmărite, cum ar fi cucerirea Constantinopolului, o mărturisire mai degrabă penibilă, impusă de Rusia. Războiul va continua deci până la epuizarea generală sau până când situația internă a unuia ori a altuia dintre beligeranți, mai ales a Rusiei, va provoca o catastrofă. Sute de mii de noi victime ca să se ajungă, cel mai probabil, în același punct mort, iată care este perspectiva lui 1917. Altădată se spunea: nu mai există Europa; acum se poate spune: nu mai există umanitatea.

Germania și Austria au publicat o replică la răspunsul Antantei. E loială și convingătoare pentru aceia pe care ipocrizia și retorica Antantei nu i-a orbit în totalitate. Germania se apără

[1]) Eleftherios Venizelos (1864–1936), om politic grec, prim-ministrul Greciei în mai multe mandate, din 1910 până în 1933. Când a izbucnit războiul, a sprijinit cauza Antantei și se bucura și de susținerea populară, în vreme ce regele Constantin I era pentru neutralitate (fiind totodată socotit filogerman – soția sa era Sophia de Prusia, sora kaiserului Wilhelm II). În oct. 1916 Venizelos încercase o lovitură de stat și formase un guvern la Salonic; regele va abdica abia în iun. 1917, iar Grecia va intra oficial în război de partea Antantei. (V. în acest sens și *infra*, însemnarea din 15 iun. 1917.) Take Ionescu era, într-adevăr, bun prieten cu Venizelos, prietenia lor datând din perioada războaielor balcanice: în 1913, cu acordul regelui Carol I, Take Ionescu servise ca mediator la încheierea tratatului între guvernul otoman al Junilor Turci și cel de la Atena. Și-a îndeplinit misiunea cu succes și a fost răsplătit de statul grec cu titlul de cetățean de onoare al Atenei.

împotriva celor care vor să-i distrugă nu numai militarismul, ci însăși forța sa de expansiune economică, de care Anglia se teme cel mai tare.

Astăzi e clar că tot acest război se învârte în jurul profiturilor englezilor: acestea ruinează continentul, îi slăbesc pe toți adversarii și le va lăsa, odată cu supremația pe mări, cale liberă ca să-și instaureze dominația politică și industrială. Aliații Angliei își vor da seama de asta când va fi prea târziu, iar ura lor față de perfidia Albionului nu va compensa pierderile.

16 IANUARIE Schimb de note, de replici și de pledoarii între beligeranți; tonul acestor polemici scade în mod vizibil; se acuză reciproc și se justifică de o parte și de cealaltă, ai crede că asiști la disputele între doi avocați, care încearcă să pară unul mai viclean decât celălalt, ca și când ar fi vorba de o problemă simplă, de un gard despărțitor între vecini. Acuzațiile reciproce sunt în cea mai mare parte fondate, căci nici una din părți nu are conștiința complet curată, nici mâinile. Ca urmare, dreptatea absolută nu e nici de o parte, nici de alta, iar un judecător imparțial nu i-ar putea da nici unuia dreptate. Dar unde e acest judecător? Sărmana opinie publică, influențată în toate sensurile, e atât de manipulată, încât aproape că nu mai contează; tribunalul de la Haga[1] e suspect. Ar fi nevoie de un judecător puternic, care să aibă forța să-și impună verdictul. Domnul Wilson posedă această forță în mare măsură. Va face el uz de ea? Pare nesigur, cel puțin pentru moment, cu toate că acest nobil rol i-ar putea aduce glorie personală, gloria țării sale și mai ales ușurarea incomensurabilă a întregii omeniri.

Scopurile pe care le urmărește Antanta, așa cum rezultă din răspunsul ei către Wilson, nu înseamnă nimic altceva decât completa bulversare a stării de lucruri europene, e o notă mai mult demagogică decât politică; ar fi nevoie de zece ani de război victorios pentru ca programul din ea să fie dus la îndepli-

[1]) Referire probabilă la convențiile încheiate la Haga, în 1899 și 1907, primele documente internaționale care reglementau folosirea armamentului, purtarea războiului și introduceau noțiunea de „crime de război".

nire, un program ce nu poate fi luat în serios. Principiul său privitor la naționalități, aplicat cu rigurozitate, ar fi de altfel cu mult mai periculos pentru ea însăși decât pentru Germania și nu va putea fi pus mai presus decât dreptul pe care îl au popoarele de a dispune libere de ele însele, în acord cu ceea ce consideră profitabil pentru destinul lor. După acest principiu al naționalităților, tot ce e slav ar trebui să fie rus; dar atunci de ce Basarabia, locuită exclusiv[1] de români, nu îi este restituită României, din care făcea parte în urmă cu un secol?

Printre marile curente care domină și guvernează lumea, din câte văd, în afară de acest principiu al naționalităților, o forță, de natură mai puțin ideală, fără îndoială, dar la fel de energică, și căreia îi sunt supuse popoarele ce vor lua naștere astfel, este puterea organismelor economice, ce își sunt suficiente lor însele și trebuie să fie în stare să reziste atacurilor vecinilor. Acest caracter economic al marilor aglomerări sociale, imperii sau republici, tinde în mod vizibil să o ia înaintea criteriilor etnice, e interesul care se substituie sentimentelor, un fel de *struggle for life*[2] care obligă micile națiuni să se alăture celor mari ca să nu piară în marea bătălie economică. Elveția e direct amenințată de acest curent centripet, ale cărui efecte le resimte deja, căci el a dus la emigrarea unei bune părți a industriilor sale în țările vecine. Industria mătăsii în nordul Italiei, cea a orologeriei în departamentul Doubs, cea a ciocolatei, cea a țesăturilor imprimate din Glaris, a mașinilor de la Winterthur și încă atâtea altele, care s-au stabilit în străinătate, sunt industrii elvețiene dezrădăcinate de pământul în care au luat naștere și forțate să emigreze pentru a beneficia de tarifele protectoare ale marilor state. Acest fenomen e dovada palpabilă a forței de atracție a marilor organisme politice căreia micile state nu i se pot sustrage fără a-și pune în pericol

[1]) Potrivit recensământului țarist din 1897, românii reprezentau 47,58% din populația Basarabiei, următorii ca pondere fiind ucrainenii, cu 19,62%, evreii, cu 11,79% și rușii, cu 8,05%. Exagerând termenii, Basset vrea să sublinieze că românii formau majoritatea incontestabilă a populației din Basarabia. [2]) „Luptă pentru viață" (engl.).

dezvoltarea economică și independența politică. Elveția e prinsă în acest lanț; luptă curajos pentru a slăbi strânsoarea tot mai mare și e dispusă mai curând la sacrificii materiale decât la micșorarea libertății sale. Va putea ea să susțină până la capăt această luptă inegală și să-și mențină barca pe linia de plutire atunci când furtuna o va asalta cu o violență încă și mai mare decât azi?

Privit sub aspectul acestor tendințe, războiul actual capătă o cu totul altă semnificație decât aceea din notele publicate; în realitate, nu e decât manifestarea brutală a acestui apetit de dominație economică pe care și-l dispută Germania și Anglia, prima prin dezvoltarea pașnică a superiorității sale industriale, care se afirmă tot mai mult, a doua prin violență, legând de ea niște aliați orbi, cu promisiuni de avantaje teritoriale care o costă puțin și îi vor aduce mult profit atunci când își va atinge scopul. Acest război e deci războiul Angliei; în caz de victorie, îi va asigura supremația economică necontestată atâta vreme cât nu i se va smulge imperiul maritim.

22 IANUARIE Statul-Major român a reluat publicarea de buletine, semn că armata și-a încheiat, măcar parțial, reorganizarea. De la Iași, adică din surse oficiale, se anunță că, din cei 600.000 de oameni pe care îi număra la începutul războiului, 200.000 au fost omorâți sau răniți, iar 100.000 făcuți prizonieri. Aceste pierderi sunt din doar patru luni de campanie și încă cifra prizonierilor pare a fi mai mică decât cea reală.

Un ziar rus pretinde că domnul Brătianu a fost cel care a precipitat intrarea României în război, că rușii nu au încurajat această mișcare, ba chiar că Brusilov a combătut-o. Această versiune i-ar mira mult pe aceia care au asistat la eforturile disperate ale miniștrilor Poklevski[1] și Blondel[2] la București

[1]) Stanisław Kozieł Poklevski (1868–1939), diplomat rus de origine poloneză, din 1916 ministru plenipotențiar al imperiului țarist în România, unde a și rămas, după încheierea războiului, până la sfârșitul vieții.
[2]) Jean Camille Blondel (1854–1935), ministru plenipotențiar al Franței la București între 7 mai 1907 și 13 mai 1916. Rămâne în România după încheierea misiunii.

pentru a ne decide să intrăm și care s-au putut convinge de acordul perfect existent între Sazonov[1] și Briand, chiar dacă cel din urmă și-a atribuit meritul de a ne fi convins să renunțăm la ezitări.

Tristul rezultat al intervenției noastre e suficient pentru a explica alegațiile tardive din ziarul rusesc. Ceea ce e mai puțin explicabil e încrederea noastră în succes deși aveam un armament atât de incomplet și informații inexacte cu privire la atitudinea Germaniei și a Bulgariei în cazul unui conflict armat cu Austro-Ungaria.

Situația militară actuală nu permite încă să se prevadă dacă ofensiva Puterilor Centrale va continua în Moldova sau se va opri pe Siret ca să se mute pe alt front. E secretul lui Hindenburg, pe care nimeni nu îl poate ghici deocamdată. Dacă preocuparea pentru provizii nu va prevala, înclin să cred că ofensiva germană va fi suspendată pe acest front, cel mai scurt și cel mai ușor de apărat.

Principala preocupare a guvernului român ar trebui să fie de acum încolo recuperarea portului Constanța, fără Cadrilaterul pe care îl putem considera pierdut, și sper că asupra acestui punct, vital pentru România, domnul Brătianu va putea obține, în convorbirile sale la Petrograd, garanții serioase. În viitoarele negocieri de pace, Antanta, chiar și învinsă, l-ar putea impune, dată fiind importanța lui minoră în ansamblul litigiilor.

Se spune că regina Maria ar fi plecat cu copiii regali la Petrograd, fără îndoială pentru a se instala definitiv acolo.[2] Care ar putea fi motivele acestei plecări? Imposibilitatea materială de a locui prea multă vreme la Iași, suprapopulat și înfometat,

[1]) Serghei Dmitrievici Sazonov (1860–1927), ministrul de externe al Rusiei între 1910 și 1916. La 1 oct. 1914, a dat României o garanție scrisă că, dacă aceasta se va alătura Antantei, va primi în schimb Transilvania, Bucovina și Banatul, teritorii aflate la acel moment între granițele Austro-Ungariei. [2]) Știre falsă; așa cum rezultă din jurnalul ei, regina Maria și întreaga familie regală se aflau în acea perioadă la Iași (v. Maria, regina României, *Jurnal de război, vol. 1: 1916–1917: Precedat de însemnări din 1910–1916*, trad. de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, Humanitas, București, 2014).

sau considerații de ordin politic? Nu știu, dar, judecând după ce se cunoaște despre starea de spirit la adresa ei, acest din urmă motiv nu este cu totul improbabil.

Temerile exprimate recent de presa franceză cu privire la invadarea Elveției de armatele germane sunt privite aici ca o simplă inflamare fără motiv serios, căci nu e evident ce avantaj ar avea Germania dacă s-ar lansa în această aventură ce i-ar pune în brațe 3-400.000 de oameni în plus și ar ridica împotriva sa o indignare și mai mare, și mai justificată decât aceea produsă de invadarea Belgiei.

Lectura ziarelor franceze și germane mă convinge că exaltații și violenții continuă să-și exercite influența nefastă, cu diferența totuși că, în Germania, aceste curente șoviniste sunt departe de a avea aceeași importanță în luarea deciziilor guvernului, care rămâne stăpân pe situație, în vreme ce, în Franța, ele emană de la guvernul însuși și fac corp comun pentru a sufoca orice veleitate de moderație și pacifism. Pentru a cunoaște adevăratele sentimente ale poporului francez față de continuarea războiului nu trebuie să le cauți în presă, care se supune unui cuvânt de ordine inflexibil, ci în poveștile refugiaților francezi în Elveția. Pentru ei, cuvântul „pace" nu e nici odios, nici antipatriotic.

23 IANUARIE Wilson a pronunțat cuvântul eliberator pe care îl aștepta toată lumea. Prin gândirea elevată, tonul și condițiile pe care le pune în vederea stabilirii unei păci stabile și durabile, mesajul lui către Senatul Statelor Unite[1] e un eveniment de importanță mondială, care anunță o eră nouă. E conștiința umanității care a vorbit cu vocea sa pentru a condamna hotărât toate cuceririle prin violență, toate coalițiile bazate pe interese, orice abuz de forță, orice piedică în calea independenței economice și politice a popoarelor, mici sau mari. Această voce, care aparține unei mari națiuni, va reduce la tăcere toate

[1]) În celebrul discurs rostit în 22 ian. 1917, în siajul celorlalte demersuri pacifiste ale sale de până atunci, Woodrow Wilson îi îndeamnă pe beligeranți să încheie „pacea fără victorie", „o pace între egali".

pledoariile interesate și meschine, toate fanfaronadele ipocrite ale notelor diplomatice, toate campaniile de ură și minciună din presă, căci limbajul ei e într-adevăr numai acela al dreptății și justiției pentru toți.

Începând de azi avem o evanghelie politică a națiunilor. Poate că nu va fi mai respectată decât aceea a lui Isus, dar autoritatea sa nu va putea fi nesocotită în mod deschis fără nici o pedeapsă.

Toate popoarele, fără excepție, vor aplauda acest apel care răspunde celor mai fierbinți dorințe ale lor și ecoul pe care îl va stârni va fi atât de mare, încât va paraliza veleitățile războinice ale guvernanților.

Împotriva tuturor așteptărilor, Anglia și stăpânirea ei asupra mărilor sunt cele mai direct vizate și lovite de acest mesaj, de aceea trebuie să ne așteptăm la o opoziție violentă împotriva enunțării unui atare principiu, care ar putea să-i stăvilească dominația maritimă și politica tradițională de coaliții europene menite să asigure menținerea ei.

Wilson s-a ridicat deasupra simpatiilor sale personale, și-a redus la tăcere afinitățile de rasă și de educație și și-a ascultat doar conștiința și datoria de conducător al unei mari puteri, punând astfel în practică nobila maximă a lui Terențiu: *Homo sum et nihil humanum a me alienum puto*[1], și vorbele Sfintelor Scripturi: „Pace pe pământ și bună înțelegere între oameni." Fie numele lui Wilson binecuvântat și slăvit!

29 IANUARIE Mesajul președintelui Wilson n-a primit de nicăieri ecoul pe care îl merită, nici de la taberele beligerante, nici măcar în Statele Unite. Fiecare găsește câte o critică de formulat, nimeni nu e mulțumit; dar nimic nu dovedește mai bine imparțialitatea lui. Pacea fără victorie e o realitate greu de înțeles pentru aceia care încă mai încearcă să-și distrugă adversarii, și totuși e condiția indispensabilă pentru o pace stabilă, pe care o doresc cu toții. Dacă această victorie decisivă nu e doar un miraj înșelător, e cu siguranță o gaură neagră ce

[1]) „Sunt om și nimic din ceea ce e omenesc nu-mi este străin" (lat.).

va înghiți toate resursele învingătorului. Cine va profita? La cele două extremități ale lumii văd două țări care observă totul cu atenție și care nu se vor jena să răspundă la această întrebare. În gaura neagră riscă să se afunde chiar și puterea maritimă a englezilor, pe care Wilson o vizează direct, în același fel ca și militarismul prusac. Și atunci ce fel de victorie e aceea pentru care sunt sacrificate mii de vieți prețioase și toate forțele vitale ale națiunilor dacă nu un miraj și o sinucidere politică înspăimântătoare?

Sub titlul „Prietenia ruso-română", ziarele rusești publică un interviu cu domnul Brătianu, care confirmă abdicarea completă a guvernului român în fața țarului. Acest vocabular lipsit de demnitate ar face inima regelui Carol să tresară de indignare. El gustase din prietenia rusească, știa ce înseamnă ea și a fost în stare să i se sustragă în timpul întrevederii de la Constanța[1], în ciuda cântecului de sirenă al lui Sazonov. În acest interviu, domnul Brătianu explică intrarea României în acțiune prin „marea simpatie pe care împăratul Rusiei n-a încetat niciodată să o arate pentru interesele naționale ale României". Ce dovadă de supunere mai mare, de abdicare morală mai răsunătoare ar fi putut să-i ofere politicii moscovite de expansiune? Reneagă fără ezitare întreaga istorie a țării sale și trădează

[1]) Vizita țarului Nicolae II la Constanța, din 14 iun. 1914, a avut loc la inițiativa guvernului liberal al României, iar în cursul acesteia, cei doi suverani au abordat mai ales problemele legate de interesele rusești și românești în Balcani. Această vizită, despre desfășurarea căreia guvernul român și regele Carol I și-au informat aliații de la Viena și Berlin, a produs totuși o îngrijorare în presa Puterilor Centrale în legătură cu posibilitatea unei apropieri a României de Rusia. Personal, în urma experiențelor avute în timpul Războiului din 1877–1878, regele Carol I privea cu neîncredere interesul diplomației ruse față de România, fapt pe care Basset îl amintește în mai multe însemnări din jurnalul de față. Dar, din interese politice evidente, după ce în 1898, însoțit de principele moștenitor Ferdinand, Carol I făcuse o vizită în Rusia, România a încercat să păstreze relații de cordialitate cu această mare putere aflată la granița sa de est. Din aceleași interese diplomatice, în 1912 țarul îi conferise regelui Carol I titlul de mareșal al Rusiei.

memoria regelui Carol și pe aceea a propriului său tată. Nici măcar domnii fanarioți n-au depășit această limită a umilirii în fața inamicului ereditar al rasei românești.

Am primit zilele astea o scrisoare de la colegul meu, N. Butculescu, care se găsește la Iași împreună cu Curtea Regală. Era un partizan înflăcărat al războiului; azi îl blestemă, dimpreună cu aceia care l-au pornit. Această schimbare de ton aruncă o lumină crudă asupra răsturnării stării de spirit a oamenilor din anturajul regelui și arată clar cât de mult e regretată nebuneasca și tragica aventură. Din nefericire, răul e ireparabil.

Alaltăieri, sâmbătă, în marele salon al Grand Hôtel din Geneva, a avut loc un ceai în beneficiul românilor sărmani, sub patronajul domnului G. Fazy, consulul României, și al domnului Jules Naville, ambii căsătoriți cu românce. A fost multă lume, iar doamnele geneveze au contribuit decisiv la reușita acestui eveniment de binefacere. Bank of Romania a donat 1.500 de franci, iar doamna Trémouroux d'Orbais, născută Pitișteanu, 750 de franci.

3 FEBRUARIE Nota germană din 1 februarie, cu privire la războiul total al submarinelor[1], trezește peste tot cea mai mare și cea mai legitimă neliniște, nu numai pentru că se agravează problema aprovizionării cu alimente, atât pentru neutri, cât și pentru Aliați, dar încă mai mult din cauza atitudinii pe care o vor adopta Statele Unite. Acestea sunt legate de declarațiile lor anterioare, care implică o ruptură cu Germania. Va merge Wilson până acolo, până la o declarație de război? Nu ar concorda cu campania lui pentru pace, și totuși eventualitatea nu e exclusă, dacă ne luăm după tonul presei americane, din care

[1]) La 1 febr. 1917, Germania a anunțat că va purta „războiul submarin fără restricții", ceea ce însemna distrugerea tuturor navelor, inclusiv a celor aparținând țărilor neutre, care ajungeau în zona de război. Această decizie, împreună cu „telegrama Zimmermann" au precipitat decizia SUA de a intra în război de partea Antantei. La 2 apr. 1917, SUA au declarat război Germaniei; declarația de război împotriva Austro-Ungariei a survenit însă abia la 7 dec. 1917.

nu cunoaștem încă decât extrasele favorabile Antantei. Ceea ce e sigur e că intrăm într-o perioadă de o gravitate extremă, care ar putea lărgi și mai mult granițele nefericirii omenești.

Ziarele Aliaților consideră această nouă situație ca fiind favorabilă cauzei lor, căci îi va aduce pe toți neutrii, în primul rând SUA, în tabăra lor. Presa germană vorbește despre singurul mijloc de a ajunge la pace după refuzul Antantei de a începe negocierile. E greu de spus azi cine vede corect și cine are dreptate. Mi se pare totuși greu de crezut că Germania a luat această gravă hotărâre fără să se fi asigurat în prealabil care va fi atitudinea președintelui Wilson față de această denunțare a acordului cu el pe chestiunea războiului submarin. Nimic nu indică să fi avut loc convorbiri pe acest subiect, dar posibilitatea nu e exclusă. Se poate merge și mai departe cu supozițiile, anume că acest război submarin total nu are alt scop decât acela de a duce la o apropiere între beligeranți, accelerând astfel pacea. Sau că Germania, chiar în cazul intrării SUA în război, e sigură că va învinge în scurt timp Anglia. Sau, în fine, că Puterile Centrale sunt la capătul resurselor și nu mai pot aștepta noua recoltă, că nu au alt mijloc de salvare decât o luptă disperată în care își vor juca și ultimul atu. În mijlocul incertitudinii despre ce se întâmplă în culise, toate supozițiile sunt permise; e cert doar că suntem în pragul unor evenimente decisive.

7 FEBRUARIE Ruperea relațiilor între SUA și Germania e un fapt împlinit de acum două zile. Era previzibilă, căci, în pofida campaniei sale pentru pace, se știa că simpatiile lui Wilson îl situau de partea Antantei. Această bruscă răsturnare de roluri nu-i surprinde decât pe aceia care, ca și mine, au crezut în sinceritatea lui. Va fi oarecum jenant pentru el însuși, fiindcă va fi obligat să renege tot ce a adorat până acum.

Germania recunoaște că teama de foamete a constrâns-o la războiul submarin și speră să-i facă pe inamici să experimenteze aceeași calamitate într-un mod la fel de dur, astfel încât să fie obligați să capituleze. Calculul ar putea fi corect, căci ajutorul pe care SUA i-l vor aduce Antantei e îndepărtat sau de-a

dreptul îndoielnic, în vreme ce pericolul submarinelor e aproape și e sigur. Din punct de vedere militar, situația s-a schimbat în favoarea Puterilor Centrale, care pot să atace acum cu întreaga eficacitate în războiul submarin, fără alt neajuns decât protestele, care nu le vor opri din distrugeri. Ajutorul american nu va fi, pentru multă vreme, decât moral și financiar, yankeii vor fi obligați să cheltuiască miliardele pe care le-au adunat, dar asta nu le va fi deloc pe plac.

10 FEBRUARIE Refuzul neutrilor de a i se alătura lui Wilson în ruperea relațiilor cu Germania e un prim și grav eșec al demersului său nesocotit. E de prevăzut că nu va fi ultimul, mai ales dacă își angajează țara într-un conflict armat. Faptul că nu se prea grăbește să rupă relațiile și cu Austro-Ungaria lasă să se întrevadă un oarecare regret că s-a pripit fără mare efect printre neutri și chiar în Germania, de la care se aștepta să reacționeze. În mod cert nu-i este simplu să iasă onorabil din afacere: să dea înapoi ar fi o rușine pe care concetățenii lui nu i-o vor ierta. Are aerul că ezită între cele două variante sau că se repliază pentru a găsi o ieșire. Mă îndoiesc că ar putea găsi vreo ieșire satisfăcătoare pentru amorul propriu yankeu. Ales de pacifiști, acest campion al păcii se va găsi în situația de a dezminți toate frumoasele doctrine de care făcuse paradă, de a adopta practicile violente pe care le-a condamnat și de a proclama dreptul deplin al forței.

24 FEBRUARIE Atitudinea lui Wilson rămâne indecisă și schimbătoare. Curentul pacifist, condus de Bryan[1], Taft[2] și Hearst[3], încearcă să prevină inflamarea opiniei publice, fără însă a reuși

[1]) William Jennings Bryan (1860–1925), membru influent al Partidului Democrat, de trei ori candidatul acestui partid la funcția de președinte (1896, 1900, 1908), îndeplinise funcția de secretar de stat în primul mandat de președinte al lui Woodrow Wilson. [2]) William Howard Taft (1857–1930), membru al Partidului Republican, predecesorul lui Wilson în funcția de președinte al SUA. [3]) William Randolph Hearst Sr. (1863–1951), om de afaceri și politician, fondatorul imperiului mediatic Hearst Communications.

în totalitate. Roosevelt[1] intră belicos în scenă anunțând că se pune în fruntea unei divizii de voluntari. Cât despre Congres, e de presupus că îi va acorda lui Wilson tot ce acesta va dori.

Nu s-a aflat încă nimic despre soarta celor două vase, Rochester și Orleans, trimise în zona de război pentru a provoca un motiv de intervenție.[2] De ce n-au trimis Statele Unite niște vapoare și la Hamburg pentru a demonstra că solicită libertatea mărilor, atât de la englezi, cât și de la germani? Logica onestității ar fi avut mult de câștigat. Dar Wilson nu cere respectarea acestei libertăți decât în folosul Antantei și al furnizorilor ei americani.

Marea Britanie a decretat că toate vasele neutre, chiar și când traficul se face doar între neutri, sunt obligate în cursul călătoriei să acosteze într-un port englezesc, ceea ce înseamnă că trebuie să traverseze zona de război, cu riscul de a fi torpilate! De ce Wilson nu găsește nimic de spus contra acestei măsuri care lovește în toți neutrii, inclusiv în americani?

Rezultatele războiului total submarin nu se cunosc foarte bine. Englezii pretind că e puțin eficace și pagubele nu sunt cu mult mai mari decât acelea din luna ianuarie. Dimpotrivă, germanii spus că depășesc toate așteptările. E puțin cam devreme pentru o opinie. Cert e că participarea forțelor maritime ale neutrilor la aprovizionarea Antantei merge prost, ceea ce îi avantajează enorm pe germani.

Sărmana Grecie continuă să beneficieze de binefacerile protecției aliate: i se lasă alternativa de a-și alunga regele sau de a muri de foame. Această odioasă armă a foametei, pe care englezii o folosesc în mod frecvent, ar putea să se întoarcă împotriva lor. Dar în acea zi vor găsi mijloacele ca să o condamne, iar domnul Wilson li se va alătura.

[1]) Theodore Roosevelt (1858–1919), om politic american, președintele SUA în două mandate consecutive (1901–1909). S-a numărat printre criticii lui Woodrow Wilson în timpul campaniei electorale din 1918.
[2]) Navele comerciale americane Rochester și Orleans, plecate din New York spre Bordeaux, au fost interceptate și distruse de submarinele germane în apele franceze, deși nici una nu era înarmată.

În România nu e nimic nou pe frontul de pe Siret, care nu pare să facă obiectul ofensivei germane. S-a amânat plecarea Curții Regale spre sudul Rusiei și se anunță convocarea parlamentului la Iași. Take Ionescu dă interviuri lipsite de importanță.

Se apropie momentul când războiul se va relua cu intensitate, cu maximum de forțe de o parte și de cealaltă. Ascultându-i pe purtătorii de cuvânt ai Antantei, victoria nu poate fi pusă sub semnul îndoielii; în Germania domnește aceeași convingere, afirmată cu tot atâta siguranță. Deocamdată lumea respiră peste tot și suspină în secret după pace. Slabele rezultate ale ultimului împrumut[1] francez și italian sunt un simptom al epuizării acestor țări și un protest față de continuarea războiului.

Nu știm decât vag și incomplet ce se întâmplă în Rusia, unde conducătorii se schimbă la fiecare moment, fără ca explicația acestor schimbări să fie întotdeauna evidentă. Aceasta este marea grijă a Antantei, care vede schimbările ca pe un semn de slăbiciune și de incoerență. Activitatea pe care o desfășoară ambasadorul englez la Petrograd și controlul pe care îl exercită oarecum în toate domeniile pentru a remedia această stare de lucruri nu fac decât să lezeze și mai mult amorul propriu și mândria rușilor, care își văd visul Țarigradului îndepărtându-se tot mai mult. Rusia rămâne, pentru Aliați, țara surprizelor, care s-ar putea să devină curând țara deziluziilor.

În Elveția, ca și la ceilalți neutri, opinia publică se orientează tot mai mult pe căile înțelepciunii. Doar ziarele romande[2] continuă să arate un interes de prim-plan pentru francezi, în ceea ce privește simpatiile și preocuparea. Presa de limbă germană e prudentă, rezervată, cu adevărat și onest imparțială.

[1]) Între 1915 și 1918, statul francez a lansat patru campanii de împrumut de la populație, denumite „împrumuturi naționale", susținute de propaganda de război prin numeroase afișe și apeluri. Basset pare să se refere la cel de-al doilea împrumut, cel din oct. 1916, cu ocazia căruia statul a reușit să colecteze suma de 10,7 miliarde de franci, mai mică cu aproximativ 5 miliarde de franci decât cea adunată din împrumutul anterior, lansat în nov. 1915. Aceeași practică a împrumuturilor naționale a existat și în alte state occidentale în timpul Primului Război Mondial.
[2]) De limbă franceză.

Restricțiile alimentare care vor intra în vigoare în aceste zile ne fac să înțelegem că și cel mai mic exces de limbaj ne poate expune la cele mai grave consecințe, cum ar fi lipsa cărbunilor și a pâinii.

26 FEBRUARIE Domnul Briand vorbea mai demult despre otrăvirea opiniei publice franceze cu propunerile de pace ale Puterilor Centrale. Otrăvirea continuă și azi, dar în sens invers, sub auspiciile domnului Briand însuși, care se teme mai puțin de o înfrângere militară, a cărei responsabilitate o poate declina, decât de recunoașterea faptului că i-a ascuns țării sale adevărul <decât de faptul că va trebui să dea seama, după încheierea războiului, în fața țării sale>. Toată presa e la ordinele sale pentru a induce în eroare opinia publică, prin informații false despre foametea din Germania, despre epuizarea sa militară și financiară, despre atitudinea neutrilor, o abilă campanie de minciuni care nu dă înapoi de la nimic ca să-i convingă pe francezi că luptă pentru civilizație și pentru valorile cele mai sacre ale omenirii. Despre adevăratele pericole care amenință sărmana Franță, depopularea, sărăcirea, aservirea față de Anglia, declinul influenței sale politice, se vorbește cât mai puțin cu putință. Ar fi de altfel periculos să se spună tot adevărul despre acest subiect. Se merge spre prăpastie cu ochii închiși. Franța e mai mult ca oricând țara avocatului Piborgne[1], cel care prefera să greșească împreună cu țara lui decât să aibă dreptate împreună cu străinii. Chiar dacă sfârșitul războiului îi va fi favorabil, perspectivele de viitor sunt înspăimântătoare. Va fi un regim al violenței, triumful celor mai rele doctrine sociale, începând cu anarhia.

Nici pentru Germania situația nu va fi mai bună: dacă e învinsă va fi mutilată, ruinată pentru multă vreme; dacă învinge, aristocrația conservatoare[2] va fi omnipotentă, va instaura

[1]) Posibilă referire la *maître* Piborgne, personaj dintr-o povestioară a lui Georges Fonville, din 1895. [2]) În original, *Junkerthum*, termen generic folosit pentru a desemna simpatizanții orientării reacționar-conservatoare din politica germană.

un regim autoritar, un spirit de exaltare șovină și de dominație prin forță, același care i-a adus deja mulți dușmani.

Din toate punctele de vedere, acest război, plănuit să dureze mult pentru a servi dominației economice a Angliei, va fi o calamitate pentru toate popoarele care s-au lăsat târâte în el. Și care va fi spiritul tuturor acestor soldați la întoarcerea în căminele lor? Își vor relua ocupațiile dinainte fără nici o acuză, fără să ridice pretenții atunci când vor vedea pentru cine și-au vărsat sângele? Aici se deschide un larg teren de meditație care nu te lasă să nu fii îngrijorat pentru soliditatea așezămintelor noastre sociale.

28 FEBRUARIE În aceste zile au fost pronunțate trei mari discursuri: Lloyd George, Bethmann-Hollweg[1] și Wilson. Se bombardează reciproc cu vorbe în așteptarea bombardamentului tunurilor. Discursul prim-ministrului englez e actul curajos al unui om care are conștiința pericolului prin care trece țara sa și care apelează la spiritul de sacrificiu al tuturor cetățenilor pentru a-l depăși. Dacă Briand ar fi avut un astfel de discurs în Franța ar fi provocat o descurajare vecină cu panica; nervii englezilor sunt mai rezistenți. Dacă Lloyd George a pus atâta accent pe gravitatea situației înseamnă că temerile sale sunt serioase și că nu privește războiul submarin ca pe o cacealma.

Wilson și Bethmann-Hollweg au vorbit aproape în același timp și pe aceeași temă a războiului submarin. În ciuda tuturor artificiilor sale de limbaj, mesajul lui Wilson e lipsit de imparțialitate și nu le cere respectarea libertății mărilor decât germanilor, iar cancelarul german are dreptate când cere în egală măsură libera navigație a neutrilor spre portul Hamburg, așa cum se întâmplă cu portul Liverpool. Dacă Statele Unite ar fi fost interesate de o libertate egală pentru toți ar fi făcut dovada unei neutralități reale și oneste. Dar nu mai e cazul să așteptăm de la Wilson, care dorește să ajute Antanta, o ieșire din dilemă și va merge până la a declara război îndată ce torpilarea

[1]) Theobald von Bethmann-Hollweg (1856–1921), cancelar al Imperiului German între 1909 și 1917.

unui vas american va întări suficient partida susținătoare a războiului în țara sa. Tactica lui constă în a exalta această orientare și în a o obliga să-i forțeze mâna, ca să nu fie nevoit să-și contrazică intențiile pacifiste declarate. E cert că va reuși, dar asta nu-i va scuza duplicitatea și nu-i va diminua cu nimic responsabilitățile.

Declarația cancelarului Reichstagului despre rezultatele nesperate ale războiului submarin rămâne lucrul esențial din această bătălie oratorică, întrucât, dacă se verifică, e cert că există acolo o posibilitate de victorie a Germaniei și de pace apropiată pentru restul lumii.

5 MARTIE În presa antantistă se face mult caz în jurul notei, interceptate în America, prin care ministrul german al afacerilor externe propune Mexicului o alianță în cazul în care Statele Unite ar declara război Germaniei. Se speră că, având în mână acest atu, Wilson va reuși să obțină din partea Congresului puterile depline pe care le reclamă și că, după ce le obține, curentul beligerant va deveni suficient de intens în țară încât el să-și poată asuma totuși responsabilitatea unei declarații de război. E aplicat același procedeu care a reușit atât de bine la Roma, la București și la Lisabona, care constă în a paraliza activitatea normală a corpurilor legislative și a le substitui autoritatea maselor populare manipulate în mod savant. Tot ceea ce i se întâmplă defavorabil Antantei, conjurații, explozii, catastrofe, e interpretat ca fiind mâna perfidă a Germaniei. Succesul acestor campanii de defăimare e incontestabil, așa că ele sunt practicate cu vioiciune. Ar trebui totuși să ne reamintim că, de doi ani, Wilson exercită asupra neutrilor și în mod special asupra republicilor americane o acțiune care seamănă mult cu aceea a Germaniei asupra Mexicului și că România aliată cu Germania a fost supusă la presiuni de către Antantă, mult mai violente decât cele pe care Zimmermann intenționa să le exercite asupra Mexicului și Japoniei. Germania a acționat exercitându-și dreptul deplin de a se apăra, pe care de altfel l-a condiționat de existența unei declarații de război din partea Statelor Unite.

Ceea ce e legitim în cazul Aliaților nu e considerat decât perfidie la germani. Sunt urâți; sunt făcuți responsabili de toate relele războiului și asta ține loc de logică și de justiție. Un discurs imparțial și de bun-simț ca acela al lui La Folette[1] în parlamentul SUA e calificat aproape ca o trădare națională, așa cum a fost, în cazul României, cel al lui Petre Carp din Consiliul de Coroană. Cancelarul Suediei, Oxenstein[2], îi spunea fiului său, care pleca într-un turneu pe la curțile Europei: „Du-te să vezi ce imbecili conduc lumea." În prezent i-ar fi putut spune „du-te să vezi ce nebuni conduc mulțimile".

Mizeria coloniei românești din Elveția e sfâșietoare, fiecare zi ne mai aduce un nou caz disperat. Toate ajutoarelor pe care le dau cei câțiva elvețieni ce au locuit în România nu pot să facă față nevoilor. Îmi fac datoria de a menționa admirabilul devotament al unei românce, doamna Elena Romniceanu, care locuiește la Geneva și care se dedică, cu o abnegație inteligentă, ajutorării nefericiților ei compatrioți.

12 MARTIE O româncă, doamna I.-N., pe care am întâlnit-o ieri la un prieten și care vine de la Iași, după o călătorie de 34 de zile prin Rusia, Bergen și Newcastle, mi-a stârnit interesul cu povestea sa despre dificultățile călătoriei, dar mai ales prin ciudățenia limbajului său cu privire la situația din România și la curentele de idei de acolo. „Acești mizerabili, mi-a spus referindu-se la germani, au montat, în plină pace, o stație radiotelegrafică în castelul Peleș; 32 de angajați ai unei societăți forestiere germane, Union, dintre care unii au fost făcuți prizonieri de avioanele inamice, n-ar fi fost decât spioni care pregăteau terenul invaziei germane; doamna Pia Brătianu, mama prim-ministrului, a fost încarcerată ca ostatică și nu a fost

[1]) Robert M. La Follette (1855–1925), om politic republican american, senator în acea perioadă; în primăvara 1917, a denunțat mai multe măsuri administrative de război, printre care cele privitoare la spionaj și la înarmarea navelor comerciale. [2]) Corect, Oxenstierna. Axel Oxenstierna, conte de Södermore (1583–1654), a fost înalt cancelar al Suediei între 1612 și 1654.

eliberată decât la intervenția domnului Petre Carp, care le-a deschis ochii acestor brute asupra infamiei procedeelor lor; războiul e mai popular ca niciodată, toți țăranii l-au vrut și îl vor în continuare; Take Ionescu e cel mai mare patriot pe care l-a avut vreodată România; în fine, în câteva luni, regele Ferdinand a câștigat o popularitate mult mai mare și mai adevărată decât regele Carol în 45 de ani de domnie."

Mi-e greu să cred că aceste afirmații reflectă fidel sentimentul general al românilor și că bunul-simț nativ al acestui popor a fost alterat până la acest grad de orbire. Cât despre popularitatea regelui Ferdinand, chiar cred că e mare în acest moment la sentimentalii care formează un contingent respectabil în societatea românească, în vreme ce regele Carol era popular doar printre oamenii înțelepți și așezați.

13 MARTIE Căderea Bagdadului[1] e un eveniment politic de importanță considerabilă și un frumos exemplu de tenacitate a englezilor. Vine la fix pentru a hrăni speranța Aliaților în victorie, puțin slăbită de războiul submarin, și va provoca la Berlin, dar mai ales la Constantinopol, o certă deprimare morală. Între altele, se pare că legătura dintre ruși și englezi nu va întârzia să se stabilească, deschizând astfel o nouă rută de aprovizionare. Ar fi totuși o iluzie să i se acorde acestei strălucite victorii militare o influență importantă asupra cursului evenimentelor ce vor urma, asupra cărora predomină în continuare acțiunea submarinelor.

14 MARTIE Febra războinică ce a cuprins Europa e pe cale să traverseze Atlanticul sub pavilionul lui Wilson, care o propagă și o stimulează în America după cum se pricepe mai bine. Acest pacifist interzice expedierea cărților poștale cu emblemele păcii, dar înarmează vasele comerciale în speranța că vor fi scufundate și că asta va produce o atare efervescență în Statele Unite, încât el *va fi forțat* să declare război.

[1]) La 11 mart. 1917, Bagdadul a fost cucerit de către britanici, după campania din Mesopotamia în care forțele acestora s-au confruntat cu cele ale Imperiului Otoman.

Dacă judeci această atitudine a lui Wilson doar din perspectiva intereselor americane, pot exista dubii cu privire la avantajele pe care le prezintă, căci scopul lui îmi pare mai mult sentimental decât politic, mai mult aventuros decât practic. Asigurările pe care le dă Japonia guvernului de la Washington cu privire la intențiile ei pacifiste îi trădează dorința de a vedea Statele Unite intrate în război.

De cealaltă parte, ruperea relațiilor între China și Germania, care este atribuită acțiunii americane, poate fi privită ca un avertisment dat Japoniei și o frână a expansiunii sale către Imperiul de Mijloc. Este limpede, într-adevăr, că, dacă China se va alătura Aliaților, aceștia vor avea obligația să-i aplice și ei principiile pe care le afișează, adică să-i restituie Kiao-Chau[1] și să-i recunoască o independență politică ce ar scoate-o de sub controlul japonezilor. Asta n-ar conveni guvernului de la Tokio. Din această nouă situație putem deci conchide că Antanta va pierde în Japonia tot ce ar putea câștiga de pe urma Chinei. Un calcul prost.

16 MARTIE Știre importantă azi: a izbucnit revoluția la Petersburg, țarul a abdicat, puterea a fost preluată de un comitet executiv al Dumei, cu complicitatea garnizoanei din capitală, și toți miniștrii au fost arestați. O proclamație a acestui comitet anunță continuarea războiului și face apel la concursul tuturor pentru a-l duce la un sfârșit victorios. Chestiunea dinastică e pusă în rezervă, dar s-a proclamat un regim al libertăților. Se afirmă că ambasadorii Angliei și Franței au intrat în legătură cu acest comitet, ceea ce indică destul de limpede că lovitura de stat e conformă cu dorințele lor, dacă nu cumva chiar ei au inspirat-o.

Sunt greu de estimat la prima vedere toate consecințele acestei lovituri de stat, căreia foametea i-a servit ca pretext, dar al cărei scop e esențialmente politic. Mai întâi și întâi va urma o dezordine generală în toate domeniile și o confuzie poate chiar

[1]) Teritoriul Kiao-Chau, cuprinzând golful și provincia cu același nume, e situat la Marea Galbenă, la capătul peninsulei Shandong, în China de est. Fusese dat în arendă Germaniei de China în 1898, pe o durată de 99 de ani.

mai mare decât aceea la care am asistat până acum. Care va fi atitudinea armatei, a marilor duci, a clerului, a birocrației față de aceste evenimente care amenință să le năruie privilegiile? Armata de pe front nu va avea altă opinie decât pe aceea a șefilor săi, încă necunoscuți, e posibil ca ei să se ralieze acestei revoluții al cărei scop declarat este acela de a îndepărta posibilitatea unei păci separate și de a continua războiul cu concursul tuturor categoriilor de populație. Va fi oare atins acest scop? Depinde de multe condiții și în primul rând de restabilirea ordinii, de aprovizionarea orașelor, de absența oricărei reacții și, în sfârșit, de atitudinea muncitorilor și țăranilor, care își doresc pacea.

Dubla misiune a Dumei, de a transforma Rusia și de a face față, în același timp, necesităților de război, pare să depășească posibilitățile omenești; totuși, în 1789 Franța a reușit. Totodată, această mișcare poate să degenereze și să ia o cu totul altă direcție decât aceea ce se dorește a-i fi imprimată.

Prăbușirea lamentabilă a regimului autocratic în Rusia nu va fi regretată de nimeni. Nicolae II ar fi putut să dea el însuși această lovitură de stat, să-și îndepărteze anturajul și să cheme un cabinet ca acesta care s-a constituit. N-a fost în stare să se decidă, i-au lipsit înțelegerea situației și voința. Nu e prima dată când indecizia răstoarnă tronuri și produce cele mai mari nenorociri.

18 MARTIE Englezii și francezii câștigă în fiecare zi tot mai mult teren pe Ancre[1] și pe Somme; germanii se repliază și abandonează fără rezistență Bapaume, Péronne și Roye[2]. O fi efectul unei presiuni militare, sau executarea unui plan dinainte stabilit într-un scop care nu este încă vizibil? Hindenburg își poate permite acest recul fără ca prestigiul său și încrederea pe care i-o acordă armata să aibă de suferit. E clar că nu va abandona, fără o apărare îndârjită, o fâșie de 15 kilometri în adâncimea frontului dacă n-ar avea un avantaj din asta, așa cum a fost cazul la Lacurile Mazuriene.[3]

[1]) Râu în nordul departamentului francez Somme. [2]) Localități franceze pe râul Somme. [3]) Regiune din nordul Poloniei unde, la începutul

Marea ciocnire care se pregătește febril de șase luni se apropie de înfricoșătorul său termen; va fi teribil căci spaima e imensă de ambele părți. În timp ce se pregătește cumplitul masacru, popoarele își fac auzită vocea aproape pretutindeni, tot mai puternic și ceva mai ascultate ca înainte. Ele vor avea ultimul cuvânt, un cuvânt pe care îl regăsesc într-o carte recent apărută, *Focul*, de Henri Barbusse[1]: „Viitorul e în mâna robilor; vedem bine că vechea lume va fi schimbată de alianțe care îi vor face într-o zi să se bată între ei pe aceia al căror număr și a căror mizerie sunt nesfârșite."

22 MARTIE Comentariile despre revoluția din Petersburg abundă, dar sunt puține informații exacte și sigure, așa că suntem încă în incertitudine și în ce privește tendințele, și în ce privește ecoul pe care îl are în Rusia. Se spune că principalii șefi ai armatei sunt de partea mișcării revoluționare, că mitropoliții Petersburgului și Moscovei au fost înlăturați, că delegații muncitorilor și soldaților din garnizoană sunt stăpâni pe situație în capitală, unde își impun tot mai mult vederile demagogice și pacifiste.

Singura concluzie care se poate trage din aceste indicii sumare și nesigure este că situația e departe de a fi pe deplin liniștitoare pentru Antantă și că ditirambii din presa acesteia, care vorbesc despre un mare succes, sunt cam prematuri. Un articol din *Temps* trădează, dimpotrivă, o neliniște reală cu privire la această stare de lucruri, care e probabil mult mai gravă decât o arată comunicatele oficiale.

Acum, că visele mistice ale sufletului rus își pot lua zborul, iar pasiunile subversive se pot manifesta fără teamă de represiune, ne putem aștepta la o confuzie vecină cu anarhia și haosul. Oricât

Primului Război Mondial (7–14 sept. 1914), s-a desfășurat o primă mare bătălie între armatele germană și rusă. [1]) Henri Barbusse (1873–1935) și-a publicat în 1916, la editura Flammarion, jurnalul de front cu titlul *Le Feu* (*Focul*), apărut inițial sub formă de foileton în revista de stânga *L'Œuvre*. Autorul (laureat al Premiului Goncourt în 1916) a devenit ulterior un admirator al revoluției bolșevice și al stalinismului. A murit la Moscova, în timpul uneia dintre călătoriile organizate de regimul stalinist pentru scriitorii occidentali cu simpatii comuniste.

de detestabil ar fi fost vechiul regim, avea cel puțin autoritate și o mașinărie administrativă care îl asculta; azi, acest organism, dacă mai funcționează, e fatalmente ostil noilor idei și în van se va încerca să se improvizeze unul nou, în câteva săptămâni sau câteva luni. Oricât de sumbre ar fi perspectivele ce se deschid pentru Rusia, putem totuși să estimăm că transformarea sa va fi dusă la bun sfârșit, că se va îndepărta definitiv de autocrație și că va intra într-o eră mai bună. Asta nu se va întâmpla așa de repede cum speră imitatorii ruși ai Revoluției Franceze, care uită că, după Girondă, pot veni la rând Danton-ii și Robespierre-ii și totul se poate sfârși prin Teroare. Va scăpa Rusia de această dezlănțuire a pasiunilor populare, care sunt peste tot cam aceleași atunci când sunt trezite de un lung trecut de represiune și de spoliere? În ciuda marii răbdări a caracterului rus, e greu de crezut: nu poți anula instinctele cu o proclamație, iar *etapa* e indispensabilă oricărei evoluții politice și sociale. Soldații, care azi sunt la comandă, vor vrea șefi care să le facă pe plac; muncitorii, legi în favoarea revendicărilor lor; țăranii, desființarea *mir*-ului[1] și împărțirea pământurilor care au aparținut Coroanei și aristocrației ruse. Toate aceste dorințe, ascuțite de o lungă așteptare, vor fi dificil de satisfăcut, mai ales cu inamicul la frontieră și cu o reacțiune latentă, care nu așteaptă decât momentul potrivit ca să-și ridice iar capul. Această revoluție rusească, atât de admirată, de la care se așteaptă rezultate atât de bune pentru Antantă, ar putea deci să devină o mare povară, exact opusul garanției unei victorii definitive.

Viclenia tradițională a politicii englezești, care a încurajat, dacă nu chiar a provocat răsturnarea vechiului regim, devenit suspect, mi se pare că aici s-a înșelat, apreciind incorect natura și direcția mișcărilor pe care avea să le declanșeze. Odată deschise, asemenea ecluze nu pot fi nici reglate, nici închise. Din

[1]) *Mir*-ul sau „obștea satului", desemnat uneori și cu termenii *șod*, *selskoe obșcestvo*, era o structură administrativă specifică Rusiei țariste, condusă de un staroste și alcătuită din capii de familie din sat. Se organiza autonom, într-un sistem de lucru în comun al pământurilor care erau, la rândul lor, proprietatea comună a obștii sătești.

cealaltă perspectivă, această revoluție poate avea pentru Antantă repercusiuni favorabile în Polonia, Turcia, Austro-Ungaria și chiar Germania, unde va stimula revendicările democratice sau naționaliste și va întări acele aspirații și tendințe ce pot pune în dificultate guvernele Puterilor Centrale. Dacă așa va fi, dacă revoluția rusă va provoca, prin contagiune, mișcări populare în mai toate țările, atunci vom asista la un spectacol neașteptat, cel al rivalității economice care ia forma unei revoluții europene și amenință să transforme din temelii structurile politice și sociale ale bătrânei Europe.

Ziarele nu spun nimic despre repercusiunile evenimentelor asupra României, îmi închipui totuși că, în cercurile guvernamentale și la Curte, au provocat depresie și un sentiment de izolare, căci toată speranța noastră se baza pe bunăvoința țarului. Dacă țarul nu mai e, politica noastră e în aer, nu mai are nici un fundament sigur. Mă tem că sărmana Românie va suferi contralovitura convulsiilor din Imperiul Rus, va fi înlănțuită de soarta acestuia și lipsită, pentru multă vreme, de putința de a-și relua propria soartă în mâini. Aliații vor echipa armata ce i-a mai rămas ca s-o trimită din nou în foc, îi vor pretinde în chip de garanție câteva sute de milioane, ca plată a cheltuielilor de război și îi vor cere să-și coordoneze eforturile cu ale lor. La aceasta se vor limita actele noastre de guvernare, superb ilustrate, nimic de zis, prin discursurile lui Take Ionescu, care ridică donquichotismul la nivel de politică de stat.

5 APRILIE Așteptăm, din oră în oră, declarația de război a SUA către Germania[1], de care nu se mai îndoiește nimeni și pe care publicațiile Antantei o salută deja, cu un lirism pe măsura ușurării ce le-o provoacă.

Pacifistul Wilson, care nu vedea nici o divergență fundamentală între țelurile beligeranților și care voia să-i aducă la masa reconcilierii, iată că sună și el goarna războiului. Avea mijloacele de a impune pacea, o pace echitabilă, fără victorie.

[1]) SUA au declarat oficial război Germaniei la 6 apr. 1917.

N-a încercat niciodată, în mod sincer și loial, să le folosească. Va fi marea sa crimă în fața istoriei și în fața propriei țări. A suscitat și a creat curentul beligerant din SUA, care îl realesese pentru intențiile lui pacifiste. Nu poporului german, ci autocrației prusace îi declară acum război. Manevra e abilă: poate să provoace serioase agitații în Germania, iar împăratul, care e direct vizat, va trebui să țină seama de asta dacă vrea să mențină spiritul de disciplină și sacrificiu în armată și mai ales în rândurile poporului său obosit și îngrijorat. Problema electorală a Prusiei nu poate fi neglijată fără pericole, nici introducerea regimului parlamentar și a responsabilității ministeriale efective. Să te opui acestor revendicări legitime, așa cum fac conservatorii, cu o totală absență a clarviziunii politice, e un joc periculos.

Ce să mai zici de atitudinea ambasadorului Gérard[1] care, cu puțin timp înainte, susținea că niciodată relațiile dintre țara sa și Germania n-au fost mai cordiale și care azi se alătură agitatorilor? Când a fost sincer? Schimbarea sa la față se explică prin cea a lui Wilson, are aceleași cauze și același scop.

Ar fi pueril să se nege ajutorul moral și material pe care marea republică, prin participarea sa la război, i-l aduce Antantei, chiar dacă acesta nu se va putea face simțit în teatrul de operațiuni decât după câteva luni bune. Deocamdată se pare că se vor mulțumi cu un ajutor financiar, de altfel foarte prețios. Odată angajate în această aventură și susținute de amorul propriu național, e de așteptat ca Statele Unite să meargă până la capăt și ca enormele lor resurse să încline în final balanța în favoarea Antantei. Aceasta va depinde și de rezultatele războiului submarin, care este, la această oră, ultima și suprema resursă a Puterilor Centrale. În orice caz, există temerea că intrarea în scenă a Statelor Unite va însemna o prelungire la nesfârșit a războiului, chiar în condițiile în care revoluția de la Petersburg va paraliza acțiunea militară a Rusiei.

[1]) James W. Gérard (1867–1951), ambasadorul SUA în Germania între 29 oct. 1913 și 5 febr. 1917.

E greu să-ți faci o idee precisă despre ceea ce se întâmplă în această din urmă țară. Aproape toate depeșele ajung aici prin intermediul englezilor și sunt mai mult sau mai puțin tendențioase. Se pare totuși că antagonismul dintre Comitetul Muncitorilor și Guvernul Provizoriu continuă și se adâncește; cum toate revoluțiile tind să evolueze către stânga, se poate prevedea că, dintre Miliukov[1] și Tscheidze[2], cel din urmă va avea câștig de cauză.

Din scrisorile private venite de la Iași rezultă că acolo domnește o mare sărăcie și o descurajare generală. O declarație a generalului Iliescu[3], pe care am citit-o în ziare, încearcă să arunce răspunderea nenorocirilor abătute asupra armatei române către ministrul Stürmer[4], deși mărturisește că, în august 1916, armata nu avea armamentul necesar ca să intre în luptă. Atunci să nu fi spus public că sunt pregătiți. Ar fi fost o atitudine mai patriotică și ne-ar fi scutit de catastrofa de acum.

8 APRILIE, AJUNUL PAȘTELUI Degeaba mă înclin în fața măreției principiilor de dreptate, civilizație și libertate pentru toate popoarele, pe care Antanta le dă drept rațiune și justificare a masacrelor ce îngrozesc lumea, sentimentul umanității mele tot nu

[1]) Pavel Nikolaievici Miliukov (1859–1943), istoric și om politic liberal, fondatorul Partidului Constituțional Democratic (KD, zis și Partidul Kadet sau al Cadeților). Ministru de externe în Guvernul Provizoriu constituit după revoluția rusă din febr. 1917, care a instituit monarhia constituțională. După lovitura de stat bolșevică din oct. 1917, Partidul Kadet a fost interzis, iar Miliukov s-a exilat în Franța. [2]) Nikoloz Tscheidze/Č'xeiže (1864–1926), om politic georgian, menșevic, președintele Sovietului din Petrograd. A fost șeful delegației georgiene la Conferința de pace de la Paris. În 1921, după invadarea țării sale de către Rusia sovietică, s-a exilat în Franța, unde s-a sinucis cinci ani mai târziu. [3]) Dumitru Iliescu (1865–1940), general, șef al Marelui Cartier General al armatei române. După seria de înfrângeri dezastruoase din toamna 1916, prim-ministrul Brătianu l-a demis, înlocuindu-l cu gen. Prezan, și l-a trimis la Paris ca reprezentant al Marelui Cartier General pe lângă Aliați. [4]) Boris Vladimirovici Stürmer (1848–1917), avocat și om politic rus, prim-ministru (febr.–nov. 1916) și ministru de externe. Susținător al încheierii păcii separate cu Germania. Acuzat de trădare și arestat de Guvernul Provizoriu Rus, avea să moară în închisoare în sept. 1917.

se simte satisfăcut. Oare chiar pentru fericirea lor, pentru realizarea idealurilor lor sunt trimiși la moarte milioane de oameni? Sunt Anglia și Aliații cu adevărat mânați de motive atât de pure și de dezinteresate? Oare în spatele acestui paravan care seduce mulțimile credule nu se află alte preocupări, mult mai puțin nobile, pe care nu îndrăznesc să le facă publice înainte de victorie? Această teamă pune stăpânire pe mine cu fiecare zi tot mai mult, îmi dă fiori de spaimă și descurajare. Atunci când, după victoria pe care o dă drept sigură și care azi pare ceva mai probabilă decât ieri, le vor fi puse sub ochi șefilor Antantei, inclusiv lui Wilson, propriile declarații solemne, mă tem că le vor asculta cu o ridicare din umeri și cu un surâs batjocoritor. Se va spune că toate aceste promisiuni n-au fost decât arme în război, care nu pot fi opuse necesității de a da satisfacție fiecăruia dintre aliați pentru imensele sacrificii pe care le-au îndurat și se va face o pace englezească, ce va însemna nu înlăturarea așa-zisei autocrații prusace, ci strivirea poporului german însuși, pentru ca apoi să înceapă goana după resursele lui și să fie consolidată supremația economică și maritimă a Angliei. Iată viziunea obsedantă care mă urmărește, atât de îndepărtată, din păcate, de acea umanitate ideală la care visează popoarele. Sărmană umanitate! Cei care vorbesc în numele tău, cu armele în mâini și cu privirile lacome îndreptate spre ograda vecinilor, te-au înșelat mereu, iar tu ai picat mereu în plasa lor mincinoasă și ucigașă. Mâine ca și ieri, ei vor fi aceiași, iar cuvintele de pace ale Celui care a murit pentru păcatele oamenilor nu vor găsi la ei nici un ecou. Evanghelia nu ne-a schimbat, se pare că e un ideal încă prea înalt pentru noi, că suntem acum mai puțin interesați de frumusețea morală decât în vremurile fericite ale Greciei antice și că, în realitate, mai degrabă ne-am întors la barbarie.

10 APRILIE Antanta continuă să protejeze micile națiuni: menține blocada asupra Greciei și o pune în situația de a alege între republică și foamete. Se vorbește de o conjurație împotriva regelui Constantin[1] și *Temps* îi spune fără menajamente

[1]) Constantin I al Greciei (1868–1923), devenit rege după asasinarea, în 1913, a tatălui său, George I, a susținut neutralitatea Greciei în Pri-

că s-au dus zilele când putea conta pe Petersburg pentru a-și asigura securitatea. Abdicarea sau detronarea, acesta pare a fi noul cuvânt de ordine. Regele Constantin are un „cazier judiciar", ca un răufăcător de rând.

11 APRILIE Lupte violente pe râul Stochod, în Rusia și în apropiere de Arras, în Franța, prima câștigată de germani, a doua, de englezi. Fiecare dintre părți se laudă cu câte zece mii de prizonieri, dar succesul englezesc e mai mare, ca dimensiune a prăzii și ca importanță strategică. După declarația de război a Statelor Unite, al cărei exemplu ar putea fi contagios pentru republicile americane din sud, ce vor vedea în asta o bună ocazie ca să pună mâna pe vapoarele germane ancorate în porturile lor, nu e de mirare că încrederea a fost spulberată în tabăra Puterilor Centrale.

Și-a ales oare Wilson momentul intrării în război mai bine decât Italia și România? Se poate, deși el nu avea rațiuni la fel de bune ca aceste două țări și nu era presat de nici un curent beligerant. Curentul actual el l-a creat. Nesocotind Declarația de la Londra referitoare la blocadă[1], contribuind cu toate forțele la înfometarea Germaniei, aprovizionând Antanta cu arme, respectând fără să protesteze ordinul englezilor de a nu trimite vapoare americane în porturile germane, montându-i pe neutri împotriva Puterilor Centrale, lăsându-i pe englezi să încalce

mul Război Mondial. Prim-ministrul Eleftherios Venizelos, adept al participării Greciei la război de partea Antantei, a încheiat cu aceasta, în 1915, un acord secret care le-a permis armatelor aliate să debarce în Tesalonic. Ca urmare a creșterii tensiunilor dintre Constantin I și Antantă, acesta a fost detronat în iun. 1917, iar pe tronul Greciei a fost adus fiul său, Alexandru I. Constantin I s-a exilat cu familia în Elveția. În 1920, după înfrângerea lui Venizelos în alegeri și moartea tragică a regelui Alexandru, Constantin I a revenit pe tronul Greciei, dar a abdicat din nou, în 1923, în favoarea celui de-al doilea născut, George II, căsătorit cu principesa Elisabeta a României. Însoțit de familie, s-a exilat pentru a doua oară, în Italia, unde a și murit câteva luni mai târziu. Constantin I și Sophia de Prusia au fost părinții principesei moștenitoare Elena, mama viitorului rege Mihai I al României. [1]) Declarația de la Londra (1909) stabilea principiile internaționale ale declarării și notificării blocadelor maritime.

permisul de liberă trecere al ambasadorului Bernstorff[1], Wilson a acționat, în toate împrejurările, ca inamic și, când proclamă în mesajele sale către Congres că se războiește cu militarismul și autocrația prusace, își păcălește țara cu bună știință. Războiul submarin nu aduce mai multă atingere onoarei americanilor decât celei a olandezilor, spaniolilor sau scandinavilor care, cu toții, pot fi la fel de buni judecători ca și domnul Wilson. Dar Statele Unite, ca și Canada și Australia, nu mai sunt azi decât un instrument docil în mâna englezilor. Anglo-americanul Wilson a uitat că e succesorul și moștenitorul lui Washington.

13 APRILIE Ziarele Antantei își exprimă, pe prima pagină, temerile față de întorsătura pe care o ia revoluția rusă, care amenință să devină un pericol. Nicolae II a fost înlăturat pentru a preveni posibilitatea unei păci separate și iată că acum ne găsim în fața unui popor rus care vrea și el tot pacea. Pe el e ceva mai greu să îl detronezi.

S-a declanșat această mișcare populară împotriva vechiului regim, dar nu s-a prevăzut că ea ar putea să ia la vale ecluza cu care se dorea a fi îndiguită. Asta e pe cale să se întâmple. Poporul rus, care nu-și dorește decât să se elibereze, adică să aibă ceva mai multă dreptate și libertate, rămâne rece în fața combinațiilor marii politici care îi predică războiul cu orice preț.

Buchanan[2] voia, fără îndoială, să se oprească la jumătatea drumului, să păstreze monarhia, singura capabilă să mențină o coeziune în acel vast imperiu, cu un suveran mai docil la sugestiile sale. Nu a luat în calcul violența care îi scapă acum de sub control. Miliukov e omul lui, dar va mai fi el oare pentru multă vreme omul Rusiei, cel care îi reprezintă nevoile și voința? Aspirațiile populare nu sunt mai degrabă reprezentate de acest Tscheidze, „maimuța din Caucaz", cum era numit în

[1]) Johann Heinrich von Bernstorff (1862–1939), ambasador al Germaniei în SUA între 1908 și 1917. [2]) Sir George W. Buchanan (1854–1924), diplomat britanic, ambasador al Marii Britanii în Rusia între 1910 și 1917. S-a implicat activ în viața politică din Rusia, încercând chiar să-l avertizeze pe țarul Nicolae II cu privire la pericolul declanșării revoluției.

cercurile vechiului regim, care azi e menajat fiindcă nu a putut fi suprimat și căruia poate că toată lumea i se va supune mâine? Aceasta este marea întrebare a momentului, care din cei doi va câștiga: moderatul Miliukov, cu programul lui redactat după nevoile Antantei, sau violentul Tscheidze, cu programul său de transformări sociale exclusiv rusesc? Miliukov a renunțat deja la monarhia constituțională acceptând formula republicană. Va mai face și alte concesii, atâta timp cât nu dispune de o forță capabilă să țină piept Comitetului Muncitorilor și Soldaților și să-l reducă la tăcere. Acest comitet devine pe zi ce trece atotprezent și tot mai vocal; vrea să controleze totul, asemenea clubului iacobinilor care, din umbră, își exercita puterea. Își trimite emisarii peste tot, în sate, în armată, în străinătate pentru a-i propaga ideile, a culege adeziuni și a-i pregăti terenul pentru acțiunile viitoare. Tscheidze îl lasă pe Miliukov să trateze cu șefii de stat ai Antantei, iar el tratează cu șefii socialiști din toate țările, care pot să reprezinte guvernele de mâine. E un fenomen care anunță timpuri noi. Conștiente de forța lor, masele se organizează pentru marea luptă socială, latentă cam peste tot, nu mai vor să plătească cu sângele lor combinațiile diplomatice, interesele dinastice și spiritul cuceritor; nu mai vor să audă vorbindu-se despre gloria militară ale cărei costuri o plătesc și care, pentru ele, nu înseamnă decât doliu, mizerie și impozite. Și au dreptate. Dar pericolul rezidă în exces, în anarhia care poate dărâma întreaga construcție și poate să ducă la dictatură, care ar însemna o întoarcere la servitute. Cucerirea unui ideal social presupune etape, adică un progres asimilat lent, bazat pe moravuri, nu doar pe aspirații.

Ce se va întâmpla cu sărmana mea Românie în cazul în care Rusia încheie pace separată? Izolarea ei ar fi periculoasă.

Ziarele informează că evreii din Moldova cer emanciparea, după modelul celor din Rusia. De multă vreme ar fi trebuit să li se acorde drepturi politice tuturor celor care au servit în armată. Jertfa de sânge nu li se poate cere decât cetățenilor, iar nu străinilor.

20 APRILIE De la începutul acestei luni se desfășoară o mare ofensivă anglo-franceză pe tot frontul de nord; sute de mii de oameni sunt angajați în ea, susținuți de o artilerie căreia cea germană îi rezistă cu greu. Aceasta a trebuit să abandoneze o parte considerabilă de teren, dar numărul prizonierilor și al tunurilor pe care le-au abandonat în mâinile adversarului e încă și mai mare. Aliații văd în acest succes o garanție sigură a superiorității lor și a victoriei. Germanii se consolează spunând că liniile lor nu au putut fi sparte în ciuda eforturilor supraomenești ale inamicului și a intenției lui certe de a atinge acest țel. Pierderile sunt enorme, fără doar și poate, de ambele părți.

Pe câmpul de bătălie diplomatică, lupta e la fel de îndârjită. După Statele Unite, Antanta încearcă să atragă și republicile sud-americane și chiar Spania, de parcă ar simți nevoia să aibă și mai mulți aliați la cauza ei. Prin vocabularul amenințător din publicațiile sale, le comunică neutrilor că au un comportament suspect și că neutralitatea lor nu e decât o ambuscadă. Sunt amenințați cu blocada toți aceia ale căror frontiere se învecinează cu ale Germaniei, ca să nu fie tentați să-i furnizeze alimente. Atitudinea asta nu prea se potrivește cu încrederea în victorie, nici cu protejarea micilor state; dar micile ajutoare nu sunt de neglijat.

În vreme ce se duc bătălii cu note diplomatice și cu tunul, vedem desfășurându-se un spectacol foarte nou și foarte caracteristic pentru evoluția socială actuală. Socialiștii din toate țările s-au reunit la Stockholm, unde țin o veritabilă conferință internațională și discută despre scopurile războiului și despre condițiile de pace.[1] Această nouă diplomație, care își face in-

[1]) Conferința Internaționalei a II-a socialiste a avut loc la Stockholm în perioada mai–iul. 1917. Conferința a fost organizată de secretarul general al Internaționalei a II-a socialiste, belgianul Camille Huysmans, la inițiativa socialiștilor scandinavi cărora li s-a alăturat, în cele din urmă, și Sovietul de la Petrograd. Preparativele pentru ceea ce se dorea a fi o conferință a păcii au început la 15 apr. 1917. Marea Britanie, Franța și Italia au refuzat să le permită reprezentanților partidelor socialiste din țările lor să participe la această conferință.

trarea în scenă fără scrisori de acreditare și fără formalități protocolare, are aerul că e conștientă de forța ei, căci armatele sale sunt numeroase și are vântul în pânze. Din nefericire, socialiștii, la fel ca și diplomații de carieră, nu sunt de acord unii cu alții; o parte dintre ei par să se afle mai degrabă în serviciul diplomației oficiale decât al doctrinelor lor antimilitariste, cu intenția disimulată de a-și influența companionii ruși în favoarea continuării războiului.

Deocamdată e greu de prevăzut care din cele două tendințe va predomina și va avea câștig de cauză în Comitetul Muncitorilor și Soldaților de la Petersburg, căci și acesta e divizat ca opinii. Socialistul rus Plehanov[1], care e influențat de englezi, a fost numit ministru al muncii, cu misiunea de a împinge la război până la capăt. Va reuși el să contrabalanseze și să paralizeze autoritatea lui Tscheidze? Poate. Nu trebuie totuși să ne grăbim cu judecata asupra acestei situații ai cărei factori esențiali, armata de pe front și țăranii, încă nu și-au spus cuvântul. Aceștia cer pământurile Coroanei și ale mănăstirilor, pe care se pare că au început deja să le lucreze pe cont propriu. Ar fi oare posibil să li se opună un refuz care i-ar arunca în brațele lui Tscheidze, sau s-ar putea ceda fără a crea un precedent ce se va face imediat simțit în toate celelalte domenii? Între cele două grupări care își dispută conducerea revoluției, o ciocnire îmi pare inevitabilă, s-a ajuns deja în faza critică, în curând s-ar putea să izbucnească o luptă sângeroasă și deschisă. Atunci nici unii, nici ceilalți nu vor ieși triumfători, ci doar totala anarhie.

O altă problemă, mult mai amenințătoare decât aceea a războiului însuși, e la ordinea zilei: cea a resurselor mondiale de hrană. Oameni bine informați afirmă că nu se va putea rezista de la o recoltă la alta. Recolta a fost deficitară aproape peste tot, stocurile de alimente destinate aprovizionării sunt

[1]) Gheorghi Valentinovici Plehanov (1856–1918), narodnic convertit la marxism, unul dintre fondatorii mișcării social-democrate din Rusia; în timpul revoluției din octombrie a făcut parte din curentul menșevic, adversar al bolșevicilor. Basset face aici referire la poziția lui Plehanov, care susținea participarea în continuare a Rusiei la război alături de Antantă.

zero sau aproape de zero în Statele Unite, în Canada și chiar în Argentina. Însămânțările promit doar rezultate slabe, iar consumul – la care se adaugă și distrugerile provocate de submarine – depășește producția generală. Dacă va deveni realitate, această perspectivă va fi într-adevăr mai înspăimântătoare decât războiul. E oare aceasta pedeapsa care ne așteaptă și care ne va pune de acord pe unii cu ceilalți? Nebănuite sunt căile Domnului.

27 APRILIE Violenta ofensivă franco-engleză continuă, cu intermitențe, dar cu hotărâre și cu efective considerabile. Frontul german nu a fost spart, dar autoritățile militare ale Antantei neagă că ar fi urmărit acest obiectiv. Să creadă cine-o vrea. Câțiva critici militari francezi lasă să transpară un sentiment de decepție. Nu sacrifici atâtea mii de oameni doar pentru cucerirea câtorva sate. La acest preț, alungarea germanilor din Franța și din Belgia va costa mult prea mult.

Presa franceză își continuă campania stângace de amenințări: în *Le Journal*, senatorul Humbert scrie că o despăgubire de război nu e suficientă, trebuie ca minele și fabricile germane să livreze gratuit mașini, vapoare, cărbune și muncitori pentru reconstrucția a tot ce s-a distrus, aceștia urmând a fi tratați ca sclavi. În *Le Matin*, domnul de Verneuil publică un articol intitulat „Germania va trebui să le plătească Aliaților un tribut de 16 miliarde, timp de un secol". Astfel de divagații își deservesc singure scopul; ele sunt preluate de presa germană, care le folosește drept cel mai bun mijloc de a întări unitatea internă și voința de a învinge. Pe de altă parte, ele denotă o mentalitate de neliniște și teamă, care merge mână în mână cu efortul de atragere cu orice preț a neutrilor în catastrofă prin intermediul frumoaselor discursuri despre civilizație, al promisiunilor și al presiunilor economice, precedând probabil amenințările.

În ansamblul ei, situația e tot mai încurcată și mai complicată. Acțiunea americană, în pofida concursului financiar, nu pare să devină prea curând eficace și nu va avea loc decât cu anumite condiții care nu sunt în totalitate pe placul Antantei.

Serviciul militar obligatoriu, criza economică ce ar putea urma, dominația Japoniei în Asia și în Pacific provoacă fatalmente un reviriment în opinia publică americană, pe care utopiile lui Wilson n-au reușit s-o amețească de tot.

Revoluția rusă își urmează cursul logic și fatal, pe care toți emisarii Antantei nu vor reuși să-l separe de țelul său real: pământ și libertate. Ce e mai important în armată, disciplina e compromisă, iar autoritatea șefilor e pusă în discuție; spiritul revoluționar pătrunde în armată prin contactele cu spatele frontului și îi paralizează capacitatea de luptă[1]. Dacă lucrurile n-ar sta așa, ar fi ușor pentru Guvernul Provizoriu să trimită 200.000 de soldați la Petersburg ca să-i mături pe Tscheidze, Lenin[2] și adepții lor și să capete astfel o libertate de acțiune pe care acum nu o are. Printre altele, se semnalează tulburări țărănești, iar acestea sunt cele mai grave, căci nici o forță nu le va putea stăvili. Putem aprecia că participarea Rusiei la război va slăbi progresiv, până ce nu va mai cântări deloc în balanța de forțe. În Italia e aceeași inacțiune, calculată în acest caz, inspirată de *egoismo sacro*[3] și de sfidare.

[1]) „«Ordinul numărul 1», adoptat în primele ore ale revoluției din februarie, prin care se reglementa disciplina în armată, [...] fusese solicitat de soldații răsculați din capitală pentru a avea garanții de imunitate înainte să se întoarcă în cazarmele lor. [...] Acest ordin numărul 1 prevede în special crearea unor comitete ale soldaților ca o contrapondere la autoritatea ofițerilor, recunoașterea Sovietului de la Petrograd ca unică instanță cu competențe de conducere a armatei, dreptul fiecărui soldat de a fi considerat cetățean. [...] În virtutea statutului lor de cetățeni, soldații încep să solicite aceleași drepturi precum muncitorii, mai ales pe acela de a lupta doar opt ore pe zi. În curând ofițerii nu vor mai avea autoritate asupra trupelor, comitetele își aleg propriii superiori și începe vânătoarea violentă a gradaților, cu emasculări și execuții sumare. Armata nu mai este în stare să poarte un război" (Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului*, vol. 1: *Cu pumnul de fier: Călăii*, Humanitas, București, 2018, p. 56). [2]) Vladimir Ilici Ulianov (Lenin) (1870–1924), revoluționar și om politic rus, conducător al mișcării bolșevice. A răsturnat regimul instaurat după prăbușirea țarismului și a încheiat pacea separată cu Puterile Centrale. A fost primul șef al guvernului Rusiei sovietice (1917–1924), poziție de pe care a pus în practică teoriile ideologiei care-i poartă numele. [3]) La izbucnirea războiului, Antonio Salandra (1853–1931),

Franța și Anglia nu pot așadar să conteze cu adevărat decât pe ele însele pentru a traversa această perioadă critică și pentru a aduce Germania la bunul lor plac. Întrebarea care se pune acum e cine își va atinge cel mai rapid ținta: aliații, prin ofensiva lor terestră, sau Germania cu submarinele? Devine tot mai evident că acolo se află nodul situației și toate eforturile beligeranților sunt îndreptate într-acolo. O prelungire a războiului în 1917 și 1918, așa cum anunță englezii și americanii, îmi pare dificilă. În Franța, nimeni nu crede asta în forul său intim; nervii sunt întinși la maximum, iar încrederea în Anglia e slăbită.

1 MAI Am primit zilele astea vizita contraamiralului Gracoski[1], plecat de la Iași în urmă cu o lună, ca însărcinat cu afaceri al Crucii Roșii Române, pentru a organiza un serviciu de ajutorare a prizonierilor noștri de război de care nu s-a ocupat nimeni până acum. Mi-a dat informații prețioase despre starea de spirit de la Iași, despre distrugerile provocate de ruși, despre cât de greu sunt de găsit bunurile de strictă necesitate și despre lipsa medicamentelor, care e cauza unei mortalități înspăimântătoare. Mi-a adus o emoționantă scrisoare a reginei Maria, pe care aceasta a scris-o în pat, unde era reținută de o pneumonie. Biata regină își îndeplinește cu curaj toate îndatoririle și se dăruiește în totalitate îngrijirii bolnavilor și ușurării suferințelor de care e înconjurată. Și sunt foarte multe. Voința ei puternică, pe care nici un obstacol n-o poate frânge, îmi pare nițel zdruncinată de consecințele teribile ale acestui război, cu siguranță mai mari decât le anticipa ea și care probabil că azi îi provoacă reflecții amare. Ca mulți alții, și ea a fost hipnotizată de visul măreției naționale, a cărui împlinire a urmărit-o cu întreaga ardoare și tenacitate a spiritului său britanic. Mi-e teamă ca țara să nu-i judece prea sever rolul avut în cursul evenimentelor și să nu o acuze că l-a influențat prea mult pe

prim-ministrul italian, a folosit expresia *sacro egoismo*, „egoism sacru", prin care sublinia că Italia va alege de partea cui și când anume să intre în conflict numai și numai în funcție de propriile interese. [1]) Nicolae Gracoski, contraamiral adjutant, membru al Casei Militare a regelui Ferdinand, fusese delegat ca reprezentant al Crucii Roșii Române la Berna.

rege, care, lăsat în voia propriilor aspirații, ar fi rămas fidel moștenirii unchiului său. Eu știu că a rezistat mult timp asalturilor perseverente ale miniștrilor lui, ale soției și ale fiului, Carol, conștiința lui a trecut prin multe torturi, și dacă a cedat curentului a fost din dorința de a acționa ca bun român, în deplină comuniune de sentimente cu națiunea. Cred că azi e deznădăjduit, căci are o inimă prea bună ca să nu sufere cumplit în fața crudului spectacol ce i se înfățișează privirii și de care va fi făcut răspunzător, deși adevăraților autori ar trebui căutați în altă parte. Lipsa de încredere în guvernul în care și-a pus nădejdea se răsfrânge deja și asupra lui și se apropie clipa când se vor arunca pe el, dimpreună cu blestemele poporului, acuzațiile de lipsă de prevedere, de superficialitate, de nepăsare, rădăcina tuturor suferințelor de azi.

30 MAI Evenimentele produse în ultimele patru săptămâni merită să fie reținute, mai ales discursul cancelarului german în Reichstag, ofensiva anglo-franceză pe Aisne și, mai presus de toate, declarația noului guvern rus privitoare la pace, subiectul ce le domină pe toate celelalte.

Prințul Alexander de Hohenlohe a publicat în *Neue Zürcher Zeitung* un lung comentariu critic pe marginea discursului lui Bethmann-Hollweg, a cărui idee esențială e că s-ar fi putut obține pacea dacă Germania ar fi aderat deschis la formula rusească a păcii fără anexiuni și fără despăgubiri. Când te gândești la primirea ironică făcută de Antantă primelor oferte de pace din decembrie anul trecut, ai dreptul să te îndoiești de efectele pe care le-ar fi putut avea un al doilea demers în acest sens. Prințul Hohenlohe e mai inspirat atunci când condamnă concesiile făcute de cancelar partidei de dreapta în detrimentul aspirațiilor aproape unanime ale poporului german pentru pace și pentru dreptul său de a-și hotărî singur destinul. Orientarea spre un regim mai liberal, pe care prințul von Bülow[1] a încercat-o în zadar, i se impune azi împăratului Wilhelm, dacă

[1]) Bernhard Heinrich von Bülow (1849–1929), cancelar al Imperiului German (1900–1909), ambasador al Germaniei în Italia (1914–1915).

nu vrea să-şi compromită coroana. Cuvântul „revoluţie", pronunţat de Scheidemann[1], e poate puţin exagerat, dar nu e cu totul neverosimil într-o vreme în care toate răsturnările devin posibile dacă războiul nu se termină în scurtă vreme.

Intrarea a doi sau trei socialişti în cabinetul rus, în locul lui Gucikov[2] şi Miliukov, trebuie privită nu doar ca o reacţie la orientarea prea antantistă a celor doi, ci şi ca expresie a temerilor inspirate de agitaţia anarhistă a lui Lenin. Chiar şi militanţii socialişti de tipul lui Kerenski[3] şi Tscheidze, care se văd ameninţaţi cu debarcarea, fac un apel stăruitor la armată pentru menţinerea ordinii.

Formula unei păci fără anexiuni şi despăgubiri, adoptată de guvernul rus, pune Antanta într-o încurcătură crâncenă, căci înseamnă negarea categorică a scopurilor sale de război, proclamate solemn. Ţinând cont de ameninţarea pe care o conţine implicit această formulă, domnul Ribot încearcă să-i îndulcească semnificaţia şi s-o concilieze cu declaraţiile anterioare ale Aliaţilor. Potrivit Lordului Cecil[4], Wilson va sări negreşit în ajutor pentru a se găsi un teren de conciliere; între timp, presa antantistă consideră că e cazul să se mai pună

După abdicarea lui Wilhelm II, numele său s-a aflat printre cele propuse pentru a-l înlocui pe cancelarul Bethmann-Hollweg. [1]) Philipp Heinrich Scheidemann (1865–1939), membru, apoi co-preşedinte al Partidului Social-Democrat german. Adept al unei „păci de compromis" cu Antanta. După abdicarea lui Wilhelm II, a îndeplinit pentru scurtă vreme funcţia de cancelar al Germaniei (febr.–iun. 1919). [2]) Aleksandr Gucikov (1862–1936), om politic rus, liberal, fondatorul Partidului Octombrist, preşedintele Comitetului Imperial de Apărare al Dumei; ministru de război şi al marinei. A fost un oponent al ţarului Nicolae II, de pe poziţii liberale. În oct. 1917, după preluarea puterii de către bolşevici, a emigrat la Paris. [3]) Aleksandr Feodorovici Kerenski (1881–1970), una dintre figurile-cheie ale revoluţiei ruse, a condus Guvernul Provizoriu (21 iul. – 7 nov. 1917), fiind înlăturat de la putere de bolşevicii conduşi de Lenin. După această dată a plecat în exil, mai întâi în Franţa, iar după 1940, în Statele Unite. [4]) Lordul Robert Cecil (1864–1958), om politic şi diplomat britanic, unul dintre arhitecţii Ligii Naţiunilor. În timpul Primului Război Mondial, a lucrat pentru Crucea Roşie, iar între 1916 şi 1918 a fost ministru al Blocadei în guvernul britanic.

niște apă în vin, să se renunțe la zdrobirea și aservirea Germaniei, să se realizeze un acord între principii și posibilități.

Eșecul mărturisit al marii ofensive anglo-franceze, care îi va urma probabil celui al Italiei, aflată cu sabia în șale, insuficiența aprovizionării și dezordinile provocate de aceasta, atitudinea îngrijorată a parlamentelor, urmată îndeaproape de aceea a opiniei publice, declarațiile înfricoșate făcute de Lloyd George la Paris în legătură cu pericolul submarin, în sfârșit, improbabilitatea tot mai clar demonstrată a unei străpungeri victorioase a frontului german sunt motive suficiente pentru această întoarcere spre o viziune mai moderată asupra condițiilor în care s-ar putea încheia pacea. De altfel, socialiștii, care vor sfârși prin a se face ascultați peste tot, sunt acolo pentru a preveni viitoarele escaladări. Se poate deci spera că vor ajunge să se înțeleagă în jurul formulei rusești, cu câteva retușuri; după care vor putea începe discuțiile cu Puterile Centrale. Acela va fi momentul critic. Să sperăm că Germania nu va fi intransigentă și, cu ajutorul și al Austriei, va înțelege necesitatea concesiilor pentru a pune în cele din urmă capăt acestui război mondial care amenință să se transforme într-o revoluție mondială. Într-adevăr, în Suedia, Spania, Ungaria și prin alte părți sunt deja tulburări neliniștitoare, ce nu prezic nimic bun.

La Iași, infiltrația ideilor revoluționare se face prin intermediul soldaților ruși, sub ochii unui guvern care nu are puterea să intervină. Recent, 15.000 de soldați ruși l-au eliberat pe Racovski[1], șeful socialiștilor români, aflat în închisoare. Înainte, Racovski nu conta deloc sau aproape deloc; iată-l devenit omul

[1]) Christian Racovski (1873–1941), revoluționar socialist, bulgar de origine, s-a stabilit în 1903 în România, pe proprietățile familiei sale din Dobrogea. Expulzat de autoritățile române în 1907, pentru agitație revoluționară, a fost reprimit în țară în 1912 și i s-a redat cetățenia română. În 1916 a fost arestat de autoritățile române, ca „agent german", dar a fost eliberat de Sovietul local al soldaților ruși staționați la Iași, la 1 mai 1917, când a avut loc o mare manifestație prorevoluționară. Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din Ucraina și unul dintre organizatorii tentativei de puci comunist antidinastic de la Iași, din 1917. După Primul Război Mondial a continuat să fie implicat în activitățile

momentului, dus în triumf la Odessa și Petrograd, unde intră în Comitetul Muncitorilor și Soldaților. Armata română, ofițeri și soldați, poartă panglica roșie pe care o împart soldații ruși; se spune că până și regele Ferdinand a fost de acord să arboreze acest însemn revoluționar, ca Ludovic XVI cu boneta frigiană. Situațiile seamănă.

În aceste momente, guvernul Brătianu supune Camerei un proiect pentru exproprierea a 2 milioane de hectare de teren arabil în beneficiul țăranilor. Probabil condițiile acestei cesiuni nu vor fi foarte dure pentru aceștia din urmă, iar teama de a nu pierde tot îi va determina pe proprietari să le accepte. Luată cu zece ani mai devreme, această măsură ne-ar fi scutit de răscoala din 1907 și de reprimarea ei sângeroasă; în plus, ar fi consolidat bazele sociale, precare și nesigure, punând capăt antagonismului periculos dintre țărani și proprietari, vechi de secole. Egoismul și orbirea au inspirat prea multă vreme actele guvernelor României, care avea tot ce îi trebuia ca să fie prosperă și fericită. Adevăratul ideal național era să se creeze o administrație cinstită și conștiincioasă și să se satisfacă aspirațiile legitime ale populației rurale, veșnic sacrificată; celălalt ideal, anexiunea provinciilor iredente, ar fi venit de la sine, prin forța de atracție reprezentată de un stat puternic, sănătos și bine organizat. Asta nu s-a vrut niciodată a se înțelege.

În prezent, acțiunea noastră politică – dacă ea încă mai există – îmi pare total paralizată; nu văd altă alternativă pentru guvernul nostru decât să meargă în acord deplin și în strânsă legătură cu guvernul rus, oricare ar fi acela, altfel se va trezi izolat, la mila Puterilor Centrale, care nu-i vor ierta dezertarea. Mă tem de această eventualitate, fie și numai pen-

clandestine ale comuniștilor pe teritoriul României. A ocupat poziții importante în diplomația sovietică, fiind, printre altele, însărcinat cu afaceri al URSS la Londra. A fost una dintre victimele represiunii staliniste din anii '30: exclus din partid și condamnat la 20 de ani de muncă silnică în 1936, a fost împușcat în 1941, după invadarea URSS de către Germania, împreună cu alți 156 de foști lideri ai mișcării revoluționare, aflați la acea dată în Gulag.

tru dinastie, pe care memoria regelui Carol nu o va putea proteja și care nu va mai găsi sprijin în rândurile unei populații dezabuzate.

Aflu că în București a fost o iarnă foarte grea (domnul Carp și-a tăiat pomii din grădină pentru a se încălzi), că alimentele au fost foarte rare și la un preț inabordabil chiar și pentru cei avuți, că mortalitatea e mare, dar că domnește o ordine și o liniște perfecte. O mare figură se desprinde cu mândrie din sumbrul tablou: Petre P. Carp, care refuză orice contact cu autoritățile germane și întruchipează aproape de unul singur demnitatea unei țări învinse.

8 IUNIE După Grey și Sazonov, iată că și Izvolski[1] părăsește scena politică. Această retragere a unuia dintre principalii vinovați de război lasă să se întrevadă accentuarea divergențelor de opinii între Rusia și Antantă. Rusia, renunțând la avantajele pe care i le ofereau tratatele, e limpede că nu mai are nici un motiv să se bată pentru realizarea lor. Se zice că originalele acestor tratate au dispărut din arhivele de la Petrograd și Miliukov este acuzat că le-ar fi luat. Dacă lucrul acesta se verifică, va întări convingerea că scopurile proclamate de Antantă sunt în contradicție cu conținutul documentelor ei.

O scrisoare a ambasadorului rus la Londra, adresată guvernului său înainte de război, pe care o publică acum *Nordd. Allgem. Zeitung*[2], arată dubiile avute de acel diplomat cu privire la avantajele sperate de Rusia de pe urma unui conflict armat și la eventualele riscuri. Contele Benckendorf insista pe necesitatea de a se asigura de sprijinul României, ceea ce explică vizita țarului la Constanța, însoțit de Sazonov, în primăvara lui 1914, vizită care de altfel n-a avut nici un rezultat, căci

[1]) Aleksandr Petrovici Izvolski (1856–1919), diplomat rus, ministru al afacerilor externe (mai 1906 – oct. 1910); e considerat principalul arhitect al aderării Rusiei la Antantă. La izbucnirea revoluției ruse era ambasadorul țarului la Paris; a demisionat și a rămas în exil până la sfârșitul vieții. [2]) *Norddeutsche Algemeine Zeitung*, publicație germană apărută între 1861 și 1945 (din 1918, sub denumirea *Deutsche Algemeine Zeitung*).

regele Carol, în discuția cu Sazonov, l-a făcut să înțeleagă că nu era permeabil la asemenea sugestii.

Ziarul *Dien* (*Ziua*) din Petrograd dă informații interesante despre tratatul încheiat între Antantă și România: pe 16 august, după ce Rusia cedase asupra tuturor punctelor cerute de Brătianu, acestuia i s-a cerut, la insistența Franței, să se pronunțe clar. A doua zi, la 17 august, Brătianu i-a comunicat lui Poklevski-Koziełł acceptarea formală a tratatului de către guvernul român; acesta s-a semnat definitiv la 23 august, chiar în ziua în care regele Ferdinand m-a trimis în misiune la fratele lui, Wilhelm, la Sigmaringen.

Acest tratat asigură României Bucovina, Transilvania, Banatul și o nouă bucată din Bulgaria, cu Șumla și Varna; la congresul de pace, va avea poziția unei mari puteri și va avea dreptul la reprezentanți cu grad de ambasador. Un vis frumos, care l-a orbit pe Brătianu.

Într-un interviu acordat recent trimisului special al publicației franceze *Petit Parisien*, Brătianu a pronunțat o frază nefericită:

„Respectarea angajamentelor luate și a cuvântului dat este fundamentul vieții popoarelor."

De ce nu și-a amintit lui însuși această frumoasă maximă la 16 august 1916, când își punea semnătura pe tratatul cu Antanta, înainte chiar de a denunța tratatul ce lega România de Puterile Centrale?

Problema păcii nu înaintează nici măcar cu un pas către o soluție: tot ce putem spune mai favorabil e că a fost pusă și că e discutată de toată lumea. Va fi rezolvată de guverne, de socialiști, de revoluția popoarelor în ultimă instanță, sau de foametea mondială? Guvernele sunt prea angajate pe calea intransigenței, prea sufocate de povara responsabilităților ce le apasă pentru a ne putea aștepta din partea lor la un act de înțelepciune. La rândul lor, socialiștii aflați în dispută nu sunt într-atât de lipsiți de obsesii și de pasiuni șovine încât o conferință să poată duce

la un acord complet și să exercite o presiune determinantă asupra guvernelor. Numai rușii nu revendică nimic, în afară de o ieșire onorabilă din conflict, care nu corespunde nici unui interes de-al lor și nu mai are, din punctul lor de vedere, nici o rațiune de a fi. Nu rămân alte speranțe pentru sfârșitul acestui masacru al inocenților decât soluțiile înspăimântătoare ale revoluției și foametei. Tristă perspectivă pentru sărmana omenire, căci, dacă se va realiza, dacă orbirea guvernelor o va duce până la demență, ne putem aștepta la o dramă încă și mai cumplită decât aceea la care asistăm astăzi. Ce mai pot însemna pentru un popor îndoliat, care moare de foame, cuvintele mari precum civilizație, drept, justiție, militarism prusac, ce i se servesc în fiecare zi? Nu-și va da el seama în sfârșit că în spatele lui Wilson pacifistul se află capitalismul abject de pe Wall Street, în spatele lui Lloyd George, nesătula dominație economică a englezilor, în spatele lui Sonnino, poftele nemăsurate de cucerire și grandomania nejustificată? Nu zic nimic despre poporul german, care își apără pielea, dar care va ști, odată terminat războiul, să-și revendice dreptul de a se guverna singur, fie că îl va obține de la clarviziunea împăratului, fie că îl va câștiga cu forța.

E deci probabil că pacea nu va fi nici franțuzească, nici germană, ceea ce ar fi cea mai rea dintre soluții, ci a popoarelor ce vor înlocui prin voința lor indiscutabilă slaba voință a celor care le guvernează.

De ceva vreme se vorbește mult despre reconstrucția Europei după război; între timp continuă distrugerile de la un capăt la celălalt. Ce planuri frumoase pentru educație, pentru organizare, pentru cultura intelectuală și morală apar acum, toate bazate pe solidaritate și pe fraternitatea universală! Sunt ideile generoase ale lui Romain Rolland, ale lui Foerster[1], Björnson[2],

[1]) Friedrich Wilhelm Foerster (1869–1966), filozof și academician german, susținător al ideilor pacifiste. S-a opus atât lui Otto von Bismarck și militarismului prusac, cât și, ulterior, regimului nazist. În 1917 se afla în exil în Elveția. [2]) Bjørnstjerne Martinius Bjørnson (1832–1910), poet norvegian, laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1903. În țara

Gorki, apostoli ai păcii, fără ură, nici invidie, care germinează în tranșee și în căminele îndoliate. Vor ajunge să-și arate efectele binefăcătoare? Ar fi riscant să afirmi așa ceva, căci pasiunile umane au rădăcini profunde și trainice, dar putem fi siguri că aceste idei vor avea tot mai mulți adepți și tot mai hotărâți, iar lumea nu va mai fi guvernată împotriva popoarelor, de indivizi prezumțioși și lipsiți de scrupule. Falimentul lor e total.

15 IUNIE Antanta i-a aplicat Greciei principiile sale de protecție și de eliberare a micilor state, punându-i regele în fața alternativei de a abdica sau de a-și condamna țara la foamete. Regele Constantin nu putea să ezite: a cedat în fața forței. E prima victorie a lui Sarrail[1]; guvernul acestuia l-a felicitat călduros. Vom vedea în cele ce urmează dacă această victorie va favoriza poziția Antantei și dacă partidul lui Venizelos va putea trage foloase din ea. Am mari dubii în privința asta.

Când citesc în ziarele franțuzești și englezești justificările acestui act de violență, nu-mi pot împiedica indignarea față de atâta ipocrizie și viclenie din partea unor așa-zise puteri protectoare. Niciodată conștiința oamenilor onești nu a fost atât de greu pusă la încercare. Dacă mai era nevoie de ceva pentru a le deschide ochii neutrilor asupra pericolelor ce-i amenință pe toți, fără excepție, această din urmă manifestare a brutalității Antantei și a totalei ei lipse de scrupule îi va ajuta să înțeleagă clar ce-i așteaptă dacă nu țin de pozițiile lor.

Exista, la Londra și Paris, temerea că recolta din Tesalia ar fi putut să-i hrănească pe grecii din regat și să le prelungească rezistența, așa că le-a fost luată; armata le este dezarmată și

sa de origine, a fost un militant al mișcării de stânga, pledând însă pentru înțelepciune și moderație în procesul desprinderii Norvegiei de Suedia.
[1]) Maurice Sarrail (1856–1929), general francez, comandant (din ian. 1916) al trupelor aliate din Salonic, unde însă nu a întreprins nici o acțiune militară de anvergură. A fost destituit de Georges Clemenceau în 1917, fiind acuzat că ar simpatiza cu socialiștii francezi, adepți ai încheierii păcii. A fost înlocuit pe frontul din Balcani de generalul Louis Franchet d'Esperey.

paralizată, flota sechestrată, insulele ocupate; nu le mai rămăsese decât regele. Iată-l plecat și pe el, Grecia e liberă.

Și pentru ca nimic să nu lipsească acestui triumf al civilizației antantiste, iată că domnul Wilson pronunță un mare discurs pentru a sprijini și justifica infamia în numele libertății popoarelor de a dispune liber de ele însele! Ar trebui să ne îndoim de justiția divină dacă autorii tuturor acestor fapte nu vor avea parte de o dreaptă pedeapsă.

Regele Constantin și-a făcut datoria până la capăt; nu s-a gândit decât la poporul lui, a vrut să-l scutească de ororile unui al treilea război, pe care nu și-l dorea; duce cu sine stima și admirația tuturor celor care au încă o conștiință clară și o judecată dreaptă.

24 IUNIE Unitatea morală a Elveției e supusă, de la începutul războiului, unei grele încercări. Afinitățile de rasă, care înainte nu aveau, ca să spunem așa, nici o influență în viața publică a țării, s-au trezit încet și au început să domine însuși sentimentul național. Cantoanele romande mai ales își manifestă simpatia pentru Antantă și ura față de Germania cu o violență care nu întârzie să jignească Elveția germanică, din fericire mai ponderată, și riscă să ne compromită, odată cu posibilitățile de aprovizionare, neutralitatea și independența.

Această scindare, foarte dureroasă pentru toate inimile elveține, s-a accentuat prin intervenția nefericită și inexplicabilă a consilierului federal Hoffmann în favoarea păcii și prin acțiunea compromițătoare a socialistului Grimm.[1] Această

[1]) Robert Grimm (1881–1958), liderul Partidului Social Democrat elvețian; în 1917 a întreprins o călătorie în Rusia pentru a negocia pacea separată dintre Rusia și Germania. Basset face referire la așa-numita „afacere Grimm–Hoffmann": într-o telegramă schimbată între Grimm și Arthur Hoffmann se afirma că o pace separată era posibilă între Rusia și Germania, ceea ce i-ar fi permis Germaniei să-și concentreze trupele pe frontul de vest; telegrama a fost publicată, provocând tensiuni între Elveția și Antantă. Hoffmann nu fusese abilitat de Consiliul Federal să poarte o astfel de corespondență. După incident, Grimm a demisionat de la conducerea Partidului Social Democrat, iar Hoffmann a fost forțat să demisioneze din Consiliul Federal.

acțiune personală a șefului departamentului nostru politic, fără știrea colegilor săi, amintește de aceea a lui Delcassé[1], din 1905, cu deosebirea că Delcassé, împins de Eduard VIII, îndemna la război, în vreme ce domnul Hoffmann nu a fost animat decât de dorința de a contribui la încheierea păcii. Chiar și în ochii prietenilor săi, iluzia domnului Hoffmann, până acum o persoană foarte avizată, rămâne o enigmă inexplicabilă, căci șansele sale de succes erau minime.

Imediat ce s-a aflat despre aceste demersuri, în Elveția romandă au avut loc manifestări zgomotoase, mai ales la Geneva, unde toate partidele și-au dat mâna într-o adunare populară pentru a condamna acest act de „înaltă trădare" și pentru a cere tragerea la răspundere penală a autorului său. Incitată de discursuri din care preocuparea pentru interesul național lipsea cu desăvârșire, mulțimea s-a dedat la atacuri împotriva consulatelor Puterilor Centrale. Am asistat din întâmplare, în biroul consulului român la Geneva, domnul G. Fazy, la organizarea acestor manifestări.

Aceste violențe neașteptate au produs o impresie penibilă în întreaga Elveție, mai ales la Berna, unde se înțelege pericolul pe care ele îl reprezintă în acest moment critic, când se face tot mai simțită nevoia unui control atent al politicii noastre externe, fie de către însuși Consiliul Federal, fie de Camere. Elveția germană aprobă chiar și candidatura domnului Ador[2], un genevez, pentru a-l înlocui pe consilierul demisionar, arătându-și astfel înțelepciunea și moderația. Ziarele geneveze încep să-și dea seama că au depășit măsura și că se impune o apreciere mai justă a nevoilor prezentului. Să sperăm că această lecție le va deschide ochii asupra urmărilor funeste pe care le poate avea atitudinea lor, mai mult franceză decât elvețiană, în care pasiunea oarbă ține locul patriotismului adevărat.

[1]) Théophile Delcassé (1852–1933), om politic francez, ministru al afacerilor externe (1898–1905). În 1905 a încercat să încheie o înțelegere franco-engleză în problemele coloniale, în detrimentul Germaniei. În urma protestelor guvernului german, a fost nevoit să demisioneze. [2]) Gustav Ador (1845–1928), om politic elvețian, l-a înlocuit în Consiliul Federal pe Arthur Hoffmann după demisia acestuia.

E marele pericol al vremurilor tulburi ca ale noastre, strică judecata popoarelor celor mai înțelepte și le împinge la rătăciri ce le pot risca destinele. Așa s-a întâmplat cu sărmana Românie, dea Domnul să nu fie la fel și cu scumpa mea Elveție. Dacă știe să se oprească la timp din această alunecare primejdioasă, ceea ce cred cu fermitate, criza prezentă va fi proba de foc pentru conștiința sa națională, de care nimeni nu se va mai îndoi de acum încolo.

Regele Constantin al Greciei, detronat de Antantă, a venit să-și caute azil în Elveția, încrezător în ospitalitatea noastră tradițională și în respectul datorat celor învinși. A fost huiduit de mulțime și chiar lovit la sosirea la Lugano. Acest act, dezonorant pentru Elveția, arată cât de mult s-au alterat noțiunile morale, chiar și la noi. E pandantul cantonului Ticino[1] la tulburările de la Geneva și, cum scrie pe bună dreptate *Le Journal de Genève* – care și-a luat seama –, nici mulțimea din Lugano, nici puștanii care au smuls stema de pe Consulatul german de la Geneva nu au gândit ca elveții.

28 IUNIE Populația geneveză a dat ieri un spectacol reconfortant pentru cei care, preț de o clipă, s-au îndoit de sentimentele sale pentru patria elvețiană. Primirea făcută domnului Ador, după numirea sa în Consiliul Federal, n-a fost doar expresia unei satisfacții date Genevei și romanzilor, ci și aceea a unui solid atașament la federația helvetică. Orașul lui Calvin, mereu pus pe frondă, a ținut să arate că, deși ultimul intrat în confederație, nu se simte mai puțin indestructibil legat de aceasta.

Primirea făcută de populație alesului camerelor federale a fost pe cât de entuziastă, pe atât de spontană. Imediat ce alegerea a fost anunțată de clopotele de la Sfântul Petru, orașul a fost pavoazat splendid, iar ieri, când domnul Ador a traversat străzile pe jos, însoțit de un cortegiu impresionant de autorități și de cetățeni, au creat impresia cu adevărat grandioasă că o singură inimă bătea în piepturile celor ce îl aclamau și că această inimă era, înainte de orice, elvețiană. Nici un rege n-a

[1]) Cantonul în care se află orașul Lugano.

trăit emoția pe care trebuie s-o fi încercat domnul Ador în timpul acestei manifestații a unui întreg popor care își aclama magistratul ales, pe cetățeanul ridicat la cel mai înalt rang al magistraturii, legitimat doar de meritul personal și de demnitatea vieții pe care o duce. N-a fost nimic convențional, artificial, cum se întâmplă la festivitățile monarhice, doar mărturia simplă și sinceră a unei recunoștințe profunde și a mândriei unui popor pentru alesul său.

Mâna frățească pe care Elveția germană a întins-o celei romande a fost un act de înaltă înțelegere a situației politice și a nevoii de uniune națională, care și-a atins din plin scopul; în Consiliul Federal, domnul Ador și colegii lui nu se vor gândi decât la binele public, iar criza Hoffmann, în loc să aducă atingere reputației Elveției în străinătate, o va fi întărit prin această mărturie de unitate inalterabilă și de încredere reciprocă între toate cantoanele.

Venizelos e la Atena, prim-ministru al regelui Alexandru și stăpân pe situație. Primul său act – fără îndoială impus – a fost să rupă relațiile cu Puterile Centrale. E îndoielnic că va pune în mișcare armata din Peloponeș fără riscul unui conflict și poate chiar al unui război civil, așa că trebuie să ne așteptăm la măsuri menite să tragă de timp. Un conflict cu Italia îmi pare mai probabil, căci grecii nu vor întârzia să-i ceară salvatorului lor să-și folosească influența în tabăra Aliaților pentru a obliga Italia să restituie teritoriile grecești pe care le ocupă cu nesocotirea dreptului.

1 IULIE Cei din țările beligerante își dau oare seama ce datorii vor apăsa pe umerii populației după încheierea războiului? N-ai zice când vezi cum guvernele, mai ales cele ale Antantei, nu doresc aproape deloc să discute despre pace. Împrumuturile se succedă unul după altul, cu cifre ametitoare, totalitatea cheltuielilor de război se ridică deja la 400 de miliarde, iar această sumă, care i-ar fi dat frisoane lui Paul Leroy-Beaulieu[1], e de-

[1]) Paul Leroy-Beaulieu (1843–1916), economist francez, autor al unei lucrări intitulate *Les Guerres contemporaines (1853–1866), recherches*

parte de a reprezenta totalitatea pierderilor, căci trebuie să i se adauge și cheltuielile ce vor rezulta din pensiile militare, din indemnizațiile pentru distrugerile provocate de război și multe altele. Când te gândești că tot aurul extras pe Pământ, de când este el locuit, nu depășește valoarea de 80 de miliarde, înțelegi cât de înspăimântătoare e această cifră. Și cine va plăti, în aceste țări sărăcite, lipsite de forța lor de muncă cea mai bună? Toate câștigurile sunt grevate de datorii, nu se mai face comerț maritim, industria dezorganizată duce lipsă de brațe de muncă și de materii prime, iar muncitorii au pretenții aproape imposibil de satisfăcut. În fața unei asemenea stări de lucruri, pe care pacea nu o va rezolva, speră oare guvernele, dacă vor mai exista în continuare, să poată dubla sau chiar tripla impozitele pe avere, pe muncă, pe bunurile de consum și pe succesiuni? Mă tem că e o aberație să crezi într-o asemenea posibilitate. Atunci ce e de făcut? Să recurgi la remediul eroic al confiscărilor și falimentelor? Perspectiva aceasta e departe de a fi neverosimilă, căci mai multe țări sunt „coapte" pentru aplicarea doctrinei comuniste și colectiviste, care deja se întrevede și care nu va trebui decât să fie extinsă în toate domeniile. Iată care va fi cel mai limpede rezultat al acestui război lipsit de sens: ruina tuturor participanților.

Este cât se poate de evident că perioada de după război va ridica probleme mult mai arzătoare decât reanexarea Alsaciei-Lorena și militarismul prusac. Bunul-simț al maselor încă hipnotizate întârzie să se trezească, dar ziua aceea se apropie, iar trezirea va fi teribilă, mai teribilă poate chiar și decât ororile la care asistăm azi. Va fi vorba poate despre decăderea economică și morală a bătrânei noastre Europe.

5 IULIE Armata rusă, care se credea a fi în întregime paralizată, a reluat ofensiva și a debutat cu un succes destul de important, grație neobositei propagande a lui Kerenski, ce pare să câștige pe toată lumea la cauza Antantei.

statistiques sur les pertes d'hommes et de capitaux, publicată în 1868, în care a calculat valoarea pierderilor umane și materiale cauzate de războaiele europene tuturor statelor beligerante.

Această reluare neașteptată a ostilităților pe frontul de est va fi oare profitabilă pentru revoluția rusă? Ne putem îndoi de pe acum, chiar dacă deocamdată operațiunea militară reușește să se susțină și să evite eșecul. Probabil că i-a fost impusă Guvernului Provizoriu de către Aliați, iar acesta s-a supus de teama suprimării ajutorului financiar și, din câte se zice, a unui atac japonez asupra Vladivostokului. Această concesie făcută Antantei, la care a aderat majoritatea Sovietului, nu va fi pe placul majorității poporului rus; de asemenea, ar putea să provoace o scindare în Soviet, conducând la un conflict serios. Diversele elemente ale revoluției – soldați, țărani și muncitori – sunt acum în efervescență, fiecare încearcă să atragă masele de partea sa și să-și impună ideile. În loc să se limpezească și să se liniștească, situația se complică și mai mult, iar anarhia crește.

Efortul Antantei de a deturna revoluția rusă de la scopul ei natural și de a o aduce la remorca sa este enorm; totuși, mi se pare puțin probabil ca această acțiune, oricât de abil ar fi condusă, să reușească să producă efecte pe termen lung în opinia rusă dominantă, care nu va uita că țara trebuie organizată, iar libertățile câștigate trebuie asigurate.

Kerenski își joacă ultima carte; dacă eșuează, Guvernul Provizoriu va fi măturat, iar ce va urma e o necunoscută.

Ziarele suedeze și italiene preiau din presa rusă povestea unui martor ocular despre o manifestație împotriva regelui României care ar fi avut loc zilele trecute la Iași. Trei mii de soldați ar fi înconjurat cartierul regal și i-ar fi cerut regelui Ferdinand să abdice și să proclame republica. Generalul Șeremetiev, al cărui ajutor fusese solicitat, a răspuns, se pare, că nu poate să intervină împotriva soldaților răsculați și l-a sfătuit pe rege să nu-și părăsească locuința. Ofițeri francezi și englezi se zice că au reușit să se strecoare până la rege și l-au ajutat să scape pe o ușă laterală; întreaga familie regală a părăsit Iașiul.

Această știre, ce nu a fost dezmințită până acum, e încă o dovadă că ne putem aștepta la orice în aceste zile, chiar și la

lucruri aparent incredibile. Mă îndoiesc că vreun soldat român a luat parte la această manifestație, care n-ar avea nici un sens din punctul de vedere al românilor; dimpotrivă, sunt înclinat să văd în ea o replică a Sovietului la executarea celor care l-au ajutat pe Rakovski să evadeze. La Petrograd, Rakovski are mai multă influență decât domnii Brătianu și Diamandi[1]; condamnarea la moarte a celor ce l-au scos din închisoare a fost o ofensă față de Sovietul în care acest socialist e acum un membru foarte influent și nu chiar răuvoitor, căci a vorbit în favoarea restituirii Dobrogei către România.

După blocada împotriva Puterilor Centrale, constat că se preconizează o blocadă împotriva neutrilor, inspirată de Anglia, care nu le iartă că nu s-au bătut pentru ea, sub pretextul fals că neutrii ar facilita aprovizionarea Germaniei cu alimente. Dacă această perspectivă devine realitate, aceste nefericite țări vor fi puse în fața alternativei fie de a intra în război, fie de a muri de foame. Nici că se poate o mai mare solicitudine față de protejarea celor slabi, nici un mai mare respect față de principiile morale și de civilizație.

8 IULIE Tocmai am revenit dintr-o vizită la principesa Martha Bibescu[2], care a părăsit Bucureștiul în urmă cu aproximativ o

[1]) Constantin Diamandi (1868–1931), diplomat, ministru plenipotențiar al României la Petrograd în 1914–1918. [2]) Prințesa Martha Bibescu, născută Lahovary (1886–1973), scriitoare și memorialistă, soția prințului aviator George Valentin Bibescu și una dintre prietenele apropiate ale reginei Maria înainte de război, alesese să rămână la București după retragerea autorităților române la Iași. Aici a condus vreme de câteva luni Spitalul de Mare Chirurgie nr. 118, care funcționa sub egida Societății Române de Cruce Roșie. În 1917, Martha Bibescu și fiica ei s-au refugiat în Elveția pentru a se pune la adăpost de evenimentele neprevăzute ale războiului, în vreme ce soțul său, George Valentin Bibescu, era mobilizat pe frontul din Moldova. Din cauza idilei romantice cu prințul moștenitor al Germaniei, Wilhelm, care începuse în 1909 la București, și a refuzului de a o urma pe regina Maria la Iași, Martha Bibescu a fost bănuită de înalta societate a vremii nu doar de simpatii germane, ci și de eventuale activități de spionaj în favoarea Germaniei. Nici una dintre acuzații nu a putut fi însă dovedită la încheierea războiului.

lună și care mi-a dat vești despre ce se mai întâmplă, în special despre atitudinea populației, măsurile administrative luate de germani, cauzele care l-au determinat pe Brătianu să declare război și incertitudinea asupra sorții ce-i va fi rezervată României.

Poporul e resemnat și se acomodează cum poate cu noua stare a lucrurilor, suferă fără să se plângă de grelele privațiuni la care e supus; în forul său interior, le poartă mai multă pică celor care au adus inamicul în țară decât inamicului însuși. Pământurile ai căror proprietari au fugit sunt cultivate prin grija germanilor, cu prizonieri de război printre care se află chiar și francezi și englezi; au ținut să însămânțeze toate terenurile și au furnizat mașini agricole peste tot unde a fost nevoie. Va fi o recoltă bună de grâu, iar porumbul dă și el semne bune. Autoritățile germane plătesc cu bani pe șin ceea ce rechiziționează de la țărani; marilor proprietari li se plătește jumătate în bani, jumătate în lemne. Rechizițiile de lenjerie, stofe, pături, alimente s-au făcut cu rigurozitate, dar cu menajarea claselor sărmane; peste tot, s-a ținut seama de reclamațiile justificate. Domnesc o ordine și o curățenie generale.[1]

Martha Bibescu e informată că, dacă domnul von dem Bussche s-ar fi arătat mai ferm în discuțiile sale cu Brătianu și i-ar fi spus clar că Germania se află în spatele Austro-Ungariei, acesta din urmă n-ar fi îndrăznit niciodată să se lanseze în aventura războiului. Atitudinea optimistă a ministrului german, cu totul opusă celei a lui Czernin, a întreținut iluzia lui Brătianu care s-a lăsat convins că Germania nu-și va susține aliatul într-un eventual conflict și că bulgarii vor rămâne „pasivi". Dacă Czernin, mi-a spus ea, ar fi reprezentat Germania, iar von dem Bussche Austro-Ungaria, efectul atitudinii lor ar fi fost cu totul altul, iar Brătianu n-ar fi mișcat. A adăugat că rușii n-au fost niciodată bucuroși să coopereze cu românii, care

[1]) Pentru o mărturie directă și consistentă asupra traiului în România sub ocupația Puterilor Centrale, v. Vasile Th. Cancicov, *Jurnal din vremea ocupației: Impresiuni și păreri personale din timpul Războiului României*, ediție îngrijită de Daniel Cain, 2 vol., Humanitas, București, 2015–2016.

le păreau mai mult jenanți decât utili, căci nu de oameni aveau ei nevoie, ci de arme și muniție, acestea lipsindu-le și lor așa cum ne lipseau și nouă. Franța, în special Briand, a voit participarea noastră la război din rațiuni morale, la fel de importante în ochii ei ca și ajutorul militar.

Martha Bibescu mi-a făcut un frumos elogiu al lui Maiorescu[1], cu care s-a întâlnit înainte de plecare, și al lui Petre P. Carp, confirmându-mi atitudinea lui admirabil de demnă în relația cu șefii germani, pe care și i-ar fi dorit la București ca aliați, dar pe care a refuzat să-i primească în calitate de inamici. Cât despre Marghiloman, care crede în victoria germană, dar îi simpatizează pe francezi, n-a făcut altceva decât să-i nemulțumească pe inamici fără să câștige nimic în ochii opiniei publice românești. Degeaba cauți, nu se văd pe nicăieri acei oameni capabili să conducă țara pe calea bunului-simț și s-o pregătească pentru reconstrucție. Maiorescu a murit, iar Petre Carp e prea bătrân; Ionel Brătianu și partidul lui, chiar dacă vor reuși să salveze România de la un dezastru complet, s-au arătat prea lipsiți de prevedere ca să mai spere că vor recâștiga încrederea poporului; cât despre marele orator Take Ionescu, nu va mai găsi nici auditori pentru pledoariile sale interesate, nici clienți care să-l plătească.

Pe nicăieri nu se zăresc omul sau oamenii capabili să repună barca pe linia de plutire, iar în ceea ce-l privește pe rege, pe care deja unii încearcă să-l transforme în țapul ispășitor al tuturor greșelilor comise, el nu poate să facă nimic pentru sine.

La plecare, i-am dat Marthei Bibescu un articol al lui Polybe (Joseph Rheinach)[2] apărut în *Le Figaro*, în care armata română nu e deloc menajată.

Cu ocazia trecerii prin Geneva a unui tren cu soldați germani grav răniți, unii elvețieni care priveau acest convoi al nefericiților

[1]) Titu Maiorescu murise de puțină vreme, la 18 iun. 1917. [2]) Joseph Reinach (1856–1921), cunoscut sub pseudonimul „Polybe", era unul dintre cei mai influenți jurnaliști francezi ai epocii. S-a afirmat mai ales prin articolele scrise în favoarea lui Alfred Dreyfus.

au găsit de cuviință să strige: „Trăiască Franța!“ Un alt convoi de același tip a fost întâmpinat cu intonarea *Marseiezei*! Asemenea acte de barbarie și lașitate fac ca țara mea să scadă mult în stima oamenilor onești de pretutindeni; e cea mai mare rușine care se putea întâmpla. Nu, acei romanzi nu sunt nici elvețieni, nici oameni. În Germania nu s-a văzut un asemenea spectacol la adresa francezilor; s-au semnalat unele asemănătoare în Franța, tot la trecerea răniților germani, dar în Franța există măcar o scuză.

Dielo Narodna publică textul tratatului ruso-român: întreaga Transilvanie, Bucovina și Banatul cu Torontalul, în plus și o bucată din Bulgaria, cu Șumla și Varna, adică 137.902 km pătrați cu 7.516.000 de locuitori.

Ziarul comentează tratatul după cum urmează: „Aceste faimoase tratate secrete sunt o bună explicație a războiului de eliberare. E destul ca unul singur să apară la lumină ca să le provoace un sentiment de dezgust tuturor oamenilor cât de cât delicați, care își dau seama că și în interiorul Antantei domnește același spirit de cucerire ca acela pentru care este acuzat imperialismul german.“

22 IULIE Demisia lui Bethmann-Hollweg, a doua zi după ce îl convinsese pe împărat să accepte lărgirea dreptului de vot în Prusia, pare mai curând o revanșă a partidelor reacționare decât un prim pas spre o orientare mai liberală. Discursul noului cancelar, domnul Michaelis[1], confirmând promisiunile de vot egal și universal, lasă în incertitudine discuția cu privire la scopurile războiului. Formula de pace adoptată de Reichstag cu 2/3 și care se apropie foarte mult de modelul rusesc se opune în mod manifest ideilor dominante din tabăra militarilor imperialiști. De care parte va înclina Michaelis? Dacă va face aceleași piruete

[1]) Georg Michaelis (1857–1936), primul cancelar german care nu avea origini nobiliare, a deținut această funcție doar câteva luni (14 iul. – 1 nov. 1917). A fost urmat în funcție de Georg Friedrich, Graf von Hertling, președintele Partidului de Centru (Catolic) din Bavaria.

ca și predecesorul său, atunci înlocuirea acestuia din urmă n-a avut nici un sens. Dacă înclină spre stânga, de ce nu o spune clar de la început? Se înțelege că, în sferele conducătoare germane, nimeni nu se grăbește cu concesiile, căci acestea vor fi imediat interpretate de tabăra adversă ca un semn de slăbiciune, totuși mi se pare că, în această chestiune, ceea ce contează în primul rând este să se dea satisfacție opiniei publice germane, fără sprijinul căreia nu se poate realiza nici o acțiune decisivă și nici nu se poate dezarma propaganda inamică arătându-se clar lipsa oricărei veleități de cucerire. O declarație de acest fel, în absența succeselor militare, ar putea servi cauzei păcii și i-ar ralia nu doar pe ruși, care vor vedea în asta o consecință fericită a atitudinii lor, ci și opinia publică din unele țări ale Antantei, mai obosită decât s-ar crede de prelungirea la nesfârșit a războiului. Presa guvernamentală a Aliaților nu va întârzia să califice această evoluție a politicii germane drept o manevră ipocrită și va continua să acuze Germania de ambiții de cucerire, dar aceste parade își vor pierde efectul persuasiv tot mai mult de la o zi la alta, chiar și declarația Antantei că nu negociază pacea cu Hohenzollernii și Habsburgii își va pierde din virtute.

Așa cum era de așteptat, ofensiva rusă pare să se împiedice și a pierdut deja o parte din terenul pe care îl câștigase. La Petrograd, regimentele se răscoală și au loc lupte de stradă. Finlanda și Ucraina își afirmă tot mai deschis tendințele separatiste, iar miniștrii Partidului Kadet demisionează. Finanțele rusești sunt într-o stare tot mai lamentabilă; în Elveția, o rublă valorează 95 de centime. În aceste condiții, este evident că atenția Guvernului Provizoriu va trebui să se concentreze pe problemele interne și că va renunța la toate acțiunile militare de amploare de pe front.

4 AUGUST Săptămânile și lunile se scurg, echivocul cu privire la intențiile beligeranților nu se risipește, iar războiul continuă mai încrâncenat ca oricând, atât pe frontul rusesc, cât și pe frontul de vest.

Declarațiile miniștrilor din cele două tabere, în pofida gravității situației, nu sunt decât niște slabe pledoarii avocățești care mai mult tulbură lucrurile decât le limpezesc și caută să ascundă adevăratele intenții pentru a-i păcăli mai bine pe nefericiții pe care îi trimit la moarte. Ribot dezavuează pretențiile lui Briand asupra malului stâng al Rinului fiindcă, în mijlocul actualei stări de spirit, nu poate face altfel și *pare* că vrea să se limiteze la reanexarea Alsaciei-Lorena; la rândul lui, Michaelis *pare* să fie de acord cu moțiunea antianexionistă din Reichstag; dar ce se va alege de toate aceste aparente concesii în ziua în care o parte sau alta va înregistra o victorie decisivă? În realitate, noțiunile de bun-simț și de umanitate nu câștigă teren pe nicăieri, iar încrederea în victorie persistă, cel puțin în discursurile oficiale.

Guvernul rus avea posibilitatea să impună ideile de moderație și de concesii mutuale; împotriva oricăror așteptări și împotriva propriului interes, tocmai a dezmințit formal, prin răzgândirea lui Kerenski, principiile proclamate de revoluție. Sovietul, care apără curajos aceste principii, își pierde din influență; elementul burghez reprezentat de Cadeți îl înlocuiește în toate structurile politice, iar rezultatul cel mai vizibil al acestei schimbări este agravarea anarhiei pe străzile din Petrograd, unde se duc lupte, și indisciplina din armată, care pierde terenul câștigat și se dezintegrează. Kerenski ar fi putut face din Rusia arbitrul unei păci oneste și ar fi putut salva revoluția; în loc să aleagă un asemenea rol glorios pentru el și pentru țara lui, a preferat să se angajeze, asemenea lui Wilson, pe calea Antantei, care va duce Rusia pe marginea prăpastiei, așa cum singur o recunoaște. Nu știm încă motivele care l-au determinat sau l-au constrâns să devină instrumentul unei politici mai mult englezești decât rusești, mai mult imperialistă decât democratică; le vom afla mai târziu, dar încă de pe acum putem spune că a luat-o pe un drum greșit și că, chiar în situația în care ofensiva sa ar fi fost încununată de un succes deplin, ea ar fi servit nu doar intereselor exclusive ale Antantei, ci, mai mult, celor ale reacțiunii ruse, care pândește momentul ca să ridice capul.

5 AUGUST În România, elementele conservatoare din guvern și-au depus demisia, dar și-au retras-o la scurtă vreme. Rarele știri care ajung de la Iași, și cu multă întârziere, ne explică prea puțin cauzele acestei remanieri ministeriale, datorată, fără îndoială, mai mult rivalităților personale decât divergențelor de principii.

Un fapt împlinit, impus mai degrabă de necesitățile momentului decât de vederile largi ale marilor noștri proprietari, e votarea de către cele două Camere a legii agrare, care dă acces țăranilor la mai mult de două milioane de hectare de pământ, adică aproape o treime din suprafața cultivabilă. Condițiile cesiunii nu sunt cunoscute încă; să sperăm că nu vor fi excesiv de oneroase și că sabotajul perfid prefigurat de Take Ionescu în Camera care a precedat actuala constituantă nu va fi reluat sub o altă formă.

Chiar în momentul în care parlamentul le făcea țăranilor această dreptate tardivă, armata română lua parte la ofensiva rusă, fără îndoială sub influența acelorași presiuni. Începutul a înregistrat frumoase succese, care îi vor ridica prestigiul încă șifonat; din nefericire, e greu de crezut că bucuria pe care aceste succese au stârnit-o, la Iași și în toate inimile care simt românește, va putea fi de lungă durată. Cernăuțiul e deja pierdut pentru a șasea oară, iar pătrunderea trupelor austro-germane în câmpia moldavă va transforma într-o iluzie avansul victorios al românilor în Carpați, pe poziții pe care vor fi probabil obligați să le abandoneze.

Sărmana noastră Românie riscă să plătească scump și ea greșeala lui Kerenski; dar, dacă nu participa, s-ar fi expus la niște riscuri și mai mari, căci era fatalmente condamnată să urmeze cuvântul de ordine al Petrogradului și să-și lege soarta de Rusia, singurul său sprijin în aceste zile.

15 AUGUST Ofensiva românească s-a întărit în ultimele zile; soldații noștri apără cu îndârjire defileurile Carpaților și capetele liniei ferate Adjud–Mărășești pentru a-și asigura liniile de aprovizionare. Se dau bătălii grele în aceste puncte strategice,

se vorbește despre asalturi repetate și de zece ori, care au stârnit admirația germanilor. Pare totuși puțin probabil ca această apărare eroică să îndepărteze perspectiva unei retrageri generale, iar depeșele anunță că, în fața acestei dureroase eventualități, guvernul nostru se pregătește să evacueze Iașiul. Pasivitatea frontului rusesc, pe care perorațiile lui Kerenski nu reușesc să-l însuflețească atât cât ar trebui, va duce în mod fatal la reculul trupelor românești care, aproape singure, încă mai întârzie marșul victorios al germanilor spre inima Moldovei. Englezii nu găsesc altceva mai bun de făcut pentru a ne scoate din această situație disperată decât să organizeze bande pentru a da foc recoltelor și a devasta țara, ca să nu cadă în mâinile inamicului. La Londra se face și mai mult: sub falsul pretext că proviziile trimise din Berna, Paris și Lyon către nefericiții noștri prizonieri de război sunt reținute [de germani], ni se refuză banii din împrumutul contractat în Anglia pentru acest serviciu de alimentare, altminteri atât de prost organizat. Iată cum tratează nobila Anglie popoarele care s-au lăsat seduse de ea și s-au încrezut în loialitatea ei: le percepe ca pe niște senegalezi, le obligă să plătească scump cheltuielile făcute pentru război și le ia garanții solide că banul englezesc nu va avea de înfruntat nici un risc, nici în România, nici în Rusia sau oriunde altundeva. Va veni o zi când nu numai germanii vor striga „*Got straffe England*“[1], ci toți aliații ei, pe care îi constrânge să sângereze de moarte în toate felurile. Când vezi aceste procedee cinice și apoi îi auzi pe oamenii politici englezi repetând tot timpul, în fiecare discurs, că ei duc războiul din motive umanitare și de justiție, ți se face lehamite de atâta ipocrizie.

Aliații nici nu vor să audă de pace, simplul cuvânt îi face să sară în sus; le-au interzis socialiștilor din țările lor să meargă la Stockholm, de teamă că la această conferință s-ar putea produce o apropiere între popoare și s-ar putea deschide drumul păcii. Dacă guvernele se încăpățânează în această intransigență și continuă să rămână surde la apelurile și suferințele

[1]) „Dumnezeu să pedepsească Anglia“ (germ.).

popoarelor, acestea vor sfârși prin a găsi singure mijloacele de a se înțelege, pe deasupra capetelor guvernanților, luându-și soarta în propriile mâini. Chiar în Anglia, ca și în Franța și Italia, semnele oboselii se înmulțesc; în scrisorile particulare, în conversațiile intime, în presa pe care nu reușesc s-o reducă de tot la tăcere, nevoia de a pune capăt masacrului devine tot mai evidentă. Această voce a bunului-simț, încă slabă în manifestările exterioare, nu va întârzia să se întărească și să se impună peste tot, iar atunci se va prăbuși întregul eșafodaj al planurilor temerare și perfide, care nu au altă motivație decât ambiția și nici alt mijloc de exprimare decât minciuna.

Cu sprijinul tot mai sincer al Cadeților, Kerenski a reușit să constituie un guvern pe placul Antantei, adică având perspectiva de a se emancipa de sub controlul Sovietelor și al formulei de pace fără anexiuni și despăgubiri. Ca urmare a acestei schimbări de orientare, Lloyd George a putut afirma că Sovietul nu mai reprezintă decât pe o parte dintre delegații săi, că nu mai are nici un mandat. Rămâne de văzut dacă această slăbire a Comitetului Muncitorilor și Soldaților e definitivă. Retragerea simultană a lui Tzereteli[1] și Henderson[2] din posturile lor de miniștri e mai degrabă un indiciu că acești doi socialiști văd altfel viitorul. Un curent atât de puternic cum este acela care animă masele în Rusia nu se suprimă printr-o simplă remaniere guvernamentală.

În Elveția se discută mult despre împrumutul acordat Germaniei ca o compensație pentru livrările sale de cărbuni. Firește, romanzii boicotează acest proiect, pe care îl califică drept servitute

[1]) Irakli Tzereteli (1881–1959), georgian, lider al Partidului Social-Democrat în timpul revoluției ruse; după criza politică din apr. 1917, a îndeplinit funcția de ministru al poștelor și telegrafului, apoi, vreme de două săptămâni, funcția de ministru de interne. În sept. 1917 s-a retras în Georgia, iar ulterior a emigrat în străinătate. [2]) Arthur Henderson (1863–1935), om politic britanic, lider al Partidului Laburist. Ministru al educației (1915), ministru fără portofoliu (1916). A demisionat în aug. 1917, după ce membrii cabinetului Lloyd George i-au respins propunerea de a convoca o conferință internațională pentru negocierea păcii.

economică, iar *Gazette de Lausanne*, în cronica sa financiară, împinge orbirea atât de departe, încât afirmă că, dacă lumea întreagă se poate dispensa de cărbunii germani, atunci și Elveția poate. Dacă și această convenție va eșua, nu ne rămâne decât să ne încălzim de la patriotismul fierbinte al acestui amabil organ, apărător al intereselor franceze. Nici că s-ar fi putut trata cu mai multă dezinvoltură o chestiune vitală pentru Elveția. Ca un complement natural al acestei atitudini, presa romandă publică articole entuziaste despre sosirea generalului Pau[1] în Elveția pentru a-i vizita pe prizonierii francezi internați aici. La Geneva, Lausanne și Neuchâtel a fost primit în triumf, autoritățile cantonale au dat banchete în cinstea lui, mulțimea l-a aclamat și puțin a lipsit să nu vadă în el un eliberator al său din jugul elvețienilor germanofoni. Ce-ar fi zis oare romanzii noștri dacă Zürich sau St. Gallen ar fi procedat la fel cu Hindenburg sau Kluck[2]? Ar fi fost considerată înaltă trădare – și într-adevăr ar fi fost.

17 AUGUST Lloyd George declara în aceste zile, în cursul polemicii sale cu Henderson, șeful Partidului Laburist, că Rusia nu aprobă conferința de la Stockholm. Acesta a fost argumentul decisiv cu care și-a combătut colegul. Or iată că pune Kerenski lucrurile la punct comunicând că guvernul rus nu este deloc defavorabil acestei conferințe și că opoziția Antantei față de prezența delegaților la Stockholm nu poate fi profitabilă decât pentru Germania. Această dezmințire îl va pune pe Lloyd George, ca și pe toate guvernele aliate care le-au refuzat delegaților socialiști pașapoartele, într-o situație dificilă și va da multă apă la moară Internaționalei.[3] Lloyd George spunea re-

[1]) Paul Pau (1848–1932), general francez, a comandat, la începutul Primului Război Mondial, trupele franceze din Alsacia. În 1915 fusese numit reprezentantul Franței pe lângă STAVKA, Înaltul Comandament al Forțelor Armate rusești. Între 1918 și 1932 a fost președintele Crucii Roșii Franceze. [2]) Alexander von Kluck (1846–1934), general german, unul dintre comandanții germani în bătălia de pe Marna. [3]) Referire la Internaționala a II-a socialistă, fondată în 1889 la Paris. În timpul Primului Război Mondial, liderii acesteia au adoptat o poziție pacifistă.

cent că, fără concursul muncitorilor englezi, nu crede că victoria e posibilă. Opinia publică engleză nu va rata ocazia de a-i reaminti aceste vorbe, mai ales acum, când majoritatea grupărilor muncitorești se pronunță împotriva lui și au o solidă majoritate.

Dar iată că și vocea Sfântului Părinte[1] se face auzită în favoarea păcii. În toate țările Antantei e atacat violent pentru inițiativa sa și se merge până la a spune că e inspirat de Germania. Papa „agent german" e o găselniță la care trebuia să ne așteptăm, căci agenții apar peste tot unde se întâmplă ceva defavorabil Aliaților; în mod necesar, trebuia să vedem unul și pe tronul pontifical. Această teroare a păcii, care bântuie toate guvernele Antantei, e simptomatică pentru conștiința lor încărcată, care se ascunde cum poate în spatele principiilor de drept și justiție, monopolizate în propriul profit. Dar vocea Sfântului Părinte, pe care ei încearcă să o sufoce, va avea un mare răsunet, nu doar printre catolici, ci la toate popoarele, iar cum acestea vor avea fatalmente ultimul cuvânt în această chestiune, poziția Papei poate fi considerată un pas serios către un deznodământ pacific. E neobișnuit să-i vezi pe Papă și pe socialiști, adică forța morală și majoritatea numerică, unindu-și eforturile pentru a duce la capăt această operă de umanitate. Mergând hotărât pe această cale, care este a doctrinei creștine, papalitatea își va întări prestigiul, un prestigiu ce nu poate fi negociat.

Se anunță plecarea lui Nicolae II și a familiei sale către Siberia.[2] Acum i-a venit lui rândul la această tristă călătorie.

24 AUGUST Sovietul își pierde tot mai mult influența în conducerea politicii rusești; se pare chiar că partizanii lui Kerenski

[1]) Benedict XV, născut Giacomo della Chiesa (1854–1922), a fost papă între 3 sept. 1914 și 22 ian. 1922. În timpul Primului Război Mondial s-a implicat în ajutorarea răniților, a prizonierilor de război și a deportaților. A încercat să medieze negocierile de pace dintre beligeranți. [2]) În aug. 1917, țarul și familia sa au fost mutați de guvernul Kerenski din Petersburg în orașul Tobolsk din Siberia. Au rămas acolo până la izbucnirea revoluției din octombrie, după care guvernul bolșevic i-a mutat la Ecaterinburg, orașul unde au fost executați în iul. 1918.

dețin majoritatea. Urmărirea lui Lenin[1] și a partizanilor săi indică clar că principiile revoluției ruse au fost abandonate și că Guvernul Provizoriu a devenit umilul servitor al Antantei. E o mare nenorocire pentru Rusia și pentru cauza păcii, căci de acum, dacă nu are loc o ridicare a maselor rusești sau o nouă revoltă a armatei, nu se mai poate aștepta de la Petrograd nici o revenire la sănătoasa înțelegere a intereselor vitale ale Rusiei.

Intervenția Papei, pe care *Journal des Dèbats* o califică drept „vorbărie", nu pare nici ea de natură să influențeze guvernele Antantei, care deliberează asupra răspunsului politicos, dar negativ ce urmează a-i fi dat. În consecință, războiul va continua până la epuizarea completă.

Guvernul maghiar a comis o nefericită infamie: acum, când regimentele românești din Transilvania își varsă sângele pentru Ungaria, el suprimă subsidiile pentru școlile românești și decretează „naționalizarea" lor, sub pretext că, la intrarea trupelor românești în Ardeal, institutorii au trecut de partea inamicului. În loc să fie pedepsiți acei institutori, au fost pedepsiți elevii lor și părinții acestora. Știm ce semnifică această „naționalizare", al cărei naș este contele Apponyi[2]: înseamnă suprimarea învățământului în limba română și deznaționalizarea elementului românesc. Această măsură, aflată în contradicție flagrantă cu principiile libertății afișate la Budapesta – mai mult ca oriunde, de altfel –, e încă o dovadă că spiritul maghiar al dominației prin forță e incorigibil, așa cum incorigibilă e și orbirea acestui neam, care nu înțelege că, azi, astfel de măsuri brutale pot avea consecințe fatale.

O depeșă din Odessa, publicată în *Times*, anunță reunirea Camerelor românești în acel oraș și transferul lor apropiat la

[1]) După revolta armată a bolșevicilor din iul. 1917, guvernul Kerenski ordonase arestarea la Petrograd a lui Lenin și a partizanilor săi. Evadat din arest, Lenin s-a refugiat în Finlanda, unde a trăit ascuns la diverse adrese aparținând simpatizanților bolșevici până la evenimentele din oct. 1917, care i-au readus pe bolșevici la putere. [2]) Contele Albert Apponyi (1846–1933), om politic maghiar, a fost, din 15 iun. 1917 și până la 8 mai 1918, ministru al religiei și educației în guvernul de la Budapesta.

Herson. O altă depeșă, din Amsterdam, anunță, citând ziarele rusești, că regele României a cumpărat o proprietate rurală în gubernia Herson pentru a-și petrece acolo sejurul rusesc. Ce să mai crezi?

După patru luni de insistențe pe lângă Cancelaria imperială din Berlin, pentru a obține autorizația de a trimite o mică sumă de bani către administrația Palatului din București, care nu mai e în măsură să achite salariile servitorilor și familiilor lor rămase în capitală, primesc în sfârșit înștiințarea că mi-a fost acordată autorizația.

28 AUGUST Kerenski a convocat la Moscova un congres al tuturor partidelor, care ar trebui să înlocuiască Duma și Sovietul și să-i confirme puterile discreționare. Primele știri care ne parvin despre acest congres arată că nu prea pare să răspundă așteptărilor dictatorului și dau mai degrabă impresia unei anarhii crescânde, căreia nici o putere nu-i va putea rezista.

În discursul său inaugural, Kerenski a expus fără reticențe pericolul „mortal" pe care îl reprezintă situația, a făcut apel la spiritul de sacrificiu al tuturor și a declarat că „va servi" prin foc și sânge împotriva oricărei tentative de opoziție. La rândul lui, ministrul de finanțe, Nekrasov[1], a descris tabloul lamentabil al finanțelor rusești, care nu se mai susțin decât prin noi și noi emisiuni monetare, a căror cifră a atins 850 de milioane de ruble pe lună. Acesta a fost rezultatul primei ședințe a congresului. Printre altele, se anunță disensiuni între Kerenski și generalissimul Kornilov[2], care a pornit spre Moscova, unde

[1]) Nikolai Visarionovici Nekrasov (1879–1940), liberal rus, unul dintre fondatorii Partidului Kadet. [2]) Lavr Gheorghievici Kornilov (1870–1918), general rus, a încercat, în sept. 1917, o lovitură de stat împotriva guvernului Kerenski pentru a pune capăt situației haotice din Rusia. Lovitura de stat a eșuat atunci când cazacii de sub comanda sa au trecut de partea guvernului. Kornilov a fost arestat la domiciliu, dar a reușit să evadeze în timpul loviturii de stat bolșevice din oct. 1917, alăturându-se forțelor contrarevoluționare din regiunea Donului. A fost ucis la 13 apr. 1918, la Ekaterinodar, în timpul unei lupte cu Armata Roșie, când un obuz a căzut peste cartierul său general.

prezența lui nu va face decât să complice problema unității de vederi și de acțiune, atât de necesară în aceste momente.

Din aceste scurte știri telegrafice, rezultă că dizolvarea puterii de stat continuă, cu o fatalitate pe care nici o energie nu o poate opri. Sarcina impusă lui Kerenski de Antantă depășește, într-adevăr, puterile omenești: să lupte împotriva reacțiunii țariste, a pacifiștilor din Soviete, împotriva dezorganizării administrative și, mai presus de toate – ceea ce e esențial –, să continue cu orice preț ofensiva militară.

Realizarea unui astfel de program este imposibilă, eșecul său pare de pe acum sigur, iar aceasta va fi pedeapsa lui Kerenski pentru că a trădat principiile revoluției ruse, care i-a pus în mâini o forță irezistibilă, capabilă să se impună în fața lumii întregi și să asigure salvarea țării sale, dacă el i-ar fi rămas fidel.

E scris ca toate popoarele care se lasă înhămate la căruța Antantei să fie crud pedepsite. Sărmana mea Românie, care ieri a împlinit un an de martiriu, a aflat deja asta. În congresul de la Moscova i s-a oferit generos ospitalitate în Rusia, în cazul în care Moldova va trebui abandonată. Tristă compensație pentru visul ei de mărire.

1 SEPTEMBRIE Petrogradul anunță oficial că trupele ruse, care luptau alături de armata română, au refuzat să înainteze. Nu e deloc încurajator pentru armata română, care trebuie să suporte singură întreaga greutate a presiunii lui Mackensen. E remarcabil că deplorabilul exemplu nu a afectat moralul trupelor noastre, dar el va prăbuși, cu siguranță, încrederea românilor într-un sfârșit victorios.

Adunarea națională de la Moscova, descriind la lumina zilei tabloul sumbru al completei dezorganizări ce domnește în armată, finanțe și transporturi, a vrut să demonstreze necesitatea unei dictaturi dotate cu puteri depline, dintre cele mai extinse. Kerenski ar trebui să fie titularul lor, în așteptarea lui Kornilov și a cazacilor săi. Partidele burgheze se resemnează cu gândul ascuns că va veni și vremea lor; cât despre partidele de stânga, care se simt amenințate și direct vizate, e de presu-

pus că își vor aduna forțele pentru a face față loviturii și pentru a-și recâștiga influența de altădată. Între cele două curente cu tendințe diametral opuse, unul pentru reacțiune, celălalt pentru realizarea principiilor revoluției, lupta va izbucni în mod fatal și va fi de o maximă violență, căci ambele dispun de mijloace importante de atac și de apărare.

Procesul Sukomlinov[1] aduce noi dovezi, incontestabile de această dată, că mobilizarea generală a armatei ruse a fost ordonată, în contra voinței țarului, deja de la începutul lui iulie 1914 și că țarul și împăratul Wilhelm au fost mințiți cu bună știință, afirmându-li-se contrariul. Încet-încet, adevărul își face loc și nu e prea departe ziua în care ne vom da seama în care tabără s-a uneltit împotriva păcii omenirii.

Wilson a răspuns primul la nota Papei, ca purtător de cuvânt al Antantei. Răspunsul lui e un record de contradicții. Antanta n-ar fi putut să meargă mai departe. Între autoritatea morală a Sfântului Părinte și aceea a domnului Wilson, nici un om onest nu are cum să ezite.

10 SEPTEMBRIE Nota lui Wilson, pe care am citit-o în traducere franceză, publicată de Agenția Havas, e în realitate mult mai puțin negativă în varianta englezească apărută în *Times*. Cenzura franceză nu a permis publicarea ei decât după multiple suprimări și alterări care îi modifică semnificativ sensul și importanța. E o veritabilă falsificare sau, dacă preferați, o ediție *ad usum Delphini*[2]. Același lucru s-a întâmplat și cu relatările de la procesul Sukomlinov, din care au fost suprimate declarațiile acuzatului și ale lui Ianușkevici, din care rezulta clar că acești

[1]) Vladimir Aleksandrovici Sukomlinov (1848–1926), general rus de cavalerie, a fost șeful Marelui Stat-Major al armatei țariste (1908–1909) și ministru de război (1909–1915); în 1915 a fost destituit deoarece nu reușise să asigure aprovizionarea armatei cu armament și muniție. A fost arestat de autoritățile țariste în apr. 1916, eliberat, apoi arestat din nou în febr. 1917. A fost judecat și condamnat la muncă forțată. Eliberat în mai 1918, a emigrat mai întâi în Finlanda, apoi la Berlin. [2]) Literal, „pentru uzul Delfinului" (lat.): epurată de pasajele neconvenabile.

doi generali, de comun acord cu Sazonov, au pus piedici acțiunii pacificatoare a împăraților Wilhelm și Nicolae II. Teama de a lăsa adevărul să pătrundă în Franța e un semn al conștiinței vinovate pe care o au guvernanții. Ei se tem cel mai tare de curentul pacifist și de revolta conștiințelor oneste care nu se lasă păcălite de cuvintele mari, dreptate, justiție și democrație. Vocile libere se fac deja auzite, în pofida terorii exercitate de cenzură, fac apel la sentimentele umane și la rațiune, dându-și astfel mâna, „pe deasupra vâltorii", cu Liebknecht[1], Nicolaï, Foerster, Bertrand Russell[2], E.D. Morel[3], Brandes[4] și Gorki[5], admirabilă falangă a spiritului liber, curajos, care luptă pentru eliberarea conștiinței universale, prizonieră a ipocriziei, sufocată de dictatura militară cu ajutorul unei cenzuri dintre cele mai abjecte, plină de minciuni și de apeluri la cele mai josnice instincte. Coaliția acestor forțe ține prizonier sufletul poporului, de la simplul țăran la membrii Institutului[6], înrolați cu toții, de bunăvoie sau cu forța, sub același steag. Cum să te mai miri apoi că opinia publică rămâne inertă și inconștientă în fața falimentului spiritului francez, împotriva căruia doar martirii tranșeelor mai protestează prin eroismul lor admirabil.

S-a produs o ruptură: ministrul Ribot a demisionat, iar succesiunea sa se anunță anevoioasă.

[1]) Karl Liebknecht (1871–1919), socialist german și activist politic marxist, fondator, împreună cu Rosa Luxemburg, al Partidului Social-Democrat din Germania (SPD), iar din 1915, al Ligii Spartakiste, o mișcare revoluționară de orientare marxistă. [2]) Bertrand Russell (1872–1970), filozof, eseist și critic social britanic, unul dintre fondatorii filozofiei analitice. În 1950 a primit Premiul Nobel pentru literatură. [3]) Edmund Dene Morel (1873–1924), jurnalist și scriitor, membru al parlamentului britanic, unul dintre susținătorii curentului pacifist. La 31 aug. 1917 a fost arestat și condamnat la șase luni de muncă silnică pentru că a trimis literatură anti-război într-o țară neutră. După Primul Război Mondial a fost editorul publicației *Foreign Affairs*. [4]) Georg Brandes (1842–1927), critic literar și gânditor danez. [5]) Maxim Gorki, pseudonimul lui Aleksei Maksimovici Peșcov (1868–1936), scriitor rus, unul dintre fondatorii realismului socialist. [6]) Referire la membrii Academiei Franceze.

În *Saturday Review* din 15 august, citesc cu oarecare uimire următorul pasaj:

„Nu se vorbește despre datoria noastră față de familia regală a României. Regele și regina ar fi fost în deplină libertate și siguranță dacă erau înțelepți să urmeze exemplul Olandei și să stea departe de acest război. Acum, după ce și-au pierdut regatul, iată-i ajunși fugari, căutând să se refugieze în Rusia. Dumnezeu să-i aibă în pază, căci, dacă trebuie să se încreadă în revoluționarii ruși, pesemne că vor fi expediați rapid spre Siberia. Regele și regina României au fost trădați de miniștrii lor, de armata lor și de aliații lor. Măcar atât poate să facă Anglia, să le ofere azil. Suntem oare atât de slabi încât să nu-i putem proteja pe aceia pe care i-am atras în război?"

Acest apel la magnanimitatea britanică arată un anume interes pentru suveranii noștri și multă supărare față de revoluția rusă, dar la ce ne-ar putea el servi în starea noastră actuală? Acest sentimentalism englezesc, care nu are nici un cuvânt de compasiune pentru marea nenorocire a poporului român, nu-mi spune nimic care să conteze, mai ales că se traduce în practică printr-un refuz de a-i ajuta pe prizonierii noștri. De altfel, armata noastră nu l-a trădat niciodată pe rege, dimpotrivă, i-a rămas fidelă necondiționat și nu-i negociază viața.

Novoie Vremie anunță un nou atentat al soldaților ruși împotriva regelui Ferdinand al României, pentru a-l constrânge să abdice și să proclame republica. Se pare că nu s-a putut sustrage atacului decât prin fugă.

Alte ziare rusești vorbesc despre un pogrom la Iași, în care ar fi fost masacrați și spânzurați 200 de evrei, iar magazinele lor ar fi fost jefuite. Sărmanii evrei! Camerele tocmai le acordaseră drepturi politice, iar acum iată că sunt spânzurați.

Ca o ilustrare a ofertei de ospitalitate a lui Kerenski adresată românilor, Sovietul din Herson se opune sosirii regelui în această gubernie. Temerile din *Saturday Review* nu sunt deci chiar așa de neverosimile. Garnizoana nesigură din Herson a

fost înlocuită cu cazaci, căci pare cert că regina Maria se află deja acolo, cu fetele și cu principele Nicolae.[1]

11 SEPTEMBRIE Kornilov îl somează pe Kerenski să-i predea toate puterile civile și militare. Kerenski ripostează destituindu-l pe Kornilov și făcând apel la popor. Conflictul latent dintre partidele burgheze, mai mult sau mai puțin reacționare, și socialiștii revoluționari izbucnește în sfârșit la lumina zilei sub forma acestui duel între cei doi dictatori în spatele cărora se vor grupa cele două tabere inamice în vederea luptei finale. Dacă Kerenski se sprijină pe Tscheidze și pe Soviete, ceea ce pare probabil, e de prevăzut că va avea de partea sa majoritatea forțelor armate de pe front și că va câștiga partida, în pofida ajutorului pe care cazacii i-l dau lui Kornilov, care e unul de-ai lor. În acest caz, vor triumfa principiile revoluției, cu consecințele lor logice, un armistițiu și poate că și pacea separată. În celălalt caz, va fi război civil, îngrozitor și fără sfârșit, care va paraliza și acțiunea militară, mai ales aceea de pe front.

Anumite depeșe vorbesc despre o pace separată cu România. Nu mi se pare verosimil pentru moment, căci atitudinea noastră e fatalmente legată de aceea a Rusiei. Ca să ajungem acolo ar trebui ca relațiile noastre cu această țară să fie atât de alterate, încât orice acțiune comună să fi devenit imposibilă. Până în prezent nu avem nici un indiciu despre starea relațiilor.

Fără a indica sursa, o depeșă din Paris anunță că Constituanta românească a aprobat votul universal, direct și obligatoriu, cu reprezentarea minorităților. Printre altele, dă și informații detaliate despre reforma agrară votată de Cameră în aceeași sesiune. Din cele 3.180.000 de hectare aparținând unui număr de 5.300 de proprietari, vor fi expropriate între 30 și 95% din întinderea totală a domeniilor, ce vor fi astfel reduse la o suprafață medie de aproximativ 250 de hectare. Exproprierea ar

[1]) Informație inexactă: la acea vreme, regina Maria și copiii se aflau la Coțofenești, în județul Bacău, unde regina înființase și administra un spital de campanie. V. Maria, regina României, *Jurnal de război*, vol. II, *1917–1918*, trad. de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, Humanitas, București, 2015, pp. 167 *sqq*.

atinge cifra de 2 milioane de hectare. Domeniile statului și ale Coroanei, bunurile de mână moartă[1], ale societăților civile, ale absenteiștilor (?)[2] și ale străinilor se vor adăuga totalului de 2 milioane de hectare ce urmează a fi distribuite țăranilor. Terenurile petroliere sunt însă excluse de la distribuire. Legea va intra în vigoare în șase luni după evacuarea teritoriilor ocupate; parcelarea se va face într-un număr de ani, dar exploatarea terenurilor expropriate se va face între timp de țăranii constituiți în asociații agricole. Proprietarii vor fi despăgubiți cu 5% din valoarea terenurilor cedate, care va fi stabilită de comisii speciale, împotriva deciziilor cărora se va putea face apel.

Aceste condiții arată că s-au aplicat la expropriere aceleași principii ce au stat, în urmă cu câțiva ani, la baza constituirii izlazurilor, mai ales în privința evaluării terenurilor de niște comisii regionale. Pentru izlazuri, comisiile au forțat nota în favoarea proprietarilor; dovada stă în faptul că, aproape peste tot, țăranul a plătit dreptul la pășunat mai scump decât înainte de aplicarea legii. Să sperăm că, de această dată, comisiile vor fi mai inspirate și că vor ține seama de noua stare de lucruri, care reclamă condiții mai puțin oneroase pentru bietul țăran.

De altfel, clasa marilor proprietari nu merită nici un interes; a dat greș în datoria ei socială de a-i proteja și educa pe țărani, cu care în majoritatea cazurilor a pierdut contactul, neavând altă preocupare decât să-și mărească veniturile. Depeșa din Paris nu spune nimic despre felul în care le vor fi repartizate țăranilor terenurile expropriate. Se va face uniform, se va ține cont de numărul copiilor, de capacitatea de muncă, vor fi colonizate regiunile depopulate cu țărani din zonele suprapopulate? Sunt întrebări dintre cele mai importante, de care va depinde în mare măsură succesul reformei.

Nu-mi fac mari iluzii asupra efectelor imediate ale introducerii votului universal într-o țară în care trei sferturi din

[1]) Cu sensul juridic de proprietate imobiliară a unei persoane juridice, care nu poate fi trecută de la un proprietar la altul. [2]) Semn de întrebare în original. „Absenteiștii“ erau acei proprietari care își lăsau terenurile nelucrate.

populație n-are nici o noțiune de viață politică, nici vreo dorință de a lua parte la ea. Acest colegiu unic va fi un colegiu de țărani la discreția administrației locale, ea va numi deputații desemnați de prefect și va asigura oricărui guvern parlamentul pe care și-l dorește. Mă tem mai ales de propaganda nesănătoasă și de supralicitarea jocului partidelor, care nu vor întârzia să se manifeste printre țărani dacă aceștia se vor mulțumi doar cu o administrație puțin mai grijulie față de nevoile și bunăstarea lor. Totuși, viitoarele guverne ale României vor trebui să țină cont de pericolul acestei propagande, să nu-i dea apă la moară prin repetarea abuzurilor din trecut, să fie, într-un cuvânt, înțelepte, căci arma votului universal s-ar putea întoarce împotriva lor, conducând la o stare de lucruri asemănătoare celei care a dus Serbia la pierzanie.

17 SEPTEMBRIE În Rusia, confuzia devine atât de mare, încât nici măcar oficioasele Antantei nu mai știu ce să creadă. Depeșele se contrazic clipă de clipă: Kerenski e asasinat, apoi reînviat; Kornilov e învingător și armata lui mărșăluiește spre Petrograd, ceea ce nu-l împiedică, două zile mai târziu, să i se predea lui Kerenski, care se proclamă dictator. În acest haos, ziarele franțuzești și englezești îi țin, puțin cam grăbit, partea lui Kornilov, omul ofensivei, împotriva lui Kerenski, care nu mai e acum decât un „demagog", după ce mai înainte fusese salvatorul Rusiei și al doilea Napoleon. Dacă e adevărat, așa cum afirmă ultimele știri, că e învingător Kerenski, această atitudine a presei antantiste va deveni cam jenantă, căci vor trebui, de voie sau de nevoie, să-i facă din nou curte „demagogului" care a demoralizat armata. Alte versiuni, vieneze, spun că Kornilov ar fi în favoarea unei păci imediate și că asta ar fi spus în fața Adunării de la Moscova, ale cărei procese-verbale au fost modificate. Pe scurt, haosul domnește peste tot, în presă ca și în situația din Rusia. Un singur fapt e clar și neîndoielnic în mijlocul acestei stări de lucruri, oricum se va sfârși ea, anume paralizia aproape completă a acțiunii militare rusești, care nu mai are de ce să le dea mari speranțe Aliaților. Câteva publicații franțuzești și englezești o recunosc deja deschis.

Un ziar din München reia tema convorbirilor de pace, la care se spune că s-ar lucra, chiar și de partea engleză. Dezmințirile curg, firește, iar informația pare într-adevăr prea puțin verosimilă; dar cine poate ști ce se întâmplă în culise, anume conciliabulele conducătorilor Antantei, eventualitățile de care se tem și concluziile pe care le trag din situația actuală, departe de a lua o turnură favorabilă pentru ei. Constituirea cabinetului Painlevé[1], fără sprijinul socialiștilor, e mai degrabă un semn de slăbiciune; criza devine amenințătoare în Italia, iar curentul pacifist câștigă tot mai mult teren în Anglia. Suntem încă departe de capitularea Antantei, nici vorbă de așa ceva, căci rămâne ajutorul american care le susține curajul, dar cine știe dacă azi mai e considerat la fel de eficient și de concludent cum era văzut în aprilie. Până acum se manifestă mai ales prin transmiterea de depeșe și prin promisiuni care ar putea fi false. Cât despre enormele credite votate, nu toate sunt destinate să susțină Antanta; în jocul americanilor există, cu siguranță, cărți ascunse pe care nu le vor scoate pe masă decât la momentul potrivit.

Refuzând să discute despre pace cu Hohenzolernii și cu guvernele lor opresoare, Wilson riscă să piardă controlul negocierilor, care a reprezentat dintotdeauna ambiția sa secretă. De altfel, Wilson n-a avut același discurs tot timpul. În lucrarea sa, *Statul*, apărută în 1913, declara formal că, dintre toate țările din Europa și chiar din America, Prusia e cea mai bine administrată, iar în organizarea ei dovedește o energie și o coeziune care nu sunt de găsit nicăieri în altă parte. În Anglia, Lloyd George era numit, înainte de război, „Nord Deutscher Lloyd" din cauza admirației sale pentru Germania. Dacă acești doi bărbați se contrazic azi atât de radical și vor să-și „democratizeze" cu orice preț inamicul, o fac probabil pentru a-i inocula acea maladie ale cărei efecte paralizante ei le cunosc cel mai bine. Dacă așa stau lucrurile, atunci ar fi logici și consecvenți.

[1]) Paul Painlevé (1863–1933), matematician și om politic francez; prim-ministrul Franței din 12 sept. până în 13 nov. 1917.

Un elvețian care a plecat din București acum 12 zile și cu care m-am întâlnit ieri îmi spune că nu este dată drept posibilă întoarcerea familiei regale, care ar fi criticată de marea majoritate a populației. Deși Petre Carp se ține în continuare deoparte, se crede că, dacă Moldova va trebui evacuată, el va accepta să formeze un nou guvern, cu cele mai bune elemente din Partidul Conservator.

Aceste informații, care sunt imposibil de verificat, nu-mi par foarte sigure.

28 SEPTEMBRIE Zilele astea am primit o scrisoare de la prințul Barbu Știrbei, care se află la cartierul general de la Iași; are un ton deprimat și nu-și ascunde deloc nemulțumirea față de ruși. Mi-a trimis și o altă scrisoare pentru prințesa Martha Bibescu, pe care am văzut-o ieri și care mi-a povestit că e acuzată de germanofilie, iar asta până și în anturajul reginei Maria. Se află în bună companie, cu Petre P. Carp, care e tratat drept trădător, spune prințesa, și pe care se gândesc să-l trimită în judecată. Ea numește asta demență și nu e departe de adevăr, căci o asemenea măsură n-ar avea alt efect decât să revolte opinia publică din România ocupată, deja suficient de pornită împotriva guvernului.

Împăratul Wilhelm a vizitat România, începând cu Curtea de Argeș, unde a depus o coroană de flori la mormintele suveranilor defuncți. Această vizită vine prea târziu. Ar fi fost mai utilă în urmă cu zece ani, atunci când îl critica pe regele Carol că pune interesele românești mai presus decât pe acelea germane. În decursul anilor, această ruptură în relațiile intime nu a făcut decât să se accentueze, iar împăratul a evitat orice explicație care ar fi putut duce la o reconciliere, cum a fost cazul în...[1], la întâlnirea cu regele Carol de la Sigmaringen, unde s-a sustras de la o conversație intimă, devansându-și brusc plecarea. Abia pe peronul gării, unde regele Carol i s-a alăturat, acesta a reușit să-i adreseze câteva cuvinte, ferme și demne, care l-au făcut

[1]) Loc liber în manuscris.

pe împărat să înțeleagă că acest Hohenzollern s-ar putea să sufere cumplit din cauza situației, dar că nu va capitula de la datoria lui de rege al românilor. Profitând de bunele mele relații cu domnul Kiderlen-Wachter, pe atunci ministrul Germaniei la București, i-am explicat cât de injustă era această animozitate a suveranului său și cât de dezirabil ar fi fost să i se pună capăt. Puțin după aceea, am avut marea satisfacție să constat că intervenția mea nu a fost complet inutilă și că s-a făcut un pas către o reapropiere care, totuși, n-a devenit completă decât mai târziu, în 1913, în vremea Războaielor Balcanice.

În trecerea sa „de-a lungul României", împăratul s-a dus la Cernavodă, unde l-a întâlnit pe regele Bulgariei, după care a vizitat teatrul de operațiuni de la Focșani, Odobești, terenurile petrolifere și salinele de la Prahova și, în sfârșit, castelul Peleș, la Sinaia, unde amintirea regelui Carol trebuie să-i fi inspirat regrete tardive. Cine știe, poate dacă, mai bine inspirat, împăratul ar fi venit în România înainte de război și și-ar fi exercitat farmecul asupra oamenilor noștri politici, ar fi creat o atmosferă de simpatie față de Germania, care ar fi împiedicat țara să se arunce în aventura de care piere azi? Dar împăratul era gelos pe prestigiul de care era înconjurat regele Carol.

29 SEPTEMBRIE Răspunsul Puterilor Centrale la nota Papei se păstrează în domeniul generalităților și admite principiul unei păci de conciliere, bazată pe principiul dreptului și libertății comerțului și mărilor. Antanta se indignează că nu se spune nimic de Belgia și de alte țări invadate. E puțin naiv să se ceară concesii și remușcări, de vreme ce Ribot, în ultimele sale declarații, nu renunță la nimic din revendicările anterioare. Presa oficioasă continuă să trateze Germania de sus, să o considere ca fiind deja învinsă și să dea cu piciorul propunerilor ei de pace. Alte ziare însă, nu dintre cele mai lipsite de importanță, văd lucrurile dintr-o perspectivă mai rațională și cer ca Aliații să-și abandoneze intențiile imperialiste, diplomația secretă și să înceapă discuția referitoare la ce se urmărește prin acest război. E un indiciu că intențiile pacifiste au mai

câștigat puțin teren și că intransigența guvernamentală nu reflectă opinia generală.

Nu e totuși cazul să ne facem iluzii prea mari cu privire la o pace apropiată: condițiile puse de o parte și de cealaltă sunt ireconciliabile și par încă ireductibile, așa că, pentru moment, pacea nu pare posibilă decât ca urmare a unor succese militare decisive – puțin probabile sau foarte îndepărtate – sau a agravării atât de serioase a situației economice, încât populația să nu o mai poată suporta. Din nefericire, această din urmă variantă pare cea mai apropiată.

Deziluzia Aliaților față de participarea rusească crește de la o zi la alta; ea se traduce prin trimiterea la Salonic a contingentelor rusești care au fost retrase de pe frontul francez și prin proiectul de a pune sub tutelă finanțele, armata, căile ferate și chiar diplomația Rusiei. Trebuie să recunoaștem că situația acestei țări pare fără ieșire și că sarcina asumată de Kerenski, de a concilia cuceririle revoluției cu ordinea, fără a ceda revoltei populare ce-l amenință, îi depășește forțele. Doar un Bonaparte victorios ar fi putut să încerce asta. Efectul dezagregator e total asupra armatei, a vieții economice, administrației, cu perspectiva unui guvern de țărani care va încheia poate pacea separată, dar va generaliza teroarea și va conduce la o prăbușire generală.

Pentru a arăta că este susținut de întregul popor, Venizelos a introdus starea de asediu în Grecia.

În Anglia, Morel e condamnat la închisoare pentru că a intenționat să-și trimită operele amicului său, Romain Rolland.

În America, Wilson, care vede spioni peste tot, își închide cu sutele compatrioții de origine germană care l-au votat.

Acești pretinși democrați se tem mai mult de discuțiile libere, la lumină, decât de Germania militaristă și autocratică.

Un spectacol edificator.

7 OCTOMBRIE În fiecare zi mai are loc un episod al luptei dintre forțele întunericului și aspirația popoarelor către pace.

Roosevelt ține la Chicago și prin alte părți discursuri furibunde împotriva germanilor și a susținătorilor lor, pe care îi

dorește expulzați din Statele Unite. Se crede în junglă, la vânătoare de tigri. E o demagogie epileptică.

La un banchet ținut la Budapesta, Czernin a dezvoltat un înțelept program de pace; Churchill[1] i-a răspuns printr-un apel la război prin toate mijloacele până la nimicirea puterii germane.

Prevăzând un eșec al războiului de artilerie, Anglia se pregătește de un război economic prin recenta creare a Departamentului de Contraspionaj Economic, Commercial Intelligence Department, care nu semnifică altceva decât organizarea unui boicot mondial împotriva Germaniei. Acest departament își va trimite agenții peste tot; și în Elveția vor fi șase. Zdrobirea comerțului german, iată adevăratul scop urmărit de Marea Britanie în acest război. N-a avut niciodată altul, iar când va fi atins – dacă va fi – vom vedea cu câtă dezinvoltură va uita de Belgia, de Alsacia-Lorena și de toate marile principii. *Salus Britaniae suprema lex esto.*[2] *Manchester Guardian*, *Daily News* și marele economist Charles Gide[3] în *Les Cahiers idéalistes*[4] își exprimă dubiile față de succesul acestei campanii. Există, într-adevăr, legi economice, împotriva cărora orice asalt disperat rămâne neputincios.

Corespondentul *Times* la Petrograd, care tocmai s-a întors la Londra, publică un tablou sumbru al situației interne din Rusia și conchide melancolic că nu mai există nici o speranță de ameliorare. Aceasta vrea să însemne pur și simplu că Antanta va trebui să scoată armata rusă din toate calculele sale.

În *Le Journal*, Take Ionescu declară că România nu va încheia niciodată o pace separată și că e incapabilă de o asemenea

[1]) Winston Churchill (1874–1965), prim-ministrul britanic pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, îndeplinea în 1917 funcția de ministru al muniților în guvernul Lloyd George. [2]) „Bunăstarea Britaniei trebuie să fie legea supremă." Parafrază a preceptului lui Cicero (din *De legibus*) *Salus populi suprema lex esto*, „Bunăstarea poporului trebuie să fie legea supremă". [3]) Charles Gide (1847–1932), economist francez, teoretician al economiei sociale și fondator al mișcării creștinismului social. [4]) *Les Cahiers idéalistes français*, publicație periodică de literatură, artă și sociologie, apărea la Paris din febr. 1917.

trădare. Dacă circumstanțele îl vor obliga pe Take Ionescu să semneze o astfel de pace, va găsi o mie de argumente ca să se justifice. Nu-l va costa decât puțină imaginație.

Argentina era pe punctul de a declara război Germaniei, dar au izbucnit greve în toată țara și iat-o că s-a întors la bunul-simț. Fenomen nou și foarte sugestiv: popoarele sunt cele care își cheamă guvernele la rațiune.

Intelectualii francezi sunt la remorca guvernului mai mult ca oricând, se întrec în slugărnicie: tristă manifestare a orbirii și urii din care abia se mai disting vocile celor câteva suflete libere și senine. Această scădere a nivelului moral al unei mari națiuni, care până acum putea pretinde pe drept cuvânt primul loc în concertul spiritual al omenirii, e dintre cele mai dureroase, mai ales pentru aceia care s-au hrănit cu generoasa spiritualitate franceză, ce a pus întotdeauna pe primul loc ideile de fraternitate, umanitate și dreptate pentru toți. Cele câteva conștiințe care nu se conformează și încearcă să reziste împotriva pervertirii simțului moral sunt ostracizate, acuzate de trădare și chiar puse la stâlpul infamiei. Ca o culme a umilinței, tocmai la barbarii din Nord, la rușii inculți și atât de denigrați trebuie să te duci acum ca să auzi protestele eliberatoare ale conștiinței umane. Aceste voci umile, ca acelea ale discipolilor lui Christos, din care se inspiră, vor reuși poate să domine zgomotul furtunii și să readucă lumea rătăcită pe drumul dreptății și al bunei înțelegeri.

17 OCTOMBRIE Germania evoluează imperceptibil către un regim parlamentar, și totuși există semne indubitabile: în Reichstag s-a instituit o comisie consultativă al cărei aviz trebuie luat de cancelar, von Capelle[1] a demisionat ca urmare a atacurilor sale de proastă inspirație împotriva socialiștilor independenți și a început o campanie pentru înlocuirea cancelarului Michaelis.

[1]) Eduard von Capelle (1855–1931), amiral german, secretar de stat la Reichmarineamt (Oficiul Imperial al Marinei). Din această poziție a acuzat Partidul Social Democrat (SPD) că sprijină acțiunile revoluționare radicale.

În ciuda influenței predominante până acum a partidelor de dreapta, e puțin probabil că împăratul va fi în măsură să dea curs politicii lor pe terenul reacțiunii; și el va evolua, dar încă și mai lent, căci a trecut timpul când respingea orice timidă tentativă a prințului von Bülow de a da parlamentului rolul său în conducerea statului. De atunci a învățat ce înseamnă puterea valului democratic care a ridicat întreaga lume împotriva sa și a poporului său.

Pacea n-a mai făcut nici un pas spre realizare; dimpotrivă, *non possumus*[1] german în ce privește retrocedarea Alsaciei-Lorena a lărgit prăpastia care ne desparte și a resuscitat de ambele părți tendințele războinice și intransigente. Antanta contează mai mult ca oricând pe superioritatea ei numerică, pe efectul blocadei pe care caută s-o întărească aplicând-o și vecinilor neutri ai Germaniei, iar Germania își păstrează intactă încrederea în invincibilitatea sa și în forța distructivă a submarinelor sale. Popoarele trebuie deci să se resemneze cu suferințe încă mai mari și cu noi sacrificii. Cine va avea nervii mai tari?

Din nefericire, nu doar beligeranții au de suferit. Neutrii nu vor fi nici ei scutiți, ora lor se apropie, începând cu Olanda, căreia America nu mai vrea să-i trimită cărbuni, în vreme ce Anglia o lipsește de toate comunicațiile poștale și telegrafice și îi caută nod în papură pe motiv că pe canalele olandeze se transportă pietrișul pentru întreținerea șoselelor belgiene. Situația ei e foarte critică; și totuși, de ce o țară atât de mică are colonii atât de bogate?

În Franța, scandalurile de delațiune și corupție țin capul de afiș și captează interesul publicului aproape la fel de mult ca războiul însuși, așa că se încearcă să fie sufocate, ca Almereyda în carcera lui.[2] Ministrul justiției le trimite procurorilor circulare

[1]) *Non possumus* (lat.), „nu putem": frază care exprimă refuzul unei solicitări aflate în contradicție cu conștiința ta. De la *sino domenico non possumus*, „nu putem fără duminică", fraza prin care martirii creștini din Abisinia i-au răspuns împăratului Diocleţian care le cerea să renunțe la sărbătoarea Sfintei Împărtășanii. [2]) Miguel Almereyda (pseudonimul

inchizitoriale pentru a-i stimula să acționeze împotriva demersurilor pacifiste, care se înmulțesc. Aceasta nu împiedică guvernul să afirme că victoria e tot mai sigură.

În Italia, lipsa alimentelor provoacă revolte sângeroase și propulsează curentul pacifist până în parlament.

Rusia continuă să se zbată între dorința de a pune capăt războiului, presiunile Aliaților și pericolul iminent al unei insurecții provocate de partidele extremiste. Kerenski urmărește prea mulți iepuri deodată: ordinea, libertatea și victoria. Despre pace, care ar fi mijlocul cel mai eficace de a reinstaura ordinea și de a salva libertatea, nu îndrăznește să vorbească și înțelegem de ce. Dar va veni inevitabil și momentul când el sau altul va înțelege că este singura cale de a salva Rusia de la o totală descompunere ca urmare a războiului civil și a anarhiei. *Volia Naroda* caracterizează arena politică rusă ca pe „un vast câmp de bătălie acoperit de cadavre, fără învingători".

Americanii au înregistrat un prim succes naval: au scufundat din greșeală un vapor italian.

Dintre toți Aliații, Japonia își înțelege cel mai bine interesul și e probabil singura, alături de Statele Unite, care va profita de acest război. Își sporește considerabil flota comercială, acaparează treptat traficul în Extremul Orient, îndepărtează orice influență rivală asupra Chinei, pe care aspiră s-o domine economic, și cheltuiește cât mai puțin cu putință pentru a fi în măsură să-și urmărească scopurile ascunse la momentul conferinței de pace. Intențiile sale sunt prea vizibile ca să nu atragă atenția, așa că englezii și americanii stau cu ochii pe ea.

Penuria mondială de alimente e principala preocupare a miniștrilor Antantei. Aceasta începe să sufere chiar mai mult decât Germania pe care dorește s-o înfometeze. Lloyd George o recunoaște, iar statisticile confirmă temerea. Au fost trimiși

lui Eugène Bonaventure Jean-Baptiste Vigo) (1883–1917), jurnalist francez, director al publicației satirice *Le Bonnet Rouge*, socialist anarhist și militant împotriva războiului. A fost arestat la întoarcerea dintr-o călătorie în Elveția, când poliția franceză a găsit asupra sa un cec de 100.000 de franci emis de o bancă germană. S-a sinucis în închisoare, la 14 aug. 1917.

prea mulți oameni pe front și în fabricile de armament, multe terenuri agricole sunt în paragină din cauza lipsei lucrătorilor agricoli, îngrășămintele lipsesc. America, pe care se conta, are o recoltă slabă de grâu, Franța nu-și poate acoperi decât jumătate din nevoi, iar stocurile disponibile în India și Australia sunt prea departe și ar absorbi o capacitate prea mare de transport. Dat fiind și războiul submarinelor, deficitul e inevitabil și consecințele pot fi grave.

O remarcă surprinzătoare a domnului von Gwinner, guvernatorul Deutsche Bank: Germania ar fi fost de multă vreme epuizată financiar dacă nu exista blocada inamică. Au forțat-o să economisească, iar aceste economii o salvează. Doar la consumul de bere și alcool economisește 13½ miliarde de mărci pe an; dacă se adaugă și articolele de lux, se ajunge la o cifră și mai mare. Toți acești bani merg la împrumuturi și reprezintă jumătate din cheltuielile de război. Anglia se aștepta la un cu totul alt rezultat.

22 OCTOMBRIE Războiul continuă, tot mai intens și mai implacabil, fără vreo perspectivă apropiată de a se termina. Bilanțul lui va fi deficitar pentru toți, dar va fi mai ales un deficit moral, în pofida pierderilor imense de oameni și de materiale.

După lectura buletinelor zilnice ale masacrului, bietul observator se întreabă, cu o neliniște crescândă, dacă acest carnagiu se perpetuează cu adevărat în numele dreptății, al eliberării popoarelor și al fericirii omenirii, așa cum se afirmă. Concluzia întristătoare este aceea că nu există nicăieri vreo preocupare idealistă, că ambele tabere, în grade diferite, se luptă cu scopul de a-și cuceri, domina și extermina adversarul. Masele hipnotizate încă nu-și dau seama, sunt mânate la abator ca oile și se supun aproape benevol. Iată unde am ajuns după trei ani de nemaipomenită mistificare.

Orgoliul nostru pentru frumoasa civilizație pe care am creat-o e în scădere. Dacă o comparăm cu civilizațiile vechilor greci și egipteni, suntem obligați să admitem că această comparație nu mai e în avantajul nostru și că, în cei 2.000 de ani

care s-au scurs, nivelul moral al societății umane nu numai că nu a avansat, dar a scăzut considerabil. Progresul nostru științific e semnificativ, dar nu poate compensa regresul etic al stării noastre sociale, în comparație cu aceea a anticilor. Ce nume am putea să opunem unui Krishna, Hermes, Pitagora sau Platon? Unde sunt doctrinele care se preocupă în egală măsură de fericire și de umanitate? Cine dintre noi, cei de azi, mai arată aceeași dragoste ca Iisus pentru cei umili și dezmoșteniți de soartă? S-a scurs multă vreme de când acești interpreți sacri ai legii divine au predicat pacea în lume, dreptatea pentru toți și dreptul națiunilor, în mod elocvent și sincer, nu ca Wilson și Lloyd George, dar sămânța aruncată de ei nu a rodit printre noi.

Odinioară, conducătorii popoarelor trezeau aspirațiile nobile ale sufletului omenesc vărsând peste ele uleiul sfânt al iubirii pentru a le face să ardă ca o candelă nemuritoare; în zilele noastre, acești conducători fac apel la cele mai primitive instincte, exaltă doar ura și invidia, slăvesc distrugerea și uciderea între frați. Nu cumva am lăsat în urmă idealul umanității?

30 OCTOMBRIE Presiunea englezilor asupra frontului german a înregistrat în ultimele cincisprezece zile unele progrese. În ritmul ăsta, va fi nevoie de foarte mulți ani pentru ca Franța și Belgia să fie eliberate, iar teritoriul recucerit nu va mai fi decât deșert. Această soluție englezească nu poate să le convină nici francezilor, nici belgienilor: trebuie găsit ceva mai puțin înspăimântător.

Dinspre partea lor, Puterile Centrale au înregistrat un succes strălucit cu al șaptelea împrumut de război german și o ofensivă victorioasă pe Isonzo, al cărei front e asigurat. Goertz, Civide și Montfalcone sunt pierdute, iar Rudine e amenințat. E derută, aproape un dezastru pentru armata italiană. Rămâne de văzut dacă reușește să treacă de faza depresiei morale și dacă Cadorna[1] va trece printr-o bătălie asemănătoare celei de pe Marna. Situația e agravată de o criză ministerială și de

[1]) Luigi Cadorna (1850–1928), mareșal al Italiei, șeful Statului-Major al armatei italiene în timpul Primului Război Mondial.

posibilitatea apariției unor frământări interne ce ar putea paraliza acțiunea militară. Dar Italia e condamnată să se supună până la capăt voinței Antantei, căci aceasta o poate înfometa. Ar putea cel mult să urmeze exemplul Rusiei și să adopte un fel de armistițiu tacit pentru a nu viola Convenția de la Paris.

Kerenski încă mai caută o cale de conciliere între partizanii revoluției sociale și cei ai Antantei. O va căuta în van. Tot ce va putea face va fi să crească presiunea asupra Aliaților în vederea unei păci separate; dar și succesul unei asemenea acțiuni e foarte nesigur. Pentru el și pentru Rusia, alternativa pare fatală: ori pacea separată, ori anarhia.

Sunt informat că Take Ionescu i-ar fi scris secretarului lui, Cioroneanu, că partida e pierdută pe frontul de est, dar că va fi cu siguranță câștigată pe cel de vest. Exact același lucru poate fi citit zilnic și în ziarele anglo-franceze.

Se pare că la Rostov se găsesc 30.000 de refugiați români, iar la Bergen sunt 1.000 de familii românești cărora nu li se permite să-și continue drumul. Doar treizeci de persoane, care aveau pașapoarte diplomatice, au putut pleca. Această informație provine de la domnul Mavrocordato, directorul unei bănci rusești din Petrograd, sosit la Geneva.

31 OCTOMBRIE Ofensiva austro-germană pe Isonzo avansează fulgerător, ceea ce nu se poate explica decât prin dezorganizarea și demoralizarea armatei italiene, care se repliază pe ultima linie de apărare și poate că nu se va opri nici acolo.

Frontiera italiană cu Elveția e ermetic închisă, așa că nu știm nimic despre ce se întâmplă în interiorul țării. Presa face apel la calm și încredere, dar ăsta nu e un indiciu liniștitor asupra stării de spirit.

Ca și România, Italia își va vedea prăbușindu-se visul său de a avea un imperiu mediteraneean și va cunoaște crudele decepții ale trezirii la realitate. *La nostra guerra* și *Fara da se*[1], formule orgolioase și temerare, vor lăsa locul unui apel disperat la Aliați. Bineînțeles că interesul acestora îi va determina

[1]) „Războiul nostru“ și „prin noi înșine“ (it.).

să ajute Italia, dar nu vor uita cât de mult au fost nevoiți să insiste pe lângă ea ca să-și trimită trupele la Salonic și nici refuzul de a trimite trupe în Franța. Se poate deci presupune că ajutorul dat nu va avea amploarea necesară pentru a opri invazia austro-germană.

Falsificarea îndrăzneață a adevăratelor sentimente încercate de un popor are urmări dureroase, în Italia, ca și în România. *Le Journal de Genève*, care are uneori elanuri de sinceritate, caracterizează foarte bine situația generală atunci când spune că Europa întreagă, de la Urali la Atlantic, trăiește, cu sau fără regimuri autocrate, într-un complet dezacord între guvernanți și guvernați și că nici un popor nu mai e reprezentat de un parlament care să-i reflecte ideile. Conchide că e nevoie de alegeri generale. Altfel spus, popoarele s-au săturat de război, dar nu se dorește consultarea lor. Ar fi totuși primul pas ce trebuie făcut pentru a se realiza programul Societății Națiunilor, pe care Wilson crede că l-a inventat el și pe care vechii greci îl numeau tribunalul amfitrionilor. Clauza esențială a acestui contract internațional era următoarea: „Fiecare popor asociat jură că nu va deturna niciodată, pe timp de pace sau pe timp de război, sursele necesare supraviețuirii tuturor, iar dacă vreun popor va îndrăzni să o facă, atunci toate celelalte se vor ridica împotriva lui.“ Până una alta, Wilson înfometează Germania și amenință neutrii cu aceeași soartă dacă nu se vor alătura cauzei lui.

15 NOIEMBRIE Cucerirea puterii de către bolșevici[1] nu pare să aibă vreun viitor; despre Kerenski se anunță că e din nou stăpân la Petrograd, după lupte sângeroase. În regimul său de 48 de ore, guvernul Sovietelor a reușit doar să facă un apel disperat în favoarea păcii. Fie și atât și ar trebui să fie de ajuns ca să-l facă respectabil.

Italia se leagănă cu gândul că dezastrul armatei a provocat uniunea morală a tuturor partidelor, inclusiv Giolitti[2] și socia-

[1]) În ziua de 7 nov. 1917, bolșevicii au dat lovitura de stat care a dus la răsturnarea guvernului Kerenski. [2]) Giovanni Giolitti (1842–1928),

liștii oficiali. Dar acestea nu sunt decât atitudini comandate de circumstanțe care nu vor putea reuși să suplinească forța de rezistență a armatei învinse. Aceasta e depășită peste tot de forțele austro-germane, iar ajutorul aliat riscă să fie tardiv și insuficient, așa cum a fost mereu până acum.

În Franța e criză ministerială, dezamăgire a opiniei publice, care se arată tot mai nervoasă, și scandaluri publice ce nu se mai sfârșesc, afectând prestigiul autorităților și încrederea în acestea.

În Germania, dimpotrivă, evoluția către parlamentarism se face la modul înțelept, ceea ce nu poate decât să bucure populația și să prezerve autoritatea împăratului. Contrastul e izbitor și dovedește superioritatea simțului practic german, care se afirmă deopotrivă în politică și la război, printr-o judecată sănătoasă, cumpănită și fără brutalitate.

La Geneva, rușii, atât de adulați până să ceară pacea, au devenit acum obiectul insultelor populației.

Iar domnul Wilson, ca să nu-și contrazică inconsecvența, îi tratează pe pacifiști de „stupizi".

18 NOIEMBRIE Ieri m-a vizitat prietenul Carl Landi, care vine de la Paris și, din poziția lui, a reușit să se informeze corect. E departe de a fi optimist față de situația Franței, mai ales în ce privește viitorul. Guvernele își pierd tot mai mult din autoritate, supunerea lor față de Anglia e tot mai mare și mai dăunătoare, în fine, încăpățânarea lor de a refuza să audă vorbindu-se de pace, cu orice preț, va conduce la o prăbușire în lipsa unor succese militare decisive survenite pe termen scurt.

Acest guvern Clemenceau[1] va fi, cel mai probabil, ultimul. Se căuta un om forte și energic. S-a crezut că el e acela și i-au acordat încredere chiar și socialiștii, care se țin departe de combinații. Va reuși să rezolve problemele urgente, dar va fi oare mai norocos decât Painlevé în impulsionarea efortului de război,

președintele Partidului Liberal Italian, susținător al neutralității Italiei în Primul Război Mondial. [1]) Georges Clemenceau (1841–1929), om politic, prim-ministrul Franței (16 nov. 1917 – 20 ian. 1920).

care e un fapt esențial? Unitatea de comandament pe care Antanta se laudă că a realizat-o prin crearea unui consiliu de război interaliat e foarte disputată în Franța și în Anglia. În fapt, pare un lucru imposibil, fiindcă fiecare guvern își rezervă un drept de veto față de trimiterea trupelor sale pe fronturi unde nu are un interes direct. Visul de a avea un Hindenburg, unic comandant ascultat de toată lumea, e foarte dezirabil pentru Antantă.

Discursul lui Lloyd George, cu critici acerbe față de conducerea războiului, care sunt o mărturisire a erorilor comise, provoacă vii acuzații în Anglia, iar Asquith[1], în căutarea unei revanșe, cere explicații.

Ultimele știri din Rusia, tot incoerente și contradictorii, par totuși favorabile bolșevicilor, care par să fie din nou stăpâni pe Petrograd. Partidele negociază ca să evite o și mai mare vărsare de sânge, încercând să se pună de acord pentru constituirea unui guvern socialist moderat. Vor reuși oare, sau anarhia și războiul civil vor continua să facă ravagii? Iar armata de care parte va înclina? Aceasta e singura forță reală în Rusia, cel care va ști să o atragă de partea sa va deveni stăpânul țării. E foarte probabil că armata va fi de partea celui care vrea pacea.

În Elveția, unitatea morală slăbește. Prăpastia care îi separă pe romanzi de germanici continuă să se adâncească. Această campanie criminală e opera presei romande, înfeudată Antantei până la a uita că e elvețiană. La Zürich, antimilitariștii provoacă ciocniri sângeroase. E surprinzător că nici Consiliul Federal nu reacționează mai energic împotriva tuturor acestor manifestări antipatriotice ce ar putea conduce la un nou Sonderbund[2].

[1]) Herbert Henry Asquith (1852–1928), om politic britanic, liberal, prim-ministru (1908–1916). După ce a fost înlocuit în funcție de Lloyd George, Asquith a devenit principalul lider al opoziției din parlamentul britanic. [2]) Sonderbund, „alianța separatistă", o alianță formată în 1845 de șapte cantoane catolice, cu scopul de a rezista încercărilor de centralizare statală. Aceasta a condus, în 1847, la un război civil care a durat trei săptămâni (3–29 nov.). Ca urmare a acestui război, a fost adoptată Constituția federală din 1848.

O depeșă din Tokio anunță că Japonia nu-și va mai trimite trupele în Europa. Acest fapt va tempera zelul americanilor, care totuși continuă să trimită apeluri presante pentru ca japonezii să se grăbească să intervină.

28 NOIEMBRIE Împotriva tuturor așteptărilor, guvernul lui Lenin rezistă încă la Petrograd și în majoritatea zonelor Rusiei. Propunerile sale de armistițiu îi atrag susținerea maselor și îi întăresc autoritatea. Dacă Kerenski s-ar fi sprijinit pe această dorință generală de pace, a cărei forță irezistibilă a neglijat-o, alegând în schimb să se pună în slujba intereselor militare ale Antantei, ar mai fi și azi stăpânul incontestabil al situației.

Generalissimul Dukonin[1], destituit pentru refuzul său de a începe tratativele de pace, amenință că își va aresta succesorul, pe Krîlenko[2] – un agitator improvizat în colonel –, ceea ce s-ar putea să-i fie mult mai simplu decât să atragă armata de pe front de partea rezistenței sale.

Puterile Centrale nu pot decât să încurajeze și să favorizeze acest proiect de armistițiu, păstrând totuși, în mod oficial, o atitudine de expectativă până când guvernul rus va fi dobândit mai multă consistență și autoritate.

Au început alegerile pentru Constituanta rusă. Rezultatul lor nu le va putea fi decât favorabil țăranilor, muncitorilor și soldaților, care formează imensa majoritate a electoratului. Această Constituantă va fi prima expresie adevărată a sentimentelor rusești; ea va da tonul pentru formarea unui guvern definitiv ce va fi, înainte de toate, pacifist. De teama unei păci

[1]) Nikolai Dukonin (1876–1917), ultimul mare comandant al armatei imperiale ruse, a fost demis de Lenin după ce refuzase să dea curs dispoziției acestuia de a discuta un armistițiu cu Puterile Centrale. A încercat să organizeze la Moghilev o rezistență armată împotriva Armatei Roșii, dar a fost prins și executat de trupele comandate de succesorul său, Nikolai Krîlenko, la 3 dec. 1917. [2]) Nikolai Krîlenko (1885–1938), revoluționar bolșevic, unul dintre liderii loviturii din 25 oct. 1917. A ocupat diverse funcții în aparatul de stat al URSS, printre care cea de președinte al Tribunalului Suprem, procuror, comisar al poporului pentru justiție. A căzut victimă terorii staliniste, fiind demis din toate funcțiile și executat prin împușcare.

separate, Antanta l-a abandonat pe Nicolae II și a susținut revoluția; a calculat greșit și a pierdut partida. Reprezentanții săi la Petrograd nu mai au altceva de făcut decât să-și pregătească valizele și să ajungă la frontieră cât mai au încă posibilitatea.

Trotki[1] a început publicarea documentelor secrete de la Pont des Chantres.[2] Până acum nu aduc nici o noutate, în orice caz nu sunt publicate textele tratatelor originale, care se poate să fi fost furate sau probabil că sunt păstrate pentru momentul când ruptura definitivă cu Antanta va deveni inevitabilă. Aceste acte confirmă că se stabiliseră deja împărțirea Turciei și atribuirea către Franța a malului stâng al Rinului. O notă a lui Polivanov[3] arată că acesta considera excesive concesiunile făcute României și le aprecia ca incompatibile cu interesele Rusiei în Balcani.

Așa incomplete cum sunt, aceste documente provoacă o vie indignare în tabăra Aliaților, care încearcă, pe de altă parte, să le atenueze efectul. Ele ar putea să precipite încheierea armistițiului și să extindă acordul cu Puterile Centrale până la un schimb de prizonieri, ceea ce i-ar zădărnici Antantei orice speranță la o victorie decisivă și ar aduce o atingere iremediabilă prestigiului ei moral, deja foarte șifonat.

Conferința interaliată care se deschide azi la Paris va avea de rezolvat trei mari probleme: atitudinea Antantei față de Rusia, comandamentul unic, solicitat de Wilson, dar respins de Anglia, și planul operațiunilor militare viitoare. Să așteptăm soluțiile. Sub influența lui Clemenceau, acestea vor fi, fără îndoială, intransigente și violente.

[1]) Lev Trotki (1879–1940), revoluționar, teoretician al „revoluției permanente", a fost, alături de Lenin, principalul artizan al revoluției bolșevice. După venirea la putere a bolșevicilor a fost comisar al poporului pentru afaceri externe și comisar al poporului pentru afacerile armatei și flotei. A fost, de asemenea, organizatorul Armatei Roșii. În 1928 a fost deportat din ordinul lui Stalin; în 1940 a fost ucis în Mexic de agentul stalinist Ramón Mercader. [2]) Corect: Pont aux Chantres – denumirea sub care era cunoscut în epocă sediul din Sankt-Petersburg al Ministerului rus al Afacerilor Externe. [3]) Aleksei Polivanov (1855–1920), general rus de infanterie, ministru de război (iun. 1915 – mart. 1916).

Tratativele de armistițiu, care, potrivit discursului contelui Hertling[1] din Reichstag, par inevitabile, pun România într-o poziție dintre cele mai critice. Ce altceva poate ea să facă, la această răspântie fără ieșire în care se află, decât să-și orienteze politica după atitudinea Rusiei pentru a nu se expune unei noi catastrofe? I-am scris în acest sens prințului Barbu Știrbei la Iași, mai degrabă pentru a-mi elibera conștiința, căci, la momentul când scrisoarea mea va ajunge la el, guvernul român va fi luat deja o decizie, fie în sensul de a se pune de acord cu Rusia, fie pentru o rezistență până la capăt, care îi va fi impusă de Antantă, cu recomandarea să-și alăture eforturile celor ale lui Kaledin[2], în vederea răsturnării lui Lenin și a lui Trotki. Dar aceasta ar fi o nouă aventură, mai rea decât prima, și sper că un asemenea risc va fi evitat. Cine știe dacă nu cumva, alături de ruși, nu s-ar putea ajunge la un armistițiu cu Puterile Centrale pe baza recunoașterii statu-quoului dinainte de război și cu menținerea dinastiei?

3 DECEMBRIE Potrivit *Daily Chronicle*, guvernul lui Lenin ar fi ordonat trupelor ruse să se retragă de pe frontul românesc. Tratativele de armistițiu sunt în curs și prind consistență, fără ca, până în acest moment, să se știe mai multe despre ele.[3] Cât despre atitudinea pe care ar trebui să o adopte guvernul român, ca urmare a situației create de armistițiu, nu se spune încă nimic, în afară de faptul că a prezentat Antantei consecințele

[1]) Georg von Hertling (1843–1919), om politic conservator din Bavaria; între 2 dec. 1917 și 2 oct. 1918 a fost ministru-președinte al Prusiei și cancelar al Imperiului German, succedându-i în această din urmă funcție lui Georg Michaelis. [2]) Aleksei Maksimovici Kaledin (1861–1918), general de cavalerie, lider al cazacilor de pe Don, a condus Gărzile Albe la începutul războiului civil din Rusia. După pierderea orașului Rostov-pe-Don și începutul retragerii spre Kuban, cunoscută sub numele de „marșul înghețat", a demisionat din această poziție, iar ulterior, la 11 febr. 1918, s-a sinucis. [3]) După preluarea puterii de către bolșevici, Rusia a pornit tratative pentru o pace separată cu Puterile Centrale. La 5 dec. 1917 a fost încheiat armistițiul la Brest-Litovsk, urmat, la 9 dec. 1917, de un armistițiu similar, încheiat la Focșani, între guvernul român, reprezentat de generalul Alexandru Lupescu, și Puterile Centrale.

grave, exprimându-și totodată intenția de a nu întreprinde nimic ce ar putea prejudicia interesele aliaților. Pe de altă parte, o telegramă a lui Wilson către regele Ferdinand îl asigură de concursul economic și diplomatic al Statelor Unite.

Nu găsesc nimic liniștitor în toate acestea: concursul domnului Wilson e o promisiune de circumstanță, fără nici o consecință practică, nu îl angajează cu nimic și n-ar putea decât să ne împingă la o rezistență dezastruoasă. Nici Antanta, chiar de-ar dori, nu poate face nimic pentru noi. Vor ști cei de la Iași să tragă concluzia logică a acestei stări de lucruri? Se vor gândi ei la sărmana Românie mai mult decât la interesele Antantei?

În raportul lui Polivanov din 1916, publicat zilele astea de Trotki, citim că intrarea României în acțiune n-a fost niciodată dorită, nici considerată ca avantajoasă de către Marele Stat-Major rus și că, în caz de victorie, o Românie de 13 milioane de locuitori ar reprezenta mai degrabă o amenințare pentru Basarabia rusească. Acest raport explică atitudinea Rusiei față de noi.

Președintele Consiliului Țărilor de Jos descrie în cele mai triste culori situația țării sale și pericolele ce o amenință. El declară că Olanda va rămâne neutră, orice s-ar întâmpla, dar că își va apăra independența împotriva oricui o va amenința. În America, anumite publicații se întreabă dacă n-ar fi rost să se pună mâna pe coloniile olandeze, iar *Westminster Gazette* din Londra zice că Olanda ar trebui să-i fie recunoscătoare Angliei că nu a implicat-o în război, așa cum ar fi făcut Germania dacă era în locul acesteia. Nici că se poate să împingi cinismul mai departe, nici să-ți dezvălui mai limpede poftele ascunse.

Nu ar trebui trecute cu vederea discursurile ținute la Christiania[1] de cei trei suverani ai țărilor scandinave, mai ales nobila exprimare a regelui Suediei care, cu această ocazie, a pus piciorul pe pământ norvegian pentru prima dată de la separarea celor două țări.[2] Hotărârea lor de a rămâne strâns uniți și

[1]) Denumirea capitalei norvegiene Oslo între anii 1624 și 1925.
[2]) Norvegia ieșise din uniunea cu Suedia la 7 iun. 1905, devenind o monarhie independentă.

de a-și păstra neutralitatea e un semn că doresc să se sustragă oricărei presiuni exterioare, la fel ca și Olanda. E nucleul unei linii a neutrilor pe care circumstanțele actuale o fac foarte dezirabilă.

Departamentul politic elvețian mă informează că de acum încolo nu va mai fi posibil să-mi transmită corespondența la Iași și îmi returnează scrisoarea către prințul Barbu Știrbei. De ce se tem oare? Sau, mai bine zis, de ce se teme Berna?

În cartea lui O.C. Tăslăuanu[1], *Trei luni de campanie în Galiția*, citesc, sub data de 24 octombrie 1914, următoarele:

Azi am pus mâna pe câteva numere din Tageblatt*-ul de Sibiu. În foaia săsească am cetit prima știre despre moartea regelui Carol. Pentru mine, aceasta a fost evenimentul cel mai important de când mă aflu pe câmpul de război. Reproduc textul notelor mele din carnet: „Regele Carol! Acest nume înseamnă cel mai frumos capitol din istoria neamului nostru. Prin personalitatea viguroasă a acestui om, România, și cu ea românismul, și-a croit un drum nou, al său propriu, în istoria omenirii. În cursul domniei lui, în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, a biruit voința poporului nostru prin jertfele de sânge ale războiului de neatârnare, a biruit gândirea și simțirea românească prin știința și arta națională. În cei 50 de ani din urmă ne-am trezit conștiința, ne-am făcut educația individualității noastre etnice și ne-am organizat în stat independent; toate forțele sociale s-au desfășurat cu un avânt care au impus tuturora, chiar și dușmanilor noștri cei mai mari. În întreaga*

[1]) Octavian C. Tăslăuanu (1876–1942), scriitor și om politic român, originar din Bilbor, județul Harghita. În Primul Război Mondial a luptat mai întâi în armata austro-ungară, apoi a trecut în Regat și a fost ofițer de informații în armata română. După război, a fost pentru scurtă vreme ministrul industriei și comerțului în guvernul Averescu. Basset se referă aici la cartea sa *Trei luni pe câmpul de război: Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, ed. a II-a revăzută și întregită, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915. Însemnarea, pe care o reproducem în această ediție după originalul românesc, apare la pp. 234–236 și e datată în original în 20 oct. 1914.

evoluție ce a făcut-o sufletul românesc, regele Carol a luminat ca un far mântuitor. Cu înțelepciunea, prevederea, tactul și sârguința lui a fost pentru noi o stea călăuzitoare. Îmi aduc aminte de fața lui energică și totuși blândă, de seriozitatea și bunătatea cu care ne-a primit în 1905, când i-am predat, în castelul Peleș din Sinaia, numărul din Luceafărul *închinat Lui. La prânz, fiind oaspeții lui, ne-a vorbit ca un părinte, întrebându-ne despre Ardeal. A fost un om care a știut ce vrea și care a izbutit întotdeauna să-și impună voința. În acest conflict dintre puterile europene, cred însă că ochiul lui ager își pierduse siguranța. Am auzit că la Consiliul de Coroană și-a pus în joc sceptrul și dinastia pentru Tripla-alianță. Cred că neutralitatea României a rezultat și din divergența iscată între Coroană și sentimentul obștesc. Acum a căzut stâlpul triplei-alianțe de la gurile Dunării, Înțeleptul Balcanilor a închis ochii pentru vecie. Cine îl va putea înlocui? Moștenitorul s-a manifestat prea puțin, și despre valoarea lui circulă multe păreri. Va fi El în stare să ducă la izbândă poporul nostru în aceste zile de grea cumpănă? Mă gândesc la rămășițele fanariotismului și bizantinismului, care mai înficiază*[1] *viața publică a României, și mi-e frică de otrava acestor buruieni levantine. Vremurile sunt prielnice corupțiilor și trădărilor. Cred însă așa de mult în biruința poporului nostru, încât toate îndoielile din suflet îmi dispar. Știu ce simte, ce așteaptă și ce poate poporul nostru întreg. El trebuie să biruiască! Cărturarii devotați și cinstiți pot face minuni cu acest* Gesindel *(pleavă, goz), cum e numit aici pe câmpul de luptă de cei mari".*

Tăzlăuanu este din rasa aceasta, a celor ce vorbesc mândru și înțelept, fără nimic în comun cu bizantinismul de la București.

4 DECEMBRIE Lordul Lansdowne[2] a publicat o scrisoare prin care recomandă revizuirea scopurilor de război în sensul mo-

[1]) Așa în original. [2]) Henry Petty-Fitzmaurice, al cincilea marchiz de Lansdowne (1845–1927), a fost guvernator general al Canadei, vicerege al Indiei, secretar de stat la Ministerul de Război, iar între 1900 și

dernizării. Cabinetul englez i-a apreciat efectul moral ca fiind suficient de important încât să fie nevoie să se adreseze un protest la Conferința interaliată de la Paris. Punctul de vedere al lordului Lansdowne, care reflectă părerile intime ale multor englezi, e combătut de toată presa belicoasă, dar aprobat de organele independente de nuanța lui *Manchester Guardian*. Dacă un om care ocupă în Anglia o poziție atât de înaltă consideră potrivit să lanseze acest apel la conciliere, trebuie să vedem aici un indiciu că e pe cale să se producă o schimbare importantă în opinia publică engleză, împotriva politicii încăpățânate a lui Lloyd George și Clemenceau. Deocamdată e doar un simptom, dar unul căruia evenimentele îi pot adăuga consistență.

6 DECEMBRIE Azi e o aniversare dureroasă: luarea Bucureștiului. Sunt asaltat de gânduri triste despre soarta bietei țări nevinovate, despre nenorocirile și ruina ei.

Depeșele anunță că generalul Șcerbacev[1] ar negocia armistițiul pe frontul ruso-român. Mi se pare neverosimil. Dacă Brătianu consimte la acest demers, ceea ce nu e sigur, va negocia și el, însă germanii nu ne vor oferi aceleași condiții ca rușilor. Pentru ei, noi suntem aliați trădători și ne aflăm la mila lor.

1905 a fost prim-ministrul Marii Britanii. Vederile sale, potrivit cărora războiul mondial amenința să distrugă civilizația și, ca atare, se impunea începerea cât mai urgentă a negocierilor de pace, au fost prezentate guvernului britanic încă din 1916. Scrisoarea la care se referă Basset e cunoscută ca „scrisoarea Lansdowne" și a fost publicată pe 29 nov. 1917 în *Daily Telegraph*. Presa britanică a considerat-o ca fiind „un act de infamie". Lansdowne a continuat să militeze pentru o pace echitabilă și, în febr. 1918, a înființat Comitetul Lansdowne, cu al cărui program politic a candidat pentru Camera Lorzilor. [1]) Generalul Dmitri Șcerbacev/Șcerbaciov (1857–1932), comandant al forțelor imperiale ruse de pe frontul românesc. A încercat să limiteze (cu sprijinul generalului Henri Berthelot, comandantul Misiunii Militare Franceze din România) influența propagandei bolșevice în rândul trupelor ruse de pe frontul din Moldova. În ian. 1918, Sovietul Comisarilor Poporului l-a declarat „dușman al poporului" și l-a pus în afara legii. După ce a fost, vreme de doi ani, unul dintre liderii Armatei Albe, în 1920 s-a exilat în Franța, la Nisa, unde a trăit dintr-o pensie asigurată de statul român.

Mă tem că vor fi nemiloși cu noi. Și totuși, sărmanul popor nu are nici o vină pentru această aventură.

Pravda publică condițiile tratatului de aderare a Italiei la Antantă, cu toate cererile de împărțire a prăzii formulate de Sonnino și clauza de excludere a Papei din negocierile de pace. Aceasta explică de ce nici Franța, nici Anglia nu au răspuns ofertei de pace a Sfântului Scaun.

Conferința de la Paris și-a încheiat lucrările. Rezultatul e mai degrabă slab: coordonarea resurselor, uniune mai strânsă între Aliați și toate lucrurile care s-au spus deja de o mie de ori. Pare evident că, dacă s-ar fi obținut vreun rezultat mai substanțial și mai liniștitor pentru opinia publică, n-ar fi întârziat să-l anunțe. *Testimonium pauperitatis*.[1] Despre situația din Rusia, nici un cuvânt.

Iată în fine un nou mesaj al domnului Wilson care completează seria manifestărilor sale contradictorii. E un model de retorică ce intră în categoria celor pe care Heinrich Heine le numea „clar de lună împăiat"[2]. Totuși, pasajul despre libertatea mărilor îi va face pe englezi să strâmbe puțin din nas.

7 DECEMBRIE *Pravda* publică un raport al ministrului Rusiei în România, datat în 20 noiembrie 1916, cu 15 zile înainte de căderea Bucureștiului. Face istoricul oscilațiilor politicii românești de la începutul războiului, datorate exclusiv preocupării de a se situa de partea învingătorului. Ca și generalul Alekseiev, nici el nu dorește deloc creșterea teritorială a României, care s-ar interpune periculos între Imperiul Rus și Constantinopol și n-ar întârzia să contracareze politica rusă în Balcani. În consecință, adaugă textual, interesele politice rusești se acomodează perfect cu prăbușirea proiectelor care ar fi trebuit să transforme România într-o mare putere.

Dacă sfidarea regelui Carol la adresa rușilor mai avea nevoie de vreo justificare, o găsim în concluziile acestui raport, expresie nedisimulată a orientării constante a politicii țariste.

[1]) „Mărturia sărăciei" (lat.). [2]) Heinrich Heine (1797–1856), poet și prozator german, a folosit expresia citată de Basset pentru a descrie traducerile de poezie, infidele prin definiție.

Imperiile Centrale anunță azi două succese: unul împotriva englezilor, în jurul orașului Cambrai (9.000 de prizonieri, 148 de tunuri și 716 mitraliere), altul împotriva italienilor, pe Platoul celor Șapte Comune[1] (11.000 de prizonieri, 60 de tunuri). Evenimentul cel mai important este demisia generalului Foch[2] din Consiliul de Război de la Versailles, aparent din cauza îndoielilor pe care le are cu privire la capacitățile colaboratorilor săi englez, italian și american. Ce mai rămâne din marile decizii de la Rappalo, care ar fi trebuit să conducă la unitatea de comandă efectivă și să schimbe fața lucrurilor?

În ciuda dezmințirii date de Londra, aderarea României la armistițiu poate fi considerată certă, e anunțată oficial de Reichstag și confirmată de ministrul nostru la Londra, Mișu.[3] Nu ne rămăsese nimic altceva de făcut, în izolarea în care ne aflam. Sper că necesitatea va fi înțeleasă de aliații noștri și că ne vor scuti de atacurile și de injuriile cu care îi gratifică pe ruși. În sfârșit, sângele nostru a încetat să mai curgă! Să dea Dumnezeu să urmeze pacea și condițiile ei să nu fie prea dure!

9 DECEMBRIE Aderarea României la armistițiu se confirmă; se anunță chiar că armistițiul va dura până la sfârșitul războiului. Presa franceză se resemnează cu situația fără a se arăta prea

[1]) Regiune din nordul Italiei, pe râul Piave. Începând din nov. 1917, râul Piave era linia de front dintre armata austriacă și forțele Antantei. [2]) Ferdinand Foch (1851–1929), general francez, comandantul Armatei a IX-a franceze, era la acea vreme șeful Statului-Major General francez. Consiliul Suprem de Război, cu sediul la Versailles, fusese înființat la 7 nov. 1917 cu scopul de a coordona acțiunile militare ale Aliaților; din el făceau parte prim-miniștrii și câte un ministru din fiecare țară a Antantei, cu excepția Rusiei. În acest consiliu, Foch, alături de Wilson și Cadorna, avea rolul de reprezentant militar, căruia statele-majore ale Aliaților trebuiau să-i prezinte planurile de acțiune. Conferința de la Rapallo, la care se referă în continuare Basset, avusese loc la 5 nov. 1917, ca urmare a înfrângerii suferite de Aliați în fața Germaniei, în bătălia de la Caporetto, în Italia. La această conferință se hotărâse, printre altele, și înființarea la Versailles a Consiliului Suprem de Război, care trebuia să se reunească cel puțin o dată pe lună. [3]) Nicolae Mișu (1858–1924), om politic și diplomat român; în perioada 1912–1921 a fost trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra.

acidă împotriva guvernului de la Iași, care a făcut tot ce a putut pentru a evita situația și nu a cedat decât în fața necesității inexorabile. În schimb, presa nu-i menajează pe ruși, care nu mai sunt în ochii ei decât niște trădători și niște scelerați vânduți Germaniei. Ei răspund acestor atacuri prin publicarea tratatelor secrete și prin refuzul de a plăti cupoanele împrumuturilor contractate pentru război. Aceste două măsuri lovesc Antanta în punctul cel mai sensibil: în prestigiul ei moral – punând în evidență duplicitatea țelurilor sale de război, dezvăluite în întreaga lor goliciune – și în portofelul rentierilor, plin cu cupoane rusești. Capitalul francez plasat în Rusia e evaluat la 28 de miliarde, aproape o zecime din avuția națională. Teama de a pierde acești bani nu va întârzia să dea de gândit, atât în sfera guvernamentală, cât și printre micii rentieri amenințați cu ruina.

Se vorbește puțin despre marele împrumut francez, care nu pare să dea rezultate mai bune decât cele precedente. E și ăsta un semn că optimismul oficial nu mai găsește ecou în țară. Economiile de la ciorap sunt păstrate pentru împrumutul păcii, la care se va subscrie masiv și fără constrângere.

Chiar dacă Edward Carson[1] face promisiuni magnifice României, asta nu îl determină să accepte aprovizionarea prizonierilor români înainte de a avea acceptul guvernului francez. Cât va mai trebui să asistăm la acest spectacol al duplicității și ipocriziei, ale căror victime nefericite îi suntem, alături de alții? Și mai sunt acuzați rușii că vor să se sustragă acestei păcăleli ca să se gândească puțin mai mult la ei înșiși!

Statele Unite și-au luat ieri angajamentul că vor livra pâine Elveției. O fi oare un semn al magnanimității marii republici, sau doar o convenință politică față de sora sa mai mică, pe care interesul îi îndeamnă să nu o maltrateze și care, de altfel, îi întoarce serviciul Antantei, cu mult mai mult decât valorează grâul pe care consimt să i-l vândă?

[1]) Edward Carson (1854–1935), om politic irlandez unionist, lord al Amiralității, ministru fără portofoliu în cabinetul de război al lui Lloyd George (17 iul. 1917 – 20 ian. 1918).

10 DECEMBRIE *Le Temps* anunță că trupe rusești rebele ar fi pornit în marș împotriva Cartierului General românesc; adaugă că Brătianu s-ar fi opus armistițiului, dar opoziția sa nu a putut schimba cu nimic actuala stare de lucruri.

Telegrama lui Wilson către regele Ferdinand ignoră motivele care au împins România în război; nu-i garantează decât independența, care nu a fost niciodată amenințată de Imperiile Centrale, și nu zice nici un cuvânt despre Transilvania.

Monarhistul Delahaye[1] a propus în Camera franceză pedeapsa cu moartea pentru toți cei care au făcut propagandă pacifistă începând cu 2 august 1914. Dacă e așa, atunci primele victime ar trebui să fie Wilson și Papa, dacă se duc în Franța.

Nimic nu transpiră spre public de la marea conferință din Paris; această tăcere prudentă nu poate decât să confirme zvonul că Statele Unite ar fi îndemnat la moderație, dată fiind imposibilitatea lor actuală de a înlocui complet Rusia în vederea continuării războiului. Se mai spune și că Japonia, în ciuda apelurilor care îi sunt adresate, se menține într-o rezervă egoistă. Putem să considerăm deci că scrisoarea lordului Lansdowne e o expresie adevărată, cvasi-mărturisire a stării de spirit, iar clopotele de la Saint-Paul, care au fost trase la Londra pentru a sărbători victoria de la Cambrai, n-ar fi avut alt scop decât să deturneze atenția de la consecințele evenimentelor din Rusia și de la neputința de a găsi o soluție la problema unității de comandă militară, foarte necesară totuși.

12 DECEMBRIE Balfour[2] anunță oficial în Camera Comunelor că România a aderat la armistițiu, nu citim însă nicăieri că acesta ar fi fost semnat de guvernul român, ci doar de Șcerbacev. Două concluzii pot fi trase: fie Brătianu s-a derobat, fie

[1]) Jules Delahaye (1851–1925), arhivist și om politic francez, senator, regalist, catolic și antisemit. În 1919, s-a abținut de la votul de ratificare a tratatelor de la Versailles, considerând că Germania nu va plăti despăgubirea de război și că, mai devreme sau mai târziu, va redeveni o mare putere amenințătoare pentru Franța. [2]) Arthur James Balfour (1848–1930), om politic conservator britanic, secretar pentru afacerile externe în guvernul Lloyd George (10 dec. 1916 – 23 oct. 1919).

austro-germanii nu au vrut să trateze cu el. Această din urmă supoziție, la fel de verosimilă ca și prima, ar fi amenințătoare dacă s-ar adeveri, căci refuzul de a trata cu Brătianu, considerat sperjur, ar putea să se extindă și asupra regelui Ferdinand însuși. Sper că Brătianu va ști să procedeze cum e mai bine în această situație, care îi cere să meargă în deplin acord cu rușii și să se folosească de sprijinul lor pentru a salva dinastia. E posibil ca, în locul acestui gest generos, să fi ales să nu se gândească decât la el însuși, în speranța deșartă că își va salva popularitatea tărăgănând armistițiul ca să facă pe placul Antantei. O asemenea atitudine alunecoasă și egoistă nu poate decât să-l compromită și mai mult în ochii tuturor.

Printre documentele secrete publicate de Trotki, am găsit un ordin al ministrului rus al afacerilor externe pentru plata a 3.200 de franci către Honigman-Fagure[1] de la *Adevărul*. Toată lumea din România știa că acest ziar era în solda rușilor; azi avem și proba indubitabilă.

Refuzul de plată a cupoanelor împrumutului rusesc nu se confirmă; ar fi vorba doar de o amenințare a ziarului *Pravda*, organul lui Lenin, care va avea totuși urmări. Din nou se vorbește despre Racovski; să fi primit vreo însărcinare din partea Sovietului în România? Atitudinea lui Buchanan față de reprezentanții presei ruse arată o schimbare de ton semnificativă: nu mai dă ordine, consiliază; nu mai amenință, solicită. E, fără îndoială, efectul deciziilor de la conferința de la Paris, care a înțeles pericolul unei rupturi de care doar Puterile Centrale ar putea să profite. E o schimbare abilă: încurajează exigențele rușilor la negocierea armistițiului și a păcii, acestea putând deveni astfel inacceptabile. Dar Lenin, care își vede autoritatea

[1]) Emil Fagure (născut Samuel Honigman, 1875–1946), scriitor și jurnalist, redactor la *Adevărul*. În 1917, împreună cu fratele său, jurnalistul socialist Alben Honigman, a fost corespondent al ziarului *Adevărul* la Paris, desfășurând, în această calitate, o meritorie propagandă pro-românească. În perioada 1918–1919 a fost co-redactor al publicației *La Roumanie*, publicată la Paris pentru a apăra interesele românești în vederea negocierilor de pace. Considerațiile din jurnalul lui Basset sunt, așadar, marcate de subiectivitatea autorului lor.

amenințată, e constrâns să acționeze repede, dacă vrea să beneficieze de puterea pe care i-o conferă faptul de a fi încheiat pacea. E singura lui rațiune de a fi, căci programul său marxist și tot restul propagandei sale politice sunt detestate de toate elementele sănătoase ale populației. Alegerile pentru Constituantă o demonstrează din plin. Dacă nu se apropie de socialiști ca să formeze un guvern moderat, e posibilă o relație între Cadeți și socialiști, care se va face în detrimentul său, iar asta va readuce totul sub semnul întrebării: armistițiul, pacea, revoluția.

13 DECEMBRIE *Times* anunță că generalul Prezan[1] a fost numit generalissim al armatei române. Pe de altă parte, jurnalul vienez *Die Zeit* informează că armistițiul încheiat cu România nu are termene și se va întinde până la încheierea păcii pe frontul de est. Adaugă că regele și regina sunt pe cale de a părăsi Cartierul General, în mare grabă.

Ce concluzie se poate trage din aceste informații, mai ales din aceea privind plecarea precipitată a Curții, ce pare să indice existența unei situații critice la Iași?

La Paris, marea știre a momentului este cererea de suspendare a imunității parlamentare pentru Caillaux.[2] În loc să pună capăt scandalurilor, Clemenceau stârnește altele noi, care ar putea avea urmări grave și care provoacă dezbateri violente în Cameră. Chiar dacă Caillaux nu este complet nevinovat, e evident că păcatul său capital e acela de a fi un adversar al Tigrului[3] și că dorește pacea. E limpede că nu are autoritatea morală pe care o cere rolul de pacificator, dar cel puțin are curajul de

[1]) Constantin Prezan (1861–1943), mareșal al armatei române și erou al Primului Război Mondial. Comandant suprem al armatei române din dec. 1917. Șef al Marelui Cartier General (dec. 1916 – apr. 1918; oct. 1918 – mart. 1920). [2]) Joseph Caillaux (1863–1944), lider al Partidului Radical francez, prim-ministrul Franței (iun. 1911 – ian. 1912). A fost liderul „partidei păcii" din Senatul francez, militând pentru încheierea unei păci separate între Franța și Germania. În 1918, a fost arestat sub acuzația de trădare. La capătul unui proces de durată, a fost condamnat la 3 ani de închisoare, pe care îi executase deja. A fost reabilitat în perioada interbelică. [3]) Porecla sub care era cunoscut Clemenceau în mediile politice.

a vorbi despre pace în acel mediu de orbi și nebuni care nu văd în ce prăpastie își conduc țara. Singura justificare a lui Clemenceau ar fi victoria finală și decisivă, dar e oare sigur că o va obține? O simplă examinare a situației militare arată că nimic nu e mai puțin sigur în aceste zile. Ceea ce e sigur e că urmărirea în justiție a lui Caillaux va provoca agitații serioase și va crește și mai mult starea de neliniște generală. Satisfacerea ranchiunei lui Clemenceau nu poate fi și satisfacția Franței, care așteaptă altceva de la el.

14 DECEMBRIE Regele Carol a fost constant preocupat de garantarea frontierelor estice ale României, mereu amenințate de posibilitatea unei expansiuni rusești în Balcani. Aderarea la Tripla Alianță era parte dintr-un plan al său mai vechi și abia organizarea solidă și sănătoasă a României, adăugată circumstanțelor favorabile, a făcut-o posibilă. Ghinionul a vrut ca această înțeleaptă viziune asupra interesului românesc să fie cunoscută incomplet și abandonată de către cei care au fost chemați să o pună în aplicare. Dar nu e oare impresionant să vezi cum se realizează scopul politicii regelui Carol în pofida tuturor celor care l-au combătut și în ciuda previziunilor lor, doar prin forța lucrurilor? Și nu e oare momentul să spui, alături de cronicarul român din vechime, că „nu sunt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi"? România s-a aruncat în vâltoare pentru a cuceri Transilvania și a primit în schimb securizarea frontierelor sale din est și libertatea comerțului prin Strâmtori, adică exact ceea ce regele Carol dorea să-i asigure înainte de toate. E totuși trist să te gândești că le-ar fi obținut oricum, doar păstrându-și neutralitatea și fără să curgă nici o picătură de sânge românesc. Printre altele, procedând așa, am fi putut obține și Bucovina, și păstrarea Dobrogei în granițele României, azi serios amenințată.

În aceste zile, la Ploiești, Alexandru Beldiman și D. Nenițescu[1] au înregistrat un mare succes la o adunare populară unde au făcut procesul politicii nefaste a fraților Brătianu.

[1]) Dimitrie S. Nenițescu (1861–1930), om politic conservator. Germanofil, a rămas la București în timpul ocupației Puterilor Centrale, deținând

Potrivit unei radiotelegrame a lui Lenin, Antanta și-ar fi dat consimțământul de principiu pentru tratativele referitoare la armistițiu, nu doar pe frontul rusesc, ci pe toate fronturile, cu condiția ca rușii să nu se retragă nici o verstă și să nu furnizeze, pe timpul încetării focului, nici un aliment germanilor. E prea frumos ca să fie verosimil, și totuși speranța de a opri alunecarea rușilor pe panta pe care au pornit ar putea să-i facă să se arate concesivi.

Asquith a vorbit la Birmingham despre scrisoarea lui Lansdowne; e o aprobare aproape pe față a tendințelor conciliatoare ale acestuia, cu atât mai mult cu cât, după cum se spune, germanii înșiși sunt pe drumul cel bun spre a scăpa de militarism. Concluzia: englezii sunt pe cale să-și atingă scopul în război, momentul negocierilor a sosit.

Două catastrofe îngrozitoare au lovit Antanta: aceea de la Halifax, cu 3.000 de victime ca urmare a exploziei unui vapor încărcat cu muniții, și cea de la Montcenis[1], unde 900 de soldați francezi au fost striviți în tunel. Pentru Franța e o nouă culme a demoralizării; în Canada, ar putea să însemne respingerea serviciului militar obligatoriu, care urmează să fie votat în câteva zile.

Camera italiană a fost deschisă cu o declarație ministerială din care aflăm fără surprindere că „lupta trebuie să continue, dacă Italia nu vrea să devină victima poftelor nețărmurite ale Imperiilor Centrale". E o declarație cam hazardată din partea unui guvern ale cărui pretenții teritoriale, acum dezvăluite, i-au stupefiat pe propriii aliați.

Venizelos vizitează capitalele aliate pentru a obține aprovizionarea Greciei. Cum mobilizarea armatei lui pare cam nesigură,

funcția de ministru al finanțelor în guvernul de giranți constituit de administrația germană. În aceeași perioadă a condus ziarul *Renașterea*. [1]) Referire la accidentul de cale ferată din 12 dec. 1917, când un tren care aducea acasă soldați francezi întorși de pe frontul din Italia a deraiat la un kilometru de stația Saint-Michelle-de Maurienne, provocând o ciocnire în lanț și un incendiu. Numărul real al morților a fost de 675. Șase angajați ai Căilor Ferate franceze au fost aduși în fața Curții Marțiale și judecați pentru responsabilitatea lor în incident; toți șase au fost achitați.

e primit ceva mai prost decât neutrii. I s-a promis că nu-i va fi rechiziționată flota comercială.

În Portugalia a avut loc noua revoluție, a cărei semnificație încă nu e clară, dar care ar putea avea caracterul unui protest pacifist. Portughezii ar face totuși bine să fie mai prudenți, dacă vor să păstreze Lourenço Marquez[1] și Azorele.

Se zvonește că japonezii ar fi ocupat Vladivostokul pentru ca proviziile stocate acolo să nu cadă în mâinile sovieticilor.

21 DECEMBRIE Procesul Caillaux ocupă primul loc în interesul francezilor, mai mult decât evenimentele militare. Ai impresia că, în acest duel Clemenceau–Caillaux, nu e vorba numai de urile lor personale, ci se află în joc însăși chestiunea păcii sau a războiului, pe care cei doi le personifică. Camera va vota suspendarea imunității parlamentare, socialiștii vor cere trimiterea la Înalta Curte, în vreme ce adepții războiului vor sesiza Consiliul de Război. Bătălia va fi încinsă. Se spune totuși că Clemenceau a devenit mai puțin intransigent de când a început să vadă lucrurile mai de-aproape și că s-ar fi declarat gata să ia în considerare niște condiții de pace rezonabile.

Intelectualitatea franceză își reneagă tot mai mult rolul moderator: în amfiteatrul Sorbonnei, știința unui Mommsen[2] a fost calificată drept „un mare edificiu mistificator" și orice tangență cu știința germană, considerată criminală, căci aceasta n-ar fi decât „un colos de minciună, falsificare și barbarie". E trist.

S-a semnat armistițiul de pe frontul de est, inclusiv cu România[3], dar aceasta nu figurează oficial ca parte contractantă. E în asta ceva neliniștitor.

[1]) Oraș în coloniile portugheze, actuala Maputo, capitala Mozambicului. [2]) Theodor Mommsen (1817–1903), savant clasicist german, autor al unei monumentale istorii a Romei antice pentru care, în 1902, a primit Premiul Nobel pentru literatură. [3]) Armistițiul dintre România și Puterile Centrale fusese semnat la Focșani, la 9 dec. 1917. Aici, Basset pare să facă referire la demararea negocierilor de pace dintre guvernul bolșevic și Puterile Centrale, la 22 dec. 1917.

Mare succes al împrumutului austriac: aproape 6 miliarde. Despre cel francez nu se spune nimic precis, ceea ce e semn rău.

24 DECEMBRIE Conflictul dintre Lenin și Rada ucraineană[1] ia o turnură proastă și devine amenințător. Ar putea conduce la grave complicații interne dacă nu intervine o înțelegere. Lenin nu e altceva decât un sectar, care condiționează salvarea țării sale de aplicarea integrală a utopiilor lui nebunești. Germanii ar trebui să fie îngrijorați fiindcă negociază cu un om a cărui putere nu mai reprezintă decât o fracțiune a poporului rus, și nu cea mai bună. Pe de altă parte, Antanta provoacă pe față la rebeliunea tuturor elementelor moderate și împinge guvernul român să li se alăture. În negocierile sale cu Lenin, Rada vorbește și în numele guvernului român, ceea ce îmi confirmă temerile cu privire la atitudinea lui Brătianu, care ar fi spus, conform publicației *Az Lot*[2], că nici o putere omenească nu-l va putea constrânge la o pace separată.

Domnul Iorga, care spunea acum doi ani la Cameră că nu există nici Ucraina, nici popor ucrainean, e cu siguranță surprins azi să vadă România la remorca unui stat ucrainean.

În Italia au loc scene tumultuoase la Cameră: socialiștii oficiali propun armistițiul, miniștrii se indignează, adepții lui Giolitti rămân în rezervă și recomandă unitatea. Se simte că încrederea lipsește pe toată linia și că, dacă ar exista vreo posibilitate oarecare de a se desprinde onorabil, majoritatea ar accepta-o.

[1]) În mart. 1918 se constituise Republica Populară Ucraineană, cu capitala la Kiev, recunoscută de Guvernul Provizoriu de la Petrograd. După cucerirea puterii de către bolșevici, aceștia au refuzat să recunoască entitățile statale autonome care fuseseră create pe teritoriul fostului imperiu țarist. Pentru a contracara autoritatea Kievului, bolșevicii au format o a doua republică ucraineană, cu capitala la Harkov. Între cele două entități rivale au avut loc ostilități militare. La 22 dec. 1917, Rada a proclamat independența Ucrainei și a întrerupt legăturile diplomatice cu Rusia. Conflictul deschis dintre Rusia și Ucraina a fost motivul pentru care Ucraina nu a semnat alături de Rusia armistițiul cu Puterile Centrale. [2]) Lecțiune nesigură în manuscris.

În Anglia se pronunță multe discursuri pentru a ridica moralul foarte afectat al opiniei publice. Prin violența sa, discursul lui Lloyd George lasă mai degrabă impresia unei reale descurajări. Un pasaj caracteristic al acestui discurs este acela în care vorbește despre acordarea dreptului de vot pentru negrii din coloniile germane pentru a vedea dacă ei acceptă dominația Kaiserului. Logic ar fi să înceapă cu votul irlandezilor.

Mâine e al patrulea Crăciun de război. Aniversarea nașterii Celui ce a venit să aducă pacea pe lume va fi încă o dată sărbătorită prin fier și sânge. Vocea celor care cer reconcilierea va continua să fie hulită și înăbușită. Conștiințele rămân încătușate, iar cuvintele eliberatoare ale Mântuitorului rămân fără ecou, chiar și printre cei care își spun servitorii lui.

Totuși azi, la Brest-Litovsk, încep discuțiile despre pace și, oricare ar fi soarta lor, efectul pe care îl vor produce asupra soldaților din tranșee și asupra familiilor lor va fi imens și va întări speranța din inimile tuturor. Vorbăria sălbatică a unui Lloyd George nu o va stinge, căci această speranță e rodul unor suferințe uriașe și al convingerii tot mai presante că mergem pe un drum greșit atunci când purtăm războiul până la exterminarea inamicului. Drumul ăsta nu duce la reconcilierea popoarelor, iar popoarele nu-l doresc, nici în Anglia, nici în Germania.

1918

1 IANUARIE Noul an ne va aduce cu siguranță încheierea păcii cu Rusia, dar pacea generală e încă departe, fiindcă Aliații refuză orice discuție cu o încăpățânare mai mare ca oricând. Joacă la cacealma, fără să se preocupe nici de responsabilități, nici de consecințe, deși e greu de admis că nu-și dau seama cât teren a pierdut cauza lor, care nu mai inspiră aceeași încredere nici în propriile rânduri. Uită că suferința omenească are limite, ca și lipsa de rațiune, și că, dacă ții să le depășești, riști să provoci incomensurabile catastrofe. Pentru toți oamenii cu spiritul liber este evident că Germania face azi tot ce e compatibil cu demnitatea ei pentru a ajunge la o pace durabilă, de conciliere. Ea renunță la toate anexiunile teritoriale în ciuda protestelor violente ale partidelor conservatoare, guvernul este în asentimentul poporului într-un mod mai sincer decât pseudo-democrații din Occident, iar scopurile sale de război, expuse la Brest-Litovsk, sunt expresia incontestabilă a moderației și mărturia că un spirit nou domnește în Germania. Ce vedem în tabăra adversă? Se refuză acordarea oricărui credit de sinceritate pentru concesiile germane și sunt invariabil calificate drept manevre, „ofensivă pacifică". Se încăpățânează în afișarea unei intransigențe neînduplecate, un dispreț total al oricărui sentiment de compasiune umană, mulțumindu-se cu repetarea până la saturație a declarațiilor bine-cunoscute despre dreptate, justiție și civilizație. Antanta urmărește pur și simplu strivirea inamicului, după care n-o va costa nimic să-și uite formulele și principiile.

Contrastul dintre cele două atitudini e prea frapant ca să nu atragă atenția popoarelor. Dacă ar fi lăsate să vorbească, ar avea alt discurs decât aceia care pretind că vorbesc în numele lor.

Între timp, după toate previziunile, războiul va continua și în acest an, mai nemilos și mai feroce ca oricând, în pofida speranțelor de pace ce se pot întrevedea la Brest-Litovsk, care însă, indiferent de cursul lor, nu vor schimba nimic în decizia Antantei de a continua lupta.

Știrile din România îmi produc o veritabilă angoasă: persistă zvonul că ar face cauză comună cu Ucraina împotriva Petrogradului și a lui Lenin. S-o ferească Dumnezeu de această nouă aventură, pe care n-ar justifica-o nimic. Se mai spune și că Basarabia s-ar fi declarat republică[1], unită strâns cu Rusia, ceea ce ar fi un indiciu că românii de acolo nu vor să știe nimic de frații lor de sânge. Dacă e adevărat, ce crudă condamnare pentru actualul nostru regim! Sărmană România, mi-e teamă că anul 1918 nu-ți va aduce sfârșitul suferințelor și deziluziilor.

4 IANUARIE Forța invincibilă a ideilor juste și a evenimentelor e mai puternică decât voința omului. O vedem bine în ceea ce se petrece în Germania în privința țelurilor sale de război. În mod sincer sau nu, aceste concesii făcute spiritului nou, cărora rușii le-au servit drept impuls și exemplu, sunt fapte a căror importanță nu o putem sublinia îndeajuns. Antanta, care continuă să se acopere de iluzii și de formule, nu consimte încă să adopte această cale; se derobează repetându-și până la saturație protestele împotriva militarismului prusac, care servesc de paravan ambiției de a obține o victorie militară decisivă.

[1]) La 8 oct. 1917, Sfatul Țării proclamase autonomia Basarabiei, iar la 2 dec. 1917 s-a constituit Republica Democratică Moldovenească, ca stat federativ al Rusiei. Ca urmare a imposibilității autorităților moldovene de a controla anarhia de pe teritoriul noii republici, Sfatul Țării a cerut ajutorul armatei române, iar aceasta a intrat în Chișinău, sub conducerea generalului Ernest Broșteanu, la 26 ian. 1918. Ulterior, la 6 febr. 1918, Sfatul Țării a proclamat independența Republicii Democratice Moldovenești, iar la 9 apr. 1918, reprezentanții săi au votat unirea cu Regatul României.

Marea dificultate rămâne problema Alsaciei-Lorena, cu care englezii țin Franța în lesă și pe care guvernul francez nu vrea și nu poate să o tranzacționeze. Cel care va găsi o soluție la această problemă, prin negocieri, va fi adevăratul salvator.

Pacea prin victorie, fie că o impun germanii, fie că o impune Anglia, va fi o nenorocire pentru întreaga lume. Singura formulă dezirabilă e „pacea fără victorie" a lui Wilson. Din nefericire, Wilson o renegă și a devenit adversarul ei cel mai înverșunat. Trotki a reluat-o pe cont propriu și a pornit în numele ei cea mai îndrăzneață campanie diplomatică, atât împotriva reacțiunii germane, cât și împotriva pseudo-democraților din Antantă. Va reuși? În orice caz, el măcar aplică principiile pe care le proclamă, recunoaște azi independența Finlandei[1], așa cum o va recunoaște mâine pe a Ucrainei. E o loialitate unică în istorie. Le spune tuturor guvernelor, tare și răspicat: „Lăsați popoarele să-și ocupe locul!" Acest apel se adresează atât Germaniei, unde partidele militariste încearcă, prin mijloace violente cum e amenințarea cu demisia a lui Ludendorff[2], să schimbe direcția politică, cât și Antantei, a cărei intransigență nu exprimă voința poporului. Vorbește ca un învingător

[1]) Declarația de independență a Finlandei față de Rusia fusese adoptată de parlamentul finlandez la 6 dec. 1917. Regimul de la Petrograd a recunoscut independența Finlandei la 31 dec. 1917, în condițiile în care Puterile Centrale făceau mari presiuni, atât asupra Rusiei, cât și asupra Finlandei, pentru a semna tratatul de pace separată, iar Lenin considera că Rusia trebuie să-și păstreze controlul asupra regiunilor centrale ale fostului imperiu, renunțând în schimb la unele dintre teritoriile de la periferie. După declararea independenței, între 24 ian. și 15 mai 1918, Finlanda s-a confruntat cu un război civil între Gărzile Roșii și Gărzile Albe, care-și disputau controlul politic. Războiul câștigat în cele din urmă de Albi nu a fost urmat de încheierea vreunui armistițiu sau tratat de pace. După terminarea lui, Finlanda a devenit protectorat al Imperiului German, iar după dezintegrarea acestuia, a redevenit republică democratică independentă. [2]) Generalul Ludendorff preluase controlul efectiv, politic, militar și economic, asupra Germaniei și mobilizase resursele întregii țări în războiul total. După semnarea Păcii de la Brest-Litovsk, trupele de pe frontul de est aveau să fie mutate pe cel vestic, dar ofensiva din primăvara 1918 va eșua, ceea ce va grăbi înfrângerea Germaniei.

și de fapt a repurtat cea mai mare dintre victorii, aceea a unui om care își sacrifică interesele pentru credința și principiile sale. Putem să facem glume pe seama acestui evreu mărunt, fără trecut, cu nume de împrumut, nu e mai puțin adevărat că e purtătorul de cuvânt al conștiinței universale.

Potrivit depeșelor de azi, regele Ferdinand al României ar fi anunțat guvernul de la Petrograd despre intenția sa de a pleca în Anglia în cazul unei păci separate. Aceasta ar fi confirmarea temerilor mele.

10 IANUARIE Azi m-a vizitat principesa Martha Bibescu, în căutare de știri despre ce se întâmplă în România. Neavând nici una să-i comunic, mi-a dat ea vești: moartea prințului George Știrbei[1], bolnav de tifos; atacurile la care este supus fratele lui, Barbu, la Iași, în piața publică; condamnarea lui Barbu Catargi la pedeapsa capitală de către Curtea Marțială românească, în urma unei presupuse crime; dictatura lui Brătianu, care se impune printr-un terorism sectar, ce-l constrânge să se înconjoare de gărzi de corp pentru securitatea sa personală.[2] Mi-a mai spus că unchiul ei, generalul Leon Mavrocordat[3], l-a vizitat recent pe generalul Foch, la Paris, pentru a-i

[1]) Prințul George Știrbei/Știrbey (1883–1917), fiul cel mic al lui Alexandru B. Știrbei și fratele lui Barbu Știrbei, a fost căsătorit cu Elisabeta Băleanu, cu care a avut două fiice, Sanda și Marina. Cea din urmă, Marina (1912–2001), a devenit mai târziu una dintre primele femei aviator din România, supranumită „prințesa aviației românești". [2]) În perioada refugiului de la Iași, Ion I.C. Brătianu a locuit într-o casă de pe strada Lascăr Catargi, în care, din lipsă de spații adecvate, se țineau și ședințele guvernului. După acutizarea tulburărilor provocate de soldații bolșevici pe străzile Iașiului și în condițiile în care serviciul secret al armatei române adunase informații referitoare la intenția acestora de a atenta la viața prim-ministrului României, Brătianu a solicitat suplimentarea gărzii de jandarmi care îi asigura paza personală. [3]) Leon Mavrocordat (1858–1939), general în armata română, șef al Casei Militare Regale, era fratele mamei Marthei Bibescu. Dată fiind funcția sa, nu a participat direct la luptele din Primul Război Mondial. La 15 iun. 1918 a fost trecut, împreună cu alți ofițeri, „la dispoziţiunea Ministerului de Război, pentru însărcinări speciale".

solicita să îl angajeze în armata franceză, iar acela i-a refuzat oferta într-o manieră foarte jignitoare pentru el, care a fost elev la Saint-Cyr, și pentru români, pe care i-a tratat drept indezirabili. Generalul Foch nici măcar nu s-a ridicat de pe scaun când Mavrocordat a intrat în biroul lui. Ofițerul de ordonanță al generalului Mavrocordat, care nu e prieten cu Brătianu, a fost reținut la Londra de autoritățile engleze, în baza unui aviz venit de la Iași. La Paris, românii sunt priviți cum erau altădată emigranții din Coblenz.[1] În fine, ministrul nostru, Antonescu, ar fi promovat o convenție care fixa valoarea rublei la un preț atât de exagerat, încât s-a văzut obligat să-și rectifice greșeala printr-un amendament ulterior.

Poate că acest tablou e puțin cam exagerat negativ; totuși, principesa Martha mi-a spus că deține informațiile de la soțul ei, de la vărul ei, Filip Lahovary, și de la alte persoane bine informate. Oricum ar fi, devine cu fiecare zi mai evident că manevrele noastre sunt stângace în toate sensurile, că acumulăm greșeală după greșeală și că speranța noastră într-o ameliorare a situației e tot mai anemică.

În compensație, avem discursul președintelui Dubost[2], la redeschiderea Senatului, în care adresează urările sale „nefericitei Românii, victima păcii separate, rușinea eternă a celor care au abandonat-o".

Domnul Dubost uită că rușii n-au dorit niciodată cooperarea României, care le-a fost impusă de domnul Briand, șeful guvernului francez. Acum suntem împinși la rezistență, adică la sinucidere, și tot ce ni se oferă sunt floricele retorice.

13 IANUARIE Am primit de la Iași un număr din *L'Indépendance Roumaine*, cel din 6 decembrie, care publică un apel către români pentru ajutorarea prizonierilor noștri de război, mii

[1]) Aluzie la emigrația regalistă din timpul Revoluției Franceze; Coblenz a fost unul dintre centrele în care s-au refugiat monarhiștii vizați de Teroarea revoluționară. [2]) Antonin Dubost (1842–1921), membru al Alianței Democratice Republicane, președinte al Senatului francez între 1906 și 1920.

de prizonieri muritori de foame. E emoționant, dar se adresează cui nu trebuie. Ar fi trebuit adresat englezilor, ei sunt aceia care reţin banii destinaţi acestor nefericiţi.

14 IANUARIE *Le Temps*, deși ziar ministerial, nu e în totalitate satisfăcut de discursul lui Pichon[1] la Cameră, referitor la ţelurile războiului. Crede că se impune o notă comună a Aliaţilor și că aspiraţiile Italiei și României n-ar trebui să constituie un obstacol în calea păcii.

La rândul său, *Les Débats* dorește ca pretenţiile Italiei și României să fie excluse din programul Antantei și vrea să se facă presiuni asupra celor doi aliaţi pentru a renunţa la ele de bunăvoie.

Începe abandonul.

16 IANUARIE La Brest-Litovsk sunt angajaţi în discuţii politico-sociale care ameninţă să se eternizeze fără nici un rezultat practic. În Germania, luptele de influenţă între partida militaristă și Reichstag rămân la ordinea zilei și s-ar putea acutiza, dacă împăratul nu-și dă seama de pericolul izolării care îl paște. La Petrograd, Lenin l-a arestat pe ministrul român Diamandi[2] ca represalii pentru dezarmarea unei bande de jefuitori ruși în Moldova. În Franţa, Clemenceau a cerut arestarea lui Caillaux, ca urmare a descoperirii unor documente compromiţătoare sau așa-zis compromiţătoare, iar acest fapt poate avea urmări grave. Peste tot, oamenii își pierd capul și provoacă revoluţia, ceea ce ar putea să se dovedească cel mai sigur mijloc de a pune capăt acestui război.

O depeșă din Sofia relatează că mișcarea antidinastică se amplifică la Iași și că guvernul Brătianu e prea slab ca să-l protejeze pe rege. Se vorbește și de un ultimatum adresat de Lenin României.

[1]) Stephen Pichon (1857–1933), om politic francez de orientare socialistă, ministru de externe al Franţei (nov. 1917 – ian. 1920). [2]) Ministrul plenipotenţiar al României la Petrograd a fost arestat, împreună cu toţi membrii Legaţiei române, de autorităţile bolșevice în seara de 31 dec. 1917. În urma protestelor diplomaţilor aliaţi din capitala Rusiei, Diamandi a fost eliberat la 2 ian. 1918.

Dacă toate aceste circumstanțe și starea dezolantă în care se află sărmana țară nu-i deschid ochii lui Brătianu și nu-i dictează să facă ceea ce ar fi trebuit să facă de mult, pentru a-și salva poporul și regele de la catastrofă, înseamnă că nimic omenesc nu bate în pieptul lui.

Câtă amărăciune trebuie să fie în sufletul regelui Ferdinand în aceste ore tragice, când vede ridicându-se în fața lui, ca o acuzație, nenorocirea țării sale și cât de torturată trebuie să-i fie conștiința când se vede principalul responsabil de acest dezastru. Țara știe cine sunt responsabilii, sunt oamenii din jurul lui. Dar regele Ferdinand va plăti pentru toți. Soarta regelui Constantin al Greciei, care a știut să reziste curentului de nebunie, îi pare probabil de invidiat. Acesta e exilat, dar își are poporul de partea sa.

21 IANUARIE În discursul pronunțat în fața reprezentanților sindicatelor, Lloyd George nu vede pentru Anglia decât două variante: să continue războiul sau să piară. E echivalentul formulei „război cu orice preț" a colegului său Clemenceau. Speranța păcii nu mai rezidă, așadar, în aceste zile, decât într-o trezire a popoarelor, cu mult mai rezonabile decât guvernele lor. Dacă această reacție nu se produce sub forma unei presiuni morale sau a revoluției, se prea poate ca războiul să se prelungească până la epuizarea totală și la falimentul financiar al Europei. Iată ce ni se pregătește în numele civilizației, democrației, justiției etc. Nu mai puțin intransigent, Lenin deschide Constituanta doar ca să o închidă în aceeași zi, imediat ce și-a manifestat vederile diferite de cele ale bolșevicilor. Asta ar putea însemna război civil în întreaga Rusie, dacă nu cumva se vor înțelege în ultima clipă, așa cum s-a mai întâmplat.

Dintre toate grupările ruse, cea mai rezonabilă pare cea din Ucraina, cu care Puterile Centrale se vor putea înțelege cel mai ușor pentru a obține grâul pe care îl doresc.

Sprijinindu-se pe Ucraina pentru a-i rezista lui Lenin, guvernul român a făcut un calcul foarte greșit, căci iată-l acum izolat și cu un mare conflict în brațe. Cu toate că arestarea

regelui Ferdinand, despre care s-a vorbit, a fost dezmințită, situația de la Iași, unde soldații ruși par stăpâni, trebuie că e înfricoșătoare. Antanta e foarte departe, dacă nu cumva perfect indiferentă la nenorocirile noastre.

În Franța au avut loc scene de violență și sunt semne de dezagregare în legătură cu acțiunile monarhiste.

În Germania, partida militară tinde mai mult ca oricând să-și impună programul de cuceriri, dar presa vieneză încearcă să-l tempereze. Publicațiile pangermaniste protestează vehement, dar Austro-Ungaria persistă în vederile sale moderate și conciliatoare, care sunt cele ale împăratului și ale popoarelor. Germania nu va îndrăzni să rişte un conflict care i-ar fi fatal.

23 IANUARIE Ziarele din Paris anunță că regina Maria a României a fost făcută membră a Academiei de Arte Frumoase pentru acuarelele sale. E un balsam ieftin ce nu va aduce prea multă ușurare mizeriei bietului popor român, care așteaptă de la Aliați altceva decât manifestări platonice de acest gen.

Potrivit ultimelor știri, se pare că Puterile Centrale sunt pe cale să se înțeleagă cu Ucraina. În acest caz, suntem la o răscruce fără ieșire. Se anunță și convocarea apropiată a Camerei la Iași. Oare Brătianu intenționează să-și caute un motiv de retragere din conflict?

24 IANUARIE Tocmai am primit de la Paris primul număr al ziarului *La Roumanie*, organ de revendicări românești, sub conducerea lui P. Brătășanu, Mille[1], C. Banu și Fagure-Honigman. Acest cvartet e cel al cărui cântec de sirenă l-am auzit la București cerând intrarea României în război și care își continuă acum acțiunea la Paris, asupra opiniei publice franceze. Momentul e bine ales și acest organ de „revendicări românești" are o frumoasă ocazie să-și îndeplinească misiunea arătând odiosul linșaj din *Le Temps* și *Les Débats*, care cer eliminarea pretențiilor românești din programul Antantei. În schimb, nu

[1]) Constantin Mille (1861– 1927), avocat, jurnalist; proprietar și director al publicațiilor *Adevărul* și *Dimineața*. În perioada neutralității a susținut intervenția imediată a României în război, alături de Antantă.

găsesc în ziar decât linguşeli la adresa generoasei Franţe, care e ridicată în slăvi în pofida tuturor evidenţelor. Fagure-Honigman, care nu mai primeşte bani de la ruşi, acum îi înjură copios pe acei trădători. Mille, un incoruptibil şi el, vorbeşte de onoarea de a fi respins aurul german. În sfârşit, ziarul publică un interviu cu regina Maria, acordat reprezentantului Associated Press, în care aceasta critică laşitatea Rusiei şi exaltă eroismul poporului şi soldaţilor săi, care o fac să fie mândră, mai presus de toate suferinţele. Nu cred că acest discurs al reginei ar putea produce o impresie favorabilă în România. Cred că ar fi fost mai înţelept din partea ei să păstreze tăcerea în faţa marilor nenorociri şi să se abţină de la a-i provoca pe ruşi, care ordonaseră arestarea regelui Ferdinand. În lungul interviu nu spune nimic despre soţul ei, vorbeşte în locul lui ca şi când el nu ar conta, asemenea Ecaterinei II[1] al cărei rol pare că vrea să-l joace. Uită însă că Ecaterina cea Mare şi-a legitimat ambiţiile prin strălucite succese militare care l-au făcut uitat pe Petru III.

25 IANUARIE Depeşele anunţă că la Iaşi curge sânge, că au avut loc revolte în armată (?)[2], care a fraternizat cu maximaliştii şi şi-a demis ofiţerii, şi că Brătianu, ciocnindu-se de o opoziţie tot mai vehementă, inclusiv printre propriii partizani, şi-ar fi depus demisia.

Discursurile recente ale lui Hertling şi Czernin sunt un semn de dispoziţie conciliantă şi lasă să se întrevadă posibilitatea, ba chiar probabilitatea unei apropieri prin intermediul lui Wilson. Cam peste tot încep să-şi dea seama că, dacă nu se ajunge la încheierea unei păci generale, riscă să izbucnească revoluţia generală. Această temere va fi poate începutul înţelepciunii.

O altă eventualitate care trebuie avută în vedere, în caz de continuare a războiului, e foametea mondială.

[1]) Ecaterina II (1729–1796), supranumită Ecaterina cea Mare, împărăteasă a Rusiei între 1762 şi 1796. A ajuns pe tronul Imperiului Rus în urma asasinării soţului ei, ţarul Petru III, un personaj instabil psihic, violent şi alcoolic. [2]) Semn de întrebare în manuscris.

26 IANUARIE Ştirile din România devin tot mai îngrijorătoare: românii se bat cu ruşii la Dunărea de Jos şi în Basarabia; se presupune că guvernul nostru doreşte să ocupe această provincie. E un nou război care se grefează pe celălalt şi care ameninţă să ne plaseze între două focuri.

Şi, în vreme ce sărmanul popor român se zbate în chinurile agoniei, Pichon îi glorifică eroismul la Palais Bourbon şi ne încurajează să luptăm până la capăt. Deschanel[1] adaugă că România va ieşi *mărită*[2] (nu spune dacă teritorial) din această încercare. Pentru aceşti politicieni feroce, soldatul român nu e nimic mai mult decât un senegalez.

Azi am primit vizita unui bancher care a părăsit Bucureştiul în decembrie anul trecut. Îmi spune că populaţia, deşi suferă cumplit de pe urma regimului sever la care e supusă, se arată calmă şi resemnată, iar ordinea domneşte peste tot. Costul vieţii e scump, ca în toate ţările Puterilor Centrale, dar cu mult mai suportabil decât la Iaşi. Animozitatea contra dinastiei, în special împotriva reginei, e generală şi orice reîntoarcere la vechea stare de lucruri pare exclusă. Marghiloman ar înclina să-l păstreze pe principele Carol, dar Carp se opune. Dezertările soldaţilor români, care trec Siretul ca să meargă la căminele lor, sunt numeroase şi au loc zilnic. Prin intermediul lor, germanii sunt ţinuţi la curent cu ceea ce se întâmplă de partea cealaltă a frontului.

Al doilea număr din *La Roumanie*, care apare la Paris, conţine mărturii ale proastei noastre administraţii şi ale injustiţiei la care îi supunem pe ţărani. Mille promite că vor înceta şi promisiunea lui se pare că ar trebui să fie de ajuns.

La Brest-Litovsk, ruşii par mai preocupaţi de propaganda lor revoluţionară decât de încheierea păcii. Germanii au dubii, dar contează pe dezagregarea tot mai vizibilă a Rusiei, care le

[1]) Paul Deschanel (1855–1922), om politic francez, membru al Alianţei Democrate Republicane, era preşedintele Camerei franceze. În 1920 a fost ales preşedinte al Franţei, învingându-l în alegeri pe Georges Clemenceau. [2]) Cuvânt subliniat în manuscris. *Grandie* (fr.) înseamnă şi „mărită", dar şi „măreaţă".

va aduce ce doresc la cel mai mic preț. La fel procedează și cu România, care își sacrifică ultimele forțe în conflictul cu rușii.

Situația actuală nu pare deloc favorabilă unei păci generale în viitorul apropiat. Totuși, contează și neprevăzutul, și ceea ce se întâmplă în culisele dincolo de care noi nu vedem nimic.

31 IANUARIE 1918 Se anunță din diverse surse demisia lui Brătianu și înlocuirea lui cu generalul Averescu.[1] Dacă faptul se confirmă, ar echivala cu declararea oficială a falimentului general, absența oricărui element de la Iași în formarea cabinetului politic și poate și inaugurarea unei politici rezonabile. Averescu e un om serios și cumpătat, care va ține seama de realități și posibilități, ceea ce nu era cazul predecesorilor săi.

Faptul că Șcerbacev comandă trupele românești e, dimpotrivă, îngrijorător, căci el pare să fie omul Antantei. Ar însemna deci continuarea sacrificiilor inutile și a orbirii, fiindcă Ucraina e în puterea lui Lenin și nu ne mai protejează. Dacă am fi bătuți de maximaliști, am putea avea un guvern Racovski la Iași. Sper să fim scutiți de această ultimă umilință.

În Germania au loc frământări serioase în rândurile clasei muncitoare, care cere pacea după formula rusească. Aceasta îl va face pe Troțki mai intratabil ca niciodată, iar pacea separată va fi pusă sub semnul întrebării, inclusiv aceea cu Ucraina. Cât despre pacea generală, se pare că e încă departe, cu excepția cazului în care se va produce o presiune de jos în sus. E scopul declarat al lui Lenin. Planul lui de a ajunge la pace printr-o revoluție generală ar putea foarte bine să nu fie atât de fantast pe cât se spune. De altfel, omenirea nu e în fierbere doar pentru o simplă chestiune de frontieră, iar guvernele care întorc spatele aspirațiilor populare ar putea foarte bine să afle asta pe pielea lor, în Germania și oriunde în altă parte.

5 FEBRUARIE S-a terminat marea conferință interaliată care a avut loc la Versailles săptămâna trecută. Participanții își

[1]) Guvernul condus de Alexandru Averescu a funcționat între 29 ian. și 4 mart. 1918.

afirmă deplina satisfacție cu privire la rezultatele obținute, anume ca Antanta să refuze orice compromis, iar războiul să continue. E foarte probabil ca aceia care vor plăti prețul noilor masacre să nu fie la fel de satisfăcuți.

La Brest-Litovsk, ai zice că se cred mai degrabă într-o sală de judecată decât într-o conferință de pace. Ucraina pledează împotriva Petrogradului, Trotki contestă Rada și dreptul ei de a negocia suveran – pe care îl recunoscuse în prealabil –, în sfârșit, Czernin, care își ia rolul de judecător, proclamă independența Ucrainei. Aceste dezbateri originale amenință să dureze foarte mult și să le epuizeze răbdarea germanilor, mai ales acum, când grevele de la ei tind să se calmeze.

Dar, dacă pacea cu Ucraina se va încheia, izolarea României va fi completă, iar domnul Brătianu, a cărui demisie nu se confirmă, se va afla pentru a doua oară într-un impas, grație orientării sale greșite. Nu se știe nimic despre armata română care operează în Basarabia; e în măsură să le facă față maximaliștilor și să țină sub control întreaga provincie. Acesta ar fi momentul pentru a începe tratativele cu Germania, în deplin acord cu Ucraina, și pentru a obține astfel un rezultat din război, în absența Ardealului.

9 FEBRUARIE La Brest-Litovsk, ca și la Versailles, pacea face pași înapoi. Cumplita tragedie care se desfășoară sub ochii noștri de trei ani și jumătate, care ne apasă inimile și mințile, își va continua deci opera de distrugere, nu numai în domeniul material, ci și în cel moral, la fel de afectat ca și primul. Nici o grijă pentru bunurile spirituale în acele țeluri de război care nu vizează decât prada economică, nici o milă față de mizeria popoarelor care se lasă conduse la abator pentru satisfacerea apetiturilor unor indivizi violenți și egoiști, cei mai mari dușmani ai lor. Era nouă, această societate a națiunilor pentru care se bat, nu e în realitate decât continuarea celei vechi, a spiritului de cuceriri și de aservire a popoarelor. Religia, știința, arta nu mai au nimic de spus în această privință, ca și când ar fi fost expulzate din conștiință. Cuvântul „omenesc“ nu mai

creează decât minciuni, credința nu mai e sfântă, iar viața a devenit materială. În culoarea sângerie cu care apune soarele justiției, nu mai putem distinge decât semnele lugubre ale unei nopți lungi de dezolare. Și totuși, trebuie să credem că guvernarea oamenilor va ajunge din nou în mâinile celor care se preocupă în cel mai înalt grad de scara valorilor morale și că anarhia de azi va orienta popoarele către aceia cărora le pasă cu adevărat de fericirea și de credința lor în destinul înalt al omenirii. Principiul imuabil al divinității rămâne deasupra zbuciumului nostru pământesc. Chiar și obstacolele ce îi stau în cale nu fac decât să servească împlinirii scopului său final.

10 FEBRUARIE Pacea cu Ucraina, care părea să nu fie pe drumul bun, tocmai s-a semnat noaptea trecută. Se cunosc chiar și condițiile. Publicațiile pariziene își arată ciuda proferând răutăți. *Le Temps* își permite să spună că nimic nu se schimbă în Rusia, va fi doar o foaie de hârtie în plus. E limpede că nu s-a spus încă ultimul cuvânt pe frontul de est, care încă mai poate produce surprize, dar e pueril să negi că pacea cu Ucraina reprezintă pentru Puterile Centrale un avantaj militar de primă importanță și un succes moral incontestabil, în sensul că e un început de realizare a voinței unanime a popoarelor de a se ajunge la o pace de conciliere, singura ce ar putea pune capăt spiritului de cucerire și militarismului.

Această primă pace e răspunsul la manifestațiile de la Paris din ultimele zile, în cadrul cărora s-a afirmat solemn, în fața lumii întregi, voința implacabilă de a învinge. Discursurile pronunțate au fost de o elocvență superbă, dar vor fi oare de ajuns?

Poate că Lenin și Trotki vor protesta, dacă nu chiar vor părăsi tratativele de la Brest-Litovsk. Această eventualitate, luată deja în calcul de germani, nu poate să-i sperie. Ea ar avea pentru maximaliști consecințe mai grave decât pentru Germania. Lenin e prea informat ca să nu înțeleagă. Germanii, dacă sunt înțelepți, îl vor lăsa să se descurce în Rusia, unde prestigiul lui e mai degrabă în scădere, și se vor mulțumi între timp să ia din Ucraina grâu și vite, care pentru ei sunt esențiale.

Pe 6 ianuarie, Mackensen a somat guvernul român să înceapă negocierile de pace. Consecința a fost demisia, azi certă, a lui Brătianu, care i-a redat regelui libertatea de acțiune, paralizată până în acest moment. Trag nădejde că va face uz de ea pentru a pune capăt suferințelor țării, acceptând negocierile, căci nu mai există o a treia cale pentru România, doar sinuciderea stupidă sau pacea. Dacă guvernul care îi va succeda lui Brătianu va acționa abil, ar putea să obțină condiții de pace onorabile, să salveze Constanța și dinastia și să „dezanexeze" Basarabia. Germanii au tot interesul să ne menajeze, cum au menajat și Ucraina.

12 FEBRUARIE Trotki se derobează la negocierile de la Brest-Litovsk aplicând formula „nici pace, nici război" și demobilizează armata de pe întregul front. Nu e o atitudine înțeleaptă din partea lui, mai ales că nu poate nici să-și plătească, nici să-și hrănească armata. Pare sigur că germanii nu-l vor ataca și că el își va concentra, fără îndoială, acțiunea în interior pentru a-i combate pe disidenții din Ucraina, Finlanda și din alte părți. Oare Puterile Centrale îl vor lăsa să atace Ucraina, al cărei grâu le e atât de necesar, fără să sară în ajutorul acesteia, cu riscul a noi și nesfârșite complicații?

Wilson a citit un nou mesaj în fața Congresului, din care telegramele nu reproduc decât prima parte. A răspuns politicos ofertei de pace a contelui Czernin, dar și-a îndreptat întreaga dialectică asupra contelui Hertling, pe care îl acuză, nu fără oarecare dreptate, că a abandonat programul stabilit de Reichstag în ședința din 19 iulie trecut. Wilson nu vrea aranjamente separate, de la stat la stat, ca la Congresul de la Viena[1], ci o reglementare echitabilă a problemelor internaționale în ansamblul lor, printr-un acord al tuturor beligeranților. „Toți cei

[1]) Aluzie la Congresul de la Viena din 1814–1815, convocat după înfrângerea și exilarea lui Napoleon I, în scopul de a găsi o formulă de pace trainică pentru Europa. Deciziile congresului au stat la baza politicii de echilibru al puterilor, cunoscută în epocă sub numele de „concertul european".

care amenință pacea amenință umanitatea și nimic din ceea ce reglementează forțele militare nu e definitiv stabilit dacă se stabilește greșit.“ Acest principiu vizează, în mod evident, atitudinea partidei militare germane, dar ar putea la fel de bine să se refere la atitudinea intransigentă a unui Clemenceau sau Lloyd George. Wilson își rezervă, așadar, rolul de arbitru, la care a aspirat mereu, și trebuie să fim de acord că, pe acest teren, e inatacabil. Mâine îi vom afla concluziile. E pe calea cea bună; numai să nu deraieze în ultimul moment, așa cum i s-a mai întâmplat.

Din România nu avem nici o veste, nici despre compoziția noului guvern, nici despre cum a fost primit ultimatumul lui Mackensen. Poate că s-au îndreptat spre București ca să caute miniștri, ceea ce ar explica întârzierea. Ce păcat că Maiorescu nu mai e, ar fi fost omul momentului.

La Gazette de Lausanne publică azi o superbă scrisoare a unui soldat român adresată familiei sale din Elveția. Ea va convinge cititorul că, dacă armata română a trebuit să depună armele, nu a făcut-o fiindcă nu mai era capabilă să se bată, ci doar pentru că posibilitatea de a se lupta cu șanse de succes nu a mai existat după defecțiunea rusă, ceea ce a fost spre salvarea noastră.

13 FEBRUARIE Ziarele publică a doua parte a mesajului lui Wilson. Dorința de pace, manifestată în prima parte, se transformă, grație obsesiei sale pentru militarismul prusac, într-o voință fermă de război. Deciziile conferinței de la Versailles, la care și el a fost reprezentat, par totuși să semene izbitor cu țelurile de război ale Germaniei, pe care le condamnă atât de nemilos. Cum de nu vede că și propriii aliați vor să-și impună condițiile prin forță și de ce, în cazul lor, aprobă acest procedeu? Când pretinzi rolul de arbitru trebuie să fii imparțial. Să fie miopie, partizanat sau ipocrizie din partea lui? Vom vedea la încheierea păcii.

Din Iași, tot nici o știre, ceea ce e îngrijorător. Mackensen nu ne-a adresat un ultimatum, ci doar o simplă invitație la

negocieri. Rămân convins că germanii nu se vor amesteca în problemele noastre interne și nu se vor ocupa de chestiunea dinastică, care va depinde de Camera actuală sau viitoare. Am chiar speranța că vor încerca să ne redea portul Constanța și că acesta este motivul pentru care Radoslavov[1] a plecat la Berlin. România și Germania au nevoie una de cealaltă, interesele lor concordă și un acord va fi ușor de încheiat, dacă negociatorii sunt înțelepți și lipsiți de patimă. Ajutorul german e indispensabil refacerii noastre, de care ei sunt direct interesați, căci grânele și petrolul nostru sunt la rândul lor indispensabile Germaniei și ea le va plăti mai bine decât oricine.

În ziarul lui, *La Victoire*, Hervé scrie: „Să vezi cum e asasinată o națiune aliată și să nu-i poți acorda nici un ajutor direct, ce sfâșiere pentru toți Aliații din Occident și mai ales pentru noi, francezii, care avem atâtea motive ca să iubim acest tânăr popor martir!"

Reproducând acest pasaj, un ziar genevez, *La Feuille*, remarcă: „Nu trebuia să-i băgați în război dacă îi iubeați așa de mult!"

17 FEBRUARIE Guvernul de la Petrograd a decretat anularea datoriei publice care se ridică în prezent la 5 miliarde de lire sterline, adică 125 de miliarde de franci. Ținând cont de cursul rublei, plata dobânzilor la această datorie ar însemna o cheltuială de 10 miliarde de ruble pe an, sumă pe care nici Rusia de azi și nici chiar cea de mâine nu va fi în stare să o achite. E vorba așadar de un faliment financiar, dacă nu complet, cel puțin parțial. Printre beneficiarii împrumuturilor rusești, prima e Franța, cu 30 de miliarde, urmată de Anglia cu 15 și de Statele Unite cu 10. Partea olandeză trebuie să fie și ea relativ importantă, iar aceea a Germaniei nu depășește 600 de milioane.

[1]) Vasil Hristov Radoslavov (1854–929), prim-ministrul Bulgariei între 17 iul. 1913 și 21 iun. 1918, semnatar al Păcii de la București. După război a fost acuzat pentru înfrângere și a fost nevoit să plece în exil în Germania. În 1922 a fost condamnat la moarte în contumacie, fiind iertat însă șapte ani mai târziu.

Ambasadorii tuturor puterilor reprezentate la Petrograd au adresat un protest colectiv la adresa acestui decret. Dată fiind turnura vertiginoasă a cheltuielilor de război pentru toți beligeranții, ne putem întreba dacă, într-un an sau doi, falimentul rusesc va rămâne singurul care să preocupe opinia publică și dacă statele, chiar și cele considerate azi solvabile, vor putea face față cheltuielilor cu dobânzile și celorlalte cheltuieli ce le revin. E o incertitudine care naște teamă printre deținătorii de obligațiuni, cu atât mai mult cu cât guvernele socialiste, ce le vor succeda cu siguranță celor de azi, nu se vor dovedi nici ele prea blânde în această privință. Deja în Camera franceză, un deputat a ridicat problema responsabilității politicienilor care au canalizat economiile franțuzești în beneficiul Rusiei, cu gândul la revanșă. Între timp, Franța le plătește cetățenilor ei cuponul datoriei rusești, 600 de milioane pe an. Dar până când?

Din Iași nu vine nici o precizare despre măsurile luate de noul guvern cu privire la reînnoirea armistițiului și la negocierile de pace. Diverse versiuni, de origine austriacă, spun că acestea sunt favorabile și că România ar accepta să înceapă tratativele având ca bază de discuție anexarea Basarabiei și renunțarea la Dobrogea. Acest din urmă punct îmi pare puțin probabil.

De partea Ucrainei, aceeași incertitudine în ce privește autoritatea Radei și soliditatea păcii pe care aceasta a încheiat-o. Puterile Centrale au deja în vedere un ajutor militar pentru a proteja transporturile de cereale în fața atacurilor lui Lenin. Asta ar echivala cu un nou război cu Rusia, sub o altă formă, dar nu mai puțin periculos.

Polonezii protestează împotriva cesionării de către Ucraina a unor teritorii poloneze. Sunt agitații la Lemberg și la Varșovia. Puterile Centrale vor avea dificultăți în a le calma.

În Franța, Consiliul de Război l-a condamnat pe Bolo[1] la moarte; degeaba cauți în verdictul pronunțat probe clare de

[1]) Paul Bolo (1867–1918), cunoscut ca Bolo Pacha, aventurier francez, era bănuit, încă din 1892, de operațiuni fiscale dubioase și chiar de un furt de bijuterii la Valparaiso. În 1904 primise titlul de pașă de la kedivul Egiptului, personaj considerat un apropiat al autorităților germane

trădare, dar nimeni nu se uită azi așa de atent, e suficient că Bolo e un aventurier fără scrupule.

În Anglia se accentuează reacțiunea contra dictaturii lui Lloyd George. După scrisoarea lordului Lansdowne și articolul lui Repington din *Morning Post*, iată că și Asquith îl atacă în plenul Parlamentului, și nu fără succes. Muncitorii englezi sprijină deschis această reîntoarcere la bunul-simț, pe care Franța nu a prevăzut-o și pe care o numește „defetism". E motiv de vii nemulțumiri. Care va fi atitudinea camarazilor lor francezi?

18 FEBRUARIE Fără muniție, fără pâine, cu maximaliști în spate și cu Ucraina în acord cu Imperialii, ce mai poate spera România de la o prelungire a stării de beligeranță? Are toate motivele să nu se mai derobeze de la ceea ce nu poate evita și să se angajeze deschis pe calea negocierilor de pace. A ajuns în acel punct decisiv în care nu se mai poate lăsa îmbătată de frumoasele discursuri ale Parisului, nici ghidată de sugestiile interesate ale reprezentanților Antantei, căci victoria finală a acesteia nu este sută la sută sigură. E vremea să se gândească puțin la ea însăși.

Pacea cu România are, pentru Puterile Centrale, o importanță politică și militară atât de mare, încât fac tot ce pot ca s-o obțină. E cazul să profităm de aceste conjuncturi favorabile. Ardealul e un fruct care trebuie lăsat să se coacă. Dacă suntem cu adevărat înțelepți și vrem să profităm de învățămintele acestui război, ne vom ridica administrația internă la înălțimea ambițiilor noastre, o vom asana astfel încât să devină un organism onest și democratic, adică un cămin de viață națională atractiv. În acel moment, bariera Carpaților nu va mai fi decât materială, iar forța lucrurilor se va însărcina cu realizarea idealului nostru. Dar pentru a aborda lucrurile sub acest aspect e nevoie ca guvernul de la Iași să înceapă prin a da

și destituit în 1914 de autoritățile britanice din acest motiv. Refugiat în Elveția și devenit un militant pacifist, kedivul l-a păstrat pe Bolo în rolul de consilier personal. Bolo a fost arestat la Fresnes în sept. 1917, sub acuzația de spionaj, condamnat la moarte și executat pe 17 apr. 1918 la Fort de Vincennes.

deoparte toate pasiunile, toate suspiciunile și să nu mai aibă în vedere decât acele realități care pot asigura viitorul țării. E el dispus să facă asta? În acest moment încă nu se știe.

14 FEBRUARIE Pentru România, se apropie momentul decisiv. Se anunță că Kühlmann[1] și Czernin au plecat spre București pentru negocierile de pace, dar Viena e mai degrabă sceptică cu privire la rezultatele lor, date fiind pretențiile exagerate ale guvernului român. Nu se spune care sunt aceste pretenții, însă pot fi ghicite. E vorba, fără îndoială, de portul Constanța pe care îl cer bulgarii și fără de care România, pe bună dreptate, nu vrea să discute. Acest port nu are nici o valoare economică pentru Bulgaria, în vreme ce, pentru România, este de o importanță vitală. Germanii, care au interes ca accesul nostru la mare să fie asigurat, vor face tot ce le stă în putință pentru a convinge Bulgaria să accepte un compromis.

Umblă zvonul că armata română ar fi ocupat cea mai mare parte din Basarabia și că s-ar afla la porțile Odessei. Dacă această provincie bogată va putea fi reanexată la Moldova, din care a făcut parte până în 1812, România va ieși din aventură cu un câștig nesperat, care va contribui decisiv la refacerea sa și care îi va deschide frumoase perspective.

Ziarul *Le Temps* scrie că România poate conta pe sprijinul Aliaților „dacă rezistă". Această simpatie condiționată, atât de egoistă, ar trebui să ne deschidă ochii. Adevărații prieteni ai României își doresc ca decizia să-i fie dictată în mod înțelept de o înțelegere sănătoasă a intereselor sale. Din nefericire, propaganda sectarilor încă stă în cale: argumentele lor, legate de sclavia economică față de Germania, care au dus la rătăcirea sărmanei țări, nu și-au pierdut încă întreaga forță de pervertire a unei opinii publice ce se lasă mai degrabă influențată de frazele răsunătoare decât de demonstrația calmă și imparțială a intereselor sale. Nu avem numai rație de pâine, ci și de adevăr.

[1]) Richard Kühlmann (1873–1948), diplomat german; ca ministru de externe (1917–1918), a reprezentat Imperiul German în negocierile de la Brest-Litovsk și de la București.

28 FEBRUARIE Nou discurs al cancelarului Hertling în Reichstag: afirmarea dorinței de pace și recunoașterea în principiu a celor patru puncte fundamentale din mesajul lui Wilson[1], dar fără precizări privind aplicarea lor, ceea ce ar fi fost esențial. Cancelarul nu dorește anexarea Belgiei, ci *doar* garanții că nu va mai fi folosită ca punct de sprijin pentru atacuri împotriva Germaniei, ceea ce implică, fără îndoială, grava restricționare a independenței sale. În toate parlamentele se vorbește, dar peste tot așii sunt păstrați în mânecă: Antanta, avantajul ei în privința materiilor prime și a coloniilor germane; Puterile Centrale, gajurile teritoriale. Fiecare își afirmă încrederea în victoria finală, dar în realitate nu e chiar atât de convins. Așadar, în absența rațiunii, numai uzura va pune capăt acestui război, cu condiția să nu se însărcineze revoluția cu aceasta, așa cum s-a întâmplat în Rusia.

Czernin și Kühlmann fac naveta între Brest-Litovsk și București, alergând cu mare grabă. Pentru moment, pacea rusească e cea mai importantă, așa că, abia ajunși la București, iată-i că pleacă din nou spre Brest, fără a avea timp să-și descuie valizele și să le etaleze conținutul, lăsând guvernul român să mediteze.

Se spune că generalul Averescu ar fi încercat să-și completeze guvernul cu sprijinul aproape indispensabil al câtorva personaje politice din cele rămase la București, dar că ar fi fost refuzat. Mai mult, Lupu Costache[2] i-ar fi înaintat, în numele lui Petre P. Carp, o cerere de abdicare a regelui Ferdinand motivând că așa ar scuti România de tulburări interne. Mi-e greu să cred în autenticitatea acestui demers din partea unui patriot atât de avizat ca Petre P. Carp, căci asta ar diminua și mai mult slabele mijloace de rezistență ale țării la marile pretenții ale inamicului.

[1]) Trimitere la „Cele 14 puncte ale președintelui Wilson", enunțate în fața Congresului american în ian. 1918. Primul punct stipula renunțarea la acorduri internaționale private; al doilea, libera circulație maritimă; al treilea, eliminarea barierelor economice și liberul schimb; al patrulea, dezarmarea mondială. [2]) Lupu Kostaki/Costache (1851–1927), om politic conservator, germanofil, apropiat al lui P.P. Carp. Numit gerant al Ministerului de Interne de autoritățile germane de ocupație.

Ziarele austriece vorbesc și despre punerea sub acuzare a lui Brătianu de către parlament și despre o ligă a ofițerilor români care cer pacea. Nu știu ce se poate crede din aceste știri incontrolabile și chiar prea puțin verosimile. Ceea ce e mult mai sigur e intenția guvernului maghiar de a cere o rectificare de frontieră în propriul profit, sub pretextul de a preveni o nouă invazie. E cu siguranță motivul călătoriei lui Wekerle[1] la București. Dacă obține câștig de cauză, nu va face decât să adâncească prăpastia dintre noi și vecinii noștri. Această violență oarbă se plătește, mai devreme sau mai târziu, și nu va întări câtuși de puțin dominația maghiară asupra popoarelor care îi sunt supuse împotriva voinței lor. La fel, anexarea Dobrogei de către Bulgaria nu-i va aduce decât un inamic în plus, alături de sârbi și de greci. Aceasta nu este o pace durabilă, de conciliere, așa cum o doresc înțelepții.

1 MARTIE Demersul lui Petre P. Carp, prin care ar fi cerut abdicarea regelui, e dezmințit, iar asta îmi produce o vie satisfacție.

O depeșă din București vorbește despre o întrevedere a regelui cu contele Czernin[2], în cadrul căreia acesta din urmă i-ar fi prezentat condițiile păcii. Nu se spune care sunt acele condiții, dar, judecând după tonul anumitor ziare maghiare, putem presupune că sunt dure.

Apropo de pacea cu România, *Journal de Genève* recunoaște deschis că există o limită a efortului și că un popor are dreptul să încheie pacea când nu mai are nici o cale de rezistență. Și adaugă:

Vor exista poate oameni care vor găsi tristul curaj de a face reproșuri. Cât despre noi, ne vom înclina cu respect în fața nenorocului său. România a fost atrasă într-un război inutil pentru ea și pentru cei care au împins-o în el. După ce i s-a fluturat prin fața ochilor un viitor național aurit, a fost lăsată să se scufunde fără ajutor militar și fără consiliere politică. Rușii au fost odioși.

[1]) Wekerle Sándor (1848–1921), prim-ministrul Ungariei între 20 aug. 1917 și 30 oct. 1918. [2]) Întâlnirea dintre regele Ferdinand și contele Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei, a avut loc la 27 febr. 1918, la Răcăciuni, într-unul dintre vagoanele trenului regal.

Dar e simplu să dai toată vina pe domnul de Stürmer, care e mort. Nu ministrul Rusiei la București a prezentat ultimatumul comun al Aliaților și nici ataşatul militar al Rusiei, care, la ieșirea din audiența fatală, a strigat plângând: „Am comis o mare crimă!" Acest ataşat militar era un om onest și avea dreptate. Aliații trebuie să afirme: această greșeală este greșeala noastră, a tuturor. De această înaltă lecție atârnă întoarcerea decisivă a situației pe frontul de est. Fără intervenția românească, poate că nu ar fi existat nici revoluția rusă, nici pacea separată, iar blocada împotriva Puterilor Centrale ar fi putut fi încă ermetică. Strigătele de bucurie cu care a fost primită intrarea în război a poporului român ne sună azi, după 18 luni, ca un abominabil sarcasm.

Această judecată a unui ziar notoriu antantist va fi, cu siguranță, aprobată de poporul român care își dă seama în prezent că guvernul domnului Briand a fost cel care a exploatat credulitatea guvernului domnului Brătianu, iar nu Stürmer, nici Aleksiev, care n-au încetat să combată participarea României la război. E un prilej de salutare reflecții și asupra venalității unor Mille și Take Ionescu, acoliții lui Brătianu, al căror rol nefast e acum complet revelat de dezvăluirile rusești.

2 MARTIE Întreaga colonie română din Paris, formată din senatori, deputați, profesori și jurnaliști care s-au refugiat în Occident ca să se pună la adăpost de privațiunile ce se fac simțite la Iași, a adresat regelui și guvernului o telegramă de protest față de negocierile de pace. Semnatarii vorbesc cu ușurință despre continuarea războiului, însă acel „Să fi murit!" corneillian[1] nu dă bine la cei care nu riscă decât pielea altora.

Nu mă pot împiedica să nu empatizez din toată inima cu angoasa sărmanului rege Ferdinand, care se vede înghesuit, din nou, între scrupulele conștiinței sale și presiunile fanaticilor. Speranța mea e că generalul Averescu își va da seama de șansele pe care le are o rezistență armată și de perspectivele acesteia. Amiralul Gracoski îmi scrie că e convins că Imperiile Centrale,

[1]) Replică din tragedia *Horațiu*, a lui Pierre Corneille.

pentru a evita o campanie ce le-ar supune la eforturi exagerate și le-ar provoca pierderi cu atât mai neplăcute cu cât au nevoie de toate forțele pentru proiectata ofensivă pe frontul de vest, nu vor întârzia să-și modereze pretențiile în fața refuzului categoric al României de a se lăsa amputată de Dobrogea și de defileurile Carpaților. Poate că are dreptate, dar jocul e periculos, iar pentru a risca trebuie să fii sigur de câștig, căci, în loc de condiții mai bune, s-ar putea să avem ceva mai rău. Atuurile noastre nu sunt mari și se limitează la încrederea în soliditatea armatei noastre, căci muniție nu mai avem deloc și nici vreo cale de retragere. În această situație gravă, nici alții, mai hotărâți ca regele Ferdinand, n-ar ști de care parte să decidă. Dacă va semna o pace umilitoare va fi tratat ca țap ispășitor, dacă refuză să o semneze își asumă responsabilitatea unor noi nenorociri ce-i vor distruge sărmana țară. Într-o asemenea alternativă, un rege trebuie, înainte de toate, să încerce să înțeleagă ce e în sufletul poporului său, care sunt aspirațiile lui reale, voința sa intimă. Atât cât se poate ghici, voința poporului e să se termine odată. Țăranul nostru vrea să se întoarcă la căminul său și la plug. Datoria regelui, care întruchipează această voință, e să se facă purtătorul ei de cuvânt și să o impună, chiar cu riscul de a-și pierde coroana. E singurul gest cu adevărat regal și uman.

În această clipă de angoasă supremă, Take Ionescu, care vede sfârșitul apropiindu-se, se derobează prudent și își anunță public apropiata sosire la Paris, unde va fi în siguranță, alături de Mille și compania.

3 MARTIE Nu există, din nefericire, nici o îndoială că toate partidele maghiare, în frunte cu Wekerle, Andrássy și Tisza[1], reclamă o rectificare de frontieră în favoarea Ungariei. Defileurile noastre din Carpați, ca și Dobrogea, vor fi pierdute, iar germanii o vor permite. Interpelarea lui Teodorov[2] în Sobranie[3]

[1]) Tisza István (1861–1918), om politic maghiar, fost prim-ministru al Ungariei (1903–1905; 1913–1917). [2]) Teodor Ivanov Teodorov (1859–1924), jurist și om politic bulgar; a fost prim-ministrul Bulgariei în perioada 28 nov. 1918 – 6 oct. 1919. [3]) Adunarea Națională a Bulgariei.

și răspunsul evaziv al lui Radoslavov sunt semne că, până acum, germanii nu și-au dat consimțământul pentru aceste cesiuni și că atitudinea lor e binevoitoare față de noi.

Generalul Averescu pare să nu aibă decât un mandat foarte limitat și mai degrabă negativ pentru negocieri. Totul conduce spre impresia că ar vrea să se descarce de răspundere transferând-o regelui sau acelor miniștri care vor fi aleși dintre politicienii rămași la București. Întrevederea contelui Czernin cu regele a avut loc la Bacău; trebuie să fi fost destul de emoționantă pentru acesta din urmă. Dacă regele e înțelept, îl va chema pe Petre P. Carp la putere și îi va da mână liberă să negocieze pacea. Carp va fi intransigent în toate punctele esențiale și vitale și va avea sprijinul germanilor. Numai el va putea să stabilească o linie de demarcație între concesiile acceptabile și cele care nu sunt de acceptat. Dând satisfacție germanilor în domeniul economic, nu va sacrifica nici un interes românesc, dimpotrivă, iar asta îi va da posibilitatea să obțină compensații în chestiunile teritoriale. Acordul mi se pare încă posibil, dacă nu ne lăsăm conduși de nici o subiectivitate, ci doar de interesele noastre adevărate.

Contrar celor afirmate în depeșele de zilele trecute, Czernin și Kühlmann nu au părăsit Bucureștiul.

4 MARTIE Bătrânul Pašić[1] nu se mai bucură de încrederea Skupcinei[2], iar Venizelos întâmpină mari dificultăți în a-i convinge pe greci să pornească pe calea războiului. Dacă îți bagi adversarii la închisoare, ca Venizelos, sau dacă îi trimiți în fața plutonului de execuție, cum a făcut Pašić cu colonelul Dragutin Dimitrievič[3], aceasta nu le va diminua numărul.

[1]) Nikola Pašič (1845–1926), om politic sârb, prim-ministrul Serbiei între 1912 și 1918. [2]) Adunarea Națională a Serbiei. [3]) Dragutin Dimitrievič (1876–1917), colonel sârb, unul dintre liderii și strategii organizației secrete teroriste Mâna Neagră. A organizat și a participat atât la atentatul din 1903 în urma căruia a fost ucis regele Alexandru, cât și la atentatul de la Sarajevo, din iun. 1914, care l-a eliminat pe moștenitorul coroanei Austro-Ungariei, Franz Ferdinand, declanșând astfel Primul Război Mondial. În 1917, la ordinul prim-ministrului Pašić, a fost arestat

Se vorbește mult despre o acțiune militară japoneză în Siberia. Clemenceau o cere de multă vreme, Anglia și Statele Unite o aprobă, dar cu anumite ezitări, ba chiar cu o anumită neliniște. Nu mai trebuie decât să găsească un pretext pentru a o justifica, fie și numai teama de a-i vedea pe germani la Vladivostok.

Pacea cu Rusia a fost semnată ieri, fără a i se examina clauzele, spune delegația rusă, și doar pentru a opri înaintarea germană. Acest mod inedit de a încheia pacea nu e o bună garanție pentru soliditatea ei, căci, dacă Lenin și Trotki nu mai au posibilitatea de a deveni ofensivi, va exista după ei o Rusie care va cere revizuirea imediat ce se va putea debarasa de mințile luminate ce o guvernează azi.

Planul germanilor prinde contur. Creând între ei și Rusia o bordură de state-tampon, pe care speră să le mențină în dependență politică și economică, se asigură nu numai de importante resurse de hrană și materii prime, cu o piață comercială considerabilă, ci și de un culoar de supraveghere împotriva unei eventuale reconstituiri a Rusiei mari. Vor avea ei priceperea, cunoștințele, tactul, așa cum au englezii, pentru a face asta fără a pierde simpatia respectivelor popoare? E îndoielnic atâta vreme cât partida militară va fi singura stăpână în Germania. Are o mână prea grea și îi lipsește cu desăvârșire finețea psihologică. Această pace cu sabia-n mână, după moda veche, nu ne va conduce spre societatea națiunilor; e pacea violentă a junkerilor ce va aduce, în mod fatal, alte revanșe și va menține sărmana omenire în vechea robie, a dominației celor puternici asupra celor slabi. Visul unei noi organizări sociale care ar putea rezulta din acest război e pe cale să se risipească.

În Irlanda, Sinn Fëin[1] se agită iarăși și noi trupe engleze sunt trimise în zonă. Peste tot e vorba de dominație prin forță, în pofida formulei general acceptate că popoarele trebuie să dispună liber de soarta lor.

pentru trădare, condamnat la moarte și executat prin împușcare. [1]) Sinn Fëin (Noi înșine), mișcare politică naționalistă și republicană care militează pentru unificarea Irlandei.

6 MARTIE O depeșă din Sofia, sosită ieri la Berna, anunță că s-au semnat preliminariile păcii cu România.[1] Clauzele principale ar fi: cedarea Dobrogei către Bulgaria, rectificarea frontierei cu Ungaria și concesii economice făcute Germaniei. *Consummatum est...*[2]

Nefericite sunt țările mici care se lasă atrase în certurile dintre cei mari! Nu speră la nimic bun, nici de la înfrângere și nici măcar de la victorie. Sărmana Românie a avut această tristă experiență și în 1878, și azi.

Iat-o amputată de plămânii săi, strivită de o datorie despre care se spune că se ridică la valoarea miliardelor, cu un teritoriu încă și mai mic decât acela peste care domnea regele Carol în 1866. Ce recul, venit după o dezvoltare prodigioasă care, asemenea unui vin prea tare, ne-a îmbătat! În aceste clipe tragice nu se poate să nu ne gândim la norocul de care am fi putut avea parte. Dacă ne-am fi menținut neutralitatea, Basarabia și Bucovina s-ar fi adăugat regatului, Dobrogea ar fi rămas a noastră și, dacă onoarea nu ne-ar fi fost salvată, măcar finanțele ar fi fost în bună stare și prestigiul neafectat. I-am lăsat pe bulgari să ne ia locul, azi se împăunează și ne umilesc ca să se revanșeze pentru ce le-am făcut în 1913.[3] E adevărat că, în aceste momente, și ei comit aceleași greșeli ca și noi, abuzând de forță și transformându-i pe români, sârbi și greci în vecini ostili.

Perspectiva de a mă putea întoarce în curând la București, unde nici măcar nu sunt sigur că îl voi mai găsi pe sărmanul rege Ferdinand, nu-mi pare, în actuala conjunctură, prea surâzătoare. Aș avea mai degrabă impresia că mă duc să particip la un cortegiu funerar care îngroapă, printre altele, și ce mi-a mai rămas din speranța legată de viitorul acestei țări atât de dragi mie.

[1]) Tratatul preliminar de pace dintre România și Puterile Centrale s-a semnat la Buftea, la 5 mart. 1918. [2]) „S-a terminat" (lat.). [3]) Referire la intervenția armatei române în Bulgaria, în 1913, în timpul celui de-al Doilea Război Balcanic.

7 MARTIE Depeșele din dimineața asta aduc câteva precizări legate de cedarea Dobrogei: s-a făcut, dar nu către Bulgaria, ci către toți aliații acesteia, deci putem păstra speranța că va fi supusă unor condiții ce ne vor garanta accesul efectiv la portul Constanța și libera exercitare a comerțului maritim. E deja o atenuare semnificativă a versiunii venite de la Sofia și un indiciu că germanii sunt decișI să îngrădească apetitul bulgarilor. Dacă ar putea să le taie și ungurilor ghearele, am avea o mare satisfacție morală, dar ungurii vor fi mai greu de învins.

Nu mă îndoiesc că, printre alte concesiuni economice, germanii cer și concesiunea terenurilor petrolifere, a căror valoare e probabil foarte mare. Dar faptul că acestea vor fi pe mâini capabile să le exploateze inteligent face ca răul să fie doar pe jumătate, mai ales dacă se va plăti o redevență acceptabilă. Nici o exploatare de petrol făcută de societăți românești nu a dat rezultate bune; societatea Speranța, în pofida excelentului teren care i-a fost concesionat cu multă complezență, și-a pierdut cea mai mare parte din capital, iar prosperitatea de acum a obținut-o trecând concesiunea americanilor de la Standard Oil, care fac profituri de milioane. Petrolifera, condusă de Emil Costinescu[1] și Vintilă Brătianu[2], a eșuat lamentabil și n-a reușit să-și despăgubească acționarii decât vânzând societății Naphta din Anvers. Aceste exemple arată suficient de bine ce se întâmplă dacă terenurile statului sunt exploatate de o regie sau de societăți românești. Acum zece-doisprezece ani, regiunile petrolifere era cât pe-aci să le fie cedate americanilor pentru un „avans" derizoriu de zece milioane de franci și numai intervenția energică a regelui Carol a făcut să fie păstrat acest patrimoniu

[1]) Emil Costinescu (1844–1921), economist și om politic liberal, a deținut de mai multe ori funcția de ministru al finanțelor (1902–1904, 1907–1910, 1914–1916). Pentru o scurtă perioadă de timp (febr.–apr. 1901) a fost și primar al Bucureștiului. [2]) Vintilă I.C. Brătianu (1867–1930), economist și om politic liberal, fratele mai mic al lui Ion I.C. Brătianu; ministru de război (1916–1917), al materialelor de război (1917–1918), de finanțe (1922–1927); după moartea fratelui său, în 1927, a preluat conducerea Partidului Național Liberal.

național. Mai târziu, Gheorghe Cantacuzino[1], în calitate de președinte de Consiliu, le-a promis ferm societății Steaua Română, dar în fața protestelor violente ale Brătienilor, care voiau să le exploateze ei, și-a retras cuvântul dat.

9 MARTIE Lordul Lansdowne a publicat o a doua scrisoare, în același spirit de ponderație și conciliere. Austin Harrison, de la *English Review*, vorbește pe același ton, deși până anul trecut era adept convins al victoriei engleze. În numărul din februarie al acestei reviste spune că întregul război se învârte în jurul problemei Alsaciei-Lorena, că germanii nu vor renunța la ea niciodată altfel decât constrânși și că, dacă englezii subscriu acestei revendicări, ne putem aștepta la un război fără sfârșit. E adevărat că, până acum, nici un om de stat englez, nici măcar Lloyd George, nu s-a exprimat categoric asupra acestui subiect arzător.

Într-un discurs în Camera Comunelor, Bonar Law[2] își exprimă compasiunea pentru România. Aceasta nu îi va dezechilibra bugetul. Despre luarea Ierusalimului, spune că e mai mult decât o satisfacție morală, fiindcă interesele engleze nu se limitează doar la Europa. Cucerirea Mesopotamiei, a adăugat, întărește puterea britanică și a încheiat spunând că pacea înainte de atingerea scopurilor de război ale Aliaților ar fi o înfrângere. E chiar spiritul de cucerire pe care englezii îl combat la inamicii lor, așadar imperialism contra imperialism, și la nici unul dintre ei sinceritatea nu e mai mare decât la ceilalți. Afișarea principiilor e bună doar de păcălit naivii.

Clemenceau e mai direct. A pronunțat la Cameră o cuvântare înflăcărată pledând pentru război împotriva inamicilor din exterior și a trădătorilor din interior. El numește asta salvgar-

[1]) Gheorghe Grigore Cantacuzino (1832–1913), zis Nababul, lider al Partidului Conservator, a fost prim-ministrul României în 1899–1900 și 1904–1907. [2]) Andrew Bonar Law (1858–1923), om politic britanic de origine scoțiană, liderul Partidului Conservator din Marea Britanie. Între 1916 și 1919, a îndeplinit funcția de cancelar al Trezoreriei Majestății Sale, echivalentul celei de ministru de finanțe.

darea integrității morale a poporului francez și încheie spunând: „Nimic nu mă va opri, nimic nu mă va face să dau înapoi...“ Poate ceilalți Aliați nu au aceeași mentalitate și poate că asta va cauza într-o zi grave neînțelegeri între ei. Deocamdată Clemenceau e la cârma corabiei, dar nu se știe dacă va rămâne acolo până în ultimul sfert de oră, cel care ar trebui să-i aducă victoria.

13 MARTIE Tratatele de pace care s-au încheiat dau impresia că partida militară germană urmărește față de Rusia un plan de acțiune vizând distrugerea ei aproape completă. Lipsit de Polonia industrială, de grânarul ucrainean, de Finlanda, de porturile de la Marea Baltică și de Odessa, de Caucaz, n-a mai rămas din fostul imperiu al țarului decât un tron fără formă, despuiat de toate organele sale vitale și redus la o dependență economică aproape completă față de Germania. Această stare de lucruri va dura oare? Convine ea securității Imperiului German? E o întrebare pe care Berlinul pare să nu și-o pună și care, totuși, ar merita să fie pusă, fiindcă e greu de închipuit că Rusia nu va ieși într-o zi din actuala sa stare de letargie. Succesele militare ale Germaniei pe acest front par să-i fi anesteziat prudența și să o poarte pe un drum periculos, asemănător cu acela care l-a amețit pe Napoleon I, apoi l-a pierdut. În plus, e îndoielnic că poporul german își va urma conducătorii până la capăt, căci înțelege că prețul acestui triumf va fi libertatea sa.

La Iași, sunt studiate în prezent condițiile de pace. Răspunsul României va fi cunoscut abia peste câteva zile, dar promisiunea Antantei de a revizui acest tratat după victoria finală îi va facilita ratificarea.

16 MARTIE Antanta i-a adresat Olandei un ultimatum a cărui brutalitate depășește tot ce se putea imagina. E somată să le livreze Aliaților întreaga sa flotă comercială, sub amenințarea că i se va tăia aprovizionarea. I se lasă doar numărul de vapoare strict necesar pentru propria supraviețuire. După Grecia, e o altă mostră de protecție oferită statelor mici, aviz tuturor

neutrilor despre ce soartă îi așteaptă dacă nu se conformează ordinelor Antantei.

Presa germană conștientizează cruda alternativă în care se află Țările de Jos, dar nu ascunde că, dacă acestea acceptă ultimatumul, își vor încălca neutralitatea în defavoarea Puterilor Centrale.

Ce poate să facă această țară mică, amenințată nu doar în suveranitatea, ci în însăși existența ei? Pentru cărbune, depinde de Germania, pentru pâine, de Antantă și are, pe deasupra, grija uriașă pentru imperiul ei colonial, care e vânat de toată lumea. Perfecta neutralitate pe care și-a menținut-o până acum nu-i servește la nimic. Dacă Wilson ar fi consecvent cu principiile sale, ar pune o frână acestei piraterii, dar vapoarele olandeze îi sunt indispensabile pentru transportul trupelor americane în Europa, ceea ce pare să fie un motiv suficient. E clar, trăim într-o epocă de dreptate și justiție! Cine știe dacă mâine nu-i va veni rândul și Elveției? Ziarele romande nu vor recunoaște niciodată. Cel mai vizibil dintre toate, *Le Journal de Genève*, se revoltă numai la ideea că Germania ne-ar putea aproviziona cu pâine, „pâinea servituții". Și totuși, în această dimineață, proprietarul hotelului unde locuiesc ne mărturisea confidențial că varza pe care ne-a servit-o provine din Germania și îi fusese vândută de un francez. Mi-a recomandat să nu spun nimic, căci ar fi boicotat de toți clienții.

O depeșă de la Paris anunță că, la condițiile de pace impuse României, ar trebui adăugate și următoarele: exploatarea căilor ferate de către autoritățile germane până la pacea generală; arendarea terenurilor petrolifere ale statului către o societate germană; monopolul comerțului cu cereale pe o perioadă de 5 sau 10 ani; egalitatea de tratament între evrei și creștini. Aceeași sursă anunță că un guvern Marghiloman e probabil să-i succeadă celui al generalului Averescu și că, dacă această combinație eșuează, se va forma un cabinet compus din generali și din funcționari.

Ministrul nostru la Londra, domnul Mișu, a trecut prin Berna în aceste zile, îndreptându-se spre București, unde se spune că va conduce negocierile de pace. Persoanele care l-au

văzut mi-au spus că era foarte scorțos și prea puțin încântat de misiunea ce i-a fost încredințată. Întrebat despre dificultățile pe care le face guvernul englez în chestiunea aprovizionării prizonierilor noștri, a răspuns că a făcut tot ce-i stătea în putință pentru a le îndepărta, dar că englezii refuză să audă argumentele și nu ridică obstacole decât pentru a trage de timp. Ne reține banii sub pretextul de a controla folosirea lor și în perspectiva unei păci separate, care le va furniza motivul pentru un refuz net. Aceste provizii pentru prizonierii noștri sunt totuși foarte modeste, 3 franci pe lună pentru fiecare individ, 11 milioane cu totul, până acum. E crud, pentru o inimă românească, să vadă cum se negociază un ajutor atât de sărăcăcios. Românii nu și-au negociat așa sângele.

20 MARTIE Conferința interaliată care a avut loc la Londra își face cunoscute hotărârile printr-o declarație care exclude orice speranță de apropiere de Puterile Centrale. Tonul acestui document, mai violent ca oricând, poartă amprenta indubitabilă a mentalității iacobine a lui Clemenceau, căci termenii lui obișnuiți, înșelătorie, manevre ipocrite și politică de pradă, se regăsesc în tot textul. Trebuie spus că, de cealaltă parte, și contele Hertling vorbește despre brutalitate și minciună. Când faci schimb de injurii nu ești aproape de o înțelegere, așadar zvonurile care au apărut, despre posibilitatea unei înțelegeri pe seama Rusiei, nu mai sunt crezute de nimeni.

E de presupus că această atitudine intransigentă a Antantei îi este inspirată de reușita ultimatumului ei adresat Olandei, care, punând la dispoziție mai multe sute de mii de tone, îi depășește așteptările. Întreaga presă olandeză își dezaprobă guvernul, care a făcut prea mult comerț cu onoarea olandeză. Încurajați de acest succes, ne putem aștepta ca Aliații să procedeze la fel și cu statele scandinave, obținând astfel, în cantitate suficientă, vapoarele pe care șantierele lor nu sunt în stare să le construiască. Aceste sechestre arată mai bine decât orice statistică ravagiile făcute de submarinele germane și pericolul mereu în creștere ca transportul să fie paralizat. Ceea ce e încă

și mai surprinzător la acest act de piraterie este că el se realizează cu deplinul consimțământ și cu participarea domnului Wilson, sub mantia umanismului. Unde sunt principiile atât de solemn proclamate? Sunt călcate în picioare de ambele părți, dar nicăieri nu au fost mai invocate ca fiind unicul motiv al războiului într-o manieră mai categorică decât de partea Angliei.

Documentul conferinței de la Londra se termină printr-o frază înduioșată despre soarta României. Un mic, dar curajos ziar din Geneva, *La Feuille*, comentând pasajul despre România, scrie: „E un nume pe care Antanta ar face bine să nu-l mai pronunțe niciodată."

Depeșele de azi anunță că Marghiloman a fost însărcinat cu formarea guvernului[1] și că nu va fi de acord cu schimbarea dinastiei. Ar fi, din partea lui, un act de înțelepciune politică. Românii au un proverb care se aplică perfect în acest caz: „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor."

Întârzierea la încheierea păcii, pusă pe seama crizei ministeriale, se explică, fără îndoială, și prin faptul că nici un om politic nu dorește să-și pună numele pe un act care consacră dezmembrarea țării. Și totuși, e nevoie să se sacrifice cineva pentru această ingrată datorie, de vreme ce acela care ar fi trebuit s-o facă, domnul Brătianu, se derobează.

Dintre toate condițiile de pace impuse României, cele care vor răni cel mai mult amorul propriu național sunt, cu certitudine, cedarea Dobrogei și rectificarea frontierei din Carpați. Sunt două greșeli pe care ungurii și bulgarii le vor regreta mai devreme sau mai târziu și pe care le vor plăti, primii printr-o recrudescență a antagonizării supușilor lor transilvăneni, ceilalți printr-o inevitabilă coaliție a românilor, grecilor și sârbilor împotriva hegemoniei lor în Balcani. E pacea impusă prin sabie, nu pacea de conciliere pe care ar trebui s-o urmărească

[1]) Guvernul condus de Alexandru Marghiloman a funcționat între 5 mart. și 23 oct. 1918. A fost guvernul care a negociat și semnat Tratatul de pace de la Buftea. Demisia generalului Averescu din funcția de prim-ministru și instalarea guvernului Marghiloman au fost soluția de compromis, aleasă pentru a debloca negocierile de pace cu Puterile Centrale.

politicienii înțelepți. Rectificarea frontierei pe Carpați pare să vizeze Predealul și Broșteniul, exact domeniile regelui Ferdinand, care ar fi astfel tăiate în două după ce mai înainte fuseseră devastate de război.

Dintre toate obligațiile pe care le va avea de dus România, ca urmare a nefericitei sale aventuri, cea care va apăsa cel mai mult pe umerii ei va fi, fără îndoială, datoria pe care a contractat-o și care, după cum se spune, se ridică la aproape 10 miliarde. Această datorie cu dobândă va determina cheltuieli de 5 până la 600 de miliarde, iar veniturile totale ale statului de dinainte de război abia dacă se ridicau la această sumă. Cum să faci, așadar, față la această nouă povară, care se va adăuga celor vechi, fără să strivești țara sub impozite, adică fără să-i paralizezi activitatea și refacerea? E adevărat că această problemă se poate ridica pentru toate statele beligerante, dar nenorocirea generală nu-i atenuează gravitatea și nu consolează pe nimeni.

Depeșa care anunță că Mackensen ar fi cerut deportarea în Elveția a 30 de funcționari ai statului și ai Curții din România, inclusiv frații Ion și Vintilă Brătianu, aparține cu siguranță acelei categorii de știri false pe care agențiile ni le servesc zilnic și care ne încețoșează judecata. Mai degrabă cred că această solicitare a fost formulată de politicienii de la București, al căror resentiment e de înțeles.

22 MARTIE Ziarul *La Roumanie*, care apare la Paris, conține, în numărul său din 21 mai, o mărturie emoționantă despre plecarea Misiunii Franceze de la Iași[1] și două articole pline de credința patriotică în viitor ale deputatului C. Banu și ale profesorului Em. Antonescu. Ziarul citează, printre altele, cuvintele măgulitoare ale domnului Balfour la adresa armatei române, „acest organism atât de brav și atât de lipsit de noroc", și adaugă, în chip de comentariu: „Aceste cuvinte ne răsplătesc pentru toate nenorocirile noastre!" Dar oare tot așa gândește

[1]) Plecarea Misiunii Militare Franceze de la Iași a avut loc la 10 mart. 1918.

și poporul român? Acest elogiu, oricât de meritat ar fi, compensează el oare dezastrul țării? Mă îndoiesc. În plus, acest limbaj seamănă mai mult cu complezența curtezanului decât cu demnitatea patriotului. Tot exaltând meritele englezilor și francezilor, aceștia vor sfârși prin a crede nu numai că și-au achitat datoria față de România, dar că încă le mai datorăm ceva. Ceva mai multă ținută din partea românilor aflați la Paris ar servi mai bine cauzei românești decât asemenea lingușeli.

Avem, în sfârșit, un guvern prezidat de Marghiloman, ales dintre elementele conservatoare care s-au pronunțat împotriva războiului. Va reuși să obțină o îndulcire a condițiilor de pace? Putem doar să o dorim, fără însă să tragem prea multe speranțe, căci partida militară germană nu se va împiedica de considerații sentimentale și nu va ține câtuși de puțin cont de declarațiile contelui de Hertling care spune că Germania dorește să și-i facă prieteni pe aceia cu care încheie pacea. Odată pacea încheiată, vor trebui organizate alegeri, căci actuala Cameră, înfeudată lui Brătianu, va refuza să o ratifice. Rezultatele acestor alegeri vor fi interesant de urmărit, căci vor reflecta fidel starea de spirit a opiniei publice. În această Cameră, aleasă prin sufragiu universal[1], partizanii lui Brătianu nu vor fi numeroși, totuși nu vor lipsi scenele violente în care chestiunea dinastică va fi, în mod fatal, abordată. Va rezista oare asalturilor al cărei obiect va fi?

23 MARTIE Potrivit știrilor de azi, se pare că pe frontul de vest a început deja marele masacru și îți dă frisoane gândul că acest carnagiu va face încă și mai dificilă o pace de conciliere. Toată lumea vrea pace impusă prin forță, Hindenburg la fel de mult

[1]) La insistențele lui Alexandru Marghiloman, care dorea să obțină o majoritate parlamentară favorabilă ratificării tratatului de pace cu Puterile Centrale, în perioada mai–iun. 1918 s-au organizat la Iași alegeri parlamentare, cu menținerea prevederilor vechii legi electorale, care stabilea votul censitar. Legislația votului universal, adoptată în 1918, a fost aplicată pentru prima dată în 1919, la primele alegeri parlamentare din România Mare.

cu și Clemenceau, o pace care va costa maximum de vieți omenești și care va fi cea mai puțin durabilă.

Instinctele de cruzime bestială, presa și literatura urii au trecut în fața bunului-simț și a umanității. Le vom vedea la lucru.

25 MARTIE Ofensiva germană pe frontul englezesc e tot mai puternică. Se pare că a trecut râul Somme, a avansat 15 până la 30 de kilometri în trei zile și a capturat 30.000 de prizonieri, împreună cu 400 de tunuri. E un prim succes, dar nu e încă o spargere completă a frontului, nici o înfrângere a armatei de rezervă a generalului Foch, care pare încă intactă. E deci imposibil să prevezi azi rezultatul final al acestei lupte titanice care ar echivala cu o înfrângere pentru germani dacă nu vor obține, la capătul ei, o victorie decisivă.

De la Paris se semnalează bombardarea regulată a orașului de tunurile germane, care par să se afle la cam 100 de kilometri distanță. Atacurile se succedă la intervale de 15 minute și nu produc, după cum se spune, nici un fel de panică. Totuși, dacă bombardamentele se vor prelungi zile în șir, mă îndoiesc că moralul populației, oricât de bun ar fi, va putea să le reziste. Deja se anunță că trenurile care părăsesc Parisul sunt pline de refugiați.

Printr-o telegramă adresată Sovietelor la Moscova, Wilson le întinde rușilor o mână de ajutor. E o manieră indirectă de a le spune japonezilor „nu mergeți mai departe". Unitatea de interese și, în consecință, unitatea de acțiune sunt deficitare în cadrul Antantei.

Concedierea lui Robertson[1] și a amiralului Jellicoe[2] e prost compensată de numirea Lordului Northcliffe ca ministru al propagandei. Britanicul *common sense*[3] își va reveni, mai ales dacă înfrângerea englezilor pe Somme devine certă, și nu va întârzia să pună această evoluție pe seama revocărilor neinspirate.

[1]) William Robert Robertson (1860–1933), mareșal, șeful Statului-Major General al Imperiului Britanic. [2]) Amiral John Jellicoe (1859–1935), comandant al flotei britanice. [3]) „Bun-simț" (engl.).

Căderea lui Lloyd George va deveni inevitabilă și o va antrena pe aceea a lui Clemenceau. Atunci va veni și momentul pentru discuții și înțelegere.

O persoană care s-a întâlnit cu ministrul nostru la Londra, domnul Mișu, cu ocazia recentei sale treceri prin Berna, îmi spune că avea aerul unui om foarte descurajat. Plecând din Londra, a luat cu sine cele 150 de milioane de care încă dispune guvernul român din împrumuturi și le-a depus la Banca Națională Elvețiană de la Berna. O precauție înțeleaptă.

Negocierile de pace continuă la București. Se spune că împăratul Austriei sprijină menținerea dinastiei. Aceasta s-ar putea explica prin teama de a nu vedea instalându-se în România o dinastie complet devotată Germaniei, care n-ar fi văzută cu ochi buni de unguri.

Nimic precis nu transpiră încă referitor la rectificarea frontierelor, concesiunile economice și atribuirea în compensație a teritoriului basarabean. Mă tem că aceste condiții sunt dure. Marghiloman, lipsit de o prea mare autoritate morală, nu e omul care să le țină piept Puterilor Centrale așa cum ar fi reușit Carp, dacă i se încredința guvernul. Ce motive l-or fi împiedicat pe regele Ferdinand să i se adreseze acestuia din urmă? Obstacolul o fi provenit de la el sau de la Carp? În oricare dintre cazuri, e regretabil pentru țară. Sărmana Românie nu mai are armată, nu mai are frontiere, nu mai are oameni capabili să o scoată din prăpastie. Omul care l-a abandonat pe regele Carol în Consiliul de Coroană și care l-a trimis la pensie pe generalul Averescu nu se va ridica la înălțimea acestei misiuni.

26 MARTIE Am citit, în revista *Demain* care apare la Geneva, apelul adresat de Lenin, în timpul negocierilor de la Brest-Litovsk, socialiștilor din lumea întreagă. Acest apel, adus la Geneva de „curierul diplomatic" Holzmann, ar fi trebuit să fie citit la întrunirea internațională pe care poliția geneveză a interzis-o. E un expozeu destul de precis al țelurilor „bolșevismului". După ce face procesul guvernelor Lwof și Kerenski, sclave amândouă ale capitalismului Antantei, arată că proletarii și-au

pierdut răbdarea și s-au ridicat pentru a obține puterea, aproape fără vărsare de sânge, fiindcă poporul era foarte dezgustat de acel regim. Muncitorii ruși nu vor să creeze o republică de tipul celor americane, a milionarilor sau a agenților de bursă francezi; ei doresc să obțină puterea politică și să înlocuiască birocrația cu puterea Sovietelor, exercitată printr-un organ de guvernare local. Nu se vor mulțumi cu instaurarea unei democrații, vor utiliza puterea pentru a duce treptat Rusia spre o organizare specific socialistă a producției. Vor să controleze această producție, să o împiedice să distribuie dividende grase și să producă bunuri inutile pentru popor.

Lenin nu ascunde că acest program de reconstrucție a statului în beneficiul proletariatului va întâmpina dificultăți enorme în fața capitalismului universal și face un apel stăruitor la proletariatul din toate țările să se angajeze în lupta decisivă care să-l izbăvească de exploatatori. E nevoie în primul rând de pace, care se va realiza prin ruperea lanțurilor ce au ținut legate popoarele de toate națiile și de toate culorile. Fără o revoluție socială nu va exista o pace durabilă. De aceea Sovietele s-au adresat guvernelor francez, englez, italian și american cerându-le să asiste la conferința de la Brest-Litovsk; se aștepta răspunsul lor, care nu a venit nici acum. Depindea de ei ca să fie proclamată pacea generală. Ne acuză acum că am abandonat Alsacia-Lorena; dar să se hotărască mai întâi să redea libertatea Irlandei, Egiptului, Marocului, Indochinei sau Congoului. Nu ne vom pleca genunchii în fața imperialismului german, dar vom încheia pacea separată, dacă Germania garantează libertatea și democrația.

Această concepție a unei societăți noi nu diferă cu nimic de cea veche, doar că piramida socială se va sprijini pe baza mai largă a proletariatului, care va lua locul claselor conducătoare actuale și își va atribui toate avantajele. Din acest punct de vedere, doctrina e bine concepută pentru a atrage masele care, la rândul lor, vor să comande, să oprime și să profite.

Ar fi îndrăzneț să prezici sfârșitul apropiat al bolșevismului, care nu are în prezent o contrapondere serioasă în Rusia,

elementele prea puțin numeroase ale burgheziei fiind incapabile să reacționeze. Mai degrabă, acest sfârșit ar putea să se tragă din excesul de mizerie al maselor însele, ca urmare a unei dezorganizări complete a producției și a transporturilor sau dintr-un conflict între muncitori și țărani, ale căror interese și aspirații nu sunt întru totul identice.

Totuși, eșecul acestei experiențe, ce ignoră cu totul instinctele irepresibile ale naturii umane, e sigur și va vindeca lumea, pentru multă vreme de acum încolo, de mirajul extravagantelor utopii socialiste. Ea s-a mai făcut în Australia, și încă în condiții mai propice reușitei, dar s-a păstrat tăcerea asupra eșecului său; era nevoie să se repete la scară mare și sub ochii noștri.

27 MARTIE Ofensiva germană a ajuns în a șaptea zi, condusă până în prezent cu maximă impetuozitate. Acum se lovește de rezistența curajoasă a englezilor, care nu se retrag decât foarte lent, deși e adevărat că lasă în urmă multă pradă, dar nu permit să li se străpungă frontul. În șapte zile, germanii au recucerit tot teritoriul de pe care Aliații îi obligaseră să se retragă la capătul unor lungi luni de lupte. Englezii par să nu se fi așteptat la așa ceva, ceea ce explică de ce nu și-au luat nici o precauție pentru a-și pune la adăpost enormele provizii de alimente, muniții și echipamente.

Corespondentul militar al unui ziar francez e de părere că această ofensivă ar putea să nu fie nimic altceva decât o stratagemă de mare anvergură, care să mascheze atacul principal ce ar urma să fie dat în altă parte. Expertul nostru militar, colonelul Egli, găsește că această părere nu e cu totul neverosimilă. El publică, în *Basler Nachrichten*, un foarte interesant rezumat al acestei prime etape a ofensivei și conchide următoarele: „Până aici, succesul germanilor e mare, dar victoria decisivă nu a fost încă obținută. Pentru a o obține, e nevoie ca atacul să continue până la completa zdrobire a rezistenței engleze. Încă nu au intrat în luptă marile rezerve franceze. În cazul în care comandamentul militar german a plătit prea scump primele sale succese, atunci nu-și va putea duce la bun sfârșit treaba începută."

Altfel spus, încă nu se poate prevedea nimic referitor la rezultatul final al acestei lupte între giganți, a cărei fază decisivă începe abia în zilele următoare.

Se anunță că menținerea dinastiei e unul dintre obiectivele principale ale guvernului Marghiloman. Merită felicitat, căci va scuti țara de noi probleme și de o aventură care s-ar putea dovedi dezamăgitoare. Având școala experienței dure, regele Ferdinand va fi de-acum un suveran bun și înțelept, care nu se va mai îndepărta de tradiția politică a unchiului său.

1 APRILIE La Atena, Venizelos își continuă trista misiune: după ce a executat ofițeri greci cu ajutorul francezilor, l-a destituit pe mitropolit și o duzină de episcopi, iată că îl atacă din nou pe regele Constantin și îi intentează un proces criminal după ce l-a deposedat de tron. Oare îl va obliga pe fiul acestuia să-i contrasemneze sentința? Acest ambițios fără scrupule nu se dă înapoi de la nimic.

În Franța, în pofida începerii ofensivei germane, masacrul continuă, cu fiecare zi tot mai înspăimântător și tot mai lipsit de speranța că se va putea încheia printr-un acord între beligeranți. Pasiunile sunt atât de încinse, încât nici o intervenție de bun-simț nu mai pare posibilă și trebuie să ne obișnuim cu perspectiva atroce că războiul ar putea să se termine prin distrugerea completă a unuia sau a altuia din adversari, dacă nu cumva a ambilor. E înspăimântător!

Frankfurter Zeitung scrie că statul român a făcut concesiunea terenurilor petrolifere – sau mai degrabă acestea i-au fost luate – pentru 99 de ani și că s-a ajuns la o înțelegere asupra rectificărilor de frontieră. Putem deduce că și ungurii au admis să facă unele concesii asupra acestui punct. Dar despăgubirile sub formă de rechiziții rămân în sarcina României. Va putea oare să le plătească pe un termen atât de lung?

Publicațiile pangermaniste sunt nemiloase cu regele Ferdinand, căruia îi cer abdicarea. Și aici, ca și pe alte subiecte, fac dovada unei totale lipse de moderație și a oricărui simț politic. Nu fac decât să-i aducă Germaniei inamici de peste tot și compromit dinainte o victorie pe care încă n-au obținut-o. Cu

această violență oarbă, pot să-și dea mâna cu Clemenceau și cu Lloyd George, căci se aseamănă.

2 APRILIE Ultimele comunicate de stat-major dau impresia că ofensiva germană din Picardia trece printr-o fază de stagnare, din cauza viguroasei rezistențe anglo-franceze și, fără îndoială, și din cauza numărului uriaș de pierderi. Hindenburg e totuși condamnat să o ducă până la capăt, oricât l-ar costa, altfel riscă un eșec total și prăbușirea întregului eșafodaj politic al partidei militare. Aceasta este pedeapsa celor care nu cred decât în forță, să fie la rândul lor loviți, cu și mai multă forță.

Toți cei care își doresc să vadă lumea mântuită de dominația armelor – fie că sunt germani, englezi sau francezi – nu pot decât să spere că se va ajunge la o situație în care cele două tabere să admită imposibilitatea unei victorii decisive și să se resemneze cu o soluție de compromis, adică o pace fără victorie și concesii reciproce. Nu am ajuns încă în acel moment, dar avem voie să sperăm că așa se va întâmpla, în ciuda încăpățânării care domnește acum în taberele inamice. Compasiunea pentru victimele masacrului nu și-a făcut încă auzit strigătul disperat, setea de răzbunare e încă prea puternică și speranța de a învinge încă prea vie pentru ca această nebunie furioasă să se poată sfârși curând. Unele ziare scriu chiar că războiul va mai dura 20 de ani. Și totuși, când va interveni epuizarea – și va interveni – vor trebui să admită această imposibilitate de a învinge și necesitatea de a se înțelege, înainte ca popoarele obosite și sătule să intre ele însele în acțiune.

Numărul 2 din 28 martie al ziarului *La Roumanie*, pe care partizanii lui Brătianu și Take Ionescu îl scot la Paris, nu menajează guvernul Marghiloman. Îl aprobă pe Averescu fiindcă a refuzat să semneze o pace impusă de germani și adaugă: „Era indicat ca aceia dintre politicienii noștri care și-au asumat să creeze o breșă în unitatea națională proclamată de Tron, parlament, guvern și partidele politice la momentul mobilizării românilor să fie și cei ce-și asumă misiunea de a semna o pace impusă de inamic."

În 1871, Thiers[1] n-a făcut altceva pentru Franța decât ce face Marghiloman acum în România. Autorii catastrofei pot să se derobeze de consecințele înfrângerii lor, așa cum au și făcut-o, dar nu au dreptul să se erijeze în acuzatori. Această atitudine a politicienilor de la Paris ne dă o idee despre pasiunile care vor sfâșia sărmana Românie, victima eternă a rivalităților și coteriilor politice ce nu doresc decât satisfacerea intereselor lor meschine, spre marea pagubă a poporului, care muncește, suferă și așteaptă mereu să se gândească și la el cineva. Singurul care s-a gândit a fost regele Carol, el a luptat 48 de ani împotriva egoismului partidelor, dar a fost paralizat și învins de acestea. Se va întâmpla mereu așa? Ar fi prea trist.

Un tun fabulos, despre care se spune că e situat la 120 de kilometri de Paris, își lansează obuzele asupra orașului de vreo zece zile. Germanii se așteptau să producă descurajarea morală a populației. S-au înșelat, așa cum pățesc adeseori când vine vorba de psihologie. În Vinerea Mare, o bombă a căzut pe o biserică în timpul slujbei, făcând multe victime, printre care și domnul Ströhlin, consilier al Legației elvețiene, împreună cu soția sa. Dacă ar fi fost mai inspirați, germanii ar fi trebuit să înceteze focul pe timpul sărbătorilor de Paști. În Elveția, iritarea e foarte mare, iar cercurile romande se întreabă dacă nu cumva Consiliul Federal ar trebui să înceteze să mai reprezinte interesele germane în Franța.

Din Berlin, se anunță urmărirea în judecată a prințului Lichnowski[2], fostul ambasador al Germaniei la Londra și autorul unui memoriu care pune responsabilitatea războiului în sarcina guvernului german. În loc de judecată, ar fi fost mai

[1]) Adolphe Thiers (1797–1877), istoric și om politic francez, membru al Academiei Franceze și autor al unei monumentale *Istorii a Revoluției Franceze*, publicată în 1839; președintele Franței între 1871 și 1873.
[2]) Karl Max, prinț Lichnowski (1860–1928), diplomat, ambasador al Imperiului German în Marea Britanie (1912–1914). Memoriul la care se referă Basset a fost redactat în 1916 și a circulat clandestin, iar publicarea sa în Statele Unite, în 1917, i-a adus autorului excluderea din camera superioară a parlamentului prusac. În mart. 1918, memoriul-broșură al prințului Lichnowski a fost publicat și în Europa, în ziarul suedez *Politiken*.

potrivită o dezminţire, dar asta e probabil mai dificil. Totuşi, Lichnowski ar fi putut să aştepte sfârşitul războiului şi abia atunci să publice acest memoriu care oferă argumente inamicilor ţării sale, ceea ce nu e foarte corect din partea unui diplomat, chiar dacă tot ce spune e adevărat.

4 APRILIE În marele lui discurs din aceste zile, contele Czernin anunţă că a primit, înainte de ofensivă, un mesaj de la Clemenceau, care îl invita la un schimb de opinii. Publicaţiile pariziene scriu că Clemenceau neagă acest demers şi îl consideră o insultă mincinoasă. E regretabil, căci nimic nu l-ar fi putut onora mai mult decât un astfel de gest uman înainte de hecatombă.

În acelaşi discurs, contele Czernin prezintă condiţiile de pace impuse României într-o lumină care nu corespunde realităţii. Orice ar spune, aceste condiţii sunt cât se poate de crude. Cât despre perspectiva pe care o lasă să se întrevadă, aceea de a câştiga simpatia românilor şi de a-i transforma în aliaţi pe viitor, aceasta e nu doar îndoielnică, dar absolut nulă. Acum, când se cunosc mai bine condiţiile ce ne-au fost impuse, se poate spune că e o pace ruinătoare şi de amputare, care nu are nici o scuză.

7 APRILIE La Baltimore, Wilson a ţinut un discurs izbitor de asemănător cu vorbăria cea mai agresivă a lui Clemenceau şi Lloyd George. E vorba de război până la desfiinţarea inamicului, pe care îl proclamă ca o necesitate ineluctabilă. Personalitatea lui Wilson, pe care se credea că încă mai putem conta pentru o pace de reconciliere, se destramă într-un mod demn de milă pentru a se alătura corului celor ce vor să meargă până la capăt. Speranţa de a vedea războiul sfârşindu-se devine astfel minusculă.

Clemenceau neagă că ar fi avut iniţiativa unor negocieri de pace cu Austria, ele fuseseră începute de guvernul precedent şi mărturiseşte că nu a vrut să le oprească fiindcă îi puteau aduce informaţii interesante. Nu riscă oare prin aceste mărturisiri să se vadă acuzat, la rândul lui, de înţelegere cu inamicul?

Concluzia: port războiul fiindcă numai victoria poate să stabilească dreptul nostru asupra Alsaciei-Lorena.

Dar victoria nu dovedește întotdeauna că învingătorul a avut dreptate, așa cum rezultatul unui duel nu demonstrează vinovăția învinsului. Ea arată numai cine e cel mai puternic sau cel mai fericit. Dacă exalți pasiunile și înceţoșezi rațiunea, războiul nu va duce niciodată la întronarea dreptății între națiuni și la păstrarea independenței fiecăreia dintre ele. O întreagă școală se înclină în fața acestui drept al forței, prezentat ca nefiind altceva decât rezultanta și manifestarea indiscutabilă a unei virtuți superioare: el și-ar sprijini judecățile pe legile naturale potrivit cărora cel slab, oricât de interesant ar fi, e menit să dispară sau să se adapteze condițiilor impuse de cel mai puternic. Această doctrină are mulți adepți, mai ales printre cei pe care victoria i-a favorizat, dar nu va reuși să învingă ideea de justiție imanentă ce va continua să protesteze împotriva strivirii celor slabi, chiar dacă această tristă realitate poate fi constatată și în legile naturii. Mi se va obiecta că legile naturii sunt legile lui Dumnezeu, dar și strigătul conștiinței noastre e tot expresia manifestă a lui Dumnezeu. Putem spune, așa cum spun și Scripturile, că nebănuite sunt căile Domnului.

10 APRILIE Războiul continuă, implacabil și fără altă soluție posibilă decât triumful forței brute, cu toate consecințele sale dezastruoase pentru libertatea popoarelor. Acum, că Statele Unite, prin gura președintelui Wilson, și-au manifestat clar voința de a lupta până la victoria decisivă, nu mai avem nici o iluzie în privința duratei războiului. Nici căderea Amiens-ului[1], nici măcar aceea a Parisului nu ar putea opri războiul, punând capăt tenacității anglo-americane. Acestea vor continua lupta, mai ales pe mare, printr-o blocadă tot mai ermetică, incluzându-i și pe toți neutrii, fără excepție. Până la un anumit moment, încă mai puteam spera că răsturnarea lui Clemenceau și a lui

[1]) Referire la planurile militare ale celor două tabere beligerante: cu bătălia pentru Amiens a început „ofensiva celor 100 de zile", la 8 aug. 1918.

Lloyd George sau inaugurarea unui regim cu adevărat parlamentar în Germania ar fi deschis perspectivele păcii. Din nefericire, în punctul în care ne aflăm astăzi, nici una din aceste două ipoteze nu pare realizabilă. Cât despre garanția pe care o ofereau principiile lui Wilson ori Wilson însuși înainte de a declara război Germaniei, putem să ne luăm gândul. Din toate părțile, tunurile sunt singurele care au cuvântul, iar glasul tunului acoperă plânsetele victimelor.

E o mare uimire pentru mine să văd că Anglia – în general pragmatică și stăpână pe deciziile sale – se aruncă în brațele unei aventuri din care, chiar dacă iese victorioasă, riscă să-și piardă situația, până acum dominantă, din domeniul maritim, industrial și comercial în favoarea altor rivali decât germanii. Pentru acest război își sacrifică, fără să socotească, bogățiile, tineretul, libertățile interne, toate tradițiile sale, mergând până la privilegiile legitime ale clasei sale conducătoare, care se așază azi la remorca organizațiilor muncitorești, devenite stăpâne pe situație. În tot ceea ce întreprinde, englezul se întreabă mai întâi dacă „merită" și nu merge mai departe decât dacă e sigur de un rezultat pozitiv, or acest război, oricum l-ai privi, nu e rentabil, nu „merită". Trebuie să conchidem că, într-adevăr, Anglia luptă pentru principii? La începutul ostilităților, Sir Edward Grey spunea în parlament că războiul va fi la fel de *prejudiciabil* pentru Imperiul Britanic și dacă ia parte la el, și dacă rămâne deoparte. Era exact argumentul practic care putea influența cel mai mult opinia publică britanică, făcând-o să încline către decizia belicoasă luată de guvernanții săi. Afacerea era considerată rentabilă și urma să se facă. În acel moment nu era vorba de principii, dar azi, când pierderile par să fie mai mari decât presupusele beneficii, sacrificiul se face în numele libertății mondiale.

Și totuși, viitorul acestei sărmane lumi e foarte sumbru, căci totul ne lasă să prevedem o situație mai înspăimântătoare decât orice ar putea concepe imaginația. Nu sunt doar luptele sociale care ne așteaptă și despre care dominația bolșevicilor în Rusia ne lasă să ne facem o idee, ci și mizeria neagră, peste

tot și pentru toți, căci, să nu fie cu supărare, s-ar zice că dorim să ne batem până la ultima bucățică de pâine.

11 APRILIE Azi, pentru prima dată de la declarația de război a României, am avut marea bucurie să aflu că Rada din Basarabia[1] a proclamat unirea cu România. După mai bine de un secol de separație, această provincie se reunește cu Moldova, din care a făcut mereu parte integrantă.

Armata română a plecat la luptă pentru a cuceri Ardealul și se întoarce la căminul ei cu această bijuterie pe care regele Carol o considera singura dezirabilă pentru țara lui într-o primă etapă. Visul lui se realizează, în ciuda, chiar împotriva voinței autorilor acestui război, doar prin forța raționamentului corect, ce se impune întotdeauna.

Sunt sigur că germanii ne-au susținut pentru a obține această compensație la pierderea Dobrogei; s-ar cuveni să le fim recunoscători pentru asta, căci mulțumită lor și în pofida dezertării noastre, ceea ce obținem e mai mult decât ceea ce pierdem. Portul Constanța ne va rămâne accesibil, iar Basarabia, cu populația ei majoritar românească și cu solul fertil, face de zece ori cât Dobrogea. E o provincie care ne va aduce avantaje considerabile, mai ales dacă vom ști să o administrăm inteligent.

Odată cu Basarabia, l-am anexat și pe Șcerbacev care, potrivit depeșelor, devine general român. Asta mă încântă mai puțin. I l-aș fi preferat pe generalul Prezan în fruntea armatei. Cât despre personajul Șcerbacev în sine, până când vom avea informații mai ample, îl consider mai degrabă indezirabil pentru politica noastră internă.

Un alt motiv pentru care mă simt satisfăcut de realipirea Basarabiei este acela că regele Ferdinand nu se va întoarce la București cu mâinile goale și că, astfel, poziția sa se va întări considerabil.

Din toate punctele de vedere, cred că românii au motive să se felicite de soarta lor, care se îmbunătățește în momentul când se așteptau cel mai puțin, și pot să privească cu ceva mai

[1]) Denumirea organului legislativ basarabean era de fapt Sfatul Țării.

multă încredere în viitor. Esențialul de acum încolo este ca un spirit nou, un spirit de seriozitate să anime toate actele guvernului nostru, o economie riguroasă a averii publice să înlocuiască jaful dezlănțuit, iar ridicarea morală și materială a țăranilor să se afle pe primul loc în preocupările oamenilor noștri politici. Trebuie ca țăranul să fie inițiat în acest demers și să-și exercite partea lui de influență asupra direcției în care merg treburile publice. A-l ține în afara reprezentării naționale, cum s-a făcut până acum, ar fi cea mai mare greșeală. Cunosc mulți „răzeși" și „moșneni"care ar face acolo o figură mai bună decât „ciocoii"[1], ce n-au reprezentat decât interesele castei lor parazite, lipsită de idealuri.

Dați-le încredere țăranilor, ascultați-le plângerile seculare și faceți-le dreptate așa cum merită, lărgind bazele edificiului social, și veți întări acest edificiu așa cum nu a fost până acum, veți așterne calea unei Românii noi, cea adevărată, cea care locuiește în colibe, care hrănește țara prin munca ei și care e mereu gata să-și verse sângele pentru a o apăra. Dezertarea rușilor a însemnat salvarea noastră.

13 APRILIE Continuă bătăliile pe Lys, pe Somme și Oise, și totuși atenția publicului, mai ales în Franța, se îndreaptă către demersurile de pace făcute de conții Armand și Revertera, ale căror întâlniri în Elveția nu mai sunt negate, dar care nu au avut alt rezultat decât recrudescența pasiunilor belicoase în ambele tabere.[2]

[1]) Termenii între ghilimele sunt în românește în manuscris. [2]) Abel Armand era un ofițer încadrat în Biroul 2, biroul contrainformațiilor militare, al Statului-Major General Francez, iar Nikolaus Revertera-Salandra era un diplomat al Imperiului Austro-Ungar. Cei doi se întâlniseră de mai multe ori, ultima dată la începutul anului 1918, în Elveția, din însărcinarea guvernelor lor, pentru a încerca să ajungă la un compromis în vederea încheierii păcii între Antantă și Puterile Centrale. Negocierile de pace purtate de Austro-Ungaria, desfășurate pe mai multe planuri și prin intermediari diferiți, nu aveau girul Germaniei. Unul dintre efectele acestor tentative de negociere secretă a fost, în apr. 1918 (atunci când au fost dezvăluite de Georges Clemenceau în presa franceză), demisia lui Ottokar Czernin, ministrul de externe al

Pentru a se disculpa de acuzațiile de înțelegere cu inamicul, Clemenceau publică o scrisoare a împăratului Carol I[1] către cumnatul său, prințul Sixtus de Bourbon, prin care îl însărcina să deschidă convorbirile de pace cu Franța. Dacă această scrisoare e autentică și dacă textul e conform cu originalul, lucru ce rămâne de demonstrat, ea ar pune Austria într-o postură foarte delicată față de Germania, căci vorbește despre revendicările îndreptățite ale Franței în Alsacia-Lorena. În pofida acestei imprudențe, nu e totuși mai puțin onorantă pentru sentimentele umanitare ale autorului său care, din dorința de a pune capăt calamităților războiului și într-un moment critic pentru Puterile Centrale (sfârșitul lui martie 1917), a lansat acest demers de pacificare. Dacă Clemenceau a crezut că, prin această divulgare, va semăna discordia între inamicii săi, s-a înșelat foarte tare, căci depeșele schimbate pe acest subiect între cei doi împărați arată că, dimpotrivă, aceasta le-a întărit alianța. Mai mult, divulgarea face de acum imposibilă orice reluare a negocierilor. Din acest punct de vedere, autorii acestor revelații, Czernin, Clemenceau și împăratul Carol, au făcut toți trei o regretabilă eroare, care nu va folosi decât să prelungească la infinit războiul.

Lloyd George a supus Camerei Comunelor un proiect de lege pentru introducerea serviciului militar obligatoriu în Irlanda. Ar putea produce revolte care ar necesita trimiterea acolo a unui număr mai mare de soldați decât se poate spera că vor fi recrutați din țară.

Ucraina protestează împotriva unirii Basarabiei cu România, dar cred cu fermitate că germanii vor fi de partea noastră pentru ca aceasta să se realizeze.

Austro-Ungariei, în încercarea de a pune capăt crizei diplomatice dintre cele două țări aliate. Scandalul a fost cunoscut în presa vremii ca „afacerea Sixtus", de la numele prințului Sixtus de Bourbon-Parma, cumnatul împăratului Carol I, ofițer în armata belgiană, care servise ca intermediar al tatonărilor în vederea încheierii păcii, desfășurate în cursul anului 1917. [1]) Carol I de Habsburg (1887–1922), ultimul împărat al Austriei.

21 APRILIE Am primit o scrisoare emoționantă de la un ofițer român, prizonier de război în lagărul de la Breesen, în Mecklenburg, în care își exprimă bucuria de a vedea că s-a încheiat pacea și de a se putea întoarce în sfârșit la familia și în patria sa, după o lungă și grea captivitate. Și adaugă: „Fie ca, din toate nenorocirile noastre, patria noastră să își tragă o viață nouă, bazată pe muncă serioasă, susținută și cinstită, singura care ne poate vindeca de plăgile sociale ce ne-au împins la dezastru!" Sunt fericit să văd această mentalitate sănătoasă la un român provenit din viteaza pătură țărănească, singura speranță de ridicare a țării. E plin de curaj și de credință, nu are nici un regret față de prăbușirea vechii stări de lucruri, de la care nu aștepta nimic bun, și crede cu tărie în atotputernicia muncii și a voinței pentru ridicarea neamului său. Ce diferență prin comparație cu declamațiile emfatice ale politicienilor de la Iași și de la Paris care nu văd, în tot ce s-a întâmplat, decât pierderea privilegiilor și a influenței lor! E de dorit ca toți aceia care au îndurat chinurile captivității să revină la căminele lor cu gânduri asemănătoare, ca acest spirit sănătos să plece de la ei, să se răspândească, iar aceste elemente sănătoase să ajungă la conducerea vieții publice, o influență legitimă, la care au dreptul.

Nu se știe încă nimic despre obligațiile economice pe care ni le impune tratatul de pace. Încetineala negocierilor pe această temă te face să crezi că exigențele Puterilor Centrale sunt excesive și inacceptabile în ochii părții române.

Propunând introducerea serviciului militar obligatoriu în Irlanda, Lloyd George s-ar putea să fi încercat să găsească un motiv de a se retrage, sperând că parlamentul va respinge proiectul. Dar parlamentul, care nu înțelege să îl lase să scape de responsabilități, a votat legea, chiar dacă era sigur de pericolul pe care îl reprezintă această măsură. Se joacă viclean, dar asta nu îmbunătățește situația, căci alternativa e o criză ministerială sau o revoltă în Irlanda. Între timp, toată „armata

de acasă"[1] e debarcată în grabă pe continent pentru a umple golurile din rândurile britanicilor, pe care Foch nu dorește să le umple cu rezerva strategică, destinată altor misiuni.

Antanta declară că încă mai consideră România ca pe un aliat al său, și totuși refuză să lase să plece de pe teritoriul Franței alimentele și echipamentele cumpărate de guvernul român, destinate prizonierilor. Mereu aceeași contradicție între vorbe și fapte.

26 APRILIE Semi-oficiosul *Reichspost* din Viena anunță că regele Ferdinand ar intenționa să abdice. Această știre mă îndurerează mai mult decât mă surprinde, căci nu-mi fac iluzii asupra dificultății situației sale actuale. Cedând curentului războinic ce l-a antrenat în acest nefericit război, și i-a înstrăinat pe toți aceia care condamnau războiul, anume elementele sănătoase ale claselor productive, cu Petre P. Carp în frunte. Pronunțându-se recent pentru încheierea păcii, și i-a pus în cap pe Brătieni și Partidul Liberal, care nu îl vor ierta că i-a păsat mai mult de suferințele țării decât de obediența față de politica lor. Pe de altă parte, Puterile Centrale nu par să-i fie deloc favorabile. În fața unei asemenea coaliții, prestigiul lui Marghiloman înseamnă prea puțin și e explicabil că regele a fost cuprins de descurajare și că, părăsit de toți, chiar și de propria familie, își dorește să abandoneze partida. Se spune că e iubit de soldați. Dacă s-ar sprijini pe ei, adică pe clasa țărănească, poate că încă și-ar putea salva tronul și în același timp și țara. Dar pentru a realiza această revoluție democratică ar fi nevoie de o acțiune energică, o propagandă inteligentă și o forță de decizie care, din nefericire, lipsesc. Dacă abdicarea regelui devine realitate, prevăd noi și grave implicații pentru sărmana România, chiar în cazul în care prințul Carol va urma la tron. Omul ce va salva această nefericită țară încă nu s-a născut.

[1]) În manuscris „Home Army", sintagmă prin care erau denumite forțele armate mobilizate în misiuni de apărare a teritoriului Imperiului Britanic.

Ultimele ştiri lasă să se întrevadă o soluţie de compromis pentru Basarabia, ceea ce va fi bine, căci, dacă sunt lăsate Ucrainei regiunile locuite de ruteni şi lipoveni, se îndepărtează motivele unor conflicte ulterioare.

După o pauză de câteva zile, ofensiva germană pe frontul occidental recâştigă în intensitate. Conflictul Czernin–Clemenceau n-a făcut decât să crească, în ambele tabere, hotărârea de a încheia războiul numai odată cu totala distrugere a adversarului. Chiar şi socialiştii care au rămas în rândurile celor ce încă îndrăznesc să vorbească despre o pace de conciliere sunt din ce în ce mai puţini.

29 APRILIE Comunicatele Havas, Wolff, Reuter şi Stefani păcătuiesc toate, mai mult sau mai puţin, prin exagerare şi denaturarea faptelor. Din modul în care sunt prezentate acestea se simte preocuparea de a influenţa opinia publică liniştind-o, adică înşelând-o. E o intoxicare sistematică, în doze cotidiene, care acţionează asupra tuturor, cu oarecare eficacitate, căci sunt foarte puţini cei ce rezistă otrăvii. Până la urmă, toată această camuflare a evenimentelor e complet inutilă şi nu schimbă cu nimic realitatea situaţiei, care, mai devreme sau mai târziu, se arată în adevărata lumină. Nu pot deci să-i înşele decât pe aceia care vor cu orice preţ să fie înşelaţi.

Nu e mai puţin adevărat că interpretarea cotidiană a evenimentelor, legate sau nu de război, a devenit foarte dificilă, cum ar fi de pildă numărul de vase care au fost scufundate sau construite, efectivele şi rezervele disponibile, mentalitatea armatelor şi a populaţiei, subiecte despre care agenţiile oficiale ne dau informaţii dintre cele mai contradictorii. Aceste chestiuni fiind de primă importanţă dacă vrei să ai o apreciere a situaţiei beligeranţilor, rezultă că, pentru muritorii de rând, e imposibil să-şi facă o opinie corectă. După părerea mea personală, comunicatele militare engleze sunt cele care denaturează cel mai mult adevărul, dar nici despre comunicatele ministeriale ale unui Lloyd George sau Churchill nu se poate spune ceva mai bun. Veşti foarte grave şi foarte triste ne vin azi de la

Berlin cu privire la biata noastră Românie. Sub titlul „Noi surprize în Balcani", *Börsen Zeitung* anunță că, dacă indiciile sunt corecte, suntem în preajma unei revizuiri fundamentale a păcii de la București. Aceste indicii ar consta într-un conflict cu Ucraina, intrigile Curții de la Iași și indecizia lui Marghiloman, care nu prezintă nici o garanție pentru o reapropiere stabilă de Puterile Centrale. Neîncrederea în acesta din urmă va avea drept consecință logică retragerea oricărui sprijin german în favoarea revendicărilor românești asupra Basarabiei și în chestiunea menținerii dinastiei.

Dacă așa vede lucrurile guvernul german ar însemna că abandonează definitiv cauza României. Presupun că Marghiloman e înspăimântat de responsabilitatea pe care și-a asumat-o, că nu se simte în stare să determine țara să accepte pacea ce i se propune și că ezitările lui le-au dat de gândit germanilor. Aceasta ne va arunca din nou în necunoscut. Marghiloman ar fi trebuit să-l lase pe Carp în față, persuadându-l doar să renunțe la ideea sa de a îndepărta dinastia. Carp are alt prestigiu decât el, iar germanii i-ar fi făcut concesii mai mari. Dacă, pe de altă parte, regele e bănuit că a rămas fidel Antantei, așa cum te lasă să presupui recentul său discurs, n-ar fi nimic surprinzător în faptul că germanii vor să-l îndepărteze.

6 MAI Se vorbește mult de conciliere. Spiritele nobile sunt apostolii ei fervenți, dar rezultatul e nul. Pasiunile câștigă peste tot, nu doar în fața bunului-simț, ci și în fața instinctului de conservare, care ar trebui totuși să fie cel mai puternic.

În Germania, acest fenomen morbid al intransigenței câștigă teren și amenință să paralizeze acțiunea militară. Pangermaniștii, cu mult mai periculoși decât socialiștii, reușesc să blocheze acțiunea împăratului, care e prizonierul lor. În Austro-Ungaria, conflictul între naționalități a ajuns într-un punct atât de grav, încât lumea se întreabă dacă mai e cu putință un compromis. În Irlanda, cel mai mic incident, oricât de plini de tact ar fi englezii, poate să provoace o explozie. În Ucraina,

regimul violent al mareșalului Eichhorn[1] riscă să le aducă Puterilor Centrale o recoltă de inamici mai bogată decât aceea de grâu. În Franța, regimul terorist al lui Clemenceau înăbușă orice manifestare a sentimentului public, care ar putea fi cu totul alta decât cea prezentată în ziarele oficiale. Ca și Grecia, România e divizată între două tabere inamice care nu așteaptă decât plecarea trupelor de ocupație pentru a începe lupta fratricidă. Chiar și țările neutre, ca Elveția, au fost contaminate de această nevroză. Atitudinea incalificabilă a presei romande, mai mult franceză decât elvețiană, ne oferă tristul spectacol al alterării sentimentului de solidaritate, singura noastră pavăză împotriva pericolului ce ne amenință.

Ura oarbă, absența oricărei noțiuni de interes comun și a sentimentelor umanitare, acestea sunt, pentru moment cel puțin, cele mai clare rezultate ale războiului și prima formă prin care popoarele își exercită dreptul de a-și hotărî singure soarta. Nimic nu scuză mai bine constrângerile la care le supun guvernanții decât incapacitatea pe care o arată de a se înțelege pentru a-și rezolva singure conflictele. Să le refaci educația ar lua prea mult timp, se preferă biciuirea lor, după buna și vechea metodă pedagogică; dar știm unde duce aceasta. Mai putem oare păstra vreo credință sau măcar un licăr de speranță că, odată ce acest război se va sfârși, vom vedea răsărind zorii unei epoci mai bune? Ceea ce se întâmplă sub ochii noștri, mai ales în Rusia, ne dă toate motivele să ne îndoim.

[1]) Herman von Eichhorn (1848–1918), feldmareșal german. La 4 mart. 1918 a fost desemnat ca responsabil cu securitatea militară a Puterilor Centrale în Ucraina și Crimeea, ocupându-se totodată și de rechizițiile de cereale din aceste regiuni. A fost asasinat la 30 iul. 1918, într-un atentat cu bombă comis de teroristul bolșevic Boris Donskoi, membru al Partidului Socialist-Revoluționar, aliat la guvernare cu bolșevicii lui Lenin. Socialiștii revoluționari (eserii) urmăreau să provoace un conflict între autoritățile bolșevice din Rusia și guvernul german. Cu câteva zile mai devreme, la 6 iul. 1918, fusese asasinat, în sediul Ambasadei germane din Moscova, ambasadorul Wilhelm von Mirbach, tot de către membri ai Partidului Socialist-Revoluționar, concomitent cu declanșarea unei tentative de lovitură de stat împotriva bolșevicilor.

Negocierile germano-elveţiene pentru reînnoirea convenţiei de schimb iau o turnură nefericită. Germanii dublează preţul cărbunelui şi vor să impună Elveţiei o adevărată servitute economică, fiindcă se tem de concurenţa ce ar putea interveni după război. Presată din ambele părţi, Elveţia se vede obligată să aleagă între grâul Antantei şi cărbunele german, adică între foamete şi încetarea oricărei activităţi industriale şi comerciale. Oricum ar fi, o alegere dureroasă. Negociatorii germani riscă să se lovească de rezistenţa încăpăţânată chiar şi a Elveţiei germanice care, între două rele, îl va alege pe cel mai puţin dăunător independenţei ţării. Va fi o catastrofă ce s-ar putea să ducă în final la invadarea ţării noastre, dar nu o putem evita dacă ni se cere să cădem în genunchi în faţa acestei noi pălării a lui Gessler.[1] Să sperăm totuşi că nu se va ajunge până acolo.

9 MAI Pacea cu România a fost semnată definitiv la Palatul Cotroceni. Se prezintă prevederile principale, dar rectificările de frontiere şi clauzele economice sunt încă incomplet cunoscute. Acestea din urmă vor fi, foarte probabil, dure, dar duritatea lor nu-şi va produce pe deplin efectul decât după încheierea păcii generale, căci până atunci grâul şi petrolul nostru nu vor putea fi exportate oricum decât în Germania. Bulgaria nu primeşte pentru moment decât Cadrilaterul. Dobrogea propriu-zisă rămâne la dispoziţia aliaţilor săi, care nu i-o vor ceda decât dacă e cuminte până la capăt. Evreii vor primi în sfârşit drepturile politice stipulate în Tratatul de la Berlin[2] şi promise recent şi de guvernul Brătianu. Alipirea Basarabiei la România nu este menţionată şi rămâne nesigură, dar e probabil că va fi susţinută de germani, dacă atitudinea noastră ulterioară va fi cea aşteptată de ei.

Noi alegeri sunt anunţate pentru luna viitoare, nu ştim dacă se vor desfăşura după vechea lege electorală sau potrivit

[1]) Aluzie la legenda lui Wilhelm Tell. [2]) Tratatul internaţional de la Berlin, încheiat la sfârşitul Războiului Ruso–Turc din 1877–1878, prin care se recunoştea independenţa României, Serbiei şi Muntenegrului, stipula, printre altele, obligaţia noului stat român de a acorda cetăţenia română evreilor care locuiau pe teritoriul său.

principiului sufragiului universal votat la Iași. Dacă se aplică vechea lege, ceea ce mă tem că se va întâmpla, vom avea o Cameră marghilomanistă, fără prestigiu și fără autoritate. Ceea ce ne trebuie azi e o Cameră cu o majoritate țărănească și un spirit nou, care să se impună în fața tuturor partidelor și care să poată lucra eficient la regenerarea țării. Oare guvernul actual va putea să se ridice la înălțimea acestei concepții sănătoase?

Kölnische Zeitung și alte ziare publică informații neliniștitoare și foarte demoralizatoare despre starea fizică și morală a regelui Ferdinand, care n-ar mai fi decât o marionetă fără voință, dedată băuturii, nemaiștiind decât să geamă și să plângă. Să dea Domnul ca aceste zvonuri să fie false sau măcar exagerate, căci, dacă se confirmă, îmi voi pierde tot curajul.

Un prieten, venit recent de la București, îmi spune că spiritele sunt mai degrabă calme și resemnate, dar că viața materială e încă și mai grea ca în Austria. Nu poate să-și explice cum reușește populația urbană să-și asigure subzistența, căci bunurile de consum indispensabile s-au scumpit înspăimântător de mult. Dimpotrivă, țăranii au bani și nu se plâng nici de germani, nici de austrieci, cu care fac casă bună. Mackensen e foarte deschis la cererile celor care suferă.

Dacă regimul de ocupație și control al germanilor se va prelungi atâta cât durează războiul, ceea ce e probabil, țăranii vor suferi foarte puțin sau deloc, asta mi se pare esențial.

Încet-încet, țara se va obișnui cu rectificările de frontieră și cu pierderea Dobrogei, mai ales dacă accesul la portul Constanța ne este garantat în mod serios, dar cele mai greu de suportat vor fi dobânda la datoria publică și repercusiunile ei fiscale, inevitabile și înspăimântătoare.

Una peste alta, exceptând cazul în care Antanta câștigă războiul, România va fi obligată, din cauza situației economice, să graviteze în orbita Europei Centrale. Ar fi fost mai bine pentru ea s-o facă în mod liber, potrivit tratatelor în care se angajase și, bineînțeles, conform interesului său. Păstrând o neutralitate loială, ar fi fost azi un stat bogat și respectat, pro-

babil cu teritoriul mărit și ar fi fost scutită de sacrificiul tinerilor ei și de ruina economică. Domnii Brătianu și Take Ionescu n-ar fi de aceeași părere, dar ceea ce e sigur e că țara va blestema multă vreme aventura lor. În trei luni au distrus, cu inima ușoară, tot ceea ce regele Carol edificase cu greu într-o jumătate de secol de muncă răbdătoare. Acest fapt de necontestat va fi responsabilitatea lor.

12 MAI Elveția și-a mai câștigat un drept la recunoștința Germaniei și a Franței. Demersurile perseverente pe care le-a făcut în favoarea schimbului de prizonieri de război și a eliberării internaților civili au fost încununate de un succes deplin, iar tratatul care stipulează condițiile de realizare a fost semnat și ratificat la Berna în aceste zile. Două, până la trei sute de mii de prizonieri și internați vor fi astfel redați familiilor lor și țărilor lor. Nimeni nu se îndoiește că restul beligeranților, englezi, austrieci și italieni, vor urma acest exemplu.

Ceea ce trebuie subliniat, dincolo de latura umanitară a acestui act, e faptul că Elveția a reușit să-i facă să se așeze la aceeași masă pe delegații germani și francezi pentru a discuta și a se înțelege, într-un spirit de conciliere, în legătură cu problemele grave ale războiului.

Să salutăm acest prim pas ca un semn că pacea generală e posibilă.

18 MAI În vreme ce, în Franța, Clemenceau pune capacul pe orice discuție referitoare la pace, Balfour, într-un discurs recent în Camera Comunelor, a întredeschis poarta către niște termeni deopotrivă moderați și conciliant. Cel mai sugestiv din ceea ce a spus pe această temă a fost că guvernul englez va fi întotdeauna dispus să accepte și să discute propuneri de pace loiale și onorabile și că problema „cea mai importantă", Alsacia-Lorena, n-a făcut niciodată parte din țelurile de război englezești. Această declarație oarecum surprinzătoare i-ar putea produce unele neliniști lui Clemenceau care se vede astfel obligat să scadă tonul propriilor discursuri, în caz contrar provocând o divergență de vederi dăunătoare cauzei comune.

Ca și Bolo, aventurierul Duval de la *Bonnet Rouge* a fost condamnat la moarte fără probe convingătoare, plecând de la simple prezumții.[1] Dar Bolo și Duval sunt doar aperitive menite să deschidă apetitul Tigrului, felul principal pe care îl urmărește pentru a-și satisface apetitul e Caillaux, al cărui nume se încearcă să fie amestecat în toate scandalurile. Această preocupare strict personală de a scăpa de un adversar supărător pare cât se poate de meschină acum, în preajma unei noi ofensive germane și în situația angoasantă în care se găsește sărmana Franță.

Textul complet al tratatului de pace cu România nu mai lasă nici un dubiu asupra sorții frumosului domeniu de la Broșteni, care este anexat în întregime la Austro-Ungaria. Sub pretextul securității strategice, iată-i pe bravii țărani ai acestui domeniu regal smulși de la patria lor și trataţi ca niște vite. Afecțiunea mea pentru ei e acum și mai mare, căci i se adaugă și compasiunea. Cu domeniul de la Sinaia, care și el îi aparține regelui, încă nu am aflat ce se va întâmpla. Tratatul fixează frontiera la nord de Azuga, dar, potrivit unui comentariu al *Neue Freie Presse*, aceasta s-ar întinde până la Bușteni. Pierderea acestor domenii regale, la a căror prosperitate am muncit toată viața mea, mă întristează profund și deplâng soarta bieților țărani.

Elveția era pe punctul de a încheia cu Germania o convenție pentru aprovizionarea sa cu cărbune, pe baza ofertei francezilor de a contribui și ei, prin livrarea a 85.000 de tone pe lună. În ultimul moment, când acordul era deja acceptat de ambele părți contractante, iată că Franța intervine impunând

[1]) Emil-Joseph Duval (1864–1918), administrator și redactor al publicației *Le Bonnet Rouge*, fusese arestat, la 15 mai 1917, la granița franco-elvețiană, deoarece asupra lui se găsise un cec emis de un bancher german. A fost inculpat inițial pentru „comerț cu inamicul", deoarece justificase proveniența banilor ca reprezentând valoarea „lichidării băilor de la San Stefano". Și asupra publicației *Le Bonnet Rouge* au fost ridicate suspiciuni că ar fi fost finanțată de germani, iar unul dintre cofondatorii publicației, Miguel Almereyda (1883–1917), militant anarho-sindicalist, a fost arestat și deținut la închisoarea din Fresnes, unde a fost găsit spânzurat în celula sa, la 14 aug. 1917.

restricții care fac ca oferta sa „generoasă" să se dovedească absolut iluzorie. E clar că se bat pe seama noastră și pe la spatele nostru; miza este cine ne va antrena pe orbita lui și ne va face să-i servim țelurile războinice. Asta înțeleg prin respectul și protejarea celor slabi. Consiliul nostru Federal a trimis în grabă la Paris doi delegați care să aplaneze conflictul, căci nu avem decât opt zile de grație. Vor reuși oare? Să sperăm, fiindcă, în caz contrar, ar fi o foarte amară recompensă pentru generoasa mediere a Elveției în favoarea schimbului de prizonieri de război.

Camera franceză va avea de aprobat o nouă cerere de credit pentru nevoile de război. Pe trei luni, suma se ridică la mai mult de 10 miliarde. Această cursă ascendentă a cheltuielilor militare și cifrele ametitoare la care a ajuns datoria publică par să nu sperie și să nu preocupe pe nimeni. În cazul tuturor beligeranților, situația e aproximativ aceeași. Toate aceste guverne de orbi se ascund după argumentul că problema banilor e secundară în raport cu sacralitatea idealurilor pe care le urmăresc. E sigur însă că fie ei, fie succesorii lor vor avea de ales între două soluții: ori falimentul statului, ori strivirea populației sub greutatea impozitelor. (Nu vreau să mă gândesc la cea de-a treia variantă, aceea a unui regim bolșevic de confiscări, care totuși s-ar putea să fie soluția finală dacă aventura e împinsă prea departe.) Dacă aleg prima variantă, aceea a falimentului, parțial sau total, care ar însemna o cumplită ingratitudine față de aceia care și-au golit buzunarele ca să răspundă apelului patriei, se va ajunge la ruinarea sistemului de credite și la pierderea încrederii. Cât despre a doua, ea ar fi suportată, mai mult sau mai puțin egal, de toți contribuabilii, dar ar însemna mizeria generală și paralizia întregii activități economice în beneficiul neutrilor sau al acelora dintre beligeranți care nu s-au angajat decât pe jumătate, cum sunt America și Japonia. Oricum ai privi problema financiară de după încheierea păcii, ea pare aproape insolubilă pe căile obișnuite și cu efecte importante în plan social. Dacă nimeni din rândul beligeranților nu discută azi despre asta e din cauză că este atât de înfricoșătoare, încât

nu îndrăznesc să-i precizeze întinderea și consecințele. Toți joacă angajându-și toate resursele, chiar și bogata Anglie, în pofida optimismului lui Bonar Law, care nu se gândește decât la prezent, nu și la viitor.

21 MAI Se așteaptă de la o zi la alta o nouă ofensivă germană. Cine oare ar putea spune de ce reîncepe masacrul? Intențiile reale ale beligeranților sunt total necunoscute publicului, nimeni nu dă explicații, în afara vorbelor goale, precum „drept și libertate" de partea Antantei și „legitimă apărare" în tabăra Puterilor Centrale. E clar că fiecare, sperând sau contând pe victoria finală, își ascunde adevăratele intenții, total diferite de declarațiile oficiale. E vorba deci despre război de cucerire, brutal, fără altă limită decât bunul plac sau capacitatea de digestie a învingătorului. Și iată, în ultimă instanță, motivul pentru care popoarele hipnotizate se lasă conduse la abator și pentru care se tot propagă doliul și ruinele. Acest neant al războiului nu le revoltă, fiindcă nu îl înțeleg, aservite fiind de o mentalitate iluzorie, creată prin școală, cazarmă și tradițiile ancestrale, savant întreținută de presă și de guverne. Deci aveau oare dreptate Moltke[1] și Armand Carrel[2] să spună că războiul va exista mereu, fiindcă e în natura umană și o împiedică să se descompună?

A fost semnată convenția germano-elvețiană referitoare la cărbune. Acest fericit rezultat a fost obținut prin concesii făcute de puternicii noștri vecini de la nord și de la vest, care au dat înapoi în fața violenței, dar mai ales grație tactului, vigilenței și fermității Consiliului nostru Federal, căruia, în realitate, îi revin toate meritele. Dinspre partea ei, America anunță trimiterea a noi transporturi de grâu. Așadar, totul s-a aranjat bine și scumpa mea Elveție va putea să trăiască liniștită câteva luni. Sunt nemulțumiți doar acei romanzi care, sperând într-o ruptură la care au lucrat cu toate forțele, sunt tentați de per-

[1]) Helmuth von Moltke (1848–1916), șef al Marelui Stat-Major al Imperiului German între 1906 și 1914. [2]) Armand Carrel (1800–1836), jurnalist și istoric francez.

spectiva unui nou Sonderbund. Aceia nu sunt elvețieni, ci doar simpli agenți ai intereselor franceze. *Journal de Genève*, care începe să-și dea seama de asta, a lăsat-o deja mai moale în paginile sale.

15 IUNIE Clauzele economice ale Tratatului de la București fiind azi mai bine cunoscute, devine posibil să ne dăm seama de efectele lor probabile și de repercusiunile asupra viitorului economic al României.

Reglementarea navigației pe Dunăre pentru riverani și pentru Turcia, cu excluderea puterilor occidentale, va favoriza, cel mai probabil, Europa Centrală, determinând creșterea traficului în amontele fluviului. Nu văd, în această schimbare a direcției traficului, nimic dăunător pentru exportul produselor românești; dimpotrivă, va atenua pierderea portului Constanța, în cazul în care accesul la acesta va deveni dificil sau oneros, și îi va obliga pe unguri să facă lucrările necesare pentru ca trecerea de la Porțile de Fier să devină accesibilă vapoarelor de mare tonaj, conform obligațiilor ce le-au fost impuse prin Tratatul de la Berlin, de la care s-au eschivat până acum.

Cesiunea către Puterile Centrale, pe o perioadă limitată, a surplusului exportabil de cereale nu e o servitute economică, ci doar o chestiune de preț. Dacă prețurile sunt avantajoase, atunci nu există pierdere; or ele sunt excelente și incomparabil superioare celor dinainte de război. Trebuie deci să recunoaștem că, în acest punct cel puțin, Germania a ținut cont de interesele românești tot atât cât și de ale sale proprii, căci ar fi fost în puterea ei să ne impună un tarif mic pentru acele produse pe care nu i le puteam vinde decât ei până la încheierea păcii generale și redeschiderea Dardanelelor. În timpuri normale, grâul se vindea la Brăila cu 11 până la 13 lei la suta de kilograme; pentru aceeași cantitate, tratatul prevede un preț de 28 de lei, adică aproape triplu. Agricultorii noștri și mai ales țăranii vor fi recompensați din plin și nu vor fi ei aceia care să se plângă de servitutea economică. După câteva recolte bune, cifrele de export ale României se vor dubla, cu siguranță, fără

a mai lua în calcul și surplusul basarabean. Și, cum România nu va putea importa decât puține lucruri din țările centrale, se pot prevedea o balanță comercială pozitivă și întărirea cursului leului, care deja depășește cu 10% pe acela al coroanei austriece. Nu va fi surprinzător dacă, în octombrie viitor, leul românesc va depăși francul francez și va egala marca germană. Fără exces de optimism, putem prevedea așadar, pe termen scurt, o ameliorare notabilă a situației noastre economice, care ne va permite să reparăm câteva ruine și să acoperim o parte dintre pierderile provocate de război.

Concesiunea terenurilor petrolifere ale statului român e și ea considerată ca fiind una dintre condițiile cele mai dure impuse României prin tratatul de pace și o pierdere incalculabilă pentru avuția națională românească. Examinând în mod imparțial condițiile acestei concesiuni, trebuie ținut seama mai întâi de partea care îi va reveni fiscului din beneficiile realizate, de redevență și de surplusul de beneficii, care va depăși 8-15%, din care un sfert sau, după caz, o jumătate i se vor cuveni. Pentru oricine cunoaște dedesubturile exploatării acestor terenuri în regie sau de către o societate românească nu mai încape dubiu că trezoreria română nu va pierde nimic din această tranzacție și că țara va avea avantaje semnificative, mai ales dacă produsele petrolifere necesare căilor ferate și industriei le vor fi livrate în condiții convenabile, care să favorizeze dezvoltarea lor.

Luat în ansamblul său, Tratatul de la București nu va avea drept urmare ruinarea României; e mai puțin dur decât implicațiile defecțiunii guvernului Brătianu; cât despre pierderea Dobrogei și a crestelor Carpaților, aceasta e din plin compensată de anexarea celor 45.000 de kilometri pătrați ai Basarabiei, al cărei sol e printre cele mai fertile din Europa. Dacă elementele oneste din țară reușesc să preia controlul asupra situației și să pună capăt jafului și abuzurilor de altădată, printr-o administrație înțeleaptă, econoamă, prevăzătoare și protejând interesele țăranilor, prea multă vreme neglijate, viitorul României va fi mai bun decât trecutul ei.

Dar oare prosperitatea economică e țelul esențial pe care trebuie să-l urmărească o națiune?

Această prosperitate poate, în mod incontestabil, să contribuie la dezvoltarea ei intelectuală, la maturizarea și înflorirea facultăților sale latente, dar ea nu e decât aparența adevăratei măreții, aceasta rezidând exclusiv în sufletul poporului. Acest suflet trebuie cizelat, elevat prin cultură și libertate, prin moralitate în viața socială și privată, într-acolo trebuie să țintească toate eforturile guvernanților demni de acest nume. O asemenea înaltă misiune a fost ignorată pretutindeni, chiar și în țările cele mai prospere și mai civilizate, iar religia creștină, căreia i-ar fi revenit cu precădere, n-a putut sau n-a știut s-o îndeplinească. Urile dezlănțuite în acest război înspăimântător sunt o dovadă fără tăgadă. Azi, ca în vremurile barbariei primitive, *homo homini lupus* e mereu adevărat, iar toate discursurile frumoase nu schimbă cu nimic realitatea.

17 IUNIE Un reviriment simptomatic s-a produs zilele astea în tonul presei franceze, care a devenit mai puțin intransigentă în chestiunea discuțiilor despre pace. Ziare ca *Le Temps*, *Les Débats* și chiar *L'Homme Libre* al lui Clemenceau admit că s-ar putea vorbi despre pace. E vorba oare de sentimentul că victoria decisivă e imposibilă, de teamă că inamicul ar putea ajunge la porțile Parisului sau că partida e pierdută? Prea puțin contează, această întoarcere la bunul-simț e de bun augur, cu condiția, bineînțeles, ca Ludendorff să nu refuze să discute, ceea ce e foarte posibil, căci ultimele sale succese au inflamat și mai mult șovinismul orb și brutal al progermaniștilor. Și totuși, ar risca mult dacă nu ar profita de ocazie, dat fiind că, și dacă reușește să obțină capitularea Franței, va rămâne tot departe de victoria pe care și-o dorește și după care ar putea să fugă încă multă vreme, cu niște adversari ca englezii și americanii, la care armatele sale nu pot să ajungă. Între timp, războiul civil ar putea izbucni în Germania și asta ar fi o pedeapsă dreaptă pentru orbirea lor. Am putea deci să reeditățm cuvintele cancelarului Oxenstierna: „Du-te, fiule, să vezi ce imbecili conduc lumea!"

29 IUNIE Revirimentul rațional produs în urmă cu cincisprezece zile în presa franceză nu a ținut mult, oprirea ofensivei germane i-a făcut să-și schimbe brusc tonul și atitudinea. La rândul ei, presa lui Ludendorff nu a răspuns avansurilor. Ne aflăm în același punct mort, adică în fața aceleiași obstinații reciproce, și nimic nu ne lasă să presimțim că vreo schimbare oarecare s-ar putea produce în acest context de orbire nebună și criminală.

I se atribuie regelui Spaniei intenții de intervenție pacificatoare, provocate de criza periculoasă pe care Austro-Ungaria o traversează în acest moment. E într-adevăr o criză gravă, atât pe teren militar, unde armata se vede obligată să părăsească Piave după ce tocmai îl cucerise, cât și în domeniul politicii interne, care este atât de încâlcită, încât nici un guvern nu pare capabil să găsească vreo soluție. S-ar putea să fie tulburări, mai ales în această perioadă critică de raționalizare extremă (90 de grame de pâine pe zi), când exasperarea a atins punctul culminant și se adaugă urilor politice. Perspectiva unei revoluții îi determină, în mod firesc, pe împăratul Carol și pe consilierii săi să caute într-o pace apropiată remediul exploziei care se pregătește. Din nefericire, junkerii înțeleg altfel lucrurile, așa că l-au trimis în grabă pe Ludendorff la Viena ca să oprească tentativele de pace și să readucă monarhia la ordine. Acești junkeri nu vor nimic altceva decât victoria cu orice preț, ca și Clemenceau și Lloyd George. Atâta vreme cât puterea va fi în mâinile lor, pacea nu va fi posibilă, căci orice noțiune de concesie sau de conciliere depășește limitele gândirii lor înguste și oarbe. Trei oameni duc lumea la ruină, iar lumea îi lasă s-o facă. Niciodată în istorie nu s-a mai văzut un spectacol atât de întristător și de înfricoșător. S-ar zice că prostia umană nu are limite.

17 IULIE Kühlmann, care și-a permis să spună câteva vorbe rezonabile în Reichstag despre necesitatea de a recurge la negocieri diplomatice pentru a se ajunge la pace, se vede obligat să retracteze a doua zi și chiar să demisioneze, câteva zile mai târziu. Avem astfel încă o dovadă că imperiul e condus de Car-

tierul General, indiferent ce a putut spune contele Hertling după aceea pentru a explica retragerea colaboratorului său de la Afacerile Externe.

La Paris și la toți Aliații, 14 iulie a fost sărbătorit cu entuziasm, așa cum se sărbătorise, cu zece zile înainte, Ziua Independenței americane. Aceste sărbători întreține încrederea, dar oare încrederea va aduce victoria?

Discursul lui Wilson la Mount Vernon, la monumentul lui Washington, se inspiră din sentimente mai înalte decât acelea exprimate la Paris. Formulează chiar condiții de pace care ar fi putut fi discutate cu germanii dacă Marele Stat-Major n-ar conta exclusiv pe rezultatele noii ofensive pe care tocmai a declanșat-o. În primele două zile de lupte, înaintarea e slabă, iar rezistența Aliaților, îndârjită. Dacă Ludendorff nu obține acum un mare succes, care să forțeze Antanta la negocieri, îi va fi greu să reia masacrul având tot mai mulți soldați americani de înfruntat și cu o opinie publică tot mai puțin încrezătoare în spatele lui. Va fi constrâns deci să facă un efort maxim în acest moment. La începutul intrării lor în acțiune, americanii nu luau acest război în serios, astăzi, când e în joc amorul lor propriu, își folosesc toate resursele și sunt un factor de care Ludendorff trebuie să țină seama.

În Rusia, pagubele continuă să crească, în măsura în care așa ceva mai e cu putință. Lenin și Trotki sunt obligați să conteze pe sprijinul germanilor pentru a se menține la putere și a-și pune în aplicare regimul colectivist, care e în pragul prăbușirii. Atitudinea Antantei față de ei e incoerentă: Franța ar vrea să le pună în spate Japonia, dar Wilson refuză, din motive binecuvântate.

În România, germanii își fac simțită mâna de fier, în pofida ratificării tratatului de pace, iar Take Ionescu, pe care l-au lăsat să plece, nu se știe de ce, a putut să spună, încă de la sosirea lui în Elveția, zilele acestea, că nu mai există nici măcar un germanofil la București. Poveștile celor care l-au însoțit în „exilul" la cerere descriu situația ca fiind intolerabilă. Însărcinatul elvețian cu afaceri la Iași, care a revenit și el, îmi spune

că trebuia să aducă pentru mine mai multe scrisori, dar nu a vrut să fie deschise de cenzura germană, așa că le-a trimis înapoi la Iași. Regele Ferdinand, pe care l-a văzut înainte să plece, e, slavă Domnului, bine, contrar zvonurilor despre deteriorarea sănătății sale. L-a însărcinat pe domnul Boissier cu un mesaj amabil pentru mine, recomandându-mi să nu mă întorc pentru moment în România.

Domnul Boissier mi-a dat cele mai proaste vești despre situația agricolă, ceea ce îmi năruie speranța de însănătoșire economică cu ajutorul unei recolte bune. Noile impozite, anunțate pentru a face față plății datoriei publice, ale cărei cifre ar putea ajunge la 8-10 miliarde, riscă să nu poată fi colectate din lipsă de bunuri impozabile.

Mi se spune că prințul Carol, în mijlocul unei ședințe a Consiliului de Miniștri, a protestat în numele mamei sale și al femeilor române împotriva încheierii păcii.

Generalul Averescu, care e un mai bun judecător al situației, a cerut responsabilitatea de a fi primul care pronunță cuvântul „pace". E un act onest și demn al acestui brav soldat și, dacă a votat la Cameră împotriva „condițiilor" acestei păci, a făcut-o, fără îndoială, fiindcă el credea că s-ar fi putut obține altele, mai puțin dure.

19 IULIE Se fac patru zile de când Ludendorff și-a început ofensiva atent pregătită, care ar fi trebuit să justifice înlăturarea lui Kühlmann și să-i ofere armatei germane victoria promisă. Buletinul de azi al lui Ludendorff conține această propoziție semnificativă: „Francezii nu au reușit străpungerea liniilor noastre." E departe de anunțul că liniile franceze ar fi fost străpunse, care se dădea ca sigur. E, așadar, un eșec manifest și plin de consecințe, căci încrederea Aliaților va crește, iar aceea a Puterilor Centrale se va micșora proporțional. În Germania, se va spune de îndată că Kühlmann a avut dreptate atunci când a vorbit despre necesitatea negocierilor. Iar această necesitate devine tot mai evidentă, dacă se ține cont și de delăsarea turcilor, de voința Bulgariei de a pune capăt luptei, de dezordinea

austriacă în creștere și de nerăbdarea, cu fiecare zi tot mai violentă, a aliaților Germaniei de a se sustrage acestui jug.

Pentru Germania sună o oră solemnă, e lovită în prestigiul său, aportul american devine o realitate tot mai serioasă și, chiar la ea acasă, încrederea amenință să se evapore. Va trebui deci, fără întârziere, să se gândească la o soluție de pace acceptabilă, să-și constituie mai întâi un guvern bazat exclusiv pe majoritatea liberală din parlament, să respingă amestecul junkerilor și să intre onest în practica regimului parlamentar, pentru a răspunde cererilor lui Wilson, care astfel ar putea interveni în favoarea păcii. Și va fi cu atât mai ascultat cu cât, azi, el este veritabilul arbitru. Îi va avea de partea lui pe socialiștii din toate țările, care simt că vremea lor se apropie, pe neutrii care sunt gata să susțină orice inițiativă pacifistă și înseși popoarele din țările beligerante, sătule de acest război atroce.

Mi se pare deci că această ofensivă germană, care, potrivit credinței celor orbi, ar trebui să aducă pacea prin victorie, ar putea să o aducă mai degrabă prin eșecul ei, cu condiția, bineînțeles, ca în politica germană să aibă loc o schimbare radicală și ca Wilson, așa cum a promis în ultimele sale declarații, să nu se sustragă de la datoria morală de a lua inițiativa negocierii unei păci drepte, onorabilă pentru toți.

21 IULIE Buletinele militare franceze sunt triumfătoare, cele ale lui Ludendorff disimulează penibil decepția și eșecul. Marna le poartă ghinion germanilor, tocmai au trecut-o înapoi, ca în 1914. Efectul acestei retrageri nu va întârzia să producă o anumită descurajare printre germani și să accentueze opoziția față de atotputernicia regimului militar. *Kronprinz*-ul, căruia se încearcă cu orice preț să i se confecționeze o aureolă de glorie, se găsește în fața unui al doilea Verdun, iar împăratul Wilhelm, care a asistat la spectacolul neașteptat al armatei sale, mai întâi oprită, apoi respinsă, a avut ocazia să reflecteze amar la sacrificiile sângeroase perfect inutile. Natura sa impulsivă și anturajul orb poate că îl vor împiedica să-și dea seama de gravitatea situației și să tragă consecințele necesare, dar poporul

german o va face în locul lui. Această citadelă de putere absolută se zgâlțâie, se aud din toate părțile zgomotele sinistre ale prăbușirii și, dacă moderația și instinctul de conservare nu învinge, ne putem teme că începe deruta. Rațiunea de a fi a acestui regim al săbiilor rezidă doar în succes. Dacă e învins, trebuie să dispară. Nici la Budapesta, nici la Sofia, nici la Constantinopol, nici măcar la Viena, nimeni nu mai crede în triumful lui; mâine, poate că nici la Berlin nu vor mai crede. Popoarele nu mai vor glorie militară, vor pace, acesta este adevărul simplu și vizibil ce nu se vrea a fi înțeles. La fel se întâmplă și la Paris, Roma, Londra, dincolo de marile speranțe legate de succesul Aliaților. A venit deci momentul discuțiilor. Vai de guvernele care nu îl sesizează și nu procedează în consecință.

22 IULIE 1918 Știrile din România sunt următoarele: țăranii opresc trenurile cu cereale care merg spre Germania, le jefuiesc și le incendiază, sunt semnalate și acte de violență împotriva trupelor de ocupație. Aceasta nu se poate explica decât prin foametea care bate la ușă și prin duritatea acțiunilor germanilor, care revoltă populația.

Oricât de mare ar fi decepția Imperiilor Centrale față de slaba recoltă românească, ar fi un act inuman și o imprudență gravă dacă ar lua fie și cea mai mică parte, în detrimentul nevoilor populației. În pofida blândeții sale și a resemnării sale fataliste, țăranul român ar putea foarte bine să le facă surprize germanilor și chiar și domnului Marghiloman, care l-a ținut departe de parlament și care uită că nu va mai fi în România o altă autoritate reală în afara aceleia ce se va sprijini pe popor. Parlamentul de azi nu e decât o tristă rămășiță a regimului coteriilor politice și a egoismului de clasă. El și-a îndeplinit întreaga misiune ratificând această pace, ieșită din falimentul unui regim. Orice altceva ar face în plus ar fi fie literă moartă, fie prost făcut. Adevăratul parlament românesc va fi acela rezultat dintr-o largă reprezentare a celor care suferă de secole și care încă așteaptă să-și primească pământul și dreptatea ce le-au fost de atâtea ori promise fără ca vreunul dintre cei ce au promis să se țină de cuvânt.

30 IULIE Ofensiva germană care ar fi trebuit să consacre dictatura militară ia tot mai mult aspectul defensivei și retragerii. Presa germană, disciplinată sau temătoare, încă nu trage concluziile ce se impun. În Austria, dezagregarea continuă, iar combinațiile savante ale noului cabinet Hussarek[1] vor întâmpina dificultăți în a o stopa, căci descurajarea generală e alimentată de sărăcie. În țările Antantei, recentele succese militare întăresc rezistența la orice inițiativă de conciliere. Clemenceau e la apogeul puterii sale. Cei câțiva socialiști convinși care încă îi rezistă predică în deșert. Wilson face diplomație secretă cu Japonia, deși acum două luni condamnase energic această practică, iar Lordul Derby[2] predică la Paris blocada economică în perioada de după război. Nicăieri nu se vede nici un semn al reîntoarcerii la bunul-simț sau vreo posibilitate de apropiere între beligeranți.

În Elveția, un congres socialist reunit la Basel ne amenință cu greva generală dacă Consiliul Federal nu cedează injoncțiunilor sale. Dacă bolșevismul se face simțit până și într-o țară în care întreaga putere emană de la popor, atunci ce se va întâmpla prin alte părți în momentul în care urnele vor fi deschise?

Într-un sat obscur din Siberia, sărmanul Nicolae II a fost împușcat de către un soviet local. Acest ultim reprezentant al unui sistem violent și dezaxat sfârșește trist, fără a stârni compasiune măcar, dimpreună cu toată opera lui Petru cel Mare. Europa e astfel eliberată de pericolul rus, care însă e înlocuit cu un altul, bolșevismul.

2 AUGUST Împăratul Wilhelm a adresat armatei și poporului său manifeste de război din care nu vorbește decât despre sabia germană ridicată, despre strălucitele victorii obținute sau despre succesul final asigurat. Nici un cuvânt despre conciliere. De cealaltă parte a tranșeelor, miniștrii Antantei au un limbaj

[1]) Maximilian Hussarek von Heinlein (1865–1935), om politic austriac, „ministru-președinte al Cisleithaniei“ (25 iul. – 27 oct. 1918).
[2]) Stanley, lord of Derby (1865–1948), a îndeplinit, în perioada 1916–1918, funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Război britanic.

foarte asemănător; războaie, submarine distruse, blocada economică împotriva Puterilor Centrale și necesitatea de a zdrobi militarismul prusac. Orice sentiment uman dispare în fața nevoii de a hrăni această ură reciprocă, dominantă peste mentalitatea guvernanților, care îi împiedică să vadă că își târăsc popoarele la ruina completă și omenirea întreagă spre un dezastru incomensurabil.

Holera și o foamete cumplită fac ravagii la Petrograd. Cehoslovacii, ajutați de Aliați, câștigă teren în Rusia, iar Lenin le adresează un apel disperat muncitorilor și țăranilor pentru a salva „republica Sovietelor".[1] La Kiev, feldmareșalul Eichhorn este asasinat de un fanatic plătit de socialiștii de la Moscova.[2] Fiecare zi ne aduce o nouă calamitate sau un obstacol în plus la încheierea păcii. Doar câteva voci înțelepte și raționale, ca aceea a lordului Lansdowne, se mai fac auzite, dar fără prea mult ecou. Socialistul olandez Troelstra[3], care a venit să se odihnească pentru câteva zile la Vevey, vede în problema Alsaciei-Lorena cel mai mare obstacol în calea începerii negocierilor de pace, căci Germania nu o va ceda decât la capătul unei înfrângeri totale, iar Franța nu poate pune capăt războiului înainte de a o obține.

Procesul Malvy[4] ia o întorsătură neplăcută pentru Clemenceau. Se poate prevedea o achitare ce va influența și mersul

[1]) Așa-numitele „legiuni cehoslovace", formate din aproximativ 30.000 de oameni, au fost constituite din foști soldați cehi și slovaci din armata țaristă, cărora li s-au adăugat prizonieri de război și dezertori din armata austro-ungară. Legiunile cehoslovace au luptat de partea Antantei împotriva Puterilor Centrale, iar după izbucnirea revoluției bolșevice, au fost folosite de Aliați pentru a interveni în războiul civil din Rusia, împotriva bolșevicilor. Cu ajutorul lor, în mai 1918, Armata Albă a recucerit orașele Samara și Saratov. Fiindcă se încercase dezarmarea lor, ca urmare a unei înțelegeri dintre Aliați și guvernul sovietic, cehoslovacii s-au răsculat, în iun. 1918, în orașul Celiabinsk din estul Rusiei, ajungând să controleze vestul Siberiei, regiuni importante din zona râului Volga și anumite zone din Munții Ural. [2]) În contextul revoltei eserilor. [3]) Pieter Jelles Troelstra (1860–1930), lider al mișcării socialiste olandeze și militant pentru votul universal. [4]) Louis Malvy (1875–1949),

afacerii Caillaux. Această răsturnare de opinie se datorează socialiștilor care și-au recâștigat influența și care sunt menajați, căci se simte sus, la vârf, că viitorul le aparține, orice s-ar întâmpla. În același timp, atitudinea lui Henderson și a lui Scheidemann nu e făcută să-i încurajeze cu orice preț pe belicoși.

În Elveția, Consiliul Federal discută cu delegații la congresul de la Basel. Cedează asupra punctelor în care revendicările sunt justificate, dar se ține ferm în problemele de ordin social și în cele de interes general. Aceste discuții îi vor lămuri pe muncitori și pe funcționari și vor determina probabil renunțarea la greva generală cerută de activiștii Zürichului. E o atitudine mai bună decât încăpățânarea autorităților și represiunea armată, care nu rezolvă nimic și înveninează conflictele. E ciudat să vezi ziare precum *La Gazette de Lausanne* și altele, care nu ratează nici o ocazie de a ataca Consiliul Federal și de a predica revolta împotriva deciziilor sale celor mai justificate, că fac apeluri stăruitoare la energia acestuia de a combate acțiunile socialiștilor. Unii se reclamă de la Internațională, ceilalți de la Clemenceau, nici unii, nici alții nu se gândesc la sărmana Elveție amenințată din toate părțile.

25 AUGUST Un doliu de familie m-a împiedicat timp de trei săptămâni să îmi consemnez impresiile despre evenimente, dar nu pot să constat, din nefericire, în acest răstimp, nici o ameliorare a situației generale, nici vreun semn de apropiere a păcii. Operațiunile militare iau o întorsătură clar defavorabilă germanilor și, dacă nu are loc o întoarcere a norocului în cel

om politic radical francez, ministrul de interne al Franței din 1914. Acuzat de trădare de către extrema-dreaptă franceză, pentru că ar fi oferit informații militare germanilor și instigat la revoltele muncitorești din 1917, Malvy a fost audiat la Înalta Curte, iar la 6 aug. 1918 a fost condamnat la cinci ani de interzicere a dreptului de cetățenie franceză (*bannissement*). Retras în exil la San-Sebastian, în nordul Spaniei, Malvy a fost prezentat de presa de stânga franceză ca un nou Dreyfus. Revenit în Franța după război, și-a continuat cariera politică, iar în 1940 s-a aflat printre susținătorii mareșalului Pétain. Din cauza sprijinului său pentru regimul de la Vichy, după 1945 i s-a interzis orice drept politic pentru o perioadă de zece ani.

mai scurt timp, prestigiul de care se bucură Marele Cartier General și guvernul va fi grav afectat. Se constată deja o agitație surdă în cercurile liberale și socialiste, iar aceasta nu va întârzia să câștige teren dacă, în rândul factorilor de decizie, nu se vor face largi concesii opiniei publice, a cărei încredere a fost serios zdruncinată și care este vizibil dezamăgită. Încăpățânarea de a persista în vechile practici ale mâinii forte ar putea avea consecințe redutabile.

Mai mult ca oricând, Clemenceau e stăpân pe situația din Franța, în pofida sfârșitului lamentabil al afacerii Malvy. Beneficiază de pe urma succeselor mareșalului Foch. Când acesta spunea că nu face schimb de cărți cu Hindenburg nu vorbea degeaba, căci în fiecare zi mai înregistrează un avans și capturează mii de prizonieri. Ajutorul american, doar moral la început, devine tot mai real, prin trimiterea a numeroase contingente. Se vorbește de 200.000 de oameni pe lună, ceea ce e o cifră importantă. Se pare că Wilson vrea să joace un rol determinant în încheierea păcii și că are ambiția de a-și impune principiile, care s-ar putea să nu fie identice cu acelea ale aliaților săi. Există o oarecare speranță că va pune o stavilă apetitului Antantei, căci Statele Unite nu au nici un interes să întărească supremația maritimă și comercială a Angliei și Japoniei, ci mai degrabă să le ia locul. Zdrobirea militarismului prusac nu poate fi scopul lor principal.

Rusia continuă să se bată, într-un haos de nepătruns: țăranii și muncitorii nu se mai înțeleg între ei, iar bolșevicii, amenințați din toate părțile, de la Arhanghelsk, în Siberia, și până la Baku, se întorc de partea Puterilor Centrale pentru a scăpa de constrângerea Antantei care, sub pretextul că ajută Rusia, încearcă să reia ofensiva lui Kerenski. Tentativă iluzorie, căci poporul rus vrea în primul rând pacea, sub orice formă ar fi ea, chiar și cu supremația germanilor, care, pentru el, e răul cel mai mic.

Azi se fac doi ani de când am părăsit Bucureștiul pentru o misiune care trebuia să dureze opt zile, iar momentul reîntoarcerii la căminul meu încă nu se întrevede. Câte amărăciuni și

tristeți mi s-au adunat în inimă în acești doi ani, cei mai triști din viața mea!

În ciuda semnării și ratificării păcii, sărmana Românie încă suferă toate constrângerile și umilințele ocupației militare a inamicului. Și pe deasupra tuturor calamităților războiului se adaugă și spectrul apropiat al foametei, contribuind la exasperarea spiritelor. Sunt semnalate ucideri de soldați germani, tentative de rebeliune, iar Mackensen dă de înțeles că nu intenționează să-și îndulcească stilul, chiar dacă el personal se bucură în ochii românilor de o considerație meritată, datorită actelor sale de justiție și de clemență. Dar deasupra sa se găsește Marele Stat-Major, care ignoră psihologia.

Zilele astea am primit o scrisoare din București, purtând timbru german. I-a luat 25 de zile ca să ajungă la mine. Casa mea e tot ocupată, dar nu de generalul Hell, ci de un conte german, cu toată familia lui. Când servitorul meu i-a vorbit de apropiata mea reîntoarcere, i-a răspuns că poate să stea liniștit, că nu mă voi întoarce acasă înainte de sfârșitul războiului.

Regele Ferdinand e tot la Iași, izolat, neputincios, suferind fără îndoială de scrupule de conștiință și supus apelurilor belicoase ale reginei, care predică intransigența și încrederea în victoria Aliaților. Între timp, Marghiloman pune sub acuzare cabinetul Brătianu în fața Camerelor[1], treabă stângace și

[1]) La 11 iul. 1918, membrii cabinetului Brătianu au fost puși sub acuzare în urma raportului unei „comisii de informațiune", constituită din 12 deputați juriști, sub pretextul „răspunderilor ministeriale" pentru modul defectuos în care armata română fusese pregătită pentru intrarea în război. Acuzarea membrilor cabinetului Brătianu, inițiată de prim-ministrul Alexandru Marghiloman la insistența Puterilor Centrale, percheziționile la domiciliul Brătienilor și la locuințele altor membri ai guvernului, arestarea unuia dintre miniștri, Alexandru Constantinescu-Porcu (v. *infra*, însemnarea din 8 oct. 1918), precum și a fostului șef al Siguranței Generale, Ion Panaitescu, nu au avut alt rezultat concret decât creșterea impopularității lui Alexandru Marghiloman și a parlamentului rezultat din alegerile organizate în mai 1918, considerat un „parlament de ocupație", format din marionete ale Guvernământului Militar German.

intempestivă. Ar fi trebuit să se mulțumească să urmărească în justiție și să-i pedepsească pe concesionari, destul de numeroși, după cum se spune, chiar printre foștii miniștri. Aceasta, țara ar fi înțeles și aprobat, dar să-l ataci pe Brătianu pe terenul revendicărilor lui naționale înseamnă să-i faci o imagine prea frumoasă și să-i dai posibilitatea unei apărări prea ușoare. Crima lui e de a fi aruncat țara în această aventură fără pregătire și fără garanții, în ciuda opoziției Rusiei la aspirațiile noastre teritoriale. Chiar și în caz de victorie a Rusiei, dacă aceasta ar fi rămas fidelă Aliaților, am fi fost sugrumați, iar Antanta ar fi îngăduit așa ceva.

27 AUGUST În discuțiile mele cu un internat francez de la Montreux, unde mă găsesc în momentul de față, alături de plângerile privind absența veștilor despre soția și fiul său, care au rămas în împrejurimile localității Douai, acest brav soldat revenea fără încetare asupra unui subiect care părea să-l preocupe în mod deosebit, anume slăbirea rasei albe și invadarea Franței de străini de toate culorile. Acest bărbat, cu o cultură generală mai degrabă săracă, dar care își iubește sincer țara, mi se pare că vede mai departe și mai corect decât mulți oameni politici francezi care își imaginează că victoria va repara toate relele războiului și le va aduce tuturor satisfacție. Rasa franceză trece într-adevăr printr-o criză dintre cele mai grave: cu natalitatea ei slabă și cu dispariția a unul sau două milioane dintre cei mai buni reprezentanți ai ei, există temerea serioasă că vigoarea sa e atinsă la sursă și că nu va mai putea, mult timp de acum încolo, să-și recupereze pierderile. Bravul meu soldat nu pune nici o clipă la îndoială victoria Antantei, dar aceasta nu-i este suficientă, căci întrevede decăderea multiubitei lui rase franceze.

30 AUGUST Englezii au intrat în Bapaume, iar francezii în Noyon.[1] Replierea forțată a germanilor e tot mai mare în fie-

[1]) Bapaume, localitate franceză din departamentul Pas-De-Calais; Noyon, localitate franceză din departamentul Oise.

care zi, fără o reacțiune eficace la scară mare, ceea ce te lasă să crezi că efectivele lor disponibile sunt insuficiente sau suferă de o anume descurajare.

Aliații consideră de acum victoria ca fiind sigură și nu se mai mulțumesc doar cu reanexarea Alsaciei-Lorena. Vor nici mai mult, nici mai puțin decât strivirea Germaniei, printr-o pace dictată la Berlin. Presa americană nu e nici pe departe cea mai puțin sălbatică, dimpotrivă, ea cere rolul principal pentru Statele Unite în stabilirea condițiilor de pace, exprimând fidel gândurile intime ale lui Wilson.

Se anunță vizita împăratului Wilhelm la regele Bulgariei, aflat la tratament la Nauheim[1]. E vorba probabil de o încercare de a ridica moralul căzut al regelui bulgar. Sarcină dificilă și ingrată pentru împărat, care probabil că are el însuși mare nevoie să fie încurajat și pesemne are propriile dubii față de deznodământul dramei, pe cale să se precipite. Se va hotărî oare să ia deciziile cerute de situație, să le închidă gura lui Reventlow[2] și lui Tirpitz[3] și să caute sprijin la democrații germani, care vor fi bucuroși să i-l acorde? Mă îndoiesc. Mentalitatea lui îl împiedică să creadă în înfrângere și să-i înțeleagă consecințele.

12 SEPTEMBRIE Mereu și mereu se țin multe discursuri despre pace și nu se face nici un pas către realizarea ei, căci nici de o parte, nici de cealaltă nu se dorește să se facă necesarele concesii. Mai mult ca oricând cuvântul de ordine este: să

[1]) Bad Nauheim, localitate balneară din landul Hessa, în Germania. [2]) Ernest, conte von Reventlow (1869–1943), ofițer naval, trecut în rezervă în 1895, ca urmare a căsătoriei cu o franțuzoaică, jurnalist și, în perioada interbelică, simpatizant al nazismului german. În timpul Primului Război Mondial a susținut, în calitate de editor la *Deutsche Tageszeitung*, războiul submarinelor, cerând ca acesta să fie purtat cu cea mai mare brutalitate. Spre sfârșitul războiului, articolele sale au devenit foarte critice față de politica împăratului Wilhelm II, iar ulterior, față de Republica de la Weimar. [3]) Amiralul german Alfred von Tirpitz a fost artizanul războiului submarinelor.

piară omenirea, dar să dăinuie principiile noastre. Aliații câștigă teren în fiecare zi, dar se încăpățânează să nu înțeleagă că, pentru a-i împinge pe germani din Franța și din Belgia, le va trebui, în acest ritm, un an sau doi de masacre oribile și că pământul recucerit nu va mai fi decât un deșert. Oricum, Germania pe care o vor găsi pe malul Rinului nu va mai fi aceea a militarismului prusac, ci o Germanie care își va apăra pielea așa cum și-o apără ei azi pe a lor. Acest militarism pierde, de altfel, teren chiar și pe malurile Spree-ului, forțele lui scad pe măsură ce acelea ale inamicului sporesc, aliații lui ezită și încearcă să părăsească lupta, în sfârșit e amenințat de cel mai mare pericol, curentul democratic, ce își câștigă adepți peste tot, inclusiv în rândurile acelei burghezii disciplinate, care acum nu mai crede în infailibilitatea guvernanților ei. De-o parte și de cealaltă ar exista motive serioase ca să se intre pe calea concesiilor, să fie aruncat lestul și să se pună capăt planurilor îndrăznețe pentru a reveni pe terenul realizărilor posibile. Dar oamenii care țin azi în mâinile lor de fier destinele popoarelor sunt prea angajați pe drumul violenței ca să mai poată schimba tonul. Asemenea lui Hindenburg și lui Ludendorff, Clemenceau, Lloyd George și Wilson sunt prizonierii propriilor declarații și promisiuni, condamnați să urmărească până la capăt realizarea lor. Doar o presiune de jos, din partea celor care suferă cel mai mult, ar mai putea fi eficace, dar împotriva ei se înalță stâlpul de execuție.

16 SEPTEMBRIE Azi, o veste mare: Austria, în numele tuturor aliaților săi, a adresat Antantei, neutrilor și Papei o notă prin care cere deschiderea convorbirilor de pace, fără armistițiu și fără angajamente formale. Această notă, foarte atent formulată, e un apel la bunul-simț și la umanitate, astfel încât putem considera că se adresează mai degrabă popoarelor decât guvernelor lor. Antantei îi va fi greu să dea un răspuns, deși e limpede că va refuza să înceapă discuțiile.

Am citit discursurile rostite la Paris cu ocazia sosirii lui Lucaciu[1], Ion Cantacuzino[2] și Stroescu[3]. Nu mă pot abține să nu admir elanul și căldura lor patriotică. Din nefericire, nu cu discursuri, oricât de elocvente ar fi ele, este readus la viață un popor, nici idealul lui nu e împlinit astfel. Chiar dacă, grație Antantei, România Mare va deveni o realitate, problema regenerării ei rămâne aceeași, căci, pentru ca soluția să corespundă aspirațiilor poporului, e nevoie ca un spirit nou, o inimă nouă să-i însuflețească pe aceia chemați să scoată țara de pe făgașele trecutului. Mă tem că aceste făgașe vor fi mai puternice decât entuziasmul oratorilor parizieni, că oamenii de mâine s-ar putea să fie aceiași cu oamenii de ieri, cu pasiunile lor meschine, vederile lor înguste și egoismul lor de castă ireductibil, aceleași care au condus România în fundătura unde se află acum. Să dea Domnul să mă înșel și, odată cu revizuirea păcii de la București, să pot vedea că se realizează și o revizuire a conștiințelor clasei noastre conducătoare. Pe acest subiect esențial, discursurile de la Paris păstrează însă, din păcate, tăcerea.

20 SEPTEMBRIE Wilson a luat inițiativa: la abia o jumătate de oră după primirea notei austriece și fără să se consulte cu Aliații, Lansing a declarat public că Statele Unite și-au făcut deja cunoscute condițiile de pace și că nu vor discuta înainte ca acestea să fie îndeplinite. Clemenceau, într-un discurs la Senat – păstrând intactă elocvența sa presărată cu expresii brutale și triviale –, dă, ca și Balfour, un picior categoric propunerilor de negocieri preliminare. Congresul socialist interaliat, actualmente

[1]) Vasile Lucaciu (1852–1922), preot greco-catolic, unul dintre liderii mișcării naționaliste românești din Transilvania. [2]) Ion Cantacuzino (1863–1934), medic și microbiolog, fondatorul școlii românești de imunologie. În timpul războiului, a contribuit la organizarea serviciului sanitar al armatei române și a inițiat o campanie de vaccinări împotriva tifosului exantematic. În 1918, a fost numit șef al Crucii Roșii Române de la Paris. [3]) Vasile Stroescu (1845–1926), om politic și filantrop basarabean, lider al mișcării naționaliste românești, a susținut financiar școlile confesionale ale românilor din Ardeal. În 1917 a fost președinte de onoare al Partidului Național Moldovenesc, iar în 1919 a fost primul președinte al Senatului României Mari.

cu sediul la Londra, aderă mai mult sau mai puțin la partida războinică, condusă de americanul Gompers[1], omul lui Wilson și purtător de cuvânt al acestuia. Cel puțin până azi, socialiștii francezi cu vederi avansate nu au luat atitudinea energică pe care se credea c-o vor avea. Concluzia: Antanta respinge în mod unanim orice discuție și înțelege să *dicteze*, iar nu să discute pacea. Va formula un răspuns colectiv? Încă nu e sigur, deși *Journal des Débats* consideră acest lucru ca fiind indispensabil. Dar Wilson nu pare de aceeași părere, poate că vrea să joace rolul lui Foch pe direcția politică a Antantei. E de presupus că va căuta să-și păstreze întreaga libertate de acțiune și că nu-i va lăsa pe Aliați să-i impună punctul lor de vedere. Vrea mai întâi să înlăture militarismul prusac, să democratizeze Germania și abia după aceea să trateze cu poporul german. Va dura cam mult, chiar dacă mărețele planuri ale lui Hindenburg eșuează. Marele efort american a început să se facă simțit pe front, e deci de înțeles că, pentru Wilson, încă nu este momentul să aducă vorba despre autoritatea pe care și-o dorește.

Din România se anunță o lege a amnistiei[2] și demisia ministrului Săulescu.[3] Aceasta din urmă e, probabil, motivată de dificultățile financiare și de refuzul de a-l urma pe Marghiloman în proiectele sale ostile Băncii Naționale, care e o citadelă brătienistă, dar și un instrument de credit indispensabil astăzi. Circulă zvonul că prințul Carol s-ar fi căsătorit cu Zizi Lambrino.[4]

[1]) Samuel Gompers (1850–1924), lider și fondator al Federației Americane a Muncii (AFL); în timpul Primului Război Mondial, el și organizația pe care o conducea au sprijinit deschis efortul de război al SUA, prevenind totodată izbucnirea unor greve muncitorești. [2]) E vorba despre legea amnistierii celor care fuseseră condamnați pentru dezertare în tabăra Puterilor Centrale, lege votată de parlamentul conservator în vara anului 1918, spre indignarea celei mai mari părți a opiniei publice românești. [3]) Mihail Săulescu/Seulescu (1861–1929), jurist și om politic, ministru de finanțe în guvernul Marghiloman (5 mart. – 4 sept. 1918). [4]) La 9 sept. 1918, principele moștenitor Carol a fugit la Odessa, dezertând de la garnizoana sa din Târgu Neamț, pentru a se căsători morganatic cu Zizi Lambrino. Recunoscut la graniță de un ofițer austriac, Carol s-a pus sub protecția autorităților austriece și a fost căsăto-

Nu se știe dacă punerea sub acuzare a guvernului Brătianu a fost aprobată de rege și dacă acesta va contrasemna decretul. Pare îndoielnic și va da naștere unei crize care de altfel plutește în aer, căci victoriile Antantei au un ecou puternic la Iași și chiar la București, unde se strigă „Trăiască Franța!" sub nasul ofițerilor germani. Condițiile păcii au fost prea grele, astfel că până și germanofilii români încearcă să se elibereze de ele. Totuși, în aceste momente critice, agitația ar fi pe cât de intempestivă, pe atât de periculoasă.

25 SEPTEMBRIE Violența limbajului folosit de miniștrii Antantei și de presa lor pentru a respinge propunerea sinceră de pace a Austriei este cea mai bună dovadă că aceasta nu stârnește nici un ecou de simpatie în rândurile populației. Antanta nu vrea să își dezvăluie strategia de teamă că nu-i va fi aprobată de opinia publică. De altfel, s-ar putea ca între Wilson și ceilalți aliați să nu existe un acord absolut asupra tuturor țintelor de atins, ceea ce explică și refuzul scurt al șefilor de guverne de a începe discuțiile, și întârzierea răspunsului comun așteptat de toată lumea. Dintre marile publicații englezești, doar *Manchester Guardian* are o atitudine rezonabilă, amintind de promisiunile solemne ale lui Balfour și Lloyd George că nici o propunere serioasă de pace nu va fi respinsă fără a fi examinată și trăgând concluzia că ar fi monstruos să se răspundă notei austriece cu injurii și ură. Dar ce poate să facă o voce singulară împotriva zgomotului asurzitor făcut de presa lordului Northcliff!

În Germania, ideea unui guvern desemnat de parlament își face loc cu lentoare, dar cu atât mai multă siguranță. Câteva noi înfrângeri, cum sunt acelea din Macedonia și din Palestina, vor avea și ele o contribuție serioasă, căci acesta e unicul mijloc prin care pot fi făcuți să capituleze Ludendorff și junkerii lui.

rit în secret de un preot ortodox ucrainean, contra sumei de 50.000 lei. Această aventură, urmată de aducerea forțată a principelui înapoi în România și de prima sa tentativă de a renunța la calitatea de moștenitor al tronului României, a adus un element de fragilitate în plus la situația și așa dificilă a monarhiei românești după încheierea Tratatului de pace de la Buftea.

Centrul catolic, fără de care nu se poate avea majoritatea în Reichstag, încă nu e câștigat de partea democrației, dar, dacă situația militară nu se ameliorează în Vest și dacă defecțiunile austriacă, turcă și bulgară se accentuează, e probabil că se va alătura și el marelui curent democratic care câștigă teren peste tot în Germania. În acel moment, împăratul Wilhelm va trebui să uite de dreptul lui divin dacă vrea să-și păstreze coroana, căci acesta e singurul mijloc pe care îl are de a-și constitui o forță de rezistență capabilă să înfrunte inamicul și să prevină invazia ce ar putea duce la distrugerea sistematică a Germaniei.

Discursul contelui Hertling în fața Marii Comisii a Reichstagului este o decepție. Nu face decât să reia vechile ziceri și, cu excepția unei promisiuni de reformă electorală în Prusia, nu spune nici un cuvânt despre subiectul arzător al orientării democratice, ceea ce dovedește că Ludendorff încă deține controlul în Consiliul imperial.

La Gazette de Lausanne publică un frumos articol al lui Petrescu-Comnen[1] ca răspuns la afirmațiile unui jurnalist rus, Perski, care susține că rușii s-au achitat până la capăt de ajutorul dat românilor. Eu nu m-am îndoit niciodată că intrarea României în război le-a fost impusă rușilor, care nu o doreau, nu numai fiindcă duceau lipsă de materiale de război și fiindcă frontul s-ar fi întins pe o suprafață enormă, ci mai ales pentru că o Românie Mare le-ar fi barat drumul spre Constantinopol. Aceasta ar fi trebuit să înțeleagă Ionel Brătianu înainte de a porni la acest război care, chiar și încununat de succes, nu ne-ar fi adus decât decepții, așa cum a fost și în 1878. Defecțiunea rusă a fost un noroc nesperat pentru salvarea României.

Din România, e anunțat oficial mariajul clandestin, la Odessa, dintre principele Carol și domnișoara Lambrino, care

[1]) Nicolae Petrescu-Comnen (1881–1958), jurist și diplomat, era la acea vreme la începutul carierei sale publice, sub protecția lui Ion I.C. Brătianu. În 1919 a fost ales deputat în primul parlament al României Mari, iar ulterior a intrat în diplomație, fiind numit ministru plenipotențiar al României la Berna (1923–1928), Berlin (1928–1930, 1938) și Vatican (1930–1932).

se pare că i-ar fi fost amantă. Regele i-a aplicat 75 de zile de arest sever și ar fi vorba să se anuleze căsătoria, care trebuie să fi produs o mare tristețe familiei regale și țării. Acest tânăr prinț va fi oare la fel de supus voinței părinților săi cum a fost tatăl lui într-un caz aproape similar?[1] E îndoielnic, căci are o voință aproape la fel de fermă ca aceea a reginei Maria. În orice caz, va fi un șoc violent, iar această scenă de familie nu va contribui în nici un caz la consolidarea prestigiului dinastiei, deja destul de diminuat.

O adunare generală a coloniei românești din Paris a avut loc la 6 septembrie trecut. S-au rostit discursuri patriotice, după care s-a votat o moțiune ce instituie, sub conducerea părintelui Vasile Lucaciu și a domnului Ion Cantacuzino, un „consiliu național român", cu misiunea de a reprezenta românismul pe lângă guvernele aliate. O moțiune stângace a lui Th.I. Florescu, care intenționa să confirme susținerea lui Ionel Brătianu și a lui Take Ionescu, ca președinți de onoare, a fost înlăturată ca urmare a unei replici viguroase date de domnul Aurel Iliescu, condamnând fără milă întoarcerea la vechile și funestele interese de partid. Discursul lui e, fără îndoială, cel mai bun dintre cele pronunțate în această adunare, căci a fost singurul care, ridicându-se deasupra rătăcirilor din trecut și a meschinelor considerații personale, a făcut dovada unei reale clarviziuni în privința condițiilor necesare pentru ridicarea țării și pentru realizarea idealului ei politic.

Cel puțin până acum, „consiliul național" nu și-a manifestat ostilitatea față de guvernul Marghiloman, dar simplul fapt al

[1]) Aluzie la logodna principelui Ferdinand cu Elena Văcărescu, doamnă de onoare a reginei Elisabeta, soția regelui Carol I. Ferdinand și Elena Văcărescu s-ar fi logodit în secret, cu complicitatea reginei, în biblioteca acesteia de la Peleș. Deoarece statutul Casei Regale prevedea că moștenitorul tronului trebuia să se căsătorească cu o principesă dintr-o casă domnitoare străină, regele Carol I a intervenit pentru a-i despărți pe cei doi. În 1891, Elena Văcărescu a fost exilată la Paris. Și regina Elisabeta a petrecut o perioadă de doi ani în exil, ca urmare a implicării în aventura dintre principele moștenitor și doamna sa de onoare. În 1893, Ferdinand s-a căsătorit cu Maria de Edinburgh, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii.

constituirii sale și mai ales mandatul ce i-a fost dat, de a intra în relație cu Antanta, arată suficient de clar că rolul lui e, asemenea cehoslovacilor, să se facă recunoscut drept adevăratul reprezentant al poporului român. Avem astfel două guverne, unul *in partibus fidelium*[1], care va fi guvernul de mâine dacă Antanta iese învingătoare, și unul legal sau așa-zis legal, care va coabita de bine, de rău cu Imperiul German și nu-i va supraviețui acestuia.

Acest fapt nou ridică niște semne de întrebare: Antanta, așa cum pare probabil, va încuraja această mișcare? Domnul Cantacuzino, care e un intelectual, dar și un impulsiv, va ști să conducă oare cu tactul și abilitatea necesare pentru a fi cu adevărat profitabil cauzei românești, fără să devină un simplu instrument al Antantei? Nu cumva există riscul de a crea două Românii, așa cum există azi două Grecii, instituind un antagonism periculos între românii de la București și cei de la Paris? În sfârșit, în ce situație va fi regele Ferdinand, care se va vedea din nou pus în fața unei crude alternative?

28 SEPTEMBRIE Deruta bulgarilor și cererea de armistițiu a lui Malinov[2], anunțată de depeșele de ieri și de azi, vor provoca o veritabilă consternare în Germania și Austro-Ungaria, unde nu vor întârzia să-și dea seama de consecințele pe care le poate avea defecțiunea bulgară, ce o va antrena fatalmente pe aceea a turcilor. E, într-adevăr, prăbușirea forțelor Imperiilor Centrale, care se anunță în întregul Orient, într-o manieră și mai clară decât pe frontul de vest, unde forțele lor sunt deja serios puse la încercare. A venit deci momentul pentru Germania să se gândească serios la o capitulare politică în interior, dar și la o ofertă de pace mai apropiată de exigențele Antantei decât ceea ce rezulta din ultimele declarații ministeriale germane.

[1]) „Pe pământ credincios" (lat.). [2]) Aleksandăr Malinov (1867–1938), prim-ministrul Bulgariei. În sept. 1918, armatele aliate au spart frontul din Macedonia, iar regele Ferdinand al Bulgariei a fost obligat să ceară pacea. Armistițiul cu Antanta, care prevedea demobilizarea și dezarmarea armatei bulgare, s-a semnat la 29 sept. 1918, la Salonic.

Nu se poate vorbi de nimic mai puțin decât de o retrocedare pur și simplu a Alsaciei-Lorena, de despăgubirea Belgiei, de revizuirea păcii cu rușii și cu românii și poate și de abandonarea coloniilor, de o importantă despăgubire de război și de grele obligații economice. Se va resemna Germania junkerilor? E mai mult decât îndoielnic, va prefera să-și încerce norocul armelor până la capăt, dacă nu cumva o altă Germanie va ieși la suprafață și se va interpune. Pe aceea, Wilson va trebui să o asculte dacă își respectă cu adevărat cuvântul dat.

În iunie trecut, Germania avea ocazia să se retragă în condițiile cele mai bune, dar atunci era în plină beție a succesului, așa cum e azi Antanta, care, la rândul ei, se va arăta intransigentă. Asemenea lui Ludendorff, și Aliații vor dori o victorie completă și zdrobirea adversarului, iar această zdrobire va germina un nou război, în 20 sau 30 de ani, în locul păcii perpetue, ce se pretinde a fi avută în vedere. Ca Franța după 1870, Germania nu va mai avea decât un singur gând: revanșa, iar sărmana Franță nu va avea mereu, așa cum are acum, întreaga lume de partea ei.

29 SEPTEMBRIE Alaltăieri, Wilson a mai ținut un discurs, care, de această dată, ne aduce o notă de asigurare în plus cu privire la felul în care gândește condițiile păcii viitoare. Iată două pasaje relevante: „interesele celui mai slab sunt la fel de sfinte ca interesele celui mai puternic"; „țelurile naționale au fost trimise în planul secund, iar țelurile comune ale umanismului luminat și-au reluat locul cuvenit". Wilson revine la prima sa versiune, singura demnă de un mare om de stat. Dacă rămâne la această înaltă concepție a rolului său de moderator și dacă, așa cum pare probabil, influența sa va deveni preponderentă în consiliul Antantei, putem spera la o pace înțeleaptă, fără excese, singura care va permite cu adevărat stabilirea unei societăți a națiunilor, ideea dominantă a președintelui Statelor Unite.

Această acțiune moderatoare va fi cu atât mai meritorie cu cât nu va întârzia să se ciocnească de via opoziție a celorlalți aliați, căci ceea ce știm despre intențiile lui Clemenceau și

Lloyd George nu se potrivește cu vederile superioare ale lui Wilson. El e pe cale să doboare militarismul prusac și nu dorește ca din aceasta să profite altul, care să-i semene ca două picături de apă.

4 OCTOMBRIE Situația Germaniei pe frontul de vest devine și mai critică de la o zi la alta, iar absența unui răspuns ofensiv serios din partea lui Ludendorff indică mai mult decât oboseală. Pe de altă parte, defecțiunea Bulgariei se confirmă a fi un act concentrat, premeditat de multă vreme, care va lipsi Imperiile Centrale de orice posibilitate de comunicații directe cu Turcia, ceea ce echivalează cu epuizarea în scurt timp a forței acesteia de a rezista.

Sub presiunea gravelor evenimente, împăratul Wilhelm începe să arunce din lest: în scrisoarea prin care îl concediază pe Hertling consimte să ia poporul german ca părtaș la conducerea treburilor de stat și îl nominalizează pe prințul Max de Baden[1] pentru postul de cancelar. Sunt primii pași în direcția pe care ar fi trebuit s-o urmeze de multă vreme dacă prerogativele coroanei sale nu i-ar fi stăpânit toate gândurile și toate intențiile. Dacă nu capitulează complet, e foarte posibil ca Wilson să nu consimtă la începerea negocierilor de pace. În fond, dezbaterea se circumscrie între acești doi oameni de stat și principiile pe care ei le reprezintă, anume între dreptul divin și dreptul popoarelor de a dispune liber de soarta lor. Pentru binele omenirii și al Germaniei înseși, să sperăm că va câștiga cel din urmă.

Agitația continuă să crească în România. La Iași se cere ocuparea Dobrogei, fără îndoială de teamă ca Antanta să nu se arate prea generoasă față de Bulgaria și să nu-i lase această provincie ca preț pentru trădarea ei. Take Ionescu face, în acest

[1]) Max von Baden/Maximilian de Baden (1867–1929), om politic liberal german, a fost primul cancelar imperial susținut de o majoritate parlamentară. Misiunea sa era aceea de a căuta o cale de încheiere a armistițiului cu Antanta. La mai puțin de o lună de la numire, la 9 nov. 1918, ziua abdicării împăratului Wilhelm II, avea să-i cedeze funcția de cancelar lui Friedrich Ebert. Imediat după instalarea în funcție a lui Ebert a fost proclamată Republica Germană.

sens, propagandă la Londra și la Paris, predicând o ură sălbatică împotriva germanilor. Acest histrion nu mai poate face alt serviciu nefericitei sale țări decât acela de a tăcea. Fie ca lecția clară pe care i-a dat-o la Paris Aurel Iliescu să-i deschidă ochii și să-l facă să înțeleagă că nu mai există loc pentru el în România de mâine.

Mi se spune că mama reginei noastre se găsește aproape în sărăcie la Zürich, unde locuiește cu fiica sa, Beatrice de Bourbon, într-o mică pensiune, cu 12 franci pe zi. Am anunțat-o că aș fi fericit dacă îi pot fi de vreun folos.

6 OCTOMBRIE Ieri-seară, o depeșă de la Viena anunța că Imperiile Centrale și Turcia au făcut propuneri de pace președintelui Wilson, acceptând condițiile formulate de acesta în mesajele și discursurile sale. Știrea provoacă senzație peste tot, ușurare la unii, dezamăgire la alții, dar fiecare se întreabă cum va fi primită de Antantă. Bursele au întâmpinat-o cu o creștere semnificativă. Se poate prevedea că Clemenceau, fără a-i da poporului francez posibilitatea de a se pronunța în această chestiune, va răspunde printr-un refuz, căderea militarismului prusac nu-l va satisface, va dori o pace a forței și răzbunării, cu zdrobirea totală a Germaniei. Această manieră de a vedea lucrurile e încurajată din plin de succesele militare din ultimele două luni, așa că probabil va persista în ea. În Anglia, începerea negocierilor s-a discutat cu mai puțină pasiune, numai din punctul de vedere al intereselor britanice, deja satisfăcute în foarte mare măsură și mai ales sub aspectul riscurilor pe care le-ar putea prezenta creșterea influenței americane și expansiunea japoneză. Mai rămâne Wilson, căruia Puterile Centrale i s-au adresat direct, favorizându-i astfel dorința de a fi arbitrul păcii mondiale. E limpede că, dacă dorește sincer și dacă rămâne fidel propriilor declarații, el poate să le impună tuturor pacea. Până acum nu se știe nimic despre intențiile lui, se presupune că are nevoie de timp pentru reflecție și pentru a sonda opiniile aliaților săi. Pentru a doua oară are în mâini soarta omenirii, iar pentru el e, acum ori niciodată, momentul

să-și explice ideile de pace echitabilă. Până acum ne-a oferit doar formule frumoase și elastice, cărora doar aplicarea la fiecare subiect aflat în discuție le-ar putea oferi precizie și concretețe. Să-l urmeze pur și simplu pe Clemenceau ar echivala, din partea lui, cu falimentul moral, ar fi inadmisibil să se dezobeze într-o manieră atât de lamentabilă de înalta misiune pe care singur și-a atribuit-o. Cred deci că va transmite clar condițiile de pace și că acestea vor fi dure, dar Germania se va resemna să le discute, căci, dacă le refuză, situația ei riscă să se agraveze. Va cere Wilson înlăturarea Hohenzollernilor, cu care în trecut a refuzat să ducă tratative? Nu este imposibil, dacă vrea ca, prin această condiție contrară teoriei lui despre libera voință a popoarelor, să găsească o scuză pentru a continua războiul până la capăt. Dacă Wilson își va face un examen de conștiință, își va da seama că ducerea războiului până la capăt echivalează cu ruina generală într-un timp scurt, că lipsesc pâinea și cele mai elementare bunuri de consum, că revolta popoarelor, a căror suferință a devenit de neîndurat, deschide orizontul unui bolșevism universal. A închide ochii la aceste perspective ar fi cea mai cumplită demență, dar trebuie să avem în vedere și această posibilitate, căci totul e posibil astăzi.

Abdicarea regelui Ferdinand al Bulgariei, anunțată azi, în favoarea fiului său, Boris, e un mod de a se sustrage responsabilității și de a-și spăla imaginea de acuzația de trădare față de aliații săi, cărora, chiar foarte recent, le jurase credință. E gestul forțat al unui jucător care vrea să dea impresia că nu a trișat și care speră să salveze astfel miza. E greu de crezut că publicul se va lăsa convins.

De la Iași se anunță arestarea ministrului Constantinescu, acuzat fără dubiu de corupție. E mai bine decât să pui sub acuzare întregul cabinet Brătianu și nimeni nu va protesta la această măsură.

9 OCTOMBRIE Nu s-a făcut nici o precizare cu privire la răspunsul Antantei față de propunerea de pace a Puterilor Centrale. Se constată doar o atitudine violent ostilă propunerii din partea presei aliate, cu excepția socialiștilor francezi, care i

s-au adresat lui Wilson cerând să fie examinată și discutată. Publicațiile guvernamentale numesc asta „sabotarea victoriei". Se pare deci că Wilson, influențat de acest curent radical, nu va putea decât să respingă oferta de pace sau să-i pună Germaniei niște condiții inacceptabile. Atunci războiul va continua până la exterminarea reciprocă. Mai e posibilă și prăbușirea Austriei, unde ura de rasă e împinsă până în punctul în care paralizează orice acțiune guvernamentală și face inutilă orice concesie. Ungaria însăși, care se crede la adăpost de contaminare, nu e ferită de această amenințare de dezagregare și de această nebunie. Proiectul unei confederații balcanice din care să facă parte Ungaria și discursurile lipsite de rațiune ale lui Tisza în Bosnia sunt dovezi de nebunie.

Situația nu e deloc mai bună în Germania, dimpotrivă, devine cu fiecare zi tot mai tragică, pangermaniștii califică timidele concesii ale noului cancelar drept umilire inutilă, burghezii capitaliști, prin vocea lui Rathenau[1], cer un guvern de apărare națională, iar în clasele populare, nevoia de pace crește odată cu privațiunile tot mai greu de suportat. Ce bine poate să rezulte din această degringoladă dacă disciplina morală se relaxează, iar înfrângerile militare se multiplică? Doar tulburări și poate revoluție, dacă factorii de decizie nu acționează cu toată hotărârea cerută de un asemenea moment. Probabil asta și vor Aliații, care în acest punct sunt în acord cu Lenin, de aceea refuză să trateze cu Kaiserul, devenit astfel, în ochii propriului popor, principalul obstacol în calea păcii. E o situație cât se poate de tragică și care arată în ce abis te poate duce teoria dreptului divin atunci când nu e susținută de victorie. O democrație poate întotdeauna să suporte și eșecuri, căci acestea

[1]) Walter Rathenau (1867–1922), om politic liberal german; după război a devenit ministru de externe și cancelar al Republicii de la Weimar. A semnat Tratatul de la Rapallo, prin care Germania și URSS conveneau să renunțe la orice pretenție teritorială sau financiară decurgând din Tratatul de la Brest-Litovsk. Ca urmare a acestui act, a fost asasinat la 24 iun. 1922 de membri ai Organisation Consul (O.C.), structură paramilitară ce urmărea eliminarea politicienilor germani care se opuneau preluării puterii de către partidul nazist.

sunt din vina tuturor, dar în zilele noastre un monarh omnipotent riscă să-și piardă coroana, oricât de veche și de solidă ar fi aceasta.

Acum, când privesc în ansamblu toate evenimentele petrecute în ultimii doi ani și rezultatele lor probabile, mă întreb dacă n-a venit și pentru mine momentul să-mi revizuiesc judecata asupra deciziei regelui Ferdinand al României, care, cedând presiunii populare, a intrat în război. Perspectivele favorabile ce încep să se deschidă pentru reunirea tuturor românilor par să-i justifice decizia. Cred că aceste perspective ar fi fost la fel de bune și dacă s-ar fi menținut într-o strictă și loială neutralitate, care ar fi scutit România de atâta sânge și de atâtea ruine. Dar se poate recunoaște, în egală măsură, că, refuzând să-și pună semnătura pe declarația de război, ar fi fost constrâns să abdice în favoarea prințului Carol, care ar fi semnat-o cu amândouă mâinile.

Vreau să cred că și la Sigmaringen, unde gestul său a fost privit ca o felonie, își vor revizui cruda judecată, inspirată din principii azi contestate chiar în Germania, unde dreptul popoarelor e pe cale să ia locul dreptului divin. Nu există nicăieri infailibilitate, nici la popoare, nici la autocrați, toți suntem supuși greșelii și celei mai crunte nebunii, dar, dacă e să dăm credit uneia din cele două părți, o prefer pe aceea care are cel mai mult de suferit de pe urma războiului și care, în consecință, e cea mai puțin dispusă să-l declare cu ușurință.

„Societatea Națiunilor" e probabil o utopie, ca și fericirea desăvârșită pe lume. Dacă se va realiza într-o zi, ceea ce e îndoielnic, nu va fi decât după multe eșecuri și în urma unor concesii reciproce, adică la capătul unui proces lent, prin dobândirea unor învățăminte de bun-simț, cărora sărmana noastră omenire e încă departe de a li se supune.

10 OCTOMBRIE *Alea iacta est.*[1] Wilson a răspuns ofertei de pace, spunând că nu o poate aduce în fața „asociaților" săi înainte de evacuarea teritoriilor ocupate. E aplicarea în literă a Con-

[1]) „Zarurile au fost aruncate" (lat.).

venției, invocată în mod oportun, că nu tratezi cu inamicul pe pământul patriei invadate. Întreaga presă antantistă repetă, cu modulații diferite, cuvântul de ordine: „războiul continuă". Câteva publicații engleze merg până la a cere predarea Kaiserului în mâinile unei justiții sumare și cedarea întregii flote comerciale a Germaniei, asupra căreia blocada ar trebui să continue până la încheierea păcii. Ce ar putea răspunde Reichstagul la această cerere de capitulare fără condiții? N-ar trebui, la rândul său, să se îndoiască de buna-credință a Antantei? Ce garanții i se dau că Germania, predată fără apărare la mila inamicului, nu va fi aneantizată de acesta pentru a-și ostoi ura? Ce altceva împiedică Antanta să-și formuleze clar condițiile proprii, dacă nu enormitatea lor și temerea că popoarele vor refuza să meargă până acolo? Dacă Wilson nu vrea sau dacă nu se pot face precizări, n-ar fi potrivit din partea Imperiilor Centrale să indice la ce concesii acceptă să consimtă, inclusiv renunțarea la Alsacia-Lorena, care se impune și care ar scoate Franța din joc? Dar Berlinul și Cartierul General, ce va fi obligatoriu consultat, sunt oare dispuse să meargă atât de departe? Vom vedea din răspunsul pe care îl va da prințul Max de Baden la solicitarea lui Wilson și care va fi inspirat, în mod sigur, de voința poporului german, consultat în mod sincer.

13 OCTOMBRIE Speranța mea a fost pe deplin justificată. Germania acceptă fără restricție toate punctele din programul lui Wilson. În afara câtorva voci întârziate și rămase de acum fără ecou, aparținând publicațiilor pangermaniste, întreaga presă germană aprobă decizia guvernului său și e de acord că nu există o altă cale de a preveni un rău și mai mare. Deși dezmințit de agenția Wolff, circulă zvonul că împăratul Wilhelm și prințul moștenitor[1] ar avea intenția să abdice în favoarea

[1]) Friedrich Wilhelm Victor August Ernst (1882–1951), fiul împăratului Wilhelm II și principele moștenitor al coroanei germane, pe care nu va mai ajunge s-o poarte. A semnat, alături de tatăl său, abdicarea la data de 9 nov. 1918. După plecarea lor în exil, în Germania a fost proclamată republica.

prințului Eitel-Friedrich. Așa cum arată acum lucrurile, acest zvon nu este surprinzător și, dacă Wilson și Aliații fac din abdicare o condiție obligatorie, putem chiar să credem că eventualitatea nu va provoca în Germania proteste prea violente, căci din marele prestigiu al împăratului n-a mai rămas azi decât un palid vestigiu, îngropat sub ruinele țării. Curentul democratic mătură totul în cale.

Austria acceptă cu ambele mâini capitularea: în această furtună care o răscolește până la fundamentele sale, ea e gata să accepte orice fel de pace. Un deputat ceh, Stanek, poate să glorifice, în plin parlament și fără să fie sancționat, trădarea compatrioților săi în fața inamicului. E ultimul grad al neputinței și al abandonului de sine. În Turcia, sultanul a numit un Mare Vizir favorabil Antantei. Pretutindeni, situația se precizează în favoarea începerii negocierilor, care nu mai depinde decât de bunăvoința Franței și a Angliei. Curentul pacifist latent care există și la ei nu va întârzia să se accentueze și să exercite o influență favorabilă.

E trist să constați că un ziar ce îndrăznește să se numească elvețian, *La Gazette de Lausanne*, continuă totuși campania de ură oarbă, ducând-o până la sabotarea oricărei încercări de pace. E o rușine pentru țara noastră că un astfel de ziar încă mai găsește cititori în Elveția și că nu are nimic mai bun de făcut decât să-și asume un rol de hienă turbată, fără echivalent în presa antantistă. Putem spera, din fericire, că guvernele Antantei vor avea o înțelegere a datoriei lor în fața omenirii mai înaltă decât a acestor energumeni răufăcători și odioși și că nu va accepta sfaturi de la ei.

21 OCTOMBRIE Wilson a fixat condițiile față de cererea de armistițiu a Germaniei: încetarea cruzimilor și incendiilor produse de armată, evacuarea teritoriilor ocupate și, în sfârșit, instalarea unui guvern care să emane de la popor. Aceste puncte sunt discutate intens la Berlin. Un refuz net e puțin probabil, căci armata se retrage precipitat, deși într-o ordine destul de bună. Ludendorff nu încearcă nici o contraofensivă serioasă și

nici nu are posibilitatea. Se afirmă chiar că el a fost acela care a cerut armistițiul.

Presa germană nu-și face iluzii asupra gravității situației și se arată dispusă la cele mai largi concesii. Totuși, dacă Aliații merg prea departe și își propun să umilească și să ruineze Germania, aceasta le va rezista cu disperare. Chiar și socialiștii radicali se raliază la acest mod de a vedea lucrurile. În ciuda dezmințirilor oficiale, zvonurile privind abdicarea împăratului persistă. Între el și Germania se cască o prăpastie tot mai adâncă, interesele nu le mai sunt identice, ba chiar sunt în flagrantă opoziție de când Wilson și-a prezentat condițiile, ceea ce face din abdicare o chestiune de ambiție personală, în privința căreia se vor face concesii cu mai multă ușurință decât pentru oricare dintre celelalte condiții. Împăratul va trebui deci să se resemneze să abdice de bunăvoie, mai bine decât s-o facă sub constrângerea manifestărilor populare. Printr-un astfel de gest, ar întări poziția lui Wilson vizavi de Antantă, care, foarte probabil, va fi mai neîndurătoare decât el. Există indicii clare că partizanii francezi și englezi ai desființării Germaniei regretă oarecum rolul de arbitru pe care Wilson intenționează să și-l asume. Scopul lor este răzbunarea, iar omul lor e Clemenceau. E un nou militarism, care crește dintre ruinele celui al lui Ludendorff și pe care Wilson vrea să-l împiedice. Va reuși? Va găsi suficient sprijin în propria-i țară pentru a face să triumfe voința de a construi o pace justă și durabilă? De asta depind pacea și soarta omenirii întregi. Din nefericire, fiecare succes militar întărește curentul extremiștilor și probabilitatea unei păci violente, ce va închide drumul Societății Națiunilor și va pregăti un nou război. Soarta Europei se decide în zilele următoare.

Împăratul Carol, într-o proclamație către „popoarele sale credincioase“ din Austria[1], le-a recunoscut dreptul la autonomie.

[1]) Într-o ultimă încercare de a menține unitatea imperiului, la 16 oct. 1918 împăratul Carol a lansat manifestul „Către popoarele mele credincioase“, prin care propunea crearea unui stat federal format din regatele independente ale Austriei, Ungariei, Cehiei, Iugoslaviei, Poloniei și

Dar e cu casa în flăcări, iar această concesie vine prea târziu pentru a mai împiedica inevitabila prăbușire. Nici cehii, nici iugoslavii nu mai vor să discute, vor independența completă pe care le-a recunoscut-o Antanta și îl forțează pe Wilson să taie scurt negocierile cu Austria. Mereu orbiți de șovinismul lor intransigent, ungurii își imaginează că ei vor scăpa de soarta Austriei dacă se desprind de ea și cer separarea. Ultima iluzie deșartă. Și la ei, ca peste tot, politica de opresiune e pe cale să falimenteze și îi duce spre sinucidere.

E de înțeles că, în tristele condiții în care se găsesc Imperiile Centrale, Antanta nu se simte presată să negocieze și preferă să aștepte ca adversarul să se ruineze singur și să ajungă să ceară o pace rapidă.

În România se vorbește de un guvern Averescu pentru a-l înlocui pe Marghiloman, care nu mai are susținerea nimănui și nici nu o merită. Vor fi inițiate negocieri cu Bulgaria pentru a regla problema Dobrogei.

30 OCTOMBRIE Săptămâna care s-a încheiat e printre cele mai memorabile din istoria contemporană. Monarhia seculară a Habsburgilor se prăbușește, iar pe ruinele ei, state noi încearcă să-și reconstituie o viață națională proprie, pe baze democratice. Imperiul German e învins, iar conducătorii lui cedează locul Reichstagului, singura autoritate recunoscută și ascultată. Antanta triumfă zgomotos și Wilson, care până acum e arbitrul conflictului mondial, încearcă să-și păstreze acest rol până la capăt, chiar cu prețul unor concesii făcute Aliaților, ce s-ar putea să depășească limitele intențiilor sale moderatoare. Contele Andrássy, succesorul lui Burián[1], imploră Statele Unite să încheie repede pacea, ca să salveze Austria de la foametea ce o amenință. În acest moment, la Paris, Antanta sta-

Ucrainei. A abdicat la 13 nov. 1918, exilându-se mai întâi în Elveția, apoi în Portugalia. După abdicarea lui, s-a proclamat Republica Austria Germană. [1]) Burián István von Rajecz (1851–1922), om politic austro-ungar, ministru de externe în Primul Război Mondial. La 24 oct. 1918 a demisionat din această funcție, fiind înlocuit de maghiarul Julius Andrássy.

bilește condițiile de armistițiu. Cât despre condițiile de pace, pare că nu vrea să le facă cunoscute decât dacă Germania se predă necondiționat și se pune în imposibilitatea de a continua lupta. Dacă le ascund înseamnă că sunt nemiloase. Antanta face un calcul greșit. Lăsându-se să alunece pe calea răzbunării, ea nu va aneantiza Germania, ci va crea acolo o stare de spirit ce va constitui germenele unui război de revanșă și un început foarte prost pentru viitoarea Societate a Națiunilor. Oricât de dure vor fi condițiile ce vor fi impuse învinșilor, am convingerea că poporul german, cu spiritul lui de disciplină și capacitatea de a munci, cele două forțe indestructibile ale sale, își va relua cu timpul locul meritat în concertul națiunilor. Prosperitatea economică e independentă de puterea militară și politică. Elveția, Olanda, Belgia și statele scandinave sunt dovada cea mai clară. La fel va fi și cu Germania, fără armata și flota care nu au contribuit cu nimic la dezvoltarea ei industrială și comercială. E probabil chiar ca această dezvoltare să fie și mai mare într-un regim liber și pașnic, fără intenții de cucerire sau amenințare la adresa concurenților. Germania e azi pe cale să înțeleagă acest lucru, împăratul a rămas singurul care ignoră realitatea și trebuie să suporte consecințele. Răspunzându-mi la o întrebare pe această temă, un german îmi spunea ieri că tot ce se vrea pentru împărat la Berlin este „un joben“[1]. Ar fi, într-adevăr, un pas important către pace, căci, dacă se încăpățânează să reziste curentului ce a cuprins întreaga Germanie, riscă să tragă toată țara după el.

Depeșele de ieri anunță că românii au intrat în Dobrogea, fără îndoială cu susținerea Antantei și cu condiția de a relua armele împotriva germanilor și ungurilor. E de presupus că această decizie a fost luată împotriva voinței guvernului Marghiloman, dacă acesta încă mai există. La Paris, guvernul francez a recunoscut oficial Consiliul Național Român, constituit acolo, iar Take Ionescu a reușit să devină președintele acestuia.

[1]) *Ein cilinder Hut* (în germană, în manuscris): aici, cu sensul că se dorea abdicarea împăratului, care astfel devenea un cetățean de rând.

E o mare deziluzie pentru cine spera că România se va debarasa de acei politicieni al căror cel mai funest reprezentant e Take Ionescu.

6 NOIEMBRIE Prăbușirea se accelerează vertiginos, atât în Germania, cât și în Austro-Ungaria și în Turcia. Ultimele două țări au acceptat condițiile armistițiului cu Aliații, care ocupă deja Trieste, Pola, Fiume și Trentino. Despre armistițiul cerut de Germania încă se discută la Versailles, cu o lentoare calculată, poate că acordul între Aliați nu e așa de desăvârșit cum se pretinde, iar Wilson încearcă să apere punctele programului său, care nasc, în presa antantistă și chiar în aceea de peste ocean, obiecții și chiar proteste.

Condițiile de pace pe care Antanta intenționează să le impună Germaniei sunt ținute secrete. Ziarele vorbesc totuși despre o despăgubire de 150 de miliarde, despre predarea flotei de război și a flotei comerciale, despre renunțarea la colonii și retrocedarea Alsaciei-Lorena ca fiind clauzele esențiale. Iată deci că suntem departe de pacea fără învingători și învinși, fără anexiuni și despăgubiri, propusă cândva de Wilson. E un fenomen obișnuit ca învingătorul să-și piardă capul și să nu viseze decât la distrugerea învinsului. Greșeala Germaniei din 1871 va fi repetată acum de Aliați, la proporții gigantice. Vor găsi în ea ceea ce speră? E mai mult decât îndoielnic. În beția victoriei, pregătesc o stare de lucruri ale cărei victime vor fi și ei, nu doar Germania, anume paralizarea relațiilor internaționale, sărăcirea generalizată și, cine știe, poate chiar triumful lui Lenin. O Germanie ruinată nu-i va îmbogăți, iar agitația revoluționară îi pândește la primele alegeri. Inconștient, deschid drumul nu către o pașnică societate a națiunilor, ci spre haosul bolșevic, care încă nu și-a spus ultimul cuvânt.

9 NOIEMBRIE Delegații germani la negocierile de armistițiu au traversat ieri liniile franceze, iar Foch le-a citit condițiile, încă nepublicate, dându-le trei zile ca să răspundă cu da sau cu nu. Le-a respins cererea – totuși foarte omenească – de a înceta masacrul în acest interval de timp. Împăratul Wilhelm a abdi-

cat în această dimineață, în urma ultimatumului socialiștilor. Din Kiel, Hamburg, Köln și din alte orașe se semnalează agitații serioase: se constituie soviete de soldați și muncitori, iar la München s-a proclamat Republica Bavareză. Astfel, Germania nu doar se democratizează, ci devine socialistă. E totuși suficient de înțeleaptă ca să nu pactizeze cu bolșevicii, pe ai cărei reprezentanți i-a lăsat la ușă.

Scriam zilele trecute că bolșevismul nu și-a spus ultimul cuvânt și iată că tocmai și-a găsit câmp de acțiune în Elveția. Bine garnisit cu bani, se pare că vrea să încerce să-i prindă în plasă pe tinerii muncitori, instigând la revolte în armată. Președintele Calonder[1] a adresat poporului elvețian o proclamație fermă, dar înțeleaptă, din care rezultă că orice tentativă de a crea dezordini va fi viguros reprimată. Autoritățile noastre federale au făcut toate concesiile posibile pentru a ajunge la o împăcare și pentru a evita represiunea armată, care nu e pe placul democrației noastre. Acești instigatori, în majoritate străini, sunt azi preveniți, iar cei pe care îi vor antrena în acțiunile lor știu la ce se expun. Răbdarea poporului elvețian a ajuns la limită, atât a germanofonilor, cât și a romanzilor.

Beția triumfului îi va pune oare pe Aliați la adăpost de pericolul bolșevic? E riscant să afirmi asta, căci demobilizarea armatelor poate să le aducă surprize celor ce s-au crezut imuni la virusul anarhist. Surprizele se vor manifesta la primele alegeri. Domnii guvernanți ai Antantei să aibă grijă să nu întindă prea mult coarda și să nu întârzie prea mult încheierea unei păci juste, bine gândite. Ceea ce se întâmplă azi în Germania, unde vechii idoli se prăbușesc, se poate repeta și la ei.

9 NOIEMBRIE, SEARA O depeșă din Berna anunță că azi s-a semnat armistițiul.[2] Slavă Domnului că masacrul inocenților a luat sfârșit. Condițiile armistițiului sunt următoarele: evacuarea

[1]) Felix Calonder (1863–1952), om politic elvețian, membru al Consiliului Federal între 1913 și 1920 și președinte al Confederației în 1918.
[2]) Armistițiul dintre Antantă și Imperiul German s-a semnat la Compiègne, în apropiere de Paris, la 11 nov. 1918.

tuturor teritoriilor ocupate până la Rin; predarea materialului de război, a 5.000 de locomotive, 150.000 de vagoane, 100 de submarine, 6 cuirasate mari și a tuturor prizonierilor de război, fără reciprocitate; anularea tratatelor de la Brest-Litovsk și București; restituirea aurului belgian, rusesc și românesc. În fine, blocada este menținută. Probabil că germanii nici măcar nu au discutat aceste condiții și că le-au aprobat cu ochii închiși. De acum încolo, idealul lor nu va mai fi victoria pe front, își vor fixa altul, mai înalt și se vor strădui în direcția realizării lui.

Revoluția germană se desfășoară vertiginos, totuși disciplinat. Ebert[1] îi succedă în funcția de cancelar prințului Max von Baden și îi conjură pe germani, într-o proclamație, să păstreze calmul, ordinea și sângele rece. Berlin, München, Dresda și alte orașe sunt în mâinile consiliilor de muncitori și soldați, dar și acolo domnește ordinea. Ducele de Brunswick[2] a abdicat; probabil că-l vor imita și alții, căci ideea republicană câștigă teren peste tot.

Azi, la Zürich, a avut loc o încăierare, iar trupele au deschis focul. Consiliul de Stat, neinspirat, face concesii răsculaților, care anunță pentru mâine o grevă generală. Alegerile pentru Consiliul de Stat de la Geneva aduc, totuși, victoria partidelor moderate.

11 NOIEMBRIE Azi, orașul Montreux a fost împodobit, iar populația fraternizează cu prizonierii internați, care anticipează momentul reîntoarcerii la căminele lor. E pace, pacea atât de dorită, o pace ale cărei clauze nu se cunosc încă, dar care a eliberat din opresiune toate inimile ce au rămas umane. Dacă Aliații nu fac greșeli grave, această pace va dura, căci popoarele s-au vindecat de pasiunile războinice pentru multă vreme de

[1]) Friedrich Ebert (1871–1925), membru al Partidului Social-Democrat german, cancelar al Germaniei (9 nov. 1918 – 11 febr. 1919). La 11 febr. 1919 a fost ales în funcția de președinte al Republicii de la Weimar, funcție pe care a deținut-o până la moartea sa, la 28 febr. 1925. [2]) Ernst August, duce de Brunswick (1887–1953), șeful Casei de Hanovra, a abdicat la 8 nov., împreună cu toți ceilalți regi, prinți, mari duci și duci germani.

acum încolo. Tronurile care cad nu impresionează pe nimeni, sunt acum doar fapte diverse fără importanță, în comparație cu sentimentul de compasiune pentru milioanele de văduve și de orfani care își plâng morții.

Anunțarea unei greve generale pe termen nelimitat, care ar începe mâine în întreaga Elveție, produce neliniște și strică bucuria încetării ostilităților. Motivele acestei greve, ordonată de Sovietul din Olten[1], sunt: refuzul Consiliului Federal de a retrage trupele care ocupă Zürichul și alte revendicări de ordin politic și economic care par să ascundă altceva. Din Zürich se anunță, într-adevăr, în seara asta că au izbucnit tulburări la Paris și la Londra. Fără să o cred prea mult, mă întreb totuși dacă nu cumva e vorba de un plan concertat, pus la cale de Lenin, pentru a sărbători aniversarea revoluției ruse printr-o ridicare generală. Banii nu-i lipsesc, iar momentul e bine ales.

13 NOIEMBRIE De ieri-dimineață e grevă generală în Elveția, nu mai funcționează căile ferate, nu mai apar ziarele și, dacă se prelungește, nu va mai exista nici aprovizionare cu alimente. Să sperăm că militarizarea tuturor serviciilor publice, care tocmai a fost decretată, va pune capăt acestei deplorabile stări de lucruri și că bunul-simț al compatrioților mei nu se va lăsa prea multă vreme păcălit de propaganda bolșevică, deși aceasta are la dispoziție mijloace importante. E un moment greu de depășit, căci peste tot spiritele sunt surescitate și pasiunile dezlănțuite, mai ales cele rele, dar nevoia de a asigura pâinea de zi cu zi, care le va lipsi și greviștilor ca și tuturor celorlalți, va sfârși prin a-i readuce la calm. Dintotdeauna mi-a fost mai teamă de urmările războiului decât de războiul propriu-zis și

[1]) Fondat la 4 febr. 1918, Comitetul (Sovietul) din Olten fusese constituit în urma revoltei muncitorilor elvețieni din Zürich față de decizia Consiliului Federal de a impune serviciul militar obligatoriu, revoltă care s-a încheiat prin ocuparea orașului de către trupele federale, în scopul de a preveni alte tulburări. Fondatorul Comitetului a fost Robert Grimm, membru al Partidului Socialist elvețian. Comitetul din Olten a declarat greva generală la 12 nov. 1918, dar a renunțat la ea a doua zi, ca urmare a ultimatumului dat de Consiliul Federal.

ceea ce se pregătește îmi arată că, din nefericire, nu m-am înșelat. Începem să resimțim efectele aici, în Elveția, unde totuși suveranitatea poporului e deplină și fără limite, așadar e vorba de un fenomen de o natură specială, criza care urmează după marile suferințe și care precedă marile renașteri. Învingătorii în război îi vor cădea pradă la fel ca și învinșii, iar beția victoriei nu-i va feri multă vreme de necazuri. Nu pentru o deplasare de frontieră sau pentru o problemă de hegemonie politică a intrat în convulsii întreaga lume. Antanta întârzie prea mult să încheie pacea și riscă prelungind această situație, la fel de amenințătoare pentru ea ca și pentru adversarii săi. Dar „vai!, pasiunea e oarbă", zicea bunul Göpfer.

În seara asta umblă zvonul că împăratul Wilhelm, care s-a refugiat în Olanda, e consemnat în trenul cu care a călătorit, că suita sa militară a fost internată și că fiul său cel mare a fost asasinat de niște soldați. Dar știrea că greviștii vor întrerupe curentul electric a făcut mai multă vâlvă în rândul populației din Montreux decât drama imperială.

Istoricii de mâine vor avea greutăți în a pronunța o judecată imparțială asupra lui Wilhelm II. Dincolo de credința profundă în dreptul său divin, de ardoarea de a servi interesele poporului german așa cum le înțelegea el, puțin cam îngust, cred că trăsătura dominantă a personalității lui era nevoia de a fi admirat și de a străluci, într-un cuvânt, vanitatea. N-am avut decât o dată ocazia de a discuta cu el. Era la castelul de la Sigmaringen, în vremea când regele Carol suferea deja de boala care avea să-l răpună. S-a interesat, cum era și firesc, de boala stăpânului meu și i-am povestit cum, atunci când un accident de ascensor l-a lipsit de îngrijirile medicului său curant, s-a recurs la serviciile doctorului Mamulea[1] care conducea micul spital din Sinaia și care, printr-un diagnostic mai precis și un tratament mai rațional, a reușit să amelioreze considerabil starea augustului meu stăpân. „E Providența!", a strigat

[1]) Ion Mamulea (1873–1956?), medic al Curții Regale a României, ofițer de carieră.

împăratul. Apoi i-am vorbit despre problemele care țineau de bunele relații româno-germane, de rivalitățile dintre Disconto Gesellschaft și Deutsche Bank pe piața românească, mai ales în problemele petrolului și împrumutului de stat. Trei zile mai târziu m-am prezentat la Sinaia, la ministrul Germaniei, von Kiderlen pentru a-l informa despre demersul meu. Domnul von Kiderlen, întrerupându-mă, a scos din portofel o depeșă de la cabinetul împăratului, care îl punea la curent cu discuția de la Sigmaringen și îi dădea instrucțiuni pe această temă. Am fost surprins să constat importanța pe care împăratul o dăduse discuției cu mine, dar nu m-am putut abține să nu admir încă și mai mult graba cu care înțelegea să servească interesele țării sale, a căror responsabilitate dorea să și-o asume singur. Greșeala lui capitală îmi pare că a constat în ideea că este singurul care are dreptul de judecată în toate afacerile, mari și mici, de a se fi crezut mandatarul inspirat de Dumnezeu și de a fi uitat că nu era decât un om ca toți ceilalți, pe deasupra unul impulsiv. În relațiile cu regele Carol a fost foarte meschin. Prestigiul Hohenzollernilor de la Dunăre îi făcea umbră, ca și când ar fi fost câștigat în detrimentul său, așadar, la primul conflict de interese dintre România și Germania, ruptura dintre cei doi suverani a fost definitivă. Dinspre partea împăratului nu era în joc decât amorul său propriu, pe când regele Carol nu voia să-și sacrifice țara. Hohenzollernul de la Dunăre a fost inflexibil, iar cel de pe Spree nu i-a iertat-o niciodată. Dacă, în loc să se plimbe pe la Locurile Sfinte, pe la Stambul și Tanger, Wilhelm II și-ar fi pus la bătaie farmecul personal pentru a crea la București o atmosferă favorabilă Germaniei, cine știe dacă oamenii noștri politici nu s-ar fi lăsat influențați de el și dacă terenul n-ar fi putut fi pregătit, pentru o înțelegere strânsă și fructuoasă între cele două țări, mai bine decât printr-un tratat de alianță, rămas literă moartă, în parte și din vina împăratului. În orice caz, se poate presupune că, dacă Germania ar fi avut față de noi o politică mai generoasă și ne-ar fi menajat susceptibilitățile naționale, menținerea neutralității ar fi fost posibilă. Aceasta n-ar fi schimbat probabil cu nimic rezultatul

final, dar ar fi scutit Germania și România de sutele de mii de victime și de o ură ce va dura mult timp, din care ambele țări vor avea de pierdut.

14 NOIEMBRIE Greva generală și nelimitată s-a terminat, Sovietul din Olten a capitulat fără condiții după cea de-a treia azi, mulțumită fermității Consiliului Federal, atitudinii patriotice a romanzilor și bunului-simț al populației noastre rurale, care nu s-a lăsat intimidată de apelurile la violență, de altfel perfect ridicole într-o țară în care suveranitatea poporului se exercită în cea mai deplină libertate. Iată-ne revenind la ordine fără nici o vărsare de sânge, exceptând uciderea la Zürich a unui biet soldat. Oare lucrurile se vor întâmpla la fel și în Germania, care se găsește acum în plină efervescență? În fața acestei noi și neprevăzute situații, guvernele Antantei se vor gândi oare să se pună la adăpost de pericolul contagiunii și să ia măsuri de prevenire, altele decât discursurile patriotice? Fără să vrea, Franța i-a făcut Germaniei același serviciu pe care aceasta i-l făcuse ei în 1870: a debarasat-o de imperialism și se regăsește azi în fața unui popor eliberat, care se descurcă destul de bine ca să se organizeze și să-și urmeze destinul. Ce vor face Aliații, ce va spune domnul Wilson, acum, când nu-l mai au în fața lor pe împăratul Wilhelm, nici casta detestată a junkerilor, ci doar poporul liber, care nu cere decât pâine pentru a trăi și dreptul de a se ridica din ruine prin munca sa? E o problemă nouă și complicată a cărei soluționare nu-i poate fi încredințată lui Foch și care e urgentă, căci valul de revendicări populare se ridică la orizont și nu e sigur că va fi posibil, așa cum s-a întâmplat în Elveția, să fie oprit și readus la calm. Nu mai e loc de greșeli, momentul e foarte important, mai ales pentru sărmana Franță care, după ce a savurat beția eliberării, ar putea foarte bine, dacă Clemenceau nu se arată înțelept, să cadă în haosul unei noi Comune.[1] Totul depinde de psihologia soldatului la momentul demobilizării.

[1]) Referire la Comuna din Paris, guvernarea revoluționară a Parisului din perioada 28 mart. – 28 mai 1871. Instaurarea Comunei a fost

15 NOIEMBRIE În Germania, tronurile continuă să cadă, unul după altul, dar fără vărsare de sânge și fără a opune rezistență. Cel care, la începutul lui iulie trecut, ar fi prezis că în cinci luni Germania va fi republică ar fi fost privit ca un amator de glume proaste sau ca un nebun. În Olanda există pericolul unor tulburări și greve generale, ce ar putea fi preludiul unei mișcări republicane. Ca o gripă, agitația revoluționară se întinde și ar putea să ajungă chiar și în țările Antantei. Trebuie să te aștepți la orice în ziua de azi. Această atmosferă de neliniște generală va grăbi cu siguranță negocierile de pace și poate le va îndulci și condițiile. Pompierii aliați au tot interesul să-și pună la adăpost propriile case. Se dezminte totuși că în Franța ar fi avut loc tulburări și că trupele ar fi luat și ele parte. *La Gazette de Lausanne*, care deține recordul fanatismului războinic și al orbirii, ne spune degeaba că „greva e nemțească", că acestea sunt „resturile de otravă ale bestiei" și că „atmosfera purificată de victorie a devenit mortală pentru asemenea miasme", nu-i poate convinge decât pe naivi. Otrava vine din Rusia, iar criza este mondială; e insurecția muncii împotriva capitalului. Peste tot unde există acest antagonism în stare acută, fără a fi aplanat prin măsuri drepte și înțelepte, poate să ducă la lupte sângeroase, disperate. Dând satisfacție aspirațiilor naționale prin dreptul de „a dispune liber", n-a fost rezolvată decât jumătate din problemă, căci revendicările muncitorilor rămân în picioare, față în față cu capitalismul victorios. Așadar, nu la nemți trebuie căutată sursa răului de care suferim; ele există la Aliați și chiar și la neutri și e nevoie, mai mult ca oricând, de bunăvoința tuturor, dacă dorim să avem pace socială. „Victoria pune capăt hidoșeniilor trecutului", mai zice *La Gazette de Lausanne*; mă tem să nu deschidă poarta pentru altele mai rele.

Prințul moștenitor al Germaniei nu a fost asasinat, ci se găsește internat în Olanda. Teama de o mișcare revoluționară

rezultatul unei revolte a populației pariziene după înfrângerea dezastruoasă a Franței în Războiul Franco–Prusac. Comuna a fost învinsă prin intervenția armatei regulate de la Versailles, după confruntări sângeroase care au avut loc pe străzile Parisului.

în această țară se estompează, iar guvernul ei menține dreptul de azil pentru împăratul Wilhelm, pe care îl consideră de acum încolo ca pe un simplu particular.

Probabil că a început retragerea armatei lui Mackensen din România, prin Ungaria; probabil că a fost dezarmată în această țară, pe care generalul a salvat-o de două ori de la invazie și de la dezastru.

E imposibil să afli ce se întâmplă acum în România, poșta nu funcționează, iar ziarele nu dau decât știri vagi, ce trebuie tratate cu precauție. Guvernul Marghiloman n-a supraviețuit plecării lui Mackensen, al cărui instrument docil a fost. Va fi înlocuit cu un guvern de generali, avându-l ca președinte de consiliu pe Coandă.[1] Românii pe care îi întreb nu reușesc să-și dea seama de semnificația acestui guvern. Se semnalează prezența trupelor române în Ungaria, în Bucovina și chiar la Moghilev, în Podolia. Ce ar putea să însemne această intervenție de ultimă oră? A fost dictată de Antantă, sau Iașiul doar dorește să păstreze bunele sentimente ale Aliaților pentru ziua când se va decide împărțirea teritoriilor?

La Paris, Take Ionescu a fost recunoscut drept singurul reprezentant al guvernului român, fiind chiar desemnat ca atare la conferința de pace. Ar fi profund umilitor pentru România să fie reprezentată de cel mai viciat dintre politicienii ei. Într-un interviu pe care l-a acordat unui jurnalist francez, a anunțat că va face toate eforturile pentru a interzice predarea limbii germane în școlile publice românești. Această fanfaronadă arată care sunt înaltele idealuri ale personajului, a cărui unică preocupare este să iasă în evidență cu orice preț.

Toți Aliații își pregătesc documentația pentru condițiile de pace ce urmează a le fi impuse învinșilor. Nimic pozitiv nu se arată încă, curentul vindicativ pare dominant, judecând după inflexibilitatea mareșalului Foch, care a refuzat să acorde faci-

[1]) Constantin Coandă (1857–1932), general, președinte al Consiliului de Miniștri (24 oct. – 28 nov. 1918). Avea să-i succeadă un nou cabinet Ion I.C. Brătianu, care a rămas la conducerea țării până la 26 sept. 1919.

lități pentru retragerea trupelor germane, rămase pe front din lipsa mijloacelor de transport, fiind luate prizoniere și internate. Un apel emoționat al femeilor germane către femeile franceze, cerând pâine pentru copiii lor, a fost și el respins, în modul cel mai inuman și mai puțin franțuzesc. Ura presei antantiste se înverșunează mai mult ca oricând împotriva învinșilor și sufocă orice manifestare de compasiune. Aceasta nu este de bun augur și e cea mai sigură cale de a pregăti un eșec universal.

25 NOIEMBRIE Triumful democrației, adică al opiniei majorității, apare de pe acum drept unul dintre rezultatele cele mai sigure ale războiului ce tocmai s-a încheiat. Asta nu înseamnă că lumea va fi condusă, de aici încolo, de înțelepciune sau că va fi la adăpost de răsturnări, căci, în lipsa unei educații suficiente, rațiunea, moderația și spiritul de dreptate nu sunt întotdeauna apanajul majorităților, la fel de supuse avânturilor violente ca și guvernele autocrate. Maximum care se poate spera e că ambițiile dinastice și militarismul nu vor mai tulbura pacea, ale cărei binefaceri vor fi mai apreciate de popoare decât au fost de conducătorii lor din trecut. În țările cu mare industrie și cu proprietăți agricole, ca Marea Britanie, putem prevedea că, odată cu introducerea votului universal, majoritatea în Camera Comunelor va fi deținută de reprezentanți ai muncitorilor și ai proletariatului rural, ceea ce va bulversa vechea și solida structură a statului până în temelii. Apelul lui Lloyd George către electori nu se adresează decât muncitorilor, cărora le face numeroase promisiuni în speranța că îi va câștiga de partea sa și că va avea un parlament devotat lui. Liberalul Asquith e nemulțumit și contestă dizolvarea camerei actuale. Cât despre conservatorii de toate nuanțele, probabil că ei văd în propaganda lui Lloyd George un act cu consecințe periculoase, în stare să creeze un curent demagogic, ce ar distruge supremația politică și economică a Angliei. Iluzia că această supremație a fost consacrată și consolidată de victorie ar putea totuși să nu dureze mult, iar o dictatură a muncitorilor ar putea să ducă la declinul ei. Ar fi un pericol mai mare

decât acela al concurenței germane și al militarismului lui Wilhelm II, fiindcă nici cea mai puternică flotă nu-l va putea opri. Va ști oare un parlament de muncitori să păstreze tradițiile înțelepte care au făcut măreția și forța Marii Britanii? Va avea el la fel de mult cultul interesului general, al spiritului măsurii și oportunității, suplețea și previziunea indispensabile conservării imensului imperiu? Viitorul ne-o va arăta.

O lungă practică a libertății a permis Elveției să realizeze un astfel de ideal, al exercitării puterii de către popor, prin el însuși. Nici o reformă socială sau politică nu poate să fie împiedicată, buletinul de vot e atotputernic, e destul să câștigi opinia majorității. Din fericire, această opinie se ferește de marile promisiuni, se formează lent și nu se entuziasmează ușor pentru himere. Eșecul ultimei greve generale a fost o dovadă concludentă, care, să sperăm, va descuraja bolșevismul să aleagă Elveția drept spațiu pentru experiențe. Ceea ce e cel mai demn de remarcat în această victorie a bunului-simț e că ea se datorează mai mult spiritului critic al populației decât fermității autorităților. Acestea s-au arătat uneori ezitante, aproape de slăbiciune, pe când populația, în imensa ei majoritate, a arătat voință de a rezista și a sfârșit prin a-i impune Consiliului Federal această linie de conduită. Nici că se putea demonstra mai bine capacitatea țării de a se guverna singură și de a-și face ordine acasă. Este rodul nu al vreunei aptitudini speciale a elvețienilor, ci al unei educații seculare, al unei inițieri graduale, care nu se întâlnește în aceeași măsură în alte părți. Este o etapă indispensabilă. Toate aceste popoare, nou-născute întru libertate, ce au izbucnit ca o generație spontanee, vor putea oare să se dispenseze de această etapă și să găsească drumul către o dezvoltare pașnică? Ar fi un miracol.

26 NOIEMBRIE În presa guvernamentală din Franța și Anglia, remarc o tendință de a pune sub semnul întrebării autoritatea programului wilsonian și chiar de a contesta anumite părți ale acestuia. Anglia nu pare deloc dispusă să-și abandoneze stăpânirea asupra mărilor, nici Franța să admită o intruziune ame-

ricană în reglementarea intereselor sale. Cât despre Italia, aceasta pune mâna pe tot ce-i stă în putință, cu riscul de a i se da peste degete, cum s-a întâmplat la Fiume și la Leibach. Totul se întâmplă în preajma sosirii lui Wilson în Europa, care stârnește aprehensiuni. Deși presupus cordială, Antanta nu e perfectă, iar ceea ce se poate întrevedea din aceste discordanțe de vederi te face să presupui că ele sunt chiar mai profunde decât se spune. Misiunea lui Wilson nu va fi ușoară, dar nu e peste puterile lui, căci are toate popoarele de partea sa. Să îndrăznească cu înțelepciune, cum zice adagiul latin, iar lumea îl va binecuvânta.

28 NOIEMBRIE Kurt Eisner[1], care, la ieșirea din închisoare, a fost proclamat președinte al Consiliului Republicii Bavareze, a adresat populației din München un apel vibrant, de o mare forță vizionară: „Un trecut de orori e mort, a spus el, vai de acela ce va încerca să reînvie trecutul blestemat. Am jucat prea multă vreme un joc criminal, cu viețile oamenilor; acum, fiecare viață e sfântă pentru noi. Ne recunoaștem cu voce tare, pe deasupra frontierelor, greșelile și ne încredințăm spiritului concordiei. Acest război va fi fost ultimul. De dragul nostru, vrem să ne arătăm mai umani decât cei vinovați, acordându-le o iertare pe care nu o merită. Salutăm popoarele care ieri ne erau inamice. Să uităm ce a fost și să avem încredere în ce va fi! Începe o eră nouă, libertatea își arată chipul. Urmăm chemarea ei."

Și, în vreme ce în Germania se rostesc astfel de cuvinte nobile, ce putem citi în presa antantistă? Democrația germană? Ipocrizie sfruntată. Republica germană? Consiliile muncitorilor și țăranilor? Bolșevism. Fațadă mincinoasă în spatele căreia se ascunde vechiul spirit militarist pentru a pregăti reîntoarcerea

[1]) Kurt Eisner (1867–1919), jurnalist și critic teatral german, fondatorul Partidului Socialist Revoluționar. În nov. 1918 a proclamat Republica Populară din Bavaria, al cărei prim conducător a devenit. S-a retras din funcție după ce a pierdut alegerile (ian. 1919). A fost asasinat la München, o lună mai târziu, de naționalistul Anton Graf von Arco auf Valley. După asasinarea lui, Bavaria s-a proclamat, pentru o scurtă perioadă de timp (apr.–mai 1919), republică sovietică.

lui Wilhelm. Foametea? O stratagemă ca să stârnească mila naivilor... Toate pretextele sunt bune ca să se dea frâu liber urii. Și fricii, fiindcă adevărata democrație nu se prea face auzită în țările Antantei.

Mica Japonie și-a formulat și ea pretențiile. S-a menajat, dispune de toate forțele și poate, fără prea mari riscuri, să-și ia partea ei din pradă: Kiaw Thean[1], insulele Marshall, controlul Siberiei, exploatarea economică a Chinei și tratamentul japonezilor în străinătate similar cu al celorlalte naționalități. Aceste pretenții vor stârni scandal la Londra și la Washington. Iată un aliat care devine supărător și care va fi greu de pus la punct. Antanta a stârnit mai multe pofte decât poate să satisfacă.

3 DECEMBRIE Armata lui Mackensen a părăsit teritoriul românesc și va fi internată în Ungaria, la ordinele Antantei. Retragerea și demobilizarea trupelor germane din Vest se fac cu dificultate și, conform celor solicitate de Foch, detașamentele aliate au traversat Rinul. Sub influența lui Kurt Eisner, în sudul Germaniei s-a creat un curent de opinie ce dorește emanciparea de sub tutela berlineză a lui Ebert, care moștenește impopularitatea vechiului regim prusac. La Paris e totul numai veselie, se pregătește o splendidă primire pentru șefii statelor aliate, iar Alsacia întâmpină cu entuziasm intrarea trupelor franceze. Italia întinde ocuparea teritoriilor austriece cât poate de departe, dând naștere la proteste din partea iugoslavilor. Venizelos și Pašić își dau mâna pentru a stăvili asemenea pofte nemăsurate, invocând formula wilsoniană. La Lemberg a avut loc un pogrom sângeros, conflicte se declanșează pe tot cuprinsul noilor state din Est. Peste tot se prefigurează greutățile ce îl vor întâmpina pe Wilson, care pleacă mâine spre Europa.

În această atmosferă de fierbere generală, vor avea loc, mai întâi în Marea Britanie, alegerile pentru noile parlamente și conferințele de la Londra, între Aliații europeni, ce par a avea intenția să-și impună propriile pretenții în contra unei eventuale opoziții wilsoniene.

[1]) Lecțiune nesigură în manuscris. Cel mai probabil, Kiao-Chau (v. *supra*, p. 101).

12 DECEMBRIE Conferința Aliaților europeni de la Londra s-a înconjurat de mister, nimic nu transpiră dincolo de ușile capitonate, dar nu e greu să-ți dai seama că cei trei miniștri președinți au încheiat un acord pentru a-și susține reciproc revendicările: stăpânirea mărilor de către Marea Britanie, extinderea teritorială și despăgubiri de război, până la maximum posibil pentru toți. În discursul pe care l-a ținut recent la Bristol, Lloyd George a declarat că despăgubirea datorată de Germania se ridică la 24 de miliarde de lire sterline, adică 600 de miliarde de franci. E aproape dublul întregii avuții naționale a Germaniei, incluzând și valoarea solului. Se tem de Wilson și de programul lui, căci, dacă dorește să-l impună, acesta are și puterea necesară, putând refuza să adere la un tratat de pace comun, încheind un tratat de pace separat cu Germania și, la nevoie, suspendând toate livrările de grâu, bumbac și petrol către recalcitranți.

Primirea regelui George[1] la Paris a fost magnifică, dar cea a lui Wilson promite să fie și mai strălucită, entuziasmul populației muncitoare manifestându-se deschis. Toți își dispută onoarea unei vizite a lui Wilson. Chiar și Germania o solicită, ceea ce e firesc, dat fiind că numai el o poate scăpa de la distrugere.

Presa engleză cere tot mai violent capul lui Wilhelm II. Mai puțin feroce asupra acestui punct, ziarele franțuzești insistă ca tot aurul Reichsbank, în jur de două miliarde și jumătate, proprietate privată, să fie confiscat. Ar fi o violare a dreptului internațional, deopotrivă stupidă și monstruoasă. În 1877, germanii au respectat Banca Franței, care e, ca și Reichsbank, proprietate privată. Dacă asemenea considerații nu-i vor împiedica pe Aliați să intre în posesia sumei, de altfel modică față de pretențiile lor, să sperăm că măcar propriul interes îi va opri. Ce valoare ar mai avea bancnota germană, lipsită de garanția ei în aur? Deja serios depreciată, ar ajunge la zero. Ar însemna ruinarea creditului Germaniei și imposibilitatea absolută de a

[1]) Regele George V al Regatului Unit (1865–1936) a domnit din anul 1910 până la moartea sa.

face față sarcinilor care îi vor fi impuse. Nu asta ar trebui să-și dorească inamicii ei, dar sunt atât de orbiți de dorința de răzbunare, încât ne putem aștepta la orice prostie.

Printr-o derogare de la tradiție, domnul Ador a fost ales președinte al Confederației Elvețiene pentru anul 1919. E un omagiu meritat pentru caracterul său și o dovadă de înțelepciune politică din partea elvețienilor de limbă germană, care înțeleg că e nevoie de o nouă orientare, nu doar pentru a ține seama de curentul demagogic persistent, ce ne amenință securitatea, ci și datorită dependenței economice totale în care se va găsi Elveția față de Antantă, pentru toate materiile prime, inclusiv cărbune.

După spaima căderii sale, România vede în sfârșit lumina zorilor ce-i vor încununa aspirațiile naționale. Regele ei s-a întors la București, iar unirea Transilvaniei cu regatul a fost proclamată la Alba Iulia, fără condiții. Atunci când totul părea pierdut, visul lui Mihai Viteazul se îndeplinește miraculos. Să dea Domnul ca aceia care, prin sângele vărsat, au contribuit din plin la acest miracol să nu fie uitați și ca toate nedreptățile din trecut să fie îndreptate!

20 DECEMBRIE Parizienii i-au făcut lui Wilson o primire care depășește tot ce s-a văzut până acum în acest oraș plin de entuziasm. A fost o frenezie. Asociațiile muncitorești i-au înmânat o notă care trebuia să-l convingă că toate organizațiile de muncitori din Franța sunt de partea lui și că poate conta pe sprijinul lor. Degeaba a încercat Clemenceau să înăbușe manifestațiile spontane în care vedea, nu fără a avea ceva dreptate, o formă de opoziție la propriul imperialism. Strigăte ca „Jos Clemenceau!" și „Trăiască Republica Germană!" s-au făcut, într-adevăr, auzite din mulțime.

Toasturile schimbate la Elysée între cei doi președinți sunt sugestive: Poincaré a insistat pe despăgubiri, reparații și garanțiile necesare pentru a preveni o întoarcere a barbariei germane; răspunsul lui Wilson, mai moderat, a accentuat necesitatea de a constitui, printr-o pace justă, Societatea Națiunilor. E prima încrucișare de arme între campionii celor două concepții, care

se vor regăsi în curând la masa deliberărilor. Preocuparea de a-l îndoctrina pe Wilson, de a-i stârni compasiunea, de a-l antrena în curentul represaliilor violente și de a-i bloca din față acțiunile de moderare e vădită în toată presa guvernamentală. Din contră, sindicatele și Partidul Laburist îi trimit lui Wilson o telegramă de adeziune la principiile sale, conformă cu declarațiile socialiștilor francezi și italieni. Dacă guvernele aliate se unesc împotriva lui Wilson, acesta din urmă poate să conteze, în schimb, pe sprijinul maselor muncitorești. De o parte se pregătește pacea răzbunării, de cealaltă se încearcă o pace a reconcilierii popoarelor. Ne apropiem de momentul solemn în care aceste două forțe se vor confrunta. E încă imposibil să știi care din cele două va învinge în această luptă dintre aspirațiile lumii noi și rezistențele celei vechi. Ceea ce pare totuși sigur e că înfrângerea programului wilsonian nu va face decât să deschidă drumul către convulsii sociale și mai dramatice decât acelea pe care le traversăm în acest moment. Sper că, odată ce și-au câștigat încrederea în propriile forțe, popoarele vor avea ultimul cuvânt.

Contele Czernin a făcut recent, în sala Gewerbeverein[1] din Viena, revelații senzaționale cu privire la politica austro-ungară din ultima etapă a războiului și mai ales cu privire la negocierile legate de tratatele de la Brest și București, a căror violență, impusă de Ludendorff și de șovinismul ungar, nu a aprobat-o. Din cât îți poți da seama urmărind acest expozeu, contele Czernin a fost un clarvăzător, iar poziția lui față de România a fost cu siguranță binevoitoare, căci a salvat dinastia pe care germanii voiau s-o înlăture și a rezistat cu toată puterea poftelor ungurești, care voiau anexarea orașului Turnu-Severin și a terenurilor petrolifere de la Câmpina și Ocna.

Cu ocazia apropiatei plecări a ministrului Elveției în România, întorcându-se la postul său, i-am înmânat următoarea scrisoare pentru regele Ferdinand:

[1]) Clădirea Asociației Industriilor, organizație sindicală reunind membrii din profesii diferite, cu scopul de a promova interesele economice și sociale ale acestora.

Sire,

După doi ani și jumătate de neliniști sfâșietoare, pot în sfârșit să împărtășesc Majestății Voastre imensa ușurare pe care am simțit-o ca urmare a fericitelor evenimente petrecute recent în România și să vă transmit, odată cu expresia bucuriei mele, felicitările cele mai călduroase pentru binecuvântatul sfârșit al războiului.

Când mă întorc cu gândul la ultima discuție pe care am crezut că o aveam cu Majestatea Voastră, în ajunul plecării mele la Sigmaringen, nu mă pot împiedica să nu recunosc cât de nebănuite sunt căile Domnului și cât de nesigure toate previziunile omenești, chiar și cele ce au fost inspirate de învățăturile unui suveran atât de înțelept cum era regele Carol. Ceea ce întrevedeam atunci drept pericolul suprem pentru țară a devenit triumful complet al celor mai înalte aspirații. Mă bucur deci de două ori mai mult, din adâncul inimii, așa cum cu siguranță ar fi făcut și regretatul stăpân pe care l-am slujit, văzând că se îndeplinește, fie și pe căi diferite, marele vis al vieții sale. Decizia Majestății Voastre de a participa la război, luată împotriva propriilor scrupule de conștiință și a respectului față de memoria unchiului vostru venerat, îmi apare azi în adevărata sa lumină, înțelegând că îi este imposibil unui suveran, chiar dintre cei mai luminați, să meargă împotriva voinței poporului său. Acest adevăr transpare limpede din evenimentele ce se desfășoară sub ochii noștri, pe care viitorul nu va face decât să le confirme. Nu am așadar nici o dificultate să recunosc că Majestatea Voastră a fost fericit inspirată când s-a conformat cu hotărâre voinței țării și i-a îmbrățișat cu loialitate cauza. Grație acordului dintre cele două voințe, cea populară și cea regală, Majestatea Voastră a putut aduce în capitala sa regăsită, în faldurile drapelului glorios, unirea tuturor provinciilor românești. E încoronarea meritată a promisiunii voastre de a fi în primul rând bun român, pe care ați respectat-o în pofida tuturor.

De acum putem prevedea o epocă de strălucire și prosperitate pentru România și Majestatea Voastră, de care v-ați legat, cu

nepieritoare onoare, numele. Dea Domnul ca aceia ce vor fi însărcinați să conducă destinele țării să fie capabili să aprecieze marea șansă ce le este dată, făcând deplină dreptate celor ce au contribuit cu atâta curaj la realizarea sa și orientându-și de acum încolo toate eforturile în beneficiul celor ce sunt cei mai numeroși și care au suferit cel mai mult. E dorința cea mai arzătoare a unui bătrân și credincios slujitor care, după ce v-a împărtășit tristețile zilelor grele, și-ar dori ca frumoasa recoltă a renașterii naționale să fie pusă la adăpost de orice primejdie în zilele ce vor urma.

Nu pot să închei această scrisoare fără să mulțumesc Majestății Voastre, din toată inima, pentru ajutorul material pe care mi l-ați acordat cu atâta generozitate, ajutând la supraviețuirea materială a familiei mele în zilele de înstrăinare. Vă rog să prezentați omagiile mele cele mai respectuoase Majestății Sale Regina, a cărei inimă înflăcărată a susținut în chip magnific curajul celorlalți, ușurând suferințele și transmițându-le tuturor o credință de neînvins.

Dorind Majestății Voastre și copiilor Majestății Voastre să primiți binecuvântarea Preaînaltului, vă reînnoiesc expresia nestrămutatului meu devotament.

25 DECEMBRIE Diferențele în conceperea păcii se accentuează pe zi ce trece între reprezentanții Antantei și Wilson, atât în discursurile oficiale, cât și în micile fapte semnificative. În discursul lui la Sorbona, Wilson a răspuns după cum urmează cerințelor de represalii și de pace fără concesii: „Un curent puternic de forță morală străbate universul și oricine încearcă să-i reziste va fi răsturnat în chip rușinos. Cei care doresc să se reunească de îndată pentru a încheia negocierile de pace nu sunt stăpânii nimănui, ci servitorii omenirii, iar dacă nu ne plecăm urechea la ce dorește omenirea vom suferi cea mai mare și mai meritată înfrângere morală din istoria lumii."

Acest discurs nobil va fi oare auzit, iar autorul său va avea oare curajul de a folosi, pentru realizarea lui, imensa forță de care dispune?

Mareșalul Foch anunță că nu va sta de vorbă cu consiliile de muncitori și soldați. La Köln, comandantul trupelor americane nu doar că discută cu ele, ci anunță că le va sprijini eforturile de a stabili și consolida republica germană. Englezii împiedică ieșirea în larg a vaselor germane de pescuit, în vreme ce americanii se arată dispuși să aprovizioneze Germania.

Wilson spune că acest război a fost războiul popoarelor, așadar pacea trebuie să fie și ea a popoarelor, iar scopul lui esențial este Societatea Națiunilor. Ziarul *Le Matin* ripostează că Germania nu va putea să facă parte din Societatea Națiunilor decât după ce își plătește datoriile și respectă sancțiunile. Mai uman, Papa, în răspunsul lui către cardinali, transmite un mesaj de moderație, de înțelepciune și de dragoste, pentru ca toate popoarele să fie o mare familie și toți oamenii să fie de bună-credință.

Se pregătește ciocnirea dintre cele două curente. De victoria unuia sau a celuilalt va depinde soarta lumii. Congresul va avea de ales între Wilson și Lenin.

Expediția militară împotriva bolșevismului, care părea să fie decisă și pe care Lordul Milner[1] o proclama drept necesară și inevitabilă, e pe punctul de a fi abandonată, atât din teama de socialiștii francezi și englezi, cât și din cauza riscurilor unei aventuri atât de periculoase. Pentru a recupera cele 60 de miliarde pe care Rusia le datorează Antantei, s-ar risca cheltuirea a încă 60 de miliarde, în pură pierdere.

Se vorbește de o conferință socialistă la Lausanne, la inițiativa lui Henderson.

Germania încearcă să-și regăsească echilibrul și să se reorganizeze, dar până acum nu a reușit. Partidul lui Liebknecht (Spartakus), care ne e prezentat ca o infimă minoritate, provoacă greve și revolte sângeroase, forțând majoritățile socialiste să colaboreze cu el și să-i respecte exigențele. Germania

[1]) Lordul Alfred Milner (1854–1925), om politic britanic, numit, în dec. 1918, secretar pentru colonii, a fost unul dintre semnatarii Tratatului de la Versailles.

traversează în prezent o criză periculoasă, ce ar trebui să deschidă ochii Antantei și să o determine nu să se bucure de degringolada unui popor învins și înfometat, ci să grăbească încheierea unei păci cu adevărat juste, dacă vrea să mai aibă cu cine negocia la Berlin. Dacă nu, va mai avea în față doar vidul sau bolșevismul.

1919

3 IANUARIE În marea dezbatere asupra politicii generale, care a avut loc la Camera franceză, Pichon și Clemenceau au ținut discursuri pe cât de semnificative, pe atât de neliniștitoare: „Credeți că victoria nu dă drepturi asupra învinșilor?“ „Trebuie să ne luăm măsuri împotriva unor noi atacuri; suntem mai aproape de Germania decât Statele Unite, care de altfel au întârziat să sosească.“ A fost vorba despre „candoarea“ lui Wilson, aluzie ironică la a sa Societate a Națiunilor, căreia Clemenceau îi preferă vechiul sistem de alianțe, și despre o extindere a frontierelor Alsaciei în detrimentul Germaniei.

Toate acestea sunt de rău augur și arată clar intenția de a strangula programul wilsonian.

Pe de altă parte, în toate alocuțiunile lui, Wilson s-a arătat ferm hotărât să-l aplice integral. Contradicțiile, tot mai accentuate, nu-l împiedică pe Lloyd George să afirme că există un acord perfect între Statele Unite și Aliați. Pe cine și ce să crezi? Foarte apropiata întrunire a Congresului de pace ne va lămuri, dacă într-adevăr dezbaterile sale vor fi publice, așa cum s-a promis. Până atunci, în presa independentă din toate țările, voci autorizate pun în gardă opinia publică împotriva reîntoarcerii imperialismului, pe care acest război ar fi trebuit să-l doboare pentru totdeauna și care amenință să renască în toată splendoarea, semnalând marele pericol reprezentat de obstrucția sistematică față de orice redresare economică a Germaniei. O catastrofă germană ar fi o catastrofă europeană, căci bumerangul l-ar lovi direct în piept chiar pe acela ce l-a lansat.

Alegerile engleze dau o majoritate zdrobitoare lui Lloyd George, care devine, pentru moment, stăpânul absolut al situa-

ției. Totuși, ne putem întreba de pe acum dacă opinia publică engleză va accepta multă vreme această dictatură, bazată pe un parlament compus din elementele cele mai șovine și din care sunt excluși oameni ca Henderson, Ramsay MacDonald, Snowden, Runciman, Noël Buxtor, Herbert Samuel și chiar Asquith. Un asemenea parlament nu are cum să mângâie orgoliul britanic, nici să consolideze fundamentele puterii sale. Sunt mai degrabă înclinat să văd în el un soi de bolșevism latent, care nu va întârzia să se manifeste în soluțiile, încă imprecise, pe care Lloyd George va trebui să le aducă la problema muncitorească.

În ciuda marilor dificultăți interne și externe de care se ciocnește în fiecare zi, Germania își revine, grație atitudinii imensei majorități a poporului, care manifestează în favoarea guvernului Ebert–Scheidemann. Liebknecht evoluează clar pe urmele lui Lenin; ca și acela, urmărește dictatura proletariatului prin teroare și opune strada adunării naționale care nu e, în ochii lui, decât instrumentul capitalismului odios.

În vreme ce polonezii, încurajați de Antantă, invadează Poznań[1], asistăm la ciudatul spectacol al unei acțiuni simultane a flotei engleze și a artileriei germane, care apără Riga împotriva atacurilor bolșevicilor. Incoerența și confuzia sunt tot mai evidente în această politică lipsită de busolă.

Unirea Transilvaniei cu Regatul României a fost ocazia unor mari sărbători la București, urmate, din păcate, de manifestări bolșevice reprimate energic. Nu se spune cauza acestor manifestări, eu le pun pe seama mizeriei ce domnește în Capitală, despre care se spune că ar fi înspăimântătoare.

7 IANUARIE Ziarele redau textul aproape complet al discursurilor pronunțate de Wilson la Roma, Geneva, Milano și Torino. Toate se adresează mai mult popoarelor decât guvernelor și arată tot mai clar voința sa de a încheia o pace bazată pe conciliere. Nu vrea să știe nimic de interesele personale, care trebuie să se retragă din fața interesului general, și opune în chip hotărât Societatea Națiunilor echilibrului de puteri susținut

[1]) În cursul Marii Revolte Poloneze (dec. 1918 – ian. 1919).

de Clemenceau. Nu încetează să repete că acesta este motivul pentru care Statele Unite au luat parte la război și care l-a adus pe el însuși în Europa. La Roma, a cerut o întrevedere cu ministrul demisionar Bissolati[1], care îi împărtășește vederile. Acest fapt a fost foarte comentat și a provocat în Italia un puternic curent de opinie, susținut și de presa independentă, în favoarea moderației și împotriva imperialismului lui Sonnino.

Situația se agravează în Irlanda, unde membrii Sinn Fein cer ca, la conferința de pace, să li se recunoască independența completă. Blocul germano-irlandez din Statele Unite se arată tot mai ostil Angliei și susține deschis revendicările irlandezilor. În cazul în care Conferința va refuza să se sesizeze, tulburările din Irlanda devin foarte probabile.

La Paris, se grăbește deschiderea negocierilor de pace, de teama de a nu fi devansate de evenimente. Într-adevăr, au loc bătălii peste tot, între polonezi, ucraineni, cehoslovaci, iugoslavi, germani și italieni, confuzia e maximă și amenință să degenereze în anarhie generală dacă Antanta nu-i va pune capăt printr-o intervenție viguroasă.

Congresul socialist e boicotat deopotrivă de autoritățile din Lausanne, unde ar fi trebuit să se țină, și de bolșevicii din Rusia, Germania și Elveția. Impresionantă colaborare între ură și nebunie. Acest congres, care ar fi trebuit să fie expresia voinței popoarelor și ar fi putut să dea o mână de ajutor semnificativă pentru triumful principiilor wilsoniene, va fi oare în stare să se arate la înălțimea misiunii sale, manifestându-se solemn în spiritul fraternității ce ar trebui să se impună în fața tuturor guvernelor, sau nu va fi decât o nouă afirmare a incapacității popoarelor de a-și stabili singure destinul comun?

10 IANUARIE Trupelor germane care revin din Ucraina li se reproșează că nu și-au păstrat armele, în vreme ce trupelor lui Mackensen le-a fost refuzat dreptul de a le păstra pe ale lor. Orice ar face, germanii n-au niciodată dreptate și sunt mereu

[1]) Leonida Bissolati (1857–1920), lider socialist italian, susținător al participării Italiei la război de partea Antantei.

suspecți de trădare. Li s-a cerut să îi răstoarne pe Hohenzollerni, să se debaraseze de militarism, să se democratizeze. S-au executat, dar asta nu aduce nici o îmblânzire a tratamentului sever aplicat de inamicii lor, care continuă blocada foametei și se bucură de sărăcia și de anarhia din Germania. Numai Wilson le întinde celor înfometați o mână de ajutor. Încă puțin și publicațiile antantiste vor spune că trădează și el sfânta cauză a dreptății și a justiției.

Importante ziare de orientare moderată, cum sunt *Manchester Guardian* și *Corriere della Sera*, își pun în gardă guvernele împotriva tendințelor imperialiste. E un semn de întoarcere la bunul-simț și de progres al ideilor wilsoniene, care își croiesc drum. Aceasta nu îl împiedică pe domnul Clemenceau să numească cinci intransigenți, cu el în frunte, ca delegați la conferința de pace. Delegația americană va fi prezidată de domnul Wilson însuși, ceea ce va fi puțin jenant pentru cei ce se pregătesc să-i boicoteze programul.

16 IANUARIE Conferința stă să înceapă, deja primele contacte au avut loc, iar Aliații își ocupă pozițiile pentru momentul decisiv al marii întâlniri cu Wilson. O primă divergență s-a petrecut cu privire la participarea unei delegații ruse la congres, cerută și de guvernul englez, dar respinsă brutal de Pichon, care nu vrea să vadă în Rusia altceva decât un inamic și, desigur, un mare debitor ce trebuie executat. Dacă în acest spirit de imperialism autoritar vor francezii să înceapă discuțiile ne putem aștepta la ciocniri violente. De asemenea, cu multă prudență, s-a decis că toate delegațiile vor păstra cel mai mare secret cu privire la dezbateri, despre care publicul nu va avea cunoștință decât printr-un rezumat oficial, singurul autorizat. Iată că vechiul joc al diplomației secrete reîncepe în toată splendoarea. Popoarele nu vor putea spune nimic la acest capitol, soarta lor se va decide fără ele și, foarte probabil, împotriva voinței lor. Dacă așa arată sfârșitul războiului, atunci nu va fi nici un început de lume nouă, ci continuarea celei vechi, cu toate nedreptățile ei și, pe deasupra, cu mai multă ură și

frământări revoluționare. Vai nouă dacă acești câțiva orbi ce vor decide soarta omenirii nu vor înțelege acest lucru și dacă Wilson nu va reuși să le deschidă ochii!

Războiul e, chipurile, terminat, dar asta nu împiedică să se dea în continuare lupte îndârjite, la toate granițele noilor state, fără nici o preocupare pentru deciziile congresului de pace, care își lasă protejații să obțină gajuri și poate chiar îi încurajează pe sub mână. Bolșevismul e singurul care profită de pe urma acestei situații. El își face simțită influența până în Portugalia și Argentina, unde agenții săi provoacă tulburări sângeroase, avanpremieră la cele ce ne așteaptă mâine, dacă falimentul bunului-simț se va confirma. Nu e totuși posibil să-ți închipui că țări precum Statele Unite și Anglia, care nu și-au pierdut simțul practic, se vor lăsa antrenate de acest curent de demență fără să încerce să reacționeze. E suficientă un pic de clarviziune pentru a-ți da seama că se pregătesc convulsii și puțin spirit de conservare le-ar putea arăta calea de urmat, adică acele concesii ce trebuie făcute celor a căror gură e cusută și a căror izbucnire va fi cu atât mai violentă cu cât va fi rămas mai multă vreme tăcută și neînțeleasă.

Faptul că guvernele aliate nu se mai opun întrunirii unui congres socialist e o dovadă că nu se mai simt așa puternice pentru a se angaja într-o luptă deschisă împotriva clasei muncitoare. Acest congres va avea loc nu la Lausanne, a cărui *Gazette* nu îl vrea, ci în Elveția germanică, mai demnă să acorde azil celor ce pledează cauza popoarelor.

Guvernul Ebert–Scheidemann a preluat controlul la Berlin. Bolșevicii sunt puși pe fugă sau închiși, iar alegerile pentru Constituantă vor putea avea loc la data stabilită.

Foch consimte la prelungirea armistițiului, dar îi înrăutățește condițiile, dintre care una prevede transferarea Reichsbank la Frankfurt pentru a fi mai bine supravegheată și, la nevoie, pentru a se putea pune mâna pe ea. Prin continuarea blocadei și prin alte obstacole, el privează Germania de orice mijloc de a munci pentru a-și plăti datoriile financiare ce îi vor fi impuse. Foch e, fără îndoială, un militar de mare talent, dar un execrabil economist și un demn continuator al lui Ludendorff.

18 IANUARIE Domnul Brătianu a sosit la Paris pentru a lua parte la conferința de pace. El a acordat câteva interviuri în care a insistat asupra necesității unei aprovizionări prompte a României și a anunțat constituirea comisiei ce se va ocupa de exproprierea pământurilor promise țăranilor. Această din urmă măsură pare să confirme existența unor frământări în mediul rural, cărora nu li se putea pune capăt decât grăbind punerea în aplicare a legii agrare anunțate încă de acum unsprezece ani și mereu amânată. Se va pune și problema naționalizării industriei petrolului, ceea ce nu e deloc un mijloc de favorizare a dezvoltării acesteia, ci mai degrabă unul care o paralizează, fără nici un profit fiscal. Cât despre cifra de 3 milioane de bancnote emise de Banca Generală și de autoritățile germane și despre valoarea rechizițiilor, vehiculată de unele ziare, le găsesc, mai ales pe cea din urmă, puțin exagerate.

Liebknecht și Rosa Luxemburg[1] au fost asasinați, primul de soldați, cea de-a doua de către mulțime, în timpul arestării. O moarte încă și mai deplorabilă este aceea a colonelului House, omul de încredere al președintelui Wilson, dar această știre e dubioasă.[2]

Ziarele franceze publică o notă oficioasă care explică necesitatea secretului dezbaterilor de la conferință. *Le Temps* nu-i contestă în totalitate justețea, dar numai cu condiția ca opinia publică să nu fie pusă în situația de a psalmodia, ca un cor antic, frazele comunicatelor. „Nimeni, se spune, nu mai poate să impună popoarelor decizii luate fără consimțământul lor."

Deputății și comitete rusești, recrutate dintre oamenii vechiului regim, se străduiesc să convingă Antanta de urgența

[1]) Cei doi au fost asasinați în ian. 1919, la Berlin, în timpul reprimării evenimentelor revoluționare din oraș, de către unitățile Freikorps, o armată de voluntari formată în majoritate din veterani ai luptelor din Primul Război Mondial, cu simpatii militariste și de extremă dreapta.
[2]) Edward Mandell House (1858–1938), diplomat american, consilier al lui Woodrow Wilson; șeful echipei care a redactat cele 14 puncte ale programului acestuia, precum și draftul Tratatului de pace de la Versailles. A murit de pleurezie, la 28 mart. 1938, la New York, așadar știrea despre care vorbește Basset era falsă.

unei intervenții în Rusia, pentru a doborî bolșevismul invadator. Doar Franța lui Clemenceau pare dispusă să le asculte sugestiile, ceilalți Aliați refuzând până în prezent. Cel mai probabil totul se va mărgini la un ajutor militar pentru Polonia, unde bolșevismul și-a făcut apariția și complică încă și mai mult disensiunile politice.

2 FEBRUARIE În ultimele cincisprezece zile, situația generală, departe de a se fi clarificat sau îmbunătățit, tinde mai degrabă să se complice și să se agraveze, iar cei ce ar trebui să facă pacea refuză să deschidă ochii, în ciuda avertismentelor repetate ale lui Wilson. O ușoară destindere se remarcă în dispoziția belicoasă a noilor state care consimt, cele mai multe dintre ele, să aștepte deciziile conferinței pentru a-și fixa limitele pretențiilor. Dimpotrivă, bolșevismul își continuă propaganda și ravagiile, iar România, contrar așteptărilor, e și ea afectată. O elvețiancă din București, care a reușit să fugă de acolo la sfârșitul lui decembrie sau începutul lui ianuarie, ajungând la Zürich, descrie situația ca fiind foarte gravă. A văzut revolte în stradă și ne spune că, la țară, trupele au refuzat să tragă în țărani și chiar s-au dat de partea lor. Se zvonește că prințul Carol ar fi preluat conducerea trupelor pentru a reprima revoltele din Capitală, iar Legația României la Berna a publicat un ordin de mobilizare, apărut azi în *Le Temps*, anunțând că regele și întreaga familie regală vor părăsi zilele acestea țara, prin Salonic. Într-un astfel de moment și în absența lui Brătianu, o asemenea știre nu poate fi interpretată decât defavorabil. Toate aceste fapte indică o stare de lucruri neliniștitoare. Între timp, trupele române sunt la Kiev, delegații noștri la conferință își dispută Banatul cu Serbia, iar guvernul nostru arestează câțiva membri ai guvernului Marghiloman, printre care și Stere[1], politician popular în Basarabia, unde de aseme-

[1]) Constantin Stere (1865–1936), intelectual basarabean, stabilit la Iași, fondatorul revistei *Viața românească*. În 1907 a intrat în Partidul Național Liberal, din partea căruia a fost numit prefect de Iași. Deoarece considera Rusia ca fiind principalul inamic al României, a susținut,

nea se semnalează revolte. Asta înseamnă să te ocupi de ce e cel mai urgent.

Nici conferința de pace nu e mai inspirată, cu dezbaterile ei despre atribuirea coloniilor germane, despre responsabilitatea Kaiserului și subtilele discuții despre Societatea Națiunilor. Ar trebui să înțeleagă totuși că treaba urgentă și salutară, pe care refuză să o abordeze, ar putea să fie făcută de cealaltă conferință, cea de la Berna, a socialiștilor internaționali, a cărei autoritate va deveni cu atât mai mare cu cât rivala ei se va dovedi incapabilă să asigure o pace rațională și durabilă.

Impregnată de ideile înguste ale unui trecut ce se prăbușește și moștenindu-i toate poverile, conferința de la Paris nu reușește să se elibereze de rivalități, de preocupările de câștig teritorial și de dorința de a-i strivi cât mai definitiv pe cei învinși. Refuză să se ocupe, înainte de toate, de singurul pericol adevărat ce ne amenință, abordând cu hotărâre mijloacele care l-ar putea ține la distanță. Wilson tot încearcă să o aducă pe această cale sănătoasă, ea recurge mereu la artificii pentru a se deroba. Dacă persistă în această atitudine, aceasta va fi condamnarea ei și nenorocirea noastră.

Această lume de ieri, cu civilizația sa de fațadă, stătea de fapt pe cu totul alte fundamente decât cele ale dreptății și fraternității. A lărgit orizontul științific, dar n-a făcut nimic pentru apropierea dintre clasele sociale. Cea mai înaltă concepție socială pe care a avut-o a fost gloria, puterea, bogăția statului, aproape întotdeauna în detrimentul bunăstării și al ridicării morale a claselor truditoare. Toate marile civilizații antice, în care luxul câtorva contrasta violent cu mizeria și aservirea majorității, au avut același destin: s-au prăbușit sub greutatea

la începutul Primului Război Mondial, păstrarea alianței cu Puterile Centrale. A participat la unirea Basarabiei cu România, fiind ales, la 2 apr. 1918, președinte al Sfatului Țării, funcție în care i-a succedat lui Ion Inculeț. Ca aliat de conjunctură cu Alexandru Marghiloman, a făcut parte din guvernul conservator și din parlamentul ales la Iași în mai 1918. Ulterior s-a despărțit de marghilomaniști ca urmare a refuzului acestora de a realiza reforma agrară în varianta favorabilă țăranilor, pe care el o susținea.

propriei inechităţi. Aşa se va întâmpla şi cu a noastră? Dificila naştere la care asistăm ne va conduce spre o lume mai bună, întemeiată pe fraternitate şi dreptate, sau dimpotrivă, războinarea proletariatului ne va trimite înapoi la barbarie, ca în Rusia? Aceasta este alternativa angoasantă a zilelor noastre.

10 FEBRUARIE Tocmai s-a încheiat conferinţa internaţională a socialiştilor de la Berna. N-au lipsit decât delegaţii belgieni şi cei americani. Primii s-au abţinut invocând sentimente pe care scopul final al Internaţionalei ar fi trebuit să le îndepărteze. Cât despre americanul Gompers, de multă vreme se bănuia că el înclină mai mult spre partea capitalismului decât către clasa muncitoare.

Întâlnirea delegaţilor francezi cu cei germani n-a fost lipsită de ciocniri şi de acuze vehemente. E ciudat că tocmai Albert Thomas[1], fostul ministru al muniţiilor, s-a arătat cel mai violent în a le reproşa germanilor atitudinea din timpul războiului. Totuşi, aceste atacuri s-ar putea să nu fie altceva decât tributul plătit opiniei publice franceze, spre a putea să înceapă discuţiile cu tovarăşii germani şi, la final, să le întindă mâna. După câteva şedinţe în care aceste pasiuni naţionaliste şi-au dat frâu liber, calmul a revenit treptat, graţie altui Thomas, englez de data aceasta, care a arătat, cu o vigoare şi o limpezime convingătoare, că Internaţionala nu poate face treabă de folos decât printr-o unire şi o înţelegere complete. Olandezul Troelstra[2], englezul Henderson şi preşedintele Congresului, Branting[3], au contribuit toţi trei la această apropiere, ca şi

[1]) Albert Thomas (1878–1932), om politic francez, socialist, ministru al armamentului în 1916–1917; după război, a organizat şi a condus (1920–1932) Biroul Internaţional al Muncii, care urmărea formularea şi aplicarea unei noi legislaţii internaţionale a muncii. [2]) Avocatul şi jurnalistul Pieter Jelles Troelstra pusese bazele Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Olanda încă din 1894. [3]) Karl Hjalmar Branting (1860–1925), om politic suedez, preşedintele Partidului Social-Democrat din Suedia. Între 1920 şi 1925 a condus trei guverne socialiste ale Suediei. A fost unul dintre conducătorii Internaţionalei a II-a, care a funcţionat între 1889 şi 1916. Congresul socialist desfăşurat la Berna în febr. 1919 îşi propusese drept scop să restaureze Internaţionala a II-a. Branting a

declarațiile delegaților germani, care au recunoscut deschis responsabilitatea regimului imperial. Rezoluția privind responsabilitatea a fost votată în unanimitate, mai puțin un francez (Milhaut), care totuși acordă încredere maselor populare germane și se declară gata să lupte pentru ele.

Despre Societatea Națiunilor, congresul socialist a decis că ea nu se poate întemeia decât pe o pace dreaptă și că toate popoarele civilizate trebuie să facă parte din aceasta, cu drepturi și obligații egale. Ea va avea competența de a rectifica frontierele, după consultarea populațiilor interesate și de a aboli orice înarmare permanentă. Fără război economic, pentru liberul schimb, controlul principalelor căi de comunicație, producția și distribuția produselor alimentare și a materiilor prime în scopul de a asigura un maximum de eficiență, în fine, o cartă internațională a muncii și un apel către muncitori să se opună oricărei violențe comise de guvernele lor. Cu excepția unei infime minorități franceze, conferința a fost unanimă în a arunca trecutul la gunoi și a se așeza la muncă spre înfăptuirea vastului și înțeleptului program. Fără a ne face prea mari iluzii, putem spera că această manifestare a conferinței de la Berna va avea ceva influență asupra deciziilor rivalei de la Paris.

Primirea solemnă a președintelui Wilson la Palais Bourbon a dat ocazia unei ceremonii emoționante, grandioase. Elocventului discurs de bun venit ținut de președintele Camerei Deputaților, Wilson i-a răspuns în engleză cu aceeași sobrietate a limbajului pe care nu o dezminte niciodată, nici măcar atunci când ajunge în cele mai înalte sfere ale gândirii și emoțiilor. Preocuparea sa principală a fost, în mod vizibil, să calmeze temerile franceze față de posibilitatea unei reveniri agresive a Germaniei, care a fost principalul subiect al discursului lui Deschanel. A făcut-o cu bonomia paternă a unui om convins și

respins, în cadrul congresului, ideea unei dictaturi a proletariatului, creând astfel premisele sciziunii bolșevice care va duce ulterior la constituirea Cominternului (Internaționala a III-a), sciziune încurajată de Lenin și de adepții săi.

sigur de sine, care vede în Societatea Națiunilor cea mai bună dintre garanții.

După încheierea păcii, care avansează lent, ca urmare a dezacordurilor latente între vederile președintelui Wilson și tendințele imperialiste ale Aliaților, va fi esențial să se reia munca în toate domeniile, pentru a se restabili echilibrul economic distrus și a se preîntâmpina ruina generală. Germanii înțeleg asta foarte bine, acolo cuvintele de ordine sunt pace și muncă. Și în țările anglo-saxone, guvernele fac eforturi pentru reluarea intensivă a producției și pentru câștigarea pieței mondiale. În Franța, guvernul pare mult mai preocupat să împiedice industria germană să se redreseze, prin menținerea blocadei asupra materiilor prime, decât să se ocupe de propria redresare. Această miopie ar putea costa mult.

Menajul iugoslav nu e dintre cele mai armonioase. Singurul punct asupra căruia toți sunt de acord este luarea unor teritorii cât mai mari de la vecini. Tendințele federaliste și republicane, destul de pronunțate, ar putea însă să semene discordia între frații reuniți.

Lenin acceptă să-și trimită delegații la Prinkipos. Pune condiția ca Antanta să nu se mai amestece în treburile Rusiei, dar lasă să se întrevadă posibilitatea unei reveniri asupra anulării împrumuturilor rusești, ceea ce e diabolic și îi va aduce de partea sa pe toți rentierii francezi.

Adunarea Națională germană și-a inaugurat lucrările în pașnicul decor de la Weimar, unde regăsește spiritul vechii Germanii, aceea dinainte de imperialism.

Puținele știri parvenite de la București nu sunt deloc încurajatoare. A fost proclamată starea de asediu[1]. Cât despre publicații, acestea manifestă același spirit politicianist îngust

[1]) La sfârșitul anului 1918 și începutul lui 1919, sub influența evenimentelor din Rusia, socialiștii din România au provocat mai multe proteste de stradă, unele (precum greva tipografilor din Capitală, în dec. 1918) fiind reprimate sângeros de către autorități. A fost declarată starea de asediu, care avea să fie prelungită și pe parcursul anului 1920.

care le caracteriza și înainte. N-au învățat nimic din război. Sărăcia și privațiunile continuă să apese greu asupra populației. Opoziția la guvernul Brătianu se pare că e condusă de generalul Averescu, care se sprijină pe țărani. În sfârșit, se vorbește vag despre un conflict cu Ucraina, ceea ce ar fi răul cel mai mare, căci ar putea să ne coste Basarabia și să deschidă larg porțile bolșevismului.

14 FEBRUARIE Puțin câte puțin, judecata oamenilor politici francezi iese din beția victoriei, iar ei înțeleg că, după ce au câștigat războiul, riscă să piardă beneficiile păcii. Bilanțul pierderilor, în vieți omenești, în miliarde de franci și în ruine de tot felul, e înspăimântător, cu adevărat extraordinar. Mai mult de un milion și jumătate de morți, 165 de miliarde datorie și cele mai bune regiuni devastate. Aceia care, ca Norman Angell[1] și alții, au prezis că războiul va fi la fel de ruinător pentru învingător ca și pentru învins nu s-au înșelat, căci dezastrul e la fel de mare pentru Franța ca și pentru Germania. Care sunt, de fapt, consecințele pe care le putem vedea de pe acum pentru Franța? În locul unui buget de 5 miliarde și jumătate, va avea acum nevoie de unul de 20-25 de miliarde, în vreme ce venitul național era estimat înainte de război la 30 de miliarde și trebuie să se fi diminuat serios între timp. Cum vor putea impune o asemenea povară unei industrii parțial ruinate, unei populații muncitorești a cărei cea mai bună parte și-a pierdut gustul pentru muncă, unor rentieri grav afectați de falimentul rusesc, unor comercianți și industriași al căror spirit de inițiativă e paralizat, într-un cuvânt, unei țări epuizate? La aceasta se adaugă faptul că Franța, spre deosebire de Germania, are angajamente enorme în străinătate pentru împrumuturile pe care le-a contractat și ale căror condiții nu le va putea îmblânzi. Au dreptate francezii care și-au păstrat abilitatea de a calcula

[1]) Norman Angell (1872–1967), universitar, jurnalist și parlamentar englez, membru al Partidului Laburist. A făcut parte din comitetul executiv al Ligii Națiunilor. În 1933 a fost laureat al Premiului Nobel pentru pace.

când se întreabă de unde vor lua cele 20-25 de miliarde pentru viitorul buget și cum vor reuși să restabilească echilibrul în economia națională. Multă vreme le-a fost dată speranța că acest deficit va putea fi acoperit din despăgubirile de război. Astăzi încep să își dea seama că trebuie să renunțe la această iluzie și că tot ce ar putea impune Germaniei, la fel de epuizată, este despăgubirea averilor private a căror ruină a provocat-o.

Preocuparea de a repara urmările războiului și angoasa de după conflict sunt prezente peste tot, chiar dacă într-o măsură mai mică în Anglia și, mai ales, în Statele Unite, unde, încă de pe acum, toate eforturile se concentrează pe reluarea intensivă a producției, iar forțele de producție sunt aproape intacte. Asemenea țărilor pe care le-a învins sau aproape în aceeași măsură, Franța se găsește în fața unei probleme economice aproape insolubile, care nu prea îi lasă alternativă decât insolvabilitatea statului sau recurgerea la mijloace extreme, cum ar fi confiscarea marilor averi, naționalizarea marii industrii sau alte remedii eroice la care Germania se gândește deja. Perspectivele victoriei ce urmează după coșmarul războiului par a fi, așadar, pentru nefericita Franță, mizeria neagră sau regimul comunist.

Singurul mijloc de a opri căderea în prăpastie ar fi fost o reconciliere sinceră între popoarele francez și german, amândouă victime ale iluziilor fatale nutrite de propriile guverne, și o colaborare pentru ridicarea ambelor țări. În asta ar fi stat salvarea.

16 FEBRUARIE De ieri, se cunoaște proiectul de constituție a Societății Națiunilor, pe care o putem numi deja Liga Învingătorilor, fiindcă acest proiect este o mare decepție și nu corespunde deloc cu ceea ce Wilson ne lăsase să presupunem despre concepția sa. Pe bună dreptate, *Journal de Genève* scrie că s-a încurcat copilul cu doica. Cum altfel să-ți explici că acest text a putut fi dat publicității cu acordul lui Wilson, care îi revendică paternitatea? Să fi întâmpinat rezistențe atât de mari încât a considerat că e mai bine să aștepte ajutorul sentimentului popular pentru a le învinge? E cea mai plauzibilă presupunere, căci acest proiect nu e decât un avorton.

Consiliul nostru Federal a publicat în aceeași zi un memorandum adresat Conferinței de pace, prin care face cunoscut punctul de vedere al Elveției, mai ales cu privire la neutralitate, în care va continua să rămână. Acest memorandum se inspiră dintr-un ideal nobil și corespunde adevăratelor principii wilsoniene, în vreme ce constituția elaborată la Paris nu e decât o reproducere a Pactului Sfintei Alianțe[1], care îi exclude pe inamicii de ieri, rămași, și inamicii de mâine și chiar pe neutrii care nu satisfac condițiile de admitere.

Așa cum e gândită, această Ligă a Națiunilor apare ca o simplă garanție mutuală a beneficiilor victoriei, luată împotriva celor ce vor fi tentați să le conteste. E consacrarea violenței, exact opusul unei opere de reconciliere a popoarelor. Mai mult, oare acel tribunal internațional, numit de guvernele reprezentate în Ligă, va putea fi vreodată altceva decât apărătorul intereselor particulare ale statelor participante și va putea avea, în deciziile sale, independența cerută de misiunea ce i se dă? Avem toate motivele să ne îndoim. Ar fi fost altfel doar dacă acest tribunal amfictionic[2] ar fi fost format din delegați ai popoarelor, aleși prin vot universal și învestiți astfel cu o magistratură ce le-ar fi conferit independența morală absolută. Delegații ar fi trebuit să fie cetățeni cu înaltă conștiință, care să nu urmărească altceva decât binele omenirii, convinși că singurele rivalități profitabile între națiuni sunt cele care se exercită prin muncă și prin urmărirea unui ideal superior, de civilizație și de cultură morală. Și chiar și așa, cum am fi putut fi siguri că votul popoarelor ar fi mers către astfel de oameni?

În orice caz, suntem foarte departe de realizarea visului, iar președintele Wilson, care se întoarce azi în America, va avea răgazul, în timpul traversării oceanului, să contemple distanța dintre vis și realitate.

[1]) Aluzie la pactul încheiat la Viena, în 1815, între Imperiul Rus, Prusia și Imperiul Austriac, prin care s-a constituit Sfânta Alianță. [2]) Aluzie la „liga amfictionică" („liga vecinilor"), constituită în sec. al VII-lea î. Chr. de triburile grecești din Doria, Ionia și Asia Mică.

18 FEBRUARIE De câteva zile a fost introdus un tren expres între Paris și București. Ministrul Elveției în România a putut profita de cursă pentru a se reîntoarce la post, luând cu el și scrisorile mele pentru rege, prințul Știrbei și alții, scrise în urmă cu șase săptămâni. E o dublă ușurare pentru mine, care pot în sfârșit să reînnod legăturile poștale cu Curtea Regală și sper să am în curând știri sigure despre ce se întâmplă acolo.

Ultimul număr al jurnalului *La Roumanie*, care apare la Paris, conține în articolul de fond o critică subtilă la adresa cabinetului Brătianu, care n-ar fi decât expresia unei părți de țară, nu a țării întregi. E, cu siguranță, inspirat de Take Ionescu și reflectă dezamăgirea acestuia de a nu avea rolul principal la conferința de pace și în guvern. Domnul Brătianu merită felicitat fiindcă l-a pus în carantină pe acest om pervers, fără principii și fără moralitate politică.

20 FEBRUARIE Propaganda anarhică a spartakiștilor își continuă opera distrugătoare în Germania și provoacă noi conflicte sângeroase. Putem totuși spera că instinctul de conservare al poporului va sfârși prin a se impune. În afara câtorva imprudențe de vocabular, exploatate abil de presa Antantei, Adunarea Națională de la Weimar, în marea ei majoritate, se arată până acum animată de cel mai bun spirit politic.

Atentatul căruia Clemenceau i-a căzut victimă[1] nu va face altceva decât să-i crească popularitatea și să întărească curentul imperialist francez.

13 MARTIE Lunile trec, iar conferința se împiedică tot mai mult în discuții sterile. Au loc, chiar și între Aliați, conflicte de interese și târguieli chiar pe principiile wilsoniene, ceea ce cre-

[1]) Referire la atentatul din 19 febr. 1919, când militantul anarhist Emil Cottin (1896–1936) a tras nouă focuri de armă asupra automobilului lui Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri. Clemenceau a fost atins de trei gloanțe, dar a scăpat cu viață. Atentatorul a fost prins de mulțime și arestat, a fost condamnat inițial la moarte de către Consiliul de Război din Paris, dar ulterior i-a fost comutată pedeapsa în zece ani de închisoare și douăzeci de ani interdicție de a mai locui pe teritoriul Franței.

cază o tristă impresie asupra îngustimii de spirit care domnește acolo. Wilson s-a întors în Europa și se apropie momentul când marele areopag va trebui să-și fixeze concluziile și să formuleze condițiile de pace. Potrivit tuturor previziunilor, acestea vor fi nemiloase. Un refuz al Germaniei de a le accepta este, dacă nu probabil, măcar posibil. În acest caz, ar surveni o prelungire nedefinită a actualului dezastru, cu toate consecințele sale de temut. Ce va face Wilson? Va putea, fără să se descalifice în ochii propriei țări și ai lumii întregi, să subscrie la această negare totală a principiilor pentru care Statele Unite au intrat în război și să asiste impasibil la deformarea, ca să nu zicem chiar avortarea propriei opere? Pe de altă parte, e la fel de dificil de imaginat că va risca o ruptură cu Aliații. Logic și cinstit, ar trebui, are chiar datoria să le țină piept și putem crede că o atitudine fermă din partea sa i-ar constrânge să-și respecte angajamentele luate față de el, angajamente ce constituie motivația intervenției americane. Am ajuns la ultimul act al dramei, cel ce ne va aduce, după atâtea ruine și orori, fie premisele așteptate ale unei ere noi, de reconciliere, fie decepția amară, care va distruge orice încredere în viitor. În acest ultim caz, vor consimți oare popoarele Antantei să reia armele pentru a-i impune Germaniei condiții de care le pasă mai puțin decât de propria nevoie de a pune capăt acestui război atât de detestat? Surda frământare care domnește în rândul claselor muncitorești din cauza șomajului, privațiunile și nemulțumirea întregii populații, inclusiv a capitaliștilor, sufocați sub greutatea poverilor fiscale, sunt indicii sigure că orice reluare a ostilităților s-ar ciocni de proteste violente și poate chiar de revolte. Putem deci spera că, fie și în ultimul moment și cu ajutorul lui Wilson, Consiliul celor Zece își va abandona iluzia că și-ar putea realiza proiectul de pace violentă și lipsită de viziune. În loc să se bucure de ceea ce se întâmplă în Germania, unde se merge spre o catastrofă, ar trebui mai degrabă să se înspăimânte și să facă tot posibilul să o împiedice, căci prăbușirea Germaniei nu ar fi decât preludiul propriei lor prăbușiri.

20 MARTIE Răspuns către un prieten german:

Am avut o strângere de inimă citindu-ți scrisoarea, atât de tristă și de descurajată. Dezastrul abătut asupra nefericitei tale țări depășește, într-adevăr, tot ce s-ar fi putut imagina, iar convulsiile sociale în prada cărora se află încă sunt semn că n-a ajuns la capătul nenorocirilor. Înțeleg așadar foarte bine că, în ciuda voinței tale și în ciuda limpezimii cu care judeci lucrurile, nu te poți sustrage descurajării, căci te gândești la marea și puternica Germanie de altădată, ce nu mai e decât o amintire. Dar, ca și tine și cu aceeași certitudine, cred că o nouă Germanie va renaște, acea Germanie a lui Goethe și a lui Kant, ale cărei nobile aspirații nu stârneau nici o invidie, un model care, eclipsat pentru o clipă de dorința de glorie, se va trezi din nou la viață, întărit de grelele încercări. Către acest viitor, încă îndepărtat, fără îndoială, dar sigur, pe care copiii tăi îl vor apuca, îți poți îndrepta încrederea. Gloria militară, privilegiile de castă, spiritul dominator trebuiau, mai devreme sau mai târziu, să ducă la această prăbușire. Nu le regretați și păstrați-vă credința în cealaltă forță, cea binefăcătoare și indestructibilă, care e, pur și simplu, munca. Improbus labor omnia vincit[1].

Mai am un motiv pentru care cred în redresarea voastră, faptul că învingătorii voștri se lasă seduși de aceleași iluzii ce au dus la înfrângerea voastră. În orbirea lor imperialistă, își caută securitatea strivindu-vă pe voi și cred că vor repara ruinele lor ruinându-vă definitiv pe voi. Anul 1919 nu se va sfârși până ce ei nu-și vor da seama de această greșeală și până când realitatea nu le va arăta că nenorocirea lor e la fel de mare ca a voastră. Nu din cauza problemelor de frontieră sau de hegemonie se frământă proletariatul de pe întregul continent, iar pacea care se pregătește la Paris nu este aceea pe care el o așteaptă și o cere. Încă nu a preluat conducerea peste tot, dar o va prelua mâine dacă nu se ține seama de revendicările sale. Departe de a agoniza, așa cum s-a crezut, bolșevismul se întărește cu fiecare zi tot mai mult și se răspândește ca gripa. Toate stân-

[1]) „Munca stăruitoare învinge totul" (lat.).

găciile guvernelor îl ajută, chiar mai mult decât propria-i propagandă. Deoarece Antanta a abandonat definitiv proiectul de intervenție armată împotriva Rusiei, pentru care nu mai are soldați, ne putem aștepta, de aici în câteva luni, la o viguroasă ofensivă împotriva Germaniei și a României. Cu armata voastră redusă la 100.000 de oameni, din cauza unor temeri stupide ale Aliaților, și cu cele câteva divizii de care mai dispune România, nu se va putea rezista invaziei acestui val devastator. Iar atunci, pentru toți, învinși și învingători, va urma haosul general, care va înghiți și despăgubirile de război, și anexiunile teritoriale și... pacea. Fără a lua vreo măsură împotriva acestei cumplite amenințări, Conferința de la Paris îi dă în chip inconștient concursul, prin opera ei de ranchiună și de egoism. Dacă Wilson dorește într-adevăr să-și impună principiile, va trebui să le deschidă cât mai repede ochii aliaților săi înainte ca tensiunea populară să explodeze. Deja, în publicațiile Antantei, se vorbește despre posibilitatea unei apropieri între Germania ajunsă la limită și Rusia sovietică, ceea ce va repune în discuție toate rezultatele victoriei. Seriosul Journal des Débats *nu se ferește să afirme că, până ce Aliații se vor pune de acord cum să împartă prada de război, anarhiștii vor fi pus mâna pe tot. Poate că încă mai e timp ca lumea să fie salvată de la o catastrofă mai rea decât războiul, dar, atunci când pasiunile și prostia își dau mâna, ne putem aștepta la orice.*

31 MARTIE Lovitura bolșevică din Ungaria a produs efectul unei explozii. Decizia contelui Károlyi[1] de a se arunca în brațele lui Lenin a fost luată mai degrabă din exasperare naționalistă decât din convingere comunistă. Se spune că Racovski al nostru n-ar fi străin de această lovitură de stat disperată, care suscită cele mai vii spaime, întrucât ar putea contamina și Germania, unde deja încurajează rezistența față de condițiile de pace ce îi vor fi impuse. Guvernul Ebert–Scheidemann e

[1]) Mihály Károlyi, conte de Carei (1875–1955), a fost prim-ministrul primei republici maghiare, între 31 mart. 1918 și 19 ian. 1919, iar până în mart. 1919 a condus Ungaria ca președinte.

prins între două focuri, reacțiunea internă și curentul comunist, ambele devenind tot mai îndrăznețe. Nu va fi deci deloc surprinzător dacă, în cazul în care Aliații îi dictează o pace prea dură, va imita și el gestul lui Károlyi și va renunța din disperare. Să sperăm că Parisul va ține seama de această posibilitate, deși acum o consideră un bluf. Situația este, dacă nu probabilă, cel puțin posibilă.

Cel mai urgent pentru Aliați este să vină în ajutorul României și al Poloniei, care au bolșevismul la ușă, iar dacă ajunge să se instaleze și acolo, va instaura haosul general. Vor înțelege oare pericolul ce îi amenință și vor interveni la timp cu măsurile necesare? Mi-aș dori să pot răspunde afirmativ la aceste două întrebări preocupante, din nefericire însă incoerența și lentoarea deciziilor lor, în care se reflectă absența unei unități de vederi, stârnesc îndoieli. Va înțelege oare Franța că, așa cum bine scrie *The Observer*, dușmanul de mâine al lumii nu va fi neamțul, ci bolșevicul și că a practica politica urii și a ranchiunei înseamnă a merge până în pragul catastrofei? Pentru binele acestor sărmane țări, să sperăm că așa va fi, dar atâta vreme cât Clemenceau va fi la putere sunt toate motivele să ne temem de un naufragiu. Una dintre problemele care preocupă în cel mai înalt grad opinia publică franceză este aceea a echilibrului financiar. Klotz[1] n-a adus clarificări la Cameră, nu a fost nici sincer, nici n-a indicat mijloacele de redresare. Se simte că n-are curajul să spună cât de adâncă e gaura ce trebuie astupată, nici să anunțe măsurile eroice la care totuși va trebui să recurgă. Instituirea unei secții financiare interaliate la Liga Națiunilor, care nu e altceva decât un apel la intervenția financiară anglo-americană în ajutorul Franței, dă mai degrabă impresia unei mărturisiri a neputinței decât pe aceea a unei soluții. Cât despre confiscarea marilor capitaluri sub formă de impozite, încă nu se îndrăznește a se propune deschis. Deocam-

[1]) Louis-Lucien Klotz (1868–1930), jurnalist și om politic francez; ministru de finanțe al Franței în mai multe guverne, printre care și acela al lui Georges Clemenceau, între 12 sept. 1917 și 20 ian. 1920.

dată se recurge la cuvântul de ordine că Germania trebuie obligată să plătească, dar nimeni nu se întreabă dacă Germania va putea plăti suficient de mult încât să se restabilească echilibrul bugetar. E sigur că nu, căci și ea e la fel de ruinată de război și, pe deasupra, împiedicată să-și reia activitatea economică, deși asta ar face-o mai solvabilă, dar Aliații se tem că ar fi în detrimentul lor și că ar diminua roadele victoriei. Rivalitatea economică, cea care a fost cauza războiului, se regăsește în același punct la momentul semnării tratatului de pace, în același punct se dă bătălia finală, cea mai încrâncenată dintre toate, nu doar împotriva Germaniei, ci și între Aliați. Fiecare se gândește la sine, la viitorul lui. E un viitor sumbru, care împinge la egoism.

Biata mea Românie, care se credea la capătul suferințelor și se lăsa mângâiată de frumosul vis al unității ei împlinite, e din nou înconjurată de un cerc de foc. Și-a mobilizat toată armata, oficial se spune că această mobilizare s-a făcut în cele mai bune condiții, ceea ce ar fi un miracol. Dar, în pofida admirației mele pentru spiritul țăranului român, mă întreb dacă el va consimți cu adevărat să-și părăsească din nou plugul pentru pușcă. Ar fi prea frumos. Să-și lase câmpul care abia i s-a dat, să-și lase familia fără pâine și să se întoarcă la frontierele amenințate ca să le apere împotriva celor care-i șoptesc la ureche că pământul e al lui și că nu ar trebui să-l plătească e un gest de o măreție supraomenească pe care nu-l poți aștepta în mod rezonabil de la nimeni. Dacă totuși îl face, ar trebui să ne înclinăm adânc în fața lui.

În ziarul său, *La Roumanie*, Take Ionescu continuă să se dea în spectacol. Ca de obicei, evocă morții în favoarea sa, fără scrupule pentru adevăr, cu singura preocupare de a convinge publicul credul că, în clarviziunea lui, a prevăzut totul, că judecata lui e infailibilă și că numai el poate aduce fericirea țării sale. Aceste trucuri de scamator de bâlci pot impresiona naivii, dar nu pe aceia care îl cunosc. Într-un moment atât de tragic pentru România, astfel de ambiții meschine sunt mai degrabă dezgustătoare.

1 APRILIE Achitarea lui Villan, asasinul lui Jaurès[1], produce în Franța o indignare unanimă, iar socialiștilor, o veritabilă stupoare. Într-adevăr, la ce bun că l-au ținut în închisoare pe acest „iresponsabil" doar ca să-i dea drumul în libertate după patru ani și jumătate? Despre adevăratul vinovat, despre cel care a înarmat brațul criminal nu s-a spus nici un cuvânt. Curtea de Apel și completul departamentului Seine nu au fost deloc curioase, s-au mulțumit să-l elogieze pe Jaurès pe care l-au anexat, fără rușine, la carul victoriei imperialismului, ceea ce reprezintă o injurie adusă memoriei sale. Această achitare stângace și cinică e considerată de clasa muncitoare drept o provocare. Nu-i va răspunde imediat, dar toate faptele conduc către bănuiala că va fi o replică violentă, atunci când ora răzbunării va suna. E limpede că nu există bun-simț în Franța, amețeala a stricat toate creierele, cu excepția celui al marelui Romain Rolland, care încearcă să uite mizeriile prezentului scriind un studiu magistral despre viața țăranilor în secolul al XVI-lea (Colas Breugnon), a cărui filozofie profundă pune în valoare adevărata tradiție a poporului francez, de care s-a îndepărtat atât de mult azi.

8 APRILIE În toate țările, fără excepție, opinia publică își manifestă decepția față de lucrările Conferinței și față de lentoarea deciziilor acesteia. Se teme că serioase divergențe de vederi, dacă nu chiar grave conflicte de interese îi paralizează acțiunea pacificatoare și se întreabă, cu o neliniște tot mai mare, dacă aceste tergiversări nu vor complica și mai mult o situație deja suficient de periculoasă. Italia și Iugoslavia s-au acuzat deschis de perfidie și provocare. Pactul de la Londra[2] la care Italia este parte e contestat de Belgrad, iar câștigul ei teritorial, limitat la porțiunea îngustă pe care i-o oferise Austro-Ungaria ca preț al

[1]) Jean Jaurès (1859–1914), lider socialist francez, cofondator al publicației *L'Humanite*, a fost asasinat la Paris, la 31 iul. 1914. Asasinul, Raoul Villan (1885–1936), fanatic naționalist, care dezaproba politica pacifistă a lui Jaurès, a fost achitat în 1919. În 1920 s-a stabilit în Spania, unde a și murit, în timpul Războiului Civil. [2]) Tratatul încheiat în 1915 între Italia și reprezentanții Antantei.

neutralității. Firește că Sonnino se supără, căci enormele sacrificii făcute de țara lui ar rămâne fără o compensație suficientă. Oracolul Wilson, căruia i se adresează toate nemulțumirile – și sunt cu fiecare zi tot mai multe – nu mai prididește și s-a îmbolnăvit din cauza lor. Fără îndoială, vorbește în Comitetul celor patru, dar ce spune e păstrat în cel mai mare mister. Delegatul japonez, care e ținut la distanță de aceste certuri domestice, nu cred că e nemulțumit de cum s-a descurcat în acest joc țara lui, căci nu va avea decât profit.

Alături de problema bolșevicilor, care s-a agravat odată cu aderarea, cel puțin formală, a Bavariei la doctrina comunistă, chestiunea despăgubirilor ce trebuie impuse Germaniei naște, mai ales în Franța, cele mai amare decepții, de când voci cu autoritate au demonstrat imposibilitatea materială de a depăși anumite limite, dacă se dorește o soluție realizabilă. Nu se mai vorbește decât de 25 de miliarde plătibile imediat, din care Franța va primi jumătate, și de un tribut anual pe durata a 30 de ani, ce se va fixa după posibilități. În starea actuală a lumii, o ipotecă pe 30 de ani riscă să fie lipsită de consistență. Ce popor ar mai accepta să lucreze știind că tot ce economisește se duce la dușmani? Guvernul francez se va găsi deci într-o situație ce poate fi numită fără ieșire atunci când va trebui să supună Camerei bugetul și ne putem aștepta că mijloacele pe care va fi obligat să le propună pentru a remedia situația vor panica întreaga țară.

Aceleași griji au și Italia, și Belgia, și chiar Anglia, țări în care echilibrul bugetar nu va putea fi realizat fără a atinge serios capitalul. Acesta va fi la fel de amenințat în țările învingătoare de obligațiile fiscale și de bolșevismul lui Lenin. Cât despre finanțele învinșilor, starea lor se dovedește iremediabilă, iar deprecierea rapidă a monedei lor fiduciare e semnul fără greș al unui faliment aproape complet. Fatalmente, Europa – sau cel puțin continentul – se îndreaptă spre completa prăbușire, care va fi unicul rezultat al acestui război. Torente de sânge vărsat și sărăcia generală.

Potrivit ultimelor știri, guvernul de la Belgrad ar refuza să își dea concursul Antantei pentru a bara drumul bolșevismului

care amenință România. E felul său de a protesta contra pretențiilor Italiei, dar și proba că dezagregarea progresează vertiginos în tabăra Aliaților. Acest refuz al guvernului sârb nu e câtuși de puțin potrivit politic; el va nemulțumi Antanta și îl va costa Banatul. E și un act de ingratitudine față de România care nu a acționat în același fel în 1913, când Serbia se găsea într-o situație analoagă.

15 APRILIE Havas ne anunță în această dimineață că acordul între Aliați e aproape complet, cu privire la condițiile de pace. Despăgubirile impuse Germaniei vor fi de 125 de miliarde, dintre care 25 de miliarde plătibile în 1919 și 1920, iar restul în rate anuale, timp de 15 ani. Franța va primi 55% din această sumă, împreună cu proprietatea perpetuă a terenurilor miniere din bazinul Saar și dreptul de a ocupa această regiune până la achitarea completă a celor 125 de miliarde, după care locuitorii vor fi consultați dacă doresc să rămână între granițele Franței sau ale Germaniei. Delegații germani sunt convocați la Paris pe 25 aprilie pentru încheierea păcii. Vor pune în discuție condițiile, sau se vor mulțumi să ia cunoștință și să le transmită Adunării Generale de la Weimar? Iar aceasta le va accepta oare ca atare? E dificil să faci pronosticuri pe acest subiect. Presa franceză își exprimă nemulțumirea, iar o scrisoare adresată către *Matin* de către Péret, președintele comisiei bugetare, demonstrează insuficiența despăgubirilor pentru a restabili echilibrul bugetar, ale cărui cheltuieli le evaluează la 22 de miliarde, în vreme ce venitul național se ridică la doar 30 de miliarde, iar veniturile bugetare actuale la doar 8 miliarde. Teribila problemă financiară revine mereu pe tapet, mereu la fel de insolubilă, cu necesitatea de neocolit de a pune pe umerii contribuabilului francez povara deficitului, cel puțin a celei mai mari părți a acestuia, fiindcă Germania se află în imposibilitatea de a plăti. În ce privește Germania, după ce i se va lua tot aurul, toate creanțele din străinătate și toate materiile prime, te întrebi cu ce va mai rămâne ca să poată lucra, să-și plătească datoriile și să mănânce. E posibil să refuze să-și pună semnătura pe acest

tratat care îi refuză orice speranță de redresare. În Adunarea de la Weimar sunt destui reacționari și nebuni care cred că excesul de rău ar putea fi un remediu pentru situația actuală, iar atunci ar fi un Brest-Litovsk pentru Antantă, cu consecințele lui la fel de dezastruoase pentru învingător ca și pentru învins. Ce va face Wilson dacă această eventualitate devine realitate? Se spune că e foarte dezamăgit de intransigența lui Clemenceau. Unele zvonuri, deși au fost dezmințite, indicau chiar că ar putea să abandoneze partida, să-i lase pe francezi să se descurce singuri și să caute o apropiere economică față de Germania. Oricât de neverosimil ar apărea acest subiect azi, Aliații n-ar trebui să-l piardă din vedere, căci le-ar anula o mare parte, dacă nu chiar tot profitul de pe urma victoriei. Ne putem aștepta deci că vor face serioase concesii în ultimul moment. Clemenceau va avea de înfruntat un mare șoc la Cameră atunci când va trebui să prezinte clauzele financiare ale tratatului, chiar dacă nu a depins de el ca acestea să fie mai bune pentru Franța. Pentru popularitatea sa, ca și pentru binele țării sale, ar fi trebuit, după ce a câștigat războiul, să-l ia de braț pe Foch și să treacă responsabilitatea unor oameni hotărâți să se conformeze vederilor lui Wilson și să încheie o veritabilă pace de conciliere. Miliardele cheltuite din decembrie și cele ce vor mai fi cheltuite sunt pierdute degeaba, demobilizarea va fi pe trei sferturi un fapt împlinit, iar teama de o bulversare socială se va fi îndepărtat. Fiindcă nu a procedat așa, nu a adoptat singura soluție solidă și rezonabilă, Clemenceau riscă să compromită tot, chiar și pacea.

În Germania, Bavaria pare să-și dea seama că a luat-o pe un drum greșit și că rezultatele aderării la regimul sovietic i-ar putea aduce blocadă și foamete. Guvernul Hoffmann încearcă să își ralieze forțele de ordine pentru a îndepărta pericolul și a elibera Münchenul de bandele roșii care îl terorizează. Va reuși?

Și în Austria Germană, teama salvatoare de foamete e aproape singurul mijloc de a menține calmul și de a împiedica manifestarea tuturor extravaganțelor. Din contră. În Ungaria,

unde Antanta a greșit trimițându-l pe Smuts[1] în locul lui Mangin[2], bolșevismul se întinde în toată splendoarea sa amenințătoare pentru bieții români, expuși acum unei noi încercuiri. Dacă Antanta nu le vine în ajutor, lupta va fi dură pentru ei, căci patriotismul exaltat al ungurilor va rezista până ce va fi nimicit.

Italia, ale cărei revendicări în Iugoslavia au fost contestate, pare să-și caute puncte de sprijin în afara Alianței. E acuzată că a încercat la Sofia și chiar la Berlin. Chiar și Franța se poziționează deschis de partea Italiei, cu riscul de a-i nemulțumi și pe sârbi, și pe Wilson.

Conferința e preocupată acum să pună de acord rivalitățile anglo–franceze și italo–grecești în Siria, în Epir și în Albania. Aceste delimitări sau atribuiri de teritorii riscă să provoace noi neînțelegeri între Aliați, care sunt cu toții stăpâniți de pofte.

În sfârșit, Liga Națiunilor, a cărei Cartă a fost aproape stabilită de către Cei Patru Mari, și-a ales deja sediul, Geneva, și pregătește leagănul și scutecele nou-născutului. Dar e sigur că nașterea va fi fără accidente?

17 APRILIE Nemulțumirea lui Wilson față de spiritul care domnește la conferință e semnalată de trei mari publicații americane, *New York Times*, *New York World* și *New York Tribune*, care publică ce ar fi declarat acesta colegilor săi din Consiliul celor patru, anume că și-a format o opinie asupra problemelor în litigiu și că alte discuții ar fi inutile, că ruptura ar fi atât de gravă, încât ar fi dificil de reparat și se consideră probabil ca președintele să părăsească în curând Parisul pentru a încheia o pace separată, lăsându-le asociaților săi posibilitatea de a forța Germania să îndeplinească condițiile de pace, care atunci

[1]) Jan Smuts (1870–1950), om politic și militar, cu rădăcini în societatea colonială sud-africană, devenit în 1941 feldmareșal britanic. A participat la Primul Război Mondial ca fondator al Union Defence Force, o formațiune militară angajată în bătăliile de pe teritoriul Africii. În timpul Conferinței de pace de la Paris a avut atribuții de negociator.
[2]) Charles Mangin (1866–1925), general francez, comandantul Armatei a X-a franceze în timpul celei de-a doua bătălii de pe Marna. După încheierea războiului, Armata a X-a a ocupat ținutul Rinului.

vor fi mult mai dure decât cele ce se discută în prezent. Nu e sigur că s-a ajuns deja la un dezacord atât de mare, nici că ar fi iminentă o ruptură, fiindcă aceasta ar însemna nu doar prăbușirea întregului eșafodaj diplomatic atât de greu construit, ci și a Societății Națiunilor, scopul principal al lui Wilson. Totuși, această eventualitate, care riscă să fie urmată de mișcări populare periculoase, trebuie luată în calcul. Se apropie momentul în care fiecare țară nu se va mai gândi decât la sine, la interesul ei particular și în care ideea de solidaritate universală nu va mai fi decât o vagă amintire. Statele Unite vor să-și vândă enormele stocuri de produse. Anglia trebuie să-și pună în acțiune toate resursele pentru a stinge focarele care, la Dublin, la Cairo, la Bombay și Cap, îi amenință securitatea. Italia se gândește doar la prăzile de război pe care și le dorește. Cât despre Japonia, căreia Statele Unite îi refuză egalitatea cu celelalte națiuni, nu va ezita să facă corp comun cu aceea dintre puteri care îi va garanta satisfacerea cât mai multor pretenții și să întoarcă spatele Ligii Națiunilor. Dintre toate statele, doar Germania mi se pare a avea un interes direct în realizarea acestei Ligi și tocmai pe ea vor s-o excludă. E un proiect oarecum himeric, e adevărat, să vrei restabilirea păcii universale și o ordine socială nouă într-o lume atât de tributară vechilor tradiții și egoisme naționale. Vechea mentalitate persistă din nefericire peste tot și, cel mai probabil, fiecare va încerca să tragă de pe urma războiului orice profit pe care îl mai poate avea, oricât de vremelnic ar fi. Cât despre proletariatul care a plătit prețul, oare va accepta de bunăvoie acest rezultat ce nu-i aduce nici măcar o bucată de pâine în plus? Ce-i pasă lui de viitorul statelor dacă al său propriu rămâne sumbru și cum să te miri că revolta mocnește în rândurile sale și că se simte păcălit de calculele politice? Își așteaptă rândul pentru a-și lua revanșa, dar ce revanșă, vai! Îi vedem efectele în Rusia, în Ungaria și în Bavaria: foamea și haosul.

26 APRILIE Activitatea Conferinței din timpul săptămânii trecute s-ar putea să fie importantă, dar ca rezultat, din perspectiva

încheierii păcii, e nulă. Ieri trebuiau să sosească la Paris delegații germani pentru a lua cunoștință de textul definitiv al tratatului, dar, fiindcă Aliații nu s-au putut pune de acord între ei, întâlnirea a fost amânată pentru săptămâna viitoare. Problema Adriaticii, care îi interesează în cel mai înalt grad pe italieni și are legătură cu principiile wilsoniene, nu doar că nu e rezolvată, dar riscă să provoace în sânul Antantei un conflict cu efecte greu de estimat. Acest conflict, care era doar bănuit, a fost făcut public prin intermediul unui fel de manifest al domnului Wilson, adresat mai mult popoarelor decât guvernelor și în care condamnă încă o dată orice limitare a dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor. Manifestul a avut ca efect imediat proteste violente în Italia și plecarea subită a delegației italiene de la conferință. Se spune că nu e o ruptură, ci doar o suspendare a negocierilor. Eufemismul ascunde prost gravitatea situației. Se mai spune că Orlando[1] vrea să-și consulte regele, parlamentul și poporul, pentru a împărți responsabilitatea. Între timp a lansat și el un contramanifest, ca răspuns la acela al lui Wilson, în care se plânge cu amărăciune de acest procedeu, ce pune, într-o manieră atât de insolită, poporul italian în opoziție cu guvernul său. Ceea ce se poate citi în presa italiană nu dă deloc speranța că s-ar putea ajunge la Roma la o poziție mai conciliantă decât aceea a Parisului. Aproape toate ziarele publică articole violente, aproape amenințătoare, iar periculosul d'Annunzio[2] reintră în scenă. Clemenceau și Lloyd George, care își dau seama de consecințele unei rupturi, fac imposibilul pentru a o împiedica, dar

[1]) Vittorio Emanuele Orlando (1860–1952), om politic liberal, primministrul Italiei (30 oct. 1917 – 23 iun. 1919). Era considerat unul dintre „Cei Patru Mari" prezenți la Conferința de pace de la Paris, alături de Wilson, Clemenceau și Lloyd George. [2]) Gabriele d'Annunzio (1863–1938), scriitor și jurnalist italian, a luptat ca pilot în Primul Război Mondial. Și-a exprimat, în articolele sale, vederile extremist-naționaliste. În sept. 1919 a fost liderul complotului care a dus la ocuparea orașului Fiume (Rijeka, în Croația), declarându-l oraș independent, cu intenția de a-l anexa la Italia. După eșecul acestei tentative, s-a retras din viața politică și și-a continuat cariera de scriitor. Scrierile sale au avut o influență importantă asupra ideologiei fascismului italian.

eforturile lor sunt neputincioase în fața unei voințe până acum de neînfrânt. Această lamentabilă stare de lucruri nu va întârzia să încurajeze rezistența germanilor. Ei deja declară că nu vor să semneze o altă pace decât pe aceea care respectă cele 14 puncte ale lui Wilson[1], fapt ce ar putea conduce spre un al doilea conflict, între Franța și Statele Unite. Cu cât ne apropiem de momentul decisiv, cu atât se precizează mai bine dificultățile care împiedică un acord asupra clauzelor celor mai importante ale păcii. Sunt aproape de tot lăsate deoparte popoarele, care s-au săturat toate de această competiție și de aceste tocmeli și care ar putea foarte bine să vrea să-și rezolve singure problemele, cu riscul de a le complica și mai mult.

Și guvernul german a publicat un proiect de Societate a Națiunilor, ale cărei porți ar urma să fie deschise tuturor și care prevede reducerea efectivelor militare la strictul necesar pentru menținerea ordinii și deplina libertate a comerțului. Wilson nu va fi oare gelos? Această cartă corespunde mai bine ideilor sale decât aceea pe care a elaborat-o, cu atâta greutate, în compania asociaților săi.

Românii au făcut treabă bună. Armata lor a respins Garda Roșie maghiară dincolo de Tisa și avansează în direcția Budapesta, în care s-ar putea să intre în scurt timp.[2] Această reprimare a bolșevismului în Ungaria, făcută în mod sigur cu mandat din partea Antantei, legată de reluarea Kievului de sub controlul trupelor bolșevice, dă speranțe că România va fi de acum la adăpost de pericolul anarhist. Regina Maria s-a întors săptămâna trecută la București. Interpretez această

[1]) „Cele 14 puncte“ proclamau printre altele „dreptul popoarelor de a dispune de ele însele“ și au constituit baza ideologică a Conferinței de pace de la Paris. [2]) Intervenția armatei române în Ungaria a avut loc după instaurarea la Budapesta, la 21 mart. 1919, a regimului comunist condus de Béla Kun, ale cărui forțe au atacat atât Cehoslovacia, cât și armata română din Transilvania. Trupele românești au ocupat Budapesta la 4 aug. 1919, sub conducerea generalului Gheorghe Mărdărescu, și au rămas în Ungaria până la 25 febr. 1920, când s-au retras la cererea Antantei.

întoarcere ca pe un semn liniștitor, deși ea e mai degrabă atrasă, decât speriată de pericole.

27 APRILIE Se confirmă plecarea întregii delegații italiene de la Paris și umblă zvonul că delegații japonezi se pregătesc să facă același lucru, ca urmare a refuzului Statelor Unite de a le recunoaște statutul de egalitate și posesiunea asupra Kiao-Chau. Edificiul păcii încă nu are acoperiș și deja au apărut în el fisuri importante. Iată-ne ajunși la cotitura periculoasă care se prefigura ca urmare a incompatibilității dintre principiile wilsoniene și tendințele imperialiste ale Aliaților. E nevoie ca una dintre cele două doctrine să fie sacrificată pe altarul păcii, altfel pacea devine problematică sau chiar imposibilă. Uniunea sacră se reface în Italia pe spezele lui Wilson, pe care unele ziare îl califică drept trădător; întreaga opinie publică italiană îl susține pe Orlando. E adevărat că lovitura de teatru a lui Wilson pare puțin tardivă și că la Roma, în timpul vizitei sale, ar fi trebuit măcar să-i prevină pe italieni cu privire la pretențiile lor expansioniste exagerate, dar e de presupus că insuccesul demersurilor lui pe lângă delegația italiană l-a constrâns la acest gest disperat.

Deplorabilul spectacol al discordiei dintre Aliați e, firește, salutat de Germania, care vede în el un colac de salvare nesperat. Aceasta nu va ușura negocierile. Concluzia: pacea înțeleaptă e tot mai departe.

28 APRILIE Sosirea lui Orlando la Roma a fost prilejul unei manifestări populare asemănătoare celei din mai 1915[1]. Primministrul a ținut discursuri pompoase, pe gustul italienilor, foarte diferite de tonul replicii pe care i-a dat-o lui Wilson, care era o capodoperă de finețe și de tact diplomatic. Manifestația a fost un delir, căruia i s-au asociat și regele și parlamentul, dar care nu va ușura nici reînnodarea contactului cu Conferința, nici aplanarea litigiilor. E un fapt regretabil, atât pentru încheierea păcii, cât și pentru interesele Italiei înseși. Într-o telegramă

[1]) Referire la momentul intrării Italiei în război de partea Antantei, împotriva Austro-Ungariei.

pe care i-a adresat-o lui Orlando, Clemenceau spune că politica Franței nu va fi niciodată aceea a peticelor de hârtie. Wilson ar trebui să se întrebe în aceste condiții cât valorează hârtia sa cu cele 14 principii, semnată de Clemenceau. În schimb, ca o culme a inconsecvenței, el tocmai a recunoscut protectoratul britanic asupra Egiptului, chiar în momentul în care egiptenilor le venise rândul la cuvânt pentru a-și apăra dreptul la autodeterminare în fața Conferinței. Oare ce se întâmplă în culise?

Curierii care trebuie să pregătească instalarea delegației germane au sosit ieri la Paris, unde, asemenea ciumaților, au fost cazați și li s-a interzis să treacă dincolo de gardul locuințelor. E maniera de forță practicată de Foch și de Ludendorff, pe care unii și-o imaginează ca fiind încă utilă.

Anarhia persistă în Germania și se dedă la cele mai mari excese. E deconcertant pentru aceia care și-au păstrat încrederea în spiritul de disciplină și în simțul practic al poporului, azi complet scos din minți. Acolo unde masele dețin puterea, o exercită cu aceeași violență ca și detestatul vechi regim. E o formă de revanșă, dar nu aceea care le va ajuta să se emancipeze. Burghezia se sustrage de la datoria ei socială, fie din lașitate, fie fiindcă pactizează în secret cu reacționarii ce atâță focul, cu speranța că asemenea excese vor facilita o întoarcere în trecut. Deoarece Adunarea Națională e compusă din astfel de elemente, guvernul reușește foarte greu să-și fixeze un program de acțiuni reparatorii și să-și câștige autoritatea de care are atâta nevoie în ajunul negocierilor de pace. Vocea lui e sugrumată, are un prestigiu mediocru, iar voința îi tremură. E așadar de așteptat că, în momentul decisiv, va fi depășit de violențele venite de la dreapta și de la stânga și că va fi tentat să urmeze tristul exemplu al lui Károlyi. Acesta este pericolul pentru Germania, pentru Antantă și pentru întreaga Europă.

30 APRILIE Orașul Geneva se bucură de marea onoare de a fi fost ales de către Conferința de pace ca oraș de reședință al Societății Națiunilor. Știrea i-a fost transmisă telegrafic domnului Ador și adusă la cunoștința publicului printr-o călduroasă

proclamație a Consiliului de Stat. Manifestările spontane de bucurie care au avut loc în orașul lui Jean-Jacques[1] și al lui Calvin arată cât de măguliți sunt locuitorii Genevei de această alegere, de care sperăm că vor dori să se arate demni printr-o atitudine cu adevărat neutră și nepătimașă. Autoritățile geneveze examinează deja terenurile de mari dimensiuni de la marginile orașului pentru a începe construcția sediului viitoarei Ligi. E poate prematur, căci azi totul e încă problematic, și Societatea Națiunilor, și pacea.

Într-un congres socialist ținut la Rotterdam, Henderson, condamnând ferm imperialismul Aliaților, le recomandă germanilor să nu respingă sistematic o pace, fie și nedreaptă, fiindcă orice violență e revizuibilă, iar lumea are nevoie în primul rând de muncă. Oare acest sfat înțelept va fi ascultat la Weimar?

18 MAI De câteva zile am aflat care sunt clauzele esențiale ale tratatului de pace. E o pace cu sabia-n mână, pacea lui Clemenceau, pacea orbilor, a urii și, într-o oarecare măsură, și a fricii. Despre o pace a concilierii nici nu se mai vorbește, iar justiția e ea însăși maltratată, cum se întâmplă de obicei.

În cadrul ceremoniei de remitere a tratatului către delegația germană, Clemenceau n-a vorbit decât despre reglări de conturi, foarte prozaic, amintind mai mult de curțile marțiale ale lui Mornet[2] și Bouchardon[3] decât de justiția mondială. Replica lui Brockdorff-Rantzau[4] a fost demnă și moderată, a spus ce trebuia, evocând principiile care au stat la baza armistițiului,

[1]) Aluzie la filozoful Jean-Jacques Rousseau, care s-a născut în 1712 la Geneva. [2]) André Mornet (1870–1955), procuror francez; în timpul Primului Război Mondial s-a ocupat de anchetarea mai multor persoane acuzate de spionaj. În 1917 a participat la anchetarea dansatoarei olandeze Mata Hari (Margaretha Geertruida Zelle), pe care a trimis-o în fața plutonului de execuție după o cercetare de numai trei zile. [3]) Aluzie la căpitanul Pierre Bouchardon (1870–1950), magistratul care i-a anchetat pe Joseph Caillaux, Paul Bolo, dar și pe Mata Hari. [4]) Ulrich von Brockdorff-Rantzau (1869–1928), diplomat german; în timpul Conferinței de pace de la Paris era ministrul de externe al Germaniei și conducătorul delegației acestei țări la conferință. A demisionat din funcție după încheierea Tratatului de la Versailles.

ceea ce probabil nu a fost pe gustul lui Wilson. Unele ziare pariziene susțin că Wilson ar fi calificat această replică drept stupidă și ridicolă. E prea monstruos ca să fie verosimil din partea cuiva care a asistat, de fapt, la funeraliile propriei opere.

Italienii, reveniți de dimineață la Paris în condiții mult mai puțin zgomotoase decât acelea în care plecaseră, au participat la întâlnire, deși problemele lor în Adriatica sunt departe de a fi rezolvate așa cum își doresc. Au înțeles pericolul acestei atitudini de șantaj și s-au repoziționat repede.

Modul în care a fost primit tratatul de pace variază foarte mult. Presa socialistă din Europa îi condamnă clauzele excesive și contrare principiilor wilsoniene. În Franța, publicațiile șovine consideră că s-a arătat prea multă indulgență față de nemți, iar cele guvernamentale cântă osanale victoriei. În Italia, reacția e mai degrabă rece, iar criticile nu lipsesc. În Anglia, presa lui Northcliff ține hangul șovinismului francez, dar unele ziare moderate exprimă serioase rezerve față de soliditatea păcii care se pregătește. În Germania, strigătele și indignarea sunt generale. Lucru ciudat, moderații, cu Th. Wolf în frunte, sunt cei care se arată cei mai intransigenți față de acceptarea acestui tratat care este, în ochii lor, un act de aservire a poporului german. Socialiștii independenți și reacționarii se arată dispuși să accepte, cu condiția ca guvernul să fie acela care își asumă responsabilitatea. Acesta are de făcut o alegere dură: un refuz de a semna înseamnă un salt în necunoscut, dar acest salt ar fi oare mai puțin periculos pentru Antantă? Să ocupe țara și să aplice ea însăși clauzele tratatului e o treabă foarte ingrată, de o slabă eficacitate, care ar putea duce la decepții și surprize. Există așadar de ambele părți motive destule pentru a nu întinde prea mult coarda și pentru a încerca să ajungă la un compromis. Deocamdată, Clemenceau nu admite să negocieze, admite cel mult să le dea dreptul învinșilor să-și prezinte în scris sugestiile de ordin practic de natură să faciliteze îndeplinirea condițiilor păcii. E greu de spus în acest moment dacă Germania va semna, dar totul duce spre concluzia că e gata să accepte acele obligații pe care consideră că le va putea suporta.

Dimpotrivă, dacă se va refuza sistematic să se țină seama de ceea ce ea consideră ca fiind nerealizabil, e posibil ca guvernul Ebert–Scheidemann să se retragă și să-i lase terenul liber lui Foch. Degeaba se spune că armata aliată nu așteaptă decât un semn pentru a ocupa întreaga Germanie, contrariul e la fel de verosimil și, de altfel, această ocupație nu ar fi o soluție, ci o complicație în plus. Poate că, în ultimul moment, Tigrul va putea fi convins că, dacă vor lipsi câteva miliarde din cele 125 pe care conta, e mai bine să-și ia adio de la ele decât să cheltuiască încă mai multe pentru un rezultat îndoielnic.

11 IUNIE S-au scurs deja multe săptămâni de negocieri incoerente, iar incertitudinea continuă să planeze asupra încheierii păcii. Clemenceau își menține cu încăpățânare poziția de a nu ceda deloc și de a impune totul. Cu această înțelegere îngustă a tuturor lucrurilor, el își imaginează că își servește bine țara, dar în realitatea îi creează noi dificultăți. Nici una dintre problemele ridicate la Conferință nu a fost rezolvată într-o manieră satisfăcătoare, iar numărul celor care își așteaptă soluționarea crește cu fiecare zi. Nici o frontieră nu e fixată, se duc lupte cam peste tot, în Orient și în Europa, chiar și între Aliați, și nimeni nu e mulțumit. Necesitatea de a rezolva de urgență atâtea chestiuni spinoase nu pare să-i preseze pe cei patru făcători de pace, care, prin tatonările lor, își arată lipsa de principii și incapacitatea de a duce la bun sfârșit misiunea ce li s-a dat. Acestor dificultăți li se adaugă grevele de mare anvergură, care nu aduc doar revendicări împotriva scumpirii traiului, ci și proteste ale celor de jos împotriva politicii imperialiste a celor de sus, manifestarea nevoii de pace și conciliere pe care ei se încăpățânează să nu o recunoască. Se poate crede că, alături de satisfacerea nevoilor lor corporative, muncitorii și, mai ales, cei care îi conduc urmăresc răsturnarea întregului sistem guvernamental actual ce întruchipează cel mai mare inamic al lor, capitalismul. Poate că aceste greve nu sunt decât un fel de mobilizare generală pentru ziua marii lovituri, care ar putea fi atunci când Foch va invada Germania pentru a

impune pacea. Clemenceau preferă zdrobirea Germaniei în detrimentul refacerii țării sale și al unei păci durabile, deci nu e nimic surprinzător în faptul că acea Franță care trăiește din propria-i muncă se ridică împotriva unei concepții atât de oarbe. Prestigiul lui Wilson e în declin, pe bună dreptate, căci a dezamăgit pe toată lumea demolându-și propriile principii cu mâna lui. Ar fi putut fi marele arbitru al dreptății internaționale și sociale, s-a lăsat însă păcălit, pierdut în discuții și a subscris la tot ce condamnase. Nu merita osteneala să vină în Europa ca un Mesia al pământului făgăduinței ca să joace un rol atât de trist. Micile state care contau pe el se văd sacrificate unele după altele pentru interesul celor mari. Neutrii au trăit aceeași dureroasă experiență când au fost obligați să participe la blocada împotriva Germaniei, iar România are partea ei de dezamăgire în fața negocierilor pentru reconstituirea Rusiei Mari, care nu-i asigură nici măcar recunoașterea drepturilor sale asupra Basarabiei. În toate aceste procedee se vădește vechiul spirit imperialist și autoritar, manifestat în pofida tuturor declarațiilor solemne făcute înainte de conferință. Toate astea au costat 10 milioane de oameni și ruinarea Europei, dar Clemenceau va fi mulțumit. E timpul ca această întruchipare a urii oarbe și distructive să iasă din scenă.

12 IUNIE Revendicările muncitorești (creșterea salariilor, diminuarea timpului de lucru), motivate de scumpirea traiului, nu vor contribui oare, alături de măsurile greșite luate de unele guverne, la scumpirea lui încă și mai mult? Pare probabil, iar acest cerc vicios e foarte periculos pentru toți. O ligă a națiunilor pentru reorganizarea producției și pentru intensificarea ei pare azi mult mai urgentă decât cealaltă ligă dacă se dorește prevenirea unui nou război. Conflictele între națiuni sunt deocamdată mult mai puțin periculoase decât cele care se anunță între clasele sociale, al căror final e imprevizibil, dar care ar putea duce la o și mai mare sărăcire a continentului european, riscând să-l aducă într-un fel de sclavie economică în profitul anglo-saxonilor și al japonezilor, fiindcă aceștia au rămas cu

forțele de producție intacte și nu și-au pierdut nici o clipă din vedere condițiile de trai pentru perioada de după război. O solidaritate mondială pentru restabilirea echilibrului economic în toate statele e deci mai necesară decât modificarea frontierelor și plata despăgubirilor de război. Aceasta ar fi o politică de perspectivă lungă, dar e puțin probabil că va fi luată în calcul.

13 IUNIE Am citit răspunsul cancelarului Renner la primele condiții pe care Antanta le impune Austro-Germaniei.[1] E un apel disperat la conștiința lumii civilizate. Dacă Cei Patru nu se lasă convinși e doar fiindcă orice urmă de bun-simț a dispărut din creierele lor. *Journal de Genève*, care nu poate fi suspectat de germanofilie, se exprimă pe acest subiect după cum urmează: „A critica această pace nu înseamnă a ataca Franța, ci a o apăra de ea însăși, căci are vederea încă încețoșată de sentimente." Iar un general francez scrie: „În ciuda tratatului vostru, războiul continuă să amenințe; opera voastră e de revizuit, popoarele o vor revizui." Și într-adevăr, către acest deznodământ își conduce Clemenceau țara. Trebuie să regretăm? Și ce face Wilson în aceste condiții? Lasă lucrurile să se întâmple și tace. Ce cădere! Înșiși partizanii lui sunt consternați.

14 IUNIE Antanta a decupat din corpul Europei mai mult decât poate să coasă. Multe dintre aceste calcule nu sunt doar în contradicție cu dreptul la autodeterminare, dar nici nu vor putea fi menținute decât cu prețul unui regim de constrângere cu orice preț. Crede că opera sa e durabilă fiindcă estimează că Germania nu se va mai putea ridica. La aceasta, Scheidemann a răspuns într-un discurs recent că forța e trecătoare, dar dreptul e etern.

[1]) Karl Renner (1870–1950), om politic austriac, membru al Partidului Socialist; cancelar al Austriei (oct. 1918 – iul. 1920). După destrămarea Austro-Ungariei, Republica Austria Germană a funcționat cu această denumire până la semnarea tratatului de pace de la Saint-Germain-en-Lay, la 10 sept. 1919, când și-a luat denumirea de Republica Austriacă.

Antanta i-a cerut lui Kolceak[1] să recunoască Conferinței de pace dreptul de a decide care părți din Basarabia vor fi anexate României. În răspunsul lui, Kolceak nu zice nimic despre acest subiect. Versailles-ul s-a mulțumit cu acest răspuns, fiindcă acolo sunt preocupați doar de plata datoriilor Rusiei.

16 IUNIE Azi la prânz, Conferința i-a remis lui Brockdorff-Rantzau răspunsul ei la contrapropunerile germane, dându-i cinci zile pentru a semna tratatul de pace pe care ea l-a conceput în șase luni. Se spune că Aliații au admis concesii fără nici o importanță. Ne apropiem deci de momentul solemn în care se decide soarta lumii. Pentru Germania e la fel de dificil și să semneze, și să refuze semnarea, fiindcă nu i se lasă altă alternativă decât aceea între ruină și sclavie. Faptul că s-a putut stabili un consens între Aliați cu privire la acest ultimatum poate fi explicat în felul următor: Wilson consideră că rolul său s-a încheiat, Italia nu mai urmărește altceva decât interesul ei direct, iar Lloyd George, care a obținut ce voia, se grăbește să se retragă din viesparul continental. Toți trei au motive serioase ca să nu-și mai piardă timpul și banii încercând să domolească incendiul lui Clemenceau, pe care îl lasă să facă ce vrea, fiindcă în fond, în acest tratat, mai ales Franța e în joc. Divergențele nu vor întârzia să iasă la lumină chiar de a doua zi după ce vom cunoaște răspunsul Germaniei, iar atunci poporul francez va vedea în ce impas l-a dus conducătorul său. Inevitabil, anglo-saxonii vor reveni la libertatea lor de acțiune, care poate foarte bine să arate altfel și să aibă o altă orientare. Din câteva indicii semnificative, deja putem constata că menajul Antantei nu strălucește prin armonie. Ziarul *Le Matin* anunța ieri, în articolul de fond, că americanii au ars la Romorantin mii de automobile, camioane, biciclete etc., ca urmare a refuzului guvernului francez de a le cumpăra sau chiar de a permite vânzarea lor către particulari din Franța. Această distrugere de material de război, înainte de semnarea păcii, arată că

[1]) Aleksandr Vasilievici Kolceak (1874–1920), amiral rus; comandantul unei părți a Armatei Albe în timpul războiului civil din Rusia.

americanii le poartă pică francezilor. Pe de altă parte, negocierile cu Kolceak, începute într-un moment în care partidul socialist era în plină efervescență, nu vor întârzia să fie considerate ca fiind o sfidare a capitalismului și a reacțiunii. În starea de fierbere în care se găsește întreaga Europă, te întrebi de unde găsește Conferința atâta curaj ca să-și păstreze intransigența și speranța că își va duce treaba la bun sfârșit. Nu întrezăresc nicăieri motivele, totul duce la concluzia că, dintre cei patru dictatori, cel puțin unul e lovit de orbire. Sărmana Franță! Sărmana omenire!

19 IUNIE Știrile din această dimineață sunt îngrijorătoare: delegația germană a ajuns la Weimar și e unanimă în a pleda pentru refuzul de a semna tratatul. Insultele și atacurile din partea populației, cărora le-a fost victimă la plecarea de la Versailles, n-au fost nici ele de natură să-i îndulcească decepția produsă de condițiile fixate de Aliați. Cabinetul Scheidemann, în marea sa majoritate, persistă în a rezista, dar Adunarea Națională și opinia publică sunt foarte împărțite, iar curentul resemnării, care câștigă teren, ar putea prevala. În acest caz, guvernul nu va mai avea altceva de făcut decât să demisioneze. Teama de o blocadă necruțătoare, de dezagregarea unității germane, de o întoarcere ofensivă a reacțiunii militariste și, în primul rând, oboseala sunt principalele motivații ale partizanilor păcii. Ei fac apel la rațiune și la instinctul de conservare. Nu e acel act eroic care să oblige lumea la admirație, ci mărturisirea unei voințe ce se simte neputincioasă, dar își păstrează speranța că timpul, munca și împrejurările îi vor aduce ușurarea. Partizanii refuzului invocă dislocarea fatală a Antantei, imposibilitatea acesteia de a aplica tratatul, revoluția mondială inevitabilă și demnitatea Germaniei. Oricât de verosimil ar suna aceste argumente, e de prevăzut că vor avea prea puțină trecere în ochii unui popor înfometat, care nu mai are de unde să primească pâine decât de la inamic. Dacă nu intervine nimic neprevăzut, e deci probabil că partida păcii va avea câștig de cauză, spre marele beneficiu al Antantei, care riscă chiar mai

mult decât Germania. Într-adevăr, dacă aceasta din urmă ar refuza în ultimul moment să semneze, sarcina Aliaților ar fi ingrozitoare și e îndoielnic că vor reuși să o îndeplinească; fiecare va încerca să-și ferească de incendiu propria casă, iar Franța, tot mai izolată, nu va fi în stare să-l stingă.

21 IUNIE Scheidemann, care consideră în continuare condițiile de pace ca fiind inacceptabile, a demisionat. Pentru motive similare, Camera italiană a demis cabinetul Orlando. Și ne aflăm cu două zile înainte de termenul ce i-a fost dat Germaniei pentru a semna. Totuși, aceste schimbări sunt mai degrabă de bun augur, cel puțin în ce privește Germania, unde curentul pacifist e tot mai puternic. Cât despre Italia, va trebui să-și încaseze partea ei din deziluziile victoriei, care o costă scump și îi aduce mai puțin decât spera. Realitatea provoacă peste tot o trezire dureroasă, mai ales popoarelor, ele înțeleg în sfârșit marea păcăleală a războiului, ale cărui cheltuieli le-au plătit și încă le mai plătesc. Misiunea guvernelor, dacă vor să evite falimentul, e cu adevărat înfricoșătoare și, cum a zis Clemenceau, a venit ziua reglării de conturi, nu doar pentru Germania, ci și pentru el însuși sau mai degrabă pentru țara lui, căci e de presupus că el personal va încerca să se derobeze. Adevăratul rezultat al războiului, pentru continentul european, va fi, în cele din urmă, ruina economică, prăbușirea autorității guvernamentale și o fierbere și mai mare a maselor, care nu vor mai putea fi stăvilite. Avem a ne teme de mari excese, mai ales în Franța și în Italia, unde răul e mai profund, iar decepția mai mare.

24 IUNIE După dezbateri emoționante, Adunarea Națională germană a autorizat noul guvern să semneze tratatul fără rezerve și fără condiții. Nu poți decât să te înclini în fața acestei renunțări a unui popor care refuză să abandoneze speranța în zile mai bune. E pace, așadar, sau cel puțin armistițiu, căci nu va fi vorba despre o pace durabilă și stabilă, nici între imperialismul triumfător și democrație, nici între capitalism și revendicările clasei muncitoare. Pe aceste două fronturi, lupta rămâne deschisă. De altfel, pacificarea Europei de Est și punerea în

aplicare a tratatului sunt două mari necunoscute care trebuie rezolvate. E pedeapsa acestei păci agresive, care întoarce împotriva autorilor ei forța răzbunătoare a principiilor pe care le-au proclamat și apoi ignorat. Această operă nu va putea dura decât atâta vreme cât va subzista coaliția de interese ce i-a dat naștere, iar soliditatea coaliției e deja precară. Egoismul fără limite a fost mereu linia de conduită a guvernelor. Acum, când marele pericol care îi lega pe Aliați a fost îndepărtat, egoismul se va manifesta în toată cruzimea lui.

La castelul de la Versailles se pregătește Camera Oglinzilor pentru ceremonia semnării tratatului. Ziarele dau o descriere minuțioasă și complet puerilă: Clemenceau va domina pe toată lumea și va trona pe locul lui Ludovic XIV, această supremă umilire a învinsului va fi probabil ultima lui satisfacție. Nu va ajuta cu nimic gloriei sale, deja în declin. Parlamentul, care l-a ridicat în slăvi în timpul războiului și care vede cu neliniște cum se apropie ziua alegerilor, nu va întârzia să descarce asupra lui deziluziile țării cu privire la această pace nesigură și la pasivul înspăimântător. Dar nu numai în Franța se manifestă nemulțumirea. În Italia s-a ajuns într-un punct critic, iar formarea unui cabinet Nitti[1] nu reușește să calmeze opinia publică foarte agitată. Și acolo s-au alimentat speranțe prea mari, s-a lăsat prea mult frâu liber pasiunilor șovine, iar trezirea este violentă. Anglia are propriile îngrijorări interne – problema irlandeză și agitațiile muncitorilor – și externe, în Egipt și în India. Înțelege să le dea întâietate în preocupările sale și nu așteaptă decât momentul potrivit pentru a scăpa de obligațiile morale față de Franța și a se consacra exclusiv consolidării propriei case. Nici ideologul Wilson nu e scutit de deziluzii, căci se va întoarce în America cu inima grea și cu mâinile goale. I se pregătește o primire mai degrabă rece. Propriii săi partizani, democrații, nu-și mai ascund dezamăgirea față de marele lor om, care și-a pus semnătura pe un act ce îi violează principiile cu fiecare

[1]) Francesco Saverio Nitti (1868–1953), economist și om politic italian, prim-ministrul Italiei (23 iun. 1919 – 15 iun. 1920).

pagină și are curajul să numească această pace ca fiind o pace generoasă. I se reproșează pe bună dreptate că a întărit imperialismul în loc să-l distrugă și că a abandonat ideea inițială a unei veritabile Societăți a Națiunilor pentru a reveni la periculosul sistem de alianțe pe care îl condamnase. În sfârșit, ca o culme a contradicției, apostolul diplomației la lumina zilei cere sancțiuni dure împotriva celor care au divulgat în America textul complet al tratatului de pace. A căzut el însuși pradă marelui „faliment moral" de care voia să salveze lumea.

Nefericita Austrie Germană, care așteaptă acum verdictul final din partea judecătorilor ei puși în dificultate, pare sortită unei morți lente. I se impută o mare parte din datoriile defunctei Monarhii și i se refuză orice posibilitate de a supraviețui. Și aici, ca peste tot, Conferința tatonează, în lipsă de principii și de înțelegere.

România are și ea partea ei de tribulații și de decepții. Îi poartă pică Antantei care i-a refuzat Banatul și care a stabilit condițiile păcii cu Austria fără ca măcar să o consulte. Domnul I. Brătianu e vizibil supărat, iar situația lui în țară nu e cu nimic mai ușoară decât situația pe care a avut-o la conferință. Se vorbește despre demisia sa și despre formarea unui guvern din care vor face parte generalul Averescu și Take Ionescu. Acesta din urmă ar fi fost mai puțin rebel față de pretențiile Antantei, ar fi abandonat Serbiei cea mai bună parte din Banat și nu s-a târguit pentru concesiile economice cerute drept gaj al viitoarelor împrumuturi. E foarte curios că, după campania lui împotriva aservirii economice a României față de Germania, poate să se arate atât de cooperant față de Aliați. Dacă Partidul Liberal se vede nevoit să-i cedeze puterea, va avea o puternică opoziție, iar jocul sabotajului reciproc va reîncepe în toată splendoarea. E trist să constați că mentalitatea oamenilor politici români rămâne aceeași și că nu înțeleg necesitatea unei colaborări reale și dezinteresate a tuturor. E limpede că sunt incorigibili, iar singura speranță de ridicare a țării stă într-o reacție energică a corpului electoral și în elementul transilvan, ostil pe față acestui feudalism boieresc, parazit și corupt.

29 IUNIE *Consummatum est.* Ieri după-amiază, tratatul de pace a fost semnat la Versailles de către delegația germană și contrasemnat de reprezentanții celor 27 de țări aliate, cu excepția Chinei, care a refuzat să cedeze Shandong Japoniei. În afară de Statele Unite și de Anglia, acest tratat nu satisface pe nici unul dintre semnatari și mai ales pe aceia ale căror semnături nu figurează pe el: popoarele. Se cuvine totuși să-l primim ca pe un prim pas spre pacificare, spre posibilitatea de a relua lucrul util, de a restabili echilibrul economic și de a ieși din această hipnoză din ultimii cinci ani, care ne-a dus la haos și la ruina generală. Începând de azi se impune ca toată lumea să-și facă un examen de conștiință și poate că reflecțiile ce vor rezulta din el vor reuși să potolească pasiunile nebune, ura mai ales, să redea bunului-simț și instinctului de conservare locul pe care l-au pierdut. Va fi un proces lung.

Germania e în continuare prada unor violente convulsii, amintind de cele ale Comunei din Paris, din 1871. Dacă nu i se pune repede capăt, această anarhie ar putea deveni pentru țară mai periculoasă decât condițiile grele ale tratatului, căci sunt în joc sănătatea morală a poporului și forța sa de a se recupera. E trist să vezi că elementele reacționare ale imperiului își dau mâna cu cele mai rele tendințe comuniste și că junkerimea ar putea din nou să ridice capul, chit că dezastrul german e opera ei și că adevăratul învins în acest război e idolul său, Bismarck[1]. Dacă țara reușește să-și revină, să-i îndepărteze pe nebunii și pe orbii care au dus-o la pieire, poate spera în refacere, căci s-a distrus doar ceea ce îi paraliza dezvoltarea: militarismul și spiritul de dominație al clasei conducătoare. A făcut bine că s-a resemnat cu inevitabilul semnând tratatul. Va ști oare de-acum să se conducă cu înțelepciune sau, asemenea unui sclav eliberat, se va lăsa în voia celei mai negre nebunii?

2 IULIE Punând tratatul pe masa Camerei, Clemenceau a pronunțat un discurs foarte abil, care i-a adus ovații înflăcărate, dar care arată că mentalitatea lui a rămas neschimbată. Această

[1]) Otto von Bismarck (1815–1898), cancelar al Germaniei (1871–1890).

pace, a spus, o vrem așa cum am vrut și conducerea războiului, cu o voință fermă, pe care nimic nu trebuie s-o îndoaie.

Wilson, în mesajul lui, mărturisește că pacea nu e în totalitate conformă cu cele 14 puncte, dar că n-a sperat niciodată că ea ar fi putut fi mai mult decât este. A pus în evidență rezultatele favorabile: libertatea redată popoarelor care o căutaseră în zadar; sfârșitul setei de dominație mondială; liga permanentă pentru menținerea dreptului și justiției; abolirea dreptului cuceritorului și a politicii de anexiuni. Vede în acest tratat marea cartă a unei noi ordini a securității universale.

Un vizionar jurnalist francez, Gustave Téry[1], estimează situația după cum urmează: „Începând de azi nu mai există dușmani, nu mai sunt decât germani. Dacă victoria ne-a transformat în imperialiști orgolioși și nesătui, atunci războiul nu s-a terminat, iar semnarea păcii nu e decât un simulacru derizoriu. Dacă, dimpotrivă, suntem capabili să înțelegem că victoria nu înseamnă ospăț, iar pacea nu înseamnă răzbunare, ci domnia dreptului, atunci putem spera într-adevăr că începe o eră nouă. Nu e destul să semnezi pacea, trebuie să o faci."

În fine, iată și o opinie din partea unei semnatar al tratatului, generalul Smuts: „Am semnat pacea nu fiindcă o consider un document satisfăcător, ci pentru că era imperios necesar să se termine războiul. Tratatul nu ne dă pacea pe care popoarele o sperau, adevărata facere a ei va începe abia de acum încolo. Există reglementări teritoriale ce vor trebui revizuite. Sunt prevăzute pedepse împotriva inamicilor noștri; examinându-le cu calm, vom găsi de cuviință că trebuie să le ștergem cu buretele. Există despăgubiri care nu pot fi cerute fără a produce un rău iremediabil pentru renașterea economică a Europei, pe care e de datoria tuturor să le facem mai blânde și mai moderate."

Le Journal de Genève, care reproduce declarația generalului Smuts, o comentează în acești termeni: „Nu s-a spus nimic

[1]) Gustave Téry (1870–1928), jurnalist, editorul romanului *Focul* al lui Henri Barbusse, susținător al creării Ligii Națiunilor, dar și al mișcării irlandeze Sinn Fein. În timpul războiului, ziarul cu profil naționalist fondat de el în 1904, *L'Œuvre*, a susținut curentul pacifist.

mai adevărat despre tratatul de pace în țările aliate. E o mare tristețe să constați că reflecții atât de juste se lovesc în Franța de o suspiciune la fel de profundă. Să sperăm că spiritul păcii va lucra și că, după ce va fi fost doar un petic de hârtie, va deveni în sfârșit un act și o realitate în inimile oamenilor."

În Italia n-a avut loc nici o demonstrație, nici o manifestare de bucurie, ceea ce dă de asemenea de gândit.

Indiciul cel mai semnificativ că Clemenceau își dă seama de pericolul pe care pacea sa agresivă îl aduce asupra Franței este tratatul de alianță defensivă încheiat cu Statele Unite și Anglia, la care acestea nu au consimțit decât într-un sfârșit, cu asigurarea că Germania va fi, pentru multă vreme, în imposibilitatea de a-și lua revanșa. Termenii și durata acestui tratat nu se cunosc încă și ar putea să nască o vie opoziție în parlamentele englez și american.

5 IULIE Ieri-dimineață, prințul Știrbei, venind de la Paris, a trecut prin Montreux cu destinația Italia, unde se găsește familia sa. A insistat pe cererea pe care mi-a trimis-o regina cu câteva zile în urmă, de a-mi grăbi întoarcerea la București și de a-mi relua atribuțiile la Curte, unde domnește cea mai mare dezordine. Dată fiind imposibilitatea în care mă găsesc, dată fiind starea de sănătate a soției mele, necesitând să fie operată, prințul Știrbei a fost de acord și am convenit asupra măsurilor ce trebuie luate pentru ca întârzierea întoarcerii mele să-și facă simțite cât mai puțin efectele, în special asupra rapoartelor ce urmează a-mi fi adresate la Montreux și care îmi vor permite să dau instrucțiuni cu privire la toate problemele ivite. În acest sens am și răspuns scrisorii reginei. Prințul Știrbei și-a motivat plecarea din București prin faptul că relațiile sale de rudenie cu ministrul Brătianu ar îngreuna formarea unui cabinet de coaliție, de care e nevoie în acest moment. Probabil au mai fost și alte cauze, despre care nu mi-a vorbit, dar pe care le bănuiesc și care au contribuit la plecarea sa precipitată. Asta mă face să mă tem că situația din România ar putea fi din nou critică. Mi-a vorbit, într-adevăr, despre izolarea regelui, despre influențele

nefaste care se exercită asupra reginei și despre nevoia ca amândoi să beneficieze de consilierea dezinteresată a unui slujitor devotat, mai ales acum, când deciziile Conferinței provoacă mare agitație în România. Prevede că România va face cauză comună cu Italia, care are aceleași motive de nemulțumire, și nu s-ar mira să aibă loc o nouă orientare, dacă Partidul Liberal rămâne la putere. Și un cabinet Take Ionescu, care ar da totul Antantei fără să se târguiască, e la fel de posibil. Când l-am întrebat pe prinț de cine se teme mai tare pentru țara lui, de Kolceak sau de Lenin, mi-a răspuns fără să ezite: Kolceak. Cred că are dreptate.

19 IULIE Telegramele de ieri semnalează dificultăți în România, provocate de tratatul de pace, despre care Take Ionescu și generalul Averescu sunt de părere că trebuie ratificat, dar pe care toate celelalte partide refuză să-l recunoască. Aceleași telegrame menționează și răzvrătiri în armată și descoperirea unui complot bolșevic la București, unde, împreună cu un fond de propagandă de un milion, ar fi fost confiscate și manifeste care cereau răsturnarea dinastiei. Ceea ce e sigur e că criza ministerială nu și-a găsit încă soluționarea, iar această întârziere e un indiciu pentru dificultățile interne și externe, atât de asemănătoare celor semnalate în Italia. În aceste două țări, apetitul e mai mare decât stomacul și se pierd din vedere interesele esențiale. Nici Fiume, nici Banatul nu sunt probleme vitale, amorul propriu național le dă o importanță exagerată, care riscă să compromită securitatea statului. Mi-e greu să-mi explic intransigența domnului I. Brătianu în chestiunile teritoriale și de control al minorităților eterogene. Cu toate că e justificată, s-ar putea să nu fie din partea lui decât un pretext pentru a se retrage de la putere, exercitarea acesteia fiindu-i dificilă acum, atât din cauza impopularității sale în țară, cât și a conflictului cu Conferința. Această intransigență a ridicat împotriva lui nu doar Antanta, ci toate statele vecine, fără excepție, aducând țara într-un impas periculos. Sprijinul Italiei, pe care pare să conteze, din ce mi-a spus prințul Știrbei, nu

atârnă prea greu în balanța europeană de azi și putem să ne îndoim chiar de sinceritatea acestui sprijin. În România, ca și în Italia, trebuie să arunci lestul pentru a salva barca.

Între Italia și Franța sunt raporturi rele pe față, iar polemicile din presă ar putea conduce la un conflict acut, care ar fi în dezavantajul Italiei, mai izolată ca niciodată. Nu e deloc în folosul României să se angajeze pe această cale a acuzațiilor sterile, ar fi mult mai bine dacă s-ar gândi la găsirea unor soluții realizabile.

Nici Germania nu oferă un spectacol mai încurajator: reacțiunea imperialistă se manifestă deschis, strică tot și paralizează tot. Dinspre partea lor, muncitorii fac greve după greve, iar guvernului îi lipsește unitatea și autoritatea. Cheltuielile, potrivit lui Helfferich[1], sunt în continuare enorme, la fel ca în timpul celor mai dure luni de război, iar proiectele de impozitare a capitalului, oricât de strivitoare ar fi, riscă să nu poată acoperi această gaură care se tot lărgește. Și acolo, ca și prin alte părți, se merge spre faliment cu pas rapid.

Lansing a demisionat și a plecat de la Paris. Wilson e renegat astfel de cei mai buni colaboratori ai săi și e drept să fie așa, căci a dezamăgit, ba chiar i-a înșelat pe toți aceia care au avut încredere în el. Va putea să mai țină discursuri răsunătoare de acum încolo, dar ele nu vor mai avea ecoul de altădată, nici nu vor mai repara răul pe care l-a îngăduit.

Un alt vizionar deziluzionat, generalul Smuts, se întoarce în Transvaal, cerându-le englezilor să se reconcilieze cât mai repede cu germanii și să nu lase Rusia să evolueze nestingherită către un regim stabil.

21 IULIE Conferința a remis delegației austriece o a doua tranșă a condițiilor de pace, cuprinzând rectificări minimale de frontieră și principiile ce vor fi aplicate pentru repartizarea obligațiilor financiare. Cum pasivul e teribil, iar activul e necunoscut, problema a fost transmisă către comisia de repartizare,

[1]) Karl Helfferich (1872–1924), om politic, economist și finanțist german, ambasador al Germaniei la Moscova (1918–1920).

care se va ține de direcția trasată după cum va putea. Nu se poate spune decât că marii profeți nu întrevăd nici o posibilitate de a lichida aceste datorii și că, în privința lor, ca și în privința tuturor celorlalte probleme ridicate la conferință, se derobează prin declarații care nu rezolvă nimic. Treabă serioasă.

Cu fiecare zi ne dăm seama tot mai bine că problema economică și financiară e cea mai mare dintre toate și că, așa cum a spus generalul Smuts, Europa e grav bolnavă. Dacă nu se va reuși o rezolvare inteligentă, întregul eșafodaj politic de la Versailles se va prăbuși, iar socialiștii anarhiști vor putea culege roadele acestui eșec. Degeaba se afirmă încrederea în soliditatea operei realizate; pentru cei câțiva care înțeleg, ea rămâne precară și fragilă. Fără voia ei, Conferința lucrează în favoarea bolșevismului.

23 IULIE Convinse, fără îndoială, că guvernele actuale vor fi răsturnate mai degrabă de propriile greșeli decât de un atac frontal, partidele socialiste au renunțat la proiectul de grevă generală, iar ziua de 21 iulie a trecut peste tot într-o stare de calm relativ. În Elveția, Partidul Socialist pare pe punctul de a se scinda. Memoriul lui Grimm, care tocmai a fost publicat și care este un veritabil program de bulversare socială, le-a deschis ochii elementelor moderate, care nu sunt de acord să livreze țara experiențelor sovietice. Nu e totuși mai puțin adevărat că propaganda anarhistă a făcut la noi progrese înspăimântătoare și că Elveția va avea nevoie de toată încrederea în tradițiile ei democratice pentru a face față acestei contagiuni. Se fac eforturi pentru a combate „scumpirea traiului", care este, cu siguranță, cauza principală a acestei agitații. Din nefericire, creșterea salariilor determină în bună parte scumpirile și nu contribuie, într-un final, decât la scăderea progresivă a valorii banilor, căci țăranul calculează prețul produselor sale după acela al obiectelor pe care le cumpără la oraș. În această cursă contra cronometru, el va avea mereu ultimul cuvânt și s-ar putea să vină o zi când va refuza și el să-și vândă laptele și cartofii, așa cum muncitorul refuză să lucreze în uzină. Ce-ar

zice muncitorul dacă i s-ar refuza pâinea zilnică, lui și familiei lui? La asta s-a ajuns în Rusia și în Ungaria și probabil că la acest boicot reciproc al câmpului și al uzinei vom asista și noi, dacă lucrurile sunt împinse la extrem.

După votul Camerei franceze împotriva ministrului aprovizionării, Clemenceau, care se simțea vizat, a venit să pledeze în persoană cauza guvernului său, cu un sentimentalism destul de pueril, care totuși i-a adus un vot de încredere de la 100 dintre deputații majorității, grație lipsei de caracter a deputaților, care nu au curajul să preia moștenirea din mâinile Părintelui Victoriei. Moștenirea e grea, ce-i drept, se consideră că e mai prudent să-i lase lui sarcinile și responsabilitățile.

Clauzele tratatului de pace [cu Austria] sunt stabilite, dar posibilitatea executării lor rămâne problematică, deoarece sunt încă și mai dure, și mai incoerente decât cele impuse Germaniei. Această sărmană țară a fost transformată în țapul ispășitor al tuturor păcatelor Monarhiei și e trimisă în deșert, adică la pieire. Și aici, ca în toate celelalte puncte, Conferința a dat dovadă de o totală necunoaștere a realităților și de un optimism deconcertant, astfel încât, chiar înainte de a fi încheiată, opera ei e deja amenințată să se năruiască.

2 AUGUST Raportul responsabilului american pentru alimente, Hoover[1], adresat Consiliului Economic Suprem, e un veritabil strigăt de alarmă. El conchide că e imperios necesar să se crească producția în toate țările, altfel există riscul de a se ajunge la foamete și la haos, din cauza „demoralizării forțelor de producție". Nicăieri pe continentul european nu se fac eforturi pentru restaurarea valorilor distruse. Capacitatea de producție a scă-

[1]) Referire la Herbert Hoover (1874–1964), viitor președinte al SUA (1929–1933). În timpul Primului Război Mondial, Herbert Hoover a condus U.S. Food Administration și a coordonat The Commission for Relief, cu sediul în Belgia, organizații a căror misiune era să aprovizioneze cu hrană Europa aflată în război. După terminarea conflagrației, la 24 febr. 1919, pe bazele create de cele două organisme, Congresul SUA a înființat American Relief Administration (ARA), care a contribuit, în 1921–1923, la diminuarea efectelor foametei din URSS.

zut în proporții pe care Statele Unite nu le vor putea compensa pentru multă vreme, iar creditul american are și el limitele sale. Intervenționismul guvernamental nu poate să restabilească echilibrul normal și nici să înlocuiască interesul individual, singurul motor veritabil al producției. Scumpirea traiului e indiciul că se produce insuficient. Salvarea este în munca îndârjită, nu în teoriile comuniste care subminează toate eforturile, nici în reglementarea prețurilor, care îi descurajează pe producători. Singurul stimul eficace este beneficiul celui care produce. Cu alte cuvinte, Hoover îi spune Europei: ajută-te singură și America te va ajuta. Oare aceste voci autorizate vor fi și auzite?

Revelațiile ministrului Erzberger[1] și replicile personajelor vizate ridică un colț din vălul ce ne ascunde originile războiului și veritabilii săi responsabili. Ceea ce putem deduce cu certitudine, pentru moment, este că împăratul Wilhelm este, în ciuda tuturor aparențelor, un om cu voința slabă, care și-a urmat docil camarila militară, iar aceasta, sigură de succesul ei, l-a încurajat să declare război. Încercuirea Germaniei de către Antantă a fost, fără îndoială, argumentul decisiv care a precipitat deznodământul fatal. Când arhivele din Paris, Londra și Roma își vor livra propriile secrete, istoricul va putea să pronunțe un verdict imparțial.

Sărbătoarea noastră națională de 1 august a fost stricată de o grevă fără motiv serios, care a avut loc la Basel și în cursul căreia a curs sânge. Se vorbește de 7 morți. Exact această zi a pactului federal de la 1291 a fost aleasă de anarhiști pentru a renega cu zgomot ideea de patrie și a-i atrage pe elvețieni pe calea pierzaniei, deschisă de Lenin și de Béla Kun. Bunul-simț al poporului nostru îi va dovedi pe acești otrăvitori, dar e foarte trist să constați că unul dintre cele mai solide bastioane ale democrației n-a putut scăpa de contagiunea ciumei rusești.

[1]) Matthias Erzberger (1875–1921), publicist și om politic german, unul dintre cei care nu au aprobat războiul submarinelor; în apr. 1917, a avut inițiativa începerii tratativelor de pace cu Rusia. Între 21 iun. 1919 și 12 mart. 1920 a fost ministru de finanțe al Germaniei.

3 AUGUST În sfârșit, Béla Kun a fost debarcat și internat în Austria. E un prim pas către restabilirea ordinii în Ungaria și o grijă mai puțin pentru România. Atât cât îți poți da seama din informațiile încă incomplete care ajung la noi, se pare că a fost un succes al negocierilor purtate de Antantă, deoarece căderea regimului bolșevic de la Budapesta s-a produs fără luptă, ca urmare a unui acord. Socialiștii care îi iau locul lui Béla Kun se arată dispuși la o apropiere de Antantă, aceasta fiind dovada unei dispoziții de compromis de care avansul românilor, blocada, foametea și imposibilitatea de a primi vreun ajutor de la Lenin nu sunt câtuși de puțin străine.

Falimentul bolșevismului maghiar își va produce efectul și asupra anarhiștilor germani, elvețieni și de alte națiii, care vor trebui să mai pună niște apă în vin. Iar congresul socialist ce tocmai și-a descris lucrările la Lucerna va ține și el cont de asta, păstrându-se în limitele de moderație susținute de elementul englez, mai realist. În Anglia, minerii doresc socializarea[1] și controlul subsolului. Lloyd George le-a făcut promisiuni pe care el va trebui să și le țină, iar parlamentul să le ratifice, dacă nu, întreaga țară va rămâne fără cărbune, adică fără pâine. Acest nou val care zguduie organismele sociale cele mai solide manifestă o putere nebănuită ce nu trebuie scăpată din vedere. Din nenorocire, încă nu se întrezărește un teren pe care să se poată ajunge la o conciliere între exigențele crescânde ale muncitorului și ameliorarea condițiilor de viață pentru populație în ansamblul său. E aici un cerc vicios în care ne învârtim fără a avansa măcar cu un pas către o rezolvare a problemei, anume scăderea prețului alimentelor și al obiectelor de primă necesitate. Înainte de război, supraproducția era cea mai importantă cauză a problemelor, datorată rivalităților economice; astăzi, cauza e insuficiența producției, având drept consecință scumpirile, care, la rândul lor, tulbură echilibrul în chip diferit, dar la fel de periculos. Către aceste fapte, de o importanță vitală,

[1]) *La socialisation*, în manuscris; sintagma se referă, probabil, la controlul organizațiilor sindicale asupra producției.

ar fi trebuit să-și îndrepte atenția Conferința, dar s-a ocupat, din păcate, de lucruri cu totul secundare. Înainte de toate trebuie întărit motorul principal al tuturor activităților umane și făcut astfel încât toți oamenii să poată trăi, altfel toate armatele lui Foch nu vor fi de ajuns pentru a readuce pacea în această lume zguduită.

4 AUGUST Feroviarii americani nu vor să rămână mai prejos față de colegii lor europeni. Au intrat în grevă în mai multe regiuni și cer un supliment de salariu care se ridică la 3 miliarde, bani ce vor fi luați probabil din taxele de vamă, adică de la sărmana Europă. Nu mai există îndoială, ne îndreptăm către cel mai mare conflict care a izbucnit vreodată pe planetă. Nedreptățile acumulate într-un trecut egoist și lipsit de înțelepciune se cer reparate peste tot, iar pe alocuri se răzbună. Și nu lipsesc nici tribunii improvizați care să fanatizeze masele credule și să le arunce pe baricade, chit că le vor lăsa baltă în clipa acțiunii. Stăpânii momentului se arată incapabili să facă pace: nu înțeleg suficient de bine problema socială sau chiar nu o înțeleg deloc, iar mijloacele la care recurg pentru a o rezolva sunt demne de milă. Încă puțină orbire din aceasta și nu se va mai putea spune *Fluctuat nec mergitur*[1].

5 AUGUST Depeșele din dimineața asta arată clar că avansul armatei române și intrarea iminentă a acesteia în Budapesta au determinat retragerea lui Béla Kun. Acest rezultat ar fi putut fi obținut cu mai bine de o lună mai devreme, dacă n-ar fi fost tergiversările Conferinței, ale cărei negocieri umilitoare n-au contribuit cu nimic la căderea regimului bolșevic. Va ține cont Antanta de marele serviciu adus de România și va îmbunătăți clauzele tratatului care îi rănesc amorul propriu și îi lezează drepturile? Chiar ieri ziarele pariziene anunțau că, în caz contrar, delegația română va refuza să semneze tratatul cu Austria, iar Brătianu va demisiona. Să sperăm că nu se va merge până acolo și că, în cele din urmă, se va ajunge la o înțelegere.

[1]) „Plutește, dar nu se scufundă" (lat.), deviza orașului Paris.

La Basel și la Zürich, greva generală s-a răsuflat. Șefii socialiști au pierdut parțial încrederea oamenilor lor, care ezită sau chiar refuză să-i urmeze. Vor sfârși prin a-și da seama că greva e o armă proastă împotriva scumpirii traiului.

La Liverpool, muncitorii au jefuit magazinele, se vorbește de pagube de 6 milioane. Producția de cărbuni a scăzut atât de mult, încât exportul a fost suspendat, iar consumul intern, redus considerabil. Demoralizarea forțelor de producție, despre care vorbește Hoover în raportul lui, nu e un cuvânt gol, ea devine tot mai generalizată și, dacă persuasiunea nu-i va readuce pe muncitori la munca serioasă de care este nevoie, mă întreb la ce mijloace s-ar putea recurge. Marii profeți ai Conferinței nu par să acorde acestei chestiuni, cea mai serioasă dintre toate, importanța pe care o merită. Riscă să fie surprinși și depășiți, iar atunci vom fi aruncați în prăpastie. O cale de salvare ar fi să se înțeleagă cu Internaționala, singura forță capabilă să stăvilească acest val care ia proporții, dar asta n-o vor face niciodată și nici Internaționala n-ar accepta.

8 AUGUST După ce românii au ocupat Budapesta, detașamentele și comisarii aliați se grăbesc într-acolo. Chiar și fantoma guvernului de la Szegedin[1] își anunță intenția de a prelua puterea, ceea ce e mult mai ușor decât să învingi bandele roșii ale lui Béla Kun. Depeșele adaugă că ar înclina către o uniune personală între Ungaria și România, ceea ce e un infantilism. Atâtea elemente și atât de diferite, implicate în reorganizarea Ungariei, nasc teama că vor fi conflicte. Ceea ce pare a fi cel mai urgent este să se convoace un parlament, astfel încât să poată fi constituit un guvern legal.

Se semnalează noi greve în Italia, tulburări la Trieste, zvonuri de conspirație în Anglia și conflicte sângeroase între sârbi

[1]) La 6 mai 1918 se constituise la Arad un guvern maghiar contrarevoluționar condus de Gyula Károlyi, care se dorea o contrapondere la guvernul bolșevic al lui Béla Kun. În acest guvern, Miklós Horthy deținea funcția de ministru de război. După ce, la 17 mai, armata română a intrat în Arad, guvernul-fantomă condus de Károlyi s-a mutat la Szeged.

și iugoslavi.[1] Aceștia din urmă, croați și sloveni, suportă cu greu dominația sârbilor și manifestă tendințe republicane.

Toată această fierbere de după pace ne arată cu câtă superficialitate au fost expediate clauzele tratatului, care se ciocnesc peste tot de obstacole insurmontabile.

Congresul socialist de la Lucerna se străduiește în mod penibil să ajungă la o unitate de vederi și de acțiune. E în continuare dominat de două curente opuse, unul care și-ar dori limitarea programului Internaționalei la obiectivele realizabile și altul care cere transferul imediat în proprietate comună al tuturor bunurilor, adică o dictatură a proletariatului prin revoluție. Pentru o transformare de o asemenea anvergură e nevoie de tranziție, și încă o lungă tranziție, care nu poate fi sărită, căci această concepție nouă este departe de a-și fi demonstrat excelența, cu atât mai puțin după tristele experiențe de la Moscova și Budapesta. Instinctul de proprietate nu este dintre cele care se suprimă prin decret, mai ales în țările în care repartiția averilor nu prezintă mari contraste. E deci de presupus că Internaționala nu va ajunge la nici un rezultat serios atâta vreme cât nu va renunța la utopii ca să se preocupe de ameliorarea raporturilor între muncă și capital printr-o mai justă distribuire a profiturilor. Să produci mult și să repartizezi echitabil, aceasta îmi pare a fi singura soluție pentru marele conflict care zdruncină lumea.

14 AUGUST Ca să vezi, la Budapesta, Béla Kun e înlocuit de un arhiduce![2] Această bruscă schimbare de decor a surprins,

[1]) În manuscris, autorul tăiase cuvântul „iugoslavi" și scrisese deasupra „croați", dar a revenit la varianta inițială printr-o linie punctată.
[2]) E vorba de arhiducele Joseph de Ungaria și Austria (1872–1962), care fusese, în 1916–1917, comandantul armatei austro-ungare pe frontul cu Rusia și România. A fost ultimul feldmareșal al armatei austro-ungare, iar în oct. 1918 fusese numit de împăratul Carol „Homo Regius" („Omul regelui") în Ungaria, în încercarea de a calma frământările naționaliștilor maghiari. În timpul regimului lui Béla Kun a fost menținut în arest la domiciliu, pe domeniul său de la Alcsút. După căderea lui Béla Kun, a preluat conducerea Ungariei în calitate de regent. Din cauza temerilor

ba chiar a stupefiat puțin opinia publică, făcând-o să rămână mefientă. Arhiducele Joseph neagă orice intenție de a restaura monarhia. Nu dorește decât restabilirea ordinii și convocarea unui parlament, dar, dacă acest parlament îi va oferi coroana Sfântului Ștefan, probabil că se va înmuia. E foarte greu să-ți dai seama ce rol joacă Antanta în această lovitură de teatru, care nu e de natură să-i displacă, fiindcă o scapă de o mare grijă. Vom afla asta mai târziu, împreună cu multe alte lucruri. Până atunci, ea somează România să-i lase terenul liber în Ungaria și să nu impieteze asupra atribuțiilor sale. Această solicitare, nițel cam brutală față de viteaza Românie nouă, a provocat la București o veritabilă consternare și o recrudescență a opoziției față de guvernul Brătianu, care, bine inspirat, a adresat Conferinței o notă conciliantă. Aceasta din urmă, nemaiștiind pe unde să scoată cămașa în încâlceala de dificultăți de care e asaltată, va fi fericită să-i întindă mâna fiului rătăcitor reîntors acasă. Antanta are destule probleme cu cele două coșmaruri ale sale, scumpirea traiului și dificultățile financiare, cu consecințele lor fatale, nu mai vrea să-și creeze altele în plus. Francul francez nu mai valorează decât 71 de centime în Elveția. E un curs aproape ca acela din anii războiului și indicele unei situații economice foarte proaste. Se vorbește despre o conferință interaliată pentru revitalizarea cursului de schimb, care e în derivă cam peste tot, dar pare puțin probabil că se va găsi curajul de a recurge la măsuri majore, care ar putea provoca, mai ales în Franța, o dezordine periculoasă.

20 AUGUST Lloyd George a făcut în Camera Comunelor o prezentare a situației economice pe care o descrie într-o lumină îngrijorătoare și care va conduce, așa cum spune, la ruina Angliei dacă nu se aduc repede remediile necesare. Diminuarea producției, scăderea ratei de schimb, paralizia industrială și

Antantei, a trebuit să abdice la 23 aug. 1919, următorul conducător al statului maghiar fiind Miklós Horthy, ales ca regent de parlamentul maghiar la 1 mart. 1920.

comercială și datoriile enorme, acesta este bilanțul stării de lucruri actuale. A făcut un vibrant apel către țară pentru ca fiecare să facă ceea ce are de făcut și să se scuture de apatia care pune în pericol interesele primordiale ale națiunii. Conflictul dintre patroni și muncitori ar trebui abordat într-un spirit camaraderesc, iar statul ar trebui să răscumpere drepturile de redevență ale minelor și să le folosească pentru a îmbunătăți nivelul de trai al minerilor. La final, a cerut reducerea drastică a cheltuielilor publice și private. E un înțelept program de reforme, așa cum impun circumstanțele.

În Germania, Erzberger urmează exemplul cel bun și încearcă să smulgă răul din rădăcină.

În Franța, nici un ministru n-a avut până acum curajul să rostească întregul adevăr. Se lasă să circule legenda periculoasă și înșelătoare că Germania va plăti tot.

24 AUGUST Arhiducele Joseph a încetat deja să mai fie pe placul Antantei, care îl informează că nu-i mai rămâne decât să-și facă bagajele, iar el și le face fără să ezite. Cine îl va înlocui? Nu riscă oare această situație să arunce din nou Ungaria în criză? După ce l-a menajat excesiv pe Béla Kun, cu care a binevoit să negocieze, e greu să-ți explici severitatea de acum a Antantei. Oare se teme de numele de Habsburg? Dar cum să justifici atunci sprijinul pe care i-l dă lui Kolceak, care lucrează deschis pentru reinstaurarea țarismului? Această incoerență e direct legată de incapacitatea marilor pontifi de la Paris de a restaura pacea și ordinea. Toate noile state din Europa de Est sunt în stare de ostilitate, dacă nu de război deschis, conflictul italo–sârb e departe de a fi aplanat, în Balcani și în Anatolia confuzia a atins punctul culminant și, pe deasupra, criza economică se agravează și se extinde. Superficialitatea Conferinței, care își găsește timp să se ocupe de restituirea planurilor unei mine de cărbuni, furate de germani, e cu adevărat stupefiantă, ca și infatuarea sa, care o face să conducă totul după bunul-plac. Nu e de mirare că hotărârile ei nu sunt acceptate nici măcar în țările Antantei și că autoritatea îi e din ce în ce mai contestată.

Unde se va ajunge dacă această discreditare se adâncește și dacă se va dovedi neputincioasă să coasă la loc tot ce a tăiat? Care ar fi forța morală și materială ce ar putea să-și asume sarcina pacificării și reorganizării? Nimic nu se întrevede la orizont, iar Liga Națiunilor nu e nicăieri mai contestată decât în țara ei de origine.

1 SEPTEMBRIE Conferința se arată arogant de nedreaptă față de România. Notele amenințătoare pe care i le adresează nu lasă nici un dubiu asupra atmosferei ostile. Se spune că I. Brătianu, prin atitudinea lui intransigentă, și-a înstrăinat simpatia celor mai mulți membri ai Consiliului Suprem, mai ales pe aceea a americanilor, aceștia dorind ca Bucureștiul să-l înlocuiască. Retragerea lui Brătianu e cerută de toate partidele din opoziție, care nu ar vrea ca alegerile să fie prezidate de el. Se vorbește despre un guvern de tranziție. Pe scurt, situația rămâne îngrijorătoare, atât în interior, cât și în privința relațiilor cu Antanta, mai ales dacă Brătianu se încăpățânează să se impună în fața țării, a regelui și a Conferinței. Poziția regelui e deosebit de dificilă, căci partidele de opoziție nu-i oferă nici un punct de sprijin solid, cu excepția partidului țăranilor condus de generalul Averescu[1], care, din nefericire, nu e lipsit de sentimente antidinastice, după cât se spune. Dacă alegerile vor fi cu adevărat libere, se poate prevedea că elementul rural va fi foarte bine reprezentat, dar că se va ajunge cu greu la un acord pentru formarea guvernului. Mă tem să nu iasă un adevărat Turn Babel.

Prințul Carol tocmai și-a anunțat, printr-un soi de manifest, renunțarea la drepturile sale de succesiune la tron[2]. Se aude chiar că își va depune candidatura în alegeri ca social-demo-

[1]) Referire la Liga Poporului, partid înființat în 1918 de Alexandru Averescu; din 1920, s-a numit Partidul Poporului. [2]) Prima tentativă de renunțare a principelui Carol la tronul României a avut loc în 1919, în condițiile în care Casa Regală și autoritățile române făceau presiuni asupra lui pentru a accepta divorțul de Ioana (Zizi) Lambrino, cu care se căsătorise morganatic la Odessa, în 1918. Cei doi au avut un fiu, Mircea Lambrino, născut după desfacerea căsătoriei.

crat. Aceste capricii, după căsătoria lui cu domnișoara Lambrino, vor complica și mai mult situația.

16 SEPTEMBRIE Situația se complică pe zi ce trece tot mai mult, din cauza conflictului dintre România, Iugoslavia și Antantă, a periculoasei aventuri a lui d'Annunzio la Fiume și a refuzului Statelor Unite de a accepta un mandat în Turcia. Cu ezitările și contradicțiile ei, în absența unor principii directoare, Conferința riscă să nu mai poată impune respectarea deciziilor sale și să-și vadă compromisă toată activitatea. E un mare pericol pentru pacea lumii. Dumnezeu știe ce ne rezervă viitorul.

24 SEPTEMBRIE Nici o îmbunătățire în starea lucrurilor. Se constată tot mai mult că deciziile Conferinței n-au produs decât nemulțumiri, necazuri și rivalități. În Turcia se afirmă o mișcare naționalistă ce protestează împotriva dezmembrării Imperiului Otoman. Acest cadavru dă semne de viață pe care Antanta va trebui, de bine, de rău, să le controleze. În Polonia, Paderewski, dezgustat de propriii compatrioți, amenință că se va întoarce la pian.[1] Serbia și România refuză în continuare să semneze tratatul. La Fiume, acel isteric de d'Annunzio ține în șah, mai bine ca oricând, guvernul italian și se bucură de toată popularitatea, fiind în acest moment mai popular decât însuși regele. Se spune că Wilson nu vrea să discute despre Fiume atâta vreme cât d'Annunzio va fi acolo, ceea ce nu e de natură să simplifice găsirea unei soluții. La Roma va avea loc un Consiliu de Coroană la care vor lua parte toți șefii de partide. Ar fi deci vorba despre ceva cu mult mai serios decât o criză ministerială. Până acum, iugoslavii au rămas într-o expectativă care le este mai profitabilă decât un război cu italienii, dar la Belgrad există o efervescență greu de controlat. Conferința lasă lucrurile să se desfășoare, în lipsă de soluții, mijloace și autoritate. Politica

[1]) Ignacy Paderewski (1860–1941), cunoscut pianist și compozitor polonez, a fost în timpul Primului Război Mondial membru al Comitetului Național Polonez de la Paris, acceptat de Antantă ca organism politic reprezentativ al Poloniei. Între ian. și dec. 1919, Paderewski a fost prim- ministrul Poloniei, girând și portofoliul de ministru de externe.

struțului, care le dă curaj celor îndrăzneți. Nu cu spectacole patriotice și cu discursuri pot fi înlăturate dificultățile și redată încrederea. Un strigăt de angoasă se face auzit dinspre popoarele înfometate, a căror disperare e sfâșietoare, mai ales cea a austriecilor. Dezastrul economic și financiar nu face decât să înrăutățească situația și un vânt de revoltă suflă peste tot continentul. Acesta este momentul ales ca să se ceară extrădarea Kaiserului. Parcă am fi în Bizanț. Mi-e tare teamă că e deja prea târziu pentru a mai da înapoi și pentru a trece la aplicarea unor principii mai sănătoase și mai juste. Creditul acordat Conferinței s-a cam epuizat, iar opera sa e condamnată. Dar cine o va revizui? Alte violențe, cu siguranță.

Congresul Confederației Generale a Muncii și-a încheiat lucrările la Lyon. O putere nouă, de prim rang își face intrarea pe scena politică și se impune atenției. E condusă de oameni care văd limpede, iar deliberările sale asupra problemelor sociale le fac să pălească pe acelea de la Versailles și de la Palais Bourbon. Poate că aici va trebui să ne uităm după guvernarea de mâine, dacă aceasta de azi eșuează.

2 OCTOMBRIE Săptămânile se succedă fără a aduce soluții la problemele politice care fac obiectul deliberărilor Conferinței. Aceasta, după plecarea lui Wilson, pare lovită de paralizie. Cea mai acută, dacă nu cumva cea mai gravă dintre aceste probleme, este aceea de la Fiume, pe care Clemenceau, Lloyd George și Tittoni[1] au încercat s-o rezolve printr-un compromis stângaci, care nu-i satisface nici pe italieni, nici pe Wilson. Nemaiștiind ce să facă, guvernul de la Roma crede că poate scăpa de afacere dizolvând Camera și făcând un apel către țară. Nu e doar o soluție periculoasă, ci un adevărat salt în necunoscut, căci alegerile se vor face având în prim-plan această problemă de la Fiume și vor da probabil câștig de cauză lui d'Annunzio, transformându-l astfel în adevăratul stăpân al situației. E o ușă larg deschisă către revoluție și către un conflict cu Iugo-

[1]) Tommaso Tittoni (1855–1931), om politic și diplomat italian, ministru de externe al Italiei (23 iun. – 25 nov. 1919).

slavia, ca o consecință aproape inevitabilă. Perspectivele nu sunt cu nimic mai bune în alte țări ale Antantei: ultimul discurs al lui Clemenceau la Cameră n-a calmat spiritele, nici nu a dat încredere în eficacitatea tratatului de pace. Se simte oboseala unui bătrân care și-a supraviețuit și care nu mai crede cu adevărat în soliditatea propriei opere. În Anglia, Lloyd George are de înfruntat o grevă ce amenință să blocheze întreaga viață economică a țării, iar în Statele Unite, republicanii își pun la bătaie toate forțele pentru a i se opune lui Wilson în alegerile prezidențiale. Asistăm astfel la un spectacol ciudat, în care cei mai mari adversari ai tratatului de pace nu mai sunt germanii și austriecii, ci înseși țările care l-au elaborat în folosul lor.

În aceste zile, regina României se află la Lausanne pentru a se întâlni cu mama ei, pe care n-a mai văzut-o de cinci ani. A binevoit să mă cheme și să-mi acorde o întrevedere. Povestea suferințelor morale pe care le-a îndurat în urma pierderii fiului ei, Mircea, a atitudinii deplorabile a prințului Carol și a dezastrelor războiului m-a emoționat profund. De câteva ori, ochii i s-au umplut de lacrimi. Poți judeca în chip felurit rolul pe care și l-a asumat și țelurile care au inspirat-o, dar nu poți să nu recunoști că are un suflet bărbătesc și o dorință arzătoare de a-și sluji țara.

3 OCTOMBRIE Camera franceză a ratificat în sfârșit, fără entuziasm, tratatul de pace, care e o deziluzie profundă chiar și pentru cei ce l-au votat. Italia îl va ratifica prin decret regal sub rezerva confirmării de către parlament, ceea ce nu e chiar același lucru, fiindcă noua Cameră ar putea să-l repună în discuție, condiționând ratificarea de anexarea orașului Fiume. Între timp, publicațiile opoziției se ambalează și îl târăsc pe Nitti prin noroi, d'Annunzio continuă să se ia în serios și refuză orice discuție cu guvernul pe care nu îl recunoaște. La acest comediant, megalomania trece cu mult înaintea patriotismului.

Greviștii englezi, care, spre deosebire de d'Annunzio, nu au opinia publică de partea lor, sunt pe cale să se calmeze și să reia treptat lucrul, treabă cu care acum se însărcinează un

număr tot mai mare de voluntari. În acea țară aventurile nu tentează pe nimeni, iar frazele goale rămân fără ecou.

Din România nu am aproape nici o veste, în afara aceleia că generalul Văitoianu[1] ar fi fost însărcinat cu formarea guvernului, dar această știre are nevoie de confirmare. Partidele rămân unanime în a refuza semnarea tratatului de pace, așa cum se întâmplă de altfel și în Serbia, unde rezistența e totuși mai puțin categorică, fiindcă nu vor să le facă jocul italienilor.

Toate guvernele sunt preocupate de problema cursului valutar, pe care se străduiesc să o rezolve cu mijloace empirice, uitând că o astfel de ameliorare nu se poate produce prin decret, ci doar printr-o balanță comercială favorabilă. Chiar și împrumuturile în străinătate nu sunt decât paliative cu o eficiență tranzitorie, dacă nu sunt urmate de o reluare susținută a producției.

7 OCTOMBRIE Formarea unui cabinet pur militar în România e semn că nu s-a putut ajunge la un acord între partide. O declarație a noilor miniștri, cum că vor păstra alianța cu Antanta fără a renunța la demnitate și la interesele țării, nu face decât să pună problema fără a o rezolva. La București, ca și la Paris, se lasă în seama timpului și a circumstanțelor sarcina de a găsi sau de a complica soluțiile.

Marea știre a zilei este capitularea feroviarilor englezi în fața viguroasei reacții a opiniei publice, care nu înțelege să se lase dominată și înfometată de o clasă socială, oricare ar fi aceea. Un frumos exemplu de spirit civic, din nefericire mult prea rar.

Wilson e bolnav. A circulat chiar zvonul că ar fi pe moarte. Din fericire nu e decât un zvon, dar din punct de vedere politic e într-adevăr în agonie, dacă nu chiar de-a dreptul mort. Popoarele, care au crezut în el ca într-un nou Mesia, îi întorc spatele fără să mai spere ceva de la acest idealist care le spusese că pacea de la Versailles va fi pacea lor, iar nu a guvernelor. Pentru a-și realiza promisiunea, dispunea de o forță morală și materială irezistibilă, dar, în loc să-și impună principiile în

[1]) Arthur Văitoianu (1864–1956), general. Prim-ministru (sept.–dec. 1919) și ministru în mai multe rânduri.

fața Conferinței, a lăsat Conferința să i le impună pe ale ei. Nu merita să trimiți 2 milioane de soldați în Europa pentru a transfera militarismul și imperialismul de pe malul râului Spree pe malul Senei și pentru a-ți pune numele pe un tratat ce lasă Europa într-o stare încă mai deplorabilă decât cea dinainte de război, adăugând doar ruina generală. Istoria îl va judeca cu severitate, ca pe un visător lipsit de voință sau poate chiar ca pe un mistificator.

Potrivit *The Times*, Consiliul Suprem ar fi aprobat politica engleză de evacuare a Rusiei. E o știre prea rezonabilă ca să i se poată da crezare. Dar, dacă Aliații nu renunță la acea intervenție, ne putem aștepta să vedem toate statele din Est, de la Finlanda până la cele din zona Mării Negre, desprinzându-se de Antantă și încheind pacea separată cu Sovietele, imediat ce acestea vor înceta să le mai amenințe existența, căci adevărații lor inamici sunt Kolceak, Denikin[1] și cei care îi susțin.

9 OCTOMBRIE O depeșă de la Iași, adresată ziarului *Frankfurter Zeitung*, informează că, în pofida numirii unui guvern de generali, situația politică rămâne la fel de tensionată și de complicată ca și înainte. Brătianu nu consimte cu nici un preț să abandoneze conducerea efectivă a afacerilor, iar partidele de opoziție, care îl acuză că a pus țara într-o postură periculoasă și i-a paralizat activitatea economică, se gândesc să ceară sprijinul Antantei împotriva lui.

E de înțeles că regele ezită să se despartă de Partidul Liberal și să le încredințeze puterea lui Take Ionescu și generalului Averescu, care nu îi pot inspira o prea mare încredere că vor găsi o soluție în conflictul cu Antanta, astfel încât să satisfacă interesele majore ale țării. Totuși, prelungirea acestei situații –

[1]) Anton Ivanovici Denikin (1872–1947), fost general al armatei țariste și unul dintre cei mai importanți conducători ai Armatei Albe în timpul războiului civil din Rusia. În vara anului 1919 a încercat să cucerească Moscova. Armatele conduse de el au ajuns până la Don și în Crimeea, fiind responsabile de numeroase pogromuri împotriva evreilor din Ucraina și Rusia. În apr. 1920 și-a părăsit poziția de comandant în favoarea lui Piotr Nikolaevici Vranghel și s-a exilat în Occident.

oarecum analoagă cu aceea din Italia – prezintă un mare pericol, cel al blocadei economice, care ar putea provoca o explozie a nemulțumirii populare, înrăutățind atât situația Coroanei, cât și pe aceea a poporului.

Von der Goltz[1] nu are aerul că ar vrea să cedeze injoncțiunilor Antantei și guvernului german. Exemplul lui d'Annunzio e contagios. Pe de altă parte, ecoul unui acord între statele baltice și Lenin pare să prindă consistență, ceea ce ar reprezenta o mare înfrângere morală și diplomatică pentru Conferință. Aceasta l-a trimis pe generalul Mangin în misiune pe lângă Denikin pentru a-i aduce la cunoștință poziția Antantei și a se informa despre situație. Va fi însărcinat oare și să tempereze zelul acestui dictator țarist și să-l abată de la planul de restaurare completă a imperialismului rus? Să sperăm, căci ar fi timpul pentru Consiliul Suprem să pună capăt incoerențelor sale politice.

Clemenceau anunță că se va retrage de la putere după alegeri. Cine îi va fi succesor? Briand, Caillaux, Foch sau Longuet? Toate aceste soluții, chiar și cele mai îndrăznețe, sunt posibile, căci drumul care duce la decizii extreme e deja bine conturat, iar masele populare se lasă ușor și cu naivitate convinse că orice fel de schimbare ar putea aduce o ameliorare a condițiilor de trai. Suma judecăților sănătoase de care sunt capabile popoarele nu doar că nu a crescut în urma experiențelor soldaților în război, ci, dimpotrivă, a scăzut. Ne-o demonstrează ceea ce se întâmplă acum în Italia și Germania, iar poporul francez, în pofida bunului său simț natural, e mai aplecat ca toate celelalte către exaltare și exces atunci când autoritatea guvernamentală se scufundă. Revoluțiile nu se fac prin presiunea maselor, ci printr-o mână de îndrăzneți care le antrenează și sunt siguri că vor fi aclamați dacă le reușește lovitura.

[1]) Rudiger von der Goltz (1865–1946), general german; în 1919, a coordonat acțiunile militare menite să oprească înaintarea trupelor bolșevice în Letonia. După ce această înaintare a fost oprită, Aliații au insistat pentru retragerea trupelor germane din Letonia, ceea ce s-a întâmplat însă abia în 1920.

Franța e în prezent cheia de boltă care susține fragilul edificiu al păcii. Dacă aici se produc tulburări grave, întreaga construcție se va prăbuși ca un castel din cărți de joc. Fiecare dintre țări, mai ales cele anglo-saxone, își va juca propria carte și nu se va gândi decât la propria salvare, în mod egoist, după principiul „scapă cine poate". Nu suntem încă acolo, slavă Domnului, dar sunt eventualități la care trebuie să te gândești, căci, în starea în care se găsește Europa, trebuie să ne temem de tot și totul a devenit posibil. Bătrânul Thiers zicea, în 1871, la Camera Deputaților, că viitorul le aparține celor mai înțelepți. Azi, probabil ar spune exact invers.

11 OCTOMBRIE Nu doar Fiume și d'Annunzio se opun injoncțiunilor Conferinței. Von der Goltz la Mitan[1], Kemal la Erzurum[2] au propriul „fort Chabrol"[3], fără a mai pune la socoteală România și Iugoslavia, care manifestă și ele intenții de a se separa de blocul aliat. Și Italia ar putea fi constrânsă să o facă, în pofida riscului serios de a se expune blocadei economice și financiare. În ce-i privește pe conducătorii Antantei, Wilson e grav bolnav, Clemenceau simte că a venit vremea să predea frâiele puterii, iar Lloyd George e preocupat mai puțin de deliberările de la Paris, căci atenția lui e concentrată pe problema Irlandei și pe aceea a mișcării muncitorilor englezi, care nu au dezarmat decât în aparență. Avem deci motive să ne îndoim de prestigiul de care se mai bucură Consiliul Suprem, a cărui misiune e mai complicată ca oricând, reclamând o coeziune și o autoritate pe care el e departe de a le avea.

[1]) Oraș din Letonia. [2]) Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938), militar și om politic, fondatorul Republicii Turcia. La Erzurum a avut loc, între 23 iul. și 4 aug. 1918, un congres al revoluționarilor turci, la care aceștia au decis „apărarea independenței și integrității patriei-mamă", respingând ideea unui eventual protectorat al Aliaților asupra teritoriilor fostului Imperiu Otoman. [3]) Expresia desemnează un episod din istoria Franței: între 12 aug. și 20 sept. 1899, naționalistul Jules Guérain, redactor-șef al publicației *L'Antijuif*, s-a baricadat într-un imobil de pe strada Chabrol din Paris în semn de protest față de intenția premierul Pierre Waldeck-Rousseau de a revizui procesul căpitanului Alfred Dreyfus.

Și în Senatul francez, și la Cameră se cere dezarmarea completă a Germaniei, ca și când de acolo ar veni pericolul. Adevăratul pericol pentru Franța este, înainte de toate, depresiunea financiară, pe care frumoasele discursuri ale lui Viviani[1] și Bourgeois[2] nu reușesc s-o disimuleze, la care se adaugă fragilitatea operei Conferinței de pace, evidentă pentru toată lumea. Nu doar că se pierde un timp prețios cu consolidarea ei, dar se comite greșeală după greșeală, ceea ce riscă să o demoleze. Faimosul cordon sanitar împotriva bolșevismului ar fi putut fi azi o realitate dacă li s-ar fi recunoscut independența statelor baltice și pe a Ucrainei și dacă s-ar fi rupt pe față legăturile cu Kolceak și Denikin, care compromit Antanta și o costă mai multe miliarde decât ar putea recupera vreodată de pe urma restaurării țarismului. Ar fi de-a dreptul stupefiant să afli că independența respectivelor state a fost recunoscută de Lenin. Conferința îngreunează cât poate, fără să ofere vreun motiv, reorganizarea Ungariei, strivește sărmana Austrie pentru a le face pe plac cehilor, care mâine le vor face ochi dulci slavilor din Est, ruinează tot ce poate în Germania, care îi e debitoare și a cărei datorie a mai crescut cu 800 de milioane, cheltuielile unei ocupații inutile, le contestă românilor un drept de care ea însăși a uzat din plin, cel de a recupera din Ungaria materialul de transport ce le fusese luat, în fine, nu rezolvă nici o problemă, își nemulțumește și amicii, și inamicii și lasă să plutească o neîncredere deconcertantă asupra destinelor tuturor. Deja nu mai știm încotro ne îndreptăm.

18 OCTOMBRIE Unele depeșe anunță capitularea Kronstadtului[3], evacuarea Petrogradului și o revoltă a muncitorilor din Moscova împotriva Sovietelor. Nu e cazul să ne grăbim să ve-

[1]) Rene Viviani (1863–1925), om politic francez, membru al Adunării Naționale; între 13 iun. 1914 și 29 oct. 1915 a fost prim-ministrul Republicii Franceze. [2]) Léon Bourgeois (1851–1925), economist și om politic francez, membru proeminent al Partidului Radical francez, de orientare socialist-liberală; membru al Adunării Naționale a Franței, a fost unul dintre promotorii principiului taxării fiscale progresive. Prim-ministru între 1 nov. 1895 și 29 apr. 1896. [3]) Oraș rusesc pe insula Kotlin.

dem în aceste știri iminența căderii regimului bolșevic și apropiata restaurare a puterii imperiale, pe care doi mari duci și-o dispută deja. Între Petrograd și Moscova, distanța e mare, iar țarismul nu are adepți în Rusia decât printre aceia care au profitat și speră să mai profite de pe urma lui. E un număr infinit mai mic decât al celor care au avut de suferit și care nu vor reintra în jug cu ușurință, lăsându-se convinși prin persuasiune. Teama de un regim opresiv nu a dispărut. Ce s-ar putea spune despre blocada pe care Antanta a instituit-o asupra Rusiei și la care îi invită să se alăture pe neutri și pe germani? Sper că Elveția, în pofida tuturor riscurilor pe care și le asumă, va refuza să se asocieze acestei măsuri, pe cât de odioasă, pe atât de nejustificată, și că va demonstra că există măcar un singur popor pentru care demnitatea, compasiunea și conștiința nu au dispărut cu desăvârșire. E deja destul de trist să constați că singurele proteste împotriva acestei ignominii vin din tabăra socialistă și că toate bisericile creștine păstrează tăcerea.

Se spune că guvernul României ar fi dispus să susțină Ucraina în lupta împotriva lui Denikin, ceea ce nu e deloc surprinzător, fiindcă acesta din urmă a refuzat să recunoască alipirea Basarabiei la România.

La București, se semnalează o intensă activitate a englezilor și americanilor în scopul de a pune mâna pe bogățiile miniere ale României, pe terenurile petrolifere mai ales, care azi au ajuns să aibă o foarte mare importanță. N-ar trebui să ne agităm prea mult, dacă interesele statului nu sunt lezate. Exploatarea intensivă a acestor bogății necesită capital, tehnică și facilități de export pe care, pentru moment, românii nu le au. Exploatat pe scară mare, petrolul ar putea contribui decisiv la dezvoltarea țării.

Camera franceză își încheie existența așa cum a trăit, fără demnitate, iar Clemenceau o tratează cu disprețul pe care îl merită. Scene tumultuoase au avut loc acolo în aceste zile, nu cauzate de grija față de patrie, ci de simple preocupări electorale. Klotz nu se gândește nici măcar să declare onest la Cameră ce intenții are cu bugetul, pe care îl estimează la doar 20

de miliarde și pentru care nu există încasări decât în valoare de 10 milioane. Face mare caz de creanțele pe care Franța le are în străinătate, care sunt însă, ca să zicem așa, inexistente și întreține un optimism care arată o lașitate criminală.

Viitoarea Cameră riscă să semene leit cu predecesoarea dacă șovinismul manifestat cu ocazia campaniei electorale va avea câștig de cauză în alegeri. Dacă se va întâmpla așa, numai strada va mai putea să aibă o reacție.

21 OCTOMBRIE Se anunță că s-ar fi ajuns la un acord între România și Serbia în diferendele privitoare la tranzit și la pașapoarte, iar în ceea ce privește Banatul, se vor supune arbitrajului. Acest guvern românesc de generali debutează destul de bine. Cel puțin înțelege că nu putem fi în război cu toată lumea și că trebuie să ai măcar un vecin bun. Pe de altă parte, se pare că reprezentantul american la Budapesta ar fi fost nevoit să intervină cu mijloace militare pentru a împiedica jefuirea muzeelor de către trupele române de ocupație. Delegatul Diamandi[1], care s-a compromis autorizând aceste excese, a fost rechemat și înlocuit. Să sperăm că succesorul lui va avea mai multă grijă de buna reputație a țării.

Se discută despre un împrumut românesc în Elveția. Unele ziare vorbesc doar despre un avans de 30 de milioane, plătibili în grâu și petrol, altele vorbesc despre 300 de milioane pe termen lung. Mă tem că băncile elvețiene ezită să se angajeze la o sumă așa de mare după nefericita aventură pe care au avut-o cu împrumutul de 42 de milioane pentru Austro-Ungaria, acum doi ani, pe care moștenitorii fostei Monarhii refuză să-l recunoască.

Viena continuă să implore pâine și cărbuni, țipă cu disperare, iar Consiliul Suprem a decis să numească un comisar. Să dea Domnul ca acesta să fie capabil să prevină o catastrofă, care, în aceste condiții, ar fi o crimă.

[1]) Reîntors în România după episodul arestării sale de către bolșevici la Petrograd, Constantin Diamandi a fost numit, în aug. 1919, înalt comisar al guvernului român în Ungaria.

24 OCTOMBRIE Deși Lloyd George i-a invitat stăruitor pe americani să-și ia partea lor din tortul otoman, yankeii nu par deloc dispuși să se aventureze și mai mult în complicatele intrigi europene. Își spun, fără îndoială, că, dacă John Bull și-a cam stricat stomacul prin anexiuni, atât de tare, încât acum refuză orice fel de hrană, nu e cazul să și-l strice și pe-al lor cu pilaful otoman, care nu li se pare atrăgător și căruia i-ar prefera cu certitudine o felie nouă din Mexic, de pildă aceea care cuprinde terenurile petrolifere. Refuzul american nu trebuie interpretat ca un scrupul de conștiință, așa cum nici oferta lui Lloyd George nu este un act de generozitate, aceste sentimente le sunt străine ambelor părți.

Administrația franceză a Sarre-ului este așa cum era de așteptat, cu nepriceperea sa înveterată și tendințele ei de a franciza regiunea cu orice preț. Nici în Alsacia-Lorena nu e mai abilă, de acolo se primesc plângeri aproape în fiecare zi. Protestele sunt puse pe seama propagandei nemților, dar alsacienii sunt de altă părere.

Telegramele anunță sinuciderea la București a generalului Holban[1], comandantul trupelor de ocupație din Ungaria. Nu se precizează motivele sinuciderii, dar se prea poate să nu fi fost străin de excesele comise în Ungaria, care au pus guvernul român în mare dificultate. Acesta din urmă tinde, în mod evident, să reînnoade bunele legături cu Consiliul Suprem, care, la rândul lui, într-o notă recentă, dă de înțeles că va face concesiuni în chestiunea controlului minorităților, imediat după ratificarea Tratatului de la Saint-Germain de către România. Uneori teama e un bun sfătuitor.

Poimâine, poporul elvețian va fi chemat să-și reînnoiască Consiliul Național. Aceste alegeri promit să fie aprig disputate,

[1]) Ștefan Holban (1869–1939), general, comandant al Diviziei a VI-a care a participat la operațiunea militară împotriva regimului Béla Kun. După ocuparea Budapestei de trupele române, a fost guvernator al acestui oraș. Știrea despre sinuciderea sa, sub motiv că fusese pus sub anchetă de autoritățile române pentru abuzuri comise în calitate de guvernator al Budapestei, a fost doar unul dintre zvonurile false care au circulat în epocă.

așadar e dificil să faci pronosticuri asupra rezultatului lor, care ar putea să ne scutească de surprize cum ar fi un contingent de aleși socialiști dublu sau chiar triplu, în ciuda descoperirii și publicării unui manifest revoluționar adresat germanilor din Sungburschen-ul elvețian, îndemnându-i la o revoltă generală pe 7 noiembrie. Spre deosebire de romanzi, care au un program democratic clar și precis, excluzând etatismul și orice fel de dictatură de sus în jos, elvețienii de limbă germană se prezintă în fața electoratului fără prea multă coeziune sau unitate de vederi. Statistica acestui scrutin va permite măcar evaluarea forței de care dispun partidele și ne vom putea da seama dacă principiile ordinii mai întrunesc majoritatea, astfel încât să poată ține piept elementului subversiv. Nu trebuie să ne păcălim, însăși noțiunea de stat se află în regres, chiar dacă, în Elveția, ea nu e decât rezultanta voinței populare. Aceasta este, în rezumat, platforma asupra căreia alegătorii sunt chemați să se pronunțe duminica viitoare.

26 OCTOMBRIE Ieri, la Vincennes, a fost împușcat Lenoir[1], un paralitic muribund, o adevărată epavă umană, după 15 zile de atroce agonie. Se pare că în anumite conștiințe nu mai există nimic omenesc, iar valorile umane nu mai au nici o trecere.

Guvernul englez a fost pus în minoritate pe o problemă de ordin cu totul secundar. E foarte probabil că totul se va aranja, dar e un semn că membrii Camerei Comunelor vor să recâștige controlul pe care îl cam pierduseră în ultima vreme.

Domnul Clemenceau va pronunța în curând un discurs la Strasbourg, o apoteoză a politicii sale și totodată un program electoral, care îi va asigura, fără îndoială, Camera pe care și-o dorește. Nu se zărește nicăieri un curent de opoziție destul de

[1]) Pierre Lenoir, fiul unui bogat publicist parizian și primar al localității Saint-Quentin-sur-le-Homme, fusese reformat din armata franceză în 1916, pentru insuficiență cardiacă. Implicat, alături de Paul Bolo, Charles Humbert și Guillaume Desouches, în afacerea finanțării publicației *Le Journal* cu fonduri provenind din băncile germane, a fost condamnat la moarte și executat la 24 oct. 1919. În același proces, Humbert fusese achitat, iar Desouches, condamnat la cinci ani de închisoare.

serios, nici chiar la socialiști, pentru a putea opri carul triumfal al Părintelui Victoriei, ce îl va purta, dacă și-o va dori, până la președinția Republicii.

30 OCTOMBRIE Alegerile din Elveția s-au terminat, iar rezultatul consultării populare e mai degrabă dătător de încredere. Potrivit reprezentării proporționale, fiecare partid primește numărul de locuri la care are dreptul, iar noul Consiliu Național va putea fi considerat o imagine fidelă a voinței populare. Lunga hegemonie a partidului radical a luat sfârșit. A atins cu greutate numărul de 63 de aleși, în loc de 108. Socialiștii au 39 de locuri, în loc de 20, și intră în scenă un nou partid, cel țărănesc, cu 27 de reprezentanți. Această masă compactă de 150 de deputați moderați și conservatori e o garanție serioasă împotriva tentativelor de a crea dezordine pe care le-ar putea încerca socialiștii. Încă o dată, poporul elvețian își afirmă caracterul său conservator, inamic al oricărei violențe, dar decis să abordeze problemele sociale în spiritul dreptății și solidarității.

Petrogradul, a cărui cădere e dată de luni de zile ca iminentă, încă rezistă. Frica de o restaurare a țarismului sub patronajul Consiliului Suprem îi furnizează lui Trotki mai mulți soldați decât poate trimite Antanta în sprijinul protejaților ei. Cât despre proiectata blocadă împotriva Rusiei Sovietelor, aceasta provoacă peste tot, în Germania, în tabăra neutrilor și chiar printre Aliați, respingerea violentă pe care o merită. Germanii spun că au suferit prea mult ei înșiși pentru a avea inima să le impună altora aceeași suferință.

Departe de a se redresa, cursul de schimb francuzesc continuă să scadă și a ajuns cu mult sub cel al Belgiei, unde se vorbește mai puțin, dar se lucrează mai mult. La Paris, moneda de argint e aproape de negăsit. Dispariția ei, foarte ușor explicabilă, a provocat multă agitație și a dus la o explozie de nemulțumire. Se apropie clipa când va trebui să i se spună țării adevărul ținut ascuns, anume că Franța e la fel de ruinată ca Germania și că aceasta din urmă nu va putea plăti nimic sau aproape nimic, căci datoria sa și obligațiile impuse prin tratate

depășesc cu mult avuția națională. Aceste fapte nu-l împiedică pe Clemenceau să pregătească pentru anul viitor un program militar pe care bugetul nu-l va putea suporta niciodată. Se jonglează cu miliardele, prefigurând astfel dezastrul finanțelor Franței, cu inevitabilele sale consecințe politice și sociale.

O depeșă din Berlin vorbește despre tulburări la București, unde armata ar fi intervenit pentru a împiedica mulțimea să năvălească în Palatul Regal. Take Ionescu ar fi făcut, într-o adunare publică, remarci injurioase la adresa regelui, însă asta mi-e greu să cred, fiindcă ar însemna o ruptură totală a viitoarelor sale legături cu dinastia. Pentru ca Take Ionescu să-și asume acest rol de revoluționar ar trebui ca situația internă să fie foarte proastă, ceea ce nu rezultă însă din informațiile care ne parvin din România. Cred mai degrabă că această depeșă e fie o pură invenție, fie foarte exagerată.

5 NOIEMBRIE Discursul ținut de Clemenceau la Strasbourg, regizat în stil mare, nu diferă cu nimic de cele dinainte: „Pacea de la Versailles e o pace a dreptății, militarismul prusac a fost zdrobit, finanțele Franței se vor redresa, iar patriotismul francez va birui bolșevismul și barbaria." Toate astea ni le mai spusese și înainte și nu merita osteneala să se ducă până în Alsacia ca să le repete. Un pasaj nou merită totuși să i se dea atenție: „E nevoie ca muncitorii să aibă un loc important în exercitarea puterii și să fie cointeresați la succesul întreprinderilor prin atribuirea unei părți din proprietate." Această concesie tardivă făcută programului socialist e semn că Clemenceau are câteva îndoieli cu privire la eficiența violenței în rezolvarea problemelor sociale și că-și dă seama că acest procedeu, care nu i-a reușit decât prea puțin în domeniul politic, va fi și mai puțin folositor pentru a-i reconcilia pe muncitori cu patronii. E o recunoaștere a faptului că presiunea venită de jos nu poate fi stăvilită cu forța. S-a văzut asta în Anglia, unde socialiștii au înregistrat un enorm succes la alegerile pentru consiliile municipale. Presa burgheză e mai consternată de acest succes decât vrea să recunoască.

O altă problemă, mai urgentă, este aceea a aprovizionării Europei cu pâine și cărbuni. Conferința economică de la Londra face eforturi să o rezolve, dar diminuarea producției americane o face aproape insolubilă. Detaliile furnizate de delegații englezi cu privire la foametea care face ravagii în regiuni întregi sunt șocante. Iată o conferință care ar fi trebuit să se desfășoare înaintea celei de la Paris: să salvezi de la moarte milioane de ființe omenești e mult mai urgent decât să atribui Fiume unui stat sau altuia ori să-l judeci pe Kaiser.

1920

20 IANUARIE Întors în România încă din noiembrie, împreună cu Majestatea Sa regina Maria, mi-am reluat postul de la Curte și nu am mai putut, vreme de două luni, să continui acest jurnal.

De atunci, Clemenceau s-a prăbușit în chip patetic după ciocnirea cu antipatiile parlamentarilor pe care îi teroriza. În loc de Capitoliu, unde se aștepta că va fi purtat în aclamațiile mulțimii, a fost exilat pe stânca tarpeiană.[1] În lipsa unei noi prăzi, Tigrul s-a devorat pe sine însuși. Consiliul Suprem, în care era factorul determinant, va trebui să se gândească la o nouă orientare, mai puțin autoritară și mai prudentă, să repare pe cât posibil greșelile comise, să le dea popoarelor posibilitatea de a trăi în pace unele cu altele și de a-și reconstitui economiile aproape distruse. Dacă nu se va ajunge la un acord între Aliați referitor la această operă de pacificare generală și de reorganizare a producției, rolul Consiliului Suprem va lua sfârșit, fiecare stat își va relua libertatea de acțiune, așa cum Statele Unite au făcut-o deja, iar politica mondială va merge în derivă, fără nici o altă reglementare decât interesele particulare. O asemenea eventualitate e de-a dreptul înspăimântătoare, dar încă mai putem spera că oamenii de stat francezi care vor prelua puterea vor ști s-o îndepărteze. Sunt de dorit rectificări la tratatele deja încheiate, ca și o apropiere și un acord cu Rusia sovietică, în continuare o amenințare pentru

[1]) Aluzie la proverbul francez *„il n'y a pas loin du Capitole à la roche Tarpéienne"* („de la Capitoliu la stânca tarpeiană e cale scurtă"). În Roma antică, stânca tarpeiană era locul de unde erau aruncați în gol condamnații la moarte.

Europa și pentru Indii. Kolceak, Denikin, Iudenici[1] sunt definitiv înfrânți. Va putea oare cordonul sanitar de la Baltica la Marea Neagră să facă față unui atac al Armatei Roșii? Aceasta depinde mai ales de polonezi, dacă sunt bine susținuți de Antantă și dacă vor ști să câștige sprijinul vecinelor Lituania și Ucraina, respectându-le dreptul la propria existență. Cât despre români, deși ei sunt doar indirect în cauză, vor rămâne în expectativă atâta vreme cât Lenin nu le va contesta Basarabia, așa cum greșit a procedat Denikin. Prudentul Albion e pe cale să ia în calcul începerea negocierilor cu Moscova și nu-i va cere lui Lenin decât un singur lucru: garanții de sinceritate.

Ungaria și Turcia încă așteaptă să afle cu ce fel de sos vor fi mâncate, mai precis care vor fi amputările teritoriale ce le vor fi impuse. Aceste reglementări teritoriale vor fi laborioase, mai ales în cazul Turciei, din cauza intereselor divergente ale celor care mânuiesc scalpelul. În ce privește conflictul italo–iugoslav, e ca pânza Penelopei, nu i se poate vedea capătul, în pofida eforturilor depuse de Nitti.

Cum era de prevăzut, Wilson a slăbit contactul cu Conferința, lăsându-i pe Aliați într-o poziție și mai ingrată. Aceștia vor lăsa pe seama Ligii Națiunilor finalizarea problemelor pe care nu au reușit ei să le rezolve. Dar va putea Liga să facă mai mult, în condițiile în care nu este în măsură să aplice sancțiunile indispensabile?

Lovitura de stat de la Berlin, care a adus reacțiunea la putere în capitală, nu e decât consecința exasperării germanilor față de cererile de a fi predați cei vinovați. Junkerii n-au întârziat să se folosească de acest pretext pentru a agita spiritele și a încerca să răstoarne guvernul. Mă îndoiesc că vor reuși, e prea devreme ca militarismul să ridice iar capul, cu siguranță că Germania își va pune la punct nebunii. Dar Aliații ar trebui să înțeleagă azi că, fragilizând regimul Ebert prin umiliri

[1]) Nikolai Iudenici (1862–1933), general rus, conducător al Armatei Albe de nord-est; în nov. 1919, Armata Roșie aflată sub conducerea lui Troțki i-a înfrânt trupele, care s-au refugiat în Estonia, de unde ulterior au fost evacuate de britanici. Iudenici s-a stabilit apoi în Franța.

exagerate, au lucrat împotriva propriului interes. Predarea Kaiserului, care n-ar fi fost decât o provocare în plus, a fost refuzată cu curaj de mica Olandă, căreia ar trebui să-i fim recunoscători pentru demnitatea ei, iar nu s-o amenințăm.

Venirea la putere a generalului Averescu e o ușurare pentru toți românii preocupați de viitorul țării lor, căci îi scapă de un guvern al experimentelor, suspectat că se afla la remorca a doi miniștri (domnii Lupu[1] și Mihalache[2]), care îl conduceau, pe furiș, spre bolșevism. Va fi generalul Averescu pacificatorul și reorganizatorul pe care țara îl dorește? E greu de spus, dată fiind componența guvernului său, de pe acum decepționantă.

17 MAI Iată că s-au făcut șase luni de când m-am întors la București și, din tot ce am văzut și auzit în jurul meu, nu am putut constata nici o schimbare în bine, nici în privința clarviziunii guvernanților, nici în mentalitatea poporului, care e, mai mult ca oricând, înclinat către soluții violente, nutrind speranța nebună că o răsturnare a vechii ordini ar putea aduce o ameliorare a vieții lui. Această iluzie domnește în întreaga lume, întreținută de slăbirea legăturilor în interiorul Antantei, fapt interpretat ca o dovadă de neputință. Ce concluzii poți să tragi din sterilitatea lucrărilor Conferinței, dacă nu că a intrat pe un drum fără ieșire, că și-a luat iluziile drept realitate și că s-a simțit prea sigură de puterea ei pentru a se preocupa de oprirea cursului fatal al evenimentelor? De fapt, nimeni nu e mulțumit de opera sa, nici măcar învingătorii, nimeni nu își acceptă soarta așa cum i-a fost fixată, iar germenii discordiei fermentează peste tot, exercitându-și mai mult ca oricând ac-

[1]) Nicolae Lupu (1876–1947), medic și om politic român, fondator, alături de Ion Mihalache, al Partidului Țărănesc, iar ulterior unul dintre liderii Partidului Național-Țărănesc. [2]) Ion Mihalache (1882–1963), învățător, combatant în Primul Război Mondial; în 1919 a fondat Partidul Țărănesc, care, în 1926, a fuzionat cu Partidul Național Român condus de Iuliu Maniu, constituind Partidul Național-Țărănesc. În 1947, în urma „Înscenării de la Tămădău", Ion Mihalache a fost arestat, împreună cu Iuliu Maniu și alți țărăniști, de comuniști; a murit în 1963, în închisoarea de la Râmnicu-Sărat.

țiunea distructivă. Misiunea acestei Conferințe a fost cu adevărat uriașă: să creeze o nouă Europă, aproape o lume nouă. În loc să și-o simplifice, să și-o ușureze prin aplicarea riguroasă și inflexibilă a unor principii juste și sănătoase, și-a complicat-o tratându-i preferențial pe unii, arătându-se excesiv de riguroasă cu alții și mai ales preocupându-se egoist să-și asigure o parte cât mai mare din pradă și să construiască o Europă în care nu e loc decât pentru Marii Aliați. E foarte departe de concepția lui Wilson și a Societății Națiunilor, așadar se explică dezgustul acestuia pentru politica cu vedere scurtă și dominată de pofte, al cărei eșec îl prevede. Acest eșec, în ciuda iluziilor ce încă mai subzistă, pare din ce în ce mai sigur dacă se vor încăpățâna pe calea urmată până acum.

Dintre toate națiunile care au participat la război, Franța e cu siguranță cea mai de plâns. Ea a suferit cel mai mult și este victima cea mai nefericită. Finanțele țării sunt ruinate pentru multă vreme. Orice ar face, e puțin probabil că va reuși, doar prin propriile resurse, să se repună pe linia de plutire în absența unui ajutor din partea Aliaților și a unor indemnizații substanțiale plătite de germani, care însă stau sub semnul incertitudinii. Conferința de la Spa[1], anunțată pentru luna viitoare, îi va aduce câteva clarificări pe această temă, dar mă tem că îi va provoca și decepții. Între redresarea economică a Germaniei, care i-ar permite să plătească despăgubirile cerute, și temerea de a vedea că renaște și coșmarul unei revanșe, Franța ezită, neștiind care din cele două rele e mai de temut. Aceasta e dilema în fața căreia se află: fie Germania va plăti și va redeveni puternică și amenințătoare, fie nu va plăti, iar atunci învingătorul va intra în faliment. Merită amintită aici teza lui Pierre Hamp[2], în lucrarea sa recentă, *Victoria mecanică*:

[1]) La Conferința de la Spa (5–16 iul. 1920) s-a stabilit, printre altele, modul în care urmau să fie repartizate între statele îndreptățite reparațiile plătite de Germania. [2]) Pierre Hamp (pseudonimul lui Henri Bourrillon, 1876–1962), scriitor francez autodidact, socialist, dreyfusard și pacifist, a scris numeroase lucrări despre condițiile de trai ale

„Victoria reală și definitivă va aparține acelui popor care va munci mai mult." Degeaba încearcă să-și imagineze combinații financiare, degeaba face apeluri disperate la solidaritate, la interesul întregii omeniri, Franța nu va reuși să iasă din această alternativă fatală care, și într-un caz, și în celălalt, reprezintă o amenințare pentru viitorul ei.

Dacă, de cealaltă parte, luăm în calcul interesul Germaniei, impresia pe care o dă este că nu va refuza să plătească, în măsura posibilităților ce-i vor fi lăsate, și că, neputincioasă cum este în prezent, nu va dori decât să tragă de timp până când o conjunctură mai favorabilă îi va permite să ceară, cu oarecare șanse de succes, o revizuire a pretențiilor Antantei. Asta reiese din atitudinea sa prezentă. Conjunctura favorabilă poate să se producă dintr-o izolare politică a Franței, din tulburările ce pot izbucni acolo sau în altă parte, din neputința Aliaților de a aplica tratatele de pace sau din atitudinea Rusiei, care va fi mereu un punct de sprijin pentru cei nemulțumiți. Ce bine ar fi dacă s-ar gândi cineva la un acord direct și sincer între Franța și Germania, pentru refacerea lor simultană printr-o cooperare loială, în spiritul întrajutorării și al concesiilor reciproce! O altă condiție a refacerii Franței ar fi un efort mai susținut, un spirit de sacrificiu mai mare din partea claselor avute. Ultimul împrumut, cu slabele sale rezultate, e o decepție, prin comparație cu rezultatele împrumuturilor italian și românesc. Rentierul francez se sustrage de la datoria civică și se ascunde în spatele argumentului comod că neamțul trebuie să plătească. Procedând așa, capitalismul își semnează propria condamnare.

Când trenul regal cu care am revenit la București a ajuns la noua frontieră a României, era noapte și se auzea un cor de voci femeiești care cântau una dintre acele doine melancolice ce descriu atât de bine sufletul poporului român. Era un semn de simpatie față de regina Maria, ceea ce mi-a produs o vie emoție.

muncitorilor din epoca sa, printre care și monumentala *La Peine des hommes* (în 30 de volume). Volumul IV al acestei cărți se intitulează *La victoire mécanicienne* și a apărut în 1920.

Nu era cântecul de bucurie la care te-ai fi putut aștepta după realizarea idealului național, ci o zicere dureroasă și tandră, ecoul trecutului pe care evenimentele din prezent încă nu l-au stins. Cele șase luni pe care le-am petrecut deja la București mi-au arătat că momentul cântecelor de bucurie încă nu a venit, că rănile războiului sunt încă deschise, iar inimile sunt încă apăsate de griji grele. În viața socială, imoralitatea și goana nestăvilită după plăceri se arată fără rușine la lumina zilei, spre marea indignare a oamenilor onești. Egoismul și rivalitatea între partide cresc cu fiecare zi în detrimentul binelui comun, pentru care nimeni nu vrea să se sacrifice. În viața economică, vezi doar neînțelegerea intereselor țării de către autorități, sabotarea exporturilor de petrol și lemn, care ne-ar putea ușura povara, risipă și greve. Acel *cântec de jale*[1], pe care nu l-am înțeles atunci când am trecut granița, îl înțeleg azi. Răul de care a suferit România e încă prezent, cerându-și vindecarea de la orbi și de la surzi.

În acest moment suntem în plină campanie electorală pentru reînnoirea Camerei. Nu se știe care va fi rezultatul, căci lupta e aprinsă. Dacă noua Cameră va semăna cu cea veche și va perpetua spectacolul luptelor de clasă și al incoerenței, va trebui să ne așteptăm la conflicte serioase, chiar tulburări, cărora numai o dictatură le-ar putea pune capăt. Socialismul revoluționar, care, în urmă cu cinci ani, era inexistent în România, a luat proporții neașteptate datorită sprijinului guvernului precedent. Acesta nu doar a tolerat, ci a facilitat acțiunile de sabotaj din serviciile publice și din industrie, azi paralizate și dezorganizate. Grevele se succedă una după alta, sub pretextul revendicărilor profesionale, dar cu scopul evident de a răsturna totul. Țăranii, cărora li s-a dat în sfârșit dreptul de a împărți marile moșii în condiții foarte favorabile, se arată deocamdată cuminți, în pofida sugestiilor socialiștilor care le șoptesc la ureche că pământul este al lor și că nu e nevoie să-l plătească. Dacă rezistă la aceste ispite și rămân liniștiți, România poate fi mândră

[1]) În română în manuscris.

de ei, căci o vor fi salvat de două ori, de pericolul extern și de cel intern. Să sperăm că vor vota cu toții pentru lista guvernamentală și că, prin acest sprijin, generalul Averescu va fi în măsură să readucă ordinea în stradă, calmul în spirite și munca în ateliere și la câmp.

De la fereastra biroului meu văd trecând mulțime de oameni ce n-au aerul că ar fi tulburați de grijile zilei de mâine. Fețele sunt nepăsătoare, mai degrabă vesele și nimic nu trădează duritatea timpurilor pe care le trăim. Se trăiește doar în prezent, cu frivolitate, după doctrina epicuriană *carpe diem*.

Regele și regina au plecat zilele astea să asiste, la Putna, în Bucovina, la un serviciu religios la mormântul lui Ștefan cel Mare. De acolo se duc în Basarabia, unde domnește nemulțumirea ca urmare a erorilor comise de personalul administrativ. Un deputat basarabean, Stroescu, semnalase aceste abuzuri la Cameră, dar i s-a închis gura. Lipsa de funcționari conștiincioși și bine pregătiți se simțea dinainte de război, azi se simte de două ori mai mult, în toate instituțiile. Răposatul rege Carol credea că prima condiție pentru a pregăti unirea Ardealului era să se creeze în Regat o administrație model, astfel încât unirea să apară în ochii transilvănenilor ca fiind într-adevăr profitabilă. Cucerirea cu armele e incompletă dacă nu i se adaugă o mai bună stare de lucruri și dacă populația nu este mulțumită. Germanii au constatat asta cu alsacienii, de același neam cu ei. Extinzând în noile provincii adăugate României vechea noastră rutină, indiferența noastră față de cei sărmani, provocăm mai întâi indispoziție, apoi degajarea afectivă, iar în cele din urmă revolta. Dacă se va întâmpla asta, va fi, în ochii Europei, un veritabil faliment moral.

19 MAI O depeșă de la Berna anunță că poporul elvețian a votat aderarea la Societatea Națiunilor. Pentru mine, e o mare ușurare, căci ultimele știri lăsau să se întrevadă posibilitatea unui refuz, care ar fi fost nu doar renegarea tradiției noastre seculare și a rolului nostru natural de susținere a apropierii între popoare și rase diferite, ci și un germene de disoluție a

legăturilor noastre federale, la care trebuie să ținem înainte de orice. Fără îndoială că acestea au fost considerațiile ce au prevalat și nu pot decât să mă bucur pentru iubita noastră Elveție.

31 MAI Alegerile pentru Camera Deputaților, care tocmai s-au încheiat în Vechiul Regat, Bucovina și Basarabia, îi dau generalului Averescu o majoritate confortabilă. Rezultatul celor din Ardeal, care încă nu au început, nu-i va fi probabil la fel de favorabil, dar nu va putea să-i diminueze prea mult majoritatea parlamentară.

Ceea ce atrage în primul rând atenția la acest rezultat este prăbușirea vechilor partide, care nu mai obțin decât câțiva reprezentanți și ies absolut șifonate din consultarea populară. Este o pedeapsă dreaptă pentru egoismul și spiritul lor de castă, țara nu mai crede în frumoasele lor promisiuni, și-au trăit traiul. Adevăratul stăpân al situației este astăzi țăranul, care reprezintă trei sferturi din populație și devine astfel factorul preponderent în alegeri. El i-a dat încrederea sa generalului Averescu și i-o va da în continuare, mai ales dacă reformele pe care guvernul lui le pregătește vor răspunde nevoilor reale ale populației rurale. Va fi esențial ca Partidul Poporului, improvizat de generalul Averescu, care nu are nici cadre, nici organizare, să fie la înălțimea acestei misiuni, enormă și dificilă: să reformeze în profunzime administrația, să restabilească echilibrul bugetar, să calmeze spiritele și să încurajeze munca. Nu va putea să-i facă față decât apelând la concursul tuturor elementelor sănătoase și capabile și mai ales încercând să-și ralieze Partidul Național din Transilvania, fără de care riscăm să vedem acțiunile legislative paralizate de dezbateri sterile și, ceea ce ar fi și mai grav, să se creeze în Ardeal un focar de nemulțumire și de disidență. Soarta României e în mâinile generalului Averescu. Poate, dacă este bine anturat și dacă nu are în vedere nimic altceva decât binele general, să obțină într-un timp scurt o ridicare rapidă a țării. Ce frumos ar fi să vedem că omul țăranilor instaurează un regim de înțelepciune și justiție pentru acest popor care l-a așteptat degeaba de la vechile partide

și să asistăm la această inversare de roluri ce îi transformă pe foștii oprimați de ieri în salvatorii patriei! Ar fi o revanșă în fața claselor conducătoare care și-au ratat misiunea și care merită să fie descalificate. În acea zi vom avea cu adevărat România Mare, prosperă și fericită.

1 IUNIE Tratatele impuse învingătorilor vor putea oare să fie executate, iar noi vom putea avea în sfârșit pacea? Întrebarea e încă deschisă după un an și jumătate de incertitudini, iar premisele nu sunt deloc favorabile. Despăgubirile germane sunt încă subiectul unor discuții anevoioase între Aliați. Se vorbește de 120 de milioane în aur, dar Germania protestează și declară că această cifră depășește cu mult posibilitățile ei de plată. Chestiunea se va dezbate la Spa, la sfârșitul lunii. Cum să le dovedești germanilor că pot să se achite de această uriașă povară? E foarte dificil, la fel și să le-o impui prin constrângere. Franța găsește că partea ce îi revine e prea mică (55%) comparativ cu gaura amețitoare pe care trebuie să o acopere și refuză orice concesie. Anglia, cu 25%, păstrează o tăcere semnificativă. Cât despre ceilalți Aliați, ei consideră, nu fără dreptate, că procentul de 20% ce le rămâne este suprema nedreptate. Le va fi foarte greu să se înțeleagă.

O altă importantă preocupare e pacea cu Turcia. S-a tăiat în toate părțile din cearșaful otoman, dar nu mai știu cum vor coase la loc. Mustafa Kemal devine îngrijorător, are legături cu bolșevicii, declară nule toate tratatele semnate de sultan și sfidează deschis Antanta, care se preface că îl ignoră. Ar fi nevoie de mulți soldați pentru a face ordine acolo, dar de unde să-i iei?

Lloyd George l-a primit pe Krasin[1], delegatul Sovietelor, e un semn al timpurilor. Cum nu se poate trimite o armată în sprijinul polonezilor, care, după un început strălucit, sunt con-

[1]) Leonid Krasin (1870–1926), inginer, om politic și diplomat sovietic. Comisar al poporului pentru comerțul exterior (1920–1924). În mart. 1921, a semnat în numele URSS Tratatul de comerț anglo-sovietic, care prevedea, printre altele, deschiderea porturilor sovietice pentru navele britanice. V. și *infra*, însemnarea din 28 mart. 1921.

strânși să se retragă, se caută să li se vină în ajutor indirect, prin diplomație, dar e puțin probabil că Lenin se va lăsa prins în această capcană. E un fanatic și nu va renunța la propaganda lui decât dacă e învins sau răsturnat de la putere.

Papa a lansat o enciclică pentru reconciliere creștinească și pace. Dorință pioasă, care se va duce alături de cele 14 puncte ale lui Wilson.

4 IUNIE Orice hegemonie a unui stat e insuportabilă, provoacă frica și invidia altor state, care, pentru a i se sustrage, se apropie, se coalizează și nu așteaptă decât ocazia favorabilă pentru a ataca. Motivele sunt lesne de înțeles. Așa s-au format Sfânta Alianță împotriva lui Napoleon și Antanta împotriva împăratului Wilhelm. În această din urmă coaliție, motivele care au determinat înțelegerea Aliaților au fost foarte diverse și se inspirau mult mai puțin din principii de ordin moral decât din interesele proprii fiecăruia dintre ei. Franța dorea să redobândească Alsacia-Lorena și să scape de tutela economică a Tratatului de la Frankfurt[1]. Anglia, în pofida declarațiilor miniștrilor săi, nu avea alt scop decât pe acela de a elimina o rivalitate comercială și industrială care îi punea în pericol supremația economică. În fine, Rusia a cedat promisiunilor ademenitoare de dominație a sa asupra Bosforului. În toate acestea nu vedem decât o coaliție de ambiții și de interese de mare anvergură, care e suficientă ca explicație pentru cauzele ultimului război, fără să mai fie nevoie de recursul la argumente morale, căci ele n-ar fi fost niciodată atât de importante încât să declanșeze catastrofa, în absența tentației reprezentate de interesele concrete și tangibile urmărite de fiecare dintre Aliați. Încercuirea Germaniei era vizibilă de multă vreme, neutralitatea binevoitoare a Italiei era câștigată, iar aderarea Rusiei la Antantă dădea încredere în victorie.

[1]) Tratatul de la Frankfurt (10 mai 1871), încheiat după înfrângerea dezastruoasă a Franței în Războiului Franco–German, stipula, pe lângă trecerea Alsaciei-Lorena între granițele Prusiei, și o despăgubire de război în valoare de 5 miliarde de franci, ce trebuia plătită de Franța pe o durată de trei ani, și acordarea în beneficiul Germaniei a „clauzei națiunii celei mai favorizate“ pentru comerț și navigație.

Mi se pare inutil să căutăm în arhive sau în documente secrete după responsabilii și cauzele determinante ale războiului. Ele rezidă doar în armamentul formidabil de care dispunea Germania pentru a-și asigura expansiunea și dominația economică, respectiv teama pe care acesta i-o inspira Angliei. Pentru a para lovitura, Anglia și-a tranșat amiabil toate diferendele cu Franța și i-a încurajat acesteia spiritul de revanșă, așa cum le-a încurajat rușilor aspirațiile spre Constantinopol.

Dintre cei trei Aliați, numai Marea Britanie și-a atins scopul în totalitate: concurența germană e îndepărtată pentru multă vreme, Indiile sunt la adăpost de o invazie moscovită și, în plus, Union Jack flutură peste Eufrat și Bosfor.

Sărmana Franță plătește foarte scump, prin depresiunea sa actuală, satisfacția de a-și fi redobândit provinciile pierdute, iar Rusia țarilor a avut soarta la care este fatalmente condamnată orice guvernare la temelia căreia stau violența și corupția.

Dar oare Europa astfel transformată răspunde aspirațiilor popoarelor și sfaturilor celor câțiva clarvăzători care au îndemnat la moderație, prudență și solidaritatea tuturor întru salvarea tuturor? Altfel spus, are Europa de azi un fundament solid și prezintă garanții de durată? E foarte greu de crezut. Motive de conflict, chiar de război, sunt peste tot, iar Societatea Națiunilor, care trebuie să le prevină și să le aplaneze, e deocamdată doar o iluzie. Milioane de oameni au murit pe câmpul de luptă, tot atâția femei și copii au pierit din cauza mizeriei. Ruina generală, demoralizarea muncitorilor și spectrul amenințător al anarhiei, acestea sunt, din punct de vedere umanitar, cele mai sigure rezultate ale războiului.

11 IULIE Lunile trec, iar situația din Europa, departe de a se clarifica sau îmbunătăți, rămâne în aceeași stare de confuzie, lăsând ușa larg deschisă celor mai neplăcute surprize. Peste tot, fără excepție, guvernele se arată incapabile să calmeze opinia publică, să rezolve conflictele dintre clase, să-i readucă pe muncitori la lucru și să amelioreze condițiile de trai. Fiecare țară își poartă la șold rana cangrenată ce-i macină organismul

și prezintă semnele unei descompuneri progresive. Nicăieri reacția bunului-simț nu pare destul de puternică pentru a opri înaintarea răului și a ne da speranța într-o vindecare apropiată. Acest fenomen nu mai poate fi considerat o simplă manifestare a nemulțumirii, e vorba mai degrabă de un curent de nebunie anarhică, care pune stăpânire pe toate spiritele și tinde nici mai mult, nici mai puțin decât să răstoarne întregul edificiu social și să aducă în loc o nouă stare de lucruri, tulbure, haotică, în care proletariatul vrea să-și aplice teoriile în maniera lui Lenin, adică prin teroare.

Aceasta este panta pe care vom aluneca dacă nu reușim să punem capăt propagandei bolșevice, exercitată cu o amploare a mijloacelor și cu o persistență ce ar merita să le servească guvernelor drept exemplu. Digul polonez împotriva acestui val cuceritor pare insuficient pentru a-l opri, doar rezistența eroică a armatelor lui Piłsudski[1] și Wrangel[2] împiedică deocamdată un contact direct între Rusia și Germania, ale cărui consecințe ar fi incomensurabile. Contralovitura unui asemenea eveniment nu se va lăsa prea mult așteptată, mai întâi în Germania, unde va încuraja masele să se opună hotărât aplicării Tratatului de la Versailles, apoi în Italia și în Franța, unde factorii de dezordine nu așteaptă decât o ocazie favorabilă pentru a ieși din expectativă.

Mi se pare că se pierde prea mult din vedere această posibilitate și că nu se fac suficiente eforturi pentru a o preveni prin stabilirea unui acord rezonabil cu Germania. Sunt în această țară destui descurajați, la dreapta și la stânga, pentru ca o revoltă să fie posibilă. Și unii, și alții și-ar putea spune că vor suferi mai puțin de pe urma unui uragan trecător decât de pe urma servituții economice pe care le-o pregătim. În Anglia, un

[1]) Józef Piłsudski (1867–1935), mareșal și om politic polonez; primul președinte al Poloniei independente (1918–1922). A condus armata poloneză în Războiul Polono–Sovietic din 1919–1921, încheiat cu Tratatul de la Riga (18 martie 1921), care stabilea împărțirea teritoriilor disputate între Polonia și Rusia sovietică. [2]) Piotr Nikolaevici Vranghel/Wrangel (1878–1928), general rus; ofițer în armata țaristă, apoi succesor al lui Denikin la conducerea Armatei Albe; s-a exilat în 1920, după victoria bolșevicilor.

astfel de acord pare să fie dorit, atât de guvern, cât și de opinia publică, în Italia se lucrează la el aproape pe față, însă în Franța, unde bugetul nu se poate echilibra fără o serioasă despăgubire din partea Germaniei, e văzut ca o trădare din partea celor doi aliați.

O voce înțeleaptă, aceea a lui Turati[1], s-a făcut de curând auzită în parlamentul italian. El a arătat clar cele două pericole de care societatea este amenințată: cel al unei burghezii oarbe și egoiste și cel al socialismului radical, fără etape intermediare în realizarea programului său. Remediul îl vede în reconcilierea sinceră dintre cele două forțe și în aspirația lor loială către realizarea binelui comun. În aceasta constă salvarea lumii.

În România, situația e mult mai puțin periculoasă, grație noii reforme agrare, care i-a transformat pe țărani într-un element de ordine și într-o forță conservatoare refractară virusului bolșevic. Ceea ce îi trebuie acestei țări sunt niște miniștri lipsiți de ambiții partizane și clarvăzători. O coaliție între Averescu, Maniu și Mihalache, care n-ar urmări decât binele comun, îmi pare că ar fi potrivită astăzi. Într-un timp scurt, s-ar putea obține încrederea și bunăstarea, căci România are resurse enorme, ce nu așteaptă decât să fie inteligent exploatate.

25 OCTOMBRIE Am petrecut trei luni în Austria, unde mi-am putut da seama de suferința acestei nefericite țări. Dacă ordinea nu e semnificativ tulburată acolo, aceasta se datorează mai ales apatiei resemnate a populației și grijii de a nu supăra Antanta, care îi dă pâinea sa de toate zilele și i-ar putea-o refuza la cel mai mic semn de ostilitate. Dorința de a se uni cu Germania e unanimă, dar oamenii se limitează la a o exprima fără a face vreun gest în vederea realizării ei. Toate procesiunile și reuniunile ce au avut loc la Viena s-au desfășurat într-un calm perfect, cu acea bonomie care îi caracterizează pe vienezi. A fost apelul disperat al unui muribund, lipsit de forța de a mai fi agresiv.

[1]) Filippo Turati (1857–1932), sociolog, criminalist și poet, membru al Partidului Socialist Italian; după 1922 s-a numărat printre intelectualii italieni care s-au opus fascismului.

Frumosul Kaiserstadt e și acum curat, animația e puțin mai redusă decât altădată, dar privațiunile sunt dure, iar prețurile la toate bunurile sunt fantastice. Funcționarii, micii rentieri, militarii și aproape întreaga clasă de mijloc trăiesc în sărăcie, dar se resemnează cu bunăvoință. Guvernul face ce poate pentru a le veni în ajutor, a crescut chiar numărul funcționarilor, deja mult prea mare, doar pentru a nu-i lăsa pe acei nefericiți să moară de foame. Un spital cu 900 de paturi are peste 700 de angajați. Bugetele de cheltuieli ale administrațiilor din regiunea Vienei sunt derizorii, sunt suplimentate cu bani de hârtie a căror valoare e mai mare în Austria decât în străinătate, dar tot tinde spre zero. Timbrarea unei scrisori în interiorul țării costă două coroane, pentru străinătate, șase coroane. Taxa pentru automobile a crescut de 20 de ori, dar ar trebui să fie de 40 până la 60 de ori mai mare pentru a corespunde cursului coroanei în Elveția, unde oscilează între 2 și 3 centime. Zahărul a fost înlocuit cu zaharină, laptele, untul, ouăle sunt de negăsit, în loc de ceai se bea o infuzie din frunze de zmeur. Doar țăranii au scăpat de sărăcie, se hrănesc după tradiție și au bani frumoși puși deoparte. Ei formează marele batalion al creștin-socialilor, câștigătorii ultimelor alegeri, pe seama socialiștilor de stânga, pe care tind să-i elimine de la putere.

În situația ei actuală, Austria nu este viabilă. Cât despre frumoasa sa capitală, cred că, dacă nu va surveni nici o schimbare, în 77 de ani i se va spune Viena cea moartă.

Monarhia de Habsburg stătea pe un fundament fragil: atașamentul față de suveran și legăturile de rasă. Aceste rivalități au făcut cauză comună pentru răsturnarea monarhiei, iar atașamentul față de împărat nu a supraviețuit dezastrului militar. Provinciile Imperiului și-au rupt toate legăturile economice pentru a se ralia centrelor lor etnice, dar, dacă aspirațiile naționale sunt satisfăcute, nu se poate spune același lucru și despre nevoi și interese.

26 OCTOMBRIE În ultimele trei luni, situația României nu s-a îmbunătățit câtuși de puțin. Viața e mai scumpă ca oricând,

leul, care valora 18 centime elveţiene, nu mai face decât 11, iar exporturile noastre sunt în continuare paralizate de lipsa mijloacelor de transport şi de taxele de export aproape prohibitive. Facem în schimb politică mare, de care avem cel mai puţin nevoie în acest moment.

O grevă generală, provocată în aceste zile de Partidul Socialist, sub pretexte futile, a eşuat în mod lamentabil graţie înţelepciunii muncitorilor care au reluat spontan lucrul după două zile. E o lecţie bună pentru provocatorii anarhişti, care s-au putut convinge că România nu e un teren propice pentru aplicarea metodelor lui Lenin. Guvernul a proclamat starea de asediu şi a arestat un mare număr de provocatori ai grevei, printre care şi câţiva deputaţi.

Recolta ce se anunţa magnifică, mai ales cea de porumb, a provocat mari decepţii, astfel încât exportul de cereale, pe care se conta, va fi redus cu mai mult de jumătate. În ciuda acestei situaţii şi a lipsei de numerar, specula merge înainte şi noi societăţi sunt create cu frenezie. Specula şi producţia nu sunt, vai!, sinonime, dimpotrivă, uneori sunt noţiuni contrare şi ne dăm seama de asta tot mai mult.

Prinţesa Elisabeta a României s-a logodit cu prinţul George al Greciei, după şapte ani de ezitări.[1] În 1913, Venizelos era un promotor fervent al acestui mariaj; oare ar fi de acord şi azi, când diadohul e considerat unul dintre adversarii politicii sale? Ne

[1]) Principesa Elisabeta, fiica cea mare a reginei Maria şi a regelui Ferdinand îl cunoscuse în 1911 pe prinţul George al Greciei, al doilea în rangul moştenirii tronului. Logodna lor a fost anunţată oficial în oct. 1920, iar pe 27 febr. 1921 cei doi s-au căsătorit la Bucureşti. În acelaşi an, la 10 mart. 1921, a avut loc la Atena, căsătoria între Carol, prinţul moştenitor al României, şi principesa Elena a Greciei, sora prinţului George. După moartea, în 1920, a regelui Alexandru, în urma septicemiei cauzate de muşcătura animalului său de companie, o maimuţă, prinţul George a devenit moştenitor al tronului, iar după a doua abdicare forţată a tatălui lor, regele Constantin, George şi Elisabeta au fost încoronaţi ca regi ai Greciei, la 27 sept. 1922. La 25 mart. 1924, Grecia a fost proclamată republică, iar regele George, detronat, a plecat în exil, în Marea Britanie şi Italia. Cuplul Elisabeta şi George nu a avut copii şi a divorţat în 1935.

putem îndoi judecând după tonul ziarelor, care, în perspectiva morții regelui Alexandru, grav bolnav, se pronunță clar împotriva candidaturii sale. Prințul George nu dă impresia că și-ar dori tronul, iar prințesa Elisabeta, chiar mai puțin decât el.

Frumoasa rezistență a polonezilor și victoriile nesperate asupra Armatei Roșii a lui Trotki ne permit să credem că pericolul rus a fost îndepărtat pentru moment. Dar n-ar trebui să ne lăsăm legănați de prea multă încredere, căci bolșevismul e rezistent și, în pofida descompunerii lui progresive, nu va fi răsturnat complet decât în urma unei puternice reacții a țărănimii. Or mujicul se teme mai mult de o revenire a țarismului, care i-ar lua înapoi pământul, decât de opresorii bolșevici care i l-au dat. Asigurările date de Wrangel nu ajung până la el. Pacea încheiată cu Polonia va disponibiliza, de altfel, importante efective ce vor fi direcționate împotriva lui Wrangel, cel puțin pentru a-i opri înaintarea, dacă nu pentru a-l învinge, iar Franța, care i-a recunoscut guvernul, se va vedea obligată să-l susțină în mod energic. Cea mai mare speranță pentru sfârșitul bolșevismului e dată de neputința lui de a le asigura rușilor mijloacele de trai. Poveștile tuturor celor care se întorc de acolo descriu, toate, cât de disperată e situația.

3 NOIEMBRIE Tratatele de pace poartă etichete frumoase – Versailles, Saint-Germain, Trianon, Sevres –, dar conținutul lor nu e nici mai bun, nici eficient. Chiar și Societatea Națiunilor, care ar fi trebuit să fie un panaceu, nu scapă de o atare judecată critică pentru justul motiv că, în loc să fie un tribunal suprem căruia i se supun toate guvernele, n-a fost până acum decât umilul instrument al învingătorilor, fără autoritate sau putere reale. Cea mai bună dovadă că încrederea în opera lui Wilson pierde teren e că, peste tot, lumea se preocupă să înlăture pericolul unor agresiuni viitoare. Marea Britanie dorește să adauge stăpânirii sale asupra mărilor și pe aceea asupra aerului. Franța își înmulțește precauțiile, anticipând un reviriment al Germaniei și revanșa care ar deveni atunci inevitabilă. Statele Unite și Japonia fac și ele eforturi ca să nu fie prinse nepregătite.

Așadar, în lumea noastră nouă, totul se petrece la fel ca în cea veche, dar se uită că, alături de competiția marilor state pentru hegemonie și dominație, un element nou, clasa muncitoare, a intrat în scenă și nu așteaptă decât momentul propice pentru a se impune la rândul său. E un pericol foarte mare, care are un singur aspect bun, acela că forțează guvernele la prudență și la moderație. Italia a fost prima care și-a arătat moderația în relațiile sale cu Germania și Austria. La rândul ei, Anglia a acționat în același spirit renunțând la aplicarea acelei măsuri nedrepte a sechestrului asupra proprietăților private germane din Regatul Unit. Presa franceză vede în asta o încurajare a neexecutării Tratatului de la Versailles și protestează violent, cu toate că tratatul lasă măsura sechestrului la aprecierea părților interesate. Teama continuă să fie singura inspiratoare a opiniei publice franceze, iar ea e un prost sfătuitor. Mai mult ca oricare altă țară, Franța are nevoie, pentru a-și asigura viitorul, de o reconciliere sinceră cu Germania. Nu va avea mereu, ca în 1914, lumea întreagă de partea sa, ca să o apere, ba chiar ne putem teme că izolarea ei a și început și nu va face decât să se accentueze în măsura în care își va mări intransigența, căci egoismul sacru devine tot mai mult o lege general respectată. Nu mai există, din păcate, perspectiva unei orientări mai sănătoase ce s-ar putea produce în politica franceză, dominată de spiritul șovin și îngust al unei burghezii încă atotputernice, care nu știe să iasă din beția victoriei, nici să ia în calcul perspectivele și surprizele zilei de mâine. Mentalitatea lui Clemenceau continuă să-i inspire atitudinile și gesturile incomode.

Take Ionescu s-a întors din turneul prin Europa și își înmulțește pledoariile în presă în favoarea Micii Antante[1], în care ar vrea să includă chiar și Polonia, ceea ce pare puțin cam exagerat.

[1]) Mica Antantă sau Mica Înțelegere, denumire sub care este cunoscută alianța regională încheiată între România, Cehoslovacia și regatul sârbo-croato-sloven printr-o serie de tratate bilaterale semnate în 1920–1921. Ideea acestei alianțe îi aparținuse lui Take Ionescu, care intenționa să creeze astfel un sistem regional de securitate care să protejeze România împotriva revizionismului maghiar.

Dorindu-și să lucreze în stil mare și să-și orbească publicul, există riscul să nu obțină nimic substanțial pentru țara lui, iar el să se aleagă doar cu fluierături. În locul acestei politici grandomane, aș prefera pentru România o politică de reorganizare internă, reclamată insistent de toată lumea, căci totul la noi merge din rău în mai rău: căile ferate, pe trei sferturi paralizate, nu mai prezintă nici o siguranță pentru transportul mărfurilor, care sunt sistematic furate; deprecierea monedei și scumpirea traiului iau proporții atât de neliniștitoare, încât ne întrebăm dacă nu cumva suntem în pragul unei catastrofe; în sfârșit, de patru ani nu avem buget și nici o informație despre situația reală a trezoreriei, care în mod cert e foarte proastă. E umilitor pentru această țară atât de bogată să vadă că dinarul sârbesc valorează de două ori mai mult ca leul. Cu o politică economică mai puțin incoerentă, moneda noastră ar trebui să fie cel puțin de două ori mai puternică. Comerțul exterior e paralizat de comisii care n-au nici o noțiune de politică economică și cărora li se reproșează numeroase abuzuri. Aici, ca și în Franța, ne legănăm cu iluzii și întoarcem spatele realității ce ne orbește.

9 NOIEMBRIE Conferința de la Bruxelles[1], formată din experți și specialiști eminenți, avea ca misiune să găsească un remediu la criza economică mondială. Și-a consemnat rezultatul lucrărilor într-un proces-verbal care arată clar cauzele răului și ce ar trebui făcut pentru a le atenua. Cea mai mare parte a remediilor sunt, din nefericire, inaplicabile în starea actuală a lucrurilor. Cât despre intervenția financiară a țărilor bogate (Statele Unite, Anglia și neutrii) în favoarea statelor care nu se pot redresa prin propriile resurse, li se adresează un apel timid care va rămâne cel mai probabil fără ecou. Această consultare economică solemnă seamănă izbitor cu o consultație medicală la

[1]) Conferința Financiară Internațională de la Bruxelles (24 sept. – 8 oct. 1920) a fost prima conferință internațională de după război la care s-au reunit reprezentanți din toate țările foste beligerante și din țările neutre. Discuțiile din cadrul conferinței au avut un caracter strict financiar și au vizat în principal situația circulației monetare și identificarea unor soluții pentru echilibrarea financiară a statelor afectate de război.

patul unui bolnav aflat într-o situație disperată: răul e diagnosticat perfect, i se prescriu aceleași medicamente și se așteaptă ca reacția organismului să facă un miracol. Mai rămâne o ultimă speranță, Conferința de la Geneva, unde problema leacului eroic ce ar putea vindeca va fi pusă mai categoric și unde toți cei interesați, inclusiv germanii, își vor putea spune ultimul cuvânt. Va fi vorba, înainte de orice, de a stabili în mod serios posibilitățile de plată ale Germaniei și de a o convinge să accepte cuantumul. Dacă se va constata că e insuficient pentru redresarea Franței, vor trebui convenite mijloacele pentru a-l completa prin garanții internaționale sau prin sacrificii făcute de creditorii acesteia, aliați și asociați. Aceasta va fi partea arzătoare și delicată, poate și piatra de temelie a unui acord agreat de toate părțile. Anglia și Italia au interesul, fără îndoială, de a evita un conflict cu Franța, ceea ce ar pune sub semnul întrebării Tratatul de la Versailles, pe de altă parte nu par prea dispuse să accepte pretențiile franceze, pe care le consideră excesive și imposibil de executat. Un arbitraj al neutrilor sau al Statelor Unite, acceptat de Franța, ar fi cea mai bună cale de urmat. Ar menaja amorul propriu francez și s-ar situa în limitele posibilului și rezonabilului. După toate tentativele eșuate de a realiza un acord pe acest subiect, Conferința de la Geneva pare a fi ultima șansă. Dacă nu va ajunge la nici un rezultat, va urma un conflict inevitabil, cu grave consecințe pentru Franța, tot mai izolată și lăsată în voia propriei inspirații. Atunci își va da seama cu cât ar fi fost mai de dorit pentru sine să se înțeleagă direct cu Germania, într-un spirit de moderație și conciliere, îndepărtând toate aceste vexațiuni și exigențe nepotrivite care le-au înveninat relațiile și au făcut apropierea aproape imposibilă. Proasta dispoziție a lui Lloyd George n-are altă cauză decât intransigența oarbă a guvernului francez.

17 NOIEMBRIE Ieri am avut o discuție despre starea căilor noastre ferate cu un inginer care e în măsură s-o cunoască. Informațiile sunt dezolante: nu avem pentru întreaga Românie Mare decât 250 de locomotive, în cea mai mare parte defecte,

în vreme ce, în 1916, în Vechiul Regat, deţineam 750. Livrarea de locomotive noi se face atât de lent, încât nu se poate asigura nici măcar înlocuirea celor scoase din uz. Şinele şi podurile sunt într-o stare îngrijorătoare; pentru refacerea celui de la Cernavodă germanii pregătiseră deja, în timpul ocupaţiei, materialul necesar, dar noi nu am dorit să-l cumpărăm de la ei, iar acum se află într-o stare impracticabilă. Bacul care îl înlocuieşte nu mai e nici el o soluţie, ca urmare a scăderii nivelului apelor. Staţiile de pompare din mai multe gări sunt nefuncţionale, aşa că locomotivele sunt alimentate cu găleata. Atelierele de reparaţii lucrează puţin şi prost şi întregul personal e demoralizat. Concluzia acestui inginer este că, în mai puţin de şase luni, tot traficul va fi paralizat, iar situaţia va deveni disperată. E deja destul de gravă încât să fie nevoie de suprimarea unor rute pentru a putea asigura aprovizionarea Capitalei.

O situaţie asemănătoare e şi la Trezorerie, care nu poate face faţă celor mai urgente cheltuieli. Acesta este momentul ales de publicaţiile liberale ca să-şi intensifice campania de ură împotriva capitalului străin. Încă vreo câteva luni de inconştienţă şi ne va apărea în faţa ochilor spectrul falimentului.

De la Atena ne vine o ştire neaşteptată: demisia lui Venizelos după ce fusese învins în alegeri. Acest eşec va pune în încurcătură guvernele de la Paris şi de la Londra, căci Venizelos era omul lor, mai mult chiar decât al Greciei. Fapt suficient pentru a-i explica înfrângerea. Corolarul fatal al acestor alegeri nu poate fi decât întoarcerea pe tron a regelui Constantin. Iată deci cum Antanta se găseşte în faţa alternativei fie de a nu recunoaşte dreptul la autodeterminare al poporului grec, fie de a-l recunoaşte pe acela pe care îl considerase un trădător. Italia înclină către această din urmă soluţie, dar, dacă i se dă Smirna, aşa cum i s-a promis, şi Saint-Jean de Maurienne, ar putea renunţa la principiile sănătoase pe care le afişează.

13 DECEMBRIE Înfrângerea lui Wrangel le redă suflul bolşevicilor, care nu vor întârzia să ridice iar capul, atacând mai întâi Ucraina, apoi ameninţând Polonia şi România. Lenin şi Troţki

sunt puternici, e dificil să ajungi până la ei, dar e și mai dificil să-i faci să renunțe la acel apostolat revoluționar ce domină întreaga lor politică.

Prințul Carol s-a logodit cu prințesa Elena a Greciei. Mare bucurie în întreaga familie regală, mai ales pentru regină, care vede astfel luând sfârșit aventura Lambrino și împlinirea celor mai scumpe speranțe ale sale.

Din nefericire, preocupări foarte grave tulbură această bucurie. Situația noastră internă tinde să devină disperată: nu avem bani, nu avem căi ferate, nu avem semințe și grâu pentru export, leul nostru a ajuns să valoreze 20 de centime la Paris și 8 centime în Elveția, în administrație se fac deturnări de fonduri, au loc jafuri cotidiene, iar corupția pune în lumină latura cea mai întunecată a sărăciei. În guvern avem doar orbi și inconștienți, iar comis-voiajorul Micii Antante[1] s-a întors acasă cu mâinile goale.

Bomba ce a explodat la Senat[2] ar fi trebuit să deschidă ochii și să trezească conștiințele. Nimic nu s-a întâmplat, a doua zi se certau în parlament la fel ca înainte, în pofida vibrantului apel la unire făcut cu ocazia înmormântării victimelor de către mitropolitul primat al României.[3] Ai crede că nu mai există nimic sănătos în acest popor, cu excepția țărănimii, și că Lloyd George avea dreptate când spunea că, la popoarele balcanice, acela care își poartă cămașa în pantaloni nu merită nici o stimă, iar cei care o poartă pe afară sunt oameni de ispravă.

[1]) Aluzie la Take Ionescu. [2]) La 8 dec. 1920, în Senatul României a avut loc un atentat cu bombă artizanală pus la cale de un grup de anarhiști revoluționari, Max Goldstein, Saul Osias și Leon Lichtblau. Și-au pierdut viața ministrul justiției, Dimitrie Greceanu, și senatorii Dumitru Radu și Spirea Gheorghiu; președintele Senatului, Constantin Coandă, și episcopii Nifon și Roman Ciorogariu au fost răniți. Ca o consecință a acestui atentat și a procesului care a urmat, a fost interzisă activitatea Partidului Comunist în România. Gheorghe Cristescu, șeful partidului, a negat orice legătură cu conspirația respectivă. [3]) La acea dată, mitropolit primat era Miron Cristea (1868–1939), devenit ulterior, în 1925, primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

1921

9 FEBRUARIE Lunile trec, iar calamitățile ce au copleșit lumea întreagă se tot complică și se agravează. Conferințele curg una după alta fără a decide nimic, iar între timp problemele devin insolubile. Conferința de la Paris pentru stabilirea cuantumului reparațiilor datorate de Germania a căzut de acord – cel puțin așa se spune – pentru suma de 220 de miliarde de mărci-aur, plătibili în 42 de anuități progresive. Îți trebuie o mare doză de naivitate ca să crezi că Antanta îi va putea impune Germaniei, timp de 42 de ani, acest regim de servitute. Iluzia poate fi înțeleasă în cazul contribuabililor francezi, dar e de neconceput din partea unor oameni de stat serioși. În starea de fermentație și dezechilibru în care se găsește Europa azi, tratatele care se întind pe o perioadă atât de lungă riscă serios să nu fie duse la îndeplinire. Încă și mai surprinzător e că Lloyd George se declară satisfăcut de această povară, dar teama de un conflict cu Parisul, acum, când problemele Indiei, Egiptului, Turciei și Irlandei îi dau mari dureri de cap, l-a constrâns fără îndoială să nu se opună propunerilor franceze și să le lase acest rol germanilor, care nu vor întârzia să o facă. Deja întreaga lor presă califică decizia ca fiind o înrobire monstruoasă și un bluf, cerând guvernului Reich-ului să nu-și dea consimțământul. În ciuda acestei explozii de indignare, nu e exclus ca Germania să cedeze în fața forței, dar o va face cu gândul ascuns că timpul lucrează pentru ea și că momentul unui refuz categoric nu a venit încă. E cert însă că acel moment va veni.

În România batem pasul pe loc: parlamentul își vede de vorbăria sterilă și uneori jenantă, criza financiară se agravează,

iar guvernul dă tot mai mult impresia că se află în imposibilitatea de a guverna.

Se vorbește mult despre o ofensivă bolșevică împotriva României, dar îmi pare puțin probabilă, scopul lui Lenin fiind acela de a stabili un contact cu germanii. Mai serioasă e declarația lui Miliukov cum că adunarea constituantă rusă, care își are sediul la Paris, n-ar trebui să recunoască unirea Basarabiei cu România. Iată-ne dar în situația de a ne dori supraviețuirea regimului Sovietelor și de a ne teme de o restaurație burgheză sau imperială în Rusia. Cicerin[1] ne face periodic propuneri de pace, chit că nu suntem în stare de război cu Sovietele. Guvernul nostru, neputând da curs acestor propuneri fără a displăcea Franței, vine cu răspunsuri evazive. Socialiștii de la noi au ținut un congres pentru a-și stabili atitudinea față de aderarea la Internaționala a III-a. Rezultatul a fost, ca peste tot, o sciziune[2] între elementele extremiste și cele moderate. Muncitorul român pare să se fi săturat de greve și sabotaje care nu duc la nici un rezultat pentru el. S-a reîntors la lucru și așteaptă în liniște legile de reglementare a condițiilor de muncă, aflate în pregătire.[3]

Alegerile parțiale care au avut loc la București și la Caracal au produs o mare surpriză. Guvernul a pierdut în cele două colegii, victoria a revenit Partidului Liberal, despre care se credea că este eliminat pentru multă vreme din arena politică. Reprezentantul lui cel mai detestat, Vintilă Brătianu, n-are decât cu 79 de voturi mai puțin decât reprezentantul Federa-

[1]) Gheorghi Vasilievici Cicerin (1872–1936), comisar al poporului pentru afaceri externe între 1918 și 1930. [2]) Congresul socialiștilor români la care se va produce sciziunea comunistă avea să se deschidă la 8 mai 1921. În urma refuzului majorității socialiștilor români de a accepta condițiile de afiliere la Internaționala a III-a, negociate în 1920, la Harkov și Moscova, de o delegație condusă de Gheorghe Cristescu, grupul comunist s-a desprins de Partidul Socialist și a format Partidul Comunist din România. [3]) E vorba de ansamblul de legi care priveau reglementarea relațiilor de muncă, adoptate în perioada 1920–1921 la propunerea lui Grigore Trancu-Iași, ministru al muncii și ocrotirilor sociale. Dintre acestea, cea mai importantă a fost Legea privind reglementarea conflictelor de muncă, adoptată la 5 sept. 1920.

ției[1], iar Duca[2], fost ministru liberal, a câștigat în fața candidatului guvernamental și a celui propus de opoziția federalistă. Această răsturnare de opinii se explică prin dezamăgirile produse de guvernul Averescu, a cărui popularitate e în declin, nu doar în țară, ci chiar și în parlament. Nu-mi dau seama cine i-ar putea urma cu șanse de a reuși într-un nou scrutin. Nu există altă cale de a ieși din impas decât mandatarea generalului Averescu să-și remanieze cabinetul cu elemente capabile și nepătate, indiferent cărui partid i-ar aparține. Dar va avea el oare curajul să se despartă de anturajul care îl domină?

8 MARTIE Cum era de așteptat, Conferința de la Londra[3], ce a urmat celei de la Paris, a fost un eșec total. Toate părțile au fost de neînduplecat, iar de a doua zi, Aliații au pus în aplicare sancțiunile anunțate: ocuparea regiunii Düsseldorf și sechestrarea vămilor de la frontiera elvețiană până la cea olandeză. Presupun că Aliații nu-și fac mari iluzii asupra efectului, care va fi, prin forța lucrurilor, minor, atât din punct de vedere moral, cât și financiar. Germanii își dau seama că adversarii lor nu vor reuși niciodată să încaseze prin forță mai mult decât ar

[1]) Federația Democrației Naționale, alianță electorală formată din Partidul Țărănesc, Partidul Naționalist Democrat și gruparea independentă Dr. Nicolae Lupu, ca o contrapondere la Partidul Poporului. [2]) Ion Gh. Duca (1879–1933), lider liberal, apropiat al lui Ion I.C. Brătianu, ministru în mai multe rânduri. În nov. 1933 a devenit prim-ministrul României. A fost asasinat câteva zile mai târziu, la 30 dec. 1933, pe peronul gării din Sinaia, de trei membri ai Mișcării Legionare, cunoscuți sub denumirea de Nicadori. [3]) Referire la conferința care a avut loc la Londra în perioada 21 febr. – 14 mart. 1921, după încheierea războiului dintre Grecia și Turcia; la această conferință s-a discutat o posibilă revizuire a Tratatului de pace cu Turcia, încheiat la Sèvres, în 1920, și, fără a constitui subiectul principal, s-a abordat și problema reparațiilor de război ce trebuiau plătite de Germania. O a doua conferință a Comisiei de reparații, care a avut loc tot la Londra, dar abia în perioada 25 apr. – 5 mai 1921, a fost aceea care a fixat cuantumul reparațiilor datorate de Germania la suma de 132 de miliarde mărci-aur. Guvernul german a recunoscut decizia de la Londra, dar nu a achitat tranșele datorate, ceea ce a dus la ocuparea regiunii Ruhrului de către francezi și belgieni, la 2 ian. 1923.

fi dat ei de bunăvoie și așteaptă ca experiența să demonstreze acest lucru. Obstacolul în calea oricărui acord se află la Camera franceză, care nu poate și nu vrea să înțeleagă că trebuie să se mulțumească doar cu ceea ce poate obține prin negocieri. L-ar fi răsturnat pe Briand, dacă acesta ar fi făcut cea mai mică concesie. În fond, vrea imposibilul: plata integrală și paralizia industriei germane; cei doi termeni se exclud. Englezii, la rândul lor, încep să se sperie când văd produsele germane oferite la prețuri mult inferioare alor lor și îi lasă pe francezi să îndepărteze concurența.

Negocierile pe tema Tratatului de la Sèvres nu par a avea un rezultat mai bun decât cele ale Tratatului de la Versailles. Turcii și grecii sunt și ei neînduplecați, iar Aliații ezită să decidă pe cine să sacrifice. Caută un teren de înțelegere și, ca întotdeauna, vor constitui o comisie de anchetă, cu riscul de a lăsa problema orientală să se agraveze.

De cealaltă parte a Atlanticului, yankeii se spală pe mâini de toate aceste dificultăți, practică doctrina egoismului sacru și refuză sistematic orice concurs. Harding[1] nu are nobilul idealism al lui Wilson, va fi cel mult un om de afaceri. Cel puțin aceasta este impresia pe care o dă discursul rostit de el în fața Congresului.

Prințul Sapieha[2] a venit zilele astea la București pentru a pune bazele unei alianțe defensive între Polonia și România. A spus că noi suntem mai direct amenințați decât țara lui de un atac al bolșevicilor, din cauza resurselor pe care aceștia le-ar putea găsi în România, în vreme ce în Polonia, pe o rază de 200 de kilometri, n-ar găsi nici măcar o ceapă. Soarta noastră este incontestabil legată de aceea a Poloniei, dacă aceasta e învinsă, s-ar putea să urmăm noi, dar nu e mai puțin adevărat că avem interesul nu să provocăm Rusia Sovietelor, ci să trăim în pace cu ea.

[1]) Warren G. Harding (1865–1923), președinte al SUA (1921–1923). A decedat în timpul exercitării mandatului, fiind urmat în funcție de Calvin Coolidge. [2]) Eustachy Kajetan Sapieha (1881–1963), ministru de externe al Poloniei (23 iun. 1920 – 20 mai 1921).

În parlamentul României e multă retorică și puțină muncă folositoare. Un discurs magistral al lui Iorga vestejește atitudinea defetistă a lui Stere și exaltă spiritul de sacrificiu al regelui Ferdinand. Măcar de-ar rămâne mereu în aceste sfere senine!

Nunta prințesei Elisabeta cu prințul George al Greciei a dat naștere unei vii manifestări de simpatie din partea întregii populații.

28 MARTIE Cel mai important eveniment din ultimele zile este încheierea acordului anglo-rus pentru reluarea relațiilor comerciale.[1] Lloyd George a făcut în Camera Comunelor un expozeu de un optimism studiat, din dorința de a pune capăt propagandei bolșevice din Extremul Orient. Faptul că li se dă Sovietelor libertatea de acțiune nu e deloc liniștitor pentru Polonia și pentru România, despre care nu se spune nici un cuvânt în acord. Pe de altă parte, Germania și Statele Unite reînnodând deja legăturile comerciale cu Rusia, Anglia nu putea să rămână deoparte fără riscul de a se vedea eliminată. Cât despre Franța, ea își păstrează cu încăpățânare atitudinea intransigentă, logică, dacă vreți, dar stânjenitoare.

Turcii din Angora și de la Constantinopol și-au dat mâna pentru a rezista împreună revendicărilor grecești; se bucură și de sprijinul secret al Franței. Guvernul grec nici nu vrea să audă de o revizuire a Tratatului de la Sèvres și pregătește o mare ofensivă împotriva kemaliștilor. Nu e totuși imprudent din partea lui? Chiar dacă învinge, nu va putea păstra nimic din ceea ce i-a fost atribuit fără acordul Aliaților, care vor avea întotdeauna ultimul cuvânt. În caz de eșec, popularitatea regelui Constantin va fi prețul plătit pentru o asemenea decepție.

Tulburări grave au avut loc în Saxa, Hamburg și în alte regiuni ale Germaniei, ca urmare a coalizării partidelor extremiste, junkerii și comuniștii, ajutați, fără îndoială, cu subsidii

[1]) Acordul comercial anglo-sovietic s-a semnat la 16 mart. 1921. Marea Britanie a fost prima țară care a acceptat să încheie un astfel de acord cu regimul bolșevic, în condițiile în care Lenin lansase la Moscova Noua Politică Economică (NEP).

moscovite. Doresc să răstoarne guvernul și pretextează refuzul Aliaților de a face concesii în chestiunea despăgubirilor. Toate acestea nu pot conduce la un acord asupra gravei probleme ce domină întreaga situație și amenință să ia o turnură negativă, atât pentru Franța, cât și pentru Germania. La rândul ei, taxa de 50% asupra exporturilor germane va provoca dezamăgiri, iar aplicarea sa va aduce prea puțin profit țării. Dacă România ar fi aplicat-o, așa cum dorea Take Ionescu, cumpărătorul român, ale cărui comenzi sunt plătite în avans, ar fi fost singura victimă.

Chestiunea unui concordat cu Vaticanul[1] produce o mare efervescență la București, printre prelații ortodocși care, înainte chiar de a-i cunoaște condițiile, iau poziție spre a-l combate. Oare asta nu va provoca o ripostă fermă din partea greco-catolicilor și nu le va da un nou motiv de nemulțumire? E important ca gâlceava să nu fie lăsată să degenereze, căci poate avea urmări supărătoare pentru unitatea morală a României Mari.

Un proiect de buget a fost în sfârșit depus la biroul Camerei, cu un copios buchet de impozite noi, ce ar trebui să restabilească echilibrul bugetar. Asemenea impozite vor apărea cu atât mai grele cu cât contribuabilul român a fost până acum menajat, mai ales proprietarii de bunuri imobiliare, care nu plăteau nimic. Impozitele sunt progresive și lovesc în egală măsură capitalul și veniturile. Marea dificultate va consta în aplicarea lor.

Legea agrară a fost votată de Senat.[2] Aproape întreaga discuție a vizat prețurile ce vor trebui plătite de țărani, iar preo-

[1]) Concordatul între Regatul României și Vatican s-a încheiat în cele din urmă, la 10 mai 1927, legea de ratificare fiind votată de cele două camere ale Parlamentului în 1929. [2]) Prima dintre legile care au consfințit reforma proprietăților agricole în România interbelică a fost aceea referitoare la Basarabia, adoptată la 13 mart. 1920. Legea agrară pentru Moldova, Muntenia și Oltenia a fost votată la 17 iul. 1921, iar aceea pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș la 30 iul. 1921. Această diferențiere a fost necesară datorită situațiilor diferite ale proprietăților agrare în fiecare dintre respectivele regiuni. Probabil Basset se referă aici la procesul de adoptare a celei de-a doua legi, cea referitoare la proprietățile din Vechiul Regat.

cupările electorale le-au surclasat pe toate celelalte. Grație acestei supralicitări a partidelor, s-a căzut de acord să fie respectat decretul-lege ce fixează prețul la de 20 de ori valoarea chiriei plătite înainte de război, ceea ce ar însemna cam 1.000 lei pe hectar, cu un supliment ce revine în sarcina statului și pe care Camera va încerca să-l elimine. Această indemnizație de 1.000 de lei, reprezentând mai puțin de 100 lei aur, nu corespunde valorii terenului, dar, dacă analizăm chestiunea, vom constata că proprietarul român, în mai toate cazurile, nu și-a îndeplinit îndatoririle sociale față de țărani, iar ce i se întâmplă azi nu e decât o justă punere la punct, un fel de expiere. Vor exista de acum câteva mii de proprietari lezați, care vor trebui să trăiască mai modest, și 12 milioane de țărani fericiți că au propriul pământ, udat cu sudoarea frunții lor. Acesta e prețul ordinii sociale și nu a costat prea scump.

22 APRILIE Rezolvarea problemei reparațiilor se află în aceeași stare de incertitudine: germanii se fac că nu aud, iar francezii îi amenință cu cele mai dure sancțiuni. Nici de o parte, nici de cealaltă nu se vede o dorință sinceră de a ajunge la un acord pe calea concesiunilor reciproce, așa că acordul pare puțin probabil, date fiind tonul intransigent al Parisului și dificultatea Berlinului de a-și asuma angajamente care îi depășesc posibilitățile. Se apropie data fatală de 1 mai, iar probabilitatea unei rupturi e tot mai mare. Nu-mi pot explica încrederea guvernului francez în eficacitatea măsurilor severe pe care vrea să le ia. Acestea vor fi departe de a-i procura miliardele cerute și vor avea, din alt punct de vedere, inconvenientul de a naște atât tensiuni în relațiile franco–germane, cât și tulburări grave ce pot să urmeze. Ce va câștiga Franța atunci când întreaga viață economică a Germaniei va fi paralizată, căci doar prin produsele sale aceasta ar putea plăti?

Cererea recent adresată Germaniei, de a livra stocul de aur aflat la Reichsbank (aproximativ un miliard), e o culme a aberației. Efectul ei ar fi deprecierea încă și mai mare a cursului monetar și sărăcirea debitorilor. Aceste măsuri te fac să crezi

că scopul principal al Franței este, înainte de orice, ruinarea Germaniei, ceea ce nu se potrivește deloc cu dorința ei de a-și primi banii.

Aventura regelui Carol al Ungariei[1] a sfârșit prost și nici nu e rău pentru Ungaria, care ar fi putut fi ocupată de țările Antantei. Budapesta nu e înțeleaptă, iar discursurile amiralului Horthy sunt împotriva interesului țării sale.

E o ușoară destindere în greva minerilor englezi ca urmare a abținerii lucrătorilor de la căile ferate, care nu le aprobă atitudinea intransigentă. Marele simț practic al englezilor va sfârși, foarte probabil, prin a triumfa asupra acestei crize îngrozitoare.

Grecii se încăpățânează să se războiască în continuare cu kemaliștii. Chiar dacă învinș, sunt siguri că vor culege roadele victoriei lor?

Lenin se cumințește tot mai mult, din câte se spune. Și-ar repudia doctrinele una după alta, dar propaganda sa anarhistă își face simțită prezența peste tot în lume, iar Armata Roșie îi va rămâne fidelă atâta vreme cât va avea ce mânca și va avea dreptul să jefuiască.

În România nu e nici un semn de ameliorare a vieții economice, nici în lucrările parlamentului sau în raporturile dintre partidele politice. Exporturile noastre sunt în continuare reglementate, de fapt sabotate, de comisii incompetente, Camerele își petrec timpul cu discuții meschine și triviale, în sfârșit, partidele se sfâșie între ele pe întrecute, în pofida apelurilor la unitate. Deputații au început examinarea pe secții a legilor fiscale și dau impresia că vor vota orice li se va cere, cu condiția ca povara impozitelor să cadă în sarcina celor bogați, iar țărănimea, căreia toată lumea îi face curte, să fie menajată. Pentru averile mari, taxele vor ajunge și la 50% din venit. O

[1]) Regele Carol IV al Ungariei / împăratul Carol I al Austriei a încercat în 1921, de două ori, în mai și oct., să revină pe tronul Ungariei, dar a fost refuzat de regentul Miklós Horthy, care a instaurat propria dictatură de extremă dreapta. România s-a aflat printre țările care s-au opus restaurării monarhiei în Ungaria, temându-se de o revitalizare a revizionismului maghiar.

asemenea reformă a sistemului nostru fiscal n-ar trebui să se facă la improvizație, nici să fie aplicată în câteva luni, așa cum își propune ministrul finanțelor[1], care, inevitabil, se va ciocni de mari dificultăți. Amicul său, domnul Seulescu, l-a avertizat, cu toate că i-a elogiat pe drept magistralul proiect de reformă și spiritul democratic ce l-a inspirat.

3 MAI Legile fiscale fac obiectul unor vii critici în mediile comerciale, industriale și bancare, cele afectate în mod special. Între regimul vechi și cel propus de domnul Titulescu e o distanță foarte mare, un salt mult prea brusc în necunoscut, pe scurt, lipsește o etapă indispensabilă. O fiscalitate mai moderată ar fi fost mai ușor acceptată și ar fi adus probabil în Trezorerie tot atâția bani; în caz de insuficiență, ar fi putut fi suplimentată prin următoarele exerciții bugetare. Trecând dintr-un singur salt către maximum, i-a speriat nu doar pe bogați, ci și pe toți aceia care muncesc și produc. Aceștia din urmă nu se resemnează ușor să fie țapul ispășitor al fiscului și să muncească aproape exclusiv în beneficiul lui. Dacă se forțează nota există riscul de a dezorganiza toate domeniile de activitate sau de a provoca fraude pe scară mare, ambele situații fiind în detrimentul încasărilor. Pentru a-i asigura reformei sale un fundament solid și durabil, domnul Titulescu ar fi trebuit să procedeze la reducerea cotelor, mai ales a celor de impozit global, cele mai exagerate, și a celor de impozit pe capital, care ridică de altfel serioase obiecțiuni de principiu și de ordin social. Marea majoritate a contribuabililor nu va fi în stare să depună o declarație conformă cu multiplele exigențe ale legii, unii fiindcă nu vor ști să interpreteze textul complicat, alții fiindcă nu au contabilitatea în regulă. Sancțiunile, care sunt feroce și merg până la închisoare, ar putea astfel să lovească oameni perfect nevinovați, căci ele nu vizează doar frauda, ci și omisiunea involuntară sau necunoașterea legii. Prin farmecul său

[1]) Nicolae Titulescu (1882–1941), cunoscut ulterior mai ales pentru cariera sa diplomatică, era, la acea dată, ministru de finanțe în guvernul Ion I.C. Brătianu.

persuasiv, spiritul deschis la orice discuție obiectivă și declarațiile asiguratoare, domnul Titulescu pare să aibă câștig de cauză în ochii publicului larg, cel care va plăti relativ puțin, dar lucrurile nu stau la fel cu bancherii, marii comercianți și industriașii, care efectiv nu vor putea să suporte aceste sarcini progresive și cumulative exorbitante. Și e posibil, dacă plângerile lor nu sunt luate în seamă, să se vadă constrânși la un fel de grevă pasivă, ale cărei efecte vor fi incalculabile.

[SFÂRȘITUL MANUSCRISULUI]

ANEXĂ

DISCURSUL MAREȘALULUI CURȚII REGALE, IOAN MOCSONI-STIRCEA, LA FUNERALIILE LUI LOUIS BASSET[1]

Întristată adunare,

În numele Casei Majestății Sale Regelui, am venit să aduc prinosul de recunoștință pentru multele și credincioasele servicii aduse timp de peste 60 de ani sub domnia Marilor Regi ai României de către acela pe care din adâncul inimii îl plângem cu toții.

Chemat de către domnitorul Carol I în serviciul său la 1869, Louis Basset a stat de atunci stâlp neclintit al Casei Regale, atât ca secretar particular, cât și ca administrator și consilier.

Marele Rege Carol I în testamentul său caracterizează astfel serviciile aduse de către acest servitor devotat al său:

„Asemenea credinciosul meu secretar L. Basset a condus trebile mele cu atâta circumspecție, că pot dispune astăzi de sume însemnate în folosul scumpei mele Românii."

Ce laudă binemeritată am mai putea adăuga noi, cei care îi plângem pierderea atât de dureroasă?

Rareori ne este dat să vedem întrunite în aceeași persoană atâtea alese însușiri: înțelepciune desăvârșită, credință și statornicie, măsură în toate, muncă fără răgaz, până la adânci bătrâneți.

Louis Basset va rămâne un strălucit exemplu de minte echilibrată, de simț practic și de multă îndeplinire a datoriei.

Toate acestea sunt atâtea calități nepieritoare, spre mândria îndepărtatei sale patrii, al cărei fiu vrednic a fost, și spre mângâierea întristatei sale familii și a bunilor prieteni.

Odihnească-se în pace.

[1]) Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond familial Stârcea, dosar 18/1931–1938, ff. 6–8.

INDICE SELECTIV
DE NUME

Ador, Gustav 126–128, 288, 323
Afacerea Dreyfus. *V.* Dreyfus, Alfred
Albert, rege al Belgiei 70
Alexandru, rege al Greciei 128, 379
Almereyda, Miguel 157
Andrássy, Gyula Gabor 79, 205, 272
Angell, Norman 305
Apponyi, Albert 142
Armand, Abel 228
Asquith, Herbert Henry 164, 179, 200, 283, 295
Atatürk, Mustafa Kemal 355
Averescu, Alexandru 47, 193, 202, 204, 206, 212, 218, 222, 246, 272, 305, 333, 337, 348, 353, 366, 370–371, 376, 387

Bade, Max de (Maximilien von Baden) 264, 269, 276
Balfour, Arthur James 175, 215, 237, 257, 259
Barbusse, Henri 103
Beatrice de Saxa-Coburg și Gotha, sora reginei Maria a României 34, 265
Beldiman, Alexandru A. 30–32, 36, 178
Benedict XV, papa 141–142, 145, 153, 172, 175, 256, 292, 373
Bernstorff, Johan Heinrich von 110
Berthelot, Henri Mathias 45, 65
Bethmann-Hollweg, Theobald von 97, 117, 134
Bibescu, Martha 131–133, 152, 186
Bibescu, George Valentin 39
Bismarck, Otto von 334
Bissing, Moritz von 62
Bissolati, Leonida 296
Bjørnson, Bjørnstjerne Martinius 123
Boissier, Gustav de 38–41, 246
Bolo, Paul 199–200, 238
Bonar Law, Andrew 210, 240
Bourgeois, Léon 356
Brandes, Georg 146
Branting, Karl Hjalmar 302
Brătianu, Ion I.C. 30, 41–42, 45, 47, 57, 60–61, 66, 71–72, 79, 82, 86–87, 90, 99, 120, 122, 131–133, 171, 175–176, 178, 181, 186–191, 193–194, 196, 203–204, 214–216, 222, 235, 237, 242, 253–254, 259–261, 266, 299–300, 305, 308, 333, 336–337, 343, 346, 348, 353
Brătianu, Pia 99
Brătianu, Vintilă I.C. 178, 209, 215, 386
Briand, Aristide 72, 79, 87, 96–97, 133, 136, 187, 204, 354, 388
Brockdorff-Rantzau, Ulrich von 324, 329,
Brunswick, Ernst August, duce de 276

260, 264, 269–271, 273–274, 278–280, 282, 284, 286–287, 341, 373
Wilhelm de Hohenzollern, fratele regelui Ferdinand 28, 30, 32, 36, 70, 122
Wilson, Woodrow 64, 73–76, 83, 84, 88–94, 97–98, 100–101, 105–106, 108–110, 115, 118, 123, 125, 136, 145, 151, 154, 160, 162–163, 166, 168, 172–173, 175, 185, 191, 196–197, 202, 212, 214, 217, 224–226, 245, 247, 249, 252, 255–259, 263–272, 274, 280, 285–289, 291–292, 294–295, 297–301, 303–304, 306–307, 309, 311, 315, 317–323, 325, 327–329, 332, 335, 338, 349–352, 355, 365, 367, 373, 379, 388

Zimmermann, Arthur 62, 98

Bucharest ce 7/19 Octobre 1891

Notice.

Aujourd'hui Lundi à 3½ heures de l'après-midi, j'ai été invité par le Dr Young à passer chez lui. J'y ai trouvé Mr Schaffer.

Ces deux Messieurs m'ont prié d'assister en qualité de témoin oculaire, à l'incinération de deux Volumes écrits par Sa Majesté La Reine, et à l'appui de cette demande, le Dr Young m'a montré un passage d'une lettre de Sa Majesté, l'invitant à se rendre chez Mr Schaffer pour brûler avec lui les deux volumes en question.

J'ai demandé à Mr Schaffer s'il ne trouvait pas que cette opération était en

Scrisoarea lui Louis Basset adresată regelui Carol I, pe marginea afacerii Văcărescu, și datată oct. 1891 (Arhivele Naționale ale României).

contradiction formelle avec la proposition qu'il m'avait chargé de transmettre à Votre Majesté, et surtout avec l'ordre de Votre Majesté de lui remettre ces volumes à son retour à Bucharest.

Il m'a répondu que cette objection l'avait en effet arrêté tout d'abord, mais qu'en présence d'un ordre formel de Sa Majesté La Reine qui lui avait confié ce dépôt, il était de son devoir strict de l'exécuter sans hésitation. De son côté le Dr Young ajouta qu'il prenait sur lui toute la responsabilité de cette mesure et qu'il me m'avait invité à venir chez lui que pour que je puisse au besoin attester auprès de Votre Majesté que les volumes avaient bien été détruits devant moi. –

Les morceaux de la 1re et dernière page avec Nos de pagination ont été conservés, pour prouver l'authenticité des volumes brûlés. Les pages ont été comptées et aucune ne manquait. La combustion s'est faite sous mes yeux, dans un creuset qui a réduit le tout en cendres. –

J'ai engagé Mr Scheffer à rapporter aujourd'hui même à Votre Majesté ce qui venait été fait, et de mon côté je me fais un devoir d'informer sans retard

Votre Majesté de ce que j'ai vu
et de ce qui m'a été dit.

M.r Schiffer dont les meubles sont vendus
et qui compte expédier sa femme et sa
belle-mère en Alsace dans quelques jours
m'a demandé s'il ne pourrait pas habiter
sa chambre du Palais jusqu'au retour de
Votre Majesté. Je ne lui ai rien répon-
-du à ce sujet ; mais mon silence lui
aura fait comprendre que ce ne serait
peut-être pas raisonnable de son part.
Miss Allen est venue voir la femme
Marcus qui a refusé de répondre à ses
questions. S.

198

E. HUNI, PROPRIETAIRE

Geneve le 25 Août 1911.

N° 77

Sire,

Par les 2 lettres ci-
incluses Votre Majesté pourra
se rendre compte que nous sommes
arrivé à un point mort et que,
comme le dit M. Ruffet, il n'y au-
rait aucune utilité pour le moment
à faire de nouvelles démarches,
et qu'il faut patiemment attendre le
moment où M. reprendra la conver-
sation et se montrera disposé à

Scrisoarea lui Louis Basset către Carol I pe marginea afacerii Mohrlen, datată 25 aug. 1911 (Arhivele Naționale ale României).

une entente.

Sa protestation indignée contre le crime supposé ne manquera pas de causer à Votre Majesté un grand soulagement. Si douloureux qu'ait été ce coup de sonde en chair vive, il était cependant indispensable pour éclaircir la situation qui se trouve ainsi notablement simplifiée, en ce sens que l'arme dont M. menace de se servir perd beaucoup de son pouvoir malfaisant et qu'on peut aujourd'hui envisager l'avenir avec moins d'inquiétude et plus d'espoir d'aboutir à un règlement pacifique.

Je viens d'écrire longuement à Mr Ruffet pour le remercier de son précieux concours qui, je l'espère, ne nous fera pas défaut jusqu'à la solution définitive et pour lui de-

- mander s'il désire encore recevoir ma visite à Arfieu avant mon départ.

Sauf contre ordre de Votre Majesté je me mettrai donc en route mardi prochain pour arriver à la fin de la semaine à Tirnaïa, où je m'arrêterai pour rendre compte à Votre Majesté des détails de la mission qu'Elle a bien voulu me confier. Bien que le résultat obtenu jusqu'ici ne soit pas celui qu'Elle attendait, je pense toutefois que les points acquis lui permettront de partager l'espoir de Mr Ruffet dans un arrangement sans bruit et sans luttes fâcheuses. Malgré tout ce que dit M. dans sa lettre, Mr Ruffet reste persuadé qu'il viendra le voir avant son départ pour les Mainaux, qui est reculé d'une semaine environ à cause du centenaire de l'Imprévatrice

Majesté. D'ici là, Votre Majesté pourra lui faire parvenir, à Arfieu, des instructions nouvelles, surtout en ce qui concerne un retour éventuel de M. pour prendre congé, qui semble actuellement la seule concession capable de le décider à donner sa démission. En aucun cas il ne faut supprimer l'entremise de M. Ruffet, comme M. le voudrait c'est le seul homme dont il ait vraiment peur et dont il veut conserver l'estime à tout prix. Quand M. Ruffet viendra à lui avec un rameau d'olivier, je crois qu'il l'acceptera.

De Votre Majesté

le très-respectueux et très-dévoué

serviteur

S.M.

Elveţia în timpul Primului Război Mondial. Sus: patrulă de grăniceri în Thaygen, cantonul Schafhausen. Jos: vânători de munte în marş prin Berna.

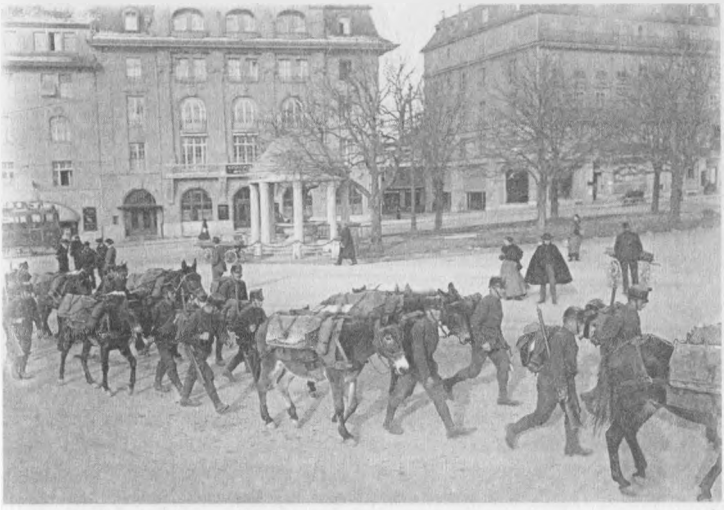

Fotografie nedatată, probabil din perioada 1880–1890. Pe verso, scris cu stiloul: „Casa militară și civilă a Regelui Carol I. Rândul din față, dela st. la dr.: Basset, secr. gen. al Casei Regale, col. Robescu aj. regal, gen. Greceanu aj. regal, mareșalul Curții, gen. aj. Barozzi, aj. regal col. Can-

diano Popescu. Rândul din spate: aj. major Șomănescu, maior Perticari, căpitan Brociner, Alex. Steriadi Directorul [scris inițial: medicul] Palatului, Robert Scheffer secr. reg. Elisabeta, aj. Regal maior Cazimir" (Arhivele Naționale ale României).

Elveția în timpul Primului Război Mondial. Sus: „Atelierul național al internaților francezi". 35 de prizonieri francezi muncesc într-o fabrică de cutii de brânzeturi din Ballaigues (cantonul Vaud). În Elveția au existat numeroase astfel de centre de internare a prizonierilor de război francezi. Jos: Sortarea coletelor destinate prizonierilor de război.

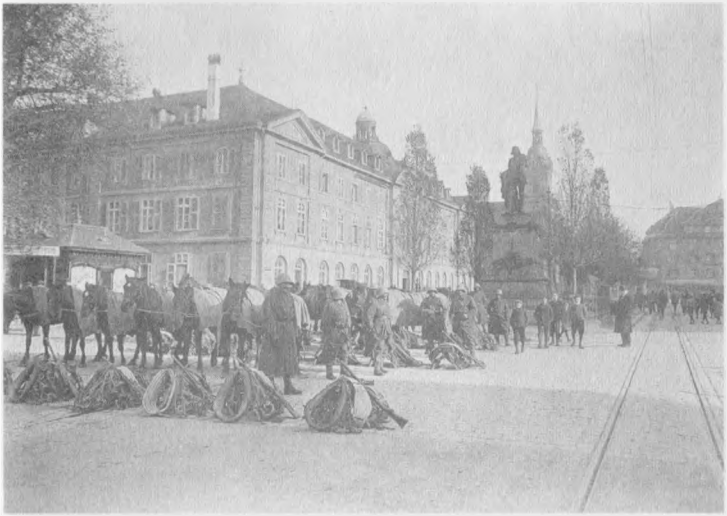

Greva generală din 13 nov. 1918: sus, soldați din cavalerie pe loc repaus în piața Bubenberg din Berna. Jos, soldați din trupele federale cu armele pregătite. La Grenchen, în cantonul Solothurn, trei greviști au fost omorâți.

Greva generală din 13 nov. 1918: sus, trupele călare față-n față cu manifestanții, în Zürich. În total, 250.000 de muncitori (o treime din mâna de lucru elvețiană) au intrat în grevă în acea zi. Jos, membri ai Comitetului (Sovietului) din Olten, în mart./apr. 1919, în fața Tribunalului Militar din Berna. În centru, pe rândul al doilea de sus, cu pipa în mână, Robert Grimm.

Elveția în timpul Primului Război Mondial. Sus: Defilarea trupelor elvețiene în prezența membrilor Consiliului Federal, în Berna. Jos: Fabrică de filtre pentru măștile de gaz.

Elveția în timpul Primului Război Mondial. Sus: Regimente de infanterie în marș prin Berna. Jos: Civili și soldați pe Spitalgasse, în Berna.

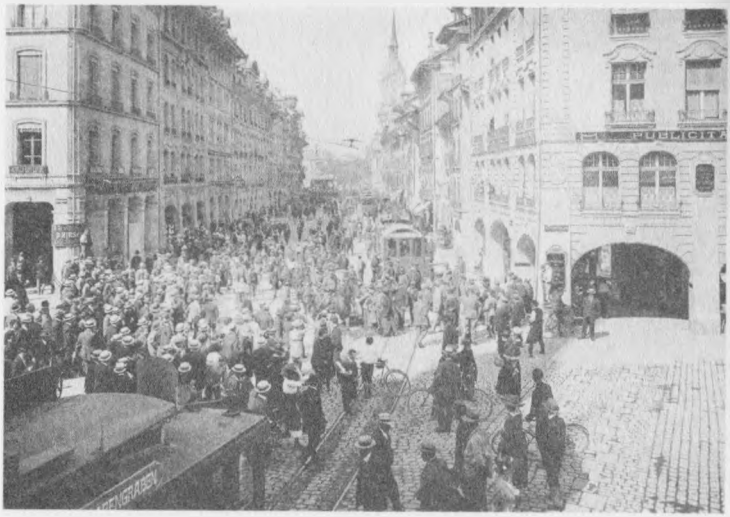

Sus, stânga: Gustave Boissier (1867–1924); dreapta: Paul Bolo, cunoscut ca Bolo Pacha (1867–1918). Jos: Robert Grimm (1881–1958) ținând un discurs mulțimii în fața Palatului Federal din Berna, în anii '20.

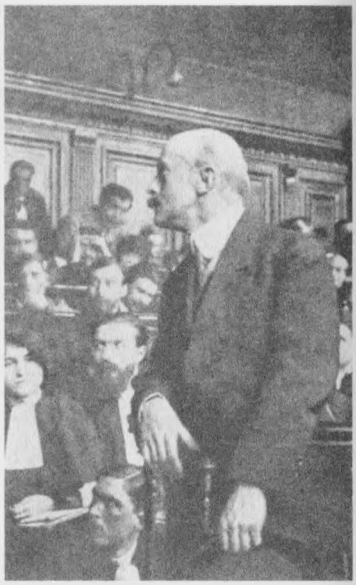

Sus, stânga: Lev Troţki la Brest-Litovsk (*L'Illustration*, 16 febr. 1918); Dreapta: Joseph Caillaux în boxa martorilor în timpul procesului lui Bolo Pacha (*L'Illustration*, 13 febr. 1918). Jos: comisia de gestiune a Consiliului Federal Elveţian, camera inferioara, în inspecţie la frontiere.

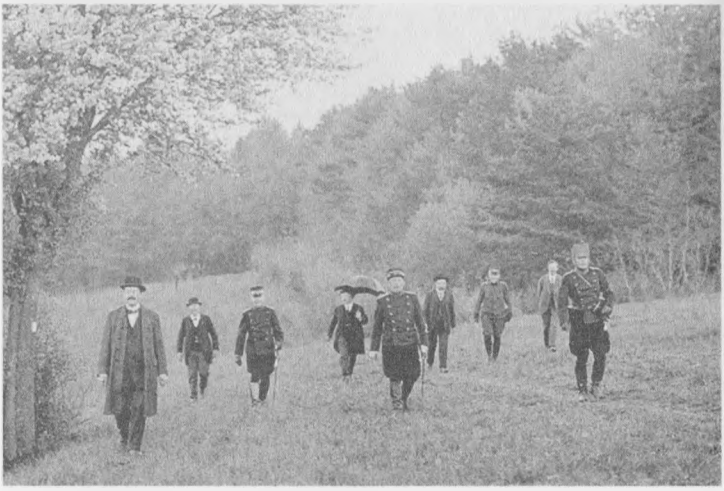

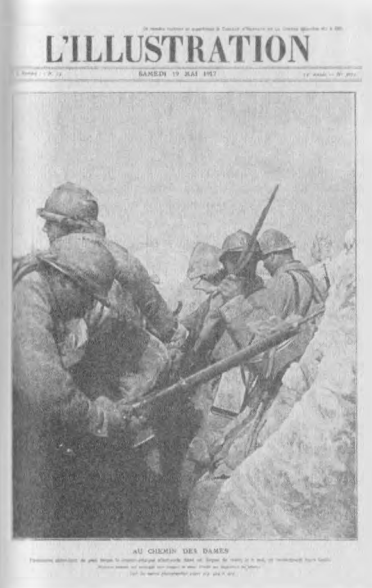
L'ILLUSTRATION

SAMEDI 19 MAI 1917

AU CHEMIN DES DAMES

Nebelspalter

Humoristisch-satyrische Wochenschrift

Hoffmann-Achilles

Publicații care au circulat în Elveția în timpul războiului (1917).

Berliner Tageblatt

Wochen-Ausgabe

für Ausland und Uebersee

Der neue Reichskanzler und die Parteien.

Die politische Lage.

Schweizer

Illustrierte Zeitung

Lenin (Uljanoff).

Neue
Freie Presse.
Nachmittagblatt.

Nr. 18877. Wien, Montag, den 12. März 1917.

Unruhen in Petersburg.

Wegen Mangels an Brot.

Kopenhagen, 11. März.

Wie die Petersburger Telegraphenagentur meldet, haben die außerordentlich starken Schneefälle dieses Winters ernste Störungen im Getreideverkehr der russischen Eisenbahnen zur Folge gehabt. Die Schwierigkeiten in der regelmäßigen Versorgung der Hauptstadt verursachten übertriebene Besorgnisse in der Bevölkerung, die aus Furcht, daß auch die Brotvorräte zur Neige gehen könnten, anfing, Brot mit einemmal hereinzunehmen und auf diese Weise einen mehr oder weniger fühlbaren Mangel herbeiführte. Besonders die Frauen der unteren Stände riefen in einigen Stadtteilen Unruhen hervor, die aber dank den energischen Maßregeln der Behörden nirgends einen ernsteren Charakter annahmen. Gleichzeitig wurde eine Reihe außerordentlicher Maßnahmen getroffen, so der öffentliche Verkauf von Brot in verschiedenen Stadtvierteln. Da überdies die Schneefälle nachgelassen haben, ist die normale Versorgung der Hauptstadt nur noch eine Frage kurzer Zeit.

Die Beurteilung der österreichisch-ungarischen Note in Amerika.

Die Tür für weitere Verhandlungen offen.

Newyork, 7. März.

Der Vertreter des Wolffschen Bureaus meldet durch Funkspruch:

Associated Preß meldet aus Washington: Hier wurde amtlich bekanntgegeben, daß die Antwort Österreich-Ungarns auf Amerikas Verlangen nach klarer Feststellung seiner Haltung bezüglich der Unterseebootkriegsführung die Tür für weitere Verhandlungen offen lasse. Sie schiebe zeitweilig den Bruch der seit dem Abbruch der Beziehungen zu Deutschland als unvermeidlich angesehen werde, hinaus. Obwohl sie im großen und ganzen lange Mitteilung die unbeschränkte Kriegführung, wie sie von Deutschland begonnen wurde, ... und verteidige, sei sie in freundlichen Ausdrücken gehalten. Die Note werde beantwortet werden. Wenn nicht eine ... bündige Tat (overt act) einen Bruch plötzlich herbeiführt, den beide offenbar ernstlich zu vermeiden trachten, werden die Vereinigten Staaten wahrscheinlich nicht geneigt sein, augenblicklich eine Entscheidung zu erzwingen. Die vollständige amtliche Stellungnahme zu der österreichisch-ungarischen Mitteilung werde nicht eher bekanntgegeben werden, als bis Präsident Wilson und Staatssekretär Lansing den amtlichen Text sorgfältig studiert haben.

Generalstabschef Arz v. Straußenburg im deutschen Hauptquartier.

Berlin, 11. März.

Das Wolffsche Bureau meldet: Der k. u. k. Chef des Generalstabes G. d. I. Arz v. Straußenburg ist zur Besprechung über Operationen heute im deutschen Großen Hauptquartier eingetroffen.

Briands Stellung gefährdet.

(Telegramm der „Neuen Freien Presse".)

Lugano, 11. März.

Der wegen seiner Beziehungen zu Briand bekannte Pariser Korrespondent des „Secolo", Campolonghi, meldet, die Stellung des Ministeriums sei trotz des letzten Vertrauensvotums zwar nicht ernstlich erschüttert, aber unsicher, da die Opposition nicht ermangeln werde, neue Angriffe auszuführen.

Österreichisch-ungarischer Generalstabsbericht.

Amtlich wird verlautbart: „11. März 1917.

Östlicher und südöstlicher Kriegsschauplatz.

Keine besonderen Ereignisse.

Italienischer Kriegsschauplatz.

Die lebhaftere Artillerie- und Fliegertätigkeit hielt namentlich in einzelnen Abschnitten der küstenländischen Front auch gestern an.

In der vergangenen Nacht bewarfen italienische Flieger die Städte Triest, Muggia, Isola und Pirano mit Bomben.

Der Stellvertreter des Chefs des Generalstabes:
v. Höfer, Feldmarschalleutnant."

Die amerikanische Krise.

Die österreichisch-ungarische Monarchie und die Vereinigten Staaten.

Wien, 12. März.

Die Note des Grafen Czernin ist in Washington nicht unfreundlich aufgenommen worden. Präsident Wilson und das Staatssekretariat haben den Eindruck, daß die Antwort auf das vom Botschafter Penfield überreichte Aide-Memoire an den Grundsätzen des Unterseebootkrieges nichts ändert, aber im Tone und der ... der ... zeige, noch im letzten Augenblicke den unheilvoll gewordenen Gegensatz zu mildern. Die Beziehungen zwischen den Vereinigten Staaten und der Monarchie sind nicht abgebrochen. Die Monarchie hat einen Botschafter in Washington und die Vereinigten Staaten einen Botschafter in Wien und die Fortsetzung der gegenseitigen Aussprache kann unmittelbar stattfinden. In der Meldung aus Washington über die Wirkung der österreichisch-ungarischen Note wird gesagt, daß die Tür für weitere Verhandlungen offen sei. Sie wird von unserem Ministerium des Äußern nicht zugeschlagen werden, und die leiseste Hoffnung, durch einen Schriftenwechsel oder durch mündlichen Austausch der Meinungen zur Rettung des Friedens zwischen Amerika und den Mittelmächten beitragen zu können, ist willkommen und der sorgfältigsten Arbeit wert. Das amerikanische Staatsdepartement, weil die Note des Grafen Czernin beantwortet, und daraus kann geschlossen werden, daß ohne einen ... ohne die vom Präsidenten Wilson als Beweggrund für seine Politik angegebene offenkundige Tat, wegen der Ankündigung, worin auch unsere Monarchie den neutralen Ländern in einer allgemeinen Warnung die Sperre gewisser Teile des Meeres mitgeteilt hat, ... keine jähe Änderung in dem Verhältnisse zwischen der Monarchie und den Vereinigten Staaten eintreten dürfte.

Wir sind jedoch trotzdem keineswegs bloße Zuschauer der bedenklich wachsenden Spannung zwischen Deutschland und den Vereinigten Staaten. Heute verlautet, daß Präsident Wilson den neuen Kongreß zu einer außerordentlichen Sitzungsperiode für den sechzehnten März einberufen habe. Das Datum ist auffallend, weil der sechzehnte März gerade auf einen Sonntag fällt und ein solcher Bruch mit den Gewohnheiten der Sonntagsheiligung in Amerika nicht leicht angenommen werden kann. Die bevorstehende Einberufung des Kongresses ist jedoch auch von unserem Blatte bereits gemeldet worden, und der Unterschied von wenigen Tagen ändert nicht viel an dem Ernste der Lage. Der Präsident hat angeordnet, daß die Handelsschiffe bewaffnet werden. Wenn sie vor oder nach dem Zusammentritt des Kongresses in das Sperrgebiet ausfahren, so kann auch der letzte Rest von Friedensmöglichkeit zwischen Deutschland und den Vereinigten Staaten bald verschwinden. Man ist ohnehin nicht mehr vorhanden und das Suchen nach der offenkundigen Tat hat nur taktische Zwecke und soll das Volk glauben machen, daß die Vereinigten Staaten, welche die Verhängung des Sperrgebietes durch England so geduldig hingenommen haben, einen Verteidigungskrieg führen, wenn sie am Durchbruch des von den Mittelmächten angeordneten Sperrgebietes verhindert werden. England schickt bereits der amerikanischen Regierung, der es seit Beginn des Krieges für die seltsame Auslegung der Neutralität, für die Lieferung von Munition und Geld besonders dankbar sein muß, Hilfstruppen, die nicht wenig dazu beigetragen haben, feindselige Stimmungen gegen die Mittelmächte in vielen Gebieten der Erde zu verbreiten. Lord Northcliffe ist bereits auf der Reise nach Amerika und vierzehn englische Journalisten sind ebenfalls auf der Fahrt nach Newyork. Dieser publizistische Generalstab soll helfen, die Stimmung für den Krieg zu erzeugen, die vielleicht noch immer zögernden Massen für eine solche Politik zu gewinnen und den Haß bis zur Rechenschaftslosigkeit zu schüren. So wird in Amerika der Krieg vorbereitet.

Eine wichtige Maßregel der Vereinigten Staaten zeigt ebenfalls, daß die Gefahr ernster geworden ist. Vor einigen Monaten ist Präsident Wilson unter dem Wahlrufe gewählt worden: Friede und Wohlstand! ... er selbst an den Erfolg seiner Friedenspolitik geglaubt habe, ist bei seiner genauen Kenntnis der Pläne in England immer zweifelhaft gewesen. Aber das Amt, welches die zur Deckung des Papiergeldes bestimmten Goldvorräte des Landes verwaltet, hat die Banken angewiesen, ihr Kapital und ihre Barbestände nicht weiter in den Obligationen der Entente anzulegen, weil die Mittel beim Friedensschlusse flüssig sein müssen. Diese wichtige Anordnung ist aufgehoben worden und die Entente kann daher wieder über die Milliarden der Vereinigten Staaten verfügen. Die finanzielle Bundesgenossenschaft ist von Morgan, dem größten Kriegsgewinner der Welt, bereits offen angekündigt worden. Er hat angeregt, daß Vereine zur Verbreitung der Freundschaft für die Entente und somit für noch größere Willigkeit ihrer Papiere gebildet werden.

Die Krise in dem Verhältnisse zwischen Deutschland und den Vereinigten Staaten ... mit jeder Stunde ... von Feindseligkeiten nicht ... Auch jeder Wochen einer gesicherten Friedens sind ein Gewinn, wie jeder Tag und jede Stunde, in denen das unwiderrufliche Wort nicht gesprochen ist. Die österreichisch-ungarische Note hat bewiesen, daß auch in dieser Krise die Mittelmächte und besonders die österreichisch-ungarische Monarchie und Deutschland zusammenstehen. Gemeinsam haben sie am Beginne des Monats Februar beschlossen, die Sperre gewisser Teile des Meeres anzuordnen. Das ist sicher nicht geschehen, ohne die möglichen Folgen durchzudenken. In der Antwort auf das Aide-Memoire hat die Monarchie wieder ein Bekenntnis abgelegt, daß sie die Ausbreitung des Kampfes nicht wünsche, weil sie nur einen Verteidigungskrieg führt. Aber von den gemeinsam beschlossenen Maßregeln ist, wie auch die Meldung aus Washington über den Eindruck der Note ... nichts zurückgenommen worden. Die Monarchie und Deutschland sind in diesem Kriege zum gemeinsamen Schutze ihres Bestandes verbunden und von dieser Kette, die sich in dreiunddreißig Monaten so glänzend bewährt hat, konnte niemand auch nur einen einzigen Stein herausbrechen.

Feuilleton.

Mexiko und der Weltkrieg.

Von Universitätsprofessor Dr. E. Oberhummer.

Vor nicht gar langer Zeit habe ich in diesem Blatte (Nr. 18639 vom 2. Juli 1916) angesichts der damals drohenden Verwicklungen Mexikos mit den Vereinigten Staaten das Verhältnis der beiden Republiken ausführlicher besprochen und machte, ... verwiesen, auf das dort Gesagte verweisen. Nun ist Mexiko plötzlich in überraschender Weise wieder in den Vordergrund des Interesses getreten durch die von der Associated Preß unter offensichtlicher Mitwirkung der amerikanischen Regierung verbreitete Nachricht eines Bündnisantrages des Deutschen Reiches für den Kriegsfall mit den Vereinigten Staaten. Die Tatsache ist inzwischen in Deutschland von amtlicher Stelle im Wesentlichen bestätigt und zugleich angedeutet worden, daß der Verrat des diplomatischen Geheimnisses wahrscheinlich auf amerikanischem Boden erfolgte. Der amerikanische Regierung hat damit ein willkommenes Mittel in die Hand bekommen, um die widerstrebenden Mitglieder des Kongresses zur Bewilligung der von Wilson verlangten Vollmachten fortzureißen, was anscheinend auch vollständig gelungen ist. In der Tat war, abgesehen von dem akuten deutsch-amerikanischen Konflikt, die öffentliche Meinung in den Vereinigten Staaten kaum in bezug auf einen andern auswärtigen Staat so empfindlich und nervös als hinsichtlich des Verhältnisses zu Mexiko. Selbst das Verhältnis zu Japan, das trotz aller offiziellen Freundschaftsversicherungen eine dunkle Wolke über dem politischen Horizonte der Beziehungen der Vereinigten Staaten schwebt, war in den letzten Jahren daneben in den Hintergrund getreten.

Die Spannung mit Mexiko geht, wie ich in meinen früheren Ausführungen gezeigt habe, auf die Zeit zurück, da die Vereinigten Staaten über den Mississippi vordrangen und Nachbarn der damals noch über den Westen der heutigen Union sich ausdehnenden mexikanischen Republik wurden. Der Anlaß zu den Reibungen ging aber immer einseitig von den Vereinigten Staaten aus: sie sind im Verhältnis zu Mexiko immer der angreifende Teil gewesen. Sie ist es weder der spanischen Kolonialverwaltung noch dem selbständigen mexikanischen Staat in den Sinn gekommen, ihr ungeheures und je weiter nach Norden desto dünner besiedeltes Gebiet, noch weiter auszudehnen oder fremde Reiche anzugreifen. Lediglich der nie zu stillende Landhunger der amerikanischen Ansiedler und die Eroberungspolitik der mächtig aufstrebenden Bundesstaaten hat zum Verstoß gegen Mexiko geführt.

Die Minierarbeit begann bei etwa 1820 in dem damals noch zu Mexiko gehörigen Texas durch amerikanische Abenteurer, mit dem Erfolg, daß Texas sich 1836 unabhängig erklärte, was nur die Vorbereitung für die 1845 erfolgte Aufnahme in den amerikanischen Bundesstaat war. Dann folgte der Hauptschlag in dem bekannten Kriege von 1846/47, der den Vereinigten Staaten den ungeheuren Landgewinn bis zum Stillen Ozean brachte. Dieses Ziel zu erreichen, scheute die Bundesregierung vor keinem Mittel zurück. Das ist, wie ich früher ausführte, von amerikanischen Historikern selbst zugegeben worden; ich wiederhole hier nur die Worte aus den „persönlichen Erinnerungen" des nachmaligen Präsidenten Grant: „Wir wurden nach Texas gesandt, um Händel mit Mexiko vom Zaun zu brechen; es war aber wesentlich, daß die letzteren

Războiul și evenimentele din Sankt-Petersburg reflectate în *Neue Freie Presse*, 12 mart. 1917.

90me année. — № 226 POST TENEBRAS LUX 3me EDITION Dimanche 17 Août 1919.

JOURNAL DE GENÈVE

NATIONAL, POLITIQUE ET LITTÉRAIRE

Parait le soir et le matin

Bureaux des Annonces
PUBLICITAS S. A.
Société Anonyme Suisse de Publicité
15-17, rue de la Corraterie, 15-17 - GENEVE
Nombreuses succursales, agences et correspondants en Suisse et à l'Etranger

La ligne de 6 points Fr. 0.60
Réclames : la ligne de 7 points Fr. 2.—

Le Journal de Genève ne répond pas des manuscrits qui lui sont adressés et ne se charge pas de les renvoyer.

On s'abonne dans tous les bureaux de poste moyennant un supplément de 20 centimes.

Rédaction, Administration et Imprimerie
5-7, Rue Général-Dufour

ABONNEMENTS

	1 mois	3 m.	6 m	1 an
Suisse	3.50	8.50	15	28
Etranger (uprt. mise)	5 —	13. —	22	40

Chèque postal I. 683

PRIX DU NUMERO : 15 centimes

GENÈVE, 16 août 1919

BULLETIN

Hongrie et Roumanie

La scène politique est aujourd'hui accaparée par la double activité de la Hongrie et de la Roumanie. Les télégrammes qui se succèdent dans les bureaux de rédaction n'a[illegible] de grands éclaircissements sur [illegible] qui reste trouble. Tout au plus [illegible] le désaccord qui règne entre les [illegible] au sujet de l'avance des [illegible] en Hongrie.

[illegible] le Conseil suprême de la [illegible] paix à arrêter son offensive, la [illegible] paraît pas avoir tenu compte de [illegible] : face au bolchevisme, elle [illegible] poursuivre jusque dans ses re[illegible] ne peut nier qu'elle ait réus[illegible] soit en grande partie sous sa [illegible] le communisme hongrois ait vivement battu en retraite.

Les Alliés de la Roumanie n'auraient-ils à lui reprocher que d'avoir vaincu sans ordre, le grief ne serait pas de ceux qui diminuent la confiance et créent la suspicion. Mais les Roumains — ou plutôt certains éléments roumains — n'ont pas réussi à masquer un projet dont l'exécution serait gros [illegible]. L'embarras de M. Diamandy, haut-commissaire roumain, est significatif.

Mis sur la sellette par les généraux chargés par l'Entente [illegible] situation, M. Diamandy a songé à couper court à l'entretien : des propos assez durs y avaient été tenus sur la conduite du commandement et même du gouvernement roumains, auxquels l'Entente repro[illegible] de ne point avoir obéi aux décisions du Conseil suprême. La Roumanie, cela est certain, paraît s'en être peu souciée. Divers mobiles la poussaient à ne se préoc[illegible] que de l'heure qu'elle vivait.

[illegible]quée par les Magyars, pillée par eux, et, pour ainsi dire, assommée, elle avait été laissée pour morte sur le champ de bataille des nations. Sa résurrection donna lieu à un véritable délire patriotique. Bientôt l'occasion se présenta pour elle non seulement d'émettre [illegible] vaste territoire, la Transylvanie, mais encore de repousser à main armée un double péril, celui du magyarisme et du bolchevisme, dont la politique intérieure de la Hongrie venaient de consa[illegible]. L'ardeur à combattre de la Roumanie s'accroissait du fait qu'en chassant un [illegible] du même coup à ses frontières une théorie sociale qui menaçait de faire irru[illegible] elle et eût entraîné le pays dans une véritable course à l'abîme.

Budapest occupé par l'armée roumaine, c'était la fin de dures angoisses; le peuple roumain, sans se soucier de l'opportunité ou du danger de [illegible], l'a saluée comme une libération définitive, comme l'écrasement total de l'ennemi.

Et les diplomates sont entrés en scène. Il est permis de supposer que ceux qui étudient les moyens d'assurer l'avenir de la Roumanie ont pris contact avec ceux qui tentent aujourd'hui de sauver la Hongrie. Déjà, dans cer[illegible] la possibilité d'une alliance avec la Roumanie. On affirme que M. de Lovaszy, la personnalité la plus remarquable du parti qui, vraisemblablement, sera appelé à prendre la tête des opérations politiques, est acquis à une entente cordiale avec la Roumanie. M. Vassonyi, ancien ministre de la justice, rappelé à Bucarest, a fait une déclaration qui ne laisse aucun doute sur son sentiment personnel, de tout point semblable à celui de M. de Lovaszy : il a même rendu hommage à l'activité déployée par la Roumanie pour accélérer la chute du bolchevisme en Hongrie.

Cette dernière considération permettrait de supposer que seule une question d'ordre social guide certains Hongrois dans leurs sympathies subites pour un peuple qu'ils tentaient, hier, de réduire en esclavage. Une autre opinion, cependant, doit être retenue : par une alliance avec les Roumains, la Hongrie éviterait que fût définitivement retranchée de son influence cette Transylvanie, à laquelle elle attache tant de prix. Elle n'ignore pas que la Transylvanie, tout en adhérant au principe national de la Roumanie, a entendu conserver une administration autonome et [illegible] durant cette période [illegible]. De là à supposer qu'un régime spécial pourrait être admis pour la Transylvanie, il n'y a qu'un pas; une alliance semblerait à bien des Hongrois faciliter cette solution.

Pourtant les partisans de l'alliance se heurtent à deux arguments importants : les Roumains, leur affirme-t-on, ne veulent pas, dans leur majorité, s'unir à eux. De vaincus devenus vainqueurs, ils entendent exploiter leur victoire et non pas faire des concessions à un ennemi contre lequel ils nourrissent depuis plusieurs années les plus vives [illegible]. L'attitude de leur armée, peut-on ajouter, prouve qu'ils [illegible] de vouloir a[illegible] l'une quelconque [illegible] prétentions. Au lieu d'entrer à Budapest le rameau d'olivier à la main, ce qui eût été habile, ils s'y installèrent en maîtres. Au lieu [illegible] la conciliation par leur correction élégante, ils se sont montrés parfois [illegible] satisfaits de leur conquête.

Autre argument des adversaires de l'alliance : ils jugent qu'elle pourrait nuire aux rapports entre la Hongrie et la Serbie, qui ne verrait pas sans inquiétude la Hongrie et la Roumanie suivre une politique semblable.

Les répons[illegible] côté roumain, ceux qui souhaitent un rapprochement avec la Hongrie font valoir que les Alliés de la Roumanie sont fort éloignés et qu'au lendemain de la paix leur pays aura avantage à avoir à ses côtés une nation avec laquelle elle puisse avoir des rapports économiques et politiques établis sur une base sûre. Du côté serbe, on relève le fait que M. de Lovaszy, le nouveau ministre des affaires étrangères, est un slavophile convaincu et qu'il n'est nullement à présumer qu'une entente hongro-roumaine serait dirigée contre le royaume des Serbes, Croates et Slovènes. Bien au contraire.

Ces idées prendront-elles une forme concrète ? Il est peu probable qu'elles passent dans une phase de réalisation avec le gouvernement que le cabinet hongrois vient de choisir. A l'exception de M. de Lovaszy, un libéral, et de M. Carl Huszar, qui représente le parti socialiste-chrétien, la plupart des membres du gouvernement nommé par l'archiduc Joseph appartiennent aux groupes monarchistes, nationalistes et anti[illegible].

Le ministre-président, M. Stephan Friedrich, ne manqua pas, sitôt après avoir été libéré de son internement en France, d'écrire contre ce pays. Le baron Sigmund Perenyi, fut, on s'en souvient, l'un des principaux adjudants du comte Tisza et remplit la charge de ministre de l'intérieur dans son cabi[illegible] de la guerre, le général Franz Schnetler, fut l'un des adversaires les plus ardents de l'Entente, et quant à M. Jacob Bleyer, ministre des minorités nationa[illegible] avant la défaite, ses théories pangermanistes.

Si un rapprochem[illegible] avoir lieu, ce n'est pas ce cabinet qui y conduira car la Roumanie ne consentira pas à unir son sort à un Etat dont le gouvernement est si loin des principes pour lesquels elle combattit aux côtés de ses alliés.

Ed. Ch.

Les comptes de la S. S. S.

Après avoir fourni un travail considérable, la S. S. S. est entrée en liquidation. Grâce à son excellente et scrupuleuse direction, elle a pu réaliser des bénéfices se chiffrant par plusieurs millions.

A qui ces bénéfices devront-ils être versés ? L'article 18 de la S. S. S. est ainsi conçu :

« Si après la liquidation, une fois payés les intérêts du capital avancé par la C[illegible]tion et ce capital remboursé (il est [illegible]0 francs) il existe un reliquat, il sera versé au Conseil fédéral qui en fera profiter l'une ou plusieurs des organisations créées pour favoriser le développement de l'agriculture, du commerce, de l'industrie et des arts et métiers. Si les opérations se soldent par une perte, elle sera supportée par la Confédération. »

Cet article, aussi bien par sa précision que par son imprécision, donnera lieu aux interprétations [illegible] plus diverses. On peut craindre que divers groupements ne s'offrent pour accaparer une partie au moins de cette somme imprécise, et cela au détriment d'autres groupements non moins intéressants.

Il va donc falloir adopter une règle de conduite fix[illegible] nous ne pensons pas que le Conseil fédéral laisse une pression quelconque s'exercer sur ses déterminations.

Quelle sera donc la somme à adopter pour la répartition ?

La réponse est simple.

Il suffit de calculer quels sont les bénéfices acquis du fait de l'agriculture, en ce qui la concerne seule, du [illegible] commerce et enfin du fait des arts et métiers et d'attribuer à chacun de ces trois comptes la somme recueillie.

La tâche [illegible] en sera gran[illegible] examiner, pour [illegible] qu'ils [illegible]ient d'allouer à [illegible]

Peut-être, en ce qui concerne le commerce, [illegible] saisir cette occasion pour rémunérer les agents commerciaux ou conseillers économiques près nos légations — lorsqu'il y en a. Cela diminuerait les dépenses du Département politique sous cette rubrique et cela lui permettrait de reporter sur [illegible] objets urgents la somme ainsi éco[illegible]. Cela lui permettrait aussi d'envisager la création de nouveaux postes consulaires que notre commerce et notre industrie réclament à grands cris.

Le message du Conseil fédéral sur la Société des nations

Vue d'ensemble

Berne, 15 août.

(P.) Dans une lettre accompagnant le message sur l'entrée de la Suisse dans la Société des nations, le Conseil fédéral priait les membres des commissions parlementaires de considérer le texte comme « strictement confidentiel » et de ne pas en donner communication à la presse. Le secret a été bien gardé ! Une indiscrétion, commise sans doute par un député vaudois a permis à l'un de nos confrères de publier de longs extraits du message privé. Celui-ci ne se distingue d'ailleurs de celui qui sera distribué aux Chambres que par une question de forme : sa rédaction n'a pas subi les retouches de la dernière heure et c'est uniquement pour faciliter le travail aux membres de la commission, qui se réunit le 18 à Wengen, qu'un [illegible] imparfait leur a été envoyé. Mais, [illegible] recevront en outre les deux rapports rédigés par la majorité et la minorité [illegible]sion de défense natio[illegible] pas remis aux journaux. Leur caractère « strictement confidentiel » nous permet d'espérer que le public en aura bientôt connaissance !

***

Le message est un volume de 150 pages, divisé en 12 chapitres. Autant qu'[illegible] lecture [illegible] d'en juger, c'est [illegible] claire, bi[illegible]onnée et qui épuise le sujet. Le Conseil fédéral n'a pas cherché à imposer son [illegible] guments moraux, politiques, économiques et militaires, que les partisans et les adversaires de notre adhésion ont fait valoir au sein des diverses commissions fédérales. Mais de cet exposé impartial et approfondi se dégage avec une force convaincante la nécessité vitale de notre entrée dans la Ligue fondée à Paris.

Le message débute par un aperçu historique [illegible] société des nations, sur son développement et sa réalisation. Il montre que tous les belligérants ont reconnu qu'un nouvel ordre international devait être créé, afin d'accroître les garanties de la paix. La Suisse n'est pas restée indifférente à ce mouvement d'opinion. « Elle a été, dit le message, un des premiers Etats neutres, sinon le premier, qui ait reconnu la signification de cette pensée et qui ait manifesté la volonté de collaborer à sa réalisation ». C'est, en effet, le 4 mai 1918 que le Conseil fédéral créa une petite commission d'experts : il avait déjà été sollicité de le faire en 1917 par la Société [illegible] paix. La commission travailla avec continuité à étudier le problème de notre entrée éventu[illegible] dans une ligue des nations. Le 20 novembre 1918, le Conseil fédéral adressa aux Alliés une not[illegible] leur demandant de pouvoir participer aux délibérations touchant les questions qui intéressaient spécialement la Suisse ou qui, comme la Société des nations, avaient une portée générale ». Le Conseil fédéral croyait que le problème de la paix et celui de l'organisation internationale serait disjoints et qu'à cette dernière les membres seraient en mesure de collaborer directement. Il fut déçu dans son attente et le message exprime nettement cette déception en relevant que la procédure employée à Paris est contraire aux principes de la démocratie et à ceux de l'égalité des Etats. Elle crée en outre un précédent que la Suisse ne peut pas reconnaître.

Le message indique ensuite la façon dont les membres ont pu se faire entendre à Paris; il souligne la grande courtoisie avec laquelle les chefs de l'Entente ont accueilli les délégués suisses et énumère les observations présentées par ces derniers. Celles-ci tendaient à renforcer les mesures prises pour supprimer les risques de guerre. La plupart d'entre elles ont été écartées et le texte incorporé dans le traité de paix ne diffère pas sensiblement du projet initial.

Le message soumet le traité, article par article, à un examen minutieux et étudie, de [illegible]

tre 3, qui traite de la neutralité, est un des meilleurs du volume. Il groupe tous les arguments qui nous empêchent de renoncer complètement à une politique séculaire, retrace les délibérations qui ont eu lieu à Paris à ce sujet et marque avec justesse que la Ligue des nations modifie le caractère de la neutralité [illegible].

Aux chapitres 7 et 8, le message expose « la signification militaire et économique de [illegible] ». [illegible] considérations qui ont été émises à la commission de la défense nationale pour et contre notre entrée. On sait qu'une minorité composée de trois colonels a voté contre l'adhésion, sous prétexte que celle-ci était dangereuse pour notre sécurité et notre indépendance. Le Conseil fédéral estime, avec raison, que de pures hypothèses stratégiques ne sauraient être déterminantes dans une question qui est avant tout d'ordre politique.

Au point de vue économique, la commission de spécialistes a été unanime à déclarer qu'un isolement aurait des suites redoutables pour le pays.

Le message consacre quelques pages judicieuses au choix de Genève comme siège de la Ligue et mentionne les obligations que ce choix impose à la Suisse. Il relève ensuite les progrès que le pacte de Paris réalise par rapport au droit international ouvrier et condense dans son douzième chapitre les raisons morales et politiques qui doivent déterminer la décision que le peuple suisse sera appelé à prendre prochainement.

[illegible] le [illegible] sur lequel nous reviendrons [illegible] nous en posséderons [illegible]. Par une heureuse coïncidence, [illegible]re de M. Ador, président de la Confédération. Nous sommes [illegible] trouver [illegible] à un document historique de [illegible], consacré à une œuvre [illegible] M. Ador a joué un rôle que le pays n'oubliera pas.

Histoire suisse du Vorarlberg

Contrairement à ce que l'on croit généralement, la Suisse et le Vorarlberg sont liés par des liens historiques séculaires. Nous ne songerions pas à invoquer de semblables raisons, comme le font les autres peuples, pour fonder notre « droit » sur un pays voisin. Mais il s'agit là d'un peuple qui, de son propre mouvement et sans que nous y soyons pour rien, demande à s'unir à nous. Des gens, trop ignorants de notre histoire, lui reprochent de n'avoir pas été suisse plus tôt et, pour l'en punir, veulent l'empêcher de le devenir maintenant. Nous avons le droit et le devoir d'étudier les relations qui nous lient à lui et de tirer de notre étude les conclusions qui s'en dégagent.

Le plus ancien souvenir commun à la Suisse et au Vorarlberg est le prieuré de St-Gérold, fondé au Xe siècle par l'abbaye de Einsiedeln et qui lui appartient encore. Le prieur de Saint-Gerold, que nous n'avons pas manqué d'aller saluer en passant, est Suisse, et, en outre, dit-on, l'homme le plus versé dans l'histoire des vallées valaisannes.

Dans le courant du XIIIe siècle, l'évêque de Sion ayant envoyé des contingents à son allié l'évêque de Coire, ses soldats se transformèrent, après la campagne, en colons et occupèrent une série de vallées, tant dans les Grisons que dans le Vorarlberg. On retrouve leurs traces dans la région de Davos, qu'ils germanisèrent. En Vorarlberg, les Valaisans occupèrent le Petit et le Grand Walsertal (Walser-Walliser), les vallées de Brand, de Laterns, une partie du Montafon, etc.... Partout, on retrouve aujourd'hui encore ces colonies valaisannes, presque intactes, ayant conservé dans le cours de l'histoire leur caractère propre, leur dialecte, leurs mœurs, leurs costumes, le souvenir de leur origine et même le culte de leurs saints, notamment saint Théodule, évêque de Sion.

Au moyen âge, la Suisse orientale et le Vorarlberg étaient sous des dominations féodales communes. En 1260 pour la première fois, la maison de Montfort s'étant divisée en deux branches, les Werdenberg prirent les possessions de la rive gauche du Rhin. C'est à cette occasion qu'apparaît dans l'histoire cette frontière du Rhin, frontière purement dynastique établie en dépit du bon sens et de la géographie et que certains, aujourd'hui, tiennent tant [illegible].

Lorsque, à la suite de la bataille de Sempach, les Habsbourg se virent privés de leurs possessions suisses, ils cherchèrent à s'installer dans le Vorarlberg, pour pouvoir, de là, menacer la tranquillité des Confédérés et reconquérir ce qu'ils considéraient comme leur

Journal de Genève (17 aug. 1919) publică un „Buletin: Ungaria și România", semnat Ed. Ch.

Norddeutsche Allgemeine Zeitung.

Berlin SW 48, Wilhelmstraße 32.

Nr. 321. [57. Jahrgang.] Freitag den 9. November 1917. Abend-Ausgabe. [57. Jahrgang.] Nr. 321.

Die Livenza überschritten.

Der Sturz der Regierung Kerenskis.

Zur Kriegslage.

Großes Hauptquartier, den 9. November 1917. (W. T. B.)

Westlicher Kriegsschauplatz.

Heeresgruppe Kronprinz Rupprecht.

Heeresgruppe Deutscher Kronprinz.

Keine wesentlichen Ereignisse.

Heeresgruppe Herzog Albrecht.

Oestlicher Kriegsschauplatz.

Keine größeren Kampfhandlungen.

Mazedonische Front.

Italienische Front.

Die Livenza ist überschritten!

Der Erste Generalquartiermeister.
Ludendorff.

Neue U-Booterfolge.

Der Wiener amtliche Bericht.

Der französische Kolonialminister in Bern.

Wilson bedauert.

Der Kampf um das Winterpalais.

Der Ruf nach der Einheitsfront.

Amerikanische Besetzung der Azoren.

Die Bureaus der Hamburg-Amerika Linie beschlagnahmt.

Lansing über die Hilfe der Vereinigten Staaten.

Zur Klarstellung.

Die Gefahren der Hilfsaktion für Italien.

Despre lovitura de stat bolșevică, în *Norddeutsche Algemeine Zeitung*, 9 nov. 1917.

91me année. — № 168 — POST TENEBRAS LUX — 3me EDITION — Dimanche 20 Juin 1920.

JOURNAL DE GENÈVE

NATIONAL, POLITIQUE ET LITTÉRAIRE

Paraît le soir et le matin

Bureaux des Annonces
PUBLICITAS S. A.
Société Anonyme Suisse de Publicité
15-17, rue de la Corraterie, 15-17 - GENÈVE
Nombreuses succursales, agences et correspondants en Suisse et à l'Étranger

Rédaction, Administration et Imprimerie
5-7, Rue Général-Dufour

ABONNEMENTS

(SUISSE) le numéro : 15 c.

GENÈVE, 19 juin 1920

La représentation de la Suisse à l'étranger

[illegible] nent une importance toujours croissante. Maintenant que la nouvelle offensive argovienne a été repoussée avec succès, il vaut la peine de revenir en toute objectivité sur la discussion de la semaine dernière.

[illegible] auquel le Conseil fédéral avait de nouveau recouru provisoirement au moment de l'affaire Hoffmann, ne peut décidément pas aller. Déjà il a fallu lui donner une entorse pour permettre, en 1919, à M. Calonder, de mener à bien les nombreux travaux commencés en 1918. Il faudra certainement y faire une nouvelle dérogation à la fin de cette année. Ce n'est pas au moment où M. Motta s'est mis au courant de toutes les affaires de ce dicastère, et où il a montré qu'il avait vraiment l'étoffe d'un bon chef du Département politique, digne d'inspirer confiance au pays tout entier, [illegible]

acquérir la situation internationale à laquelle elle est en droit d'aspirer.

Nous avons donc été [illegible] autres [illegible] me de 1917.

***

Parmi les articles de ce programme figure l'amélioration des traitements du personnel diplomatique à tous ses degrés. Sur ce point, M. Motta a pu se convaincre que le Conseil national était unanime à réclamer que le personnel de nos légations soit enfin indemnisé [illegible] ne soit pas [illegible] par la question de fortune. [illegible] seules choses intelligentes [illegible] et les socialistes [illegible] sur ce point.

Il faut que le Conseil fédéral puisse nommer attaché, secrétaire, ministre ou consul de carrière, un homme qui n'a aucune fortune [illegible]

de tout son cœur et avec son intelligence très vive. Et c'est là un motif de plus pour qu'il conserve, au moins pendant quelques années, la direction du Département politique.

H. M.

Notes du jour

L'émule de Bonnot

La population genevoise a été vivement émue par les attentats qu'a perpétrés, deux soirs de suite, sur la route suisse, le nommé Grünig. Partout on en parle: dans les salons, dans les trams, dans les cafés. Et l'on commente. Et l'on discute. Et l'on s'échauffe...

— C'est un anormal, disent les uns : la lecture des exploits de Bonnot et des romans policiers lui a tourné la tête. Soumettez-le aux méthodes nouvelles de la psychanalyse, et vous constaterez certainement qu'il a subi, lors de sa crise d'adolescence, de graves refoulements de sa *libido*...

— Pas besoin d'aller chercher si loin, réplique un interlocuteur; on a découvert chez lui des brochures bolchevistes. C'est un imitateur de Trotzky. Le cynisme avec lequel il exprime sa satisfaction d'avoir atteint un garde rural et son regret de n'avoir pu « descendre » d'autres policiers prouve que c'est un ennemi de la société. Au pays des soviets, il serait ministre; chez nous, c'est un vulgaire assassin, un assassin qui met en pratique les enseignements des dictateurs russes...

— C'est possible, déclare un troisième. Mais, quant à moi, c'est le cinématographe que je rends surtout responsable du crime commis par Grünig. Les détails de ses faits et gestes ne paraissent-ils pas empruntés à l'une de ces histoires idiotes et dangereuses dont on grave les péripéties dans les yeux et dans le cerveau des amateurs de cinéma ? Le bond, d'une auto dans l'autre, un pistolet à la main, n'est-il pas typique ? Et la fuite romantique sur le lac, à l'abri des arbres du rivage, à bord d'une péniche volée ? L'arrivée au port ? La prise de possession d'une riche maison non occupée, dans laquelle il trouve des effets militaires d'officier dont il s'empare en vue d'un second attentat ? C'est une histoire de cinéma, vous dis-je !

— Pourquoi toujours chercher des excuses ? proclame un quatrième interlocuteur: Grünig est un brigand, un criminel, et je regrette amèrement la suppression de la peine de mort ! Si quelqu'un a mérité la guillotine, c'est bien ce cynique assassin !

Et la discussion se poursuit, chacun reprenant et développant sa thèse. Sur un point, cependant, tous sont d'accord: l'horreur que leur causent ces affreux attentats et la sympathie qu'éprouve notre population unanime pour le chauffeur d'automobile attaqué et pour le garde rural gravement blessé dans l'exercice de ses fonctions...

J. M.

Lettre de Roumanie

L'évolution de la crise roumaine

(De notre correspondant)

Bucarest, 8 juin.

[illegible] par de sérieux [illegible] de l'ordre social. Les « partis oligarchiques » constituant la classe dirigeante, n'étaient pas du tout préparés, en effet, à une telle évolution, et quant aux partis paysan et socialiste, on peut aller jusqu'à dire qu'ils étaient encore pratiquement [illegible]

[illegible]

socialistes, indépendants et nationalistes, ainsi qu'à tous les éléments avancés ou mécontents, des nouvelles provinces, formèrent la gauche du Parlement, sous le nom de « bloc des hommes nouveaux ».

La majorité des députés transylvains et bessarabiens se rallièrent peu à peu à ces « hommes nouveaux », et ainsi fut formé le « bloc parlementaire ». Il eut pour chef MM. Lupu [illegible] et chef du parti socialiste [illegible] l'agriculture et [illegible] (président de la Chambre et chef du parti nationaliste).

Mais ces « hommes nouveaux » furent surtout des hommes inexpérimentés. Moins que [illegible] la bonne volonté ne saurait aujourd'hui suppléer, en politique, à l'absence de culture générale, de compétence et de pratique. Il était trop évident, en outre, que [illegible] en particulier du parti libéral, [illegible] quelque sorte, à elle seule, tout [illegible] « hommes nouveaux ». [illegible] les jeunes démocraties [illegible] par la lutte des classes.

[illegible]

« [illegible] nouveaux » [illegible], de convertir la couronne à [illegible] Justement alarmée, [illegible] ques hésitations, se [illegible] ciens partis » qui, [illegible] plus de [illegible] prôné [illegible]

Ce c[illegible]

Afin d'aggraver le conflit, et espérant forcer la main [illegible], MM. Lupu, Mihalache et Iorga résolurent de faire [illegible] jets de loi par [illegible] Le conflit entre la [illegible] en conflit entre la couronne et le Parlement, chose beaucoup plus grave.

Usant alors de ses prérogatives constitutionnelles, le roi prévint cette manœuvre, et, [illegible] durent [illegible] cabinet, — [illegible] trouvait [illegible] pouvoir en [illegible]

[illegible]

Eugène Roux.

Journal de Genève (20 iun. 1920) publică o „Scrisoare din România: Evoluția crizei românești", semnată de corespondentul Eugène Roux.

Parte din scandalul Carol–Lambrino reflectat pe prima pagină a ziarului *Gazette de Lausanne*, 21 apr. 1921.

Journal. N°4.

III 128/1 1916 - 1

Vers midi le Roi m'appelle dans son cabinet, me fait asseoir, et après m'avoir regardé fixement pendant quelques instants, il me dit que sa situation est critique, douloureuse, mais qu'il espère encore que le Conseil de Couronne qui doit avoir lieu prochainement le tirera de la cruelle alternative où il se trouve entre ses devoirs de Souverain roumain et ~~de~~ les protestations de sa conscience. ~~prince allemand~~. Malgré toute la réserve de son langage, je me rends compte qu'il s'inclinera devant la ~~voto~~ décision du Conseil de Couronne, quelle qu'elle soit.

Mon devoir de vieux serviteur de la maison et la conviction profonde que j'avais puisée dans les derniers entretiens du Roi Carol, me donna le courage de dire ~~au~~ toute ma pensée à son neveu. Je lui rappelai d'abord que peu de temps après la mort de son oncle il m'avait dit qu'il se considérait comme personnellement lié par le traité d'alliance avec l'Allemagne et que je ne pouvais pas douter

Facsimile din jurnalul lui Louis Basset.

Journal N°2. (Suite) 11 12 8bre 1917

économique lui assurait pacifiquement sa place au soleil, l'Angleterre a voulu la lui enlever. His fecit cui prodest. — Pour tout homme de bonne foi il n'y a pas d'autre cause à cette guerre maudite

9 Janv. 1917. La note de l'Entente, en réponse aux propositions de paix des puissances centrales, fait grand état du principe des nationalités ; elle en demande l'application à ses adversaires sans prendre garde qu'il peut être invoqué contre elle avec infiniment plus d'effet. La Russie, pour sa part, devrait reconnaître l'indépendance à 9 nations qu'elle tient sous le knout ; quant à l'Angleterre, la liste des peuples qu'elle a subjugués par la violence est trop longue à énumérer ; elle commence par les Irlandais et finit par les Boers, ses dernières victimes.

Rien ne serait plus juste que de laisser chaque peuple disposer de lui-même, selon ce que ses instincts de races ou ses affinités électives lui commandent, et pour autant qu'il possède les aptitudes nécessaires à former un organisme gouvernemental régulier et pacifique. Mais cela implique un

clamés par la révolution. Le Soviet, qui défendait vaillamment ces principes perd de son influence ; l'élément bourgeois des Cadets le supplante dans la direction politique et le résultat le plus clair de ce revirement est une aggravation de l'anarchie dans les rues de Pétrograde où l'on se bat et de l'indiscipline dans l'armée qui recule et se désagrège. Kerenski pouvait faire de la Russie l'arbitre d'une paix honnête et sauver la révolution ; à ce rôle glorieux pour son pays comme pour lui, il a préféré, comme Wilson, s'engager dans les voies ~~[illegible]~~ de l'Entente qui vont mener la Russie au bord de l'abîme, comme il l'avoue lui-même. Nous ignorons encore les motifs qui l'ont conduit ou contraint à se faire ainsi l'instrument d'une politique plus anglaise que russe et plus impérialiste que démocratique ; nous les connaîtrons plus tard, mais dès maintenant on peut dire qu'il a fait fausse route et que même si son offensive avait eu plein succès, elle aurait servi non-seulement les intérêts exclusifs de l'Entente, mais encore ceux de la réaction russe qui guette l'occasion de reprendre le dessus.

1917. # Journal N°3.

5 Août. En Roumanie, les éléments conservateurs du ministère ont donné leur démission pour la retirer peu après. Les rares nouvelles qui nous parviennent de Jassy et encore bien tardivement, nous expliquent mal la cause de ces remaniements ministériels, dûs sans doute plutôt à des rivalités personnelles qu'à des divergences de principes.

Un fait acquis, imposé bien plus par les nécessités du moment que par la largeur de vues de nos grands propriétaires, c'est le vote par les deux chambres de la loi agraire qui donne accès aux paysans à plus de 2 millions d'hectares de terre, soit au tiers environ de la surface labourable. Les conditions de cette cession ne nous sont pas encore connues ; espérons qu'elles ne seront pas trop onéreuses et que le perfide sabotage étranglé par Take Jonesco dans la chambre qui a précédé la Constituante actuelle, ne se sera pas reproduit sous une autre forme.

Au moment même où notre Parlement rendait dommage à nos braves paysans cette tardive justice, l'armée roumaine participait à l'offensive russe, sans les désertions de soldats roumains qui franchissent le Sereth pour rentrer dans leurs foyers seraient quotidiennes et nombreuses. C'est par eux que les Allemands sont tenus au courant de ce qui se passe au-delà du front.

Le N°2 de "La Roumanie", qui paraît à Paris contient l'aveu de notre mauvaise administration et de notre injustice envers le paysan. Mille pronet qu'on ne recommencera plus et cela doit nous suffire.

A Brest-Litowsk les Russes semblent plus préoccupés de faire de la propagande révolutionnaire que de conclure la paix. Les Allemands s'en doutent, mais ils comptent sur la désaggrégation croissante de la Russie qui la leur procurera à moins de frais. Ils agissent de même avec la Roumanie qui sacrifie ses dernières forces dans son conflit avec les Russes.

Les apparences actuelles ne sont guère favorables à une paix générale prochaine. Toutefois, il faut compter avec l'imprévu et aussi avec ce qui se passe dans les coulisses dont nous ne savons rien ou presque rien.

Journal N° 4.

IV 1918

31 Janvier 1918. On annonce de diverses sources la démission de Bratiano et son remplacement par le Gl Averesco. Si le fait se confirme il signifierait la déclaration officielle de la faillite de la grande aventure, l'absence d'éléments à Jassy pour constituer un cabinet politique et peut-être aussi l'inauguration d'une politique raisonnable. Averesco est un homme sérieux, réfléchi, qui tiendra compte des réalités et des possibilités, ce qui n'était pas le cas chez son prédécesseur.

Le fait que Tcherbatchew commande les troupes roumaines est par contre inquiétant car il semble être l'homme de l'Entente. Ce serait alors la continuation du sacrifice inutile et de l'aveuglement, puisque l'Ukraine est au pouvoir de Lénine et ne nous protège plus. Si nous étions battus par les maximalistes nous pourrions avoir un gouvernement Rakowski à Jassy. J'espère que cette dernière humiliation nous sera épargnée.

En Allemagne, sérieuse fermentation dans la classe ouvrière qui demande la paix qui comprennent que leur heure approche, les neutres qui sont des adhérents assurés pour toute initiative pacifique et les populations des belligérants eux-mêmes qui en ont toutes assez de cette atroce guerre.

Il me semble donc que cette offensive allemande qui, selon les aveugles, devait nous donner la paix par sa réussite, peut nous la procurer plus sûrement par son échec, à la condition bien entendu qu'un changement radical s'opère dans la politique allemande et que Wilson, selon les promesses contenues dans ses dernières déclarations, ne se dérobe pas au devoir moral de prendre l'initiative des négociations d'une paix juste et honorable pour tous.

21 Juillet. Les bulletins militaires français sont triomphants, ceux de Ludendorff dissimulent péniblement la déception et le dépit. La Marne porte malheur aux Allemands; ils viennent de la repasser comme en 1914. L'effet de cette retraite ne manquera pas de produire un certain découragement en Allemagne et à y accentuer l'opposition à la toute puissance du régime militaire. Le Kronprinz, à qui l'on veut à tout prix tresser une auréole de gloire, se trouve

en face d'un Second Verdun et l'empereur Guillaume qui a assisté au spectacle inattendu de son armée contenue puis refoulée, a pu se livrer à d'amères réflexions sur ces sacrifices sanglants en pure perte. Sa nature impulsive et son entourage aveugle l'empêcheront peut-être de se rendre compte de la gravité de la situation et d'en tirer les conséquences nécessaires, mais le peuple allemand le fera pour lui. Cette citadelle du pouvoir absolu est ébranlée; de toutes parts des craquements sinistres se font entendre et si la modération et le sens de la conservation ne prennent pas le dessus on peut craindre la déroute. La raison d'être de ce régime du sabre repose exclusivement dans le succès; s'il fait défaut il doit fatalement disparaître. A Budapest, à Sofia, à Constantinople, pas plus qu'à Vienne, on ne croit plus à son triomphe; demain peut-être on n'y croira plus même à Berlin. Les peuples ne veulent plus de la gloire militaire, ils veulent la paix et c'est cette vérité simple et évidente qu'on ne veut pas comprendre. Il en est de même à Paris, à Rome et à Londres malgré le grand espoir qui s'attache aux derniers

mots que je viens de répondre à la lettre de la Reine. Le prince Stirbey a motivé son départ de Bucarest par le fait que ses liens de parenté avec le ministre Bratiano feraient obstacle à la constitution d'un cabinet de coalition qui s'impose en ce moment. D'autres causes, qu'il ne m'a pas indiquées mais que je soupçonne, n'ont probablement pas été étrangères à son départ précipité et me font craindre que la situation en Roumanie ne soit de nouveau critique. Il m'a parlé, en effet, de l'isolement du Roi, des influences malheureuses qui s'exercent sur la Reine et du besoin qu'ils ont tous deux des conseils désintéressés d'un serviteur dévoué, dans ce moment surtout où les décisions de la Conférence causent en Roumanie une grande agitation. Il prévoit que la Roumanie fera cause commune avec l'Italie qui a les mêmes sujets de mécontentement et ne serait pas étonné d'une orientation nouvelle si le parti libéral devait rester au pouvoir. Par contre, un ministère Take Jonescu, qui accorderait tout à l'Entente et sans marchander, est également possible.
Ayant demandé au prince qui il souhaitait le plus pour son pays de Koltchak ou de Denine, il répondit sans hésiter Koltchak. Je crois qu'il a raison.

Journal N° 6.

19 Juillet. Les dépêches d'hier signalent des diffi-
-cultés en Roumanie, provoquées par le traité de pa
que Take Jonesco et le Général Averesco sont d'avi
de ratifier mais que tous les autres partis refusent
de reconnaître. Ces dépêches mentionnent encore
des mutineries dans l'armée et la découverte d'un
complot bolcéviste à Bucarest où l'on aurait sa
avec un fonds de propagande d'un million, des
manifestes prêchant le renversement de la dynastie.
Ce qui est certain c'est que la crise ministérielle
n'a pas encore reçu de solution et ce retard est l'in-
-dice de difficultés intérieures et extérieures assez
semblables à celles qu'on signale en Italie. Dans ces
deux pays on a plus d'appétit que d'estomac et
on perd de vue les intérêts essentiels. Ni Fiume,
ni le Banat ne sont des questions vitales et l'amour
-propre national leur donne une importance exa-
-gérée qui risque de compromettre la sécurité de
l'état. J'ai peine à m'expliquer l'intransigeance
de J. Bratiano dans les questions de territoire et
de contrôle des minorités hétérogènes; bien que justifiée
elle pourrait n'être de sa part qu'un prétexte pour s

...jours réglée, sinon sabotée, par des commissions incompétentes, les chambres
...ssent leur temps en discussions mesquines et triviales, enfin les partis
...entre déchirent à qui mieux mieux malgré tous les appels à l'union.
Nos députés ont commencé l'examen des lois fiscales dans les sections;
s'en dégage l'impression qu'ils voteront tout ce qu'on voudra pourvu
que le poids des impôts retombe sur les riches et qu'on ménage les
paysans à qui tout le monde fait la cour. Pour les grosses fortunes
les taxes atteindront 50% du revenu. Une pareille refonte de tout
notre système fiscal ne saurait s'improviser et s'appliquer en quel-
ques mois comme se le propose le ministre des finances qui, infail-
liblement va se heurter à de grosses difficultés. Son ami, M. Seu-
lescu vient de l'en avertir tout en rendant un juste tribut d'é-
loges à son magistral travail de réformes et à l'esprit démocratique
qui l'a inspiré.

1 Mai. Les lois fiscales sont l'objet de vives critiques dans les mi-
lieux du commerce, de l'industrie et de la banque, particulièrement
frappés. Entre le régime ancien et celui proposé par M. Titulesco il y a un
saut formidable, un saut trop brusque dans l'inconnu, en un mot il y
manque l'étape indispensable. Une fiscalité plus modérée aurait été
acceptée sans récriminations, elle aurait probablement rapporté tout au-
tant au trésor et en cas d'insuffisance on aurait pu l'augmenter
dans les exercices suivants. En allant d'un bond jusqu'au maximum
on a effrayé non-seulement les riches mais tous ceux qui travaillent

et produisent et ces derniers ne se résigneront pas facilement à être [...]
bues émissaires du fisc et à peiner presque exclusivement à son profit [...]
En forçant la note on risque de briser le ressort de toute activité [...]
provoquer la fraude sur une grande échelle au détriment du trésor [...]
dans ces deux cas. Pour assurer à sa réforme un fondement solide [...]
durable M. Titulescu devrait faire de notables réductions dans les cotes [...]
surtout dans celles de l'impôt global, notoirement exagérées et dans celles [...]
de l'impôt sur le capital qui soulève d'ailleurs de sérieuses objections
de principe et d'ordre social. La très-grande majorité des contribuables
ne sera pas en état de faire une déclaration conforme aux multiples exi-
-gences de la loi, les uns faute de pouvoir ~~expliquer~~ interpréter son texte compliqué [...]
les autres faute d'une comptabilité en règle. Les sanctions, qui sont sévères
et vont jusqu'à la prison, peuvent ainsi frapper de très-honnêtes gens
puisqu'elles ne visent pas seulement la fraude, mais encore l'omission
involontaire et l'ignorance de la loi. Par son charme persuasif, son
esprit ouvert à toute discussion objective et ses déclarations rassurantes,
M. Titulescu semble avoir gagné sa cause auprès du grand public, celui
qui paiera peu, relativement, mais il n'en est pas de même auprès des
banquiers, gros commerçants et industriels qui effectivement ne pourraient
pas supporter ces charges progressives et cumulatives exhorbitantes, [...]
pourraient, si l'on ne tient pas compte de leurs plaintes, être acculés
à une sorte de grève passive dont les effets seraient incalculables.

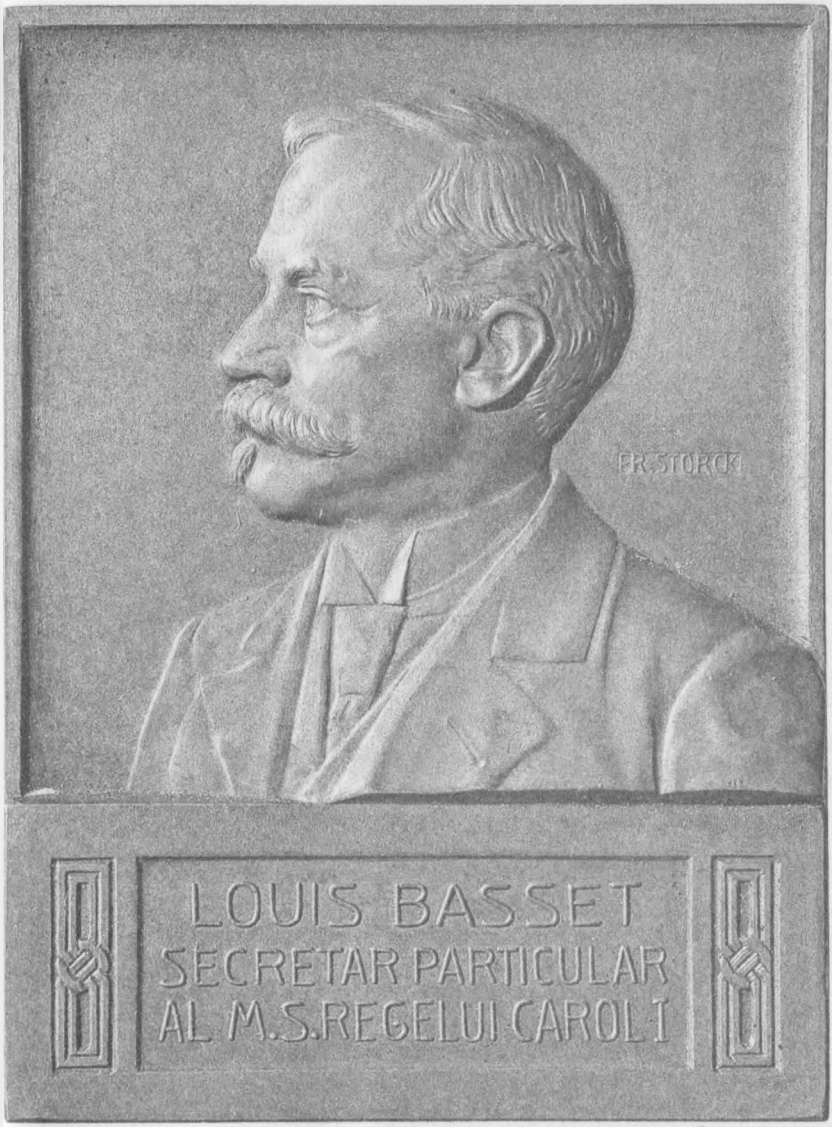

Placheta aniversară dăruită lui Louis Basset de subordonații săi, angajații administrației Casei Regale, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de activitate (Muzeul Național de Istorie a României).

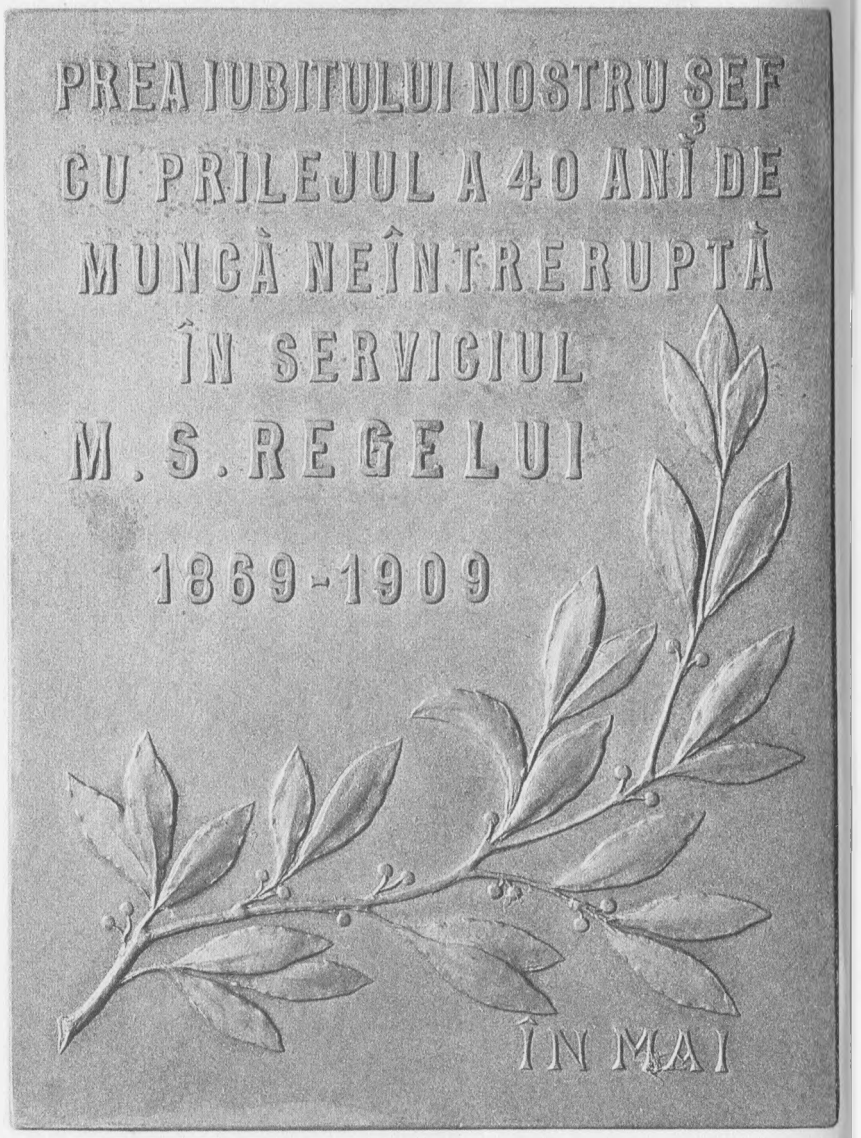

Au mai apărut:

COSTIN PETRESCU
Însemnările unui pictor refugiat: La Iași, în timpul războiului, 1916–1917

GRIGORE PROCOPIU
Parlamentul în pribegie, 1916–1918: Amintiri, note și impresii

GERHARD VELBURG
În spatele frontului: Marele Război așa cum l-am văzut eu, decembrie 1916 – iunie 1918: Însemnările unui soldat german în România ocupată

MARIA, REGINA ROMÂNIEI
Jurnal de război: 1916–1918 (3 vol.)

G. TOPÎRCEANU
Memorii de război: Amintiri din luptele de la Turtucaia. Pirin Planina

NICOLAE S. ŞUCU
Viața și aventurile unui cioban român în Bulgaria în vremuri de război (1908–1918)

MARCEL FONTAINE
Jurnal de război: Misiune în România: noiembrie 1916–aprilie 1918

VASILE TH. CANCICOV
Jurnal din vremea ocupației: Impresiuni și păreri personale din timpul Războiului României (2 vol.)

ETHEL GREENING PANTAZZI
România în lumini și umbre (1909–1919)